SZENT ISTVÁN
ABSOLUTA

SZENT ISTVÁN
ABSOLUTA

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI

GYŰJTEMÉNYES DÍSZKIADÁS

BANGHA BÉLA S. J.
ÖSSZEGYÜJTÖTT MUNKÁI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

DR BIRÓ BERTALAN

XXIX. KÖTET

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

BANGHA BÉLA S. J.

KERESZTÉNY UNIÓ

SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT
AZ APOSTOLI SZENTSZÉK KÖNYVKIADÓJA
BUDAPEST

Imprimi potest. Nr. 362/1941. Budapestini, die 24. III. 1941.
Eugenius Somogyi S. J., Praep. Prov. Hungariae.

Nihil obstat. Dr. Michael Marczell, censor dioecesanus.
Nr. 2996/1942. Imprimatur. Strigonii, die 20. Aprilis 1942.
Dr. Joannes Drahos, vicarius generalis.

Kiadja a Szent István-Társulat.

Stephaneum nyomda Budapest. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

BEVEZETŐ.

„Vissza kell utasítanom azt a felfogást, mintha nekem a másvallásúak elleni harc volna az elemem. Aki irodalmi, szónoki és lelkipásztori működésemet ismeri, ilyet rólam nem mondhat. Ha csak a katolikus hitbuzgalmi életet és lelkipásztorkodást, az intelligencia vallási gondozását, a katolikus és magyar kultúra művelését s a keresztény nemzeti sajtó megteremtését nem nézi valaki — másvallásúak elleni harcnak. Engem egyáltalában nem harcra neveltek, hanem a pozitív vallási igazságok szeretetére és művelésére. Csak akkor lettem apologéta, harcos és hitvédő, amikor láttam, milyen eszközökkel s fegyverekkel küzd a kereszténység s a katolicizmus ellen a szabadgondolat, a zsidó liberalizmus, a destrukció és azoknak keresztény csatlósai" — írja szinte önvallomásszerű nyiltsággal P. Bangha, hogy megfeleljen mindazoknak, akik benne csupán az egykori hitvitázók kései követőjét szerették volna látni. A felekezeti polémia ugyanis mindvégig szerette P. Banghát úgy diszkreditálni a közvélemény előtt, mintha ő csak okvetetlenkedő vitázó, kései irodalmi inkvizítor, a meddő vitatkozás megszállottja lett volna.

Összegyüjtött munkáiban kiadott irodalmi hagyatéka — e vallomásán kívül — élénk cáfolat e vádra. Hiszen a hitbuzgalmi élet kiépítésére írt tizenöt kötetnyi műve, a keresztény sajtó létrehozásának roppant munkája és a kereszténység politikai érvényesüléséért írt öt hatalmas kötete — nem is szólva a történelmi és irodalmi tanulmányairól, melyek ismét hat hatalmas kötetet tesznek ki, hozzátéve az alapvető dogmatikai kérdéseket modern formanyelven tárgyaló

három kötetét — beszédesen mutatják, mily munkamezőn őrölte fel erejét P. Bangha. Szinte meglepő a felekezeti támadásra válaszul írt tanulmányainak aránytalanul kevés volta többi munkáihoz viszonyítva. Sőt ha a többi köteteiben szétszórva e tárgykörről írt kisebb cikkeit is idesorolnók, akkor sem volna jelentősen több.

Lélektanilag is fontos, miért fogott tollat P. Bangha, hogy a protestáns felekezeti kötődéssel szembeszálljon. Igen figyelemreméltó, hogy ő sohasem kezdett vitát, senkit sem zavart s gáncsolt vallási meggyőződésében. Ellenben rögtön elővette a „pajzsot és kardot", mihelyt Jézus Egyházát bárki is támadta vagy a katolikus hivők hitéletét megzavarni igyekezett. Őszinte önvallomása szerint úgy érezte, hogy „ha nincs is sok reményünk arra, hogy érveléseinkkel valaha is megnyerjük s meggyőzzük azokat, akik velünk szemben állnak, viszont az elnagyolások, téves állítások vagy egyenesen huncutságok cáfolgatására és leleplezésére szükség van az egyébként félrevezethetők szempontjából (268.). A lényeg az, hogy szeretet vezessen mindenkit még akkor is, amikor tévedésekkel áll szemben s csak ott nyúljon erőteljesebb fegyverekhez, ahol nyilvánvalóan rosszindulattal vagy bántó könnyelműséggel kezelnek fontos, lélekbevágó kérdéseket" (270.).

E polemikus tanulmányok olvastán nyilvánvalóvá válik, mily alaposan ismerte P. Bangha a felekezeti lélek vívódását és gátlásait. Irodalmunkban sehol sincs nyoma oly mélyenjáró kutatásnak, amely a vallás és a felekezetiség közt tátongó vallaslélektani különbséget mérné úgy, ahogy azt e kérdés legalaposabb ismerője, P. Bangha tette. (Vallási harc vagy felekezeti versengés.)

A magyarság nagy szolgálását is látta a katolicizmus igazának hirdetésében, hogy a krisztusi igazság — „pateat, placeat, moveat" — megbizonyosodjék, megtessék és eggyéforrasszon minden magyarokat. Ez magyarázza azt is, miért nem lett e könyv címe —

„a parte potiori fit denominatio" alapján — „Felekezeti hazafiság". P. Banghának ugyanis, mint fentebb kifejtettük, nem a hadakozás volt életeleme, hanem a keresztények egyesítése, a keresztény únió.

Ez a vágy egész életén végigkíséri. Még tanárkodott Kalocsán, amidőn 1909-ben búsan mereng Marót és Bod viszályán, amelyben egy irodalomtörténeti olvasmány kapcsán a vallási testvérviszály leghűbb képét látta, mikor leveleket írt az Egyházról (Összegyüjtött munkái XII. köt. 197—269.). Amidőn országunk legszörnyűbb éveit élte át a forradalomkor és utána, a megoldások közt ismét fellángol benne a keresztény magyarok egységének örök nosztalgiája. „Teljesen egyek leszünk-e valaha? — kérdi. — Ki tudná ezt megmondani? Mi ugyan hiszünk benne, hogy el fognak csitulni azok a pártszenvedélyek, amelyek az „egy akol és egy pásztor" ideális állapotának elközeledtét ma még a messze jövőbe tolják ki. Lassan megérik a belátás, hogy a XVI. századnak annyira speciális, történeti hátterű indítóokai és elválasztó gondolatai nem indokolják a századokra nyúló széthúzást s a keresztény erők teljes egyesülésének késleltetését". (Magyarország újjáépítése és a kereszténység, 168. lap.) Sokszor ugyan azt látja, hogy meddő ez a töprengés, ez „talán nem is a jóakaraton múlik, hanem a vallási alapfogalmak abszolút különböző voltán. Tőlünk ezek a jó urak a katolicizmus alapelveinek feláldozását, megtagadását kívánják mint a béke s megértés alapját" — írja 1928-ban és 1930-ban, a felekezeti idegesség patológiás elterjedtségekor. Ennek elcsitultán azonban újból visszatér az ő „kedves álma", a keresztény únió. Kiadja a jelszót újból: „Keressük a megoldást, a megértést egységért és kegyelemért való imában, odatúl és ideát. És szeretetteljes, türelmes fáradozással keressük, kutassuk az eszmék nyugodt tisztázását, ami egyedül vezethet az áhított célhoz" — írja már 1933-ban.

A keresztény únióra vonatkozó írásait hiánytalanul s változatlanul tettem közzé P. Bangha irodalmi

hagyatékából. Hadd lássuk, hogy a Guzmics Izidorok munkája nem halt el ma sem és e téren hazánk sem áll árván a nagy vegyesvallású népek közt. Főkép pedig azért, hogy bármikor tárgyalási alapot nyujthassanak ezek az írások egy elkövetkező boldog magyar úniónak. Külön könyvet szándékozott kiadni e kérdésről P. Bangha, amelynek részleteit e kötet végén lévő Megjegyzésekben vázolom.

Az itt következő írások kis részben megjelentek már, nagyobb része kéziratban volt s P. Banghának az únióra vonatkozó további eszmélkedéseit, terveit s reményeit örökítik meg. Önmagukban is sok értékes gondolatot tartalmaznak, sok eredeti szempontot vetnek föl s további munkára ösztönöznek. Mégis szükségesnek látszik hangoztatni, hogy e gondolatok erősen magukon hordozzák az első tervezgetés, a kezdeti tájékozódás nyomait. Ebből magyarázható a dogmatikai ellentétek túlságosan szelíd értelmezése, ez a forrása annak a másvallásúak iránt tanusított nagy megértésnek, mely az illetők valódi nehézségével s érzékenységével mégsem számol kellőkép, innét a lapokon itt-ott jelentkező nagy optimizmus. Természetes, hogy e pontokban az ellenkező vélemények is lehetségesek.

Annál tanulságosabbak viszont ezek az írások P. Bangha apostoli lelkületének megismerésére. Megkapó őszinteséggel bemutatják úniós érdeklődésének igazi indítékait. Élénk bepillantást engednek abba a fáradhatatlan tervezgetőbe, aki minden újabb vállalkozását eszmei körültekintéssel kezdi meg, de ugyanakkor megőrzi a merészségnek és a bizalomnak szinte gyermeteg lelkületét.

Budapest, 1940 Szent István király ünnepén.

Dr. Biró Bertalan.

Felekezeti hazafiság.

„Aggresszív katolicizmus".

Aggresszív annyit jelent, mint támadó. Aggresszív katolicizmus alatt tehát támadó katolicizmust kellene érteni. Nem így van. A szavak értelmét elelváltoztató s főleg a katolicizmussal szemben a sötét árnyalású kifejezéseket kedvelő sajtó a katolicizmusra más értelemben alkalmazza az aggresszív szót. Aggresszív katolicizmusnak nevez minden *harcias* katolicizmust, tekintet nélkül arra, hogy a harc, amiről itt szó van, *támadó,* vagy merőben *védelmi* jellegű.

Hogy ez csakugyan így van s a fogalomelcsúszás e téren már végbement s bizonyos közelfogadottságnak örvend, katolikus köröknek felfogás- és beszédmódján is meglátszik. Mihelyt valamely lap vagy személy, beszéd vagy írásmű a katolicizmus érdekében elszántabban polemizál, azonnal azt mondják róla, hogy „aggresszív", tekintet nélkül a polemikus hang defenzív vagy offenzív jellegére s észre nem véve, hogy e kifejezés- és felfogásmódnak már elfogadásával és utánzásával is sajnálatos behódolást követünk el azzal az ellenféllel szemben, mely káprázatos sikereinek 90 százalékát éppen a jól és félrevezetően megválasztott jelszavainak varázsával érte el.

Fogadjuk el azonban ezúttal mi is a „harcias= aggresszív" egyenletet és vessünk számot azzal a minden kifejezésbeli vitánál fontosabb, katolikus közéletünknek számos jelenségénél ott-lappangó, sokakra nézve, úgy látszik, eldöntetlen kérdéssel: *jogosult és opportúnus dolog-e a harciasság a katolicizmusban,* tehát az ú. n. „aggresszív" katolicizmus?

Nem tagadhatjuk, hogy kényes és vitatott — bárha nagyrészt inkább *hallgatagon* vitatott — kérdés ez, és ha vannak ellentétek a katolikus tábor küzdői, munkásai, dolgosai között, az ellentétek nagy részét a módszernek e kérdése okozza. Emezek a harcias fellépéstől várják a katolicizmus diadalát. Amazok pedig súlyos taktikai hibának, alapjában megtévedt iránynak tekintik azok igyekvését, akik éles pengével kezükben akarják fenntartani s terjeszteni a kereszt diadalát s inkább attól várnak eredményt, ha a különbözeti és ütközőpontokat megkerülve minél békésebb viszonylatokat tartanánk fenn az ellenféllel, még a legádázabb támadóval is. Tipikus megjelenítői ennek a — mondjuk — erővel pacifista katolicizmusnak azok az esetek a közelmúltban, amelyekben kimagasló katolikus férfiak, sőt papok is vonakodtak résztvenni kimondottan katolikus szervezkedő mozgalmakban, irodalomban, szereplésben; ellenben a magát megtisztelve érző udvaronc szolgálatkészségével, úgyszólva hanyatthomlok siettek oda, ahol minél több szabadgondolkodóval, szabadkőművessel vagy vallási senkivel ülhettek vagy szerepelhettek egy sorban.

Úgy látszik, hogy katolikusaink, mégpedig szereplő és cselekvő katolikusaink jó része (a csak beszélőket itt nem is véve figyelembe) tartozhatik ebbe a táborba: mert megfigyelhetjük: teljesen „harcmentes" dolgoknál — pl. egy eucharisztikus kongresszuson vagy karitatív dolgokban, no és persze püspöki ebédeken — szívesen öltözködnek ki hitvalló katolikusoknak; ahol azonban legcsekélyebb hadizajt neszelnek, ott — bármennyire fontos az ügy, amelyről szó van s bármennyire rászorulna az ő támogatásukra is — a természeti törvények következetességével hiányoznak. Nagy részük, talán a nagyobb, „akar még lenni valami" s ezért kerüli a kiemelkedést az általános békesség és közveszélytelenség szürkeségéből; de van, akinél ez a merőben strébervonás nem tehető fel, sőt akik nem is szorulnak már a stréberségre, és mégis konokul lapulnak. Ilyeneknél tehát föltétlenül

indokolt az a feltevés, hogy tán részben kényelemből, de részben elvből is „háborúellenesek", legalább is a harcias katolicizmust nem tartják a katolicizmus szempontjából alkalmas, opportúnus taktikának.

Nagyon érdemes tehát a kérdés elméleti tisztázását megkísérelni; hisz oly dologról van szó, amely megoszthatja s bizonyos határig máris — elég érzékenyen — megosztotta a legértékesebb katolikus erőket. Az erők egységére pedig — adja Isten, hogy csalódjunk — a legközelebbi jövő erőösszeméréseiben kétségtelenül igen nagy szükségünk lehet.

Osszuk ketté a problémát, amint két részből is áll az. Az első kérdés legyen: *magában* s a kereszténység szellemét tekintve *jogosult-e* a harciasság a katolicizmus védelmében? Másodszor: *alkalomszerű-e* a harcos katolicizmus taktikája?

I.

Nem azok taktikáját vesszük kritikailag boncolóra, akiket a katolikus-ellenes agitáció s főleg annak sajtója kioktatott arról, hogy a katolicizmushoz csak egy dolog méltó: a csendes kihalás. A minden inzultusra néma hallgatás, a bocsánatkérés a létezésért, a „szeretetnek" folytonos hátrálásban való érvényesülése, az alázatosan görnyedező jog-, elv- és életfeladás. Kétségtelen, hogy sokan, nagyon sokan így értelmezik a katolicizmus evangéliumi hivatását. A ti vallástok a szeretet és béketűrés vallása; tehát adjátok oda a párnátokat is a fejetek alól, a földeteket, az alapjaitokat, az iskoláitokat, a jogaitokat, a hitélet, közerkölcs intézményeit — ellentmondás nélkül. Aki ellenszegül, az nem követi a mindenből kiforgatott és keresztrefeszített Krisztust; az papi uralmat, középkort, sötétséget, harcot akar.

A milliószor megismételt hazugságot milliók szokták elhinni; ennek a torzkatolicizmusnak is, bármily szédítően abszurd, megvan a maga hívőserege, még az ú. n. művelt katolikusok közt is, sőt — jelent-

vén a „művelt" szó 100 közül 99 esetben fél- és negyed- és tizedműveltet — ott leginkább.

De azok közt is, akik fejüket nem adták oda tabula rasa-ként a keresztényellenes sajtó agygyúró műveleteinek, vannak elegen, akik a harciaskodást a kereszténység akcióihoz méltatlannak tartják. Onnan indulnak ki, hogy a kereszténység mégis csak a szeretet, a gyöngédség, az irgalom eszméivel hódította meg a világot s ahol ezek az eszmék fogékonyságra nem találtak, ott a kereszténység inkább kitért és vértanúskodott.

Feltétlenül el kell ismerni annak a nagy igazságnak, mely e felfogásban vezérszerepet visz, óriási jelentőségét és jogosultságát a keresztény akciók összessége, a keresztény hitterjesztés és hitfenntartás terén. Egészen bizonyos, hogy a kereszténységnek nem lehet *lényege* a harc és nem szabad lényegként kezelni benne a harciasságot.

Harc a kereszténység, igenis, lényegében, de harc mindenekelőtt önmagunkban, folytonos küzdelme a léleknek a test, a kegyelemnek a természet gyarlóságai, kicsinyessége és kinövései ellen. Ez a benső küzdelem termi majd meg bennünk a keresztény tökéletességnek, a szeretetnek, az igazság terjesztése vágyának azt a melegét, mely varázsként fog átcsapni a jóindulatú felebarátra is és azt is az igaz hit s a katolikus élet szépséges harmóniája felé fogja vonzani. A másik hibáival való összeütközés, a mások részéről velünk szembehelyezkedő vétek, tévedés és erőszak ellen való küzdelem a kereszténység természetes életében csak másodlagos feladat lehet. S természetes az is, hogy ez a küzdelem a kereszténység és katolicizmus nevéhez csak úgy lehet méltó, ha harcieszközeink megválogatására, fegyverzetének tisztaságára a legkínosabb gonddal ügyel.

Épp ezért teljesen elhibázott „katolicizmus" az, amely a másokkal való törődést, vagy akár csak a katolikus közügynek a benső katolicizmus ügye elé helyezését, a szent ügyért való „verekedést" tekinti

lényeges feladatának. A gyakorlatban nem egészen ritkák ennek a krakéler-katolicizmusnak tipikus példányai; akik a katolicizmusért párbajozni is, tehát az Egyházért az Egyházat megtagadni is készek s akiknél a „gyakorlati" katolicizmust talán zsidógyűlöletben merül ki.

II.

Sőt tovább megyünk: azt is végzetes hibának kellene tekintenünk, ha valaki, akárcsak a jogos védelmi harcnak is túlságos jelentőséget tulajdonítana akár a katolikus hitélet egészének érvényesítésében, akár névleg éppen a harcba kevert katolikus zászló diadalravitelében az ellenséges támadások között. Nem. A katolicizmusnak elsősorban nem harcosokra, hanem hivőkre van szüksége; nem olyanokra, akik csak *védik,* hanem olyanokra, akik *élik.* Mert a katolicizmusnak legfőbb diadala nem az ellenségeinek ártalmatlanná tétele és megalázása (bár ez *is* az, lásd Luk. 13, 17), hanem híveinek belső átalakítása az evangélium szellemében. Azonkívül olyan a katolicizmus ereje, hogy ha igazán egészséges a belső élete, ez okvetlenül meg fog nyilatkozni kifelé is és ellenállhatatlanul magával ragad. S a mi *legfőbb* bajunk, legfőbb nyomorúságunk, legveszedelmesebb ellenségünk nem a zsidó, nem a szabadkőműves, de még az eleven ördög sem, hanem: saját magunk. A mi saját meggyőződésünk erősségének hiánya, a mi saját élhetetlenségünk, hűtlenségünk elveinkkel szemben. Belül több a baj, mint kívül. Volnánk csak mi mind igazán katolikusok, élnők csak és éreznők át teljességgel a mi hitünk egész szépségét, morálunk, aszkétikánk, dogmatikánk egész nagyszerűségét, állnánk csak magasabb nívón mi, papok és világiak, bezzeg kétszeres ellenség sem vehetne erőt rajtunk. De így? Szidjuk páholyaikat s dehogy vesszük észre, hogy soraink legádázabb pusztítói sorainkból kerülnek ki és hogy nem egyszer egész egyházközségekben, városokban, hivatalban, társadalmi rétegekben a minden jónak legnagyobb kerék-

kötője éppen az, aki elsősorban volna arra hivatva, hogy azon a ponton éltető lelke legyen a katolicizmusnak.

A magyar katolicizmusnak, papi és világi vezető embereinek oly hatalmak és oly eszközök vannak a kezükben, hogy ha megtennék, amit tőlük a katolicizmus örök érdekei a kor szükségleteivel kapcsolódottan követelnek, ma is, minden akadály ellenére is virágzó katolikus élet, erőtől duzzadó öntudat, hithűség és a tettek légiója fakadna nyomukban mindenütt.

Ha egy kis önvizsgálatot tartva kissé befelé tekintünk, mennyi ilyen legelsőrendű fontossággal bíró s mégis többé-kevésbbé elhanyagolt, vagy mondjuk: elmaradt teendőt juttat eszünkbe a lelkiismeretünk. Modern lelkipásztorkodás, alkalmazkodás a korszükségletekhez, a hitéleti intézményeknek, hivataloknak, kereteknek a hitélet való igényeihez mért beosztása, tekintet nélkül az egyesek anyagi és hiúsági érdekeire, színvonalas papképzés, jó hittanoktatás, megfelelőbb igehirdetés, fokozottabb egyesületi, népjóléti, karitatív és kultúrális buzgólkodás, nagyobbfokú, találékonyabb, áldozatkészebb, katonásabb törődés a benső bajokkal s azok megszüntetésének eszközeivel a sablonok kultusza helyett s a megszokott, de céltalanná vált szokások, intézmények s az egyéni kényelem és önzés szempontjainak háttérbeszorításával — s ugyebár, be másként állna akkor a mi népünk, a mi intelligenciánk, a mi ifjúságunk, a mi munkásvilágunk, a mi politikai, kulturális, gazdasági érvényesülésünk!

Legyen az a falusi pap vagy katolikus köztisztviselő, úriember vagy földesúr igazán apostol s akkor sem kocsma, sem vörös szocializmus, sem egyke, sem zsidó sajtó, sem szabadkőműves kirohanások nem fogják kiforgatni a falu népét a keresztény hitéletből és a katolikus önérzetből; s ugyanez áll komplikáltabb változatban akármilyen nagy vagy összetett társadalmi alakulatról, magáról az állami életről is. „Perditio tua ex te, Israel": a te pusztulásodnak magad

vagy az oka, Izrael — ez áll rólunk is. És a nagy reorganizációs munkának, amely felé a keresztény sajtómozgalom első sikere is csak első lépés, éppen ez lesz szükségkép egyik legfőbb feladata is: *söpörni elsősorban a magunk háza előtt* és rámutatni elmaradottságunk *itthoni* okaira is. Mert legalább annyi tisztogatni és javítani való akad idehaza is, amennyi harcolnivaló van kifelé.

III.

Mindazonáltal pillanatra sem lehet kétséges, hogy a kereszténység igaz lényegéből a *harciasságot*, tehát akár azt is, amit a t. ellenfelek aggresszivitásnak szoktak nevezni, teljesen *kihagyni vagy kinézni nem lehet.* Nem foglalkozott az soha behatóan a kereszténység alapításának dokumentumaival, de nem is mélyedhetett el a kérdés latolgatásába pusztán a józan gondolkodás világosságánál, aki ebben őszintén és jóhiszeműleg kételkedik.

Az ilyen nem számol mindenekelőtt az általános emberi bűnökkel és hajlamokkal. Egy vallással szemben, amely emberfeletti krédónak követel hitet, amely nehéz és kényelmetlen parancsokat ad és kárhozattal fenyegeti a parancsok be nem tartását és amely az emberiségre gyakorolt behatása érdekében erősen belenyúl a tényleges életbe, oda, ahol az emberi érdekek tülekedése folyik minden tenyérnyi térért; intézményeket létesít, sőt azok s a maga anyagi függetlenítése céljából vagyont és közéleti befolyást tart a kezében: ilyen vallással szemben lehetetlen még csak elképzelni is, hogy ne akadjanak fegyelmezetlenséget, féktelenséget szerető, üzleti érdekeket féltő, konfúzus és értelmetlen, gyűlölködő és romlottlelkű emberek, akik mindent el ne követnének ennek a vallásnak megbuktatására, háttérbeszorítására, megrágalmazására, befolyásának, népszerűségének, tekintélyének, vagyoni erejének s közjogi helyzetének aláásására. Ez csak természetes! Mármost feltehető-e, hogy Krisztus ezzel ne számolt volna? Feltehető-e, hogy ő

az ő szeretetparancsát úgy értelmezte volna, hogy azzal saját alkotásának: a népet-krisztianizáló Egyháznak szükségkép a sírját ásta volna meg? Lehet-e, szabad-e tehát az evangéliumi *szelídség* parancsát úgy értelmeznünk, hogy amellett a szintén Krisztustól hirdetett *kígyói okosság* teljesen cserben maradjon? Hiszen így a kereszténység életképtelen, abszurd alkotás volna: kénytelen volna hallgatagon asszisztálni a saját meglopatásánál, megrágalmaztatásánál, a lelkek ragaszkodásának s ezzel együtt hitnek, erkölcsnek, keresztény nevelésnek és társadalmi rendnek rombadöntésénél, sőt némán kellene tűrnie saját kivégeztetését.

Valóban, nagyon elhatalmasodhatott fejünk felett a hazugság atyamesterét követő, megtévesztésekben virtuóz krisztusellenes tábor, ha ma már annyira eszementnek nézhet minket, hogy ilyen képtelenségeknek is mer és *tud* híveket szerezni, még a mi híveink, intelligens embereink, sőt néha papjaink között is!

De ott vannak a kereszténység alapításának történeti okmányai is. Ott az evangélium, ott az őskereszténység. Nem akarunk ismétlésekbe bocsátkozni, csak egyre utalunk: a *korbácsot fonó és korbácsot suhogtató Krisztusra.* Arra, aki a farizeusokkal szemben oly élesen harcias hangot használt s aki azt mondta, hogy „nem békét jöttem hozni a földre, hanem *kardot*". Utalunk Pálra, aki kiközösítette a korinthusi vérfertőzőt; utalunk az Újszövetség számos helyére, amely a tévedéssel, a bűnnel és a bűnössel való meg nem alkuvást legélesebben hangsúlyozza. „Ne érintkezzetek velük", az ilyennel „még kenyeret se egyetek együtt" (Kor. 5. 9—11). „Aki nem engedelmeskedik szavunknak e levél által, azt bélyegezzétek meg és ne érintkezzetek vele, hogy megszégyenüljön; ne ellenségnek tekintsétek, de mint testvért fenyítsétek meg" (2. Thessz. 3, 14). S Irenaeus beszéli János apostolról, hogy midőn ez egy ízben nyilvános fürdőbe ment s megtudta, hogy a tévtanító Cerinthus szintén ott van, azonnal kiugrott a fürdőből s eltávozott; egy másik

hereziárkát, Marcionl, a szeretet parancsának leírója: Szent János „primogenitus Satanae"-nak, a sátán elsőszülöttjének nevezte. A mi mai, disztinkciókhoz szokott fülünknek szokatlanok lehetnek a fenti példák vagy akár a tertulliáni szó: „Si enim haeretici sunt, christiani esse non possunt — akik eretnekekké lettek, azok nem lehetnek keresztények" — kétségtelenül bizonyítják, hogy a kereszténység soha, kezdettől fogva sem volt a mindenáron békét kereső, mindent eltűrő és megengedő, harcias hangtól iszonyodó vallás. Mire alapítják hát a lagymatagság védelmezői ezt az egyenletüket: „kereszténység egyenlő a szeretettel, egyenlő a harcmentességgel"? Nehéz megmondani. A mi tudatlanságunkra; a felületesen gondolkozók megtévesztheto voltára. De hát érv ez?

Ennyit a kérdés belső tartalmáról. Már most opportúnus-e, *célszerű-e* mozgalmainkba több-kevesebb harciasságot vinni bele?

IV.

Időszerű és taktikailag helyes-e a harciasság a keresztény és névleg a katolikus akciókban? Ez az a második kérdés, melynek megbeszélésével még adósok vagyunk. Valljuk meg az igazat: mindkét irányban erős érveket lehet felsorakoztatni.

A harciasabb irány *mellett* szól mindenekelőtt az a kétségtelen tény, hogy ellenünk a destrukció tábora zárt sorokban s a legtudatosabb harciassággal vonul fel. Nem mindig nyilt a küzdelme, ellenkezőleg sokszor legnagyobb sikereit a sunyi, csendes előnyomulással éri el; de a barátságos arc mögött, amelyet mutat, a leghatározottabb, mindenre kész gyűlölködés és támadó akarat lappang. A legnagyobb optimizmus és kétségbeejtő naivság, ha valaki azt hiszi, hogy a mi ellenségeinket szelídséggel, engedékenységgel le lehet fegyverezni. Kétségtelenül vannak az ellentáborhoz tartozó elemek, akiket a mi szelídségünk meghódíthatna s akiket minden harciasság a mi részünkről tán csak jobban elidegenít tőlünk. Ilyenek a jóhiszemű,

ú. n. becsületes zsidók s ilyenek a lágylelkű, semmiféle harcot nem kedvelő keresztények. De lehetetlen annak a képzelgésnek helyt adnunk, mintha ezek az esetek nem tartoznának a kivételesek közé s megszüntetnék azt a másik, sokkal általánosabb igazságot, hogy ellenünk, a keresztény világnézet hívei és védői, képviselői és el nem adói ellen amarról az oldalról a legelszántabb irtó- és visszaszorító hadjárat folyik. Nem kell ezt az igazságot szám- és adatszerűen bizonyítani, bár ez sem volna nehéz; sokkal jobban érzi és tapasztalja ezt a legapróbb esetekben is minden nyiltszemű ember, semhogy hosszas bizonyításra szorulna.

Ami névleg a zsidóságot illeti, egészen bizonyos, hogy az a keresztényekkel szemben *túlnyomó* nagy részében a leghatározottabban aggresszív, akkor is, sőt tán akkor leginkább, amikor velük szemben barátságot színlel s a barátság látszólagos fenntartására nagy súlyt helyez. Mihelyt zsidó ügyről van szó, a zsidó a legtöbb esetben, 100 közül 99-ben, azonnal melléje áll a kereszténnyel szemben s tekintet nélkül az ügy érdemére, hajlandó azt a maga fajsorsosa érdekében bármily fegyverrel védeni — tisztelet az éppen nem gyakori kivételnek. Született ellenségünknek érzi magát s így is viselkedik. Ennek a ténynek, a szemita aggresszivitásnak tudata, sajnos, érdemén felül le van tompítva bennünk: a szemita sajtó, irodalom, színház és az eszmei befolyásolásnak egyéb eszközei által a zsidóságnak sikerült a közfigyelmet erről az aggresszivitásról nemcsak elterelni, de sőt bevinni a közfelfogásba azt is, hogy ilyetén aggresszivitást észrevenni vagy csak sejdíteni is ízléstelenség és elfogultság.

Az az őrült hűhó, amellyel egy-egy magát kaftánmosónak eladó Baltazár Dezsőt a szemitavilág körültapsol s amellyel siet azonnal anyagi retribúciókkal fizetni a zsidóvédő szolgálatért, épúgy bizonyítja ezt az aggresszivitást, mint az a tervszerű és gondolkozásnélküli ordítozás, amellyel azonnal nekiesik Werner

Sombartnak és Chamberlainnek, Prohászka Ottokárnak és Ágoston Péternek, ha ezek csak meg is kísérlik objektív kritikát gyakorolni a sérthetetlen népfaj fölött. Itt nagykiterjedésű, hallgatagon, de tervszerűen megszervezett fáji elkülönülés, uralomratörés, kritikát nem tűrő hódításvágy dolgozik ellenünk s hogy ezt sokan közülünk nem tudják, sőt nem is sejtik, sőt saját fajtestvéreiket sietnek óvni ennek észrevételétől, nemcsak nem bizonyítja, hogy az aggresszivítás ténye fenn nem forog, hanem ellenkezőleg kétségtelenné teszi, hogy az ellenséges szervezkedés minden sejtelmet meghaladóan ügyes és ravasz volt és máris tért hódított közöttünk: a saját bástyáinkon belül is leszedett a lábáról számos embert.

V.

Mindezekből az következik, hogy a látszólagos béke felkínált jelszavait komolyan vennünk egyelőre nem szabad, mert arra semmi elfogadható okunk nincs. Ha a törtető zsidóság pl. faji vagy egyenesen felekezeti türelmességről, megértésről, testvériségről, egy haza s egy Isten gyermekeiről, békés együttélésről s hasonlókról beszél, semmi okunk sincs elhinni, hogy ezeket a szavakat komolyan veszi. Meg akar téveszteni vele, semmi más. (Tisztelet a ritka kivételnek.) Azt akarja, hogy mi ne vegyük észre az ő aggresszivítását. Ugyanaz ez, csakhogy kissé nagyobb mértékben és finomabb formában, mint mikor a falusi uzsorás a „barátságot" hangoztatva ad a föld népének 150 percentes kölcsönt. Ti keresztények, csak higyjétek, hogy mi veszélytelen polgártársaitok akarunk lenni s mialatt ti a liberális önkifosztásban egymást túllicitáljátok a kedvünkért, mi azalatt a legcéltudatosabb konoksággal *csak* a mi ügyünket fogjuk keresztülhajszolni, *csak* a mi embereinket elhelyezni, *csak* a mi érdekeinket s hasznunkat biztosítani. Oly tételek ezek, amelyeket itt is, túl is minden komoly ember tud, de amelyeket nem szabad szóvátenni, mert csak olyan ember teheti szóvá, aki leszámolt az életben

mindennel: aki semmi sem akar lenni többé és semmit el nem akar érni és semmibe veszi, ha a szemita sajtó a fekete listára vezeti rá és tüzet és lávát okád reá, mint Prohászkára.

Az aggresszivítás terére nem szükség mennünk, de a leghatározottabb védelmi arcvonalba kell fejlődnünk. Tudnunk kell, hogy minden szép szó és mákony és ujságírói frazeológia mellett acsarkodó ellenségek raja vesz körül bennünket s hogy Magyarországnak — hiába hallgatják el ezt lapjai évtizedhosszat következetesen — voltakép *csak egy nagy kérdése, élethalál-problémája* van, amelyre előbb-utóbb *minden* figyelemnek terelődni kell: az, hogy *meg tudunk-e küzdeni a szemita aggresszivítással.* Ezen nyugszik a jövő Magyarország létkérdésének sarkpontja; ezt kell belátnunk s beláttatnunk az eddig narkotizáltak százezreivel; erre a kérdésre kell irányulnia végeredményben minden hazafias aggódásnak és mentőakciónak.

Hangsúlyozzuk: nem aggresszivításról van részünkön szó. A velünk egyesülni, közénk beolvadni kész zsidóság ellen, a magukat őszintén magyaroknak érző zsidók ellen nincs okunk és nincs is jogunk egyetlen zokszóval élni; sőt amint nagyon igaztalan, épúgy nagyon esztelen és célszerűtlen dolog is ezekkel sem fogni kezet őszinte testvériséggel (ez oldalról is történtek s történnek túlzók és gondolkozni restek részéről súlyos hibák a mi táborunkban). De az aggresszívekkel szemben defenzív állásba helyezkedni, annyira magától értődőn természetes jogunk és kötelességünk, hogy nem tudok elképzelni művelt és objektív zsidót, akit ezt kétségbevonná.

VI.

A másik érv, melyet az ú. n. harcos-keresztény irány mellett másodsorban említeni lehet, tömeglélektani és pedagógiai érv: *a közös veszély tudata a leghatásosabb nevelő és szervező eszköz* a védelem és ellenakció előkészítésében. Akit egyszer a méltány-

talanságokról, amelyek a keresztény zászló ellen napirenden vannak, meggyőznünk sikerül, abban, ha egyébként bármi okból meghűlt is a hite s népe iránti szeretet, ez a szeretet és ragaszkodás elemi erővel felébred és fellángol. Semmisem hajtja az embereket oly erővel a védelem s általában az önfenntartás munkáira, mint a meggyőződés, hogy ellenségei vannak s ezek életére törnek. Ez az alapjában egoisztikus érzés altruistává, összetartóvá, mással: a nagy közösséggel is jobban törődővé neveli az embert. Az ellenfél, a szemita aggresszivitás is nagyon jól tudja ezt, s azért első dolga, hogy a keresztényeket egymás ellen uszítsa, hogy a keresztény felekezetekben a kölcsönös féltékenységet ébrentartsa, hogy osztályharcot szítson, hogy papgyűlöletet keltsen, szóval: hogy való vagy képzelt ellenségek ellen izgassa a kelepcéjébe kerülteket. A vörös-szocializmus hihetetlennek látszó sikerei ebben: a harciasságot, sőt izgatást nevelőeszköznek tekintő eljárásban lelik mélyebb magyarázatukat.

Természetes, hogy mi nem követhetjük s nem is kívánjuk követni ellenfeleinket az izgatásnak szervezőeszközül való felhasználásáig. De azt már illenék s ideje volna eltanulnunk tőlük, hogy a való tényállás bátor ismertetése s a mentőakció szükségességéről való erős meggyőzés révén minél több fajtestvérünkben keltsük fel az összetartozás, az egymásrautaltság, a tennivágyás és védekező elszántság érzetét. Luegernek, az erős magyarellenes és nagyosztrák heve mellett is kétségtelenül nagy keresztény vezérférfiúnak szintén az adott döntő lökést a keresztény tábor és akciók felé, hogy egyszer a saját bőrén érezte meg a szemita aggresszivitás hevességét. S hány ember van ma táborunkban a leglelkesebbek sorában, akik azóta érzik magukat újra keresztényeknek, amióta a zsidóliberalizmus szemfényvesztéseiből kiábrándulniok alkalmuk volt; amióta látják, hogy a szabadelvűség, vallási és faji türelmesség, megértés és testvériség ma üres frázis és balekfogó maszlag csupán, amelyet úgyis csak mi veszünk túlontúl komolyan. Ahogy a nemzeti

ellenállást semmisem növelte jobban, mint a nemzet elnyomására törő áskálódások, úgy a keresztény tábor harckészségét s összetartását sem éleszti semmi jobban, mint a modern kereszténygyűldözés aknamunkáinak megismerése.

S ezért volna nagyon fontos és szükséges, hogy mindazok, akiknek a népre és az ifjúságra különösebb hatásuk van, lépjenek ki bátran és elszántan s minden rendelkezésükre álló eszközzel hirdessék a *védelmi harc* szükségességét. Az ellenfél ugyan, amely mást sem tesz, mint agitál, — mint a vércse a galambra, úgy csap le azonnal minden keresztényre, papra, civilre, katonára, aki a kereszténység érdekében szintén agitálni mer; de ezt csak haditaktikából teszi és nincs semmi okunk rá, hogy megtévesztessük magunkat tőle. Tessék abbanhagyni az agitációt, a harcot, az aggresszivitást és nem lesz többé szükség védelemre. De addig igen, és addig jogunk van minden rendelkezésünkre álló eszközzel szerveznünk a mieink csatasorba állítását. Ez nem gyűlölködés, ez jogos és köteles önvédelem. S itt még a templom és az iskola sem tehet kivételt. Miről beszéljünk a híveknek és mire neveljük az ifjúságot, ha arra sem szabad nevelnünk s figyelmeztetnünk őket, hogy vigyázzanak s ne engedjék magukat sem kifosztatni, sem félrevezettetni azoktól, akiknek nyilván kitűzött céljuk, hogy őket testben-lélekben, vagyonban, morálban megnyomorítsák.

Óriási sikere az ellenségnek már az is, hogy erről a témáról mi még nyiltan nem is merünk beszélni. Hiszen, aki csak távolról kerülgette is ezt a tárgyat, azt rendszeresen úgy elagyabugyálta a csodálatosan összeérző és összejátszó szemita „közvélemény", hogy szinte lehetetlenné tette magát vele. Sebaj, át kell törni az előítéletek ércfalát. Nem is ércfal az, csak fércfal. Vissza kell felelni a vádra, vissza kell vágni az igaztalan vádra, rá kell eszméltetnünk ellenfeleinket arra, hogy a naivság, az elbolondíttatás ideje nálunk lejárt; hogy durva ingerkedéssel a védelmi fegyvert kezünkből kiütni ezentúl majd nem lesz lehetsé-

ges. A népet és az ifjúságot pedig fel kell világosítani arról, hogy amint a személyes bántalmakért embert gyűlölni s bosszútállni nem keresztény dolog, épúgy s épannyira keresztény dolog a legszentebb népjavak tudatos megrontóival szemben védelmi harcot folytatni. És semmisem lesz oly hatalmas eszköze a vallási megújulásnak sem, mint az, ha a nép látja, hogy papjai, tanítói, vezérei nemcsak absztrakt tételeket hangoztatnak neki, hanem feltárják a nép ellen folyó aknamunkát, törődnek a nép bajával s korszerű és gyakorlati módon kelnek védelmére. Igy a nép s nem utolsó helyen az ifjúság azonnal kétszeresen egybeforrottnak fogja magát érezni vallásával és hitfeleivel is.

A „harcias" iránynak ez a bajtársakat nevelő eredménye eddig is mindenütt megnyilatkozott, ahol megpróbálkoztak vele s aligha kétséges, hogy pl. az újabbkori Mária-kongregációknak többi közt éppen ez a bátor, férfias irány adta meg azt a vonzóerőt és belső agilitást, amelynél fogva annyira elütnek a vizenyősliberális megalkuvást elvül valló egyes egyéb intézményektől s egyesületektől. Természetes, hogy azért a kongregációk sem álltak meg a puszta harcbaszervezésnél, sőt ezt csak másodlagos feladatuknak tekintették; de éppen elsőleges feladatukat: a pozitív vallási élet mélyítését is ama második feladat elszánt elvégzése révén sikerült nagyobb mértékben megvalósítaniok.

VII.

A mondottakkal szemben s csak védelmi irányban is „harcias" kereszténység elve *ellen* azonban szintén felhozhatni egy-két argumentumot, amely azonban kellő megkülönböztetéssel könnyen megegyeztethető s beleilleszthető az elsőbe.

Igy felemlíthető mindenekelőtt az óvatossági szempont. Amíg gyengék vagyunk, tanácsos-e ingerelnünk az „óriásokat"? Amíg sem elterjedt sajtónk, sem bátor és elszánt táborunk nincs, nem félő-e, hogy minden

korai harciasságunkkal csak azt érjük el, hogy az ellenséget kétszeres ügyességre intjük s kétszeres aggresszivitásra ingereljük?

Aztán meg: nem kell-e számolnunk saját embereink, saját párthíveink, hit- és fajtestvéreink hallatlan korlátoltságával, az ellenség által beléjük nevelt óriási gyávasággal, reszketegséggel, ingadozással? Nem kell-e attól tartanunk, hogy az erősebb és bátrabb hanggal még jobban elriasztjuk s egészen az ellenség rabszolgái közé taszítjuk azokat a keresztényeket, akik ma dehogy háborodnak fel egy Krisztusgyalázáson, ellenben kéket-zöldet játszik az arcuk színe, ha a vérvádról, zsidó uzsoráról, bujkálásról, arcátlanságról csak szó is esik előttük? Akik legtermészetesebb dolognak tartják, ha Vázsonyi vagy Vadász Lipót és egész raj más zsidó megmarad közállásban is exponált felekezeti férfiúnak, ellenben keresztény akciókban résztvenni nem mernek, mert nekik, mint miniszteri irnokoknak, mint katonáknak, mint segédtanfelügyelőknek, mint községi jegyzőknek „pártokon" és „felekezeteken" felül kell állniok? Ezzel a megfélemlített, elbolondított haddal ugyan miféle védelmi harcot lehet elképzelni?

És végül: nem azt tanuljuk-e ellenfeleinktől, hogy jobb a csendes előrenyomulás, mint a pajzsot-kardot összecsörtető, lármás, nyilt előhaladás? Nem okosabb dolog-e szép csendben dolgozni, mint az ellenfél irígységét és türelmetlenségét magunkra terelni?

Mindezekre az ellenvetésekre, bár lényegükben van igazság is, könnyű a disztingváló válasz.

Ami az óvatossági szempontot illeti: kétségtelenül nem az a cél, hogy az ellenfelet ingereljük. Sőt ezt a lehetőségig kerülni kell. De kettőt ne feledjünk. Az egyik: hogy ha sohasem merjük összemérni a fegyvereinket, a leszoríttatásunk tán csendesebb, de annál biztosabb és napról-napra nagyobb lesz. Ha a beszéd kétes győzelem, de a hallgatás meg biztos vereség, akkor nem a hallgatást, hanem a beszédet kell választani. A másik: éppen az az óriási tévedés, mintha

ellenségeink csakugyan valami meggyőzhetetlenül erősek volnának. Kétségtelen: borzasztóan erősek. De csak azért, mert mi következetesen gyengéknek méltóztatunk érezni és tudni és hinni magunkat s e szerint is viselkedünk. Minden bátor hang, minden erőmegnyilvánulás a mi részünkről súlyosan apasztja az ő erejüket; minden öntudatraébredt szervezkedésünk halálos réseket üt az ő kártyasáncaikba. Mert csak kártyasáncok azok. Sem a jog, sem a logika, sem a tapasztalás, sem a tehetség, sem az erkölcsi erő, de még az anyagi túlsúly sincs az ő kezükben. Hallatlan elhatalmasodásuknak *egyedül* a mi szervezetlenségünk és fel nem eszmélésünk az oka, csakúgy, mint ahogy az ókorban csak a tömegek szervezetlensége tartotta fenn a Nérók és Caligulák hihetetlen önkényjogait. Mihelyt mi kiadjuk a jelszót, hogy tisztában vagyunk velük s nem ijedünk meg tőlük, ez a természettől is gyáva népség úgy tesz, mint a kutyák szokták, amelyek csak akkor bátrak, amikor az ember szepeg és szalad előlük, de rögtön meghunyászkodva hátrálnak — még ha közben ugatnak is és így némi bátor felháborodást színlelnek —, mihelyt bennünk emberükre találnak.

Óvatosak legyünk tehát s ne ingereljünk szükség nélkül. (És amit itt újra hangsúlyoznunk kell: ne ingereljünk azok ellen, akik erre nem szolgáltak rá.) De az óvatosság szempontja ne vezessen céltalan s az ellenség egyetlen erejét képező örökös meglapulásra.

A saját embereink ügyefogyott elneveltsége, bár bizonyos fokig tekintetbeveendő s adott esetekben mérsékletre intő körülmény, szintén nem lehet akadálya a célszerű és bátor fellépésnek. Inkább csak annak szükségességét bizonyítja, hogy eljárásunk indokait és helyességét mindig újra kifejtsük, hogy az okosság és keresztény méltányosság parancsolta határokat túl ne lépjük s a kellő tapintatról, önkritikáról s minden lépésünk teljes jogosultságának igazolásáról soha el ne feledkezzünk. Győzzük meg az elvakult keresztényeket arról, hogy a keresztény ügy és nép

elszánt védelme nem ellenkezik a szeretet parancsával s hogy túlságosan naivnak képzel (és részben: tud) bennünket a harcos zsidóság, ha azt hiszi, elhitetheti velünk, hogy kereszténynek lenni s eszerint is cselekedni annyi, mint felekezeti gyűlölséget szítani

Az ellenségeinknél bevett eljárás: a csendes előrenyomulás taktikája, mint azt éppen ellenségeink példája igazolja, nem zárja ki sem azt, hogy ez a csendes működés nagyarányú, céltudatos és elszánt legyen, sem azt, hogy mellette a nyilt fellépésnek is kellő súlyt és értéket ne tulajdonítsunk. Az ellenség úgy teszi, hogy nyiltan is hadonász, lármáz, úszít és támad, de csendben is dolgozik; a nyilt lármázással részben megfélemlít bennünket s tekintélyt szerez magának, részben pedig félrevezeti a figyelmet s eltereli más területekre, nehogy a „csendes munkát" és előnyomulást észrevegyük. Mi ezt az alattomos ravaszkodást nem követhetjük. Ellenban az okosságot igen. Ami nem tartozik a nyilvánosság elé, minek vigyük oda? Amivel azonban a nyilvánosságot is foglalkoztatni kell, annak adjunk és teremtsünk bátran helyet. A „csendes" munkának és a nyilt propagandának ki kell egészíteni egymást; így kívánja a dolgok természete s így teszik — nálunk valószínűleg soha utól nem érendő mértékben — ellenfeleink.

Összefoglalunk. A kereszténység önhibáján kívül keresztűzbe jutott. Az ellenség nemcsak kívülről támadja csodálatos ravaszsággal és céltudatos összefogással, hanem saját híveink közt is keres és talál árulókat, megvesztegethetőket, félrevezethetőket; Catilinákat nevel Róma falai között. Ez az antikeresztény agresszivitás nem mellékes, részleges tünet, melyet el lehet hanyagolni; ez korunk belső életének leglényegesebb, mindenen keresztülvonuló problémája, a keresztény népnek élet-halál kérdése, amelyet csak ravaszul leplezni vagy bután és végzetesen észre nem venni lehet. A védekezés tehát s a megmaradt s utánunk növekvő hívek felvilágosítása és védelemre nevelése tehát elemi, létfenntartási kötelesség. A ke-

reszténység ügyének s a keresztény nép szeretetének parancsa. Ezt a védekezést a harcos destrukció elnevezni méltóztatott „aggresszív katolicizmusnak". Ez ugyan hazug szó, célzatos, burkoltan aggresszív elnevezés; de mindegy. Ha a kereszténység védelme aggresszivitás, akkor a keresztények legsürgősebb és minden elkábítási kísérlet ellenére és minden már félrevezetett és félrebeszélő Baltazár-féle keresztény dacára is legfőbb kötelessége, egyben a mindent leteperő szemita terjeszkedés gyűrűjének egyedül biztos áttörője: az ú. n. aggresszivitás. Nem aggresszivitás az, de harcrakész kereszténység. S nincs okunk tagadni vagy röstelni, ha nem mézesmadzaggal elámított gyermekek, hanem a „harcos" kereszténység hívei akarunk lenni.

Gróf Tisza István és a magyar katolicizmus.

„Nem az a fontos, *mit* mondunk, hanem hogy *hogyan* mondjuk". Ez az elv járta mindig, valahányszor a magyar katolicizmus ellen ügyes, diplomatikus merénylet készült. A katolikus társadalom hagyományos hiszékenysége nem szokott keresztüllátni a szitán. Csak szépen, ügyesen, símán szerkesszék meg annak hálózatát s akkor néhány virágos szólamtól elkábulva, dehogyis vesszük észre, hogy mi készül ellenünk a szita mögött.

E sorokat valóban nem ellenzéki férfiú írja. Sőt ellenkezőleg olyan, aki a közelmult nagy politikai kavarodásai közt is meg tudott őrizni lelkében némi szimpátiát azok irányában, akik a „szükség törvényt bont" elvére hivatkozva, törvényt bontottak ott is, ahol mások erre szükséget nem láttak s akik — állítólag a demagógia letörésére — megengedettnek tartottak oly eszközöket is, melyeket mások jogtiprásnak neveztek.

Tehát nem ellenzéki célzat diktálja e sorokat; már azért sem, mert a kérdés, melyhez hozzászólunk, általános, pártfeletti érdekénél fogva is kizárja annak

pártszempontból való tárgyalását. Itt most egyesegyedül a katolikus gondolat, 13 millió magyar katolikus közös ügye a vezető szempont.

*

Elolvastuk gróf Tisza István programbeszédét. Nem úgy olvastuk, ahogy naiv ujságolvasók az ujságok cikkeit olvasni, vagy a hiszékeny vevők az ügyes kereskedő csalogató önajánlásait hallgatni szokták: tudtuk, hogy Tisza István mestere a szónak s bármit akar, bármire céloz, meg tudja válogatni a célhoz vivő kifejezéseket. Nem a szavakat olvastuk csak, hanem a tartalmat figyeltük s azt hisszük, a programbeszéd minden figyelmes olvasójának aggodalommal kell eltelnie a gondolatra, hogy itt alighanem ügyesen kieszelt *merénylet készül a magyar katolicizmus ellen.* Merénylet, melyet azonban a magyar katolikus társadalom jókora része valószínűleg ismét észre sem vesz, épp azért, mert a miniszterelnök ügyesen leplezi, divatos jelszavak csillogó mezébe rejti azokat a terveit, melyekben nemcsak mi katolikusok, hanem tőlünk elvileg nagyon messze álló sajtóorgánumok is rögtön észrevették a rosszul burkolt hadüzenetet a katolikusok ellen. S a helyzet komolyságát növeli a körülmény, hogy a mai magyar sajtó nagy része, bármennyire fújja is a riadót gróf Tisza István ellen, azonnal kész lenne szövetkezni az önkényuralommal is, mihelyt az a katolicizmussal helyezkednék szembe. A katolikusellenesség ma az egyetlen elképzelhető összekötő-kapocs a demagógia és Tisza István között s ha a kormányelnök, ellenfeleinek megnyerése céljából netalán hangoztatni kezdené, mondjuk a szekularizációt, bizonyos, hogy a *Népszava* és a Galilei Kör máról holnapra Tiszapártivá vedlenék.

I.

Miről van hát szó? Arról, hogy gróf Tisza István a magyarországi reformátusok főembere és legfőbb támogatója, belekerülvén a miniszterelnöki székbe,

egyházpolitikát akar csinálni. Ahogy ő fejezi ki magát: meg akarja csinálni a régvárt katolikus autonómiát. Ami annál szenzációsabb ujság, mert Tiszáról még az ellensége is elismeri, hogy keményakaratú ember, aki amit meg akar csinálni, meg is csinálja.

Első tekintetre is pikánsul érdekes gondolat, hogy a katolikusok autonómiáját a protestáns Tisza csinálja meg. Az lesz a mienk, amit a reformátusok fő egyházgondnoka és protektora ad nekünk. A magyar katolikusságnak a református főgondnokság előszobáiban fogják kiutalványozni a régóta várt kegyajándékot.

A dolgot — elismerjük — kétféleképpen lehet felfogni. Lehet felfogni úgy, hogy: nini, milyen gavalléros ember ez a Tisza: amit katolikus elődei elmulasztottak nekünk megadni, azt megadja ő, s tagadhatatlanul van is valami vonzó a gondolatban, hogy éppen protestáns kormányelnök alatt szülessék meg a katolikusok régvárt szabadsága. Talán nemes revanche akar ez lenni azért, hogy a reformátusok autonómiáját meg katolikus többség szavazta meg immár sok-sok esztendőkkel ezelőtt?

De fel lehet a dolgot fogni úgy is, hogy a protestánsok főembere, aki ismeretes arról, hogy közéleti pozícióiban sem téveszti szem előtt a főgondnok szempontjait, a miniszterelnöki székbe jutván, fel akarja használni a katolikus autonómiát arra, hogy saját felekezetének a katolikus Egyház fölött illetéktelen előnyöket biztosítson.

Hogy a két felfogás közül melyik a jelen helyzetben a reális, a tárgyilagos, a jogosult, arra egyenesen nincs indicium. De a feleletet taxative igenis le lehet vezetni következtetés által, mégpedig két forrásból is: a kezdeményező személyiségéből és a programbeszéd megszövegezéséből.

Az első ponttal röviden végezhetünk. Gróf Tisza Istvánról nagyon sokféle véleményen lehet valaki. Rajonghat érte és gyűlölheti. Tekintheti nagy embernek és tekintheti zsarnoknak és jogtiprónak. De egy-

ben mindenfajta gondolkodású embernek meg kell egyeznie felőle: abban, hogy *gróf Tisza István valóban nem az az ember, akitől a katolicizmus csak egy jottányit is várhatna.* Elismerhetjük a királyhűségét, sokat hangoztatott és bizonyos mértékig elfogadható konzervativizmusát, bátorságát, meggyőződéseihez való ragaszkodását és egyéb egyéni kvalitásait. De hogy a katolicizmusnak Tisza valaha is kedvezett volna, vagy hogy vele szemben csak a méltányosság és jogosság elveit is észrevehetőbb fokon érvényesítette volna, azt csakugyan nem állíthatják róla a rajongói sem. Ez csakugyan annyira ellentétben áll összes családi és egyéni tradícióival, hogy az ellenkezőnek hangoztatása egyenesen komikusnak tűnnék fel.

Mélységes katolikusellenes elfogultságának csak nem is nagyon régen adta klasszikus tanujelét, *Az Ujság* 1913 február 9-iki számának vezércikkében, melyben a katolicizmust Európaszerte mint a radikalizmussal, szociáldemokráciával és anarkiával teljesen egy rangban álló *demagógiát* mutatta be. Gróf Tisza István szerint a katolicizmus — melynek legtisztább formáit őmaga ama vezércikkben s azóta is állandóan (Pl. a „Magyar Figyelő"-ben) csak per „klerikalizmus" szíveskedik emlegetni — nem egyéb, mint demagógia. Képzelhetjük, micsoda autonómiát szán nekünk az az ember, aki *a katolicizmust demagógiának nézi* s legföllebb a liberális — mondhatnók így is: az egyházukhoz hűtlen — katolikusokat ismeri el komolyan vehető elemeknek.

Tiszának a demagógia elleni erélyes küzdelme — pl. akár a sajtóreform kérdéseiben is — nagy általánosságban esetleg katolikus oldalon is támaszthat szimpátiákat, de meg kell borzadnunk arra a gondolatra, hogy a magyar miniszterelnök, aki most a mi Egyházunk belügyeivel akar foglalkozni, tudatosan és következetesen, a katolikusok felszólalása ellenére is, ahhoz a *demagógiához számítja a katolicizmust, melyet ő bizonyos diktátori erővel akar letörni.*

Mondjuk, hogy a „liberális" és „klerikális" katolicizmus közötti különbségtétel jogos vagy jogtalan volta vita tárgya lehet; annyi azonban ez esetben is bizonyos, hogy ennek a vitának elintézésére nem a református főgondnok az illetékes. És a legsértőbb fokban ildomtalan dolog, ha egy protestáns miniszterelnök még e vita elintézése előtt a maga nemkatolikus felfogásának szerez érvényt a katolikus elvek taksálásának kérdésében. Ildomtalan dolog a katolikusok közt esetleg fennálló differenciákat kívülálló embernek felhasználnia a katolicizmus gyengítésére és csak azt a „liberális" katolikust ismerni el méltánylandó ügyfélnek vagy ellenfélnek, aki, ha a katolikus nevet viseli is, Egyházával bensőleg régen szakított.

Azonban az anteakták jelentősége itt teljességgel elenyészik a programbeszédnek a kultuszra vonatkozó szövegrészletével és annak világos, félremagyarázhatatlanul színezett indiciumaival szemben.

II.

A programbeszédnek a kultusztárcára vonatkozó részlete a diplomatikus szövegezésnek valóságos remeke — a legsúlyosabb aggodalmakat képes kelteni minden katolikusban, aki a sok szó közt is meg szokta találni a voltaképpeni tartalmat, a vezérgondolatot és nyilvánvaló célzatot.

Az idevonatkozó passzus — ismételjük: a célirányos stilisztika mesteralkotása — a hírlapok közlése szerint a következő:

„T. Ház! Még csak egy részéről emlékszem meg az államéletnek s az az én t. barátomnak, a vallás- és közoktatásügyi miniszternek ügykörébe tartozik. Csak egy szót a kultuszügyekről, amelyek hála Istennek, hosszabb idő óta már örvendetesen békés és nyugodt mederben folynak. A kormány egyik legeminensebb nemzeti érdeknek tartja, hogy ne csak meg ne zavarja, de szerető kezekkel ápolja azt a vallási békét, amely nézetem szerint nemcsak a türelemben áll — ez a türelem nekem kevés —, hanem áll a vallásfele-

kezetek közötti valódi rokonszenvben, rokonérzésben, abban az érzületben, amelyik szövetséges társat keres és talál azokban a felekezetekben is, amelyek ugyanazon magasztos célt némileg más eszközökkel szolgálják.

Ezt a szellemet igyekezni fog a kormány a maga részéről is támogatni és előmozdítani a maga kormányzati és törvényelőkészítési tevékenységében is és igyekezni fog minden felmerülő kérdését az egyes egyházatyáknak a legnagyobb rokonszenv álláspontjáról, annak a valódi egyenlőségnek a valódi álláspontjáról megítélni, amely nem a külső egyenlőségben, hanem abban áll, hogy irígykedve szemléljük, hogy egyik vagy másik vallásfelekezet nem kap-e itt vagy amott többet, mint a másik, hanem abban az igazi helyes felfogásban, amely minden vallásfelekezetnek igyekszik megadni azt, amire saját speciális viszonyai között annak szüksége van. (Élénk helyeslés.)

Egyik nagyfontosságú ilyen kérdés a *katolikus autonómia kérdése* (Élénk helyeslés.), amellyel a kormány nem húnyva szemet a felmerülő nehézségek felett, — komoly akarattal és teljes jóakarattal fog foglalkozni s amelynél igyekezni fog kitartó, következetes, a nehézségektől vissza nem riadó munkássággal elhárítani az útból a magyar katolikus társadalom e forró óhaja teljesítésének akadályait. (Élénk helyeslés.)

Ugyancsak foglalkozik a kormány a protestáns felekezeteknek azon régi óhajával is, hogy a nekik juttatott állami dotáció a költségvetési tétel labilis formájából kivetkőztetve, bizonyos állandó, alapszabályszerű, állami dotáció jellegű legyen. (Helyeslés.)"

Hát úgy-e, felületes olvasásra ez a legártatlanabb program, amit képzelhetünk. Pedig adja Isten, hogy csalódjunk s ne legyen burkolt hadüzenet az.

Prius tolerari dein dominari!

Türelmet hangoztatni, mikor elveszik a miénket s a türelem folytonos hangoztatása mellett az uralmat szép csendesen magukhoz rántani — ez a katoliciz-

mussal szembehelyezkedő felekezetieskedésnek ősi taktikája, mely annál csalhatatlanabbul hat, mert az uralomratörtetés elleni minden esetleges felszólamlást eleve mint türelmetlenséget bélyegez meg és tesz ártalmatlanná.

Ez a taktika diktálta a programbeszéd fenti részletét is.

A kormányelnök azzal a valótlan beállítással kezdi, hogy „a kultusz-ügyek hosszabb idő óta már örvendetesen békés és nyugodt mederben folynak". Mire céloz a békességnek ez a hangoztatása: vajjon a „rossz referens" Barkóczy kibuktatására-e vagy a szabadkőműves Benedek Sándornak vallásügyi államtitkárrá való kineveztetésére-e, a sérelmek hangoztatásába fásultan belefáradt katolikusok fatalisztikus hallgatására-e, vagy a protestáns preponderanciákat biztosító új egyetem mellett a jogilag katolikus budapesti egyetem hallgatólagos elszekularizációjának kínos, dermesztő csendjére-e — ki tudná megmondani?

Lehet, hogy a református egyházgondnok már annyira elérte a kultuszügyek terén mindazt, amit elérni óhajtott, hogy reánézve és az ő szempontjából csakugyan békésen és nyugodtan folynak az ügyek. A riválisok egy része is bizonyos kényszeredett nyugalmat és nyugdíjat élvez. De hogy a kultuszügyeknek ez a békéje veszedelmesen hasonlít ahhoz a békéhez, melyben a kifárasztott, kinullázott, kiforgatott utas az útszéli árokban piheni ki az ellenfeleivel való sikertelen dulakodást, több mint valószínű.

Csak néhány hónapja még gróf Tisza István elnöklete alatt a protestánsok közös intézőbizottsága elhatározta, hogy lépéseket tesz a tanulóifjúság körében „dúló" Máriakongregációk ellen. Egy darab Galilei-Kör, vagy ha tetszik, kőművesmunka az egyházgondnok-politikus égisze alatt — klasszikus illusztrációja a felekezeti békének, ahogy azt Tisza István érti!

Nem! Aki ennyire nem ismeri a katolikus hitélet igaz intencióit, aki ennyire nem törődik azzal, hogy mások legbensőbb vallási életébe illetéktelenül bele

ne avatkozzék s aki ennyire engedi magát befolyásoltatni a demagóg sajtónak százszor megcáfolt kongregációellenes rágalmaitól úgy, hogy ilyen türelmetlen és békétlen határozatokat is szentesíteni tud a részvételével és hozzájárulásával, az ne beszéljen békéről és szeretetről a felekezetek között. Hacsak azt nem érti béke és béketűrés alatt, amiről Rakovszky István gyártotta a találó szállóigét, hogy a „béke" benne mindig másé, csak a „tűrés" a katolikusoké. Ekkora rosszhiszeműséget csakugyan senkiről sem tudunk feltételezni s a „békésen és nyugodtan folyó kultuszügyek" frázisában rejlő gúnyt nem akarjuk észrevenni sem.

De ha a gúnyolódás szándékától eltekintünk is, az idézett állítás valótlan voltát teljes mértékben hangoztatnunk kell.

III.

Amíg a katolikus alapoknak és iskoláknak, köztük a budapesti egyetemnek — beleértve a klinikák telkeit — háborítatlan, szabad birtokába vissza nem helyezték a jogos tulajdonost: a magyarországi katolikus Egyházat, addig nem áll az, hogy békés és nyugodt mederben folynak az ország kultuszügyei. Addig *elintézetlen becsületbeli kötelességei vannak a mindenkori kormányzatnak* a „res clamat ad dominum" jogelve szerint, s ha a mi tehetetlenségünk vagy túlzó türelmünk nem csap is állandóan lármát a jogfosztás fölött, a türelem, a „valódi rokonszenv és rokonérzés" csak egyben állhat: a reánk nézve kiáltóan sérelmes, jogellenes állapotnak mielőbbi és *feltételekhez nem kötött* megszüntetésében.

Azonban éppen ez az, amiben a Tisza-féle ígéretek mélyreható változást jeleznek a megszokott kormányprogrami kijelentések terén, még pedig nem a katolikus autonómia előnyére. Mert ha az eddigi kormányígéretek az autonómiánkra vonatkozólag pusztán üres ígéreteknek bizonyultak, melyeket be nem váltottak, Tisza István „ígérete" elvileg már ennél is

rosszabb, mert *csonkított* ígéret. Nem abban az alakban jelenik meg, mint az eddigi kormányelnököké, hanem lényegesen redukált, mert bizonyos *feltételhez kötött alakban.*

A katolikusok az autonómiájukat megkapják, hogyha... stb. Ez a Tisza-féle ígéret célzata. Tehát már nem *abszolúte* ígérik, hanem csak *esetleg.* Junktimmal. Feltételek alatt, melyeket nekünk — a győztes diktál.

S mik ezek a feltételek?

A fenti szövegben megtalálhatja azokat akárki. Tisza nagy nyomatékot tulajdonít nekik, mert már az autonómiaígéretet megelőzőleg is célozgat rájuk s rögtön utána nyiltan hangoztatja, nem tévén semmi különbséget a „katolikus társadalom forró óhaja" (úgy is mondhatta volna: régi jogos követelése) és a protestáns felekezet azon „régi (?) óhaja" között, hogy a nekik (néhány év óta jelesül gróf Apponyi Albert kultuszminisztersége óta) juttatott állami dotáció helyett a katolikus egyházi vagyonnal arányos értékű *alapokat* nyerjenek az — állam pénzéből.

Ne értessünk félre, nekünk nem az ellen van kifogásunk, hogy az állam *segélyezi* a nemkatolikus felekezeteket. Arról sem vitáznánk sokat, hogy ha már segélyezi, költségvetésről-költségvetésre megállapítandó segély alakjában támogassa-e őket, vagy pedig állandó alapszerű dotációkat juttasson-e nekik. Ezeket a segélyeket ugyan 62 százalékban in concreto mi, katolikus adózók nyujtjuk a protestánsoknak; az ő adójukból bizony nagyon kevés jut nekünk; de ezeket a lappáliákat a mi türelmünk és békeszeretetünk nem szokta hánytorgatni.

De az ellen — nem is csak a „türelem", a „valódi rokonszenv és rokonérzés" nevében, hanem egyszerűen a jog és igazság elemi követelményei alapján — tiltakoznunk kell, hogy gróf Tisza István egy sorban emlegesse és junktimmá forrassza *a mi jogos tulajdonunk visszaszolgáltatását a tiszta noblesse-ből önként adott és adandó ingyensegélyekkel.* Ami nem az

államé, hanem a mienk s aminek tényleges élvezete csak az új államrendi átalakulások zűrzavarában, a főkegyúri jogoknak az alkotmányos kormányrendszerbe való beékelésének lázas, kiforratlan sietségében siklott ki a kezünkből, annak visszaadását bárminemű ellenáldozat vagy terhes ellenszolgáltatás feltételéhez kötni, egyszerűen *merénylet a jog és igazság ellen* s ugyanakkor nyilt hadüzenet a magyar katolicizmusnak.

A helyzet itt tökéletesen ugyanaz, mint mikor valaki egy talált vagy bitorolt jószágot csak súlyos ellenszolgáltatások ellenében hajlandó kiadni a jogos tulajdonosának, ami lényegében *közönséges uzsorapolitika*. És hogy ezt az uzsorapolitikát a katolicizmussal szemben éppen a protestánsok egyházi főgondnoka akarja érvényesíteni, még pedig éppen a türelemre és a mi rokonérzésünkre appellálva, ez kétszeresen tapintatlan és kihívó eljárás, melynek sértő voltát csak az nem érzi, akit az ügyesen megválogatott jelszavak diplomatikusan kieszelt konglomerátuma megkábít.

Mi nem tudjuk a magyar protestantizmust annyira lenézni, hogy feltehetnők róla, hogy puszta anyagi nyerészkedés vágyából *grófi Tisza István felekezeti uzsorapolitikájával* azonosítja magát. Legkevésbbé pedig, hogy a jogfosztásba való beleegyezésünket a mi türelmünk és rokonérzésünk hánytorgatásával akarná kierőszakolni.

Nem; ismételjük, nem a protestánsok segélyezése ellen szólunk, de a régótai jogi tartozás teljesítésének belekeverését problematikus és jogilag nem sürgős újabb segélyezések ügyébe s ezzel a katolikus vagyon jogi jellegének elmosását vagy az állami segélyek kategóriájába való lesüllyesztését — ami lényegében szekularizáció — merényletnek és hadüzenetnek tartjuk a katolicizmussal szemben. És nem tehetjük fel a magyar protestáns társadalom zöméről, hogy rég kivívott autonómiája mellett újabb bonifikációkat várjon az államtól, *mielőtt* a katolikusok is mindenekelőtt az autonómiájukat meg nem kapták.

Még kevésbbé hihetjük el egyes napilapok híresz-

telését, mely szerint a protestáns társadalom *sérelmet* látna már abban is, hogy a katolicizmusnak magánadományozásból eredt nagy alapjai vannak, míg a protestantizmusnak nincs, vagy csak kevés van. Az, hogy a katolikus hívek — királyok és magánosok — a multban és jelenben sokat áldoztak az Egyházra, csak azt mutatja, hogy *szeretik Egyházukat.* Ha másvallásúak nem szeretik ugyanily áldozatosan a saját felekezetüket, ezen ám változtassanak maguk, de a katolikus népnek adakozó szeretete saját Egyháza iránt nem lehet senkire nézve sérelmes.

Először autonómia minden felekezet és Egyház számára; *azután* esetleg újabb bonifikációk, de természetesen ismét *minden* felekezet és Egyház számára. Így beszél a méltányosság és a jog, melyet — erősen hisszük — őszintén tisztelnek odatúl is.

Az egyetlen igazságos és méltányos eljárás tehát az volna, hogy tessék mindenelőtt haladéktalanul és feltétlenül *visszaszolgáltatni azt, ami föltétlenül és minden jogcím szerint a miénk* —, reméljük ugyanis, hogy Tisza nem az általa is annyiszor leszólt galileisták és szociálista izgatók történelemmentes iratai alapján ismeri a magyar jogtörténelmet — és azután, ha a *res clamat ad dominum* visszás helyzete megszűnt, ha a katolikusok jogos követelése szanáltatott, tessék tovább vitatkozni afölött, hogy: hát mármost állami segély címén mennyit kapjon a szükség és mód mértéke szerint a katolikus Egyház és mennyit a felekezetek.

A paritás elvét majd csak az adósságok törlesztése után van joga az államnak velünk szemben hangoztatni. Mert hiszen csak nem abban áll a felekezetközi paritás, hogy amennyit egy felekezet a saját híveinek magánadományaiból összerakosgatott, megtakarított vagyonából alapokba gyüjtött, ugyanannyit kelljen kapnia valamennyi felekezetnek az államtól — hiszen ez a szociálista vagyonegyenlőség elve, melyben a tulajdon jogcíme eltöröltetett —, hanem abban, hogy minden felekezet mindenekelőtt *egyenlő*

szabadságot és jogot élvezzen arra, hogy a maga szükségleteire vagyont gyüjtsön s azt sérthetetlenül és függetlenül kezelhesse és másodszor, hogy amennyiben szükséges, az állam a maga részéről is támogassa a felekezeteket és az Egyházat, még pedig azon fokban, amelyben azokat a közoktatás, karitasz s egyéb kulturális téren az államnak segítségére vannak és segítségre szorulnak. A vagyonegyenlőség elve itt a vagyonszerzés egyenlő szabadságának kerek tagadása.

Az a helyzet tehát, hogy a katolikusoknak ma többjük van mint a protestánsoknak, nem lehet emezekre nézve sérelmes, vagy a paritás szempontjából kifogásolható; épúgy nem, mint ahogy a sokmilliomos közúti vasúti társaság szegény kocsivezetőinek szigorúan véve nem lehet sérelmes, hogy nekik nincsen, teszem azt, Geszten földbirtokuk. Az egyenlő vagyonszerzési jogot a vagyonegyenlőség jogával felcserélni csak az eszközökben nem válogatós demagógia szokta.

Ha az állam feladata a felekezetek között a tényleges vagyonegyenlőség helyreállítása volna, ezzel a szociálista uniformirozás elve avattatnék államilag elismert jogformulává s amint emezzel szemben érvelünk, úgy érvelhetnénk itt is azzal, hogy ilykép a pazarlás, a megtakarított vagyon elprédálása volna a legcélszerűbb gazdálkodás, mert hiszen akkor, ha tíz év alatt a katolikus vagyon további magánadományozások és takarékosság által állandóan szaporodnék, a protestáns vagyon pedig gyors költekezéssel jelentősen fogyna, tíz év múlva ismét megvolna az egyenlőtlenség s az államnak ismét a takarékosabb és áldozatkészebb felekezet rovására kellene a pazarlóbb és áldozatot nem hozó felekezeteket felemelt segélyekkel jutalmaznia.

Tessék a protestánsoknak a *saját zsebükből* gondoskodni alapokról, ha alapokra van szükségük, úgy ahogy a katolikus egyházi vagyon is magánadományokból és áldozatokból tevődött össze; az államsegélynek azonban az alapokhoz nem lehet köze s amennyit az állam a felekezeteknek segélyként ad,

ugyanannyit volna köteles a katolikus Egyháznak is adni — tekintet nélkül annak a maga erejéből összeadott alapjaira. Főleg akkor, ha a katolikus hitélet budgetje éppen a katolikus hitéletnek hasonlíthatatlanul intenzívebb és extenzívebb apparátusa folytán szükségképpen mindig messze felül fogja múlni bármely más felekezetét s vagyoni túltengésről a katolikus kultuszélet terén — eltekintve néhány csakugyan magas egyéni javadalomtól — csak az elfogult szociálista demagógia beszélhet. Hiszen a leglényegesebb és legszükségesebb kultúrszükségletekre — pl. a fővárosi iparostanoncok hitoktatására, a fővárosi templomhiány és plébánianyomor megszüntetésére, a katolikus sajtó kiépítésére — évtizedes agitáció és okoskodás dacára sem telik.

A katolikus Egyháznak a köztudatban túlságosan és egyoldalúlag hangoztatott vagyonossága első pillanatra úgy tüntetheti fel a helyzetet, mintha nem a mi helyzetünk szorulna elsősorban jogorvoslásra; a valóságban azonban — hogy alapjaink, iskoláink stb. fölött nem mi rendelkezünk, holott más felekezetek e tekintetben régóta autonómok — egyedül a mi helyzetünkről áll, hogy az jogilag a legfőbb fokban sérelmes. Eltekintve attól, hogy *számarányban is messze túlhaladunk minden más felekezetet,* hit- és kultuszéletünk természeténél fogva is — épp azért, mert hierarchikus Egyház vagyunk — az anyagi segédforrások nagyobb mértékére vagyunk utalva. E téren, sajnos, a közvéleményt nagyon is befolyásolta az érthetőleg erősen katolikusellenes sajtódemagógia.

*

Nem az a nevetségesen elmaradt felekezeti türelmetlenség késztet tehát a felszólalásra, melynek indiciumait oly játszva lehet a türelem és rokonszenv jelszavaival leplezni, hanem *a legelemibb katolikus jogok elleni újabb merénylet* félelme indít bizalmatlanságra az ígérettételben is sérelmes kormányprogrammal szemben. S e bizalmatlanságot csak növeli

annak a férfiúnak személyisége, akitől a magyar katolicizmusnak eddig soha a legcsekélyebb oka sem volt s ma sincs arra, hogy méltányosságot vagy egyenesen — e téren feltétlenül kívánatos — őszinte előzékenységet várjon. *Timeo Danaos et dona ferentes...*

A kormány és a kormányelnök iránti teljes tisztelettel is megfér annak konstatálása, hogy a katolikus autonómia meghozatalát vagy csak előkészítését is azon az alapon, melyet a programbeszéd megjelölt, katolikus ember, aki csak kissé is tart a jogaira, de főleg a katolikus társadalom mint ilyen, nem tarthatja óhajtandónak.

Az egyetlen, amit gróf Tisza Istvántól a magyar katolikusok kérhetnek, az, hogy ne csináljon nekik autonómiát. Majd csak jön egyszer valaki, aki azt megcsinálja. Ő ne csinálja meg. Ha csakugyan őszintén értette a „türelem" és „rokonszenv" jelszavait, részeltessen bennünket abban a türelmességben, hogy ő, a főgondnok, nem csinál egyházpolitikát. Jobb lesz így nekünk.

Ha pedig mégis csinál, hát ez a magyar katolicizmus történetében annyiszor szerepelt meggyaláztatás és letiportatás egyik újabb fejezete lesz. A letiportatásé, mely annál fájóbb és a hatalom kezelőjére annál megbélyegzőbb lesz, mert éppen a türelem és rokonszenv hangoztatásával történt.

Sok minden lehetséges ebben az országban; talán az is lehetséges lesz, hogy a hatalom, erőszak és jelszóstratégia eszközével és éppen a türelem és rokonszenv örve alatt a magyar katolicizmus legközelebb 60 éves jogos óhajában fog megcsalatni oly kegyetlenül, ahogy nem csalattatott meg 48 óta, de a katolikus társadalom legalább legyen tisztában a helyzettel és ne induljon a szavak csillogó szappanbuborékja után. Ne menjen maga a vesztébe, hanem lásson keresztül a szitán. *Attól a katolikus autonómiától, melyet Tisza István hoz nekünk, mentsen meg az Úr minket!*

Felekezeti hazafiság.

Félreismerhetetlen az a célzatosság, mellyel bizonyos érdekeltségű sajtóorgánumok a hazafias cselekedetek és erőkifejtések regisztrálására közben is felekezeti szempontok szerint domborítják ki az érdemeket. Ezek a lapok képesek a legnagyobb horderejű hősi és legáldozatosabb karitatív intézkedésekről a nyomdászszekrény legapróbb betűcskéivel referálni, mihelyt „ellenséges" hitvallású hősökről és jótevőkről van szó; viszont a dithiramb legdagályosabb rigmusai rezdülnek meg lantjukon azonnal, mihelyt egyszer-egyszer felekezetileg közelálló jótékonyságról szabad referálniok. A kakukfalvi izraelita templom perselygyüjtéséből befolyt 6 korona 47 fillérek mögött csak úgy eldugva említődik fel ma egy győri kanonoknak 10.000 koronás, holnap egy másik katolikus főpapnak 50.000 koronás adománya. Néha valósággal komikus ez a lángbuzgalmú törtetés a felekezeti babéroknak hazaszállítása körül; amiről, pusztán kortörténeti megörökítés céljából, hadd álljon itt két szerény példa.

Az egyiket az *Az Ujság*ból szedem ki, a másikat az *Az Est*ből (és számos más lapból).

A katolikus templomokban tudvalevőleg a háború legelejétől fogva nap-nap mellett folynak a legmeghatóbb, lélekemelő ájtatosságok a háborúba vonultakért. A ferenciek belvárosi temploma minden este falszétvetésig telik meg. Férfiközönség tölti meg zsúfolásig az esküttéri történelmi templomot három napon át és előkelő férfiak — volt vagy kétezer — mondják el hazafiúi lelkesedéssel minden este herceg Esterházy Pál nádor gyönyörű imáját, miután hazafias tárgyú szentbeszédet hallgattak meg egész órán át. A végén maga a bíboros hercegprímás, Magyarország első embere a király után, tartja a záró istentiszteletet s nagy emóciót kelt a látvány, midőn ezernyi felnőtt, intelligens férfi járul az Oltáriszentséghez abban az Árpádházkori templomban, ahol már a tatárjárás idején imádkozott szorongattatásában az ország.

Azt hinnéd azonban, naivul jóhiszemű olvasó, hogy pl. ezt az országos jelentőségű ájtatosságot figyelemre méltatta volna a ma nálunk uralkodó sajtó? Ég őrizzen ekkora balhiedelemtől! Ilyen klerikális bagatellségre a magyar sajtónak nincs tere. Legföllebb ha egy-két icipici nonpareille-szedésű híradással elsiklik fölötte. Ellenben a „Fontos!!" rovatba okvetlenül belekívánkozott ez a valóban honmentő jelentőségű kommüniké:

> „*Szilasbalháson* e hó 8-án az izraelita templomban Klein Albert rabbi magasszárnyalású beszédben emlékezett meg a háborúról, majd vigasztaló szavakat intézett a hazáért küzdők hozzátartozóihoz, végezetül pedig imát mondott a királyért, a hazáért és a katonákért". (*Az Ujság,* augusztus 14. 5-ik oldal.)

Klein Albert urat dícséret illeti. Megtette, amit minden római katolikus, görög katolikus, görög keleti, ágostai hitvallású evangélikus, evangélikus-református, baptista, unitárius, orthodox és neol. izraelita, mohamedán és bármilyen egyéb vallásnak Magyarországon tartózkodó *minden* lelkésze bizonnyal kivétel nélkül megtett. Mi több, Klein Albert urat hivatalból kellene elmozdítani a hivatalából, ha még annyit se tett volna amennyit tett, a hazáért. Vagy talán nagyon ritka és kivételes és ujságbavaló dolog, hogy egy rabbi is imádkozik a magyar hazáért? Vagy hogy vigasztal? Vagy hogy magasan szárnyal?

De ne értessünk félre. Igazán nem bánt minket a szilasbalhási rabbi hazafias megdicsőítése. Csak azt a tendenciát akarjuk megvilágitani, mely *odatúl* minden „érdemet" észrevesz és erővel észrevétet, míg ide errefelé bizonnyal a főpapi karnak milliós segítségét is balul és sandán fogja kommentálni. Nem is szólva pl. az apácák minden mást megszégyenítő és árnyékba állító hősi önfeláldozásának teljes és következetes elhallgatásáról a karitatív alkotások és cselekedetek között.

Míg a korzón páváskodó, kávéházi ablak mögött osztentatíve kézimunkázó talmijótékonyság szinte ájuló bámulatba ejti, addig a keresztény önfeláldozás mártírnőit — akik közül többen máris áldozatul estek a munkában — ez a sajtó egyáltalában nem veszi észre. Ellenben Szilasbalháson, úgy látszik, külön tudósítója lesi az imaház árnyékában, hogy mekkorákat szárnyal a rabbi.

A másik csakugyan klasszikus eset az, amelyet a címek megpenderítésében elsőrangú *Az Est* „Kálvinista lelkészek *légiója*" címen első helyen adott le a „Hírek" között szeptember 25-én s amelyet rajta kívül valamennyi lap megható meghatottsággal közölt le.

> A mult héten — írja Debrecenből kapott jelentés szerint *Az Est* — *Balthazár* Dezső református püspök előtt negyven fiatal, most levizsgázott lelkész jelent meg, hogy megköszönje neki, hogy a behívott segédlelkészek érdekében közbejárt. A fiatal lelkészek kijelentették, hogy ha a haza érdeke úgy kívánja, ők nem akarnak a törvényben biztosított szolgálati mentséggel élni, hanem mindannyian lelkesen fognak beállni katonának. A püspök ezt körlevélben közölte egyházával. A nemes példa magával ragadta a debreceni polgárságot, mely impozáns felvonulást rendezett a püspök és a hadba készülő lelkészek tiszteletére. Nemsokára megalakul a *kálvinista ifjú lelkészek légiója,* mely a jelentkezésekből ítélve, több, mint ötszáz főből fog állani. A debreceni teológusok felhívást intéztek teológus társaikhoz az egész országban a csatlakozásra. Balthazár püspök a honvédelmi minisztertől személyesen fogja kérni, hogy a kálvinista teológusok és segédlelkészek légióját Debrecenben képezzék ki fegyveres szolgálatra és innen indulhassanak majd a harcmezőre.

Megint nem irígyeljük a tógátus uraktól azt a

szédületes gloire-t, amelyet ez a *valamennyi* lapot bejárt s kellő lendületességgel kommentált híradás az ötszáz, illetve negyven főből álló „légió" számára az egész ország előtt bevételezett. De azért mégis jobban szerettük volna, ha csak úgy ütik a dobot, hogy bele ne repedjen. Mert mi lesz, ha az ország megtudja (sohase féljetek! nem tudja meg!), amit mi is csak véletlenül tudtunk meg egy kéretlenül beérkezett levélből.

„Nem közönséges dolog — írja nekünk ugyancsak szeptember 29-én egy debreceni úriember — a 40 református lelkésznek nagy hazafiaskodása. Az *Alkotmány* szerint pláne 400-an voltak. (Ebben az *Alkotmány* nem hibás: így adták be neki is az esetet. *Szerk.)* Óriási lelkesedéssel fogadta a debreceni közönség azt a hírt, hogy a negyven újonnan „szentelt" lelkész fegyvert ragad s a harctérre megy. Balthazár püspök körrendeletet bocsátott ki, hogy minden hitközségben a szószékről méltassák a negyven hősnek a szent vállalkozását. Az egyik presbiter meg fel is fogadott egy zenekart és lámpionos felvonulást rendeztetett a negyven hős tiszteletére. De nem volt kisméretű a lehűlés, mely a nagy lelkesedést követte. Az ünnepeltek egyike ugyanis beszédet intézett a lelkesedő közönséghez és annak tudomására adta, hogy a haza érdeke most még azt kívánja, hogy egyelőre — itthon maradjanak, az árvák vigasztalására. De majd ha a hadvezetőség kívánja, úgy akár egy szálig elmennek ... t. i. tábori lelkésznek. Azóta a hetvenkedőket itt minálunk tréfásan így intik le: „Mégy ám te, akár a negyven református lelkész."

„A helybeli lapok értesitettek arról a nagy buzgóságról, mellyel a református lelkészek a sebesült katonák pasztorálásához kezdenek: felosztatták egymás között a kórházakat. Azonban itt is előfordultak kedélyes dolgok. Egyik lelkész találkozik egy katolikus pappal, ki éppen a katonákhoz megy. Megszólítja és azt kérdi tőle: „Mondja, *kolléga úr,* mit csinálnak

aztán a katonákkal? Nekem is kijelöltek egy kórházat, de nem tudom, mit csináljak ott..."

„Szóval kedélyes ám ez a pasztoráció is..."

Ugyebár, ez a levél kissé másképpen hangzik, mint ama bizonyos sajtó üdvriadalmai, amely hiszen Szilasbalhás mellett némi fényt szívesen juttat Debrecennek is, ha csak remélheti, hogy majd az olvasó így fog gondolkozni: Hol maradnak a katolikus papok?

A reformátusok hazafiságára az *Az Est*nek és Balthazár úrnak impresszionista híradásai egyébként nem vethetnek árnyékot. Mi pedig egyáltalán nem tapsolnánk annak, ha valaki a lényegében lelki természetű és békeosztó papi hivatalt kardhordással akarná denaturálni s abban látna hazafiúi érdemet, ami még a hazafiúi érdekeknél is szentebb lelki és evangéliumi eszme elhomályosítására vezet.

Ez a debreceni eset nem is indít haragra senkit, csak mosolyra. Nem a lelkészek játszottak benne inkorrekt szerepet, hanem csakis a sajtó. Az a sajtó, amely osztentatíve hoz mindent, ami nemkatolikus, és dehogy rektifikál, amikor a „légió" negyven otthonmaradottra olvad.

Mi lehet az oka vajjon a szemita sajtó e roppant részrehajlásának? Az ősi katolikus-gyűlölet? Vagy talán más is? Félnek-e tán, hogy majd a háború után úgyis súlyos elszámolás vár bizonyos felekezeti hazafiságra? Előre sejtik-e, hogy ezúttal különösen szükséges jó eleve meghangolni s megalterálni az ország közvéleményét?

Ezeknek a szilasbalhási és hasonló érdemeknek a tüskén-bokron keresztül való folytonos és feltűnő előráncigálása, azt hisszük, a gondolkozó és *látó* emberekben csak gyanút kelt, olyanféle gyanút, hogy itt voltakép rejtegetnek valamit; talán valami nagyon kellemetlen tényekről akarják elterelni a figyelmet s még idején „jó" beállításban tüntetni el a leszámolásra váró felekezeti hazafiságot.

„Burgfriede".

Így nevezik a németek azt a magátólértetődő elnémulását minden otthoni felekezeti torzsalkodásnak, mely a háborúban az együtt küzdő nemzet sikeres erőkifejtésének lényeges feltétele. Nálunk — úgy hittük — csak a szabadkőműves sajtó sérti meg a Burgfriede-t azáltal, hogy miközben állandóan zavarja a vizet, mégis mindig azokat okolja a csendháborításért, akik védekeznek. Most azonban kiábrándultunk ebből a jóhiszemű feltevésünkből.

Fájdalmas tünet, de puszta némasággal el nem intézhető, hogy „keresztyén" testvéreink, mint eddig is annyiszor, most sem tekintik túl sötétnek a nemzet- és hitfelforgató szabadkőművesség taktikáit, hogysem az Egyház elleni harcban azonnal és gondolkozás nélkül azok zászlai alá ne állnának. A legtriviálisabb felekezeti gyűlölködés vádjától, melyet pedig ők annyira kéznél tartanak mással szemben, sem riadnak vissza, ha alkalom nyílik rá, hogy a gyűlölt katolikus Egyházon és annak centrális, lényeges intézményén: a pápaságon kitölthessék meglehetősen kómikus és egészen műveletlen haragjukat. „Itáliáról" cikkezik a *„Protestáns Szemle"* (1915, 463. köv.) és számos oly közhely mellett, melynek inkább volna helye a napilapokban, mint komoly vallásügyi folyóiratban, ezt a hallatlanul gyermekes, határozottan sértő célzatú passzust írja le:

„Úrrá lesz az egész nép felett az ősi hullarabló indulat: könnyű zsákmány kell Itáliának. Nemzeti hős lesz közöttük egy világfivá vedlett lengyelzsidó: D'Annunzió, az érzékiségnek, parazitaságnak és komédiázásnak ősképe. Egytestvérré válik a két ősi ellenség: a *szabadkőművesség és a pápaság,* mert mind a kettő közös jellembeli fogyatékosságban leledzik: mind a kettő olasz. Olasznak lenni pedig ma annyit jelent, mint kilopni a jóbarát aranyóráját addig, míg az az útonállókkal viaskodik".

Nem az ellen szólalunk fel, ami pedig szintén

komolytalan dolog, hogy a Protestáns Szemle szabadkőműves lapokat követve, azok mintájára az *olasz népet* teszi felelőssé a háborúért, holott nagyon jól tudhatná, hogy nem a nép, nem is a népjelleg, hanem egyesegyedül a *szabadkőműves páholyok az olasz háborúnak értelmi szerzői,* amit eltussolni persze szabadkőműves lapjainknak igen nagy érdeke. De azt már sehogy sem értjük, hogyan ágaskodhatik valakiben, még ha protestáns is, a pápagyűlölet oly nevetséges magasra, hogy a szabadkőművesség mellett s vele egyenrangúan a pápaságot is a háború szítói közé merészeli sorozni. Sohasem voltunk tisztában s azt hisszük, senki a föld kerekségén nem lehet tisztában a protestantizmus voltaképpeni céljaival, mert hiszen, uramfia, a „protestálás" még nem vallás és nem is pozitív valami; de azt már szeretnők eltenni, hogy talán mégsem tartozhatik akármiféle keresztyén felekezetnek a lényegéhez, hogy mihelyt a pápa neve csak eszünkbe is jut, azonnal egy Luther Márton véres szájával köpködjük a gyűlöletet és rágalmat az Egyház feje, Péter apostol utódja, a békét sürgető Béke Fejedelme felé.

Azért, mert a pápa olasz származású, azért még nem éppen szerzője, sőt nem is résztvevője az olasz háborúnak, hanem ellenkezőleg, minden ujságolvasó tudja, hogy az olasz háború talán legelsősorban a *pápaság* ellen irányul s hogy senkinek, még a monarchiának sem kerül annyi zaklattatásába, aggódásába, meghurcoltatásába az olasz háború, mint a pápának. A Protestáns Szemle elvakult cikkezője azonban minderről nem tud, ő egyáltalában semmit sem tud, csak ütni akarja a pápát, hagyományosan: ész nélkül és modortalanul. Úgy látszik ezt érti az alatt, amit egy más helyen (459. l.) oly magabízott naivitással, mint „a szellemi és erkölcsi ideálizmusnak *lényegesen protestáns erejét*" fennen hánytorgat. És nem veszi észre, hogy ezzel maga is a szabadkőművesség szekerébe fogatja magát és így lényegileg

éppen azon elvtársak ügyét szolgálja, akiknek hitszegése — nem pedig a pápa, nem is a szegény makarónirágó olasz nép — okozta az itáliai háborút.

De nem is csoda: egy oldallal előbb ugyanaz a Protestáns Szemle még Dantét, Raffaelt és — Garibaldit dicsőítette, mint akiknek lelkét „éreztük, szerettük, csodáltuk" Itáliában. Szegény Protestáns Szemle! Az a Dante és Raffael, akikre hivatkozik — hiába nevezi őket csak „vendégszereplőknek" Itáliában —, a valóságban igazi olaszok voltak; Garibaldi azonban, akit ő „szeretett és csodált" s aki a valóságban a nemzetközi szabadkőművességnek egyik legtipikusabb s egyben legszégyenletesebb képviselője, a saját korának D'Annunziója, történetismerő ember szemében sem nem volt igazi olasz, sem nem igazi francia, sem amerikai, sem arab — bár mindemez országokban hadakozott —, hanem egyszerű kalandor, aki a forradalmat a forradalomért, a rablást a rablásért, a fosztogatást a fosztogatásért szerette. Ha Garibaldi ma élne, higyje meg a Protestáns Szemle nagytudományú írója, ma is a legelsők közt küzdene a monarchia s a pápaság ellen, ahogy életében is tette. Úgy is mint szabadkőműves, úgy is mint vérbeli atheista, a pápa ellensége és minden vallás gyűlölője. Szép kis ideál egy keresztyén felekezeti folyóirat cikkírójának, akinek úgy látszik, egy vérbeli atheus még mindig rokonszenvesebb, mint Péter apostol törvényes utódja.

Ideje volna, ha a magyar protestantizmus előkelőbb szellemű vezetőemberei valahára a maguk iniciatívájából oktatnák ki felekezeti lapjaik íróit afelől, hogy a XVI. századbeli pápagyűlölet mégis csak kissé rozsdás fegyver már a XX. században s hogy a protestantizmus, ha komolyan vallásnak és keresztyénségnek hiszi magát, okosabbat is tehetne, minthogy a Burgfriede komoly idejében is a pápaságot téveszti össze az *egyetlen* igaz s éppen ránézve a legveszedelmesebb — mert hozzá veszedelmesen közel álló — ellenséggel: az atheista és forradalmi nemzetközi szabadkőművességgel.

Tisztelt urak, ha önöknél a vallás nem leplező jelszó csupán, akkor hagyjanak békét a pápának, akitől a vallást és hitéletet, vagy éppen a népek békéjét félteni bizony nem kell; és forduljanak végre-valahára a vallás és a haza *igazi* ellenségei ellen. Nem Gambettának, Garibaldi franciává vedlett zsidó cinkosának volt igaza, aki szerint „a klerikalizmus: ez az ellenség", hanem fordítva, így igaz: „Le maçonisme — voilà l'ennemi!" — A szabadkőművesség az igazi ellenség!"

A felekezeti béke.

Lehetséges-e a felekezeti béke? S mily alapon?

A szót magát: felekezeti béke, sokan emlegetik, olyanok is, akiknek eszük ágában sincs komolyan akarni a felekezeti békét. Sokan azonban őszintén akarják s csak az a kérdés: mikép képzelik s mily feltételek között tartják megvalósíthatónak.

Megnehezíti a kérdést mindjárt az a körülmény is, hogy sokan felekezeti békén voltakép felekezetnélküliséget és vallástalanságot értenek. Szerintük a vallási kérdések egyáltalán nem érik meg, hogy miattuk az ember felhevüljön s legjobb volna, ha egyáltalán nem sokat törődnénk konfesszionális dolgokkal. Nemcsak azok tartoznak e táborba, akik mint az ateisták vagy szocialisták minden vallásnak ellenségei, hanem azok az előkelőséget mímelő felvilágosodottak is, akiknek szemében a vallási és dogmatikai kérdések, az egyház és hasonló dolgok tartalmatlan és fölösleges súlytalanságok.

Ezektől csak egy árnyalattal különböznek azok, akik a vallást ugyan nagy értéknek tartják, de a társadalmi és közéletben minden vallási különbözőséget lényegtelennek s zavarónak tartanak. Ezeknek elmélete az, hogy otthon s a szívében legyen mindenki az, ami akar lenni, katolikus, zsidó, vagy mohamedán, de kifelé ne mutogassa a vallását, úgyhogy a barátai is legföljebb csak a temetésén tudják meg, hogy voltakép melyik valláshoz is tartozott. Ez a felfogás voltakép a vallásnak a társadalmi és közéletből való ki-

küszöbölését jelentené. Egy vezető felekezeti ember mondta pl. nemrég egy hírlapi nyilatkozatban, hogy Magyarország abban a pillanatban vész el, mikor azt kezdjük kutatni, kit kereszteltek keresztes templomban s kit csillagosban. Ez a szó, amennyiben nem a teljes hitközönyé, valószínűleg nem is őszinte beszéd. Csodálatoskép rendesen azok hangoztatják ezt az elvet, akik a társadalmi s a közéletben éppen nem mellőzik a felekezeti szempontokat. Aki vallása igazáról meg van győződve, nem tekintheti azt a társadalmi élet szempontjából sem mellékesnek.

Ismét mások úgy képzelik a felekezeti békét, hogy semmiféle vallás vagy felekezet se törekedjék helyzetét erősíteni, se terjeszkedni. Ezen a címen támadják egyesek pl. a katolikus házasságjogot vagy az egyháznak azt az álláspontját, hogy egyedül önmagát tekinti a legitim krisztusi egyháznak. Ezt a békealapot szintén nem tekinthetjük helyesnek, sőt őszintének sem, mert a valóságban egy vallás vagy felekezet sem hajlandó lemondani sem jogainak védelméről, sem tanainak terjesztéséről. A reverzálist pl. a protestánsok épúgy sürgetik, mint a katolikusok, csakhogy nem dogmatikai alapon, hanem a felekezeti öntudat alapján.

*

Az a kérdés: *meggyőződéses* katolikus és *meggyőződéses* protestáns közt lehetséges-e a felekezeti béke? Viszonylagos béke — igen, teljes — nem hiszszük. Miért?

A meggyőződéses katolikus soha egy percre sem tekintheti a herezist egyrangúnak a legitim Krisztusegyházzal. Ezért nem alkudozhatik, ahol tőle az illegitim egyházalakulatok pozitív elismerését vagy pártolását követelik: nem vehet részt az újabban ránk erőszakolt ú. n. közös istentiszteleten, nem esküdhetik protestáns templomban s nem köthet vegyes házasságot katolikus reverzális nélkül. Lehet udvarias

és türelmes a végletekig, de elveiből nem engedhet s ezt neki a túloldal mindig harciasságul fogja felróni.

A protestáns hivőknél ezek a dogmatikai gyökérzetű akadályai a megegyezésnek természetesen nem forognak fenn. Viszont a protestantizmust más szempontok tüzelik harcra, bizonyos fokig természetszerűleg. A protestantizmus történetileg a katolikusellenességből fakadt, a katolikus egyház elleni protestálás, felkelés a lényege. Amikor mi október 31-én Krisztus királyságának eszméjét ünnepeltük s azon tanácskoztunk, hogyan lehetne útját állni a terjedő ateizmusnak és hogyan lehetne Krisztust ismét nagyobb mértékben visszavinni a családba s a társadalomba, addig protestáns testvéreink a reformáció emlékét ülték s minden felekezeti lapjuk tele volt az olyan mondásokkal, hogy a reformáció „megtisztította a levegőt" (tehát azelőtt, a katolikus érában szennyes volt?), „visszahozta trónjára az elkergetett Istent" (a katolikusok tehát elkergették az Istent?), „megszabadította Krisztus útját az *útonállóktól*" (a katolikus vallás tehát az útonállók vallása?), „ledöntötte a bálványokat", „előhozta a feledés homályából a Szentírást" stb., stb. Ami mind kivétel nélkül katolikusgyalázás s emellett történelmileg is valótlan, de amelyet az elkövetői már annyira megszoktak, hogy szinte már nem is tekintik sértegetésnek.

Ebben a különbözőségben, ahogy október 31-két a katolikusok s a protestánsok megülték, benne van a helyzet egész jellemző különállósága. Ott vallási, pozitív tartalom van, itt — enyhén szólva — csak védekezés a katolikus „veszély" ellen. A katolicizmus nagyon jól meg tud lenni protestánsgyalázás nélkül, hiszen legtöbb prédikációnkban s cikkünkben a protestantizmus egy szóval sem szerepel; egész vallási irodalmunkban szinte elenyésző a kontroverz kérdések bolygatása. Nekünk sokkal pozitívebb céljaink vannak: dogmatikánk, erkölcstanunk, liturgiánk, épületességi irodalmunk kilencvennyolc százalékának annyi egyenes vallási tartalma, sürgetni és megma-

gyarázni valója van itthon is, befelé, a hívek felé, hogy a protestáns kérdésekkel alig is foglalkozhatik. Sőt ha a provokációk nem volnának oly sűrűk és élesek, még ennyit sem foglalkoznánk a felekezetekkel, amelyeket mi legjobban szeretünk lehetőleg ignorálni, körülbelül úgy, ahogy a kódex is teszi. Mi vallás vagyunk, nem vitatkozó szervezet; Krisztus Egyháza, nem felekezet; a 340 milliós, 1900 éves kereszténység, nem pedig valami veszekedés útján érvényesülni kívánó kis társaság. A harc hozzánk nem is nagyon méltó s csak kényszerűségből nyúlunk a védelem fegyvereihez.

A protestantizmusnak azonban még egy oka van a katolikusellenes kirohanásokra, az örökké velünk való kötődésre. Miről beszéljenek másról? Dogmatikájuk nincs, szilárd igazságok, meghatározott tanok, eldöntött problémák, erkölcstani precizitások (mint pl. a mi teológia morálisainkban) náluk nincsenek s alig is lehetnek. Nem férnek össze az egyéni hitszabály elvével. Szentségeik, ájtatosságaik voltakép s a mi értelmünkben nincsenek. Miről beszéljenek hát s miről írjanak? Egyetlen teológiai szakuk a szentírástudomány. De ebben is inkább csak negatív munkára vannak utalva s nem csoda, ha a protestáns szentíráskutatók nagyrésze a teljes tagadással végzi. Mert mihelyt pozitív tanokat s megállapításokat vonna le a szentírásból, szükségkép beleesnék a legnagyobb protestáns bűnbe: a dogmatizálásba. Így aztán néhány nagyon is elmosott s nagyon is egyhangú általánosságon kívül a protestáns beszéd és irodalom nem tud a voltaképeni hitélet kérdéseinél megmaradni. Az egy, ami elevenséget s lendületet vihet bele az életükbe: a katolikusok portáján való kereskedés. Még a falusi kisiskoláknak szánt hittani tankönyveik is folyton velünk foglalkoznak. Nem arról beszélnek: mit hisznek ők, hiszen erről nem sokat mondhatnának, hanem: hogy mit hisznek a katolikusok s ők miért *nem* hiszik. Pozitív, vallási mondanivalójuk, egyházias tartalmuk, lelki életük kevés van; szinte rá vannak tehát utalva

a velünk való veszkődésre. A pozitív vallási tartalom mélvítése ugyanis okvetetlenül visszavezetne a katolicizmushoz.

Jellemzően mutatja ezt az angol ritualisták mozgalma is. Pusey, az Oxford-mozgalom megindítója, nem akart katolikus mozgalmat, csak több pozitív kereszténységet, több vallási tartalmat. Maga nem is lett katolikussá soha. De már Newman azzá lett s a ritualisták, de általában a High-church emberei tömegesen térnek vissza azóta is a katolikus egyházba. Nem lehet félúton megállni: aki őszintén s mélyen vallásos kereszténységet akar, azt a logika és a kegyelem csakhamar elhozzák az igaz egyházba. Ha tehát a felekezetek félúton meg akarnak állni, ha protestánsok akarnak maradni, a voltaképpeni vallási tartalomnak elébe kell helyezniök a katolikusellenes harcot. Ezért bizonyos fokig nem is lehet csodálni, ha protestáns oldalon a harcot abbahagyni nem hajlandók s ha mégis „felekezeti békét" emlegetnek, ezt nagyon gyakran vagy a teljes hitközönyösség értelmében teszik, vagy a Baltazárok és Révész Kálmánok értelmében: hogy t. i. nekik szabad legyen minden, ellenben a katolikusok még csak ne is védekezhessenek.

Révész szerint a felekezeti békének csak három akadálya van Magyarországon: hogy a jezsuiták nincsenek kiűzve, hogy a katolikusok vagyona nincs szekularizálva és hogy a katolicizmus egyedül üdvözítőnek tartja magát s nem hajlandó a dogmatikáját (és ezzel lényegét) a protestánsok kedvéért megváltoztatni. Ezeken a követeléseken már nem is csodálkozik senki. Micsoda égzengés és földindulás lenne azonban, ha katolikus oldalon valamely püspökünk ezt írná le: „A felekezeti békétlenség Magyarországon a protestáns lelkészek működésével kezdődött. Ha tehát békét akarunk, ki kell űzni az országból a protestáns lelkészeknek számban s értékben jelentékeny részét, el kell venni a protestáns vagyont és végül a protestantizmust át kell alakítani katolicizmussá".

Érdekes e szempontból megfigyelni a különbséget

a katolicizmus viszonyában a protestantizmussal és a zsidósággal szemben. Hogyan van az, hogy bár a katolicizmus a zsidó — vagy akár a mohamedán — vallással a legélesebb dogmatikai ellentétben van, mégis *felekezeti* harc köztük alig van, inkább csak faji? Amerikában a katolikusok és a zsidók legnagyobb békében élnek egymás mellett, ellenben a protestánsok, főleg a metodisták, mindkettőnek aggresszív ellenségei? A zsidó rabbi tudomásunk szerint prédikációiban nem igen rendez kirohanásokat a katolikus dogmatika ellen s a zsidók felekezeti irodalma is inkább faji kérdésekkel és sérelmekkel hozakodik elő. Honnan van ez? Kétségtelenül onnan, mert a zsidóság mint vallás nem a katolicizmus ellen való protestálásból keletkezett; nem az a lényege, hogy a keresztény egyházban visszavonást támasszon.

Egészen más a protestantizmus helyzete. Nem a „Magyarság" protestantizmusát értem s azokét a tág körökét, amelyekben a protestantizmus merő hitközöny, kitérés a világnézeti és vallási kérdések elől, előkelő s kényelmes lenézése minden dogmatikus kereszténységnek. Ebben a dogmamentességben protestáns és katolikus liberálisok találkoznak. Hanem értem a protestantizmust, mint hitfelekezetet vagy mint hitfelekezetek sorozatát, amelyeket alig köt össze más, mint a keresztény jelző s a katolicizmus ellen való protestálás. Egész vallásrendszerük a katolikusellenességből nőtt ki; történelmi fejlődésük kezdet óta a katolikusság ügyes, fokozatos visszaszorításával s a maguk előrenyomulásával, tehát a harccal kapcsolatos.

*

Ezek szerint, úgylátszik, a felekezeti békére a keresztények és keresztyének között kevés a remény. Legfölebb viszonylagos békére törekedhetünk. Mi volna ennek a módja?

Németországban e kérdés körül egész kis irodalom keletkezett. A „Stimmen der Zeit"-ben katolikus

részről a harc enyhülésének lényeges feltételeiként a következő minimális követelményeket állították fel, amelyeket mindkét fél magára kötelezőnek ismerjen el:

1. Az elismerten hamis, történelmileg valótlan vádak elejtése. Ez úgy volna értendő, hogy ne állítson senki más vallás rovására oly dolgokat, amelyeket komoly történetírók mindkét oldalon megcáfoltak. Ilyenek volnának például: a Mária-*imádat*, a pápai csalatkozhatatlanságnak a bűntelenség értelmében való magyarázása, a „cél szentesíti az eszközt"-féle elvnek a jezsuiták nyakába varrása, a Johanna-nőpápa stb.; katolikus részen pedig például az az állítás, hogy Luther öngyilkossággal mult ki.

2. A személyeskedésnek s főleg a rossz-szándékúság vádjának mellőzése.

3. Mindkét fél ama jogának elismerése, hogy legális módon védekezzék s törekedjék híveket szerezni.

A megegyezés nem jött létre, mert protestáns részen az első és a harmadik feltételt érthetetlen módon nem voltak hajlandók elfogadni. Mégis azt hisszük, a viszonylagos béke körülbelül ezeken a sarkpontokon fordul meg. *Igyekezzék minden vallás és felekezet a maga tanításait s lelki életét pozitív, vallásos formában kifejteni, védelmezni s erősíteni s lehetőleg keveset foglalkozzék azzal, ami nem az ő dolga.* Ha pedig vitába bocsátkozik, tegye ezt mindig *úri, mérsékelt, keresztényi hangon,* óvatosan kerülve *minden sértő szót, minden demagógiát.*

*

Használ-e a felekezeti harc a katolikusoknak? Nem lehet egy szóval eldönteni.

Nem kétséges, hogy a vallási vitatkozás, ha komolyan és tárgyilagosan folyik, nagyban hozzájárulhat a vallási fogalmak és igazságok tisztázásához s így a katolicizmus megerősítéséhez, mert hiszen a katolicizmus a logikától és a tények tárgyilagos felderítésétől éppen nem fél s csak nyerhet vele. A vitatkozó

ellenfelet talán nehéz lesz meggyőzni, de a közömbös harmadik személyek meggyőzésére és saját híveink megszilárdítására és felfegyverzésére az ilyen eszmecsere nagy fokban alkalmas.

Azonban más a nyugodt, tárgyilagos vitatkozás és más a harc, amely minden eszközzel folyik. A vallási vitának örökös veszélye, hogy elfajul, hogy kímélet s igazság nélküli harccá lesz. Ezen a téren pedig a katolicizmusra kevés babér vár. Először, mert hozzá a minden eszközzel való harc sehogysem illő s neki ez elől épúgy ki kell térnie, mint egy előkelő parlamenti politikusnak, mondjuk, a szélsőbaloldallal való nyelveskedés és durválkodás útjából. Másodszor mert mihelyt a harc nem tisztán érvekkel, hanem szenvedéllyel, bujtogatással, mellékvágányokra tereléssel folyik, az ellenfélnek azonnal olyan szövetségestársai akadnak, amelyek együttvéve mégis erősebbek akár a katolicizmusnál, akár az érvek tiszta erejénél.

Ne felejtsük el, hogy valahányszor a túloldal a katolicizmust embereiben, papjaiban, püspökeiben, világi képviselőiben vagy intézményeiben támadja, azonnal mellé áll az egész zsidóság, az egész baloldali és liberális sajtó, a hitközöny tábora, a szabadkőművesség, a szociáldemokrácia, sőt mellé áll magában a katolikus közönségben minden elégedetlen, egyházhűtlen, szabados és turbulens elem. A katolicizmusnak százszor igaza lehet, mondjuk pl. a római kérdésben, a mexikói kérdésben vagy itthon az egyházi vagyon kérdésében; mégis a katolikus álláspont itt gyakran félelmesen egyedül marad és a fajvédő-protestáns hirtelen ad hoc fegyverbarátságra lép a szélső destrukcióval az egyházi álláspont ellen. Doronggal szemben pedig a damaszkuszi penge is gyenge fegyver. Ezért nem érdeke a katolicizmusnak az olyan felekezeti harc sem, amely könnyen a demagógia terére csap át. S mert nem érdeke, éppen azért követnek el a destruktív lapok mindent, hogy a Baltazárokat minél gyakoribb és minél hevesebb megnyilatko-

zásokra ingereljék; éppen ezért is igyekszenek a Baltazárok a demagógia hadiszínterére vinni le a felekezeti harcot, tudván, hogy ezen a téren mi feltétlenül alulmaradunk. Nekünk tehát nem érdekünk az ilyen harc. Annál inkább a tárgyilagos, nyugodt fejtegetés, az ellenérvek és félreértések szakadatlan, de higgadt oszlatása. Mert ezen a téren meg minden kilátás a mienk.

*

De nem veszítünk-e teret, ha a provokálásokra nem felelünk, vagy nem hasonló élességgel felelünk?

Kétségtelen: időnkint felelnünk kell. Hamis vádakat, rágalmakat nem vagyunk kötelesek szó nélkül hagyni, különben az izgatók igazán azt hiszik, nekik most már minden szabad.

Azonban nem mutathatunk rá elég gyakran és elég hangsúllyal: a mi voltaképeni válaszunk és haditaktikánk ne annyira a szó legyen, mint a *tett*. Az építő, lelkipásztori, apostoli, vallásos tett. Mert ez a mi legfőbb, a mi kivédhetetlen fegyverünk. Ha minden papunk szent és apostol lesz: el fog némulni, meg fog szégyenülni a papellenes hajsza. Nem lesz értelme többé a papi erkölcsöt kifigurázó, képmutatásként kezelő agitációnak. Ha minden templomunkban virágzó hitélet folyik, ha a papok jól prédikálnak és gyóntatnak, ha igazán méltómód ülik meg az istentiszteleteket, ha minden plébánia mellett egyházközség működik szervezett világi apostolkodással, szakosztályokkal, karitásszal, kartotékával, egyházközségi ünnepségekkel, vallásos sajtóval, ha népmissziókat és szentgyakorlatokat tartunk mindenfelé, ha kongregációkat szervezünk és vezetünk: olyan hatalom vagyunk, amellyel semmiféle demagógia és felekezeti uszítás ki nem kezdhet többé. Ez az a tér, ahol senki és semmi fel nem veheti a katolicizmussal a versenyt. Ez az az eszköz, amellyel minden külső szervezésnél és taktikánál erősebben odaköthetjük a hívek millióit egyházunk zászlaja mellé s amellyel a becsületes, vallásos

lelkű protestánsokat is leginkább gondolkodóba ejtjük.

A magyar katolicizmusnak nem a protestánsok, nem is a zsidók vagy a szocialisták a főellenségei és kerékkötői. Hanem maguk a katolikusok, ha — talán jóindulatú, de — ügyetlen, vagy kényelmes és tétlen emberek, aminő még a vezetők közt is akad. Azok, akik a katolikus sajtót szidják, hogy miért nem megy nekik ököllel a Baltazároknak, viszont maguk elhanyagolják a katolicizmus belső erősítését, a széthulló, elpártoló, elhidegülő lelkek tízezreinek visszanyerését. Egy a kényelmességéről és tehetetlenségéről ismert lelkipásztort hallottunk egyszer keservesen „debachálni" a katolikus állapotok ellen. Szidta a püspököket, szidta az Országos Katolikus Szövetséget, szidta a katolikus sajtót, hogy nem szállnak jobban síkra a katolikus jogokért. Ugyanakkor azonban temploma kongott az ürességtől, egyházközsége nem volt. Mária-kongregációkat nem vezetett, prédikációja — ha prédikált — üres közhelyek halmazata volt, hívei között nagyszerűen hódított a szocializmus... Az ilyen emberek miatt veszítjük el nap-nap mellett a csatát.

Nekünk ötmilliónál több hívünk van az országban — papíron. A valóságban? Sokkal kevesebb. Talán napról-napra kevesebb. Miért? Talán mert a protestánsokkal nem küzdünk eleget? Dehogy! Hanem mert nem használjuk fel a korszerű lelkipásztorkodás és a világi apostolkodás megfelelő eszközeit és módszereit; mert nem dolgozunk eléggé s nem teremtünk erős, belsőleg szilárd és lelkes katolikus életet a meglevő, ötmilliónyi hívünk között! A külső ellenféllel való kontroverzia is jó és szükséges a maga helyén, de százszor fontosabb a jó egyházi adminisztráció, Isten szíve szerint való püspökök és papok, a strébersége helyett az apostoli buzgalom, a korszerű pasztorálás, a világi apostolkodás szervezése, a magasabb hittani műveltség általánossá tétele, a plébániák szaporítása és a világiak hitéletének intenzív fejlődése. Ha ez meglesz, a győzelem kifelé is az ölünkbe hull; ha

ez nincs meg, hadakozhatunk kifelé, amennyi tetszik, győzni igazában sohasem fogunk, mert belülről gyengülünk!

A keresztény egyházak békéje.

A keresztény egyházak közti torzsalkodásoknak utóbbi időkben főleg két okuk volt. Egyik a XVI. századbeli ellentétek, vallási és politikai viták halkabb, de állandó tovarezgése, amelyben a katolicizmus érthetően védte megmaradt pozícióit, az újabb eredetű egyházak pedig létérdekből is igyekeztek állásaikat megerősíteni; a másik ok pedig az az ügyes *harmadik* volt, aki a keresztények és keresztyének közti ellentétek ravasz és céltudatos szításában látta a kereszténység legyengíthetésének s a saját nyeregbeugrásának pompás, szinte ingyen kínálkozó eszközét.

Kevesen vannak ma már, akik az utóbbi négy évszázad vallási mozgalmainak és háborúskodásainak során ne tartanának nagyon sok dolgot igen fájdalmasnak s igen fölöslegesnek és sokan érzik, hogy a vallási egyenetlenség a kereszténység táborán belül senkinek és semminek nem ártott annyit, mint a kereszténységnek és a keresztényeknek. De a történelmet visszacsinálni nem lehet; ma csak a *jelen* és a *jövő* megjavítása lehet a cél s e cél érdekében örvendetesen nagyfokú a megértés és akarati készség mind a két nagy keresztény táborban. És épp oly örvendetes az a mindkét oldalon meglehetősen diadalra jutott belátás, hogy a közös ellenségnek pedig nem szabad többé alkalmat adni arra, hogy valláspolitikai széthúzásunkat a maga céljaira gyümölcsöztesse; a destrukciónak nem szabad még egyszer megszereznünk azt az örömet, hogy keresztényt kereszténnyel, egyik egyházat a másikkal üttesse agyon, amiként ezt utóbbi időben állandóan tenni szerette.

A „Burgfriede" fennmaradása a keresztény táborok között legalább is e szempontból csakugyan közös és nemzeti érdek, de érdekük az egyházi tömörületeknek is, amelyek valamennyien megszenvedik a des-

trukciónak s a liberalizmusnak az ő kárukon való diadalmas előretörését. A destrukciónak ezen a téren is be kell látnia, hogy csatát vesztett; hogy nem vagyunk hajlandók többé a nagy keresztény ideálok elhalványításába belenyugodni azon a címen, hogy minden keresztény gondolat szükségképpen felekezetieskedés és ellentétszítás; hogy nem engedjük keresztény egyházaink óriási erkölcsi, nevelésügyi és jótékonysági munkálatait lebecsültetni s háttérbeszoríttatni azzal az indokolással, hogy a keresztény egyházak bármelyikének munkáját elismerni annyi, mint a többieket ingerelni. Ezzel a ravasz taktikával máris rengeteget ártott a liberalizmus politikája és sajtója. Ennek köszönhetjük azt a ma is fennálló visszásságot, hogy például az állami tanár vagy tanító sokkal jobban van fizetve ugyanazért, sőt sokszor a kisebb eredményű nevelőmunkáért, mint a nagy kegyesen „felekezeti" tanárrá vagy tanítóvá lefokozott egyházi alkalmaztatású tanerő. De ennek köszönhetjük azt az alapjában hamis, igaztalan és kultúrátlan felfogást is, amely az egyházak és egyháziak munkáját a legértékesebb kulturális és erkölcsnemesítő munkát „hereéletnek" tekinti és jóval nagyobb tiszteletben részesít egy tőzsdeügynököt, mint egy püspököt, a nemzet és a köz szempontjából fontosabbnak tart egy szeszfőzdét, vagy áruházat, mint egy egyházi alapítású kulturális intézményt; „közhasznú tevékenységnek" tekinti a milliós üzletek lebonyolítását, de naplopásnak nézi a keresztény nevelés vagy igehirdetés fáradságos munkáját.

A keresztények régvárt összefogásának mindenekelőtt erre kell állandóan vigyáznia: a közös ellenség, a liberalizmus, a pánjudaizmus s a destrukció minden mozdulatának szemmeltartására s orvtámadásaiknak közös visszaverésére.

Hogy azonban a torzsalkodásoknak belső magva is elvétessék, lehetőség szerint meg kellene szüntetni azokat a kellemetlen körülményeket is, amelyek a keresztény egyházak békés egymásmellettiségét aka-

dályozzák. Adjuk meg mindenkinek a magáét s aztán mindenki törekedjék a maga teljes erejével dolgozni speciális feladatain.

Ezidőszerint a katolikusoknak is, a protestánsoknak is megvannak a maguk sérelmeik. A katolikusok joggal panaszolják, hogy a mult századnak túlnyomóan liberális szelleme elsősorban ő ellenük fordult s ennek tulajdonítják, hogy az államvallási jelleg némi maradványai mellett is sok tekintetben jóval mostohább a jogi helyzetük, mint más egyházaknak. A katolikusoknak nincs autonómiájuk, mint a többi egyházaknak évtizedek vagy évszázadok sora óta van. A püspöki s egyéb egyházi méltóságok betöltését az állam ragadta magához s ha egyes katolikus főpapok óriási népszerűtlensége roppantul megbénította a multban az egyház életét, szem előtt kell tartani, hogy ezeket a főpapokat ugyancsak nem az egyház maga választotta; a katolikus egyházi alapokat a minisztérium kezeli, nem maga az egyház, mint ahogy ez a felekezeteknél kétségbe sohasem vont jog és gyakorlat; a katolikus tanintézeteket az állam nemcsak ellenőrzi, mint a felekezetekéit, hanem egyenesen igazgatja stb. Viszont a protestánsok a 48 : XX. törvénycikkben biztosított egyenlőséget és viszonosságot nem látják teljesnek, vagy legalább fájdalmasnak érzik egyházaik, papjaik és intézményeik szegényességét az általában sokkal jobban javadalmazott, anyagilag sokkal jobban megalapozott katolikus intézmények mellett.

Nézetünk szerint itt nem az segít, amit a liberális és radikális sajtóizgatás és a mögötte rejlő spekuláció elfogadtatni akart: az, hogy akár *mindkét* keresztény tábort, akár csak az egyiket is fosszuk ki kegyeletes forrásokból összetevődött vagyonából, — ez csakugyan *csak* a zsidóságnak és az erkölcsi destrukciónak lehetne érdeke, hanem az, hogy komolyan és szigorú, vagy *inkább testvéries tárgyilagossággal állítsuk helyre mindenütt a megzavart egyensúlyt.* A katolikusoknak meg kell adni mindazt a jogot és szabadságot, amelyet a többi felekezetek élveznek és a keresztény

kurzus és keresztény morál idejében senkinek sem juthat eszébe egy talpalatnyit is vagy egy fillérnyit elvenni abból, ami kétségkívül kegyescélú, vallásos indítóokokból eredt katolikus jellegű alapítás. Viszont a katolikusoknak sem lehet s bizonnyal nincs is kifogásuk az ellen, hogy *az állam a protestánsok közhasznú, nemzeti, kulturális, jótékonysági és erkölcsnemesítő munkájához megadja azokat az anyagi erőket, ha akár alapok vagy kötvények alakjában is, amelyeket nem tagad meg az állam a saját eziránnyú kezdeményezéseitől.* Az állam ugyanis köteles nemcsak ipart fejleszteni és anyagi jólétünkről gondoskodni, hanem legelsőrendű feladatai közé tartozik az is, hogy *minden oly tényezőt erejéhez képest támogasson, amely a haza gyermekeinek kulturális és erkölcsi jólétét gyarapítani van hivatva* s enemű hivatása lelkiismeretes teljesítésének a multban tanujelét adta.

Igaz, hogy az állam anyagi ereje ma és még hosszú ideig rendkívül igénybe van és lesz véve; de a szellemi és erkölcsi értékek tűrhetetlen lebecsülését jelentené, ha az állam addig is, míg anyagilag rendbejön, pusztán az anyagi létérdekek legszükségesebbjeit igyekeznék kielégíteni. A szellemi és erkölcsi élet javai szintén vannak oly szükséges, a lét és fennmaradás érdekeivel szorosan egybenőtt értékek, mint az anyagiak. Éppen azért romlottunk le anyagilag is és mindenestül, azért volt nálunk felfordulás és van korrupció, mert népünk erkölcsi erőit nem ápoltuk kellőleg. A lélek igényeit rábíztuk a vak véletlenre s a felforgatók vakondhadával szemben elfelejtettük nemzetünk erkölcsi szilárdságát kellőkép védelembe venni, vagy az egyházak eziránnyú pótolhatatlan munkáját megfelelő céltudatossággal támogatni. E téren is tanulhatunk a forradalmakból. Hiszen az országot tönkrenyomorító forradalmárok, galileisták, szabadgondolkozók nem ok nélkül tartották *nemzetölő* munkájuk *legelső* eszközének a *keresztény egyházak,* személyek, intézmények stb. elleni hangulatkeltést, jól tudva,

hogy aki a keresztény egyház munkáját gyöngíti, az a magyar nép legmélyebb erkölcsi erőforrásait dugaszolja el vagy zavarosítja.

Egyesek a protestáns egyházak anyagi felsegítésének legegyszerűbb módját abban látnák, ha az állam a katolikus vagyonból, pl. az ú. n. vallási és tanulmányi alapokból vágna le egy darabot s juttatná a protestáns egyházaknak. Ez a „megoldás" azonban sem a katolikusoknak, sem az önérzetes protestánsoknak nem tetszik és nem is tetszhetik. Nem tetszik a katolikusoknak, mert hisz ez a legnyilvánvalóbb jogsérelem volna rajtuk, minthogy az ú. n. vallási és tanulmányi alapok kétségkívül az utolsó fillérig katolikus, még pedig szerzetes-vagyonok kommasszálásából eredtek s azoknak akármi címen való elvétele közönséges szekularizáció volna. De nem tetszik a protestánsoknak sem (kivéve tán a Balthazár-csoportot), mert a protestánsok egyházuk felsegélését az államtól nem úgy várják, hogy az a *más jogos tulajdonából elégítse ki őket.* Emellett mindkét félen tisztán látják, hogy a nehezen helyreállított felekezetközi békét nem szabad e kérdés miatt felborítani; már pedig kétségtelenül azonnal vége lenne ennek a békének, ha az állam a protestánsokkal szemben való kötelességeit ilyen úton kívánná teljesíteni. Itt, bármily súlyos az állam anyagi helyzete, a szükséges erőforrásokat másképp kell előteremteni.

Az állam mindenesetre tegye meg kötelességét erejéhez képest a keresztény egyházakkal szemben; viszont az egyházak is bizonnyal szívesen kiveszik részüket a hazafias munkából és teherviselésből. Ennek előfeltétele, hogy vagyonukat kezeljék a modern és intenzív gazdálkodás következményei szerint s az sem ártana, ha *évente kimutatást tennének közzé a jövedelmek felhasználásáról,* nehogy a destruktív izgatás tovább is úgy tüntesse fel a rengeteg kulturális és közjótékonysági akciót szolgáló egyházi vagyonkezelést, mintha az pusztán néhány papi nábob magáncéljait szolgálná. Az egyházi vagyonnal szem-

ben mesterségesen is táplált ellenszenv továbbszítása az egyháznak sem lehet érdeke s azért kívánatosnak tartjuk, hogy az egyházak a *maguk hatáskörében vegyék elejét a destruktív irányzatok meggyanúsító, izgató törekvéseinek* s nyugtassák meg a kedélyeket afelől, hogy az egyházi vagyon elsősorban csakugyan hazafias, kulturális és erkölcsi célokat szolgál. Az egyházak békéjének s nyugodt, zavartalan fejlődésének ez egyik fontos biztosítója volna.

A domonkosok.

A domonkosok jubileumát nem szalaszthatja el a vastagnyakú felekezeti türelmetlenség s a „Protestáns Egyház és Iskola Lap" csakugyan „a fehér ruhán sok-sok vérfoltot is lát": a „gőgös Cajetán bíbornok, tovább Torquemada és a spanyol inkvizíciók minden vérlázító és vérontószörnyűsége mint egy nagy véres árnyék ott áll a dominikánusok, a *nagy, kegyetlen inkvizítátorok emez ünnepén*". Hiába, nem halnak ki azok az emberek soha, akik még a kölni dómban is csak az ablakmélyedésekre ráülepedett port veszik észre . . .

Ugyanazon oldalon azzal vélik elintézhetni a Prot. Irodalmi Társulat gyűlölködő pamfletjeit s azoknak katonák közti osztogatását méltató megrovásunkat, hogy hiszen a katolikus ápoló apácák részéről meg a protestáns katonák vannak kitéve „zaklatásnak" s a jó apácák, „mint erről nemcsak egyházi lapjaink, de mások is (?) írják, valóságos hajtóvadászatot (!) rendeznek szegény elgyötört katonáink lelkére". Ezek a „mások", akikre a saját „egyházi lapjaik" építenek, természetesen a — *Népszava* meg a *Világ:* a protestáns tudományosságnak és jólértesültségnek ősforrásai; ez utóbbiban csak nemrég esett neki egy a fegyvertelenekkel szemben hősködő zsidófiú egy védtelen betegápoló apácának.

Lám, urak, így készül önöknél a „történelem". A történelem, amely „kegyetlen inkvizítoroknak"

tudja a dominikánusokat és hajtóvadászoknak a betegápoló apácákat. Csodáljuk, hogy a „Koszorú-füzetekre" nem utal a t. úr mint forrásműre. Ez a legegyszerűbb: először meséket koholni, akkor azokat éveken át ismételni s végre a koholmányt történelemnek tekinteni. Ugyanígy írta nemrég egy Teleki grófné a telekitériek lapjában, hogy a jelen háború csak betetőzése Loyolai Szent Ignác művének és elvének: cél szentesíti az eszközt.

Dehogy tudja azt a galiciánerek közé keveredett grófné-riporter, hogy sem Szent Ignác, sem semmiféle jezsuita azt az elvet soha egy szóval sem vallotta: pályázatot hirdettek a mult században ennek bizonyítására s a pályadíj elnyeretlen maradt; s dehogy tudja a Protestáns Lap, hogy az inkvizíció kegyetlenségei nem a dominikánusoknak, hanem a kornak sajátjai voltak s azoktól a protestáns boszorkányégetők épp oly kevéssé voltak mentek, még a XIX. század elejéig is, mint akármilyen inkvizítor. Ezeket a meséket csak a gyűlölködő felekezeti elfogultság találhatta ki és akarja elhitetni ma is a műveletlen tömegekkel s csakugyan, a hazugság és ostobaság vígan folytatják diadalútjukat... Szegény magyar protestantizmus, amely csak Koszorú-féle fércregényekkel és inkvizíciós történelemhamisításokkal tud „hiterősítő" munkát végezni...

A keresztény koncentráció és a protestáns felekezetek.

Jóindulatú optimisták sokszor hangoztatják, hogy az Egyháznak s a keresztény felekezeteknek barátságos együttesben kellene tömörülniök a közös ellenség: a radikalista hitetlenség és pánjudaizmus ellen, s magunk is azt valljuk, hogy bizony legalább, ahol ily félelmesen megszervezett, semmiféle eszköztől vissza nem riadó közös ellenségünk van, ott szünetelnie kellene a pártütés gyűlöletszító széthúzásának. Tudjuk azt is, hogy számosan vannak a protestánsok között, akik érzik ennek az összetartozásnak szüksé-

gességét és bármennyire beléjük nevelték is a „római katolicizmussal" szemben az ellenszenvet — ebből állván ma, sajnos, a protestáns hitoktatásnak kilenctizedrésze —, a tények, a valóság látásának hatása alatt csakugyan idehúznak mihozzánk, ahol egyedül látnak biztos védműveket a destrukció feltörekvő áradata ellen. Jellemző tünet pl., hogy folyóiratunknak is, amelynek pedig ugyancsak nem kenyere a kertelés és lavirozás, számos lelkes olvasója, sőt munkatársa van a protestáns táborban.

Mindazonáltal, hogy túlságba ne menjen a bízók optimizmusa, ideszögezünk egy-két sort egy protestáns egyházi hetilap április 8-iki számából, amely élénk világot vet bizonyos rideg elfogultságra és elzárkózásra egyes *vezető* protestáns körök részén.

Gróf Károlyi József nevezetes indítványával kapcsolatban a „keresztény koncentrációra" vonatkozóan az említett felekezeti hetilap így ír:

„A multban . . ., amikor a hitetlenség még nem lépett fel szervezetten, tudományos mezben, és világnézet formájában, akkor úgy állott a dolog, hogy a keresztyénséget semmi veszély nem fenyegette, hanem e helyett a római katolicizmus volt a nagyhatalom, a protestántizmus pedig a szabadság és a szabadabb szellem után vágyódó lelkekkel szövetségben harcolt a római katolicizmus, illetve a klerikálizmus ellen.

„Ma azonban a stratégiai helyzet más. A római katolicizmus és protestántizmus — főleg kálvinizmus — mellett mint harmadik nagyhatalom, mint a szellemi élet Japánja, felbukkant a nagyszerűen szervezkedő hitetlenség és szabadgondolkodás is. — Róma eleitől fogva tisztában volt vele. A protestántizmusnak azonban nehéz lett a helyzete. Mert liberálizmusánál és antiklerikálizmusánál fogva a szabadszelleműekhez húz, keresztyénségénél fogva pedig a római katolicizmussal is vannak közös értékei. Ne csodálkozzunk tehát, ha mind a két nagyhatalom szeretné őt szövetségesének megnyerni.

„Mit csináljunk tehát? Magyarországon, a mi vi-

szonyaink között, nem mehetünk egyikkel sem, a szabadgondolkodókkal pedig egyébként sem. A római katolicizmus folyton erősödő és rohamosan fejlődő nagyhatalom, a kálvinizmus pedig erejének leglehanyatlottabb, legbágyadtabb fokán van. Más diagnózist ma, az ébredés legkezdetén még a legjobb akarattal sem lehet csinálni.

„De tisztán teoretikus szempontból véve is a dolgot, keresztyén koncentráció szerintünk csak ott és akkor lehetséges, ahol és mikor a hegemónia, a vezetés nem a római katolicizmus, hanem a kálvinizmus kezeibe van letéve. A római katolicizmus történelmi, tradicionális és vallási szelleme nem alkalmas ilyen koncentráció vezetésére. Viszont a kálvinizmus energikusságánál, nemzeti tradícióinál, a szónak nemesebb értelmében vett liberalizmusánál és óriási aktív szelleménél fogva par excellence vezérségre van predesztinálva.

„Amíg tehát a magyar kálvinizmus teljesen újjá nem születik, amíg el nem éri szellemi, erkölcsi és társadalmi fejlődésének újabb virágkorát, addig utópia, sőt veszedelem lenne nálunk keresztyén koncentrációról beszélni...

„A magyar kálvinizmus önmagára volt utalva eddig is, maradjon hát úgy ezután is, mindaddig, amíg újjászületve, át nem veszi újra minden téren a magyarság és a magyar kultúra szellemi, politikai, társadalmi és különösen hangsúlyozzuk: etikai életének is a vezetését."

Ime a merev, megalkudni nem tudó vaskalaposság: együtt megyünk, de mi, a 2½ millió, parancsolunk nektek, 13 millióknak. Akárcsak a békeajánlatot visszautasító entente: megbékélünk, de mi, a legyőzöttek, diktáljuk a béke feltételeit s ezek közt első helyen: a ti erőtök összetörését. Sőt még ezt sem azonnal. Mert ma — s e bevallásban dícséretes az őszinteség — „a kálvinizmus erejének leglehanyatlottabb, legbágyadtabb fokán van". S azért ők, a kálvinista lelkészek, nem akarnak hallani a keresztény felekeze-

tek összetartásáról — meddig? Egészen addig, amíg a kálvinizmus át nem veszi „újra" minden téren a magyarság szellemi, politikai (?) és etikai életének a vezetését. Azaz más szóval — ítéletnapig.

Rendben van; tudomásul szolgál. Hozzátehetjük: semmi meglepőt nem találunk a protestáns *lelkészi* körök e félénk elzárkózásában a keresztény koncentráció elől. A világi protestánsok jókora része elsősorban *keresztény* s csak másodsorban kálvinista s ezért is húz önkéntelenül az erősebb kereszténység, a katolicizmus felé. Ezekkel könnyű a legszívesebb viszonyban élni. Ellenben a pásztorok, a lelkészek — tisztelet itt is a kivételeknek — érzik, hogy felekezetüknek egyetlen összetartó ereje a katolicizmussal szemben folytatott gyűlölködés s azért az életfenntartó ösztön erejével elleneszegülnek minden közeledési kísérletnek. Maradt volna meg a protestantizmus Luthernek s Kálvinnak amaz eredeti felfogása mellett, hogy a reformált eklézsiának papra nincs szüksége, mert hogy minden ember a maga papja, püspöke és pápája, s nem volna így az ellentétek szításának élő (sőt *abból* élő) kaszt odatúl: a protestantizmus rég visszaolvadt volna a katolicizmusba, ami nemzeti és keresztény szempontból nyilvánvalóan nagy előny lett volna. Így azonban bele kell nyugodnunk abba, hogy az elszakadt testvérek nagy tömegét mindennemű keresztény koncentrációtól és erőösszpontosítástól vissza fogják tartani azok, akik a legkisebb közeledéstől is félnek, érezve nyilván, hogy az összetartás és egység gondolata mennyire katolikus gondolat s attól tartva, hogy híveik a katolicizmussal közelebbről meg fognak ismerkedni, ami a katolicizmusra nézve előnyös összehasonlításokra vezethet.

Ez a tapasztalat bizony egy kissé kiábrándíthatja az optimistákat. De a helyzetbe bele kell nyugodnunk, amint régóta belenyugodtunk abba is, hogy a protestáns lelkészek lapjainak, szemléinek alig van száma, amely velünk, a katolicizmussal, ne foglalkoznék s bizony csaknem sohasem a megértés hangján vagy

csak a tudatos ferdítésektől is tartózkodó méltányossággal. Katolikus hittanórákon, prédikációkon, folyóiratokban, napilapokban legritkább eset, hogy egyáltalán szó esnék a protestantizmusról; mert nálunk szinte hallgatag elfogadott elv, hogy amíg támadással nem kényszerítenek rá, egyáltalán kerüljük a „felekezeti" vitákat. A türelem és kitérés ez elvét azonban bezzeg nem ismerik az odatúl szónokló és író urak, legalább a hangadó lelkészek. Vonakodva ütöm fel a Protestáns Szemle legutóbbi számát, hogy ez állításomnak újabb próbáit keressem. S csakugyan. Már a vezetőcikkben R. L. mindjárt ezekkel a sértő és valótlan állításokkal kedveskedik: „A vallás (a középkori katolicizmusban) lassankint arra való lesz, hogy az embernek biztosítsa a túlvilági üdvösségét, úgy azonban, hogy ennek a világnak elérhető összes örömeitől szigorú keménységével meg ne fosszon. (?) Ezért a szertartás, a *szakramentális mágia* (!) lép előtérbe, mely eltörli a bűn következményeit és biztosítékot nyujt a további bűnözésre, (?) a világnak sokkal teljesebb és mohóbb kiélvezésére, mint amilyenről valaha csak szó lehetett (?), úgy azonban, hogy a túlvilági üdvösség az idelent való tobzódást meg ne bánja(?)."

Hogy lehet ott szó türelemről s megértésről, ahol a katolicizmus szertartási életére ráfogják, hogy szakramentális mágia!

Alább a kritikai rovatban Szlávik Mátyás ezeket a csodálandóan hihetetlen sorokat írja Walther Vilmos nyomán Lutherről: „Bámulatos az ő igénytelensége. Még a házasság iránt sem volt vágya. Sem szerelmes nem volt, sem érzéki szenvedély nem lakozott benne. *A katolikus cölibátussal szemben* akarta tényleg is a házasság *szentségét* beigazolni". Amilyen nehéz volna ezeket a szavakat történelmileg alátámasztani (pl. hogy Lutherben ne volt volna érzéki szenvedély!!), époly jellemző, hogy még a Luther fogadalomszegő házasságára is szerinte azért volt szükség, hogy a katolikusok megtanulják, amit eddig nyil-

ván nem tudtak, hogy t. i. a házasság szentség! Ha annyira szentség volt neki a házasság, miért törülte el akkor a protestantizmus a házasság szentségi jellegét?

Az Arany-jubileumnál megint kiüt ez a disszonáns, par force katolikusellenes hang. Arany protestantizmusát hangoztatva (pedig ugyan mi volt Aranyban olyan nagyon protestáns?) azt a túlmerész megállapítást engedi meg magának az író, hogy a nemzeti kultúra és irodalom fellendülésében „az első kezdettől a betetőzésig" a „legtöbb nagy ember protestáns"; „alig négy-öt nem az (a Kisfaludyak, Vörösmarty, Eötvös)". Holott ezt a felfogást csak bizonyos irányzatos irodalomtörténetírás hitette el sokakkal s bízvást elmondhatni, hogy az ellenkezője legalább ugyanennyire igaz.

A magyar irodalom legnagyobb fellendítője mégis *Pázmány* volt; mellette a Szencziek, az Apácai-féle gyarló műfordítókat s még gyarlóbb hitvitázókat szinte említeni sem lehet. (Mégis a Beöthy—Badics-féle nagy irodalomtörténetben Apácai külön fejezetet kapott, Pázmányt pedig csak összefoglaló fejezetben méltatják e címen: Pázmány Péter és köre.) *Balassához, Zrinyihez, Gyöngyösihez, Mikeshez, Faludihoz* hasonlítható a „régi" magyar irodalomban szintén nincs. Az újabbak közül Kazinczyn, Aranyon, Petőfin, Jókain, Kossuthon, Keményen kívül igazán kimagasló protestáns nincs; Tompa és Kölcsey protestánsok ugyan, de nyiltan kifejezték a katolicizmushoz való meleg vonzalmukat. Ellenben katolikusok voltak az igazán nagyok közt nemcsak a *Kisfaludyak, Vörösmarty* és *Eötvös*, hanem *Katona József, Madách Imre, Széchenyi István, Deák Ferenc, Jósika* (aki később aposztatált), *Garay, Czuczor* s akiket a Beöthy-féle irodalomtörténetírás nem minden tendencia nélkül szorít le az elsőrendűek sorából: *Reviczky* és *Mindszenti* is. Ma *Gárdonyi, Herczeg, Babits, Kosztolányi* — mindenesetre a legtehetségesebbek — szintén katolikusok. Mindezt pedig nem azért hozzuk fel (magunktól rá

sem tértünk volna a kérdésre), hogy kicsinyes torzsalkodásba kezdjünk, vagy a költők és írók külső vallási hovátartozásából illetéktelen következtetéseket vonjunk le, de rá kellett mutatnunk ama nem egészen tiszta tendenciákra, melyek az ősi Egyháznak minden címen való lebecsülésében látják a felekezeti érvényesülés mentődeszkáját.

Ismételjük: ezek a tendenciák nem róhatók a magyar protestánsság összességének, tán nem is a zömének a számlájára, csak egy töredéknek, igaz, hogy vezető, hangos töredéknek. Hála Istennek, vannak belátásos protestánsok is, akik felismerik a vaskalapos felekezetieskedés meddő és időszerűtlen voltát s úgy is, mint pozitív hitélet után vágyó keresztények, úgy is mint nemzetük jövőjét a közös ellenségtől féltő magyarok igenis lelkesednek a keresztény erők koncentrációjáért.

Belátják, hogy a modern vallási nihilizmushoz éppen a protestantizmusnak jelszavai és taktikája vezettek — pl. a sokat emlegetett „szabadgondolkodás" — s felocsudva a mesterségesen szított előítéletekből s ott hagyva a kereszténységnek sírt ásó „liberalizmus" vizenyős jelszavait, lelkesen jönnek velünk a pozitív együttműködő munkára, a keresztény magyar kultúra világos ormai felé.

Felekezeti ráeszmélés?

Révész Imrének objektív és úri hangú cikke a *Protestáns Szemlében* örvendetes pálfordulását jelenti annak az orgánumnak, amely még röviddel ezelőtt megbélyegző gúnyszóként használta a „jezsuita" szót s egy köztiszteletben álló ősz katolikus tudóst hamisítással vádolt.

Révész Imre cikke megerősít bennünket ama régi meggyőződésünkben, hogy az igazán felvilágosodott és komolyan hazafias protestánsság és a katolikusság igenis megérthetik egymást s találkozhatnak azon az úton, amelyre rá kell lépnünk mindkét félnek, ha nem

akarjuk az országot végleg és mindenestül a „harmadik örvendőnek" kezére játszani. A közös veszedelem elleni védekezés szükségessége s a minden művelt keresztényt kötelező úri modor nem zárja ki s nem fogja kizárni a jövendőben sem az ellentétes álláspontok bátor és határozott védelmét a maga helyén, pl. a szaklapokban, vagy a tisztán vallási és egyházi jellegű mozgalmakban; de ahol a keresztény magyarság közös ügyeiről, léte- vagy nemlétéről van szó, ott árulás a közös ügyön, ha egymást gyengítjük s a közös ellenség palástja alá bújunk.

Nincs igaza tehát pl. a *Világba* buzgón irogató *Nagy Lajos* ev. lelkésznek, aki ama körülményből, hogy *dr. Baranyay Jusztin* egy kat. egyházi szakfolyóiratban kánonjogi szempontból vizsgálja az új kódex házassági rendelkezéseinek Magyarországon való hatását, azt akarja kihozni, hogy íme, a Központi Sajtóvállalat emberei nem tartják meg az általuk hangoztatott fegyverbarátságot. Az egyházi kérdések külön egyházi kérdések maradnak ezentúl is és éppen Baranyay cikke szinte klasszikus példája annak, miként lehet azokat még a legkényesebb esetekben is úri modorban tárgyalni. Viszont a túlbuzgó *Világ*-munkatárs még mindig azt látszik hinni, hogy a legmegátalkodottabb kereszténygyalázók tábora közelebb áll a protestánsokhoz, mint a hivő és cselekvő katolikusoké.

Reméljük, a Révész Imrék és Kiss Sándorok száma egyre szaporodni fog s tán az a hang is eltűnik lassan-lassan, amely pl. Révész Imre cikkével körülbelül egyidőben egy Budapesten megjelenő prot. egyházi és iskolai lapban több hasonló kedvesség között a „faragott Isten templomainak" nevezte a kat. templomokat. Urak, urak! eszméljünk fel! Nem a katolicizmus érdeke, hogy ez a hang megszűnjék, hanem *mindnyájunké,* akik még keresztények és magyarok vagyunk!

„Vallási türelmetlenség" vagy „túlzott érzékenység?"

Csodálom Raffay püspök úr nyilatkozatát, akit mérsékelt s konciliáns lelkű úriembernek tartok s csak oda magyarázhatom panaszát, hogy nem vonja meg élesen a határt *egyházi* s így különálló, sőt ellentétes ügyeink és *közös,* a politikai és gazdasági szövetkezés útján biztosítandó érdekeink között.

A katolikusok és protestánsok végre rátaláltak egymásra. Észrevették, hogy közös ellenségeik s veszedelmeik vannak s a közös célok biztosítására a politikai és gazdasági kooperáció a szükséges eszköz. Magától értődő azonban, hogy e politikai és gazdasági szövetkezés nem érintheti az egyes egyházak *belső életét, hitelveit, egyházi törvényeit.* Azaz: a kooperáció kedvéért épúgy nincs jogunk a katolikusoktól azt kívánni, hogy protestáns hitelveket kövessenek, mint a protestánsoktól az ellenkezőt; épúgy nem lehet tőlünk öngyilkosságot követelni, mint ahogy mi nem követelünk tőlük ilyesmit.

Már most a reverzális kérdése nyilván teljesen *egyházi természetű ügy,* amennyiben a katolikus hitelveknek szükségszerű folyománya a vegyesházasságok esetén. A katolicizmus ugyanis elítéli a gyermekek vegyesvallású nevelését, mint amely vallási közönyre vezet s még kevésbbé adhatja — dogmatikájából kifolyólag — egyházi áldását oly katolikus hívének, aki más, mint az általa egyedül igaznak ismert hitben akarja nevelni gyermekét. Ez nem Barkóczy-féle kongregációs követelmény, ez a világon élő 280 millió katolikust egyaránt kötelezi s nem is csak az „önfenntartási ösztöntől" diktált, hanem, ami sokkal súlyosabb, *a katolikus hitelvekből szükségképp folyó követelmény.*

Hajmeresztőnek tartanám s hiszem, hogy Raffay püspök úr sem gondolkodik úgy, hogy a békés kooperációt a protestánsok részünkről úgy képzelnék, hogy mi katolikusok a béke kedvéért *szűnjünk meg katolikusok lenni* s tagadjuk meg egyházi törvényeinket,

mi több: dogmatikánkat s mi ennél is több, magának a katolikumnak a fogalmát. Ez aztán igazán több volna részünkről, mint „öngyilkosság". A kooperáció és a béke nem jelentheti a *katolicizmus elprotestantizálását*, már pedig itt erről volna szó.

De vajjon egyenlőtlen helyzetet teremt-e a mi reverzális-követelésünk? Éppen nem. Mert hiszen gyakorlatban a protestánsok is nagyon sok esetben követelnek reverzálist a maguk részére s ezen a téren kevés szemrehányni valónk van egymással szemben. Ebből még nem kell háborút csinálni; a hivek majd eldöntik, hogy melyik félnek engedelmeskednek: a protestánsoknak-e vagy a katolikusoknak. Legfeljebb kevesebb vegyesházasság lesz, ami mindkét egyházra nézve jó. A lényeg azonban az, hogy a kooperációt katolikusok és protestánsok közt egyáltalán nem érinti az *egyházi életek belső különbözősége*, sőt ellentéte, sőt még *versengése* sem.

De csodálom és fájdalmasnak találom a püspök úr felszólalását azért is, mert benne oly túlzott érzékenységet látok, amely régtől fogva legveszedelmesebb akadályozója volt a protestánsok politikai kooperációjának a katolikusokkal s amely érzékenységet e pillanatban legkevésbbé tartom indokoltnak. Raffay attól tart, hogy a jelenlegi keresztény kurzus „tisztára katolikus" kurzus lesz. Mi, sajnos, sokkal inkább félhetünk az ellenkezőtől. Hisz éppen a „keresztény" kurzus kedvéért mi katolikusok ma szinte mindent háttérbe tolunk, ami speciálisan katolikus. Ott van pl. a szinte kizárólag katolikus pénzből eredt Központi Sajtóvállalat, amely azzal kezdte sajtómunkáját, hogy az „Új Nemzedék" élére református szerkesztőt állított.

Ez a háttérbetolódás katolikus részen kétségtelenül nagy áldozat, mert hiszen ha háttérbe szorítom speciális katolikus jellegemet, máris nem „közös" alapon állok, hanem protestáns vagyok. A „békéből" eddig mindannyiszor a protestánsok hajtottak hasznot s ma is, mikor mi katolikusok semmi egyebet sem ké-

rünk, mint amit *rég megadtunk* a protestánsoknak: autonómiát és egyházi alapjaink és iskoláink önálló kezelését, folyton azt halljuk, hogy mi ezt az odatúl rég élvezett jogot is csak úgy kapjuk meg, ha előbb még egy csomó *ősi jogunkról* mondunk le.

S csak a napokban történt, hogy a keresztény béke nagyobb dicsőségére egy protestáns gyűlésen csupa olyan határozatot hoztak, amelynek nyiltan támadó, kíméletlen éle egyenesen ellenünk, katolikusok ellen irányult, akik pedig a kicsiny Magyarországnak is 66%-át tesszük. Jól tudom, hogy ezek a határozatok inkább csak egyes túlbuzgó lelkészek rovására írandók s azoktól a higgadt, komoly protestáns közönség nagy tömegei, bizonnyal Raffay püspök úr is, messze távolállnak; de ha ily esetek egyáltalán megtörténhettek s ha mi eddig csupa békeszeretetből ezekre még csak nem is válaszoltunk, csakugyan nem látom be, mi jogon lehet a vallási türelmetlenség vizeslepedőjét megint éppen csak ránk húzni.

Egyszóval: a keresztény egyházak őrizzék meg s gyakorolják sajátos hitelveiket s egyházi törvényeiket; versengjenek s mérkőzzenek is, ahogy tudnak; de a *közös* ellenséggel szemben, *a közös nagy célok biztosítására politikai, társadalmi s gazdasági téren igenis maradjanak együtt,* mert ez a protestánsokra nézve — hacsak nem akarnak ismét a zsidóknál találni „támaszt" — legalább oly létfenntartási kötelesség, mint a katolikusokra nézve.

„Keresztény" és „katolikus" mozgalmak.

Újabban sok kavarodást és zavart okoz a nagy kérdés: helyes volt-e a rémuralom bukása után egy szekérbe fogni a katolikus és protestáns erőket? *Helyes-e a közös keresztény szervezkedés* és nem a katolikusok látják-e kárát az úgynevezett felekezetközi békének? Helyes volt-e politikai, gazdasági téren s a sajtó terén egyesíteni az összes keresztény magyarsá-

got s ha helyes volt is, nem kellene-e emellett a közösség mellett kifejezetten katolikus alapon is tömörülni, mozogni, szervezkedni?

Katolikus részen érthető sokak aggodalma a „közös keresztény" szervezkedés miatt, mint amely tapasztalat szerint s bizonyos fokig a dolgok természete szerint rendesen a protestánsok terjeszkedési vágyának nyit új lehetőségeket. Egyesek odáig mennek, hogy máris elítélnek minden szövetkezést a protestánsokkal s azt vallják, hogy ezt a szövetkezést minél előbb újra fel kell bontani. Protestáns részről egyes vezetőférfiak úgy látszik csakúgyan úgy értelmezik a szövetkezést, hogy abban mi katolikusok mondjunk le minden külön katolikus törekvésről és sem hitünket, sem jogainkat ne érvényesítsük ott, ahol az nekik nem tetszik s mivel látják, hogy mi bizony sem hitünket, sem jogainkat csorbíttatni nem engedjük, a maguk részéről máris a szövetkezés felbontásával fenyegetődznek.

Lássuk mindenekelőtt az Egyház álláspontját e kérdésben s aztán vonjuk le a mi jelen esetünkre a következtetéseket.

I.

A katolikus Egyház álláspontja szerint Krisztus Urunk csak *egy* Egyházat alapított s aki nem hallgat erre az egy Egyházra, az, esetleg jóhiszeműen ugyan, de tévedésben van. A katolikus Egyház soha, de sohasem ismerheti el, hogy a Krisztus alapította egy Egyházon kívül más egyházak is jogosan alakulhatnak; mert akkor lemondana éppen a saját lényegéről: a katolicitásról, az egy-Egyház tanáról. Ez a dogmatikai álláspont azonban nem zárja ki azt, hogy az elszakadt egyházakkal és híveikkel szemben a katolikus Egyház a legnagyobb türelmet ne tanusítsa, vagy hogy híveinek meg ne engedje a politikai vagy gazdasági szövetkezést és együttműködést a nem-katolikusokkal ott, ahol a felforgatás, a hitetlenség és a kizsák-

mányolás veszedelmével szemben közösen kell védekezni s közösen kell a keresztény népek társadalmi, gazdasági és politikai fejlődését biztosítani. Az ilyen véd- és dacszövetségnél csak arra kell vigyázni, hogy a katolikusok hitelveik és jogaik teljes sértetlenségét megőrizzék. A közösség nem mehet odáig, hogy lemondjunk vallásunk legteljesebb és legszabadabb gyakorlatáról, vagy hogy hit, erkölcs, egyházfegyelem vagy egyházi vagyon dolgában engedményeket tegyünk. De ez a gazdasági, társadalmi és politikai, szóval: világi vonatkozású szövetkezésnek nem is áll útjában; a keresztény hitvallások belső, egyházi ügyekben teljes különbözőségben, sőt ellentétben is állhatnak és mégis fenntarthatják a világi vonatkozású ügyekben az együttműködést s társadalmi érintkezésükben a békét, szeretetet és türelmet.

Gyakorlati szempontból pedig a katolikusok és protestánsok ilynemű együttműködésére szükség is van. Mégpedig két szempontból is. Először mert egyenkint és *megoszolva gyengék volnának* a destrukció, a zsidóság és a szociáldemokrácia szervezett hadával, támadásaival, gyűrűjével szemben. A keresztényszociálista munkásszakszervezetek pl. még így is csak alig tudnak megküzdeni a mindent elborító vörös árral. Politikai pártjukat még így is alig tudják többségi párttá tenni az egyesült keresztények. A sajtó terén a zsidó sajtóval szemben keresztény lapjaink csak úgy tudják megtörni a jeget, főleg a mai szörnyű drágaság mellett, ha közös politikai és gazdasági törekvéseik védelmére a sajtó terén is egyesült erővel lépnek fel.

Ameddig tehát a protestánsok becsületes hazafias szándékkal közelítenek hozzánk s vallásunknak s jogainknak teljes tiszteletbentartása mellett készek velünk a közös veszéllyel szemben társadalmi, politikai és gazdasági téren szövetkezni, addig nincs semmi akadálya ennek a szövetkezésnek, sőt arra gyakran szükség is van.

Kettőre azonban minden „felekezetközi béke" és keresztény összefogás mellett is vigyáznunk kell. Egyik: hogy a szövetkezést ne terjesszük ki hitbeli s egyházfegyelmi kérdésekre; másik: hogy a keresztény összefogás ne jelentse ismét a katolikusok gyengülését és jogaik újabb csorbulását.

Hitbeli és egyházfegyelmi kérdésekre a szövetkezés nem vonatkozhatik. Szent vallásunk s Egyházunk előírásait mindennél szentebbnek tartjuk, azokból semmiféle „béke" kedvéért nem engedünk. Nincs is arra szükség. Az egyesülés és szövetkezés csak politikai s gazdasági, szóval világi ügyekre vonatkozik; emellett teljes és csorbítatlan épségben meg kell maradni a mi hitágazatainknak, erkölcsi elveinknek s egyházi törvényeinknek. Meg kell maradni a házasság szentségi jellegének — vegyes házasságoknál is —; meg kell maradni a reverzálisnak, amelyet hiszen kár is protestáns részen oly nagyon hánytorgatni, mert hiszen a protestánsok épúgy és néha sokkal ridegebben követelnek maguknak reverzálist, mint mi katolikusok, pedig erre náluk dogmatikai szempontból semmi szükség nincsen.

Katolikus áhítatgyakorlataink, a Mária-tiszteletnek s a kongregációknak, a pápához való ragaszkodásunknak, egyházi hierarchiánknak épségben kell maradni s politikai törekvéseknél örökké fontosabb marad az „egyetlen szükségesnek": a lélekmentésnek s Krisztus országa terjesztésének legszentebb ügye. Katolikus egyesületeinket, népszövetségeinket, katolikus köreinket, iskoláinkat, folyóiratainkat — amennyire anyagilag bírjuk — fenn kell tartanunk; ezeket elaltatni, nem szorgalmazni annyi volna, mint vallásunkat elhanyagolni. A protestánsokkal való politikai szövetkezés szóval semmiképp sem jelentheti a mi speciális katolikus egyházi ügyeink elhanyagolását. A szövetkezés ezekre az egyházi ügyekre nem vonatkozhatik s azért is nincs igaza Raffay Sándor luteránus püspöknek, aki a katolikus házasságjog felborítását követelte a „béke" érdekében.

II.

Épúgy vigyáznunk kell arra, hogy a béke szent nevében bennünket, katolikusokat jogainkból és helyzetünkből ki ne semmizzenek. Sajnos, egyes protestánsok máris úgy értelmezik a békét, hogy nekik minden szabad legyen, mi pedig csak hallgassunk és adjuk oda nekik mindenünket. Egy idő óta hetenkint tartanak Pesten református gyűléseket s ott *sohasem a maguk hitéletének kérdéseivel foglalkoznak,* hanem mindig csak velünk és „protestáns sérelmek" címén csupa oly „határozatot" hoznak, amely ránk katolikusokra nézve a legnagyobb fokban sérelmes. A 48-iki törvény célzatos félremagyarázásával azt akarják elérni, hogy a katolikus vallás minden ősi előjoga megszűnjön, hogy király ne csak katolikus lehessen, hogy a hivatalos istentiszteletek ne katolikus templomban tartassanak (pedig ma is a katolikusok teszik az ország $^2/_3$ részét: 66·2 százalékot), hogy a kegyúri jogok megszüntessenek, sőt egyesek még a katolikus vallási, tanulmányi és egyetemi alapokat és a katolikus vagyont is le szeretnék foglaltatni az állam által.

A katolikus autonómiát is szeretnék egyes túlbuzgó protestánsok elgáncsolni. Felejtik azt, hogy mi katolikusok évtizedekkel, évszázadokkal ezelőtt megadtuk nekik a protestáns autonómiákat; legalább is méltatlan eljárás volna tehát, ha ugyanezt a becsületbeli kötelességet velünk szemben nem teljesítenék, vagy pedig teljesíthetetlen vagy vitás követelések teljesítésétől tennék függővé.

Hát ez bizony mind égbekiáltó megsértése a „vallási békének" s azt a látszatot kelti, hogy a protestánsok közül sokan (hála Isten, nem mindnyájan) a keresztények együttműködését úgy képzelik, hogy az kelepce legyen a katolikusok félrevezetésére. Ebbe bizony mi nem megyünk bele s mivel protestáns részről máris ily súlyos módon megsértették a „békét", kétszeresen óvatosaknak kell lennünk. Szerencsére a protestáns közönség nagy átlaga maga is elítéli egyes túlbuzgó

felekezeti embereik békebontó áskálódásait s azért bízunk benne, hogy a közös ellenséggel szemben továbbra is együtt fog csatázni minden becsületes magyar keresztény, a katolikus és református együtt; de ez a véd- és dacszövetség, ismételjük, nem jelentheti azt, hogy mi egyetlen jottáról is lemondjunk abból, ami a miénk: alapjainkról, vagyonunkról, iskoláinkról, intézményeinkről, speciális katolikus szervezeteinkről. S mindenesetre, mivel a támadás veszélye fennforog, ébren kell tartanunk egyesületeinket s intézményeinket, fokoznunk kell híveinkben a katolikus öntudatot.

Ezért van szükség a Mária-kongregációk újjáélesztésére is. Sajnos, a letűnt borzalmas idők s az általános nyomor közepett a hitéletnek e bevált szép intézménye is sokfelé lehanyatlott. Most új életet kell beléje öntenünk s bíznunk abban, hogy a Szűz Máriás zászló, ahogy egykor a tatárt és törököt leverte, le fogja verni a modern hitetlenség uralmát is és szebb jövőt fog felhozni szegény, meggyötört hazánk borús egére.

Kultúrharc?

A magyar katolicizmust újabban két oldalról is fenyegeti kultúrharc: a protestáns kurzus és a szociáldemokrácia részéről.

A protestáns kurzus részéről. Nem szükség minden bokorban kísértetet látnunk, de meg kell állapítanunk azokat a tüneteket, amelyek a mai uralkodó irányzat mögött teljesen egyoldalú protestáns előretörtést árulnak el, még pedig eléggé nyiltan katolikusellenes éllel. A választási küzdelmekben nagyon sok helyen egyenesen így harsant fel a harci jelszó: Protestánsok, ne szavazzatok erre vagy arra, *mert katolikus.* Ne szavazzatok erre vagy arra a pártra, ne szavazzatok a királyhű pártokra, mert azok a katolikus Habsburgokat akarják visszahozni. El kell venni a papok vagyonát — szavalta egy pestmegyei kálvinista

jelölt egy nagyobbrészt katolikus kerületben, — mert amíg egyházi vagyon van, addig a dinasztia védelmezői mindig hatalmasak lesznek. Az egész királykérdés mögött kétségtelenül nem annyira a nemzeti királyság gondolata lebeg, mint inkább a protestánsok gyűlölete a katolicizmust támogató Habsburg-dinasztia ellen. Sokat jelent a Szózatnak az a multkori elszólása is, amikor a legitimistákat egyszerűen „ultramontánoknak" nevezte. Ennél is feltűnőbb a katolikusoknak meglehetősen rendszeres mellőzése a közélet mindazon pontjain, ahol az uralkodó irányzatnak döntő szava van. Katolikus embert szervezeteikben és vezető helyen csak úgy tűrnek meg, ha a felekezeti béke szép címe alatt minden speciálisan katolikus érdek védelméről lemond s a protestáns előretörést udvariasan észre nem veszi. Ami azonban talán legtöbbet mond: az egész ország alá van aknázva titkos szervezetekkel, amelyekben esküket vesznek ki és esküket tesznek; szervezetekkel, amelyeket a tagok előtt is ismeretlen felső kezek vezetnek s melyeknek legfőbb irányítása — bár a tagok felé csak a „nemzeti" jelleget domborítják ki, — a legaggresszívebb protestánsok kezében van.

Egyes katolikusok ezzel szemben azt hangoztatják, hogy nincs okunk félni, mert hiszen az uralkodó kurzus neves katolikus embereket is számlál szereplő tagjai között; hogy örüljünk, hogy rosszabbul nem állunk s hogy nagy taktikai hiba lenne, ha katolikus részről kiéleznők a helyzetet, amivel a protestánsokat csak még hevesebb harcra késztetnők.

Nem kicsinyeljük le ezeket az ellenvetéseket, mert annyit meg kell engednünk, hogy a pozitív katolikus elv sohasem lehet olyan népszerű, mint a jobbára negatív protestáns gondolat s éppen azért a katolikusok tömegeire sokkal kevésbbé támaszkodhatunk, mint a protestánsok a maguk embereire. A politika nem az igazságok, hanem a lehetőségek tudománya s érthető, ha komoly katolikus vezetőemberek is félnek a harc nyilt kitörésétől, érezve, hogy ez a harc a kato-

likusokat felkészületlenül és szervezetlenül találná s végeredményben esetleg többet ártana, mint használna.

Viszont bizonyos, hogy óriási szegénységi bizonyítvány, ha mi katolikusok a nyilt sérelmeket is némán tűrjük, csak azért, mert bevalljuk, hogy szervezetlenek vagyunk s a katolikus tömegekre teljes egészükben nem számíthatunk. A túlságos óvatosság gyávaság s a gyávasággal magával is lehet csatát veszteni. Fontos kérdés: ezzel a gyávasággal nem ártunk-e a katolikus ügynek még többet, mintha felvesszük a nekünk idedobott kesztyűt s iparkodunk szervezetlenségünk hiányait sietve pótolni.

Elvégre, ha az atyafiak azt látják, hogy mi mindent, de mindent zsebre vágunk, mi lesz akkor még az a lehetetlen és elképzelhetetlen merénylet, amire velünk szemben vállalkozni nem fognak?

Ami pedig a katolikusokat illeti, akik az uralkodó kurzusban még mindig aktív szerephez jutottak, nagyon kétséges, hogy részvételükkel használnak vagy ártanak-e többet. Az antikatolikus kormányhatalom katolikus fullajtárjai kétségtelenül megakadályozhatnak sok bajt a részletekben, de jelenlétük jelentékenyen hozzájárulhat a katolikus lelkiismeretek hamis megnyugtatásához s a kormányhatalom katolikusellenes üzelmeinek palástolásához is. Mit használ pl., ha katolikus kuluszminiszterünk van, de körülbelül minden úgy történik kultuszpolitikánkban, ahogy azt a három protestáns államtitkár akarja? Pécsett, a csaknem tisztán katolikus, ősi püspöki városban luteránus teológiai fakultást létesítenek; protestáns tanárok tódulnak be az egyetemekre; nem jellemző tünet ez a kormányhatalomban osztozkodó katolikusok ellensúlyozó erejére nézve? A protestáns kurzus, ahol csak lehetett, protestánsokat hozott be a nemzetgyűlésbe; erősen katolikus helyeken természetesen katolikusokat szedett össze egységespárti programmal; de ugyebár ez merő ügyes taktika is lehet.

Ugyanakkor, amikor a protestáns kurzus katolikus-

ellenes előrenyomulása ennyire szembeszökő, lép ismét porondra a *szociáldemokrácia* is. Külön probléma s a jövő történetírás a fejét fogja törni rajta, miként volt lehetséges, hogy egy párt, melynek egyenesen a programjában van az államellenesség, a forradalom, az osztályharc (tehát polgárháború), Európa legtöbb államában parlamenti polgárjogot nyert s egészen külön probléma lesz az is, miként szökhetett nálunk ismét nyeregbe az a tábor, amely nemcsak Oroszországban mutatta meg, mi rejlik a marxizmus elméletei mögött, hanem nálunk is még csak harmadéve annyira kimutatta a fogafehérét.

Ezt a problémát csak az tudja megoldani, aki figyelembe veszi egyrészt azt a hallatlan cinizmust és szemérmetlenséget, amellyel ez a tábor a maga bűneit letagadni, elméleteinek képtelenségeit, szándékainak alávalóságát leplezni, a meglevő és sajnálatos munkásnyomort a maga politikai céljaira kihasználni tudja; másrészt azt a szinte legendás könnyenhívőséget és önállótlanságot, amely a mi félművelt, vagy egészen műveletlen munkásaink nagyrészét jellemzi. A szociáldemokrácia nyeregbe szökését megkönnyítette a keresztény nevet bitorló álkereszténység rengeteg hibája és mulasztása is, amely a nyomort leküzdeni vagy nem tudta, vagy nem is nagyon akarta, de megkönnyítette az a lelkiismeretlenség is, amellyel a mai protestáns kurzus urai minden erejüket éppen nem a vörös veszély visszaszorítására, hanem szinte kizárólag a katolikus-legitimista irány letörésére fordították.

Ami végeredményben nem is meglepő: a protestáns kurzus a szociáldemokráciában legfeljebb nemzeti veszedelmet vagy pártveszedelmet lát s mint ilyent nem tekinti egyelőre túlságosan fenyegetőnek; ellenben a szociáldemokrácia mint világnézet, mint a keresztény hitélet lerombolója őt nem nagyon érdekli, sőt ki tudja, titokban nem örül-e neki, mint sok tekintetben hasznos szövetségesnek a katolicizmus ellen. Hiszen a Népszava a protestánsok ellen nem igen hadakozik: a vörös izgatók nagyon jól tudják, hogy rájuk

nézve csak a katolicizmus jöhet számításba mint komoly ellenfél. A vallási és erkölcsi károk, amelyeket a szociáldemokrácia ateizmusa és egyházellenessége okoz, a protestáns kurzust látnivalólag nem igen izgatják. Éppen ezért látjuk Németországban is már évtizedek óta, hogy a szociáldemokrácia sokkal könnyebben terjed protestáns, mint katolikus vidékeken. (Lásd Hans Rost, Die Kulturkraft des Katolizismus.) Az „ultramontánok" ellen, ahogy bennünket a „Szózat" nevez, protestánsok és szociáldemokraták egy táborban vannak.

A protestáns kurzus büszke lehet rá, hogy először segíti be a magyar parlamentbe az istentagadás és erkölcsi züllés hivatalos atyamestereit.

Nekünk azonban mindenesetre számolnunk kell azzal, hogy a magyar törvényhozás termében ezentúl jelentékeny szerepet fog játszani az az erkölcsi nihilizmus, katolikusgyűlölet és egyházellenes népizgatás, amely a szociáldemokráciának tudvalevőleg sokkal buzgóbban szem előtt tartott feladata, mint a kapitalizmus elleni állítólagos küzdelem, amelynek őszinteségében senkisem hisz, aki tudja, milyen benső kapcsolatok forognak fenn a vörös és zsidó internacionalizmus közt. Az a minden erkölcsi korlátot félrelökő cinizmus, amellyel a szociálisták sajtójukban és népgyűléseiken a katolicizmus ellen izgatnak, amellyel, míg hatalmon voltak, szentélyeinkbe s iskoláinkba betörtek, ezentúl a parlamentet is fel fogja használni politikai dobogóul s egyházellenes harcaiban valószínűleg sok sunyi szövetségesre fog találni abban a „keresztény" parlamenti többségben is, amelynek a katolicizmus talán még az istentagadásnál is gyűlöletesebb.

És növelni fogja a helyzet komolyságát, hogy a szociáldemokrácia, amely eddig csak a városok ipari munkásságát nyergelte meg, a forradalmak óta kezébe vette s újabban megint nagy erővel űzi a falu „beszervezését" is és bódító jelszavaival nemcsak a nincstelenek, a földmunkások, az uradalmi cselédek és béresek között, de mint halljuk, még a 30—40 holdas kis-

gazdák között is ijesztő mértékben foglal tért. A szocialista mételytől eddig nagyrészt érintetlen falu szintén be fog tehát állni a Conti-utca szellemi és anyagi támogatójául, aminek a hitélet szempontjából beláthatatlanul szomorú következményei lehetnek.

Már most időszerűtlen volna azon vitatkozni: helyes volt-e a bolsevizmus bukása után a keresztény együttműködés jelszavát kiadni, amikor a forradalmak rombolásai után a keresztény tábor oly lelkesen állott talpra, és nem volt-e igazuk azoknak, akik a mult számos tanuságaira utalva arra hivatkoztak, hogy a protestánsokkal való összefogás mindig a katolikusok kijátszására vezetett. Mi csak annyit jegyzünk meg, hogy nem hisszük, hogy a hiba ebben a jelszóban s annak szemmeltartásában rejlett volna. A katolikus tábor mint ilyen még a forradalmak után is sokkal gyengébb és szervezetlenebb volt, hogysem egyedül is felvehette volna a siker reményében a küzdelmet a destrukció ellen, pl. éppen a sajtó terén. Emellett ma is igaz marad, hogy nagyon sok jóhiszemű protestáns ember van, aki nem osztja a mindenáron való katolikusellenesség szellemét s akit balra pofozni, a Baltazárok felé taszítani semmiesetre sem volna helyes dolog. A hiba nézetünk szerint inkább ott rejlett, hogy az együttműködést egyesek túlmesszire vitték, nem igyekeztek az együttműködés mellett speciális katolikus ügyeinket is védelmezni és fejleszteni, hogy sokan közülünk olyan területeken is, ahol arra semmi szükség nem volt, puszta meggondolatlanságból, félénkségből vagy népszerűségvadászásból fejest vetették bele magukat „az együttműködésbe". A forradalom óta sajnálatosan és szégyenletesen divatossá vált *cooperatio in sacris* valósággal szimbolikus tünetté vált a „keresztény összefogás" egész vonalán: mi katolikusok mondtuk a misét, a protestánsok pedig prédikáltak hozzá; mi csendesen imádkoztunk és hoztuk a mi szent szertartásaink és hagyományaink megszentelt, misztikus varázsát, viszont a jelszavakat, az irányítást ők diktálták s ebbe a diktandóba, mint a szocialisták jelen előnyo-

mulása mutatja, lassanként beleveszett nemcsak a katolikus, hanem a keresztény gondolat maga is.

Ott volt a hiba s ott van ma is, hogy *nem aknázzuk ki azokat a mérhetetlen kincseket, amelyek a katolicizmusban mint hitéleti erőforrásban rejlenek;* hogy nem biztosítottuk és nem használtuk fel azokat a verhetetlen és győzhetetlen fegyvereket, amelyeket a katolikus igazság és élet kincsesháza mindenki előtt feltár, aki velük élni tud. Mi katolikusok minden polémia nélkül is feltétlenül felülmaradnánk minden küzdelemben, ha semmi mást nem tennénk is, mint teljesítenők kötelességeinket a saját területeinken: templomban, iskolában, egyesületeinkben, sajtónkban.

Ahol jó és ügyes lelkipásztor van, ott letörik minden protestáns vagy szocialista akarnokság; ahol a hívek a mi prédikációinkat, konferenciáinkat meghallgatják, ájtatosságaink szépségeit, magával ragadó, lelket felemelő erejét magukon érzik, ahol a püspök valóságos vezére a papságnak, a papság a híveknek, ahol a katolikus világi értelmiség a papság mellé áll, ahol meg tudjuk értetni magunkat, ahol beszélni, cselekedni tudunk: ott nincs az a politikai hatalom, amely meg ne törne az egyház belső, isteni erején.

De megtesszük-e mindezt? Nem tesszük.

Csak bele kell nézni egy-egy pillanatra közelebbről a katolikus cselekvés és szervezkedés műhelyébe, hogy sokszor elszomorodva kapjunk a fejünkhöz: hát ez az, amit a katolicizmusból mi magunk, annak képviselői csinálunk? Mennyi léleknélküliség sokszor a voltaképpeni lelkipásztorkodásban, mennyi sablon és verkli és formaiság, mennyi érzéketlenség a korszerű igények és szükségletek iránt! Iskoláinkban, sokszor a tanulmányi értelemben legjobbakban is, milyen kevés céltudatosság, milyen kevés hangsúlyozása és megteremtése a legfontosabbnak: a katolikus önérzetességnek! Papi és szerzetesi iskoláink nagyrésze csak úgy ontja a liberális, egyházhűtlen katolikusok százait; az összes iskolákban meglevő hitoktatás ellenére milyen kevés komoly és gyakorló katolikus intelligencia jön

ki az életbe! Hol itt a hiba? A katolicizmusban? Más országok katalicizmusa részben ezerszer nagyobb nehézségekkel küzd, mint a mienk, ott az egyházat megrabolták, iskoláit elvették, a kötelező hitoktatást megszüntették, a szerzeteseket kiűzték és a katolicizmus mégis virágzik, nem az üldöztetés miatt éppen, mint talán némely savanyú próféta hiszi, hanem mindenesetre az üldöztetések ellenére, mert a katolikusok dolgoznak és csodával határos erőfeszítéseket tesznek. Nem a katolicizmusban van tehát a hiba, hanem az emberekben: bennünk! Ahol fő a kényelem, az egyéni érdek, a hiúság és haszon, ott nem lehet eredményeket érni. Hála Istennek, nem mindenütt van ez így. Sok hitéleti fellendülésnek is örvendhetünk, de nem állíthatjuk ki magunkról azt a bizonyítványt, hogy mindent megteszünk, amit tehetünk és amire okvetlenül szükség is volna. Ahol vezérkari főnökökre volna szükség, ott bizony nem ritkán anyámasszonyok ülnek; ahol pásztor kellene, ott béresek számlálják a garast. Hogyan fejtse ki akkor a katolicizmus a benne rejlő isteni erőt, a hódítani, győzni tudót?

Dolgozni kellene minden templomban, iskolában és egyesületben, dolgozni többet, mint eddig, többet mint valaha. Talpraesett embereket kellene állítani a legfontosabb helyekre, nem protekciós alakokat, nem véletlenül soron levő sablónembereket, nem hangoskodó strébereket. Ha minden katedrán, minden templomi szószéken, minden adminisztratív egyházi hivatalban lánglelkű, apostoli emberek fognak működni, ha iskoláink meggyőződéses, harcos, öntudatos katolikus világiak rajait bocsátják ki az életbe, ha a katolikus igazság ezek révén csak egyszer is behat a hívek lelkébe és felkelti bennük a katolicizmus megértését, megszeretését, diadalrajuttatásának vágyát, nem lesz az a protestáns kurzus és nem lesz az a szociálista agitátor többé, aki a mi egyszer megvilágosodott népünket újra el tudná tőlünk csalni. S akkor a ma még nagyrészt holttőkeként előttünk fekvő pigra massa-katolicizmus is fel fog kelni s éreztetni fogja erejét a közélet-

ben is. Ha dogmatikai és apalogiai bizonyítékaink, ha egyháztörténetünk ragyogó lapjai, a katolicizmus kultúrteljesítményeinek ismerete, érdemei, szépségei, vigasztaló és felemelő hatása ismét eleven tudattá fognak válni a ma még sokszor önhibájukon kívül is közönyösségbe fult lelkekben, játszva le fogjuk győzni a kultúrharc fenyegető rémeit.

Talpra tehát katolikusok, vezérszerepre hivatottak és közkatonák: mindennek meg kell változnia ezentúl! A tespedés és slendrián helyett jöjjön a lelkes és elszánt apostoli munka; a szétfolyás, kapkodás, tétlenség és mindenbe belenyugvás helyett a jól kigondolt munkaprogram, munkafelosztás, összedolgozás és céltudatosság. De ébredjünk fel, amíg két oldalról is egyszerre el nem önt bennünket az árvíz!

Hogyan írnak rólunk a protestánsok?

A protestánsok harcmodortalanságára jellemző a következő cikk, mely a *Kálvinista Szemle* március 25-i számában jelent meg és melyet megjegyzés nélkül leközlünk:

„*Bangha páter, mint lapunk munkatársa. — Egy pápa, akivel én egyetértek. — Egy Habsburg, akit én szeretek.* Budapest, 1922 március 22. Kedves Barátom! Bizony, bizony nem te voltál az első, aki szerkesztőségünket azzal csipkeded, hogy az általunk perhoreszkált majortestvéres észjárás szerint íme már Bangha jezsuita páter is munkatársa a Kálvinista Szemlének, mert hisz lapunk kilencedik számában kilenc *helyreigazító* sort írt. No de hisz' jól tudod, hogy mi bizony nem kapkodunk a Bangha-féle munkatársak után, és csak a „jó rend" kedvéért közöltük sorait, melyekben egy mementónkra „reagált". A jó jezsuita ugyan a jezsuitákat vágó legsúlyosabb sorainkat hallatlanná tette és csak azt a (különben legjelentéktelenebb) vádunkat utasította vissza, hogy ő „a Habsburgoknak a róm. kat. egyház életébe való illetéktelen beavatkozásról beszélni csak a detronizáció után merészel". Utalt azután a

„Magyarország újjáépítése és a kereszténység" című 1920-ban megjelent műve 137., 141. lapjaira, ahol a jozefinizmusról beszél. Banghának e sorait örömmel közöltük azért, hogy *a)* legyen írásos bizonyítéka annak, hogy a jezsuiták sem rajonganak a Habsburgokért, *b)* legyen bizonyítéka annak, hogy Szemlénk odatalál, ahová céloz, vagyis hangunkat minden illetékes szubjektum meghallja.

„No de mindezek után magam is kiváncsi voltam Bangha bajtárs említett művének lapjaira. Tudod azonban, hogy a könyvkölcsönzés bűnénél nagyobbnak csak azt tartom, ha valaki egy jezsuita által írt könyvet megvásárol. Így hát egy kis scholasticus causuistikával Bangha könyvének kölcsönkérésére szántam el magamat; megszólítottam azért összes róm. kat. papi és tanári ösmerőseimet, róm. kat. barátaimat és róm. kat. iskolák könyvtárőreit, hogy adnák nekem kölcsön Bangha könyvét, de a jezsuitákra nem éppen hízelgő feleletekből megtudtam, hogy senkinek sincs meg a keresett könyv; végül vagy háromheti szorgos keresés után kölcsönadta egy — ref. teol. tanár, de ő is — felvágatlanul, azaz őt se érdekli Bangha írása. Őt se, senkit se. De én azért felvágtam belőle a 9-ik ívet, mely a 137., 141. oldalakat tartalmazza, ahol is a jozefinizmusról olvastam színtelen, semmitmondó frázisokat; de magáról Józsefről és a Habsburgokról nem tesz említést bizony. Ezek a modern jezsuiták már gyűlölni is csak olyan szegényesen és kicsinyesen tudnak. A könyv felvágott 140-edik oldalát is olvastam, ahol a jozefinizmus vérszegény, a mindentudó kis lexikonba illő meghatározása mellett jó nagyokat vág a protestantizmuson, mely „testvérháborúkba vonta a kereszténységet", és amely „protestantizmusnak a teológiai főiskolái mindinkább a teljes tagadás és hitetlenség fészkeivé lettek". E pár idézetből megértheted, hogy fölvágatlanul becsuktam a könyvet, nem értve, hogy miként merészelte szerzője ezt a címet adni neki: „Magyarország újjáépítése". És elgondoltam: ezek a jezsuiták hát végképen képtelenek vallásuknak azt a csekély

építő, pozitív hittartalmát is kibányászni és ehelyett mindig csak bennünket, keresztényeket támadnak?"

„Hiába, kedves Barátom! már én, mint ma, pápává lett és a jezsuita rendet megszüntető XIV. Kelemen pápával és annak Dominus ac redemptor noster, etc. bullájával értek egyet (elvégre mint pápa, ő is csalódhatatlan), valamint egyetértek a jezsuiták által nevelt dicső emlékű II. Rákóczi Ferenccel, akinek „Felelete" a jezsuitákról örök és színmagyar igazságokat mond, és végül egyetértek a jezsuitákat hazánkból száműző szécsényi országgyűléssel is. Ami pedig a jozefinizmust, azaz a Habsburg II. Józsefet illeti, megvallom, ez az egyetlen Habsburg, akit én szeretek. Tudod kedves barátom, én nem vagyok történész, hát a róm. kat. Varga Ottó történelmét nézegettem meg és ő ezt mondja a 813. s köv. oldalakon: „Józsefnek jó szíve volt, hogy — az hiszem még a fészekből kiesett fiókverebet is megsajnálta és ha segíthetett, hát, segített rajta"... „Kiadta rendeletét, hogy senkit vallásáért üldözni ne merjenek,... ezért aztán a rk. papok és barátok elmondták őt hitetlennek, istentelennek. Antikrisztusnak és a szegény néppel is igyekeztek ilyeneket elhitetni; de József ezért nem bántotta a barátokat, mert azt mondta, hogy „a sas nem kapkod legyek után". Hát úgylátszik a legyek (= jezsuiták) kapkodnak a sas (= József és a jozefinizmus) után. Én azonban mindig szerettem ezt az egyetlen érdekes Habsburgot."

„Mindezeknek azért is siettem végére járni, mert attól tartottam, hogy Bangha komolyan haragszik a Habsburgokra, és így le fogja beszélni Apponyit és társait arról, hogy pénzt gyüjtsenek és utalványozzanak ki fölséges uruknak, IV. Károlynak; csak hadd gyüjtsenek ezek a melegszívű grófok és bárók legalább rászoknak az adakozásra és fognak majd gyüjteni az erdélyi magyar iskoláknak, a hazakerült hadifoglyoknak és a vagónlakóknak is."

A pusztaszeri ünnep és a vegyes istentiszteletek.

Újra kezdik a négyszáz esztendős nótát: gravámenes siránkozás veri fel a vallási élet csendjét. A tiszteletes uraknak megint van témájuk a prédikálásra, panaszkodásra, hazafias mennydörgésekre s erőltetett parlamenti interpellálásokra. Szörnyűség történt: Zadravecz, a tábori püspök kijelentette, hogy a pusztaszeri ünnepélyen csak úgy hajlandó misézni, ha miséjét nem cifrázzák el kálomista prédikációval. Főleg nem azon a szinkatolikus vidéken, ott Szeged mellett.

A kálvinista és zsidó lapok nagy botránnyá igyekeztek felfújni a püspöknek ezt a gerinces és magától értetődő viselkedését: annyira magától értetődőnek tartották annak a három év óta becsempészett divatnak fenntartását, amely szerint a nemzeti ünnepélyeken holmi istentiszteleti vegyesfelvágottal botránkoztatják meg az ország katolikus többségének egyházias érzületét. Egy Janka Károly nevű tiszteletes képviselő még a nemzetgyűlés elé is vitte a dolgot s igyekezett Zadravecz püspököt és a katolikusokat úgy feltüntetni, mint akik csupa klerikális mohóságból komolyan veszélyeztetik az annyira szükséges nemzeti egységet.

Annyira ismeretes, annyira elnyűtt ez a soha ki nem fogyó gravámenes jajveszékelés, hogy nem szentelnénk neki külön figyelmet, ha annak veszélyét nem látnók, hogy a vegyes istentiszteletek kérdésének ez a helytelen és értelmetlen felállítása jóhiszemű protestánsainkban épúgy, mint a vallási békét őszintén óhajtó katolikusainkban komoly eszmezavart s újabb békétlenségek anyagát hordja fel.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell azt a lényeges kérdést, vajjon a keresztény magyarság *politikai és gazdasági* összefogása szükségessé teszi-e egyúttal azt a *vallási* konfuziót, amelyet ezek a három év óta divatos istentiszteleti fábólvaskarikák legélénkebben fejeznek ki s leghathatósabban mozdítanak elő. A felelet erre a kérdésre nem lehet kétséges. A helyes elv csak ez lehet: „Getrennt marschieren, vereint schlagen!"

A keresztény Magyarország közös ellensége ellen való kívánatos és szükséges tömörülésnek semmiképp sem lehet létfeltétele, hogy előbb akár a katolikus, akár a református fél lemondjon vallási különállóságáról. S nem lehetne komoly ember, aki ezzel a követelménnyel, mint az idő szerint lehetségessel és megvalósíthatóval egyáltalán előállna. A protestánsoknak épúgy érdekük, mint nekünk, katolikusoknak, hogy híveik a saját hitükben és istentiszteletük módjában meg ne inogjanak a más hittel és istentisztelettel való keveredés révén. Erre a politikai és gazdasági együttműködés szempontjából egyáltalán semmi szükség nincs. S ha egyesek a keresztény irányzat elején vagy akár ma is azt hangoztatták vagy hangoztatják, hogy félre kell tenni *minden* vallási különbözőséget keresztények és keresztyének között, ezzel kettőt árulnak el: először, hogy sem a katolikusok, sem a protestánsok tényleges lelkületét nem ismerik, és másodszor, hogy (bárha talán öntudatlanul) maguk is annak a *szabadkőműves és liberális elvnek alapján állanak,* amelyet a galileisták és szociáldemokraták is folyton hangoztattak, hogy tudniillik a vallási és egyházi élet voltakép ellensége a társadalmi és nemzeti egységnek, mert a nyelvileg, osztályilag, vagyonilag és nemzetségileg amúgy is annyira szétszakadozott magyar társadalmat még felesleges felekezeti tagolással is bomlasztja.

Emlékezünk, hogy lényegében ugyanezen hangokat hallatták tíz és húsz évvel ezelőtt az országgyűlésen és sajtójukban is a szabadkőműves csatabárdosok. A Mária-kongregációk ellen 12 évvel ezelőtt éppen azon a címen hadakoztak, hogy az ilyen vallásos egyesületek túlságosan erősítik az ifjúságban az egyházias öntudatot s ezáltal élénk szakadékokat vágnak ugyanazon iskola különböző vallású tanulói közé. Ki ne ismerné fel ebben a ravasz beállításban a szabadkőműves taktikát, amely ezzel a szépen kicirkalmozott ügyvédi fogással szerette volna megakadályozni a keresztény és katolikus hitélet komoly fejlődését és virágzá-

sát? Most azonban ugyanezen hibába esnek és ugyanennek a szabadkőműves felfogásnak előmozdítóivá válnak azok, akik a nemzeti egység és keresztény összefogás örve alatt a vallási és egyházi érzület elmosódása s ezzel a hitközöny terjedése mellett kardoskodnak.

Nemcsak nemzeti *egység* kell, hanem nemzeti *erő* is. Ezt a nemzeti erőt azonban csak erkölcsi s további elemzésben vallási s egyházi alapon lehet biztosítani. *Aki a hitközönyt előmozdítja, az a nemzet erkölcsi erői ellen vét.* Sokkal nagyobb haszna lesz a nemzetnek abból, ha erős katolikus és nem bánjuk, erős luteránus, erős kálvinista vagy unitárius, de *vallásos és erkölcsös érzésű gyermekei lesznek,* akik azután a közös veszéllyel szemben közösen védekeznek s politikai és gazdasági téren, ahol ez a vallási élet sérelmei nélkül megtörténhetik, együttműködnek, sokkal nagyobb haszna lesz ebből a nemzetnek, mint hogyha bizonyos lagymatagságban felolvadt, erkölcsileg tehetetlen és gerinctelen tömeg vallja magát szabadkőműves értelemben egységes nemzetnek.

Ez az a *közös* egyházi és nemzeti szempont, amely a vegyes istentiszteleteket katolikus és protestáns szempontból egyaránt károsnak tünteti fel.

A vegyes istentiszteletnek azonban ránk katolikusokra nézve külön is lehetetlenek s erőltetésük, ha már a protestánsoknak nem fáj, ránk katolikusokra nézve feltétlenül sérelmes. Még pedig három okból.

Először, mert a magyar katolikus Egyháznak ősi történeti alapon eddig soha kétségbe nem vont előjoga, hogy a *hivatalos és nemzeti istentiszteletek mindig kizárólag katolikusok.* Annak a ténynek megfelelően, hogy Magyarországot mint európai nemzetet a katolicizmus alapította meg, a magyar királyi korona a pápától ered s hogy a nemzetnek kétharmadnyi többsége ma is katolikus, a teljes vallásszabadság és egyenlőség mellett is megmaradt a magyar katolikus egyháznak az a természetes előjoga, hogy 1. magyar király csak katolikus lehet, 2. a királykoronázási aktust

csak katolikus szertartás keretében ismerjük el érvényesnek, 3. a katolikus ünnepek nyilvános ünnepek és 4. a hivatalos istentisztelet a katolikus. A keresztény irányzat kikiáltásakor a nagy keresztény felbuzdulás mámorában egyes katolikus körök megfeledkezhettek ennek az előjognak szemmeltartásáról s az így üresen hagyott résen siettek beözönleni a hódításra vágyó protestáns lelkészek. Volt azonban úgyis, hogy a katolikus egyházi férfiak tiltakoztak ez ellen az egyházjogot mélyen sértő vallási kooperálás ellen (pl. a pécsi püspök a nemzeti hadseregnek Pécsre való bevonulása alkalmával, de a protestáns lelkész a rendezőség akarata ellenére programellenesen s bizonyos ravasz erőszakoskodással egyszerűen belekezdett a püspök miséje után az ő protestáns prédikációjába). Az új nemzetgyűlési választás után összegyűlt új parlament megnyitásakor a protestáns Bethlen István miniszterelnök a parlamenti üléseket bevezető istentiszteletet is az eddigi ősi szokástól eltérően nemcsak a katolikus Mátyás-templomban, hanem még két protestáns imaházban is nyilvánosan s ünnepélyesen meghirdette. Ez már csakugyan nem egyéb, mint a magyar katolikus egyház említett történeti előjogának nyilt megsértése. A katolikus képviselők s a sajtó csupa türelemből még ennél a jogsérelemnél is hallgattak. Ne értessünk félre. Nem a vallásszabadság megsértésére törekszünk, nem a katolikus államvallás visszaállításáról van szó. De azt a legtürelmetlenebb felekezeti ember is megértheti, hogy a vallási egyenlőség és viszonosság elvével semmi ellentétben nem áll az, ha a katolikus egyháznak bizonyos történeti előjogai vannak: mert ha az ellentétben állana vele, akkor a katolikus koronázási szertartást is el kellene törölni s a királyság katolikus jellegét is meg kellene szüntetni, ami talán komoly protestánsoknak mégsem jut eszükbe.

Másodszor azért sérelmes ránk katolikusokra nézve a vegyes istentiszteletek rendszere, mert *egyenesen beleütközik az egyházjog határozottan tiltó rendelkezéseibe.* Nagy tapintatlanság volt Janka képviselőtől,

hogy a parlamentben a katolikus egyházjog magyarázójául csapott fel. De tapintatlanságon kívül önmagának is ártott vele, mert elárulta, hogy olyasmit magyaráz, amihez nem ért. A katolikus egyházjog megengedi egyes kivételes és fontos esetekben, hogy *egyes* katolikus hivők parancsoló szükség esetén protestáns istentiszteleten kivételesen jelen legyenek, de nem engedi meg, hogy ez okkal, ok nélkül történjék, vagy hogy katolikus hivők *tömegei* parancsoló és végső szükség nélkül idegen istentiszteletre vezényeltessenek s legkevésbbé engedi meg, hogy *katolikus papok és püspökök* olyan helyeken és olyan alkalmakkor fejtsenek ki *egyházi funkciót,* ahol s amikor ugyanezen alkalmak és ünnepélyek keretében s ugyanazon helyen más istentisztelet is tartatik.

Az egyházjog álláspontja kétségtelen s nem is tudatlanság, hanem vakmerőség kellett hozzá, hogy egy kívülálló a katolikus püspököknek az egyházjogból akarjon felolvasást és magyarázatot tartani. S minden méltányos protestánsnak be kell látnia azt a lényeges különbséget, amely e téren a protestáns és katolikus dogmatika között fennáll. A protestáns felekezet nem vétkezik dogmatikai tartalma ellen, ha más egyházakkal vagy felekezetekkel bármely módon egyházilag is együttműködik, mert a protestantizmus nem tanítja az *una, sancta, catholica ecclesia-t,* az *egy* egyetemes szentegyházat. A katolicizmusnak azonban ez *lényeges dogmatikai alkotórésze,* amelynél fogva a katolikus egyház türelmesen meghagyhat bármely felekezetet maga mellett állni és fejlődni, de *pozitív elismerésben* épúgy nem részesítheti őt, mint ahogy egy legitim uralkodó nem ismerhet el egy trónbitorlót vagy ahogy egészséges és egységes államszervezet nem ismerheti el a forradalom jogát és intézményeit. A reformáció pedig forradalom volt az egyházban, s a mai protestánsok is, bárha akaratlanul s pusztán materialiter, de forradalmi alapon állanak.

A katolicizmus bármennyire elismeri *politikailag* az ő jogaikat s politikai egyenrangúságukat is, *egyházi*

téren nem ismerheti el a forradalmi alakulásokat s így nem elegyedhetik el a lényegében egyházforradalmi alapon álló istentisztelettel sem. Természetes, hogy a protestánsok nem ismerhetik el ezt az álláspontot. De meg kell elégedniök, hogy a katolikusok meg nem mondhatnak le róla. Ez már nem türelem vagy türelmetlenség kérdése, hanem dogmatikai kérdés. Dogmatikai kérdésben pedig a katolikus egyházat olyasmire kényszeríteni, ami egész tanrendszerével ellenkezik, a legnagyobb türelmetlenség és szabadságtiprás volna.

Nem jogunk és feladatunk azokról az egyházi férfiakról ítéletet mondani, akik a katolikus egyházjognak ezt a kétségtelen álláspontját az utóbbi 3 esztendő folyamán a vegyes istentiszteletek rendezőivel szemben nem juttatták eléggé kifejezésre. Feltesszük, hogy a legtöbb esetben, talán valamennyiben, akaratuk ellenére történtek ezek a kisiklások, olyanfélekép, ahogy ez, miként említettük, a pécsi esetben történt. Feltesszük, hogy egyszerűen kijátszották őket, amikor az egyházjognak érvényt szerezni akartak. Ha azonban tudatos és szándékos módon történtek katolikus részről is ezek a kisiklások, akkor bizony súlyos hibák, hogy ne mondjuk: árulások voltak, amelyeket csak a túlzott engedékenység s a protestáns lármától való módfeletti beijedés enyhít. Protestáns hitvitázóink azonban éppen ezeken az eseteken láthatják, hogy a katolikus egyházi férfiak *inkább túlzott engedékenységgel, mint vallási fanatizmussal vádolhatók,* hiszen egyesek közülük annyira mentek, hogy a béke kedvéért és a protestánsok érzékenységének kímélése végett még saját egyházuk törvényeit is, bár akaratlanul, súlyosan megszegték.

Végül a harmadik, eddigi tudtunkkal egyáltalán szóba nem hozott s nézetünk szerint mégis igen súlyos ok, amely miatt mi katolikusok ezt az istentiszteleti potpourri-t nem helyeselhetjük, az, hogy *ugyanezen a jogon nemcsak a protestánsok, a baptisták és unitáriusok, hanem a zsidók és mohamedánok is követelhetnék a nemzeti istentiszteleteken való aktív szereplést.*

Ne felejtsük el: a zsidókkal szemben mindig azt hangoztatjuk, hogy a *vallásuk* ellen nincs kifogásunk, csak a zsidó *faji lélek* túltengését és bűneit igyekszünk visszaszorítani. Amikor keresztény Magyarországot akarunk, ezzel a zsidóságnak, *mint vallásnak* jogait legkevésbbé sem kívánjuk csorbítani. Ha azonban a történeti jog és fejlődés ellenére az eddig kizárólag katolikus nemzeti istentiszteletek mellé bevisszük a protestáns istentiszteleteket is, voltakép nincs jogunk az izraelitákat sem kirekeszteni ezekből az ünnepélyekből s ki vagyunk téve annak, hogy legközelebb a mi püspökeink miséje után majd nemcsak a luteránus, kálvinista, unitárius és baptista lelkészek jelentkeznek szólásra, hanem a pesti orthodox és neológ hitközség részéről is egy-egy főrabbi és utána még egy mohamedán effendi is jelentkezni fog egyházi funkciók végzésére. Következetesen ezeknek is helyet kell szorítanunk az ünnepélyen, vagy pedig, ha őket visszautasítjuk, joggal érhet bennünket a vád, hogy a zsidósággal szemben nemcsak fajvédelmi politikát folytatunk, hanem a *vallásegyenlőség elvét is mélyen sértjük.* Már pedig úgyebár ez kellene még csak!

Sőt szigorúan véve, a zsidók történeti jogon még a protestánsok *előtt* jelentkezhetnének szerephez a közös istentiszteleteken, mert a zsidó vallás régebben van meg az országban s régebben is élvez szabad vallásgyakorlatot, mint a protestáns felekezetek. Azt akarják-e a Janka Károlyok és egyéb felekezeti sérelmezők, hogy a mi püspökeink pontifikális miséi után az izraelita főrabbik huzogálják ki imazsinórjaikat s azután utánuk jöjjenek az ő lelkészeik s legvégül a baptista és mohamedán szertartások végzői? Ha következetesek volnának, ezt kellene akarniok.

Magyar és általános keresztény szempontból is sokkal okosabb tehát, ha megmaradunk a kilencszázéves szokásjognál s nemzeti istentiszteleteink hivatalos részében egyedül az ősi katolikus szertartást használjuk. Ami természetesen semmikép sem akadálya annak, hogy ugyanakkor külön-külön rendes templo-

maikban vagy akár az ünnepély színhelyén is, de elkülönítve, egyidejűleg másvallású, akár zsidó szertartások is folyjanak.

Emberileg nagyon megértjük, ha protestáns testvéreink örültek annak, hogy a kilencszáz év óta kizárólag katolikus istentiszteleteknél ők is egyházi szerephez juthattak. Ez egy előretörés, amit ők szeretnek s ami régi taktikájuk. Az ő neveltetésük és felekezeti hagyományaik értelmében azt se csodáljuk, hogy amikor végre katolikus főpapságunk a katolikus és történeti álláspontnak védelmére kel, ők ebben azonnal sérelmet látnak, sőt nem csodálnók azt sem, ha jelen fejtegetéseinkben sem fedeznének fel egyebet türelmetlenkedő felekezetieskedésnél.

Ez a háborús pszihózis, ez a felekezeti szenvedélyesség, amely protestáns testvéreink nagy részét ma is eltölti s amelyről éppen az előző fejezetben is bővebben értekeztünk, sokaknál közülök nagyon meggátolja a nyugodt és tárgyilagos ítéletet. Azonban kérnünk kell őket s nevezetesen a higgadt és méltányos érzésű protestánsokat, lássák be, hogy ezúttal igazán tévednek és semmiesetre sincs joguk a katolikusoktól, főleg a katolikus papságtól és főpapságtól azt kívánni, hogy saját egyházjoguk határozott előírásait lábbal tapodják s nem holmi egyházi érdekeknek vagy felekezeti érzékenykedésnek, hanem egyenesen dogmatikai álláspontjuknak, de ezzel együtt történeti jogainknak is, sőt általános nemzeti érdekeknek árulóivá váljanak.

Keresztény népek testvérisége.

Szűkszavú jelentés hozza hírül, hogy a pápa az 1870-iki vatikáni zsinatot, melyet annakidején a német-francia háború miatt elnapoltak, de fel nem oszlattak, esetleg újból össze fogja hívni.

Ez a hír látszólag vallási belügy, a katolikusok egyházi ügye s a napilapok tipikus életnézete szerint nem nagy „esemény". Kormányok a vatikáni zsinat újrafelvétele miatt valószínűleg nem fognak megbukni,

az árhullámzásokra, a tőzsde életére kevés hatással lesz, kereskedelmi érdekekkel bajosan hozható kapcsolatba, merkantil vagy politikai értelemben nem fog sok vizet zavarni. Már pedig sokak szerint csak az realitás, csak annak van társadalmi jelentősége, ami a politikában vagy a közgazdaságban azonnal mint számmal lemérhető eredmény vagy hatóerő jelentkezik.

Mi magyarok és magyar keresztények ellenben már megtanultuk, hogy a dolgokat nem az látja alaposan, aki csak a felszín jelenségei szerint ítél, hanem aki a társadalmak fejlődésében az eszmei és erkölcsi értékek mélyhullámait is figyeli. Megtanulhattuk, hogy sem a kulturális fejlődések és visszafejlődések, sem a nemzetek sorsa nem függ csupán a közvetlen gazdasági tényezőktől vagy politikai taktikusoktól, hanem legmélyebb gyökérzetükben eszmék érvényesülésétől. A kereszténység és Róma sarkalatosabb tényezője volt mindig a világfejlődésnek, mint a hadvezérek és bankárok, diplomaták és társadalmi reformerek. Robogó vonatokon, füstölgő gyárkémények s halmozott tartalékokon túl magasabb és sorsdöntőbb erők is vannak a világon, melyek ha lassabban és rejtettebben is, de annál elemibb erővel éreztetik világalakító hatásaikat.

A vatikáni zsinat elé, ha folytatni fogják, épúgy oda fognak kerülni a modern kortévelyek (liberalizmus, szociáldemokrácia, agnoszticizmus, teozófia), mint a fenyegető korszükségletek s nem kételkedhetünk benne, hogy ez utóbbiak közt jelentékeny helyet fog betölteni a népek békéjének, keresztény testvériségének kérdése is. A háború s az azt követő események újra beigazolták, hogy a humanizmus és hasonló jelszavak teljességgel elégtelenek a béke fenntartására, a méltányosság, szeretet és igazság biztosítására a világon. A kereszténység és annak középpontja, Róma, tehát kétszeresen indíttatva érzi magát arra, hogy a maga részéről keresse meg s tárja a világ elé a keresztény világtestvériségnek ama módjait, amelyek egyaránt távol állanak a soviniszta, elvakult nemzeti önimádattól

s a hazát megtagadó, defetista és sötétcélú internacionalizmustól.

A kereszténység nem juthat ellentétbe a hazafias eszmével. De viszont a krisztusi világtestvériség és béke eszméjéről sem mondhat le. A népeknek meg kell tanulniok, hogy úgy szeressék, fejlesszék és védjék a maguk sajátos nemzetiességét, hogy amellett egyik se gázoljon a másik vetésébe. Ha pedig a legfőbb törvény: az igazság és méltányosság elvének alkalmazásában nézetkülönbségek merülnének fel, legyen egy olyan középponti, erkölcsi értékű, érdektelen szerv, amely minden sérelmezőnek egyként oszt igazságot. Nem úgy, mint most. A Népek Szövetségének szabadkőműves érdekképviselete nem arrogálhat magának erkölcsi súlyt. Tekintélyét a győztes fél nyers erőszaka egyedül alkotja.

Óriási kérdések ezek: a világbéke új alapjai a népek vallási testvéresülése által s ha az új vatikáni zsinaton vagy kilencven francia és belga püspök mellett húsz német, ugyanannyi osztrák, ugyanannyi magyar, vagy száz amerikai és még vagy ezer semleges országbeli püspök ezekben a nehéz és fontos kérdésekben alapos tárgyalások után meg fog egyezni, kétségtelen, hogy ezzel a világbéke ügye húszszor hamarabb fog a megvalósulás felé közeledni, mintha akárhány lefegyverzési — újrafegyverkezési farsangi konferenciát tartanak a világ szabadkőműves békefarizeusai.

Hogy XI. Pius pápa nem mondott le a pápák évezredes tradiciójáról: a keresztény népek békéltetéséről, mutatja az a mód is, ahogyan a francia-német viszályba belenyúlt. Ennek a belenyúlásnak a világnézeti ellenfél által is felismert jelentőségét eléggé bizonyítja az a cikk- és nyilatkozatözön, mely a pápai békéltető akciót az összes országokban heteken át követte.

Mi, magyarok különösen is bízó szemmel tekinthetünk egy esetleges vatikáni zsinat és pápai világbékeakció elé. A pápaság földrészekben és évezredekben gondolkozik s nem felejti el két-három év alatt

mily gyengéd és szeretetteljes szálak fűzték a magyar nemzetet mindenkor a Világegyház középpontjához és viszont. Rómának mi ma is ezerszer több vagyunk, mint a huszita csehek ateizmusa, vagy a szerb és oláh skizma és egyházgyűlölet. Ne felejtsük el: mikor a magyart egyszer már az egész világ elfeledte, még maga a magyar is, mert mindenre gondolt, csak a saját maga megmentésére nem; egy pápa volt az, XI. Ince, aki felmentősereget küldött a törökdúlta Magyarországra. A kálvinista Thaly Kálmán, valahányszor Rómában járt, hálás kegyelettel zarándokolt el Magyarország megmentőjének, XI. Incének sírjához. Sok jel teszi valószínűvé, hogy Magyarország második felszabadításában szintén egy „Tizenegyedik"-nek, XI. Piusnak lesz jelentős szerepe; a vatikáni zsinaton a keresztény népek testvériségének hajnalhasadása a mi beborult egünkre fog talán legelőször szivárványívet vetíteni.

Tudós tudatlanság.

Gyakran megfigyelték már, hogy a katolicizmus ellenségei nemcsak az igazságon hajlandók erőszakot tenni, ha a katolicizmust támadni akarják, hanem még a saját reputációjukat is szívesen teszik kockára, szívesen vállalják szinte a nevetségesség vádját is, csakhogy a katolicizmuson egyet üthessenek. Mintha valami különös átok volna azokon, akik az igazság ellen tusakodnak; ahogy egyszer egy katolikus német író mondta: „Sajátos dolog, hogy a legokosabb ember is képes ostobaságokat elkövetni, mihelyt a katolikus vallás ellen hadakozik".

Megszoktuk ezt a nem is lelkiismeretlenséget, hanem a nevetségig menő könnyelműséget; se szeri, se száma a katolicizmus ellen vitázó protestáns elszólásoknak, nyilvánvaló valótlanságoknak, hajmeresztő ostobaságoknak. Lehet az illető nagyság tiszamenti prezsbiter, lehet főlelkész, lehet egyetemi tanár: ezen a ponton mintha megszűnnék ránézve az igazság komoly kutatásának kötelessége, sőt mintha a férfias ko-

molyságnak is egyszerre eltűnnék minden legcsekélyebb tiszteletbentartása.

Hogy azonban ez nemcsak nálunk van így, a Baltazár Dezsőék hazájában, hanem még a sokat dícsért német protestánsok között is, annak valóságos iskolapéldáját legyen szabad egy *marburgi luteránus egyetemi professzor és titkos konzisztóriumi tanácsos* könyvéből idéznünk.

Ez az egyetemi tanár a következő mondatokat engedi meg magának egy könyvben („Lehrbuch der praktischen Theologie" von D. E. Chr. *Achelis,* Professor der Theologie und Geh. Konsistorialrat in Marburg, 3. Auflage, 1911 Leipzig, Verlag Hinrich, I. Bd. S. 456 f.), mely most már 3-ik kiadást ért, a katolikus miséről:

„A római mise nemei a következők:

1. *missa solemnis:*[1] ezt a püspök tartja több ugyanazon oltáron egyszerre koncelebráló pappal; ezt, valamint a pápa miséjét, *missa sollemnissimának*[2] is nevezik. Ugyanígy nevezik az újmisés pap primiciáját, valamint azt a misét, amelyet több pap, szerpap és alszerpap, vagy alacsonyabb rendű klerikusok adminisztrálnak;

2. *missa publica (generalis, legitima*[3]*):* a külön harangozással meghirdetett ünnepi mise reggel 9 órakor. A *missa publica*-nak egy külön neme a *missa cantata*[4]*;*

3. *missa bassa (secreta*[5]*):* majdnem ugyanaz mint a *missa privata (peculiaris, specialis*[6]*),* a csendes mise, amit csak egy pap s egy ministráns mond. Ehhez tartoznak a *missae votivae-k (familiares, adventitiae*[7]*),* melyeket vagy egyházi rendeletre, vagy *ex proprio*

[1] E részben teljesen használatlan latin szakkifejezések fordítását hadd iktassuk ide: missa solemnis — ünnepi mise.

[2] Legünnepélyesebb mise.

[3] Nyilvános mise.

[4] Énekes mise.

[5] Alacsony (csendes) mise.

[6] Magánmise, különös, különleges mise.

[7] Votív-mise (családi?, adventi?).

motu seu voto[1] mond a misemondó, vagy megrendelésre; ez utóbbi misék rendkívül gyakoriak s a papság számára kimeríthetetlenül s gazdagon folyó bevételi források... A *missa solitaria*[2] (zugmise), amelyet a pap (ministráns nélkül) saját lakásában, vagy a templomban mond, a trienti zsinat óta végérvényesen be van tiltva. Épúgy a régente gyakori *missa bifaciata* és *trifaciata*,[3] amikor két vagy három misét ugyanegy kánonnal és átváltoztatással mondanak, szintén tilos, kivéve, ha magasabb rendelet megengedi őket;

4. *misa ferialis*[4] (ellentétben a *missae de tempore* és *de sanctis-szal*):[5] ez a szombatnapi mise, melyet *de beata virgine*[6] mondanak, valamint a vasárnapi mise, a *de trinitate*[7] mise és az a mise, amelyet rendes hétköznapokon (tehát nem egy szentnek tiszteletére) mondanak;

5. *missa sicca*,[8] azaz az úrfelmutatás nélküli mise, tehát amelyet nagypénteken, beteglátogatásnál, temetésnél és a tengeren mondanak.

Minden év elején a püspök minden papnak egy *missalé-t*[9] nyujt át, amelyben minden mise meg van jelölve, amelyet hivatalosan kell mondania vasárnapokon, a szentek napjain és Mária-ünnepeken".

Eddig az idézet.

Elvégre meg lehet bocsátani, ha egy vérbeli protestáns hittudósnak fogalma sincs a katolikus istentiszteletről s annak középponti jelentőségű cselekményéről, a szentmiséről. De azt már nem lehet megbocsátani, ha ír is róla, még hozzá tudományos színezetű műben, számos (az ég tudja, honnan előhajkurászott)

[1] Önszántából vagy fogadalomból.
[2] Egyedül végzett mise.
[3] Kettős (?), hármas (?) mise.
[4] Hétköznapi mise.
[5] Egyházi évről, szentekről szóló misék.
[6] Szent Szűzről.
[7] Szentháromságról szóló.
[8] Szárazmise.
[9] Misekönyv.

műkifejezésekkel tarkítva cikkét, amelyekről a laikus olvasóközönség azt hiszi, hogy a tudományos szabatosság akribiájának jelei — s amellett a legelképesztőbb tudatlanságokat s badarságokat írja össze. Szinte az a gyanú kel az emberben, hogy a tudós professzort megtréfálta valaki; talán valami jókedvű falusi kántorhoz fordult felvilágosításért s az egy csomó paprikajancsit szórt a jó német kéregető süvegébe.

„Száraz mise a tengeren", a „temetésen", „hétköznapi mise vasárnapon", külön misefaj akkor, ha 9 órakor mondják s beharangoznak előtte... Ezeken a fogalmakon valószínűleg minden katolikus ábécés gyerek harsogókat kacagna; ajánlani kellene derék hitoktatónőinknek, hogy tegyenek próbát vele valamelyik kültelki iskolában!

Ebből az egy példából is megállapítható (figyelembe véve főleg a szerző állását s hogy könyve 3 kiadást ért), mily hihetetlen felületességgel dolgoznak odatúl, mikor a katolikus Egyházról s annak intézményeiről írnak. Ebben a vonatkozásban a sokat emlegetett s nem mindig igaz „német alaposság" is kénytelen félreállni, hogy a felekezeti szenvedély és elfogultság szekere annál dübörgősebben száguldhasson előre. Pedig elvégre vallási kérdéseknél nem arról van szó, hogy hogyan kötjük meg a nyakkendőnket, hanem örök értékekről, végtelen felelősségekről. Hogy fognak ezek az urak a tudatos népfélrevezetésről felelni az utolsó napon?

Katolicizmus és a kultúra.

Ami kultúra csak van ebben az országban, azt a katolikusok teremtették meg és nem Debrecen. Ha Debrecentől vártunk volna kultúrát, akkor tán még ma is pogányok lennénk értelmi és erkölcsi kultúra nélkül. Vad népeket a kultúrára a katolikus népek nevelték, a katolikusok döntötték romba a tarpéi sziklát, amely megcsúfolta az emberi méltóságot. A kato-

likus Egyház emelte a nőt a tisztelet piedesztáljára. Magyarországnak kultúrája van, de nem Debrecen segítségével, hanem a mi erkölcsi kultúránk révén.

Az a baj, hogy saját nagyságunkat nem ismerjük kellőképpen, pedig katolikus volt mindig az első, ha kultúráról és művészetről volt szó. És ezzel szemben minket egyre támadnak és tagadják legjobban azt, ami a legnagyobb valóság, mert ettől remélik, hogy a nagy tagadás és hallgatás által sikerül nekik annak ellenkezőjét bizonyítani. Állandóan támadnak bennünket s azt hangoztatják, hogy a protestánsok elnyomatást szenvednek, a protestánsok csak másodrangú polgárok és ezzel szemben, ha végignézzük, azt látjuk, hogy a katolikusok számarányához viszonyítva a protestánsok messze, túlhaladóan töltenek be vezető pozíciókat.

Össze kell tehát fognunk a támadásokkal szemben. Nem szabad engednünk, ne dobjuk el a műveltség fegyverét, mert akkor úgy járunk mint az a Linder, aki azt mondta, hogy nem akar katonát látni, akkor az ellenségek fegyvert fogva a kezükbe nevettek rajtunk és elfoglalták Szent István Birodalmának legnagyobb részét. Katolikus testvéreink — művelődjetek és tanuljatok, olvassatok jó katolikus lapot, mert csak a vallásos és hazafias forrás teheti naggyá ezt a szegény országot.

A kolozsvári templomátadás és Urmánczy támadása Róma ellen.

Urmánczy Nándor, a keresztény és konzervatív politikus a *Pesti Hírlap*-ban „Roma locuta" címen szenvedélyes és mondjuk ki kereken: igazságtalanul bántó cikket írt saját egyháza s Róma ellen, felhányva a Szentszéknek, hogy állítólag odaítélte a görög-katolikus románoknak a kolozsvári minorita-templomot.

Hosszasan, hevesen szidalmazza a Vatikánt, mint amely állandóan „magyarellenes politikát folytat a megszállott területen", „tűrte a magyar püspökök kiüldözését", „hagyta a magyar egyházi és tanulmányi

javak elkobzását", „nem fájt neki a magyar katolikus iskolák bezárása", „annyira alkalmazkodó, mimikri politikát folytat a megszállott magyar területeken, hogy még Mailáth Gusztáv erdélyi püspöknek sem ad bíborosi palástot. Pedig ha a világ összes katolikus püspökei fölött seregszemlét tart, nem talál három olyan apostol-püspököt, mint amilyen ő". Most pedig ráadásul „kegyetlen kézzel" odaadja a kolozsvári minorita-templomot „halálos ellenségünknek". Elköveti „ezt a vérlázító igazságtalanságot", „ezt a sátándiktálta cselekedetet" velünk szemben. Róma is „beáll fosztogatni csehek, szerbek, oláhok módjára" stb. — Azt hisszük, ízelítőnek ennyi is elég. Magyarországon egyesek azt értik katolicizmus alatt, hogy katolikus ember ilyen hangon, ilyen sértő és rebellis módon mehet neki saját egyházának s ily bárdolatlan botorsággal leckézteti meg Krisztus helytartóját

Mindenkép megértjük és osztjuk az erdélyi magyarok elkeseredését s Urmánczy hazafias fájdalmát. Megértjük azt is, hogy a hazafias elkeseredés a Trianon-teremtette igazságtalanságok sorozatának láttán néha még érdemes és értékes embereket is szinte képtelenné tesz szavaik mérlegelésére s indulataik, érzelmeik higgadt ellenőrzésére. Akik annyit szenvedtek, mint pl. a székelyek, bizonyos fokig csakugyan menthetők, ha panaszaikban több néha az érzelem, mint az ész s a tárgyi igazság.

Mégis súlyosan megdöbbentő Urmánczynak meggondolatlan s mindenkép elhibázott kifakadása, amely legjobb esetben is a helyzet áttekintő ismeretének teljes hiányára vezetendő vissza s enyhén szólva rút hálátlanság a Szentszékkel szemben. Azt mondani, hogy Róma „mostanig magyarellenes politikát folytatott a megszállott területeken", igazság szerint nem lehet. Hogy Róma sok magyarellenes, sőt katolikusellenes intézkedést is *tűrni* volt kénytelen, kétségtelen. Kénytelen volt a nagyobb baj és veszély elkerülése végett bántó és kegyetlen igazságtalanságokat elviselni nemcsak nemzetek ellen, hanem önmaga el-

len is és nemcsak a mi megszállott területeinken, hanem hasonlókép Elszászban is, Lengyel-Sziléziában is, Tirolban is, Litvániában is és még egy csomó területen, ahol a katolikus érdek rendesen két vagy három összeütköző nemzetiségi erő kereszttüzébe került s ahol aztán bármit tett a Szentszék, mindig mindkét oldal elégedetlenei keserűen támadták.

Soha a Szentszék a nemzeti villongások és versengések folytán oly súlyos helyzetekbe nem került, mint manapság s hogy nem tud minden jogos nemzeti érdeket kielégíteni, egészen magától értetődő. Amint azonban a Szentszék engedékenységét a tisztán *katolikus* kérdésekben senki sem fogja észszerűen *„katolikusellenességre"* magyarázni, épúgy nem nevezheti senki „magyarellenességnek", ha a Szentszék egyszer-egyszer olyanban kénytelen engedni, ami ránk magyarokra nézve fájdalmas és politikailag sérelmes.

*

Mi történt Kolozsvárott? Elrabolták-e a minoriták templomát, ahogy a „Magyarság" írja? Elkergették-e a minoritákat, ahogy Urmánczy feltételezi? Az „Erdélyi Tudósító" szerint nem így történt. A minoriták maguk hagyták el kolozsvári rendházukat, mert azt megfelelően ellátni nem tudták és helyette inkább marosvásárhelyi székházukat akarták jobban kiépíteni. Nem találván megfelelő vevőt, kolozsvári templomukat ajándékul ajánlották fel a pápának. A pápa pedig a neki felajánlott templomot teljes jogosan a görög-katolikusoknak jelölte ki, mint akik neki épúgy gyermekei, mint a latin-katolikusok. A kolozsvári minorita-templom átadásával a kolozsvári magyarok hitélete semmiképp sem gyöngült, mert ez a templom régóta nem örvendett nagyobb látogatottságnak. Róma semmi olyant nem tett, amit tárgyilagosan „rablásnak" lehetne minősíteni.

Miről van tehát szó? Arról, hogy az Egyháznak, mint minden nemzeten felülálló s minden nemzetet

keblére ölelő krisztusi intézménynek a lehetőség szerint a békét kell szorgalmaznia valamennyi között s béke tudvalevőleg engedékenység nélkül el nem képzelhető. A vad nacionalizmustól fűtött franciák ugyan a háborúban is támadták XV. Benedeket semlegességéért, azt mondván, hogy az igazság „nyilvánvalólag" a franciák pártján van, hogy az igazság ellen vétkezik, aki ennek ellenére semleges, s hogy a pápa mégis szóbaáll a németekkel. A nemzeti szenvedély mindig magától értetődőnek tartja, hogy csak neki lehet igaza s megköveteli, hogy aki békét akar, mellette harcoljon és segítsen neki ellenfelével szemben.

Ezt a pápa nem teheti. Nem tehette a háborúban s azóta sem. Nem vizsgálhatja, kinek mennyi joga van az álláspontjához, hanem békére, szeretetre s megértésre kell törekednie minden körülmény között. Akkor is, sőt talán akkor leginkább, mikor prepotens, érvekre nem hallgató, keleti népekkel áll szemben. Azért Róma nem hódol be a hódítóknak s nem lesz szolgai soha.

A cseh politikusokat például nagyon bosszantja, hogy *Róma máig sem engedte az esztergomi főegyházmegye felvidéki részeit végleges egyházmegyévé alakítani át* s általában, honorálva a *magyar* katolikusok álláspontját már 7 éve vonakodik az egyházmegyék határait az új államhatárokhoz szabni, minden nyomás és sürgetés ellenére. Ezt a helyzetet soká fenntartani aligha lesz lehetséges és csakugyan: a protestánsok, sőt maga az állam is, már az új országhatárokhoz igazodva vonták össze s szervezték át egyházkerületeiket, illetve az állam a csonka megyéket. *Egyedül Róma vonakodott eddig a trianoni országhatárokat végleges-nek ismerni el,* várva ezzel is, ameddig lehet. Ezt Urmánczyéknak is illenék tudni s akkor egyszerre be kellene látniok, mily igazságtalanság azt a Rómát vádolni meg magyarellenességgel, amely eddig oly rendkívül sok áldozatot hozott értünk és oly rengeteg diplomáciai nyomásnak állt ellen érdekünkben. Ezt el nem ismerni: magyarhoz nem illő hálátlanság.

Fáj, ha Róma a nagyobb baj elkerülése kedvéért egyszer-egyszer a mi kárunkra is kitér az erőszak és presszió elől? Jó, de miért nem fájt ez akkor, amikor magyar földön is a liberalizmus volt az úr s lépett fel súlyosan sérelmes, erőszakos módon a Szentszékkel szemben? Akkor az volt az álláspont, hogy Róma csak tegye szépen félre a felsőbb szempontokat s rendelje magát alá a magyar liberalizmus követelményeinek. Nem igazságos dolog tőlünk: balul ítélni meg azt, amit a magyar liberalizmus akart és erőltetett évtizedeken át: az egyházi szempontok alárendelését az állami érdekek alá. Aki *akkor* hallgatott s nem tiltakozott, annak *ma* sincs joga beszélni és vádaskodni.

Hogy a Szentszék nem tehetett meg *mindent*, amit mi szerettünk volna? Természetes. De kérdés: *módjában volt volna-e?* Mi több: okos és éppen a mi szempontunkból célszerű lett volna-e a végletekig feszíteni a húrt? Róma, úgymond Urmánczy, „tűrte a magyar püspökök kiüldözését". De vajjon mit tehetett volna? Küldjön talán svájci-gárdistákat a cseh-francia csendőrök ellen? Mit tehetett Róma a püspököket kiűző karhatalommal szemben? Hagyja az egész Felvidéket éveken át püspökök nélkül? A lelkek kárára? Az egész egyházi élet megbénítására? S adjon ürügyet a cseheknek, hogy Genfben s a világ közvéleménye előtt még inkább megokolhassák magyar- és egyházellenes erőszakoskodásaikat? A dorong jó harci eszköz, de egy kissé primitív s a politikában, sőt az egyházpolitikában is áll az elv, hogy *többet ésszel, mint erővel.* Engedje meg Urmánczy, hogy Róma éppen a magyar katolicizmus érdekében több politikai okosságot tanusítson, mint aminő az ilyen handa-bandázó cikkeket diktálni szokta.

*

S mi történik Erdélyben? Aki az oláhok telhetetlen követeléseivel s balkáni módszereivel ismerős, percig sem csodálkozhatnék, ha Bukarest egy szép napon erővel elfoglalná s görögkeleti oláh templommá

deklarálná akár a kolozsvári főtemplomot is. Volt már róla szó. Vagy elvenne egy csomó más katolikus templomot Erdélyszerte. A Szentszék tán jobbnak látta *egy*, kisebb templomot áldozni fel, hogy megmentse a *nagyobbat* s megmentse a *többit*. Kolozsvár magyar katolikus hitéletének a minorita-templom úgysem volt központja. Ha a Szentszék engedékenysége folytán most a nagyobb és szebb templomok mégis katolikus magyar kézen maradhatnak, eltömődvén a vádaskodók szava, hogy Kolozsvárott nincs görögkatolikus román templom, s ha a Szentszéknek általában azzal, hogy a román kormánnyal nem vész végleg össze, továbbra is módjában lesz a katolikus és magyar ügyet száz esetben védelmezni: ez a körülményekhez képest mégis az erdélyi magyarság nevében kell nagyon hálásaknak lennünk Rómával szemben. Elvégre mi egy templom, mikor ezer és ezer nagy érdek, katolikus és magyar érdek megmentése forog kockán? Urmánczytól minden szenvedélyessége mellett is több politikai józanságot vártunk volna, nem is csak katolikus, hanem egyenesen magyar szempontból.

Mennyire naiv pl. Urmánczynak az az okoskodása, hogyha Róma velünk érezne, Mailáth püspököt már rég kinevezte volna bíborosnak! Merthogy az egész világ püspökei közt nincs három hozzáfogható apostoli férfiú. Az erdélyi püspök úr érdemein nem lehet vitatkozni s mi is szívből kívánjuk neki a legmagasabb egyházi kitüntetést. De van az éremnek más oldala is, amit az ilyen közéleti hozzászólások elkövetőinek szintén szemmel kellene tartani. Tudja-e Urmánczy, hogy *Bukarest mindent elkövetne, tán még egy megyét is visszacsatolna érte, ha Mailáthban Románia — bíborost kapna?* Hiszen akkor Románia is bevonulna ama díszes nyugati nemzetek sorába, amelyeknek bíborosuk van! *Ez volna Róma részéről a legnagycbb kitüntetés,* nem ám az erdélyi püspöknek, hanem — *Romániának!* Hogy ennek késtén magyar em-

ber hogyan dühödhetik fel s hogyan láthat benne magyarellenességet, nehéz megérteni.

Az ilyen igaztalan, heveskedő s meggondolatlan cikkekkel legfeljebb azt érjük el, hogy *egyetlen őszinte barátunkat: Rómát is elidegenítjük magunktól.* Ha Róma látni fogja, milyen rossz katolikusok, mily igaztalan bírák s mily hálátlan fiak vagyunk, félő, hogy eddigi kétségtelen rokonérzése irányunkban jelentékenyen meghűl. Vállalja-e Urmánczy a felelősséget, hogy tágabb s szűkebb hazájának súlyosan árt az ilyen meggondolatlan s méltatlan kirohanásokkal?

*

De a P. H. cikke még más szempontból is bántó és helytelen. Először mert *ugyanaz a vak szenvedély* fűti át, amelyet Urmánczy oly élesen elítél az oláhok, csehek, rácok részén. A nemzeti szempontnak ez a *minden* fölé helyezése nemcsak a túloldalon vétek és hiba, hanem nálunk is. Ha *nálunk* a hazaszeretetnek nem kell megállnia a vallás és az erkölcs felsőbb kívánalmai előtt, semmi jogunk nincs többé akár a franciáktól, akár az oláhoktól követelni, hogy nemzeti mohóságuknak felsőbb erkölcsi s isteni törvények parancsára korlátokat szabjanak. Már pedig mit tesz Urmánczy? Katolikus létére egy liberális lapban ország-világ előtt denunciálja, hamisan megvádolja, lehengerli, csaknem legazemberezi a saját egyházát. Pellengérre állítja a Szentszéket. Neki a rosszul értelmezett hazafiúság az első, a vallás a második. A föld, az állam a legszentebb, csak aztán következik az Isten s az ő intézményei. Éppen abban a percben rugdossa meg így a saját egyházát, amikor a Baltazárok s vele együttérző zsidóradikálisok a leggyűlöletesebb támadásokat intézik a katolikus egyház ellen. Ezek a támadások neki nem fájnak, csak az állítólagos magyar sérelem fáj.

A szekularizáció: tehát ezer és ezer templom és egyházi intézmény megrablása, tönkretétele, amellyel bizonyos oldalról fenyegetnek, nem izgatja; csak az

bántja, hogy magyar katolikusok helyett ezentúl román katolikusoké lesz a kolozsvári, amúgysem nagyon frekventált minorita-templom. A katolicizmus nem számít, csak a nemzet. Pedig *ha a hazaárulás bűn, az egyházárulás még nagyobb bűn.* Persze, ezt a P. H. gondolatvilágához szokott elmék már szinte meg sem értik. Katolikusaink maguk sem tudják már, mi a katolikus gondolkodás; annyira hozzászoktak ahhoz a mentalitáshoz, amelyet a liberális sajtó honosított meg nálunk, s amely szerint a Krisztus egyházának becsülete nem számít; abba katolikus ember is belerúghat a — helytelenül értelmezett hazafiság nevében.

A hazafiság nevében! Engedje meg Urmánczy: igazán azt hiszi-e, hogy a hazafiságnak tesz szolgálatot, mikor értelmetlenül és renegáti hangon saját egyházát szidja össze — *a liberális sajtóban?* Hát ha erdélyi ember és őszinte hazafi (amiben nem kételkedünk), hogyan van, hogy *még mindig nem tanult a multból?* Vajjon kinek-minek köszönheti Erdély mai sorsát s hazánk a rettentő széttépetést? Nem első helyen a *zsidó-liberális lapoknak-e?* Nem ezek bomlasztották-e meg seregünkben a fegyelmet, népünkben a nemzeti érzést? Nem ezek hirdették-e állandóan a liberalizmust, a szocializmust, az elvtelenséget, sőt Magyarország feldarabolását, a nemzetiségek „nemzeti tanácsait" s „önrendelkezési jogát", a „keleti Svájcot"? Van-e joga hazája sorsán keseregni, aki maga is katolikus létére a liberális lapokban sírja el keserveit s a szélsőbal destruktív erőinek juttat ízes csemegeként új „bizonyítékokat" az álnok Róma ellen? Nem veszi-e észre Urmánczy, hogy ezzel ő, a székely, a magyar, a katolikus, szintén beáll indirekte az országsorvasztók és tekintélyrombolók támogatói közé és erősíti őket? S miért? Mert szenvedélyében csak egy kiragadott eseményt tart szem előtt s nem mérlegeli politikusra nézve kötelező higgadtsággal az események hátterét s a kétségtelenül javunkra célzó szándékot?

Az izzó hazaszeretet, mely Urmánczyban alapjában oly végtelenül rokonszenves és tiszteletreméltó,

a kellő megfontolás híján oly lépésre ragadta, amelylyel sem magának nem arathat babért — legfeljebb Baltazár s a destruktívek táborában —, sem az ügynek, a magyar ügynek nem használ, mert presztizsünket a Vatikánnál rontja s a még meglevő szimpatiákat is lefogyasztja; mindenfölött pedig mélyen hálátlan s illoyális viselkedés ez, ami a magyar karakterrel egyenesen ellenkezik

„Magyar-katolikus" vagy „katolikus-magyar"?

Urmánczy Nándor a *Pesti Hírlapban* válaszol multkori megjegyzéseimre. Válasza már sokkal higgadtabb s udvariasabb, mint előző, szenvedélyes támadása volt a pápa ellen. Jól esik válaszában annak hangoztatása, hogy ő ezzel a támadással nem akart vallásával ellentétbe kerülni. Elmondja, hogy gyermekkorától kezdve szeretetben s barátságban élt számos erdélyi pappal s hogy ma is szinte naponta betér a ferencesek templomába egy-egy Miatyánkra. „Ha Róma — úgymond — dogmatikus kérdésben dönt, mint laikus hivő fejet hajtok. Nincs ellene szavam. De a kolozsvári magyar egyházi vagyonnak ellenséges kézre adása nem dogma. Nem hitelvről való döntés. Nem bibliamagyarázat." „Egyházam ellen egy árva szót sem ejtettem. Rómának egy helytelen, igazságtalan cselekedetét ítéltem el." Hogy támadása a Baltazárok támadásával időben egybeesett, arról nem tehet, úgymond, s megint elkövetí azt a kis elsiklást, hogy amint Baltazár támadását elítéli, viszont „éppen úgy" elítéli azoknak a katolikus lelkészeknek támadásait, akik a másvallásúak ellen fordulnak.

Az elsiklás nem az elvi megállapításban van, hanem abban, hogy Urmánczy itt s a következőkben úgy beszél, mintha csakugyan katolikus félen is történtek volna olyan durva és alacsonyhangú támadások más vallások ellen, mint aminőket a debreceni ref. püspök heteken át megengedett magának. Ezt az egyenletbeállítást ott, ahol egyik oldalon csupa szenvedélyes,

becsmérlő támadás volt, a másikon merő védekezés és visszautasítás, mi a „*Magyarság*" részén perfid eljárásnak voltunk kénytelenek bélyegezni s annak tartjuk ma is; Urmánczynál csak azt hibáztatjuk, hogy — mint annyi másban — e ponton is önkéntelenül és észrevétlenül akceptálja a liberális-keresztények katolikusellenes állásfoglalásait. Mert aki egyoldalú támadás esetén kölcsönös támadásról beszél, mégis igazságtalan ítéletet ejt.

A főkülönbség Urmánczy és miközöttünk szerinte csak abban van, hogy ő gyermekkorától fogva nemzetiségi vidéken lakott s korán megszokta a magyarságért való hadakozást, míg én csak a másvallásúak elleni harcot tanultam meg. Urmánczy ebben is téved. Elárulhatom, hogy magam is hasonló környezetben nevelkedtem: erősen nemzetiségi vidéken, Nyitrán, ahol a városnak jó fele s a környéknek kilenctizedrésze tót volt. Majd még visszatérek erre. Nincs igaza Urmánczynak, ha azt hiszi, „miután nemzetiségekkel nem kellett harcolnom, a másvallásúak elleni harcot tanultam meg". Vissza kell utasítanom azt a felfogást, ha ez az idézett mondatnak célzata, mintha nekem a más vallásúak elleni harc volna az elemem. Aki közel 20 éves irodalmi, szónoki és lelkipásztori működésemet ismeri, ilyet rólam nem mondhat. Ha csak a katolikus hitbuzgalmi életet, a lelkipásztorkodást, az intelligencia vallási gondozását, a katolikus és magyar kultúra művelését s a keresztény nemzeti sajtó megteremtését nem nézi valaki — másvallásúak elleni harcnak. De a fenti találgatás azért sem áll meg, mert Nyitrán nyoma sem volt a felekezeti harcnak, miután ott katolikus volt úgyszólva mindenki. Engem egyáltalán nem harcra neveltek, hanem a pozitív vallási igazságok szeretetére s művelésére. Csak akkor lettem apologéta, harcos és hitvédő, amikor láttam, milyen eszközökkel s fegyverekkel küzd a kereszténység s a katolicizmus ellen a szabadgondolat, a zsidóliberalizmus, a destrukció és azoknak keresztény csatlósai. Nehogy félreértsen Urmánczy: őt semmiesetre sem számítom ezek közé, csak

sajnálkozva állapítom meg, hogy a vallási liberalizmusnak egyik-másik tétele őt is megtévesztette.

Amit Urmánczyban a támadásában élesen helytelenítettem, kettő volt: a tényállásnak nem egészen hű ismertetése és főleg az az egyenesen sértő és lázadó hang, amellyel katolikus ember létére Rómát egy liberális lapban ledorongolta. Lehetnek esetek, amikor Róma intézkedései ellen észrevételeket kell tennünk; de katolikus embernek akkor sem szabad pillanatra sem megfeledkeznie a köteles fiúi tiszteletről és szeretetről azzal a Szentszékkel szemben, amely a századok folyamán annyi százszor kelt a szenvedő magyarság védelmére s amely nélkül — Hunyadi János és Thaly Kálmán szerint — Magyarország Ázsiává, török tartománnyá süllyedt volna. De nem ez a főszempont.

A főszempont az, hogy katolikus ember szemében a pápa Krisztus helytartója, akire az Istenember *nyájának legeltetését,* azaz a legfőbb pásztori, lélekkormányzói hatáskört ruházta, akinek oldó- és kötőhatalmat adott az egész mennyek-országa fölött, azaz: törvényhozói jogot egész Egyháza fölött. Róma nekünk *nem idegen* hatalmi központ, amelyet addig tisztelünk, ameddig nemzeti vagy egyéb szempontból kedvünkben jár, hanem a pápa nekünk Krisztusrendelte legfőbb pásztorunk és kormányzónk, akinek döntéseit s irányításait minden vallási vagy erkölcsi vonatkozású ügyben fiúi engedelmességgel s szeretettel vagyunk kötelesek fogadni. Ha néha fájnak ezek az intézkedések, jogunk van ezt is megmondani illetékes helyen és formában, de ország-világ előtt, zsidó mentalitású ujságban s főleg sértő, szitkozódó, hamisan vádaskodó szavakban („fosztogató", „sátán-diktálta cselekedet" stb.) semmiesetre sem.

S itt nem használ Urmánczynak az a disztinkciója sem, hogy hiszen itt nem dogmáról van szó s nem bibliamagyarázatról. *Mert a pápa krisztusi joghatósága nemcsak dogmakihirdetésre és bibliamagyarázatra szorítkozik.* Vonatkozik az a tanító, megszentelő és kormányzati hatalom *egész teljére* s magánál a tanítóha-

talomnál sem korlátozódik azokra az enunciációkra, amelyek infallibilitási jelleggel bírnak. Ismétlem: Róma hibázhat, Róma tévedhet (az infallibilitási eseteken kívül), de katolikusnak akkor sem szabad oly hangon rohanni neki Krisztus helytartójának, aminő hangot tisztességes ember nem használna pl. Magyarország koronás királyával vagy akár kormányzójával szemben. S igazságszerető ember sem a pápával, sem akárki mással szemben nem állíthat valótlan vagy egyoldalúan színezett dolgokat, aminő pl. az, hogy Róma semmit sem tett a megszállott területeken a magyar katolicizmus jogaiért, vagy amilyen egyoldalú dolog a kolozsvári templom ügyét elszigetelten tekinteni, kiragadva azokból a bonyolult és sokszerű mozzanatokból, amelyeket a Szentszék a mai új országokban, főleg az unió nagy gondolatának jegyében is, szemmeltartani kénytelen. A templom, akárhogy forgatta Urmánczy a szót, elsősorban katolikus dolog, csak másodsorban magyar, német vagy hottentotta.

Urmánczy abban látja a különbséget az ő s a mi felfogásunk között, hogy ő *magyar*-katolikus, mi pedig *katolikus*-magyarok vagyunk. Úgy van, ebben hát egyezik a mi multkori fejtegetésünk lényegével. Mi is azt hibáztattuk benne, hogy a nemzeti szempontot még katolikus kérdésekben is a vallási fölé emeli, ami annyi, mintha valaki a földet, az országot, az államot fontosabbnak tartaná az Istennél s az ő intézményeinél. Ez a liberális felfogás, sajnos, ma sokaknál el van terjedve, akik szinte felháborodnak már rajta, ha valaki a vallást rangban előbbrevalónak tartja a nemzeti vagy faji érzésnél. Hogyan tudják e felfogást az Újszövetség szellemével megegyeztetni (Róm. 10, 12 stb.), ehelyen nem kutatom. De mint magyar ember s mint hazafi rá szeretnék mutatni, hogy *éppen nemzeti szempontból is mily káros és téves* ez a liberális hazafiság. Említettem előbb, hogy Nyitrán nem voltak harcok, sem nemzetiek, sem vallásiak, mert az egész vidék katolikus volt (néhány ezer zsidótól eltekintve, aki akkor még nem igen játszott közszerepet). Merem

állítani, hogy részben éppen azért nem voltak nálunk nemzeti bajok és harcok, mert többnyire katolikusok voltunk. A katolicizmus univerzális jellegű és sohasem tanította sem a magyart, sem a tótot arra, hogy egymást lenézze, egymást félreszorítani törekedjék. Magyarok és tótok a legnagyobb harmóniában éltek egymással évszázadok óta. A tót szívesen magyarosodott. Baltazárék azt vetették nemrég a katolikusoknak szemére, hogy sok köztük az idegenfajtájú. Pedig hát ez voltakép nagy érdeme a katolicizmusnak, mert a *katolicizmus olvasztott be legtöbb más nemzetiségűt a magyarságba, mégpedig nemcsak nyelv, hanem érzelem szerint is.* A katolikus tótság (és hasonlókép Bácskában s a Bánságban a katolikus németség) szívesen közeledett a katolikus magyarsághoz, mert a legfőbb kérdésben, a vallásban, egy volt vele. (Viszont a turóci luteránus tótság pánszláv volt s legelőbb is csatlakozott a csehekhez, ahogy az erdélyi szászság is mindig elhatárolta magát a magyaroktól.) Ha a tótot azzal riasztottuk volna, hogy a magyarságot a katolikus vallás fölé kell helyezni, ha neki „magyar vallásról" beszéltünk volna, ha soviniszták vagyunk, valószínűleg egyszerre elidegenedett volna tőlünk. Az oláh és szerb ép azért nem magyarosodott sehol (a katolikus bunyevác igen!), mert a vallása nemzeti volt, mert a vallás gondolatát a nemzetének rendelte alá.

A vallás nemzet*felettisége* tehát az Egyházába utalt népek legjobb amalgámozója. Jelesül pedig a katolicizmus leginkább segíti a különböző nemzetiségű honpolgárokat belső egységbe olvadni, ép azért, mert első helyre nem a nemzeti, hanem a vallási gondolatot teszi, amint az Isten s az ő kinyilatkoztatása csakugyan több is, mint bármely más, mégoly szent és nemes földi kapcsolat; s ezáltal közös alapot teremt a testvériesülésre. Magyarország Szent István óta mindig kevert nemzetiségű ország volt, de amíg a soviniszta-liberális közfelfogás európaszerte s nálunk is tabut nem csinált a nemzetiségi gondolatból s nem helyezte azt a magasabb, vallási és erkölcsi gondolat *elé,* addig nem-

zetiségi kérdés sem Európában, sem nálunk nem volt, ahogy azt Szekfü Gyula oly meggyőzően kifejtette (Der Staat Ungarn, Három nemzedék stb.). Ezért nem frázis, hanem történelmi és lélektani valóság, hogy nemzetiségeink legszebb és legértékesebb részét Szent István koronájának katolicizmusa tartotta össze a századokon át s viszont a liberális-soviniszta újkori éra idegenítette el. Ezzel csak látszólag áll ellentétben, hogy hiszen a nemzetiségek egy része, nevezetesen a szerb és az oláh, nem lévén katolikus, a katolikus Magyarországban nem láthatott vonzóerőt. Igenis láthatott! Mert amíg Magyarországon a nemzetiségi kérdésben a katolikus felfogás volt uralkodó, addig senkinek sem elnyomatástól, sem a nemzetiségek lenézésétől nem kellett tartania, még vallási alapon sem, minthogy a katolicizmus sohasem volt az erőszakos nemzeti vagy vallási terjeszkedésnek szószólója.

Soha a katolicizmus nem tanította arra híveit, hogy valakit másodrangú honpolgárnak tekintsenek azért, mert szerb vagy oláh anyanyelvű, vagy akár vallású. Csak amióta divat lett a magyar államiságot a magyar nemzetiséggel és fajisággal azonosítani, amióta egyesek s egyes liberális kormányok nyiltan hirdették, hogy magyarnak lenni legfőbb dísz és első kötelesség égen és földön, csak amióta a liberalizmus soviniszta jelszavakkal próbálta elhessegetni az első helyről a legmagasabb: az erkölcsi és vallási értékeket, indult meg a magyarellenes nemzetiségi mozgalom, amely aztán csak alkalomra várt, hogy — nem is annyira Szent István koronájától, mint inkább — Budapesttől s a magyar sovinizmustól elszakadjon. Lehet, hogy egyikmásik részletben tévedek, de én így érzem, s így látom a magyarság tragédiájának egyik legfontosabb, belső rugóját s ezért tartom minden dogmatikai megfontoláson túl merőben magyar szempontból is elhibázottnak, ha valaki a „katolikus-magyar" álláspontról letérve, a „magyar-katolikus" álláspontra helyezkedik. Magyar-katolikus álláspontt al — nem vitatkozom most róla, hogy ez egyáltalán katolikus álláspont-e

még — nemzetiségeinket visszaédesgetni sohasem fogjuk; katolikus-magyar álláspontal, azt hiszem, még legelébb.[1]

Urmánczy védekezik ama kifogásunk ellen is, hogy Rómaellenes cikkét egy liberális, nagyrészt zsidó mentalitásáról ismert lapban helyezte el. Tette ezt, úgymond, „először azért, mert (a P. H.) mindig a magyar érdekekért, a magyar nyelv jogáért küzdött". Tehát ismét ez az egyetlen szempont! A magyar nyelv joga! Hogy a P. H. a nemzetsorvasztó liberalizmusnak volt főkolomposa, hogy évtizedeken át durván támadta a kereszténységet s fő találkahelye volt a züllesztő erkölcstelenségnek, a „magyar-katolikus" előtt, úgy látszik, nem számít. Viszont megengedjük s ez Urmánczynak részben mentségeül szolgáljon, hogy a P. H. a közhangulatnak engedve, újabban csakugyan lényegesen irányt változtatott. A magyar érdekekért s a magyar nyelv jogáért való küzdelmet azonban nem vagyunk hajlandók a liberális lapoknak megszorítás nélkül érdeméül írni. Rég tudott dolog, hogy a zsidóliberális lapok — nálunk és külföldön — a legújabb időkig mindig szélső soviniszta húrokat pengettek az illető országok szája íze szerint, amelyben éltek. Ez részben mimikri volt, részben captatio benevolentiae, részben pedig palástolása a zsidó gazdasági előtörésnek, amelyről ilyképpen nagyszerűen el lehetett vonni a figyelmet. Utalok e részben Kiss Sándor nagyszerű Cél-cikkeire a forradalom előtti időkben. A magyar érdekek hangoztatása még nem hazafiság, főleg amikor kissé átlátszó célzattal történik. *Az Est* is kezdettől fogva ultra-soviniszta magyar hangokat pengetett, mégis főszócsöve lett az őszirózsás nemzetárulásnak s nyeregbeültetője Kun Béla irtózatos tatárhordáinak. Akár hazafias lap a P. H., akár csak mímeli a hazafiságot, katolikus embernek saját Egyháza ellen liberális lapban írni nem szabad. Itt minden más szempont mellékes.

[1] Lásd Bangha: Összegyüjtött Munkái X. kt. 211. köv. lapjait.

Azzal végezzük, amivel multkori megjegyzéseinket kezdtük. Urmánczy rómaellenes támadását, a tárgyat s még inkább a módot illetőleg, mélyen hibáztatjuk. Elismerjük azonban, hogy a végső rugó, amely vezette, a legszimpatikusabb honfiúi bánat, amely sokat megértet és megbocsátat. A nemes gesztust amelylyel Urmánczy mostani cikkében a katolikus Egyházhoz való ragaszkodását hangsúlyozza, meleg szeretettel köszöntjük.

A ma széltében szereplő számos álhazafival szemben pedig Urmánczy Nándor lobogó honszeretetében az őszinteségnek s mélységnek oly meggyőző s megragadó jeleit látjuk, amelyekért — ha tévedését meg kellett is rónunk — tisztelő szeretettel hódolunk neki. Hisszük, ha ma írná meg amaz első cikkét, valamivel máskép és más hangon írná meg. Épp ezért nem ellenfélnek tekintjük, hanem a magunkénak s ha megengedi, hazafias és — katolikus kézszorítással búcsúzunk tőle.

A kolozsvári templomkérdés tárgyi részét illetőleg, miként jeleztük, az Erdélyi Tudósító volt forrásunk. Az igazságnak tartozunk annak megemlítésével, hogy azóta az aradi Vasárnap szerkesztője, egy minorita, hozzánk intézett levelében egyben-másban helyesbítette az Erdélyi Tudósító megállapításait. A kérdés lényegét azonban ezek a helyesbítések csak csekély részben érintik.

Református nagygyűlés.

A csonkaország reformátusai május 21. és 22-én Budapestre sereglettek, hogy a katolikusok példájára megmutassák szervezettségüket és számbeli erejüket. Megvalljuk, némi megokolt aggodalommal néztünk a gyűlésnek elébe, mert tartanunk kellett tőle, hogy a gyűlés eleje, közepe s vége csupa nyilt és burkolt katolikusellenes támadás lesz. Kellemesen csalódtunk és köszönettel nyugtázzuk, hogy ezúttal udvariasabban bántak velünk. Kaptunk ugyan néhány célzást, néhány

oldalrúgást, pl. a „kancsal térítések", „reverzálisok" stb. említésében, de ezek a multakhoz képest igazán csak apró kisiklások voltak, amelyeket szívesen elnézünk.

Örvendünk, ha a reformátusok pozitív programmot iparkodnak felállítani és világnézeti alapon igyekeznek hozzászólni az égető erkölcsi problémákhoz. Ilyenkor persze két jelenség tűnik ki. Az első: sok derék keresztény embernek jószándéka, becsületes iparkodása, őszinte törekvése a több kereszténység felé, aminek csak örülni lehet. A másik az *emberek* jóindulata mellett a *rendszer* tehetetlensége.

Átnéztük a liberális és keresztény lapok beszámolóit a nagygyűlés lefolyásáról. A keresztény napilapok nagy jóindulattal, szinte lelkesedéssel emlékeztek meg róla. De, ha vizsgáljuk, mi van a tudósításokban, úgy a keresztény, mint a liberális lapokban azonos és elég sovány tartalommal találkozunk. Istentiszteletek, megjelentek névsora, felvonulás, Goudimel-énekkar stb., stb. A szónokok beszédeiből mindenütt 6—8—10 sor. Az is szinte ugyanaz minden lapban. Inkább szép szavak, mint gondolatok. Mi ennek az oka? A protestantizmus, mint rendszer, béna és erőtlen. Két ellenkező elvnek akar szolgálni egyszerre. Egyrészt megtartaná a kinyilatkoztatás némely igazságát, másrészt a minél nagyobb szabadságot hirdeti. Ez a két elv kölcsönösen lerontja, ellensúlyozza egymást. Olyan ez, mintha valaki a szekérnek mind a két vége elé egyszerre fogná be a lovait. Ezért könnyű a munkájuk, mikor a katolikusok ellen kell agitálni, de nehéz, mihelyt saját programmot kell adniok.

Határozott állásfoglalása van a nagygyűlésnek a trianoni békével szemben, de ez nem a vallás, hanem a hazafiság oldalára tartozik. A nagygyűlés azt kívánja, hogy: „a szétdarabolt történelmi, magyar református egyháznak ezidőszerint különálló részei számára lehetővé tegyék a szabad egyházi, szellemi és személyi érintkezést". Mi, magyar katolikusok itt is valamivel tovább megyünk, mert nemcsak szabad érintkezést kí-

vánunk, hanem egyszerűen a kérdéses területek felszabadulásáért imádkozunk az irgalmas Istenhez s épp ezért nem keresünk pl. a királykérdésben olyan megoldást, amely szükségkép állandósítaná az ország csonkítottságát.

Nagyon szép az a határozat, hogy: „a haza és a nemzet életében Krisztus legyen a legfőbb király. Krisztus királyságát uralomra kell juttatni a társadalmi és gazdasági élet területén is". Csakhogy a szándék így még nagyon általános. Krisztus földi királysága az általa alapított Egyház, amelynek Ő látható főt is adott. Hiába hirdeti valaki Krisztus földi királyságát a társadalomban és nemzetben, ha nem akar arra az alapra helyezkedni, amelyet Krisztus vetett.

Dícséretes a következő nyilatkozatuk: „Minden érték felett álló érték a lélek, ezt sem tőkének, sem gépnek prédául dobni nem lehet, igazságos gazdasági rend tehát nem épülhet fel az egyéni haszon hajhászásának elvén, hanem csupán az egyetemes érdekeltség szempontjai szerint. A gazdagok tekintsék magukat Isten sáfárainak, kik a rájuk bízott vagyonért felelősek. Jöjjön tehát a testvéri munka és a kölcsönös segítség országa, mert csak így támadhat az a jobb gazdasági rend, melyben munkás és munkaadó saját feladata szolgálásával igazi hivatását már idelent betöltheti". Szép, csakhogy nagyon is általános intelem. A testvéri munkát és kölcsönös segítséget már a nagy francia forradalom, vagy az 1848 emberei is hangoztatták. Az annyira égető szociális problémák megoldására ellenben XIII. Leó pápa már a mult század nyolcvanas és kilencvenes éveiben részletekbe menő programmot adott. Hacsak annyit mondunk, hogy a lelket a gépnek prédául dobni nem szabad, ezzel még édes-kevéssé jutottunk előbbre. Hiszen a kizsákmányoló munkaadó sohasem ismeri be, hogy ő a lelket a gépnek prédául adná. Azt állítja, hogy ő csak „tisztességes haszonra" dolgozik. A konkrét erkölcsi elveket a társadalmi feszültségek megoldásában XIII. Leó mégis százszor világosabban s határozottabban írta

körül. Szégyen lett volna-e ezt elismerni s a Rerum novarum alapjára lépni?

Sürgették a vasárnap megszentelését, de erre már régen vannak törvényeink, a kívánság tehát nem új. Különben a vasárnapokon kívül van még néhány más ünnepünk is: Újév, Vízkereszt, Áldozócsütörtök, Úrnap, Nagyboldogasszony, Karácsony stb. Ezek megülésében újabban bizonyos lazulást tapasztalunk, mintha a hatóságok is szemet hunynának, ha ezeken az ünnepeken dolgoznak és dolgoztatnak. Pedig az Úr ünnepei a reformátusok előtt is szentek lehetnének és a többieket is védi az ország katolikus többségének kijáró figyelem s az országos törvény. Egyébként érdemes megjegyezni, hogy éppen a *vasárnap* sürgetésével a reformátusok voltakép letérnek saját elvi alapjukról; hogy *csak* a Szentírás szerint kell igazodni. Mert a Bibliában bizony sehol sincs megírva, hogy a szombat helyett a vasárnapot kellene megülni. Ezt apostoli hagyomány alapján tesszük, Krisztus Urunk feltámadásának emlékére. Tehát akaratlanul a katolicizmusnak bókolnak, mikor ők is a katolikus hagyomány értelmében a vasárnapot szentelik meg.

A logikai alap gyengesége egyébként más alkalommal is kitűnt. Egyik szónokuk pl. sürgette a Szentírás terjesztését, viszont egy másik a „különleges szektákat" mint ellenséget jelölte meg, amely ellen küzdeni kell. Csakhogy itt az a bökkenő, hogy a „különleges szekták": methodisták, baptisták stb. csakúgy olvassák a Bibliát, mint a reformátusok. Mindegyik erre hivatkozik, ebből bizonykodik. Ha a reformátusnak szabad a Bibliából a saját felfogását kiolvasni, miért ne volna szabad a kvékernek az adventistának, az üdv-hadsereginek s a többi 2—300 szektának? Miért kell a szent szöveget éppen Kálvin módjára magyarázni, miért kell éppen *így* szervezkedni és nem baptista vagy adventista módon? Azért-e, mert a csonkaországban sokkal több a református, mint az előbb említett szekták hívei? De ez a számbeli előny még nem jelenti, hogy ezen a réven a teológiai alap is erő-

sebb volna, mert hiszen akkor a katolikus elvé volna az elsőség. Az Egyesült Államokban pl. háromszor-négyszer annyi a baptista, mint a kálvinista (presbyteriánus). Angliában meg éppen kevesen vannak Kálvin hívei. Bizonyos előzékenységet, udvariasságot mutattak a nagygyűlés szónokai a másik „történelmi egyház", a lutheránus „testvéregyház" iránt. De ha testvérek, miért nem tömörülnek *egy* egyházba? Ha meg *két* egyházban vannak, tehát nem tartják egymás vallását igaznak s helyesnek, vajjon akkor miben testvérek? Csak abban a negatívumban, hogy nem katolikusok? De ebben valamennyi „különleges" szektával egy gyékényen árulnak.

Végeredményben azonban örvendetesnek találjuk, hogy kálvinhitű testvéreink ezúttal a „Hit és Szolgálat" című irányzat elvei szerint megkísérelték mellőzni a harci jelszavak hangoztatását s hogy a sérelmi politika, a tagadás és a támadás helyett a vallási és világnézeti elmélyülést sürgették saját táborukban. Jól esett, hogy „Isten dicsőségének szolgálatát" tűzték ki jelszóul, tehát ugyanazt, amit latin szövegezésben „ad maiorem Dei gloriam"-nak mondunk s amit ők eddig támadni szerettek. Ámulva kérdezzük: hogyan tudtak ebbe a szelíd és vallásos programmba belenyugodni azok az elemek soraikban, amelyek eddig csak a katolikusellenes kirohanásokban s újabb anyagi és közjogi előnyök követelésében látták a protestantizmusnak egyedül lehetséges megnyilatkozási módját? Akiknek nemcsak elemük a katolikusellenes harc, hanem akik nyilvánvalólag attól félnek, hogy mennél több pozitív kereszténység támad életre a protestáns körökben, annál több lesz híveik lelkében a katolicizmushoz való öntudatlan visszavágyás és visszatérés, amint ezt pl. Anglia ritualista mozgalma példázza. Hiszen ami a protestantizmusban pozitív vallási tartalom van, kizárólag katolikus örökség.

Protestáns vezető elmék sokat írtak az utóbbi években a „protestantizmus válságáról". Ez a válság csakugyan megvan. A protestantizmusnak döntenie

kell saját sorsa felett. Mihez akar közeledni inkább: a vallási tartalomhoz s ezzel öntudatlanul is a katolicizmushoz, avagy a tagadáshoz és féknélküli szabadelvűséghez s ezzel a modern pogánysághoz? Vannak, akiknek ez az utóbbi irány feltétlenül kedvesebb. Akik szívesen szövetkeznek a szabadkőművességgel, zsidósággal, liberalizmussal, szociáldemokráciával s a modern pogányság minden válfajával, csak a katolicizmussal ne kelljen találkozniok. Akiknek nincs kifogásuk a házassági elválások szaporodása, a nyiltan evangéliumellenes újraházasodások, az egyke, az öngyilkosság terjedése stb. ellen, s akik szívesen viszik felekezetüket még inkább balfelé, a pogánysága való visszasüllyedés felé, csak az ősegyházzal való kibékülés és egyesülés minden lehetőségét elkerüljék.

A másik irány ezzel szemben elsősorban mégis keresztény és vallásos akar lenni s kevésbbé fél a római rémtől, mint a hitetlenség s erkölcstelenség visszatérő paganizmusától. Éppen ezért sorban visszaállítja a hitéleti katolikus örökségnek majd ezt, majd azt a részét. Ez az irány is élesen tiltakozik ugyan a katolizálás gondolata ellen, de valóságban, bár észrevétlenül s öntudatlanul, egyre közeledik hozzá. Ha ez az irány kerekedik felül a protestantizmusban, akkor is évtizedek, tán évszázadok kellenek hozzá, míg a begyökerezett előítéletek s balvélekedések szétoszlanak s az újraegyesülés vágya — mint most Angliában s részben Németországban is — szélesebb rétegekben megérik a vallásos protestánsok lelkében; de mindenesetre előbb érik meg, mintha a protestáns tömegek — mint ma Amerikában, részben Németországban s az északi államokban — mindinkább az új pogányság, a teljes vallási nihilizmus örvényeibe süllyednek s ezzel együtt erkölcsileg is olyan métely hordozóivá lesznek, amelylyel a kereszténység újjáéledés s egyesülés lehetősége úgyszólva végleg megsemmisül.

Mi katolikusok mindenesetre a vallási egyesülés reményétől eltekintve is sokkal szívesebben élünk vallásos, mint vallástalan protestánsok között. Azzal a

protestantizmussal, amely a vasárnapok (és ünnepnapok!) megszenteléseért küzd s az erkölcsvédelem szigorításáért ír fel a kormányhoz, nem sok vitánk leszen. Ha hitéleti törekvései folytán a protestantizmus némi belső szilárdulást nyer: az ellen sincs kifogásunk. Csak küzdjenek ők is végre a hitetlenség s erkölcstelenség ellen, a szennyirodalom, a társadalmi felforgatás, az egyke, az elválás és többnejűség ellen. Annál tisztább lesz a levegő s annál hatásosabban tudunk küzdeni magunk is a feltörekvő pogányság ellen. Ma éppen az nehezíti meg ezt a küzdelmünket, hogy a modern hitetlenségnek és erkölcstelenségnek nem egy megnyilatkozása a katolikus tömegekbe is állandóan átszűremkedik ama nemkatolikus rétegekből, amelyek között népünk él. Elég e részben az egyke vagy pedig a válások terén arra a romboló példára utalnunk, amelyet a felekezetek lazább erkölcsei napnap mellett állítanak katolikusaink elé s amelyek ezeknek a pogány visszaéléseknek a társadalmi, sőt részben törvényhozási szentesítést is megszerezték. A több vallásosság és több keresztény erkölcs érvényesülése protestáns félen tehát a mi szempontunkból és általános keresztény szempontból is mindenkép üdvözlésre méltó.

Szeretjük remélni, hogy a reformátusok nagygyűlésének ez a vallásos iránya legalább a Hit- és Szolgálategyesülés részén komoly őszinteség s nem csupán ügyes taktika. Mert hiszen taktikának sem volna utolsó dolog, ha éppen ma, a közismert protestáns előnyomulás napjaiban, már azért is mellőznék a katolikusok elleni szokásos nyilt támadásokat, nehogy a katolikusokban a felháborodást s a védekező-vágyat túlságosan felkeltsék a mindent maga számára lefoglaló protestáns előretöréssel szemben. Aki nyeregben ül, nem tesz okosan, ha kábult és tétlen vetélytársát, akit a nyeregből kiütött s aki nálánál voltakép mégis erősebb, még külön izgatja és ingerli. A hirtelen elcsendesedés, a feltűnő szordinó, amely ezúttal még Baltazár Dezső hanghúrjaira is rászorult, nem tagadhatjuk, azt

a fájdalmas gyanút kelti, hogy mögötte több van, mint merő „hit és szolgálat". Jaj, ha a katolikus tábor észreveszi, hogy mi is folyik ma a közállások, a vezető poziciók betöltése, a tervszerű pánprotestantizmus csendes előnyomulása körül. Jobb, ha elbűvölő, megnyugtató citerahangokat pengetünk a nyilvánosság felé, hogy a voltaképpeni haditervről annál inkább elterelődjék a közfigyelem.

Ismételjük: szeretjük hinni, hogy a nagygyűlés rendezősége nem csupán ilyen taktikának kereste elő a rég nem hallott, szelidebb hangszereket. A gyanút azonban, amelyet ez a hirtelen kenetesség gondolkozó főkben szükségkép felkeltett, protestáns testvéreinknek maguknak volna módjukban megcáfolni, ha csakugyan mérsékelnék azt a tagadhatatlan mohóságot, amellyel az utóbbi évek folyamán a közállásokat a katolikusok feltűnő visszaszorításával a maguk emberei számára meghódítani törekedtek s végleg szakítanának azzal a Baltazári hanggal és iránnyal, amelynek ritkán volt szava a destrukció, a marxizmus, az egyke, az elválások s általában a folytonos balrakanyarodás ellen, de annál inkább a katolikusok, a jezsuiták, a „klerikálisok", szóval a legvallásosabb keresztény irány képviselői ellen.

A felekezeti előítéletek forrása.

Aki Magyarországon ma felekezeti békéről beszél, vagy nem ismeri a tényeket, vagy nem beszél őszintén. Magyarországon felekezeti béke csak egy oldalon van: ott, ahol az emberek, sajnos, édeskeveset törődnek egyházi érdekeikkel, azaz: a katolikusoknál. Ezek között vajmi ritka ember, aki vallása s egyháza mellett szót emel, s ha maga mélyen vallásos is, mások előtt palástolja saját vallásos gondolatait s a legritkább esetben kél Egyházának védelmére. Sőt akárhány katolikus a másvallásúakkal versenyt szidja a saját papjait. Ezek közismert tények s azért katolikus

részen vallási türelmetlenségről nagyon ritkán lehet beszélni.

Ha valamiért meg lehet róni a katolikusokat, legföllebb a vallási öntudat és összetartás teljes hiánya miatt lehet, de éppen nem a felekezeti béke megrontása miatt.

Ezzel szemben megállapítható, hogy protestáns részen általában éles és aggresszív felekezeti szellem van érvényben. Egy nagy alföldi községben a túlnyomórészt református lakosság nevében azt követelte a községi orvosi állásért pályázó katolikus orvostól a református lelkész, hogy előbb térjen át a református hitre, másképp nem választják meg. Az illető áttért s megválasztották. Tudunk más esetet, ahol a pályázó orvos hasonló felszólításra nem tért át s nem is választották meg, sőt a szemébe is mondták, hogy miért nem.

Protestánsnak lenni ma egyenesen ajánlólevél akárhány állami, megyei vagy községi hivatalban, amelynek élén protestáns ember áll. A nemkatolikus körök tervszerű munkát folytatnak a katolikusok visszaszorítására, a társadalmi, gazdasági s a közélet minden vonalán. A vezető állásokat maguknak követelik s e céljukat legtöbb helyen már el is érték. Rengeteg katolikus egzisztenciát törnek le és vidéken nem egyszer egyenesen a hithagyást követelik, mint a kenyéradás feltételét. Mindez természetesen a legnagyobb csendben történik. Baltazár Dezső voltakép a legbecsületesebb a felekezeti agitátorok között, mert ő legalább nyilt sisakkal harcol, míg mások kenetes evangéliumi szavak s főleg természetesen a felekezeti béke emlegetése közben folytatják a hadjáratot a katolikusok ellen.

Sokan odatúl kenetes evangéliumi szavak s a felekezeti béke emlegetése közben folytatják a hadjáratot a katolikusok ellen, de bizonyos, hogy a gyűlölet velünk szemben mérhetetlen.

Honnan van azonban a mi protestáns, még pedig főleg kálvinista felebarátaink lelkében ez a határta-

lan felekezeti szellem s ez a néha szinte patologikus gyűlölet? Egyenlő jelenségek azonos okot tételeznek fel s így ennek a feltűnő, egységesen kialakult, harcos felekezeti szellemnek is közös alappal kell bírnia.

Vajjon mi lehet az a közös ok? Protestáns felebarátaink aránylag oly csekély vallási életet élnek, oly keveset járnak el a templomaikba, hogy a lelkészeknek esetleges katolikusellenes támadásai ekkora eredményt alig magyaráznának meg. Folyóirataik mindent elkövetnek ugyan, hogy a felekezeti gyűlöletet szítsák ellenünk, de elterjedtségük minimális. Itt hát más oknak kell lenni.

A véletlen mostanában kezünk közé sodort néhány református *hittani tankönyvet* s aligha csalódunk, ha azt hisszük, ezekben megtaláltuk az engesztelhetetlen katolikusellenes gyűlöletnek voltaképpeni szítóit. Megállapíthatjuk belőlük, hogy a református hitoktatás voltakép *nem is annyira vallástanítás, mint inkább s mindenekelőtt hangulatkeltés, mérték- és mód nélkül való izgatás a katolikusok ellen.*

Ezek a tankönyvek egyszerre megértetik velünk, miért van sok református emberben már gyermekkora óta ilyen szenvedélyes, sőt szinte beteges harciasság mindennel és mindenkivel szemben, aki s ami katolicizmust jelent. Aki ezekből a hamisításokkal és gyűlölködéssel teli tankönyvekből tanulja megismerni a katolikus vallást, természetesen szíve mélyéből meggyűlöli a katolicizmust s benne a maradiság, gonoszság, butaság és képmutatás ördögi rendszerét fogja látni. S ezt a lélekmérgező munkát ezek a tankönyvek s a reájuk épülő oktatást olyan korban végzik el a felnövekvő protestáns gyermekek lelkében, amikor azok még minden bírálatra, ellenőrzésre s önálló véleményalakításra teljességgel képtelenek. Nem csoda, ha az a méreg és gyűlölet, amelyet így gyermekkorukban a lelkükbe ültettek, mélyen be is gyökerezik a szívükbe.

Ezeket a tankönyveket egyenesen azzal a szándékkal írják, hogy a felnövekvő nemzedék lelkébe

a katolikusokkal szemben való ellenszenvet beleojtsák. Felszólítunk minden igazságszerető embert, hasonlítsa össze ezekkel a tankönyvekkel akármelyik katolikus hittani tankönyvünket. Emezekben elejétől végig pozitív, építő vallási tartalom van, a protestáns felekezetek s tanaik alig vannak valahol említve bennük és sohasem sértő, durva, lebecstelenítő hangon. Mi a magunk igazát, a magunk vallási tételeit s erkölcsi törvényeit fejtegetjük hittani könyveinkben, behatóan s részletesen s a hangsúly nálunk mindig a vallásos, tiszta, erkölcsös élet előmozdításán van. Mi nem a „felekezeti öntudatot", hanem a pozitív vallásosságot sürgetjük a hittanoktatásunkban s ennek megfelelően szerkesztjük meg a hittani könyveinket is.

Ezzel szemben a református „Egyetemes Konvent" 102/1923. számú jegyzőkönyvi pontja a közép- és polgári iskolai vallástanítási tantervre nézve úgy rendelkezik, hogy a tananyag a következő legyen: „a keresztyénség hit- és erkölcsi elvekbe foglalva, a Heidelbergi Káté vagy valamely más rövid hitvallás alapján, ezek igazságainak felhasználásával és a *választó tanok kiemelésével*". A „Magyarázó megjegyzések"-ben is „erős nyomatékkal van hangsúlyozva a *felekezeti öntudat kialakulása ... az elválasztó tanok feltüntetésével*".[1]

Tehát a felekezeti öntudat s az „elválasztó tanok" kiemelése! Csakugyan ez a kettős szempont vezeti minden tankönyvírójuk kezét, mégpedig oly fokban, hogy ennek érdekében minden eszközt megengedettnek tartanak. Felekezeti öntudat pedig náluk egyszerűen annyi, mint a katolikusok hitrendszerének céltudatos meggyűlöltetése.

Ez a megútáltató s meggyűlöltető törekvés csak úgy ordít ezekből a könyvekből. Folyton velünk foglalkoznak, folyton a katolicizmus ellen acsarkodnak,

[1] Keresztyén hit- és erkölcstan közép- és polgári iskolák IV. osztálya számára. Irta: Rácz Kálmán, a pápai református gimnázium vallástanára. Kiadja: Debrecen sz. kir. város és a tiszántúli református egyházkerületi könyvnyomda-vállalata, 1926. Előszó.

de nem ám a higgadt, tudományos hangú polémia nyugalmával, hanem a vérforraló becsmérlés vagy pedig a sunyi meggyanúsítás hangján. Lássunk erre nézve néhány szemelvényt.

Rácz Kálmán tankönyvében pl. mindjárt a 12. oldalon *a pogánysággal s bálványimádással teszi egy sorba a katolikusok Oltáriszentség-kultuszát.* „Nagy tudatlanság jele, úgymond, ha égitestekben, kövekben, fákban vagy élő állatokban tisztelik Istent, amint ezt a pogányok teszik. De miután lélek az Isten, nem zárható be valamely helyre; nem lakik sem kézzel csinált templomokban, sem pl. oltáriszentségben" (12). — Természetesen nem kívánhatjuk protestáns hittani könyvtől, hogy az Oltáriszentség tanát védelmezze. Ám cáfolja! Azonban tisztességes eszközökkel! Tisztességtelen dolog azonban, ha a katolikusokról direkte vagy indirekte azt a szörnyűséget mondja, hogy mint a pogányok, bálványt imádnak, vagy ha egy füst alatt említi az Oltáriszentség imádását az „égitestek, kövek, fák vagy élő állatok" imádásával. Az is merőben a gyermeki kedély megtévesztését célzó példázódás, hogy Istent nem lehet valamely helyre „bezárni", ahogy azt a katolikusok hiszik. A katolikusok is tudják, hogy Isten lélek, s az Istent nem lehet „valahová bezárni", de tudják azt is, hogy Jézus mint Istenember testtel is bír, tehát igenis lehet valahol. Hát a reformátusok szerint Isten nem volt-e jelen a betlehemi istállóban? Vagy a názáreti házban? Ha ott jelen lehetett, bár az Isten akkor is lélek volt, miért ne lehetne jelen az Oltáriszentségben? Ez a módszer azonban végigvonul az összes előttünk fekvő protestáns tankönyveken: ugyanazt, amit más esetben ők is tanítanak, a katolikusokra való alkalmazásban, hevesen támadják. A logikájuk olyan gyenge-e, hogy ezt észre nem veszik, avagy a meggyűlöltetés szenvedelme oly heves bennük, hogy tudatosan hadakoznak a megtévesztés eszközeivel?

Ez a gyűlölködő hang beszél aztán a pápaság intézményéről ilyképpen: Jézus maga „kormányozza

a maga híveit, tehát nemcsak nincs szüksége semmiféle földi helytartóra, de hozzá méltó (!) helyettest nem is lehetne találni a földön. Akik tehát a római pápát Jézus helytartójának tartják, azok *lealacsonyítják* Jézus királyságát és magukat is *megcsalják*" (22). Hát ez bizony gyenge elintézése a pápaság tanának. De bennünket itt nem ez érdekel, hanem az a bárdolatlan, sértegető hang, amellyel a katolikusok mint „csalók" és Jézus jogainak „lealacsonyítói" szerepelnek. Hol van a katolikus hittanokban ilyen hang?

Az ilyen sértegetést talán nagy jóakarattal még úgy magyarázhatnók, mint a vallási hevület túlzott megnyilatkozását. Azonban mit mondjunk a következő részlethez, ahol a meggyűlöltetés szándéka már egyenesen ténybeli valótlanságokkal dobálódzik: „Ezért nagy tévedés a római katolikus egyháznak az a tanítása, hogy *mindenki üdvözül, aki római katolikus* és hogy *más egyház tagja ki van zárva az üdvösségből*" (25).

Valóban megkívánhatnók nemkatolikus felebarátainktól, akár zsidók, akár reformátusok, akár hottentották is, hogy mielőtt arról írnak, hogy *mit tanítunk mi katolikusok,* előbb *győződjenek meg róla,* hogy valóban mi azt tanítjuk-e. Mert különben nemcsak az általános emberi tisztességbe ütköznek, hanem könnyen rágalmazást követnek el. A fenti mondatnak pl. mind a két része *közönséges valótlanság és rágalom,* mert a katolikus Egyház sem azt nem tanítja, hogy minden katolikus üdvözül, sem azt, hogy minden nemkatolikus elkárhozik. Mire való volna a katolikus Egyházban a gyónás, ha úgyis minden római katolikus üdvözülne? Minek prédikálunk folyton a súlyos bűn veszedelméről, a megtérésről, a pokolról, a kegyelmi élet, az ima s a szentségek szükségességéről, ha szerintünk a katolikus tehet, amit akar s élhet, ahogy neki tetszik, mégis üdvözül? Dehát a protestáns kisdiákkal jól meg kell gyűlöltetni s útáltatni a katolicizmust, rá kell fogni, hogy mi őket mindenestül, apástul-anyástul a sistergő poklokra szánjuk s amellett azt

hisszük, hogy viszont a katolikus lehet akármilyen gonosztevő, akármilyen gazember, hazug és álszentes, menthetetlenül üdvözülni fog!

A református tankönyvíró még hozzá is teszi: „Egyenesen veszedelmes is az ilyen önhitt tanítás, amely más keresztyének megvetésével jár (!) és feljogosít azoknak erőszakos térítgetésére, sőt üldözésére is (?). Ez a kizárólagosság szülte azokat a jelszavakat („compelle intrare", „ad maiorem Dei gloriam" stb.), amelyek átkot árasztottak a világra és rossz hírbe keverték a keresztyénséget a pogányok előtt." Hát az erőszakos térítgetésről csak ne nagyon beszéljenek azok, akiknek hitét annakidején tűzzel-vassal, csellel és erőszakkal terjesztették el a világon. Az állítás, hogy az „ad maiorem Dei gloriam" jelszó átkot hozott volna a világra, közönséges történelmi rágalom. Egészen mulatságos azonban a „compelle intrare" jelszó emlegetése. Ez valami protestáns rémregényből ragadhatott meg a tankönyvíró emlékezetében. A valóság az, hogy ezt, mint jelszót, katolikus oldalon sohasem használjuk. Ez tisztán valami élénk fantáziájú protestáns agynak a rémlátása. Egyébként elárulhatjuk, kitől ered ez az állítólag „átkot árasztó jelszó": Jézus Krisztustól, Ő használja ezt az evangéliumban (Luk. 14, 23). Ellenben ismételjük: nincs tudomásunk róla, hogy ez katolikus oldalon valaha is jelszóként használtatott volna. Minek akkor terhelni vele közép- és polgári iskolás kisdiákok agyát? Csak a nagyobb meggyűlöltetés okából?

A református vallásoktató azonban, mintha érezné, hogy a fent említett valótlanságot még a kisdiák sem lesz hajlandó egyszeri hallásra elhinni, a következő oldalon megismétli hamis vádját, amikor az átkos római katolikusokról szólva megint csak előhozakodik a maga kis valótlanságával: *„Szerintük* (a katolikusok szerint) *csak a római katolikus ember üdvözülhet."* (26.) Ugyanitt találjuk mimagunkról ezt a különös megállapítást: „A római katolikus egyház a Szentíráson kívül a hit forrásának tekinti a *szájhagyományo-*

kat (tradíció), a zsinatok végzéseit, az egyházi atyák tanításait és a pápák rendeleteit (?) is s inkább épít ezekre, mint magára a Szentírásra, (!) amelynek olvasását éppen ezért *nem is engedi meg a népnek,* sőt még a műveltebbeknek *sem ajánlja.*" Minden sora szemenszedett, útszéli hazugság! Hogy a katolikus Egyház nem a szájhagyományokra (!) építi hitét, valószínűleg Rácz Kálmán is épúgy tudja, mint mi. A tradíció, az egyházi tanítóhivatal, az apostolok tanítása nem „szájhagyomány". Ha ezt nem tudják, érdeklődjenek előbb katolikus forrásoknál, de ne tegyék tudatlanul vagy rosszhiszeműleg a katolikus Egyház szájába, amit ez sohasem tanított. Persze a református kisdiákok megtévesztésére kitűnő szó ez: szájhagyomány. Hadd gondolja a kis református nebuló, hogy a katolikusok olyan eszement bolondok, hogy népregékre, vénasszonyos „szájhagyományokra" építik hitüket, sőt ezt „a mende-mondát" még a Szentírásnál is többre becsülik.

Époly szemérmetlen hazudozás, mikor Rácz azt hirdeti, hogy a katolikus Egyház tiltja a Szentírás olvasását. Milliószor megcáfolták s aki nem tudja, meggyőződhetik róla mindennap, hiszen ellenkezőleg az Egyház minden eszközzel buzdítja a híveket a Szentírás olvasására. Tette ezt minden időben, a reformáció előtt és után egyaránt. A protestáns felekezeti öntudat azonban, úgy látszik, nem tud letenni a legolcsóbb harci eszközről: a vallási ellenfél befeketítéséről s ilyenkor nem riad vissza a tudatos valótlanságok állításától sem.

Micsoda gyűlölködő színezés s mennyi valótlanság ötlik ki a következő sorokból is: „Az istentiszteletet (a katolikusok) felcicomázzák cifra szertartásokkal... Isten tiszteletének tartják a böjtöt (hát Jézus nem böjtölt-e?), a szent helyekre zarándoklást, *gépies* imádkozást... Mindezekből világos, hogy a római egyház megtoldja emberi találmányokkal Jézus vallását és ezzel meg is rontja azt" (26). A 31-ik oldalon megint kétszer is vesződik a katolikusokkal: „Helyte-

lenül cselekszik tehát a pápa egyháza, amikor *tiltja a biblia olvasását*". Úgy látszik, ezt a hazugságot nem győzik ismételni. „Illik is, hogy lélekben és igazságban imádjuk az Istent és nem fényes, üres szertartásokkal, andalító zenével, művészi mutatványokkal, ünnepélyes, pompás körmenetekkel, ahogy *pogány módon* a pápa egyháza tartja az istentiszteleteket. Ezek inkább elkábítanak és nem építenek." Szóval a katolikus istentisztelet: pogánymódú istentisztelet!

A katolikus tanítás vakmerő meghamisítása az is, amikor a 32-ik oldalon azt mondja, hogy a katolikusok szerint „a sakramentom végrehajtása már magában is (ex opere operato) üdvösséget ad, csak pap szolgáltassa ki, még ha *nincs is öntudatánál vagy éppen tiltakoznék is ellene az az ember, akit részesítenek benne*". Tisztelettel kérdezzük: hát vajjon a protestáns csecsemő öntudatánál van-e, mikor megkeresztelik? Hogy pedig a katolikus tan szerint a szentség feladása akkor is érvényes, ha a felvevő „tiltakozik ellene", olyan képtelen rémlátás, amely csak az ilyen tudatlan és elfogult tankönyvírók fejében születhetett meg.

Hogy a katolikusok istentiszteleti élete „pogány", úgy látszik, nem lehet eléggé fejébe cövekelni a református gyermeknek. Tankönyvük a 38-ik oldalon megint kétszer is fejünkhöz vágja azt a díszes jelzőt: „Evangyéliumellenes minden olyan szokás is, amelyet a tisztítótűz hite hozott létre a pápa egyházában... A halottakért való mise abban áll, hogy az életben maradtak *pogányos módon* áldozatot mutatnak be Istennek..." A halottak kultusza *„pogányos* tévedés", aminőbe nem eshetik a tiszta evangyélium követője, aki „halottja emlékét nemcsak bizonyos napokon újítja fel, hanem állandóan szívében hordja, nem a hiúság oltárán versenyez másokkal a sírok díszítésében és kivilágításában, hanem jócselekedetekben követi halottai példáját". Úgy hát a katolikusok halotti kultusza csak *bizonyos napokon* újítja fel a halottak emlékét? S a sírok kidíszítése puszta hiú versenyzés?

Az Egyház bizony *mindennap végzi* a memento mortuorum-ot s a papi zsolozsmában is *állandóan* imádkozik a holtakért; a „bizonyos napok" emlegetése tehát itt egyszerűen megtévesztés. Hát vajjon a sírok díszítése csak a katolikusoknál fordul elő? Az egész idézett mondaton meglátszik a gyűlölködés és félrevezető célzat tobzódása.

A katolikus gyalázásnak azonban még mindig nincs vége. A 41. oldalon megint bálványimádókkal tesznek bennünket egy sorba. „Helytelenül cselekesznek mindazok, akik bárminő formában kiábrázolják az Istent és azt az ábrázolatot *imádó* (!) kegyelettel környezik, valamint azok is megszegik Istennek törvényét, akiknek szíve *imádattal* csüng látható dolgokon és azoknak szolgálatára szentelik életüket. „*Bálványimádók* mindazok" stb. Majd a 45-ik oldalon: „Óvakodnunk kell (imádság közben) a gépiességtől is, amire pedig *példát látunk a római katolikusoknál,* amikor olvasóra imádkoznak." Majd a 49-ik oldalon Jézus iránt való engedetlenséggel vádolnak meg minket, amiért a Miatyánk végén nem használjuk a protestáns toldalékot: mert tied az ország, a hatalom és dicsőség most és mindörökké, amen. „Nem hagyjuk el ezeket a szavakat (mondja), amint a pápa egyházában cselekesznek s ezáltal is ki akarjuk fejezni az Úr Jézus iránt engedelmességünket." Hogy a kérdéses záradék nincs benn a Szentírás hiteles szövegében s csak egyes másolók hibája folytán került bele egyes kéziratokba, Rácz talán nem is tudja. Pedig még a legkiválóbb protestáns szövegkrititkusok is Tischendorf, Nestle stb. is mellőzik ezt a záradékot, mint hamis toldalékot. Nevetséges tehát a *hamisított* Szentírást a Jézus iránti engedelmesség olyan követelményének tüntetni fel, amelynek elhanyagolásában a „pápa egyházát" el lehet marasztalni. Itt már nem tudni: a teológiai tudatlanság nagyobb-e, vagy a gyűlölködő célzat.

Mit mondjunk aztán az ilyen érdekességekhez: „Az egyház egy . . . Az egység mellett azonban lehetnek eltérések a *külsőségekben,* minők *a hitcikkek*

szertartások, kormányzás; Jézus maga sem akar egyformaságot, mert akkor *elrendelte volna*" (24). Tehát a „hitcikkek" is csak „külsőségek"? Pl., hogy hiszünk-e Jézus istenségében vagy nem, hogy az Oltáriszentséget Jézus testének hisszük-e, avagy bálványnak: ez csak „külsőség", amely nem gátolja az Egyház „egységét"? S vajjon Jézus nem rendelte el az egységet a hitben? Nem emlegetett-e egy nyájat és egy pásztort? Nem imádkozott-e az utolsó vacsorán híveinek egységéért, „tökéletes egységéért"? S minden széthúzás elkerülésére nem a Péteren épült Egyházhoz utasította-e híveit azzal, hogy „aki az Egyházra nem hallgat, legyen neked mint *pogány és vámos?*" Ki tehát a „pogány" az Úr Jézus szerint? Aki a tanító Egyházra nem hallgat!

Majd ismét ilyesmivel találkozunk:

„A keresztségről a római katolikus Egyház tévesen tanítja, hogy az nélkülözhetetlen feltétele az ember üdvösségének" stb. (33) és így tovább; csupa perlekedés, csupa katolikusellenes hangulatkeltés. Pedig bezzeg világos, hogy Jézus a keresztséget az üdvösség nélkülözhetetlen eszközének tekintette! (Márk 16, 16.)

Érdekes, hogy mikor Rácz viszont a baptisták ellen hadakozik, akkor maga is a *hagyományból* érvel. „Nemcsak a felnőtteket kereszteljük, úgymond, hanem a gyermekeket is", mert „maguk az első keresztények is egész családokat, így azokban a kisgyermekeket is megkeresztelték" (33). Ez bizony a hagyományból való érvelés.

Mint jó református tankönyv, természetesen a jezsuitákat sem hagyhatja békén. Jobb vád híján egy kis rágalmazással igyekszik a jezsuitákat meggyűlöltetni, amikor az esküvésről szólván azt mondja: „Elhallgatott gondolatra vagy szóval ki nem fejezett szándékra Istent hívni tanubizonyságul, *ahogy a jezsuiták cselekszenek,* megcsalása az embereknek és rút lázadás Isten ellen" (43). Közvetlenül ez után a rút rágalom után vers következik, amelynek ez a címe:

„Imádkozzál!" Valóban furcsa felkészülés az imádságra: hamis vádakat koholni egy katolikus szerzetesrend ellen! Vajjon már a református hittani tankönyvírókat egyáltalán nem kötelezi-e az Isten 8-ik parancsa: *Hamis tanuságot ne szólj felebarátod ellen?*

*

De még a legkisebb tanyai kátéba is beleviszik ezt a gyűlölködő, hamisan vádoló, örökké a katolikusokkal bibelődő s tanainkat szemérmetlenül meghamisító szellemet. Előttünk fekszik egy alig 82 oldalas, kicsiny alakú, „Kis Hitoktató" című hittani könyv „tanyai, vagy nem református felekezeti iskolába járó református vallású gyermekek számára". Írta *Lévay Lajos* bicskei esperes-lelkész s kiadta a *Dunamelléki Református Egyházkerület,* tehát Ravasz László kerülete. Ez is lépten-nyomon a katolikusokba köt bele s néha oldalakon át kizárólag a katolikusokkal civódik. Még pedig ilyenféle hangon: „Ellenkezik (Jézus tanításával) mindaz, ami nem a szív és lélek teljességéből folyik, hanem csak üres ceremónia. Ennélfogva a *római katolikus istentisztelet látványossága, az oltárok, a festett és faragott képek, a zenélés, dobolás (!), csengetések, füstölések, a papok cifra ruhája és latin éneke, a hajlongások és térdepelések, a keresztvetések és az imák többszöri gépies (!) elmondása, és a többi külsőségek,* — mint amelyek elvonják a lelket az Istennek igaz imádásától és sokakat babonára vezethetnek: a Krisztus tanítása szerinti isteni tisztelettel meg nem egyeztethetők" (22). Majd ismét: „Külső kegyeskedés által, amilyen pl.: a folytonos imádkozás, böjtölés, búcsújárás, fülbegyónás, alamizsnaadás, szóval: külső szertartások és cselekedetek által Isten kegyelmét és az *idvességet megvásárolni (!)* nem lehet" (44). Menynyi ferdítés, mennyi hamis vád a sorok között! S mily bárdolatlan, gyűlölködő, veszekedő hang! Természetesen Lévay szerint csak két szentség van. Ez ellen protestáns szempontból nem emelhetünk kifogást. Ellenben nem tudjuk, miért kell a tanyai gyerekek-

nek mindjárt utána ezzel a kérdéssel kedveskedni: „Ennek dacára a római katolikusok hány sákramentomot tartanak?" Amire aztán megint hosszú nyelvelés következik (46).

Gyermekes kis ravaszság, mikor az utolsó kenet ellen, „melyet a római katolikus egyházban minden veszélyes (?) beteg köteles felvenni", a következő kis csipkelődést helyezi el: „A református keresztyén *nem hagyja utoljára a megtérést,* hanem míg arra ideje és alkalma van, él az úrvacsorájával a templomban" stb. (53). Ami a tanyai gyerek nyelvére átfordítva annyit jelent, hogy a katolikusok utoljára hagyják a megtérést.

Persze a katolikusok ezúttal is „pogány" szertartásokkal élnek (63); s „engedelem nélkül a *Szentírást sem olvashatják*" (74). A megszokott hamis vádak terjesztéséről nem tudnak lemondani ezek az írók; inkább félrelökik az Úr 8-ik parancsát.

Egészen mulatságos azután, milyen chronológiai pontossággal számol be ez a kis tanyai Hitoktató arról, hogy mikor, miféle „emberi találmányokat" hoztak be a katolikusok „a keresztyén egyházba". Lássuk csak azt a csodálatos kabbalát: „Mindjárt a 4-ik században bevitték a festett és faragott képek tiszteletét, az oltárokat, a klastromi életet, a papok cifra ruháit. Az 5-ik században a fülbegyónást, a 6-ikban a búcsújárást. A 7-ik és 8-ik században a papok és püspökök szerfelett elhatalmasodtak; a római püspök magát minden püspökök püspökének, vagyis pápának nevezte s uralkodni akart az egész Egyház, sőt az egész világ felett. A 9-ik században azt kezdték tanítani, hogy az úrvacsorában lévő kenyér és bor a Krisztus valóságos testévé és vérévé változik át; így jött létre . . . a miseáldozat" stb. (63). Hajmeresztő, hogy protestáns tankönyvíróink ilyen gyermekes tudatlanságokkal s rosszhiszeműségekkel mernek a *hittan (!)* során rólunk előállni. Nem félnek-e, hogy akad a maguk táborában is némileg képzett s becsületes ember, aki a szemükbe nevet

ilyen arcátlan bűvészmutatványokért? Hiszen a fenti felsorolásban nincs egyetlen pont sem, amelyet legcsekélyebb történeti bizonyítékkal alá lehetne támasztani, amely mellett egyetlen komoly szakember tekintélyére lehetne hivatkozni.

Amikor pl. a katakombákban már az első és második századból találunk „festett és faragott képeket" — pl. a Priscilla-katakombában Mária-képet az *első századból* —, amikor a 2-ik és 3-ik században egész fejlett, ma is meglévő liturgiákkal találkozunk keleten és nyugaton az Oltáriszentség ünneplésére s a miseáldozat keretében, amikor a protestáns Harnack kijelenti, hogy „a római Egyháznak az *első század végén* tényleges *primátusa volt már a többi Egyházak felett*", csak a rosszakarat s a gyerekes feleselőkedv tolhatja ki ezeknek a dolgoknak a keletkezését a 4-ik, vagy 6-ik, vagy 9-ik századba. Ismételjük: itt nem a *protestáns* hittan magyarázatáról van szó — ahhoz nekünk nem volna szavunk —, hanem a *katolikus intézmények ferdítéséről s támadásáról,* az ú. n. hittani tankönyvben! Elvárhatnók a protestánsoktól, hogy vagy ne szóljanak rólunk, vagy történeti igazságokat tanítsanak felőlünk.

Hogy mennyire minden komolyság nélkül, merőben az ujjukból szopják ezeket a „történeti" adataikat, eléggé jellemző, hogy pl. egy másik, szintén református tankönyv, amelyről még szólni fogunk, *Bátori Gábor:* „A keresztyén Egyház története" című könyve a pápaság eredetét pontosan az 5-ik és 6-ik századba teszi (50), tehát nem a „7-ik és 8-ikba", mint bicskei kollégája. Erre is állhatna a mondás: Mendacem memorem esse oportet! De mit számít ezeknél az uraknál a történelmi felsorolásban egy-két évszázad! Fő, hogy az igazságot ne mondják meg; fő, hogy a pápistákat nevetségessé tegyék; hogy aztán a szegény tanyai gyerek a pápaságot az 5-ik századból eredezteti-e, vagy akár a 15-ikből, egészen mellékes.

A fenti felsorolás végén a buzgó bicskei esperes-lelkész még azt is megkockáztatja, hogy a 9-ik század

után következő századokban hozták be a katolikusok a két „szákramentom" helyett a hét szentséget s „végül" Szűz Mária és a szentek ünnepeit. Bezzeg zavarba jutna ez egyháztörténetnek e jeles ismerője, ha arra a kérdésre kellene válaszolnia, hogyha mindezek a dolgok csak a 10-ik században, vagy éppen még később keletkeztek nálunk, akkor miért van ugyancsak 7 szentség s miért vannak a mieinkkel azonos Mária-ünnepek *azokban a szakadár egyházakban is, amelyek, mint pl. a nesztóriánusok, már az 5-ik és 6-ik században elszakadtak a katolikusoktól?* Csak nem vették át 5—600 évvel az elszakadás után, mikor már nemcsak ők, hanem az egész Kelet elszakadt Rómától, ezeket a római „újításokat"? Nem is voltak ezek újítások; megvoltak az apostolok kora óta, hogy ezt az őskeresztény tanúbizonyságok bőségesen igazolják. De ezt persze nem szabad beismerni, mert akkor nem lehetne olcsón puffogni a katolikusok ellen!

Olyasmin természetesen nem csodálkozunk, hogy a tanyai Kis Hitoktató szerint Rudolf király alatt egyik katolikus vezér „elvette a kassai protestáns templomot" (68), mert ez a szelíd füllentés még a Domanovszky-féle „egységes" történelmi tankönyvben is így van; holott a valóság az, hogy a katolikusok csak *visszafoglalták* (nem „elvették") a protestánsok által előzőleg elrabolt katolikus templomot. De ez ma olyan bevett történelmi füllentés, amelyért szinte már nem is illik nagyon haragudni.

*

Még csak a két utolsó dologról kell derék tanyai hittankönyvünknek egy-egy vakmerően ravasz kis részletét bemutatnunk. E kérdésre: „Van-e valami vagyona a reformátusságnak?" Lévay uram beszámol a főbb református alapokról, majd így folytatja: „Legfőbb kincse pedig református egyházunknak: a hívek vallásos buzgósága és kifogyhatatlan áldozatkészsége. *Ennek köszönhetjük,* hogy hazánkban a

református gyülekezetek mindenféle templomokat, iskolákat emeltek, sőt hogy pap- és tanítóképzőintézeteket és különféle főiskolákat tartanak fenn állandóan, szóval: hogy „annyi balszerencse közt" él és virágzik ma is a magyarországi reformátusság" (81). Mindenesetre őszintébb és igazabb lett volna, ha a református hívek „kifogyhatatlan áldozatkészsége" helyett elsősorban az *állam és a városok kifogyhatatlan áldozatkészségét* emlegette volna, amelyben a protestáns intézmények tudvalevőleg aránylag sokkal nagyobb mértékben részesülnek, mint a katolikusok. Ha a református áldozatkészségen múlna, negyedrész annyi iskolát sem tudnának fenntartani, mint amennyit ma az állam pénzén „fenntartanak". Persze azért a legkiáltóbb protestáns uralom és bővelkedés idején is tanácsos emlegetni, hogy a magyarországi reformátusság „annyi balszerencse közt él". Hadd higyjék így a tanyai református gyermekek s hadd irígykedjenek a katolikusokra!

Az igazmondás és jólértesültség pálmáját azonban a 82-ik oldalon viszi el szerzőnk, amikor statisztikát közöl a világ vallásairól s a protestáns kis nebulók fejébe a következő hitelesztő számadatokat csöpögteti: „A keresztyének száma az egész föld kerekségén 500 millió és 600 ezer, kik közül *200 millió protestáns, 195 millió 600 ezer római- és görögkatolikus és 105 millió görögkeleti.* A protestánsok tehát *négy és félmillióval múlják felül* lélekszámban a római keresztyéneket. E gyors elterjedését pedig mindössze 400 év alatt vívta ki az evangyélium szerint megtisztított keresztyén vallás" stb. Hihetetlen! Ezek a jó urak, úgy látszik, a statisztika számoszlopait is teljes evangyéliomi szabadsággal és megkötetlenséggel kezelik. Éljen a szabad vizsgálódás és a szabad hamisítás! A cél szentesíti az eszközt! Minden statisztikai vagy földrajzi kézikönyvből megtanulhatnák, hogy a 2—300-féle felekezetű protestáns együttvéve alig tesz ki 200—210 milliót, míg a katolikusok száma 324 és 345 millió között mozog; de görögkeleti is több van, mint

amennyit a dunamelléki református egyházkerületnek tudós kiadványa engedélyez. Kiskaliberű protestáns vitázók megkísérlik ugyan a katolikusok számát a 270 millió köré nyomni vissza, sőt Raffai főlelkész úr nemrég kísérleti gömbként megpróbálta égnek röpíteni a 230 milliós számot. Ez is mázsás tudatlanság. Arra azonban tudtunkkal még nem volt eset az újabb vallásstatisztikai irodalomban, hogy valaki pontosan „195 millió 600 ezerre" merte volna lenyomni a 340 milliónyi katolikusságot. S diadallal hozzátenni, hogy „a protestánsok tehát négy és félmillióval múlják felül lélekszámban a római keresztyéneket", holott a valóságban mi múljuk felül őket kb. csekély 140 millióval. Ennek a statisztikai fölénynek bravúros letagadása, úgylátszik, Lévay Lajos bicskei református esperes-lelkésznek volt fenntartva, akinek ebbeli felelősségét azonban szívesen megosztja vele a Dunamelléki Református Egyházkerület is.

Mit mondjunk végül a további kis valótlanságról, hogy „e gyors elterjedését mindössze 400 év alatt vívta ki az evangyéliom szerint megtisztított keresztyén vallás?" Pezenhoffer megfelelt már erre: itt nem 400 év alatt való terjedésről van szó, hanem egy alig száz év alatt befejeződött elpártolási mozgalomról, amelyben a csel és erőszak, a birvágy és erkölcsi szabadosság vitték a főszerepet. Azóta bizony a „megtisztított keresztyén vallás", némi erőszakos prozelitizmustól eltekintve, meglehetősen csak a meglevőből él és — fogy. Itt „folytonos" előhaladásról szó sem lehet, legföllebb állandó fogyásról.

*

Konvertiták gyakran állítják, hogy mielőtt vallási tanulmányokat folytattak, teljes jóhiszeműséggel ragaszkodtak a hithez, amelyben születtek s hitsorsosaik legtöbbjének is soha életében eszébe sem jut, hogy vallásának helyes vagy helytelen voltáról kételkedjék. A katolikus Egyház elől éppen nem rosszakaratból, hanem abban a meggyőződésben zárkóztak

el, hogy ennek tanítása kétségtelenül tévedéseken alapszik.

Azt hisszük, ez szóról-szóra igaz. A katolikus Egyházzal szemben való előítéletek nem mindig jelentenek gyűlölködést vagy rosszhiszemű elzárkózást, hanem lehetnek berögzött előítéletek is, melyeket a nemkatolikusok gyermekkoruk óta magukba szívnak.

Főforrásuk ezeknek az előítéleteknek: a protestáns iskolai tankönyvek. A véletlen a kezünkbe sodort néhányat s ezeket átolvasván, nem csodálkozhatunk többé, hogy protestáns honfitársainknak talán 9/10-ed része csakugyan a legszörnyűbb tanok gyűledékének tekinti a katolicizmust. Ez különben meglehetősen világjelenség; a német, az angol protestáns iskolakönyvek hasonlókép tele vannak a katolikus vallásról alkotott torzképekkel és torzfogalmakkal. Amíg ez a rendszeres ferdítő munka meg nem szűnik, nem várhatjuk, hogy a túlsó parton, nem mondom, a katolikus Egyház igazságáról meggyőződjenek, de még csak azt sem, hogy méltányos és helyes ítéletet alkossanak rólunk.

Félre ne értessünk. Nem kívánjuk s józanul nem is kívánhatjuk a protestáns hittani könyvek szerzőitől, hogy a katolikus tant védelmezzék, vagy hogy a saját hittani elveiket ki ne fejtsék s amennyire tudják, ne bizonyítsák. Nem kívánhatjuk, hogy katolikus szellemben írják meg könyveiket. Annyit azonban, azt hisszük, az elemi igazságérzet és méltányosság nevében csakugyan megkívánhatnánk, hogy a katolikus álláspont gyengítése okáért ne állítsanak fel olyan történelmi tételeket, amelyeknek valótlansága nyilvánvaló, annyira, hogy pl. higgadt protestáns történetírók sem írnák alá.

Sajnos, e ponton erősen el kell marasztalnunk a kezünkbe került felekezeti tankönyveket.

Előttünk fekszik *Bátori* Gábor református főgimn. tanárnak „A keresztyén Egyház története" című tankönyve (3-ik kiadás, Budapest, 1922. Kókai) és *S. Szabó* József „A keresztyén Egyház története a

középiskolák IV-ik osztálya számára" című műve (3-ik kiadás, Debrecen, 1918.).

Csak néhány szemelvényt emelünk ki mindkettőből.

Bátori ezzel a mondattal kezdi történetét:

„Jézus csak magvető volt; ő csak hintegette boldogító vallásának magvait, de külső, látható Egyházat *nem alapított*. Megadta az alapot, mely megdönthetetlen és örök, mert Istentől származott; de ezen az alapon az Egyház *felépítését* már *tanítványaira* hagyta. A *tanítványok* meg is építették azt..." (17). Ehhez nem szólunk; ez a hagyományos protestáns álláspont. Mégis érdekes volna tudnunk, a szerző hogyan egyezteti össze fentebbi állítását Mt 16, 18-cal és 18, 17-tel. Ott bizony az áll, hogy Krisztus *maga* építette meg Egyházát, mégpedig Péterre, mint sziklára; és nem a tanítványok építették.

Érthető az is, hogy Péter elsőbbségi szereplését oda igyekszik lefokozni, hogy a tanítványok pünkösdkor a nép elé léptek „s közülök a *legékesebben szóló* apostol, Péter mondott igen hatalmas beszédet" (19). Mi persze úgy hisszük, hogy akire Krisztus a nyáj legeltetését bízta s akinek a mennyek országának kulcsait adta át, elsősorban *ezen* az alapon, nem pedig csak a nagyobb „ékesszólás" jogán állt az apostolok élére. De ez elvégre hivatalos protestáns felfogás, tehát természetes, hogy védelmezik. Ebből a szempontból nincs szavunk ellene.

Azonban már a legélesebb bírálatot vonja magára, mert katolikusgyalázó és történelemellenes a következő részlet: „Hogy az Úrnak e lelkes tanítványa (Péter) hol és miként végezte be életét, *nem tudjuk*. A *hagyomány* azt tartja, hogy Rómába került volna utoljára s ott halt vértanui halált Néró császár idejében, *sőt a római katolikusok* azt mondják, hogy Péter római püspök volt 25 éven át. Ezt *azért szeretik állítani, hogy a pápákat Péter utódaiként tüntethessék fel (!)*. Csakhogy ennek az állításnak semmi elfogadható történeti alapja nincsen" (23.).

Hát ennyire tudatlanul s ennyi gonoszakarattal bizony nem volna szabad írni történelemismerő embernek, mégha protestáns is. Eltekintve attól, hogy az idézett mondatban az rejlik, hogy tehát a katolikusok tudatosan csalnak s valótlant állítanak csak „azért", hogy a pápákat Péter utódjaiként tüntethessék fel, ami gyűlöletes és igazságtalan megjegyzés: a mai történelemkutatás szerint Péter apostol *csakugyan Rómában élt s ott is halt meg* s ezt a históriai tényt kétségbevonni semmiféle alapon nem lehet. Sőt nem kisebb ember, mint Harnack, a protestáns teológia legfőbb büszkesége, hangoztatja, hogy Péter római tartózkodását s ott történt halálát *csak az elfogultság vonhatja kétségbe.* Szóról-szóra így mondja: „Péter római vértanuhalálát előbb irányzatos protestáns, majd később irányzatos kritika (racionalista) előítéletekből kétségbevonták... Azonban, hogy ez tévedés volt, ma *minden kutató előtt nyilvánvaló*".[1] Hogy pedig Szent Péter 25 évig tartózkodott Rómában és működött ott mint püspök, szintén nem merő római katolikus találmány, ahogy Bátori az iskolás ifjúsággal elhiteti, hanem *Eusebius* és Hieronymus határozott tanúságára, tehát a legrégibb s legkomolyabb egyháztörténeti bizonyságokra támaszkodik.[2] A legutóbbi időben Szent Péter római időzésének újabb kétségbevonhatatlan bizonyítékát fedezte fel *Styger* archeológus a római Szent Sebestyén-katakombában. Mindezek után egészen megokolatlan s nevetséges dolog olyant állítani, hogy Péter római tartózkodásának s halálának „semmi elfogadható történeti alapja nincsen". Éppen olyan, mintha azt állítanók, hogy Nagy Sándor sohasem élt. A vád, hogy a katolikusok csak azért állítanak valamit, hogy belőle a pápaság tanát igazolják, itt egyenesen a vádaskodókra hull vissza: a protestáns tankönyvírók azért tagadják minden tör-

[1] Chronologie der altchristl. Literatur 97.

[2] „Petrus apostolus, cum primum Antiochenam ecclesiam fundasset, Romam mittitur, ibique Evangelium praedicans viginti quinque annis eiusdem urbis episcopus perseverat." *Hieron.*, De vir. ill. 1.

ténelmi bizonyosság ellenére Péter római időzését, hogy a pápaság apostoli keletkezését ne kelljen beismerniök.

A „Keresztyén Egyház apostoli szervezetéről" írva Bátori arra tanítja a fiatal protestánsokat, hogy „az egyes egyházak az apostoli korban még teljesen függetlenek voltak egymástól. Egyik egyház sem avatkozott a másik ügyébe" (31). Ezt a római Egyházról állítani történelmi valótlanság. Megint csak Harnackra hivatkozhatunk, aki maga is „kétségtelenül valódinak" tartja Clemens Romanus első levelét. Abban pedig Kelemen, a római püspök, Szent Péter 3-ik utódja, igenis parancsoló, tekintélyi hangon avatkozik bele a korinthusi egyház ügyeibe. Hasonló példák egész sora ismeretes az első századokból. A protestáns tankönyvírónak a maga szempontjából joga van ezeket a tényeket úgy magyarázni, ahogy neki tetszik, de füllenteni, kétségtelen s minden oldalról elismert tényeket egyszerűen letagadni neki sem volna szabad. Mert ezzel lehet ugyan erősíteni a felekezeti elfogultságot, de az igazságot szolgálni nem lehet.

Az első kersztény évszázadok istentiszteletéről azt mondja: „Maga az istentisztelet is egyszerű volt. Azt tették az egybegyűlt hívek, ami után vallásos lelkük vágyakozott. Imádkoztak és énekeltek buzgó szívvel, hallgatták a szentírás olvasását és Jézus tudományának *magyarázását*... Legfontosabb része volt az istentiszteletnek a szentírás magyarázása, az *ige hirdetése*" (34). Ez is abszolút történelmi valótlanság. Az őskeresztények istentiszteleti életének központja és lényege az eucharisztikus áldozat volt, amiről az irott tanulságoknak egész erdeje tesz bizonyságot Justinustól kezdve. A legrégibb liturgiák kivétel nélkül a *miseáldozatot* állítják az istentiszteleti élet középpontjába, éppen nem a prédikációt. A vakbuzgó felekezeti szellem tehát itt is egyszerűen valótlanságot állít, holott minden komoly protestáns szakíró is az ellenkezőt állítja.

Ügyefogyott s tudománytalan mese az is, ahogy

Bátori a „pápaság megalapításáról" tárgyal, a „második korszakban": 312 és 1054 között. Gyermekes kis ravaszság rejlik abban is, hogy ezt a fejezetet, a „pápaság megalapítását", sorrendben a könyvnek szinte a derekára teszi, a „szerzetesi élet megalapítása", a „magyarok megtérése" s az „izlam vallás fellépése" *után*. Így akarja elhitetni, hogy a pápaság csak valamikor későn, a középkor derekán keletkezett. Ez azonban, mint maga Harnack bevallja, a legnagyobb mértékben komolytalan eljárás. Szerzőnk szerint Nagy Leó az V-ik században alapította meg a pápaságot s Nagy Gergely (590—604) vette fel a „pápai" címet s így voltaképpen ő tekinthető a „pápaság igazi megalapítójának". Hogy ki használta éppen először a „pápa" elnevezést, roppantul mellékes dolog. Mindenesetre a római püspök primátusáról kétségbevonhatatlan bizonyságaink vannak már a *három első századból:* Antiochiai Ignác, Irenaeus, Tertullianus, Cyprián világosan beszélnek róla s még világosabban tanuskodnak róla a tények: római Kelemen (az első század végén) követeket küld Korinthusba, hogy az ott kitört ellentéteket az ő nevében elsimítsák; emellett hivatkozik arra, hogy ő általa az Isten beszél és bűnt követ el, aki neki nem engedelmeskedik. Nem csoda, ha erre s hasonló bizonyságokra Harnack maga is kijelenti: „Die römische Gemeinde besass seit Ende des 1. Jahrhunderts einen *faktischen Primat in der Christenheit*". (Dogmengesch. I. 398.)

Harnack protestáns, de nem látta szükségesnek a nyilvánvaló történelmi tényeket letagadni, mint ahogy ezt nagyobb egyszerűség okából a mi iskolai tankönyveink jónak látják. Hasonlókép tudjuk, hogy I. Viktor pápa (189—199) már a második században megkövetelte a kisázsiai egyházaktól, hogy a húsvéti ünneprend dolgában a római hagyományokat kövessék s ellenkezés esetére *kiközösítéssel fenyegette meg őket*. Irenaeus ezt helyteleníti, de nem azon a címen, mintha a római püspöknek talán erre joga nem volna, hanem mert nem tartja a dolgot oly fontosnak, hogy

emiatt mindjárt kiközösítéssel kellene fenyegetni. Kallisztus pápa az úgynevezett kánoni bűnök megbocsátására nézve a töredelem szentségében „peremptórius (végleges) határozatot" tesz közzé. Cyprián (3-ik század) a karthágói teljes zsinat határozatait a római püspökhöz terjeszti fel jóváhagyás végett. István pápa a zsinat ellen foglal állást, mikózben arra a jogára hivatkozik, amely mint Szent Péter utódját megilleti.

Ugyancsak István pápa (254—257) visszahelyezi méltóságukba a spanyol püspökök által letett Basilides és Martialis libellatikus püspököket. Cyprián helyteleníti a pápa tettét, de nem azon a címen, mintha a római püspöknek nem volna joga püspököket letenni, vagy újra visszahelyezni, hanem csak azért, mert szerinte Basilides félrevezette a pápát s nem volt érdemes a visszahelyezésre. Az első általános zsinaton Niceában (325), a pápa követei, bár kettő közülük csak egyszerű pap volt, elnököltek s ők irták alá első helyen, az összes püspökök előtt a zsinat határozatait... Mindez a *legelső keresztény századokban történt* s ezeket a tényeket minden komoly protestáns történetíró elismeri.

Mire jó akkor Bátori uramnak a magyar református gyermekek előtt mást hirdetni s letagadni a tényeket? Mire jó a protestáns Harnackkal szemben, aki legalább az *első század végén* valóban meglevőnek ismeri el a pápai felsőbbséget, olyanokat regélni a szegény kis magyar református gyermekeknek, hogy a pápaság csak a VI. században fejlődött ki? Természetes, hogy akkor az a szegény kis református gyerek élete végéig abban a hiszemben él, hogy a katolikusok milyen gyalázatosan csalják önmagukat és a világot, mikor a pápaságot az apostolok idejéből eredeztetik. Így aztán a felekezeti gyűlölködésnek és versengésnek soha vége nem lesz! Vagy csak éppen ezt akarják a református tankönyvírók?

VII. Gergelyről Bátori azt írja, hogy 1074-ben „megtiltotta a papok nősülését". Ezzel természetesen azt a látszatot kelti, mintha a papi nőtlenség törvénye

maga is csak a XI. századból eredt volna, nem pedig, mint bizonyítható, az apostoli korból. VII. Gergely csak *visszaállította* e téren az ősi egyházfegyelmet. Itt tehát ismét valótlanság állításának szelíd esetével állunk szemközt.

Így megy ez végig az egész vonalon. Természetesen a reformáció ismertetésénél leginkább. Arról ne is beszéljünk, hogy Luther Márton fellépésében ez a könyv is Tetzel dominikánust s a búcsúpénzekkel való állítólagos visszaéléseket helyezi előtérbe, mint amelyek Luthert az ősi hittel s Rómával szembehelyezték volna. Mondom, ezen azért sem csodálkozunk, mert ezt az ostoba mesét annyira bevette már a közvélemény, hogy néha még katolikus tankönyvírók is minden kritikai szellem nélkül szajkózzák, sőt még papi iskolában is tanítják. Pedig az egész beállítás egyszerű mese és regény. Luther Márton már 1515-ben készen volt eretnek tanaival, amelyeknek középpontja, mint ő maga hangoztatja, nem a búcsú kérdése volt, hanem a megigazulás tana körül vallott nézete. Luthert nem a visszaélések, hanem a saját lelki töprengései, a bűntudat s az ebből való szabadulás útjának kérdése vezette a Római-levél magyarázata közben a saját tanaira. A Wittenbergben kifüggesztett 95 tétel is elsősorban erre vonatkozik, a búcsúval való állítólagos visszaélés neki csak alkalom volt tanainak hirdetésére.

Legyen azonban ennyi elég ebből a lehangoló szemléből. Aki eddig nem tudta, honnan van a protestáns tömegekben az a hihetetlen elfogultság, lenézés és gyűlölet a katolikus Egyházzal szemben, még olyan körökben is, sőt természetesen elsősorban olyan körökben, melyek a pozitív protestáns vallásosságból majdnem semmit sem őriztek meg: ezekből a szemelvényekből megértheti. Ha a protestáns vallásoktatás harmad-, negyed- vagy éppen felerészben nem is vallásoktatás, hanem fenekedő izgatás a katolikus hit és Egyház ellen, ha odatúl a vallás szent fogalmát arra használják, hogy mód és határ nélkül hintsék a tör-

téneti valótlanságok, dogmatikus ráfogások s becsületsértő gyanusítások özönét a katolikus tanokra s intézményekre, ha e tankönyveknek minden harmadik sorából csak úgy süvölt a lázas törekvés, hogy a református gyermekek lelkébe minél elkeseredettebb katolikusellenes szellemet csöpögtessenek, nem törődve sem történelemmel, sem statisztikával, sem katolikus cáfolatokkal, de még komoly protestáns tudósok nyilatkozataival sem: senki sem csodálhatja, hogy aztán sokszor még a vallásilag legközömbösebb reformátusnak a lelkében is valóságos oldhatatlan lánggal ég a felekezeti szenvedély tüze s teszi képtelenné az igazságosságra és méltányosságra a katolicizmussal szemben.

Katolikus hittankönyveink annyira távol állnak ettől a szellemtől, hogy szinte talán túlkeveset is foglalkoznak az elválasztó kérdésekkel, minek folytán a mi gyermekeink sokszor alig tanulják meg a katolikus és protestáns között a lényeges különbséget s nemhogy felekezeti szenvedélyt, de még katolikus öntudatot is alig visznek magukkal az iskolából. Érdekes ez irányban megfigyelni azt a különbséget, ahogy a fentiekhez hasonló kérdésekkel szemben katolikusok és protestánsok viselkedni szoktak. Olvassunk fel pl. a fenti idézetekből katolikus és protestáns társaságban. Tízet tehetünk egy ellen, hogy a protestáns e cikkünkben mást nem fog látni, mint a mi részünkről elkövetett sérelmet s gyűlöletes felekezeti torzsalkodást; a dolog érdemébe tíz közül nem fog belemenni kettő sem, de mód nélkül fog haragudni, hogy ime, a katolikusok őket megint „támadják". A mi védekezésünket ők máris támadásnak érzik. Nekik eleve bizonyos, hogy a katolikusoknak igazuk nem lehet, vagy ha van is, ezt nem szabad elismerni. Viszont a katolikus a fenti szemelvények hallatára a vállát fogja vonogatni s azt feleli, hogy őt az ilyes viták nem érdeklik. Ami kétségtelenül a mi nagyobb vallási türelmünknek jele, de egyszersmind bizonyos fokig a túlságos lagymatagságunké is, valamint azé, hogy a túl-

oldalról hangoztatott türelmi jelszavakat túl komolyaknak s őszintéknek vesszük. Ami a fenti szemelvények után, amelyekért nemcsak egy-két megtévedt ember, hanem egész református egyházkerületek vállalják a felelősséget, egyáltalán nem reális feltevés.

A romatika beszél a 66-ik oldalon is, ahol jeles tankönyvtörténészünk a középkorról ezt írja: „A Máriatisztelet a legfelsőbb fokra emelkedett s gyakrabban és buzgóbban *imádták,* mint a Megváltó Jézust... Behozták... a jubileumi évet... A főcél *természetesen* nem a bűnbocsánatadás volt, hanem hogy a búcsújárók rengeteg pénzadományaival megteljék a pápai kincstár. Az ereklyék tisztelete meg egészen a butaságig elfajult. Például ereklye gyanánt tiszteltek Trierben egy köpenyt, melyről azt hitték, hogy az valamikor Jézusé volt s csodálatos módon került — egy cápa gyomrán keresztül — Trierbe". Csodálatos, ennek a Bátorinak milyen pontos értesülései vannak olyan dolgokról, amelyekről mi katolikusok semmit sem tudunk, mint erről a cápahistóriáról. Erős a gyanúnk, hogy az egész história valamelyik tiszamenti református parochia verandáján, úgy délutáni álom közben fogamzott meg valamelyik buzgó igehirdető agyában s Bátori uram az álmot összetévesztette a valósággal. Ilyen ereklyetiszteletről a történelem nem tud. Épp olyan mese lehet ez is, mint a *Mária-imádat,* amelynek bárgyú vádját azonban már annyira megszokta a protestáns polémia, hogy még Raffay sem röstell előhozakodni bele. De legfigyelemreméltóbb az egész fenti idézetben a *„természetesen"* szócska ott, ahol a jubileumi évről és a bűnbocsánatról beszél. „Természetesnek" találja, hogy a katolikus Egyháznak, mikor bűnbocsánatról beszél, „nem a bűnbocsánat a fontos", hanem a pénz. Egyes református felebarátaink, úgy látszik, annyira hozzászoktak már a rágalmazáshoz és méltatlan gyanusításhoz, hogy talán már észre sem veszik, milyen alacsony szándékokat tulajdonítanak nekünk s Egyházunk hivatott vezetőinek. Nekik csak „természetes", hogy mikor

a pápa bűnbocsánatot, életjobbulást, lelki megújulást hirdet, ezt csak képmutatásból teszi: mit neki a hívek lelki java, neki csak a pénz fontos és hogy a félrevezetett katolikus búcsújárók „rengeteg pénzadományaival megteljék a pápai kincstár". Nem veszik-e észre legalább a műveltebb s tárgyilagosabb protestánsok, mennyire nem illő, mennyire méltatlan s csak a felekezeti gyűlölködés szempontjából érthető ez a durva történelemhamisítás és gyanúsítás?

Nem olyan-e ez, mintha mi valamelyik református főprédikátorról azt írnók, hogy mikor vallási vagy hazafias igéket hangoztat, „természetesen" csak be akarja csapni a világot s „természetesen" csak újabb 500 holdakat akar kicsikarni a magyar államtól? Nem a Népszava stílusa-e ez? Azonban úgylátszik, a katolikusokat s a pápákat szabad megrágalmazni, csalókként kezelni, sőt a csalást mint „természetes" és magától értetődő indítóokot a szándékaiba magyarázni, még hozzá éppen *hittani* tankönyvekben! Szép hittan az, amely rágalmazásból él és rágalmazni tanít!

Ennek a sötéten felekezeti, minden katolikus dolgot szándékosan rosszramagyarázó elfogultságnak klasszikus példája az is, ahogy szerzőnk a katolicizmusnak a középkor végén hatalmasan fellendült istentiszteleti életét s a vallásos művészet terén való fejedelmi mecénásságát elintézi: „Tagadhatatlan, hogy az istentisztelet e korszakbeli fényes berendezése rendkívül fejlesztőleg hatott a képzőművészetekre. Egyes dómok (pl. a milánói, kölni, hazánkban a jáki, kassai) az építészet valóságos remekei. Rafael és Michelangelo pedig a szentképek és szobrok oly gyönyörű példányait alkották, hogy azok a művészet szempontjából örökbecsűek maradnak. Csakhogy ezekre tekintve, eszünkbe jutnak az apostol szavai: *„ha szeretet nincsen énbennem, olyanná lettem, mint a zengő érc és a pengő cimbalom"*. Hiába volt a középkori keresztyén egyház külsőleg oly ragyogó, mégsem volt annak igaz értéke, mert hiányzott belőle az életet adó hit és szeretet." (66.) Még jó, hogy „egyes dómok" művészi

értékét elismeri, bár valószínűleg itt sem véletlen, hogy a legjelentékenyebbet, a római Szent Péter-dómot elhallgatja. És szép, hogy legalább Rafaelt és Michelangelót szóváteszi a nagy katolikus művészek százai közül. Azonban nem betegesen igazságtalan s elfogult lélek-e, aki még itt is csomót keres a kákán, a katolikus hitbuzgalom legszebb és legmelegebb megnyilatkozásait sem hagyhatja zokszó nélkül s egyszerűen rájuk fogja, hogy sem bennük, sem az egész keresztény középkorban „nem volt hit és szeretet"! Micsoda vakmerő állítás, mily történelmi valótlanság ez is! Dehát csak nem lehet a katolikus Egyház művészeti érdemeit elismerni anélkül, hogy ugyanakkor valami megbélyegezni valót ne találjunk rajta! Persze ugyanilyen jogon egy cseh vagy román történetíró is megírhatná rólunk magyarokról, hogy ezeréves történelmünk folyamán élt a magyarok közt két vagy három tehetséges ember is, de mit használ ez, mikor a magyarok mégis mind jellemtelen és becstelen fráterek voltak! Éppen olyan igaza volna, mint ezeknek a gyűlölettől elfogult hittaníróknak.

Apropos csehek! Holló a hollónak nem vájja ki a szemét. A református tankönyvíró is kötelességének tartja, hogy Husz Jánosról valóságos dicsőítő himnuszt zengjen (75), mint aki nemcsak vallásforradalmár volt, hanem a „csehek nemzeti jogaiért is bátran síkra szállt lelkes szónoklataiban". Ezen az alapon most már magyar tankönyvre hivatkozva is kényszeríthetik a csehek a felvidéki magyarokat a cseh Husz-ünnepléseikre. Persze Huszt a „felingerelt pápapártiak" ítélték máglyahalálra (76) s Zsigmond császár lelki ismeretfurdalásait az oltalomlevél megsértése miatt „azzal nyugtatták meg, hogy az *eretneknek adott szó nem kötelező*". Ahány szó, annyi valótlanság, annyi szomorú, szenvedélyokozta értelmi elborulás. A felekezeti támadók mintha csak végleg elvesztették volna igazmondó képességüket; ezek sem nem látnak, sem nem hallanak mást, mint ami elfogult felekezeti szempontjaiknak pillanatilag megfelel.

Hogy aztán Pázmányról s a jezsuitákról valósággal dühöngő kijelentéseket tartalmaz Bátori jeles tankönyve, magától értetődő. Hiszen ezen a téren régóta divat csöppet sem törődni a valósággal. Nevetséges dolog a katolikusok által rendezett „vérfürdőkről" és „gályarabokról" beszélni s arról egy szót sem ejteni, hogy bizony a protestánsok tízszer annyi vérfürdőt rendeztek a katolikusok ellen s pl. egész Angliát s az északi országokat valósággal a kínpad, az akasztás, a katolikusok tömeges kiirtása által tették protestánssá; katolikus gályarab pedig az erdélyi protestánsoktól támogatott törökök által sokkal több került életfogytiglan Konstantinápolyba, mint ahány protestáns összeesküvőt vittek néhány hónapra a nápolyi gályákra.

Sajnos, hasonló katolikusellenes elfogultságok nemcsak a protestáns hittani, hanem az általános iskolai használatra írt történelmi tankönyvekben is meglehetősen általánosak. Ezek a tankönyvek gyakran mindössze arra vigyáznak, hogy a tendenciát jobban elrejtsék, aminek eredménye aztán, hogy az avatatlanok annál könnyebben megtévedjenek. Ilyen *Rákosy* Zoltánnak „Domanovszky és Gombos nyomán" megírt tankönyve, amely különöskép az Egyetemi Nyomda kiadásában jelent meg: „A magyar nemzet történelme világtörténelmi fejezetekkel, a polgári leányiskolák számára". A katolicizmust nyiltan nem ócsárolja, de pártosságára jellemző, hogy a vezető katolikus egyéniségekről, mint II. Fülöp spanyol királyról, II. Ferdinánd magyar királyról, Pázmányról stb. hűvösen, sőt lehetőleg elítélő szavakkal ír, viszont protestáns nagyságokról feltűnő melegséggel s hibáik szépítésével áradoz. Igy Bethlen Gáborról és nejéről (!) lapokon át ír dicshimnuszt, míg Pázmány Péterről negyedannyit sem mond. Esterházy Miklóst meg éppen egykét sorral elintézi. Jellemző, amit a kassai nagytemplom visszavételéről mond. Szerinte Rudolf király hadvezére ágyúk felvontatásával „kényszeríti" a kassai protestánsokat, hogy a kassai nagytemplomot „adják

át a katolikusoknak", ahelyett, hogy az igazságnak megfelelően úgy írná, hogy „adják *vissza* a katolikusoknak", akiktől erőszakkal elvették. Vagy igazán azt hiszi Rákosy Zoltán, hogy a kassai dómot a protestánsok építették?

Persze a jezsuiták itt is valóságos pokoli szörnyszülöttek, csodálatos keverékei a jámborsággal vegyes fanatizmusnak és az elvetemült gonoszságnak: valami embermonstrumok, akik csupa vallásosságból ölnek-gyilkolnak, bár maguk a legnagyobb önfegyelmezésben élnek. Nem akad higgadt protestáns, aki — mint Németországban a protestáns Viktor *Naumann* — észrevenné, hogy ilyen ellentétes tulajdonságok ugyanazon emberekben lélektanilag is lehetetlenek? Bátori tankönyve a következő rémregényeket közli a jezsuitákról: „A jezsuiták nem voltak válogatósak eszközeikben... Elvük volt, hogy *a cél szentesíti az eszközöket* (finis sanctificat media), vagyis az egyedül üdvözítő egyház érdekében bármit lehet tenni, *akár ölni is.* Ezen elv alapján *ölették* ők vak eszközeik, a fejedelmek által, ezrével a protestánsokat". (118.)

A történelmi száraz igazság az, hogy a jezsuiták *soha senkit sem ölettek meg, egyetlen protestánst sem* (mondjon egyetlen *konkrét* példát Bátori, ha tud!), ellenben a protestánsok *nagyon sok derék és kiváló jezsuitát öltek meg.* Igy ők ölték meg kassai vértanuinkat, Angliában B. Campiont s nagyszámú társát, Franciaországban a nemrég boldoggáavatott Sales Jakabot és Saltamouche Vilmost, a Kanári-szigetek táján a tengeren b. Azevedo hithirdetőt 39 társával együtt stb. Sőt a Japánban százszámra megölt jezsuita hithirdetők halálának is jórészt a fanatikus angol és holland protestánsok voltak okozói, akik a pogányokat a gyűlölt katolikus papok kiirtására s a kereszténység megsemmisítésére ösztönözték. Igy tört derékban a gyönyörűen megindult missziós munka, Japán és Kína kereszténnyététele a XVII. században. Hát ne fogja a gyilkosság vádját Bátori ártatlanokra, mikor a maga közelében bőven akadna gyilkosokra!

Derék tankönyvírónk azonban még folytatja is: „Azután sajátságos elvük volt (a jezsuitáknak) az ú. n. *reservatio mentalis* (elmebeli fenntartás), vagyis azon tan, hogy az ember ajaka *akár esküvel is ígérhet valamit, de ha ugyanakkor elméjében másra gondol: fogadalma, esküje nem érvényes* s azt megtartani nem kötelesség." Természetesen soha a jezsuiták s a katolikus hittudósok ezt nem tanitották s a katolikus teológia nem is ezt érti reservatio mentalison, hanem valami egészen mást. De a protestáns tankönyvírók annyiszor megszokták már e rágalmat, hogy ugyanezt a reservatio mentalis című ostobaságot megismétli *mind a négy református iskolai hittankönyv*, amely véletlenül a kezembe került.

Lehetetlen itt arra nem gondolnunk, hogy bizony Luther Márton nem is a reservatio mentalist, hanem egyenesen a „gute, starke Lüge"-t, tehát a bátor hazugságot nyilvánította ki megengedettnek. Ez történeti tény.[1] Úgy látszik, protestáns tankönyvíróink is ehhez a Lutheri elvhez ragaszkodnak: a hazugság „erény, ha abból a célból történik, hogy az ördögöt megbosszantsuk vele s felebarátunk becsületének, életének vagy hasznának válik előnyére".

*

Bátori könyve azonban még csak enyhe fuvolázás *S. Szabó József* tankönyvéhez képest. Nem tartottuk volna lehetségesnek, hogy magyar könyv, hozzá „hittani" könyv ilyen tajtékzó gyűlölettel s ennyi történelmi valótlansággal igyekeznék a maga igazát védeni. Szabó József már a látszatokkal sem törődik. Neki csak egy elve van: minden jó és minden igaz, amivel a katolikusokkal szemben gyűlöletet lehet ébreszteni. Ezt a könyvet már nem is lehet bírálni, csak néhány szemelvényt állítunk ide:

[1] A helyeket, ahol Luther a hazugságot nemcsak megengedettnek, de egyenesen „erénynek" nevezi bizonyos körülmények között, felemlíti *Grisar:* Martin Luthers Leben und sein Werk, 469. köv.

A jezsuita rendről ilyeneket ír: „A rend szervezete a négy első rendfőnök (Loyola, Laynez *Ferenc* (!), Borgia Ferenc, Aquaviva Kolozs[1] alatt fejlődött arra a tökéletességre, mely úgyszólván az egész világot, a trónoktól a kunyhókig, be tudta hálózni s *rabjává tenni*" ... „A rendnek katonai szervezete van" (ostobaság, csaknem minden rendnek meglehetősen hasonló a szervezete, mint a jezsuitáké). „A jezsuiták jelszava lett, mely alatt a *legnagyobb istentelenséget követték el:* mindent Isten nagyobb dicsőségére." A pápák belátván a rendnek céljaikhoz képest rendkívüli fontosságát" (tehát a pápáknak az volt a fontos, hogy egy szerzetesrend szép jelszó alatt mindenféle „istentelenséget" kövessen el!), mind több kiváltsággal halmozták azt el". „Igy hoztak létre (a jezsuiták) egy olyan vakbuzgó tábort, mely *semmi erkölcstelenségtől, sőt még a gyilkosságtól sem riad vissza a rendnek szolgálatában.*" (44.) Aki ilyeneket a XX. században leírt, csakugyan nem számíthat arra, hogy komoly embernek tekintsék.

De van tovább is. Ugyancsak a jezsuitákról így ír: „Céljaik elérésére nemcsak laza, hanem veszedelmes erkölcsi elveket állítottak fel. Azt tanították nevezetesen, hogy 1. *a jó cél szentesíti még a rossz eszközöket is,* tehát a jó szándék a bűnt is (finis sanctificat media); 2. hogy minden cselekedet helyes, ha azt valamely *látszólagos ok, vagy tekintélyes hittudós igazolja* (probabilismus); 3. hogy kétértelmű szavakat lehet használni s azokat tetszés szerint értelmezni (amphibológia); 4. és hogy az emberre sokszor nem kimondott szava, hanem elhallgatott gondolata kötelező (reservatio mentalis)" (45). Elejétől végig valótlanság és képtelenség, amelyet még komikusabbá tesz az idegen szavak tudákos használata, pl. az amphibológiáé, ami sem azt jelenti a morálisban, aminek itt mondják, sem a jezsuitáknak soha semmiféle külön

[1] Ez is hamis: Aquaviva a rend ötödik generálisa volt. Laynez pedig nem Ferenc volt, hanem Jakab.

tanuk az amphibológiára vonatkozólag nem volt. Sajnos azonban a protestantizmus nem tud lemondani róla, hogy rég megcáfolt s komoly történetíróktól rég elhagyott mesékkel ne szítsa a féktelen gyűlöletet a katolicizmusnak egyik legkiválóbb, annyi szentet, hőst, vértanut, tudóst és jellemet termett rendje ellen. Csoda-e, ha ilyen oktatás mellett protestáns felebarátaink az ördögnél is jobban útálják Loyolai Szent Ignác, Xavéri Szent Ferenc, Gonzága Szent Alajos és Pázmány Péter rendjét?

Az idézett részletet aztán Szabó József így folytatja: *„A sátán pajzsával ekként felvértezve* kezdte meg harcát a jezsuita sereg a protestantizmussal, minden emberi szabadsággal, az egész világgal. Főként a XVI. század közepétől érezhető romboló hatása" stb. (Jegyezzük meg ezt a bölcseséget: „főként a XVI. század közepétől"... Hát csakugyan, minthogy a jezsuiták éppen a XVI. század közepén alakultak, hatásuk is csak attól az időponttól kezdve érvényesülhetett, nem korábban, s nem „főként" ettől kezdve, hanem egyáltalán.) Ugyanebben a gyűlöletes összefüggésben felemlíti Szabó József „Xavéri Ferenc" működését Indiában, Las Casas-ét az indiánok között, Ricci Mátéét Kínában. Aki Xavért, Las Casast és Riccit a „sátán pajzsával felfegyverezve" képzeli el, csakugyan furcsa erkölcsi bizonyítványt állít ki magának. A „Tiszántúli Református Egyházkerület" (Baltazár egyházkerülete!), amely ezt a tankönyvet kiadta, nagyon alacsony értelmi s erkölcsi színvonalra süllyedt, amikor ilyen könyvet a magáénak elfogadott.

Nem tudják ezek a derék urak, hogy pl. Xavéri Szent Ferenc hősiessége, életszentsége, jelleme s szellemi nagysága előtt a tudományos protestáns történetírás is mélyen meghajol? Külföldön a protestáns hithirdetőkre nézve, akik Indiába vagy Kínába mennek az evangéliumot hirdetni, Xavéri Szent Ferenc életrajza kötelező tanulmány. Las Casas-t a történelem mint az emberiességnek apostolát, az indiánokat a kincs- és vérszomjas hódítók gazságai ellen védelmező

keresztény felebaráti szeretetnek hősét ismeri; Ricci pedig a tudományosságnak, hősies türelemnek s szeretetnek egyik legragyogóbb példája az emberiség történelmében. Ilyen példákkal meri az elvakult gyűlölködő alátámasztani azt a tételét, hogy a jezsuita már eleve a „sátán pajzsával felvértezve" megy ki munkájára?

Micsoda színvonal, micsoda hang!

Ugyan kérem, hagyjunk abban minden képmutató szónoklást a felekezeti békéről Magyarországon addig, amíg protestáns tankönyvíróink a vallásoktatást használják fel ilyen sötét felekezeti gyűlölködésnek, ilyen semmiféle korlátot nem ismerő rágalmazásnak eszközéül!

*

De legyen elég a szemelvényekből ennyi.

Befejezésül hadd kísérelljünk meg egy ellenpróbát. Mit szólnánk hozzá, ha pl. a csehek ilyen Bátori- és Szabó-féle módszerrel a következőkép tanítanák a felvidéki iskolákban a „magyar történelmet": „A magyarok a Skandináv-félszigetről a XIV. században jöttek mai helyükre, egy Szent István nevű tót rablólovag vezetése alatt. Elvük volt, hogy Európában csak úgy lehet béke és rend, ha minden országot tűzzel-vassal maguk alá vetnek. A középkor folyamán felvették a keresztény vallást, de csak azért, hogy annál könnyebben megtévesszék a velük érintkező keresztény népeket. Főleg egy Hunyadi Jakab nevű cselszövő hangoztatta, hogy Európát előbb koldussá, aztán németté, aztán a magyarok rabszolgájává kell tenni. E sátáni terv végrehajtásában főleg Rákóczi Ferenc és Deák János voltak segítői. A világháborúban a magyarok ezrével gyilkoltak ártatlan cseheket, de egyébként oly gyáváknak bizonyultak, hogy tömegesen megadták magukat a spanyoloknak; mégis később a trianoni békeszerződésben azt kívánták, hogy Ausztria is hozzájuk csatoltassék." Ne tessék mosolyogni: körülbelül ez az a történelmi módszer, amellyel refor-

mátus tankönyvíróink a katolicizmus és a jezsuitarend kérdéseiről — mint a szemelvények igazolják — írni szoktak. Még pedig *hittani* tankönyvekben!

Debrecentől — Pannonhalmáig.

Bármenyire a multénak szeretjük is hinni a vallási vitákat és küzdelmeket, az igazság az, hogy a vallási ellentétek ma is a legmélyebb, legzordonabb, legkínosabb elválasztó-árkok az emberek között. Hiába fintorítják hozzá orrukat, akik a hit kérdéseit legjobban szeretnék egészen kivetni az érdeklődést érdemlő kérdések köréből; hiába jajgatunk — ki őszintén, ki puszta szokásból, ki a jólneveltség látszata kedvéért — a felekezeti torzsalkodások szűnninemakarásán. A helyzet az, hogy — amint már Goethe megjegyezte — a hit és hitetlenség kérdései minden időben mindennél jobban érdeklik és mozgatják az emberiséget és azért ezek a harcok s ellentétek állandóan ott izzanak társadalmi, politikai s kulturális életünk legmélyén. És semmihez sem ragaszkodik, semmit sem véd a legtöbb ember oly mély szenvedelemmel, nagyon sokszor oly harcias nekibőszüléssel, mint a saját világnézetét.

Éppen ez a körülmény: a szenvedélyesség hozzákapcsolódása a vallási kérdésekhez, magyarázza meg a tévedésnek azt a nagyfokú lehetőségét, amely vallási téren kétségtelenül a legkiterjedtebb. Amit *szenvedéllyel* véd, amihez szenvedéllyel ragaszkodik az ember, abban legkönnyebben homályosul el a tisztánlátása, ítélőképessége. Máskép nem is volna megmagyarázható, miért ragaszkodik az embereknek egyik tabora époly hévvel a tévedéshez, mint a másik tábor az igazsághoz. Mert hogy a szembenálló világnézetek között legföllebb egy lehet maradéktalanul és tökéletesen igaz s akkor a neki ellenmondó felfogások szükségképpen hamisak, nem lehet kétséges az előtt, aki az emberi logika szabályait nem tekinti merő tévedéseknek.

Három nagy tábor áll ma szemben a világnézeti harc porondján: a hitetlenség, a katolicizmus és a felekezetek. Kinek van a három közül igaza? Persze mindenik a magáét tartja igaznak, felelné rá a higgadt szemlélő. Részben igaza volna, de nem egészen. Mert egy különbség minden körülmény közt van a három tábor között. A katolicizmus értelmileg s erkölcsileg a legszigorúbb, a legtöbbet állító és követelő világnézet; ennélfogva legkevésbbé érheti eleve a gyanú, hogy akik szeretik és védelmezik, puszta emberi gyarlóság kedvéért vagy merő gondolatrestségből ragaszkodnak hozzá. Katolikusnak lenni — meggyőződésből és következetesen — feltétlenül nehezebb, mint protestánsnak lenni, zsidónak, szocialistának, vagy éppen istentagadónak, s ezért emezeknél feltétlenül valószínűbb az a feltevés, mint a katolikusoknál, hogy az érzelem s az önszeretet megtéveszti őket.

Azonkívül még egy különbség ötlik szemünkbe eleve, ha a világnézeti harcot s közelebbről a protestantizmus harcát a katolicizmussal szemben vizsgáljuk. A katolicizmus túlnyomóan defenzív jellegű e harcban. Védekezik, apologetikát ír és keres. Míg a többi kettő túlnyomóan a támadást kedveli. Ez kényelmesebb, sőt a harc szempontjából előnyösebb eljárás is, mert könnyebb mást szólítani fel a bizonyítékai előadására, mint a magunk igazát bizonyítani. Azonban ez a taktikai különbség egyúttal előre valószínűvé teszi azt is, hogy a pozitív bizonyságok túlsúlya a katolicizmus oldalán van. Mert azt szokás támadni, ahol belső erő és bizonyíték van, nem ahol kevés a tartalom, s viszont az helyezkedik legszívesebben védelmi állásba is, aki úgy tudja, hogy kincset őriz.

A katolicizmus nem enged vádat száradni magán, hogy ne törekednék azonnal tisztázni; nem tudná elviselni befelé, a saját hívei szempontjából sem, hogy egyetlen ponton is igazolatlanul hagyná bármelyik megtámadott tanát, intézményét. A két másik tábor taktikája ettől lényegesen különböző: a vádakra,

ellenvetésekre lehetőleg nem is felelnek, vagy ha felelnek, feltűnő rövidséggel felelnek, inkább elütik a vádat s gyorsan megint ellentámadásba mennek át. Ezért van rengeteg kiterjedésű katolikus hitelemző és hitvédelmi irodalmunk s nagyon kevés támadó, az ellenféllel foglalkozó iratunk katolikus részen, míg fordítva: a túlsó félen apologia alig van, támadó irat azonban annál több. Ez is amellett szól, hogy komolyság, alaposság s önbizalom bennünk van több.

Csattanó bizonysága ennek a különbözőségnek: a hittani tankönyvek összehasonlítása itt és ott. Nálunk csupa dogmatizálás és moralizálás, a hittani tételek és erkölcsi szabályok aggodalmas, részletező, hosszasan bizonyító előadása, viszont a szembenálló tanoknak alig némi érintése valahol. Odatúl meg, főleg a protestáns tankönyvekben, nagyon kevés pozitív tanítás — mily keveset törődnek pl. a prot. hittani tankönyvek az ifjúság felvértezésével az érzéki ingerek s kísértések ellenében! —, de annál több kitérés (gyakran valóságos kirohanás) a katolikus tanokra s azok heves bírálata. A módszer is különböző: mi elsősorban az értelemre akarunk hatni, meggyőzni, vallásos és tiszta erkölcsű életre ránevelni; ők meg főleg a hangulatkeltés és vádaskodás eszközeivel igyekeznek felekezeti szenvedélyt kelteni. Nálunk a vallásosság hitből s hitéletből áll, náluk: a katolicizmus elleni felpezsdülésekből. Ennek folyományaként a katolikus vallási irodalom főleg a hitetlenség ellen küzd, a szabadkőművesség, szociáldemokrácia, ateizmus ellen, míg a prot. felekezeti irodalom ezeket meglehetősen békén hagyja, neki úgyszólva csak a katolicizmus fáj. Nem hisszük, hogy pártatlan szemlélő e különbségeket nagyon könnyen meg nem állapíthatná a katolikus és a felekezeti irodalom között.

Ez különben nézetünk szerint nem is igen lehetne másképp. A protestantizmus Szabó Dezső szerint a kereszténységnek visszapogányosítása. Még aki ezt nem írja is alá, észre kell vennie, mennyire lényege s legbensőbb mivolta a protestantizmusnak a *forradalmi*

szellem. A forradalmi szellem pedig mindig és mindenütt tagadó, harcos, elkeseredett s romboló. A gyűlölet mételye legkönnyebben s legmélyebben eszi bele magát az egyszer forradalmasított lelkekbe. Ezért is találhatók fel a vallási forradalom képviselőiben s előharcosaiban oly feltűnően ugyanazok a lélektani tulajdonságok, amelyek más, pl. szociális irányú forradalmakban oly jellegzetesen kiütköznek. Hasonlítsuk össze pl. a protestáns felekezeti harcmodort a — különben vele természetesen egészen másirányú — szocialista-kommunista harcmodorral. Itt is, ott is feltűnően azonos vonások, azonos taktikai eszközök. Mindkettő előszeretettel viszi az elvi kérdéseket a személyes támadás terére (pl. harc a papság és jezsuiták ellen). Mindkettő a meglevő vagy képzelten fennálló viszonyok, hibák, emberi visszaélések bírálatából indul ki és ezekből véli bebizonyíthatni a támadott rendszer helytelenségét.

Mindkettő a támadásban látja érvényesülésének fő eszközét (a Népszava pl. csaknem sohasem felel a szocializmus vagy marxizmus ellen emelt elméleti kifogásokra, sem a vörös munkásvezérek ellen emelt konkrét vádakra, hanem a vádakat ellenvádakkal igyekszik elhomályosítani, körülbelül ahogy Baltazárék is tenni szokták, akik pl. Pezenhoffer statisztikai érveire máig nem feleltek mással, mint gúnyolódással). Mindkettő kínosan vigyáz arra, hogy az ellenfél érvelése a saját táborában közismertté ne legyen. (Hogyan hallgatnak pl. odatúl a Luther erkölcstelen kiszólásairól vagy a Kálvin vérontásairól, vagy a debreceni református fakultásnak Kun Béláékhoz intézett hódoló iratáról!) Mindkettő csökönyösen kitart álláspontja mellett, anélkül, hogy az ellenérveket csak figyelemre is méltatná; történelmi vádjait, ha százszor megcáfolták is, szakadatlanul és fáradatlanul ismétli („cél szentesíti az eszközt"-féle mesék), mintegy a hang erősségével, a megismétlés és propaganda csökönyösségével pótlandó az érveket. Mindkettő lemond végül az elvi magaslaton folyó eszmecseréről

s megértetéséről s helyette szervezetek létesítésében, a közhatalom meghódításában, befolyásos pozíciók elfoglalásában, politikai erő érvényesítésében s az ellenfél erőszakos elhallgattatásában látja az érvelés leghatásosabb módját. Mindkettő történelmileg s lélektanilag ugyanazon láncnak egy-egy szeme: a komoly kereszténységen alapuló társadalmi berendezkedés elleni harc és felkelések láncának. A forradalmi vonások itt és ott sok tekintetben azonosak.

Éppen ez a körülmény: a forradalmi szellem természetes szenvedélyessége, az önelbarrikádozás minden nyugodt érveléssel és meggyőzési kísérlettel szemben teszi szinte reménytelenné a keresztények újra-egyesülésének gondolatát. Aki a szenvedélyességnek állandóan olyan hőfokán áll, mint a protestáns hittani tankönyvek írói, attól megértést, vagy csak nyugodt leülést is barátságos tárgyalásra csaknem époly kevéssé várhatunk, mint egy vörös munkásvezértől. Ezért bizonyult eddig meddőnek minden mechelni konferencia és nálunk is minden kísérlet, hogy hidat építsünk Debrecen és Pannonhalma között. Prohászka optimizmusa megépítette a szivárványhidat, de szivárványhídon, sajnos — járni nem lehet.

■

Mégsem helytelen e téren az optimizmus. Ha tömegeket nem is, egyeseket, a szenvedély és gyűlölet nélkül keresőket, igenis meg lehet közelíteni. Ezeknek szánta *Bilkei* a könyvét.[1]

Ő maga is apai s anyai ágon protestáns törzsből származik s pennáját a megértés reményéről lemondani nem tudó, szeretetteljes és szeretetreméltó optimizmus vezeti. Jóakaratú olvasókhoz szól mindkét táborban s jóakaratú, nyugodt, mindkét oldal felé igazságos és tárgyilagos hangja sohasem üt át a szenvedélyességbe. A Prohászka fémjelezte felírást, „szi-

[1] Bilkei Ferenc: *Debrecentől—Pannonhalmáig.* Megértést kereső írás protestáns testvéreinkhez. Székesfehérvár, 1927. 292 lap.

várványhíd Pannonhalma s Debrecen között" kétségtelenül az utóbbi évek fájdalmas tapasztalatain okulva így korrigálja: „Debrecentől — Pannonhalmáig". Jelezve ezzel, hogy a vallási megértés és közeledés csak ebben az irányban teljesedhetik be.

Ritkán olvastam kedvesebb, világosabban összefoglaló, amellett tárgyilag higgadtabb, szeretetteljeseb könyvet erről a kérdésről. Történelmi adatai természetesen nem újak, de csoportosításuk s összefoglalásuk mesteri s a könyvet mint olvasmányt is lebilincselővé teszi.

Szeretnők, ha nagyon sokan olvasnák ezt a könyvet s adnák aztán higgadt protestánsoknak is kezébe. Főleg a hittanárok tennék nagyon helyesen, ha ezt a könyvet valósággal hittani olvasmányként hoznák be a rendes hittankönyvek mellé. Úgyis nagy baj és hiány, hogy a mi hittanoktatásunk túlságosan mellőzi a megkülönböztető tanokat a protestantizmus és katolicizmus között. Valahára ezen is változtatni kellene s bár nem abban a gyűlölködő, hamisan vádoló, történelemhamisító formában, de rá kellene végre már nevelnünk nekünk is a felnövekvő katolikus értelmiséget arra, hogy tudja, mi a protestantizmus, mik a törekvései s a harci módszerei, mennyiben nincs igaza s mily alapon képzelhető el a vallási béke egyedül. Szeretnők, ha Bilkei könyvét minden egyesület, kongregáció, kölcsönkönyvtár, olvasókör s minden katolikus tanintézet megrendelné s hogy tízezrével terjedne el az országban.

A katolikusoknak ez a könyv erősíteni fogja hitét, növeli önérzetét s felvértezi őket a mindennap hallott ellenvetések visszavetésére; a protestánsok közül pedig, éppen szelíd, megértető, igazságos modorával, meg fogja nyitni szemét azoknak, akikben jóakarat s igazságszeretet van. S ha ezek a felekezeti szenvedélyre való rendszeres ráneveltetés folytán nincsenek is éppen nagy tömegekben, mégis csak vannak s nem volna szabad őket elhanyagolni, a sorsukra hagyni.

A felekezeti patológia újabb tünetei.

Vallási élet és felekezeti élet nem azonos fogalmak. Ám miként a vallási életnek lehetnek patológikus elváltozásai, úgy főleg a felekezeti életnek is lehetnek és vannak olyan megnyilatkozásai, amelyek már a patológia területét súrolják, vagy egyenesen abba tartoznak.

A katolicizmus nem felekezet, nem szekta (ezért Magyarországon kívül sehol a világon sem nevezik „felekezetnek", „katholische Sekte" vagy hasonlónak); nemcsak azért nem, mert a katolicizmus semmiféle keresztény közösségből nem szakadt ki és felekezett ki, hanem azért sem, mert nem osztja a szekták és herezisek lényeges ismertetőjegyét: a minden elszakadással, széthúzással és elfelekezéssel természetszerűleg együttjáró harciasságot. A katolicizmus is lehet harcias, de nem ez a lényege; anyira nem, hogy inkább talán a túlságos, a néha csaknem tunyaságig menő békeszeretet jellemzi. Úgylátszik, az igazság birtoklásának tudata szelíddé, nyugodttá, csaknem restté teszi az embert, míg a pártütésnek természetével jár a nagyobb fürgeség, mozgékonyság, harcvágy és nyughatatlanság. Az eretnekségek (eretnekség, a görög *hairézis* szó szerint annyi mint szakadás, különválás) a történelem folyamán mindig mint rendkívül hangos, harcos, türelmetlen mozgalmak jelentkeznek.

Igy mindjárt az ariánusok. Valósággal vérbe borították Ázsiát, Északafrikát, sőt Európát is. Az első nagyobb keresztény elfelekezés mindjárt testvérháborúban, vérontásban, cselvetések, emberhajszák undorító tombolásában jelentkezett. A donatisták, a manichéusok, a nesztoriánusok bezzeg szintén nem érték be tanaik szelíd hirdetésével, hanem fegyvert ragadtak az Egyház gyengítésére. A középkori albiaiak és valdiak, katarok és bogumilek, majd a husziták és cseh testvérek el sem képzelhetők a békés propaganda terén; az ő érvényesülési módjuk a tűzzel-vas-

sal való háború volt, a demagóg lázítás és szenvedélyszítás a törvényes kereszténységgel szemben. A reformációról e vonatkozásban szinte fölösleges szólnunk. Első megjelenési formája vérviharos harc volt, százados vallásháborúk, amelyeket máig csak színleg váltott fel a „béke", helyesebben: a harc áttolódása társadalmi, politikai s irodalmi térre és némi elleplezése a „felekezeti békének" soha sehol a világon komolyan nem vett jelszavával.

Hogy a protestantizmus harc a katolicizmus ellen, a protestantizmus lényegével van adva. Épp ezért kissé értelmetlen beszéd, ha valaki az Anyaszentegyházat okolja a vallási háborúság megkezdésével, az első támadással. Mi érdeke lett volna az Egyháznak harcot, széthúzást akarni akkor, amikor a középkor végén csakugyan egyedül állt a síkon? S hogyan is kezdhetett volna háborút, mikor még nem is volt ellenfele? Hiszen a protestantizmus akkor keletkezett, amikor harcot kezdett s mielőtt az Anyaszentegyháznak hadat nem üzent, protestantizmus nem is volt.

Vannak ugyan békés, csendes, vallásos protestánsok is — hála Istennek — szép számmal. De ezek épúgy nem képviselik a hivatalos protestáns álláspontot, mint ahogy a liberális katolikusok nem képviselik a katolikus álláspontot. Azonkívül van igen sok többé-kevésbbé közömbös vagy éppen hitetlen protestáns. Ezek a legtöbb esetben jóhiszeműleg beszélnek „felekezeti", helyesebben: vallási békéről. Ám éppen ezért nem képviselik felekezetük igazi természetrajzát. Mert *vallási* béke van, de *felekezeti* béke nincs, épúgy, mint ahogy nincs „háborús béke". Mind a kettő ellentmondás a szavakban, contradictio in terminis. Mihelyt „felekezet", azaz széthúzás, felekezés, pártütés, protestálás: már nem béke. Épp ezért nincs értelme és nem őszinte beszéd, ha valaki protestantizmust mond s ugyanakkor békéről beszél: harcot s békét nem lehet egyszerre mondani.

*

Ebből a szemszögből válik érthetővé az a már nem is annyira tiltakozást és ellentmondást, mint inkább fájdalmas megdöbbenést keltő mód, amely protestáns honfitársaink egyik-másik gyűlésén és irodalmi megnyilatkozásán, sajnos, oly gyakran elénk ötlik.

Legújabban a református lelkészek hódmezővásárhelyi gyűlésezésén megint. Ezen a három napra nyúló tanácskozáson megint szabad pórázra eresztették Kálvin-felekezetű lelkészek szinte már beteges idegeskedésüket a katolikus Egyház ellen. Hiába keresünk ezen a gyűlésen vallási tartalmat, lelkipásztori problémák, lélekápoló célkitűzések, pozitív hittani vagy erkölcstani mondanivalók megbeszélését. Nemigen volt ott szó az egyke, az öngyilkosságok, a modern erkölcstelenségek leküzdéséről, a család védelméről, az elválások és szentírásellenes újraházasodások megakadályozásáról, a hitetlenség terjedésével szemben követendő elvekről. Nem, mindez az „Orle" urait kevésbbé érdekli. Ellenben hallottunk szenvedélyes, gúnyolódó, vádaskodó, ferdítő támadásokat a katolikus intézmények, a pápa, a szerzetesek stb. ellen s megállapíthattuk szomorúan, hogy a felekezeti szenvedély évről-évre nagyobb előmenetelt tesz a sérteni, sebezni, bántani-akarásnak rút művészetében. Az egyik leplezettebb, cizellált formában tette, a másik mind veszedelmesebben közelítve meg a hortobágyi fuvaros-terminológia szóvirágait és nem lehetett a támadás oly éles, oly sértő, oly primitíven durva, hogy „kitörő tapssal" ne hallgatták volna a jelenlevők, öntudatlanul is lesüllyesztve ezzel magukat azok szintjére, akik kezet csókolnak ugyan az oláh királynak, görnyedve hajlonganak a vörös országrontók előtt és lelkendezve írnak zsidóölő cikkeket a szélsőbal lapokba, csak egyetlen halálos ellenféllel nem tudnak megbékélni: a római „katolikusokkal".

Ez bizony láztünet, pszihózis, patológia, amely azonban adva van a protestantizmus eredetével.

Ennek a felekezeti pszihózisnak egyik tünete, hogy akit hatalmába ejt, nem is tud többé magábaszállot-

tan, higgadt elmélyedéssel latolgatni, nem tud az ellenérvekkel komolyan még csak foglalkozni sem. Mi minden vádra meg szoktunk felelni; nem tudjuk elviselni a gondolatot, hogy saját híveink között egyetlenegy is maradjon, aki az ellenünk felhozott hittani, történelmi vagy bármilyen ellenvetésre ne találhassa meg a kielégítő s logikailag megnyugtató választ. Ezért van hatalmas kiterjedésű apologetikai és dogmatikai irodalmunk, ami a túlsó félen jóformán teljesen hiányzik. A felekezeti pszihózis nem bibelődik ennyit a hittannal. A legsúlyosabb érvekre nincs válasza; a statisztika, a történelem, a Szentírás legvilágosabb bizonyságait a katolicizmus mellett egyszerű agyonhallgatással igyekszik párthívei elől elrejteni (pl. Pezenhoffer statisztikáit, amelyekre mindmáig *meg sem* próbáltak komoly választ adni). Meg sem kísérlik a válaszolást hacsak nem néhány lekicsinylő, többnyire személyeskedő odamondogatással — vásott iskolásfiúk módjára, akik, ha az érvekből kifogytak, a nyelvüket öltögetik arra, akit megcáfolni nem tudnak. Ellenben annál több erőt és művészetet fejtenek ki abban, hogy vádaskodásaikat minél változatosabb formákba öntsék s ha százszor megcáfolták is őket, a cáfolatoknak agyonhallgatása mellett újra és újra előhozakodhassanak velük (pl. a Mária-imádat vádja). Egy higgadtabb folyóiratuk egyik írója maga is észreveszi, hogy „van egy megdöbbentő gyakorlati tapasztalat, ami gondolkozóba ejt. Ez azt tanítja, hogy ha azt akarod, hogy valamit elhigyjenek neked, nem kell bebizonyítani azt, hogy igaz. Elég, ha sokszor, igen sokszor mondod, akkor nem is gondolkoznak az emberek fölötte és feltétlen igazságnak tekintik". (Protestáns Szemle.) Ennek a magyartalanságokkal telített mondatnak leírója valószínűleg maga sem vette észre, hogy ebben a „gyakorlati tapasztalatban" (van más is mint „gyakorlati" tapasztalat?) voltakép a felekezeti propaganda lényegét s a hódmezővásárhelyi gyűlések alaphangját ismertette.

*

Patológikus jelenség az is, hogy a l'art pour l'art gyűlölködő észre sem veszi, mikor jut ellenkezésbe önmagával. A hódmezővásárhelyi gyűlés főtémája, valósággal vesszőparipája XI. Pius pápa „Mortalium animos" kezdetű apostoli körlevele volt. (A Magyar Kultúra ezt a körlevelet 1928 február 5-iki számában teljes egészében közölte.) Úgylátszik, örültek neki, hogy van ismét min nyargalniok; van, amivel a különben hihetetlenül szegényes és üres gyűlésezést valamikép változatossá tehetik. Mi ugyan tizet teszünk fel egy ellen, hogy a gyűlés résztvevői, sőt szónokai közül alig akadt kettő vagy három, aki ezt a körlevelet elolvasta volna; de hát ez sem fontos. Fontosabb az, hogy a pápa ezt a körlevelet tudvalevőleg *feleletül* írta arra a protestáns részről ismételten elhangzott vádra, hogy miért nem vesz részt a pápa s az Egyház a felekezetek által Stockholmban, majd Lausanne-ben összehívott egységtanácskozásokon. A pápa tartozott vele a világ nyilvánosságának, hogy megokolja, miért nem tartja célravezetőnek a Söderblom-i kezdeményezést, s hogy elmondja, hogyan képzeli el ő s vele a katolikus világ az igazi vallási egyesülést Krisztus Urunk világos rendelkezése szerint. Felsorakoztatja a katolikus egység érveit a Szentírásból s az ősegyház egybehangzó tanításából s rámutat arra, hogy az igazi egységnek szükségszerű alapja a közös hit. Mert ahol mindenki mást hisz és tanít, mint a másik, ott vallási egységről bajosan lehet beszélni. A közös hitnek Péter sziklája az őre. Végül szeretetteljes szavakkal kéri az egységből kiszakadt keresztényeket, vessék ki szívükből a gyűlöletet, amely az egyesülésnek legfőbb akadálya, s imádkozzanak vele s a katolikusokkal együtt, hogy a Szentlélek kegyelme világosítson fel minden jóravaló keresztény embert. Ez a körlevél lényege.

Az „Orle" szónokai azonban mindjárt megfeledkeznek arról, hogy a pápa körlevele *felelet* volt a protestáns támadásokra s úgy beszélnek róla, mint váratlan és érthetetlen támadásról. Ez nekik aztán kelle-

mes „alkalmat és jogot ad arra, hogy a *nyílt támadás ellen* nyiltan védekezzenek". A „nyílt védekezés" természetesen nem egyéb, mint a megszokott modortalanságok újabb csokorbaszedése. A pápai körlevélnek szerintük az a célja, hogy a keresztény egység örve alatt „meggyöngítse a nemzeti élet létjogát" (!!) s hogy „a maga internacionális hatalmát, egyháza internacionális hatalmi rendszerét (?) támassza alá". A pápa nem akarja, hogy a katolikusok, ezek a „vakon vezetett lelkek, az igazság és hamisság különbsége felől miáltalunk felvilágosíttassanak". A pápa „a hitet feljebbvalónak tartja a szeretetnél, holott Pál apostol szerint is a hit, reménység és szeretet közül a szeretet a legnagyobb". (Valóságban a pápa épp az ellenkezőt mondta: a hitet nem *feljebb*valónak mondta a szeretetnél, hanem éppen a szeretet és egység szükséges *alapjának*, tehát *alatta*levőnek. S viszont nem éppen a reformáció egyik alaptévedése-e, hogy a *hitet* — nem pedig a cselekedetekben megnyilvánuló szeretetet — tartja az üdvözülés legfőbb eszközének? A saját, speciálisan protestáns tanuk címén róják meg a pápát?) A pápa, a „római helytartó" hívó szavára hallgatni — mondták — annyi volna, mint „visszatérni a világosságból őhozzá: *a sötétségbe*". És így tovább, és így tovább. Sehol a probléma szent komolyságának megértésére valló egyetlen higgadt szó, sehol egyetlen szikrája a Jézus egységreintését megszívlelő vallásos akaratnak, sehol az érvek komoly latolgatása, csak gyűlölet és pattogás s az a vádlottak padjára emlékeztető mesterkedés, hogy a pápa szavainak s szándékának megmásítása révén minél bántóbb és sebzőbb jelzőkkel lehessen ingerelni a pápa személyén keresztül a katolikusokat.

Ugyanakkor azonban, mikor a pápát szidják, amiért a hitegység visszaállítását sürgeti, nem jut eszükbe ezeknek a derék uraknak, hogy hiszen ők maguk is újabban az „egység" megteremtésében utaznak; sőt egyik legtürelmetlenebb (s legkevésbbé józan) hetilapjuk, a *Magyar Protestánsok Lapja*, folyton azt

harsogja diadalmasan, hogyha százszor elmarad is Lausanne-ból a pápa, azért a keresztények egységét mégis „megcsináljuk". Ugyanennek a lapnak egyik számában Baltazár Dezső „A Mária-kultusz" címen, igazán minden közvetlen ok vagy alkalom nélkül, megint csak egy speciálisan katolikus dogmatikus kérdéssel veszkődik; mondanunk sem kell, hogy teljes hozzá nem értéssel s a Lukács 1, 28 és 1, 42—55-nek fölényes ignorálásával; a Mária-tiszteletet „emberimádásnak" és „képtiszteletnek" téve meg, a katolikus kultuszt pedig „pogányos"-nak csúfolva. Vajjon mit mondanának ezek az urak, ha a mi lapjainkban ily című cikkek jelennének meg: „A kálvinisták képimádata", „A reformátusok bálványimádók"? Ha mi őket emberimádóknak mondanók pl. azon az alapon, hogy Tisza István szobrára gyüjtenek s felekezeti lapjaikban boldogan számolnak be a Tisza-szobor ügyének előhaladásáról? Hát ez nem pogányos „képtisztelet"? S nem „az emberimádásnak egyik formája"-e, amit ők pl. Kossuth-tal űznek, amikor egyszerűen bűnnek jelentik ki, ha valaki az irányzatosan meghamisított Kossuth-alakkal szemben a *történelmi* Kossuth kérdését teszi kritikai vizsgálat tárgyává? Egyik szónokuk szerint a katolicizmus tiltja a kritikát — nos, itt éppen az ellenkezőre akad példa. Itt és sok más esetben.

És íme: ugyanennek a számnak egy másik cikke vastagbetűs címében ezt hirdeti: „A magyar protestantizmus célkitűzése csak az *egység* lehet". Sőt, nehogy azt higyje valaki, hogy csak a *magyar* protestánsok egységéről van szó, az „Orle" gyűlésén sűrűn hangzott fel a kiáltás a keresztyének *nemzetközi és felekezetközi* egyesülése után. „A keresztyén egység nem utópia, nem szép álom, hanem sürgető szükségesség" — hangoztatta nem egy szónokuk s követelte a külföldi protestantizmussal való kapcsolatok mélyítését. Nos hát, ha az egységre törekvés náluk nem bűn, nem „nemzetközi hatalmi rendszerre" való törekvés, miért bűn a pápánál s a katolikusoknál, ha egységről beszélnek s az egységet áhítják? Természetesen nem azon

az alapon, amely, mint a protestáns szubjektivizmus, szükségkép csak szétszakadozásra vezet, hanem amely alapon Krisztus Urunk maga sürgette az egységet, amikor központi tanító- és kormányzóhatalomra, tekintélyi elvre, mégpedig kifejezetten Péterre építette azt az Egyházát, az egy Egyházat, amelyet a „világ végezetéig" alapított, tehát egyszersmindenkorra azonos struktúrájú, azonos alkotmányú, azonos sziklatalapzatú építménynek szánt.

*

Ezek az urak a harc hevében már a saját legvaskosabb ellentmondásaikat sem veszik észre. A debreceni főszónok például a *Pesti Napló* című nemkeresztény lapban stentori hangon dübörgi, hogy nem kell a „keresztény-keresztyén egység", ő sohasem hitt benne, ő a zsidókkal egynek érzi magát, de a „katolikusokkal" soha, s ugyanígy köhög a hódmezővásárhelyi gyűlésen is a keresztény-keresztyén egység *ellen;* ugyanakkor pedig a többi szónok ugyanezen egység *mellett* fuvoláz s megrója a pápát, hogy — persze hatalmi vágyból (mert a Máté 16, 18 és János 21, 15—17 nem számít) — megakadályozza az egységet s visszatartja a katolikusokat a lausanne-i „pánkrisztianizmus" álegységétől. Megróják a pápát, hogy nem vesz részt az ő egységtanácskozásaikon s mikor a pápa ennek a több mint megokolt tartózkodásnak igazán szelíd szavakkal okát adja, rátámadnak, hogy egységbe akarja kényszeríteni őket. Mária országává, *azaz* „pápai tartománnyá" akar tenni minket, zokogja Baltazár Dezső.

Tanulságos a felekezeti pszichózisnak az a további rabulisztikája, amely még a Szentírás bizonyos nyilatkozatait is, amennyiben ő ellene szólnak, csak azzal tudja kivédeni, hogy a szentírási szavakat a pápa szavaiként ismerteti s így iparkodik ellenük hangulatot kelteni. Emlékezetes ezirányban, ami csak néhány éve történt (mi akkoriban szintén részletesen beszámoltunk róla), hogy egyik felekezeti lapocskájuk az „egy

akol, egy pásztor" elvén is mint az uralomravágyó jezsuiták gyűlölködő és alattomos kitalálásán háborodott fel; holott az az elv csakugyan kétségtelenül Jézus Krisztus óhaja (Ján. 10, 16). Most is ugyanez esett meg (a P. H. szerint) egyik szónokukkal, egy Vasady Béla nevű teológiai tanárukkal. Félig gúnyolódva, félig megbotránkozva úgy beszél a pápai körlevélről, mint a türelmetlenség netovábbjáról, amely ugyan megengedi, hogy ők, a reformátusok „beengedjék házaikba (magyarul: házukba!) római katolikus hittestvéreiket, noha *ugyanazt az utóbbiaknak megtiltja az enciklika*". Hogyan? A pápa megtiltotta a katolikusoknak, hogy a protestánsokat még csak a házukba is befogadják? Meg tudná mutatni Vasady Béla teológiai tanár úr, hol, az enciklika melyik helyén mondja ezt a pápa? Nem fél attól, hogyha ezt a pápai enciklika *nem* mondja, hogy akkor ez az állítás közönséges rágalmazás, amely bírói eljárásnak is alapjául szolgálhatna?

Nos, mi felvilágosíthatjuk Vasady urat, hogy a pápai enciklika *semmiféle ilyen tilalmat nem tartalmaz,* amint erről mindenki meggyőződhetik, aki az enciklika szövegét (l. id. helyen) elolvassa. Ellenben a pápa az ő szükségképpen intranzigens dogmatikai álláspontjának igazolására igenis felemlíti Szent János apostol 2-ik levelének 6—11. versét, ahol a szeretet apostola, tehát a *Szentírás maga is* kifejezetten arra int, hogy akik a hitegységtől s az Egyháztól elszakadnak, akik mást tanítanak, mint a hivatalos Egyház, azokat a hívek *„ne fogadják be házukba, sőt még csak ne is köszöntsék őket"*. Ismételjük: ki mondja ezt? *A Szentírás maga.* Az, amelyre a protestánsok is szeretnek hivatkozni, de amelynek az ő felfogásaikkal ellenkező részeit szeretik agyonhallgatni, sőt alkalommal — mint a jelen példa mutatja — még *ki is merik gúnyolni.* Bizony, urak, az ősegyház, az apostolok és Krisztus maga, szörnyen komolyan vették a hitegységet! Még csak ne is köszöntsétek, aki nem az apostolok tanítmányát, hanem egyéni vélekedéseit hirdeti!

Nem az alkalmi érdekszövetkezést érti tehát a Szentírás a hitegységen, nem a merő külsőségekben, talán éppen az Egyház ellen való közös frontalkotásban való társulást, nem a felekezetek közös részvénytársaságát, amely mellett mindenki megmaradhat a legellentétesebb dogmatikai álláspontokon s amely mellett még a Jézus istenségében való hitet sem merték közös plattformnak felállítani, hanem az „idem sapere, idem dicere, sentire" Szentpáli elvét, a „ne legyenek köztetek szakadások" és „legyetek tökéletesek az egységben", az „egy nyáj, egy pásztor" krisztusi gondolatának megvalósulását, ahogy meg is van — hála Isten — nálunk, 340 millió katolikus közt, és megvan közel kétezer év óta. Hát csak gúnyolódjanak a Szentíráson és tegyék nevetségessé és gyűlöletessé a pápát, amiért Szent János apostol szavait idézi!

A határozati javaslat szokott bombasztikája „szomorúan és mély aggodalommal állapítja meg a bulla ultramontán (mi ez?) jellegét, amely *az isteni kegyelmet elmonopolizálja*". Ez a mondat annyira tetszhetett a luteránus Légrády Ottó és luteránus Lenkey Gusztáv lapjának, a *Pesti Hirlap*-nak, hogy vastag betűkkel nyomtatta le. Nos, ha ez az „elmonopolizálás" fáj a tiszántúli lélekboldogítóknak, tanácsoljuk, hogy ne a pápát szidják érte, hanem Krisztust és a Szentírást, akik ezt az „elmonopolizálást", helyesebben: a tekintélyi elvet a hitegység érdekében tanították. Ezt a szidást és gúnyolódást ezúttal szegény Szent János apostolon máris szemrebbenés nélkül elvégezték.

Az önmagukkal való szemköztkeveredés egyébként is megmutatkozott ezen a mindenkép szerencsétlen gyűlésen. Victor János teológiai tanáruk *„Római katolikus eredetű káros hatások a külföldi és hazai protestantizmus életében"* címmel beszélt. Az egyik káros hatás szerinte „a püspökség, mint külön rend". Ezt ő „veszedelemnek" tekinti. Szinte nem hiszünk a szemünknek, mikor ezt olvassuk. A másik baj szerinte „a ritualizmus", az igehirdetés háttérbeszorulásával. Nos hát Victor Jánosnak szerintünk igaza van.

A protestantizmus, névleg a luteranizmus és kálvinizmus, *elvileg* kizárja a püspöki intézményt mint külön rendet. Igaza van Victor Jánosnak abban a megokolásban is, hogy a püspöki rend „csökkenti a kisebb közületek, egyházközségek, presbitériumok autonómiáját". Biz ez így van. Ezen az alapon a kálvinisták még negyven évvel ezelőtt tiltakoztak a „püspök" elnevezés ellen. Csak azt nem értjük, hogy akkor újabban miért ragaszkodnak oly mohón és csökönyösen ehhez a „római katolikus eredetű *káros* hatáshoz" s miért dühöngenek, ha mi őket bizony nem tekintjük s nem nevezzük püspököknek. Vagy talán mégsem olyan „káros hatású" dolog a magyar történelemben Szent István óta oly dicsőséges névvé szentesült „püspöki" címmel való parádézás? Amivel aztán 500 holdakat és közjogi méltóságokat lehet kicsikarni a magyar államtól, s aminek alapján harangzúgásos, bandériumos, fehérruhás-lányos „püspöki" bevonulásokat lehet rendezni — ritualizmus ide, ritualizmus oda? *Vagy* jók voltak azok az ősrégi katolikus intézmények, *vagy* károsak. Ha jók voltak: miért kellett megszüntetni s ellenük tücsköt-bogarat összehordani? Ha károsak voltak: miért kapkodnak akkor az urak utánuk, mint Bernát a mennykő után?

Egyik lelkész aztán a *„klerikális sajtó káros hatásáról"* szólt „a magyar nemzeti életre". Valóban, a keresztény sajtó nem kell az atyafiaknak, még ha a katolikusok annyira naivan hittek is a közéleti együttműködés lehetőségében, hogy a saját lapjaiknál éveken át protestáns főszerkesztőket alkalmaztak. Ellenben annál kevesebb aggodalommal sorakoznak a bal és szélsőbal destruktív orgánumai köré. Baltazáréknak az *Egyenlőség*, a *Magyar Hírlap* (azelőtt Világ), *Népszava, Pesti Napló, Reggel, Az Est* ellen nemhogy nincs soha egyetlen szavuk, de még írnak is ezekbe a lapokba. Amint viszont ezek a lapok ugyanoly előzékenyen szolgálják ki őket a katolikusok ellen intézett támadásaikban. Míg pl. a vásárhelyi gyűlést a liberális lapok nagy tisztelettel közölték, addig a tapolcai

katolikus gyűlés szónoklatait elferdítve, eltorzítva, nevetséges és meggyűlöltető szövegezésben s hasonló kommentárokkal „ismertették".

Még a Népszava is örökké a protestánsokhoz dörgölődzik s inti őket, hogy valahogy meg ne feledkezzenek a katolikusokkal szemben a „protestantizmus nemes tradícióiról". (A tradíciótisztelő Népszava!) A hódmezővásárhelyi lelkészgyűlés sem foglalkozott a pornográfia, a nemzetellenes sajtó, a hitetlenség és szociáldemokrácia agitációjával, neki csak egy fáj: a „klerikális", azaz a keresztény-nemzeti sajtó. S itt megint nem veszik észre a kiáltó ellenmondást, amelybe keverednek. „Klerikális" sajtól Ők maguk — igaz, hogy Luther és Kálvin tanaival ellentétben — a katolikus papság nimbuszára vágyva újabban mindinkább „papoknak", sőt „espereseknek" és „püspököknek" címezik magukat. Hát ez nem klerikalizmus? Mi a „klérus", ha nem „papság"? Urak, vagy papok önök és akkor ne legyenek oly dőrék, hogy önmaguk alatt vágják a fát, vagy — ne nevezzék magukat papoknak, hanem érjék be a szerényebben hangzó (de protestáns eredetű) „lelkész" szóval, vagy ami aztán egészen őszinte beszéd volna: nevezzék magukat egyszerűen „felekezeti agitátoroknak".

A felekezeti pszichózisnak még egy csalhatatlan tünetét kell megemlítenünk, ezúttal a régebbi írásaiban komoly és vallásos irányú, de újabban a debreceni légkörben teljesen baltazári szintre ereszkedő Révész Imrével kapcsolatban. Patológikus tünetnek tartjuk, ha valaki csupa harci elragadtatásában — *hamisan idéz* és hamis idézetre alapítja egész messzemenő és messzemenően odiózus következtetéseit. Az ilyen hamis idézés esetét Vasady Bélán már föntebb láttuk. Nem kívánjuk a tudatos hamisítás gyanújába fogni egyiküket sem — erre keresztény embernek kényszerítő szükség esetén kívül joga nincs —, azért írjuk inkább mind a kettőt a patológikus elfogultság számlájára. Révész Imrénél nevezetesen azt az elhamarkodottságot, amellyel „A jezsuita rend és ellenségei" c.

könyvemet[1] idézi s olyat idéz belőle — legalább a lapoknak eddig cáfolatlan jelentései szerint —, ami a könyvben, ha górcsővel vizsgáljuk is, *egyáltalán nem fordul elő*. Révész Imre szerint: „Bangha Béla azt állítja, hogy a jezsuiták sohasem tekintették magukat az ellenreformáció előharcosainak és *irataikban* a protestánsellenesség különösebben csaknem sohasem szerepel". Íme a jezsuitizmus! — kiált fel Révész Imre. Valóban: ha könyvemben csakugyan olyasmit mondanék, hogy a jezsuiták a protestantizmus ellen irataikban nem küzdöttek, ezt az állítást vagy vakmerőnek, vagy ravasznak lehetne nevezni. Azonban én a vonatkozó helyen egészen mást írok, mint amit — a hírlaptudósítások szerint — Révész Imre a könyvbe beleolvasott. Ott t. i. ez áll (36. o.): „Érdekes megfigyelni, hogy a jezsuiták maguk sohasem tekintették rendjüket *elsősorban* az ú. n. ellenreformáció eszközének, inkvizíciós eljárásokban sohasem vettek részt, protestánsüldözéseket sohasem rendeztek (bármennyire meséli is ezt a regényirodalom) s magának a rendnek *hivatalos törvénykönyvében, alkotmányában, az egyetemes* (rendi) *gyűlések határozataiban, a generálisok rendeleteiben* a protestantizmus mint ilyen különösebb módon csaknem sohasem szerepel. Természetes, hogy a jezsuiták rengeteg vallási polémiát is folytattak" stb. Ez bizony lényegesen más, mint amit Révész Imre „idéz". Nem tud-e olvasni? vagy a gyűlölködés vakítja el a szemét annyira, hogy már a fehéret is feketének nézi? Vagy csak a protestáns tollból származó sajtótudósítás idézett hamisan?

Szóljunk-e még a debreceni „nagyágyú" komor puffanásairól? Azokról a kenetes szavakról, amelyek szerint mi katolikusok a „sötétség uralmát" akarjuk felhozni, hazug szavak közt „mossuk tőrvető és forgató kezünket", „a lelkek eltompulásával ügyesen operáló reakció" vagyunk, a pápa „magát Istenné tette", s a Szentírást „a tiltott könyvek indexére ve-

[1] Lásd Bangha: Összegyűjtött Munkái XVI. kötet 5—184. lapjait.

tette az irodalom pornográf termékei közé". Aki ilyen bárdolatlan és eszement szavakkal dobálódzik, csakugyan élő bizonyítéka a felekezeti szenvedély okozta patológikus lelkiállapotnak.

Ismételjük: a felekezeti harcnak ezt az elfajulását mi csak nagy jóakarattal írhatjuk a pszichózis és a patológia számlájára. Borzasztó volna, ha fel kellene tennünk, hogy mindez a tudatos és számító rosszakarat, a szinte pokoli elvetemültség és jellemtelenség megnyilatkozása volna. Sajnos, sokan ezt a magyarázatot sem tartják kizártnak. Abból a mohó előtörésből, amelynek a felekezeti kisebbség részén álladóan tanui vagyunk, a pozíciók tömeges elhalászásából, az alföldi köznép közt való erőszakos térítésekből, a katolicizmus háttérbeszorításából a közhivatalokban, bizonyos puccstervek folytonos kolportálásából sokan azt a következtetést vonják le, hogy itt valami tervszerű pánprotestáns diktatúra készül s ennek előkészítésére szolgálnak a katolikusok megfélemlítését s a felekezeti öntudat túlfűtését célzó állandó támadások. A balpárti sajtótól nekik nincs mit félniök; a P. H.-ok maradéktalanul beállnak a harcos protestantizmus támogatói közé — mint ezekben a tudósításokban is, amelyekben, miként annak idején a Polónyi-féle perben, leplezetlenül a katolikusellenes irányhoz szegődtek — s melléjük fog állni a félrevezetett, a liberális, a P. H.-féle lapokon kérődző álkatolikusok serege is. Az Egyház ellenségei rossz dogmatikusok, rossz logikusok, de — kitűnő sakkozók; meg kell engedni.

*

Azonban ne folytassuk ezt a mindenképpen kellemetlen témát. Összefoglaláskép elmondhatjuk, hogy a hódmezővásárhelyi lelkészgyűlés *mondani* édeskeveset mondott, de amit mondott, azt igen gorombán, igen szenvedélyes nyerseséggel s igen kevéssé keresztény és úri módon mondotta. Vallási tartalmat, a kor lelki és erkölcsi problémáihoz való hozzászólást, a rohamosan terjedő hitetlenség és erkölcstelenség

elleni védekezés megtárgyalását hiába keresnők ennek a gyűlésnek a szóáradatában. Azoknak a fenséges és emelkedett vallási és erkölcsi eszméknek, amelyek a katolikus nagygyűléseken tárgyaltatni szoktak, itt nyomát sem látjuk. Ellenben megtaláljuk a sok gyűlölködés végén, ami csalhatatlan biztossággal várható is volt, a materialista vonást: hogy újabb küldöttséget menesztenek a miniszterelnökhöz s a kultuszminiszterhez a lelkészi fizetéseknek 2400 aranypengőre való felemelése ügyében. A bankett sem hiányzott volna, ha az elviselhetetlen hőség után (talán ezért nem sikerültek a beszédek jobban?) rettenetes istenítélet nem kezdődik s a villám bele nem csap pontosan abba a konyhába, amelyben éppen az „Orle" díszlakomáját készítették; aminthogy a történelmi teljesség kedvéért fel szabad jegyezni, hogy ugyanakkor becsapott a hódmezővásárhelyi református főgondnok tanyájába is. Igy bizony a gyűlésnek a legzavartalanabb, legkevésbbé gyűlölködő s így talán legérdemesebb része elmaradt.

A világ csak egy tapasztalattal lett gazdagabb: újból megbizonyosodott, hogyan értelmezik az atyafiak a *gyakorlatban* azt a felekezeti békét, amelynek érdekében tőlünk állandó harakirit követelnek. És sajnos, meg is kapnak; mert hiszen köztünk is van elég névleges katolikus, elég P. H.-olvasó, elég belső renegát, nálunk sem tetszik mindenkinek az Úr szelíd igája, tőlünk is átpártol elég, anélkül, hogy azt nyiltan megtenné, a tagadás, a könnyebb erkölcs, a tekintélyrombolás és egyházhűtlenség táborába. Vannak „protestáns katolikusok" is, vagy, ami egyre megy: liberális katolikusok. Ezek azok, akik felé Baltazár Dezső is szeret testvéri jobbot nyujtani s akiket élesen szeret megkülönböztetni a pápával tartó, ultramontán, jezsuita, klerikális, szóval: a becsületes katolikusoktól.

A krisztusi egység elvéhez tehát a vásárhelyi gyűlés egy lépéssel sem közeledett. A tagadás elvének követői tovább is gyűlölködni akarnak, mint

ahogy minden pártütő, minden renegát gyűlöl. Hiszen ha nem gyűlölne, máris megszűnnék zendülő s pártütő lenni.

Szeretjük remélni, hogy ez a beteges gyűlölködés épp azzal veszít a beszámíthatóságából az Úr előtt, mert beteges, patológikus. „Nem tudják, mit cselekesznek." Nem tudják, hogyan ártanak a kereszténységnek s a hazának ezzel az elvakult pártoskodással. Mi nem tehetünk mást, minthogy az utolsó vacsora Krisztusával s a pápával együtt imádkozunk értük, hogy a világosság Istene nyissa meg szemüket. Hogy jusson végre nekik is eszükbe Jézus szava, aki kínhalála előestéjén oly forrón imádkozott a hit és a szeretet egységéért.

És jussanak eszükbe saját, megtagadott magyar őseik, akik valamikor szintén mind, kivétel nélkül római katolikusok voltak, ötszáz hosszú éven át!...

A „Magyarság" és a katolikusok.

A „Magyarság" ismételten feljajdult, amikor katolikus gyűléseken egyes szónokok figyelmeztették a közönséget, hogy a „Magyarság" nem katolikus lap s a katolikus közönségnek elsősorban a katolikus lapok körül kellene tömörülnie. Milotay István vezércikkben foglalkozik ezzel a kérdéssel (szept. 23.). Kijelenti, hogy az ő lapja „sem nem katolikus, sem nem protestáns", hanem keresztény és zokon veszi e sorok írójának, hogy őt nem akarja keresztény ujságírónak tekinteni.

Ez az utóbbi megjegyzése nyilvánvaló tévedés: sohasem mondtuk, hogy Milotay István vagy a „Magyarság" nem „keresztény" irányúak. Nem kell a vita hatásosabbá tétele érdekében az ellenfélnek olyan dolgokat tenni az ajkára, aminőket az sohasem mondott.

Ellenben a dolog érdemére nézve Milotay csak megerősíti ugyanazt, amit mi mondtunk és mondunk: hogy a „Magyarság" nem katolikus szellemű orgánum. Megengedjük, hogy nem tartozik a protestantizmusnak

baltazári szárnyához, talán még a felekezeti szárnyához sem. Elismerjük, hogy időnkint a katolicizmus megsértett érdekeinek is védelmére kel, amivel hiszen a fenntartóinak tartozik. Azonban állítottuk és állítjuk, hogy *nem katolikus* lap, s ezt az állításunkat most Milotay István maga aláírja. Akkor azonban nem értjük az idegeskedést, mert hiszen ama katolikus gyűléseken csak erről volt szó. Talán megvan még a katolikus gyűlések szónokainak az a joguk, hogy közönségüket arra figyelmeztessék, melyek a katolikus és melyek a nemkatolikus szellemű lapok.

Hogy mennyiben protestáns lap a „Magyarság", ezúttal bővebben nem illusztráljuk. Csak arra mutatunk rá, hogy Milotay valószínűleg maga sem látja világosan a katolicizmus mivoltát, ha a fentebb idézett mondatot alapelvének vallja. Egy modern ujságíró bajosan is lehet annyira járatos a teológiai kifejezésekben, hogy ezeket a finomságokat azonnal észrevegye. Milotay s a „Magyarság" jelmondatában ellenmondás rejlik. Mert nem lehet valaki keresztény, anélkül, hogy vagy katolikus, vagy akatolikus ne volna. Aki azt mondja magáról, hogy ő sem nem katolikus, sem nem protestáns, csak keresztény, az már ezzel szükségképpen a protestáns állásponthoz köti le magát. Mert protestáns (vagy szakadár) az a keresztény, aki nem ismeri el a katolicizmust egyedül irányadó tényezőnek a keresztény vallási kérdésekben. „Aki nincs velem, ellenem van s aki nem gyüjt velem, szétszór". Épp olyan ez, mintha valaki a királyság kérdésében azt az elvet vallaná, hogy ő sem nem legitimista, sem nem forradalmár. Mihelyt nem legitimista, már forradalmár; mihelyt nem királyhű, már ellensége a királynak.

Ne vesse ennek senki ellene, hogy hiszen a keresztény nemzeti ébredés első éveiben a katolikus sajtó sem harsonázta a katolikus jellegét. Akkor arról volt szó, hogy a liberális és szabadkőműves mákonyból hirtelen felocsudott jóakaratú protestáns elemeket nem lett volna helyes vallási kérdések feszegetésével megriasztani, vagy esetleg ismét balfelé taszítani. Ám azért

akkor sem volt elv, hogy nem vagyunk „sem protestánsok, sem katolikusok". A katolikus sajtó alkalmazott akkor is (s gondolom, ma is alkalmaz) olyan protestáns szerkesztőket és munkatársakat, akik ehhez a programmhoz alkalmazkodtak.

Azóta azonban lényegesen megváltozott a helyzet. Milotay maga is emlegeti az „úgynevezett kálvinista kurzust". Ő ezzel szemben még mindig azon az elméleti alapon áll, hogy ne törődjünk a hivatalok betöltésénél azzal, ki milyen vallású, katolikus-e vagy protestáns, csak alkalmas és rátermett ember legyen. Nem teszünk fel Milotayról olyan rosszhiszeműséget, hogy ezeket a jótanácsokat merő protestáns eltussolási szándékból osztogatná, mert akkor igazán protestánsabbnak kellene tartanunk még Baltazár Dezsőnél is. De nyilván nem akarja észrevenni a való helyzetet. Ha egyszer a magyarság bizonyos részén csakugyan évek óta nem az számít elsősorban, ki a rátermett s ki az érdemesebb, hanem egyszerűen azt vizsgálják, jó protestáns-e a kinevezendő, akkor nem lehet a katolikusoktól azt kívánni, hogy egyszerűen ne vegyenek tudomást a nemcsak „úgynevezett", hanem nagyon is valóságos kálvinista kurzusról és törődjenek bele, hogy a forgalmi ellenőrtől és leventeoktatótól fel az államtitkárig minduntalan pontosan a kálvinisták a rátermettebbek és érdemesebbek.

Akár észreveszi Milotay, akár nem, *Magyarországon ma lappangó vallásháború van* s aki háborúban azt mondja, hogy ő sem ide, sem oda nem tartozik, az vagy nem beszél őszintén, vagy nem él benne a reális életben. Az „úgynevezett" kálvinista kurzus folytonos aggresszivitása idején Milotay mondhatja magáról vagy a lapjáról, hogy „sem nem protestáns, sem nem katolikus", a megtámadott, kisemmizett, háttérbe szorított katolikusságnak joga van ezzel szemben olyan lapokat keresni, amelyek, legalább a körülmények mértéke szerint, megtámadott jogainak védelmére kelnek s nem fuvoláznak vallási békéről ott, ahol az egyik oldalról állandóan késhegyig menő támadások történnek.

Mihez tapsoltak a református lelkészek és presbiterek?

Hódmezővásárhelyen a kálvinista felekezeti élet szempontjából jelentős napok játszódtak le. Az Országos Református Lelkész Egyesület közgyűlését tartotta, majd ezt követően az Országos Presbiteri Értekezlet nagyválasztmánya ülésezett. A sok beszéd között elhangzott egy az ország kétharmadának vallásos érzületét és hitbeli meggyőződését a legmélyebben sértő és legkíméletlenebbül bántó felszólalás a következó kitételekkel:

„A lelkek eltompulásával mindig ügyesen operáló reakció elérkezettnek látta a pénzért sok mindenre kapható tudománynak kiadni az utasítást az átértékelésre, amelynek célja minden kulturális haladás és nemzeti vívmány érdemeit tőlünk elvitatni és a többet igérők számlájának javára átvezetni".

„Az egészen bizonyos, hogy a sötétség uralma átmenetileg berendezkedik. A másképp beszélni, mint cselekedni — elmélet gyakorlati alkalmazása megtéveszti az emberek százezreit, akiknek lelkéből az okosság mérlegét a háború és a forradalmak rázkódásai kivetették. Ha a házi ujságjuk vakmerő lelkiismeretlenséggel eléjük tárja a valótlanságokat, mérlegelés nélkül fogadják el még intelligens emberek is támadókul a védekezőket, békebontókul azokat, akik az élő igazság békéje érdekében a halál békéje ellen küzdenek. A sebzők rejtekben maradnak, a nyilvánosság előtt a felekezeti béke kenetteljes szavainak hangoztatása mellett mossák tőrvető és forgató kezüket és nem őket, hanem azokat éri gáncs, akiknek szájából hozza ki a természetes feljajdulást a méltatlanság és a fájdalom. Nekünk az a kötelességünk úgy a magunk vallásának isteni tisztasága és tökéletessége, mint hazánk dicsőséges jövendője érdekében, hogy a sötétség uralmának ideje megrövidüljön."

„A pápai körlevél az emberiség közös eredete és közös természete gondolatából indult ki, nem az egyetemes emberszeretet céljáért, hanem hogy meggyen-

gítse a nemzeti élet létjogát és hogy a maga internacionális hatalmát támassza alá. A közös természet hangoztatása dacára következetes következetlenséggel tagadja a lehetőségét annak, hogy a római egyházon kívül bármely keresztyén felekezetbeli ember rendelkezhetnék az Istenhez vonzódás természetes érzületével. Ellentmond a pánkatolicizmus törekvéseinek. És ez természetes is, mert a tiszta kereszténység egyetemes diadalra juttatása először is a pápasság szentírásellenes uralmát és rendszerét vinné áldozatul Krisztus győztes igazságainak oltára elé."

„És így tovább a pápai körlevél Szentírásba ütköző, emberszeretet-ellenes és alázatosságnélküli tanítása. Ilyen tanítások hangoztatása könnyű a magát Istenné tett pápának abban az egyházban, ahol minden igazságok próbaköve, zsinórmértéke, a Szentírás a tiltott könyvek indexére van vetve az irodalom pornográf termékei közé. A főnek igen gyenge véleménye lehet a tagok értelmi színvonala felől ott, ahol a józan ész uralmának korszakában nyilt színen büntetlenül és kritika nélkül lehet megmásítani a Szentírás igazságait. Ha embernek kívánnánk engedni és nem Istennek, akkor hallgatnánk a római helytartó hívó szavára."

Hogy ki a tizenhatodik század vadonjából hazajáró lélek, — egyáltalán nem érdekes. Ugyanettől a hangtól megdöbbent már a keresztény társadalom a háborúelőtti szabadkőművesség korszakában. Ugyanezt a hangot megvetette már a nemzeti közérzés a forradalmak dúlásakor és ugyanettől a hangtól végleg elundorodott minden tisztességes magyar az oláhok debreceni bevonulásakor.

A katolikus társadalmat azonban kimondhatatlanul kínosan érinti, hogy ehhez a beszédhez a református lelkészek nagy tömege, a hazai kálvinisták világi vezető egyéniségeinek százai tapsoltak. A kőnyomatos tudósító szerint a szónokot beszéde folyamán és annak végeztével hosszasan ünnepelték. Mivel ezt a felháborító észjárást, ezt az izzó gyűlöletet, ezt a legmodortalanabb modort a református társadalom lelkészei és

presbiterei most már harmadízben fogadják kitörő ujjongással, a legkomolyabban fel kell vetni a kérdést, — mit akar a hazai kálvinizmus? Azt, hogy gyűlölet ossza ellenséges táborokra a nemzeti társadalmat? Egy erőpróbát akar kiprovokálni, avagy talán leplezni akarja azt a tényt, hogy számarányát, vagyoni és erkölcsi erejét messze túlhaladó mértékben sikerült a csonkaországban szerephez jutnia? Avagy esetleg a közeljövőben olyan célok megvalósításáért veti magát harcba, amelyekhez a zavar, kavarodás, füst a szükséges nyitány?

A katolikus társadalom ezek után kénytelen lesz a legéberebb figyelemmel tanulmányozni, *mi az oka annak, hogy a hazai kálvinizmus a katolikusok ellen való minden piszkolódást tüntető tapssal fogad,* hogy az ellenük irányuló alpári és gyűlölködő hangot kitörő ujjongással ünnepli.

Magyar probléma és vallási béke.

Vitéz Bajcsy-Zsilinszky Endre nem tartozik azok közé a zsurnalisztáik közé, akik csak azért írnak, hogy teletöltsék a papirost s nem tartozik azok közé a protestánsok közé sem, akik csak azért feszegetnek vallási kérdéseket, hogy szenvedélyes kirohanásokat rendezzenek a katolikusok ellen. Abban a cikkében, melyet mostanában egy heti folyóirat hasábjain „Katolikus és protestáns magyarok egymás közt" címmel írt s amelyben egy badacsonyi párbeszéd keretébe foglalta gondolatait, hiába keresnők azokat a durvaságokat, alacsony gyanúsításokat s színvonalalatti nagymondásokat, amelyekben a protestáns polémia hazai képviselői kilencvenegynéhány százalékban megnyilatkozni szoktak. Még csak azt a mérsékeltebb felekezeti harcmodort sem teszi magáévá, amely egyes felekezeti írókat és közéleti szereplőket jellemez, akik egyoldalúan csak a maguk felekezetének érdemeit helyezik előtérbe és még ahol egyenesen nem sértenek

is, arra aggályosan vigyáznak, hogy a katolicizmus értékeit valamikép el ne ismerjék.

Nagyfokú gondolati függetlenség és becsületesség van az olyan íróban, aki protestáns létére le meri írni a következő mondatokat:

„Tudd meg: jó protestáns ember létemre is határtalan bámulattal és bensőséges tisztelettel adózom a katolicizmusnak. Mint vallás, mint etikum, mint művelődés, mint szervezet: az emberi lélek termő és alkotó őserejének csodálatos gyümölcse. Szinte megszédülök, mikor hierarchiájának geniális roppant épületére föltekintek, mely egyszerre monumentális és józanul gyakorlati, egyszerre hódító, imperialista, abszolút, mereven változhatatlan kifelé és rugalmas, új szépségek, új igazságok fölszívására, új művelődési levegő befogadására alkalmas befelé, egyszerre képes egyetlen célra összhangba és közös erőfeszítések grandiózus lendületébe foglalni százmilliókat és megóvni, fölhasználni az egyén, az egyéniség, a tehetség, a lángész legjavát, egyszerre tud demokrata lenni, hogy a legalsóbb néprétegek tengermélyéről is felhozza a gyöngyszemet, hajszálgyökerei a néplélekbe gyökereznek és arisztokrata, hogy mindenünnen ki tudja választani az értékek javát és azokkal kormányoz, évezredes lélektani bölcsesség, évezredeken köszörült ösztön és ítélet van bele építve, mint láthatatlan és elpusztíthatatlan idegrendszer, szociális horizontja úgy alkalmazkodik az időhöz, mint a szem bogara a távolsághoz: a római egyház a zsidó faj mellett a világtörténelem legnagyszerűbb, legtökéletesebb, legörökéletrevalóbb szervezete, mely mögött eltörpül az ókori római birodalom s a mai brit birodalom."

Hogy ezek után Baltazárról nincs más szava, mint az elítélése, nem is csodálhatjuk, s jól esik azt a tárgyilagosságot is elismerni benne, hogy nem állítja Baltazárral egy sorba azokat, akik ennek az úrnak a támadásaira választ adtak s a felekezeti béke érdekében nem rója meg a megtámadottat épúgy, mint a támadót, ha ez visszautasítja az arcába dobott gyalázatot. Ebben

Zsilinszky Endre kétségtelenül igazságosabb es emelkedettebb ízlésű publiciszta, mint akik akár a liberális lapokban, akár a Magyarság-ban, vagy akár a még a katolikus gyűlések elnöki asztalán is ismételten elfeledtek különbséget tenni támadás és védelem, durválkodás és jogos felháborodás között, egy vonalba erőltetvén a kettőt, ami az utóbbira nézve feltétlenül jogtalan és igaztalan dolog.

Zsilinszky hosszú „párbeszédében" a katolikus és protestáns magyar oda konkludál, hogy helyes és szép a katolicizmus is, helyes és szép a protestantizmus is, amennyiben mindkettő hasznos szolgálatokat tehet, tett és tesz a magyarságnak, de éppen a magyarság érdekében nem kell és nem szabad a vallási különbözőségeket firtatni; az az ideális állapot, amikor nem is tudjuk egymásról, ki milyen vallású. *„Nem ismerünk más célt, mint a magyarságot"* mondja. „Minden más *csak eszköz* lehet erre az egyetlen célra, vagy — akadály." „Meg kell egyszer már értetnünk ezekkel a kiélemedett, vaskalapos, szárnyatlan lelkű katolikus és protestáns nagygyűlési és kongresszusi feleselőkkel, hogy a háborús és háború utáni fiatal magyarság halálosan únja már őket és igyekezni fog végét vetni felelőtlen lélekmérgezéseiknek." „El a fórumról a felekezeti gyujtogatókkal, akik bélyegként akarják rám ütni protestáns voltomat, rád a te nemes, türelmes, befelé élt (!) katolicizmusodat, hogy elterelják a figyelmet az egyetlen magyar faji és nemzeti problémáról. És hogy itt-ott felekezeti türelmetlenséggel kendőzzék el érzéktelenségüket a magyar sors iránt s bizony sokszor a magyarság — hiányát is."

Ezekben a mondatokban nemcsak Zsilinszky Endre felfogása tükröződik a vallási és a magyar probléma viszonyáról, hanem széles társadalmi köröké is. Táplálja s terjeszti ezt a felfogást a sajtó jókora része, a liberális-protestáns-zsidó Pesti Hírlap épúgy mint a társai. Ennek a felfogásnak lényege az, hogy *első a világon a magyarság, a faj, a nemzet, az állam,* s egy-egy vallásnak *csak annyi az értéke,* amennyire a fajt,

a nemzetet, a magyarságot erősíti. Aki más értelemben is ismer vallási problémát, aki a vallást fölébe helyezi a fajnak vagy a nemzetnek (ez a kettő nem egy dologl), az hazaáruló, az „szárnyatlan lelkű feleselő", az „felekezeti gyujtogató".

Tartozunk ezeken a hasábokon olvasóinknak s az olyan lojális ellenfélnek is, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, hogy erről a kérdésről mi is világosan beszéljünk és álláspontunkat megjelöljük.

Bajcsy-Zsilinszky Endre valószínűleg maga sem sejti, hogy amikor a magyar probléma szuprémáciáját a vallási kérdések fölött így leszögezi, ezzel egészen egyoldalúlag a *protestáns fajkultusz és nemzetimádat* elméletét akarja fölénybe helyezni nemcsak a katolicizmus, hanem minden történelmi kereszténység fölé. Nem tudjuk, hogy az ő felfogását a kereszténység természetfölötti értékeiben hivő protestánsok aláírják-e; mi azon a címen nevezhetjük ezt a felfogást protestánsnak, mert a protestánsok közt van leginkább elterjedve s mert a protestantizmus részén nincs oly fórum s nincs olyan dogmatikai alap, amelyen az ilyen felfogásokat, mint a protestantizmussal meg nem egyezőt, definitív módon vissza lehetne utasítani. Akad természetesen hitében tájékozatlan ú. n. anyakönyvi katolikus is bőven — az említett lapok szorgalmasan tenyésztik őket —, akik a fentiekhez hasonló nyilatkozatoknak badacsonyi párbeszédek, hazafias ünnepélyek s pohárköszöntők alkalmával zajosan helyeselnek. Mindazáltal egészen bizonyos, hogy katolikus alapon a fenti felfogást soha el nem fogadhatjuk s azt mint a katolicizmusnak, de általában az evangéliumi kereszténységnek, sőt még általánosabban: a vallás lényegének tagadását és kerek ellentétét kell megbélyegeznünk.

Nem tesz jó szolgálatot a vallási békének, aki azt olyan alapon képzeli el, amely szükségkép ellentétbe kerül éppen az ország legelterjedtebb s legősibb vallásával, a katolicizmussal. A túloldalon állóknak, amennyiben igaz lélekkel nyúlnak e kérdésekhez, meg

kellene előbb ismerkedniök azzal a világfelfogással, amelyet a katolicizmus képvisel, nehogy olyat követeljenek tőle, amit ez a saját mivoltának és lényegének feláldozása nélkül nem teljesíthet.

A katolicizmus — hogy csak erről szóljunk — a *vallást minden fölé helyezi,* amint Istent s az ember örök rendeltetését minden fölött állónak vallja és érzi. Nem katolicizmus az, amely a vallást, tehát az Isten szolgálatát s a léleküdvösség elérését csupán „eszköznek" tekinti akármilyen földi cél elérésére, akármilyen, magában mégoly nemes evilági intézmény védelmére. Zsilinszkynek azt a mondását, hogy „nem magyar *katolikusok* vagyunk, hanem katolikus *magyarok*" s hogy *„nem ismerünk más célt, mint a magyarságot"*, minden komoly katolikus a katolicizmus, sőt a kereszténység megtagadásának érzi. Isten nem lehet eszköz, Isten szolgálata nem lehet alárendelt szempont, a lélek örök üdvössége fontosabb minden evilági problémánál. Még a nemzeti problémáknál is, hát még a fajiaknál. Hogyan hihetek én Istenben igazán, ha nem őt tartom a legfőbb elérendő célnak, a legszuverénebb irányelvnek s erkölcsi törvényhozónak? Hogyan hihetek a lélek örök életében, amelynek boldog vagy boldogtalan alakítása földi életem jó vagy rossz lefolytatásától függ, ha nem azt tartom legfőbb földi feladatomnak, hogy úgy éljek, hogy örök életem ne boldogtalan, hanem boldog legyen? Ha az államot, amelybe beleszülettem, fontosabbnak tartom, mint az Istent, a lelket, az örökkévalóságot? Mi marad a kereszténységből, ha értékét ennyire lefokozom?

Katolikus embernek mindez annyira természetes, hogy szinte érthetetlen előtte, hogyan lehet hivő keresztény emberek közt erről egyáltalán vitát kezdeni. De megértjük, miért nem jut Zsilinszkynek eszébe, hogy a katolikus álláspontot: az Isten s az örökkévalóság szupremáciáját a mi felfogásaink szerint vizsgálja. S ezen a ponton ütközik ki a protestáns és katolikus gondolkodásnak az a gyökeres és mély elkülönöződése, amelyet a felületes szemlélő nem vesz észre vagy sze-

retne alábecsülni s amely öntudatlanul és állandóan közrehat abban, hogy vitatkozásainkban sokszor oly nehezen értjük meg egymást.

A protestáns embert ugyanis egészen más vallási fogalmakban nevelték, mint a katolikust. A katolikus szerint az élet kemény küzdelem az Isten törvényeinek a megtartásáért s ezáltal az örök üdvösség eléréseért. Ez nála az élet célja. A protestáns és nevezetesen a kálvinista ember szerint ellenben ez a küzdelem nem fontos; hiszen úgyis el van végezve, hogy ki üdvözül, ki nem, s az üdvösség elérésének legföllebb egy a föltétele: hogy az ember bízzék benne (vagy ahogy ők mondják: higyjen benne), hogy Krisztus kegyelméből ő úgyis üdvözül. Ennek folytán aztán a protestáns emberre nézve az életcél nem az üdvösség kivívása, nem az Isten törvényeinek s a jócselekedeteknek minden fölé helyezése; ő ráér a földi életét akármi más tisztességes célnak szolgálatába állítani. Rá nézve az olyan kérdéseknek, hogy mit kell tenni, hogy üdvözüljünk, hogyan kell a lélek ellenségeivel megküzdeni, melyik úton kell járni, hogy Isten kegyelmét elnyerjük, mely oldalról fenyegeti a lelket az elkárhozás veszedelme stb., közvetlenül kevés jelentőségük van. Ezért közömbös a protestáns embernek az egyházi hovátartozás kérdése; ezért ismétlik odatúl fáradhatatlanul, hogy elég, ha jó magyar az ember. A felekezeti ügybuzgalom is náluk inkább csak presztizs és talán kegyelet ügye: védik, mert beleszülettek, mert az övék, mert kedves nekik, mert az apjuk is ebben a hitben élt.

Nem tudják megérteni, hogy mi katolikusok egészen más, sokkal *tárgyibb és lélekbevágóbb alapon védelmezzük a mi hitünket* és Egyházunkat, hogy mi abban az Istentől egyedül kijelölt s elrendelt utat látjuk az üdvösségre, azt az utat, amelyen kívül ugyan szintén üdvözülhet valahogy a jóhiszemű tévelygő, de csak nehezen s rengeteg kegyelmi segélytől megfosztottan. Hogy mi — bármi paradoxonnak látszik — azért küzdünk a protestantizmus ellen, mert a protestánsokat szeretjük és sajnáljuk és aggódunk értük; mert út-

jukat tévesnek és így nekik is ártónak tudjuk s szeretnők, ha hozzánk jönnének, nem azért, hogy ezzel a híveink számát gyarapítsuk, hanem mert reszketünk értük s remegünk az örök üdvösségükért. Hogy ezért imádkozunk annyit értük; hiszen az egyházi liturgiánk tele van a tévelygőkért való imákkal — hangsúlyozzuk, hogy nem átkokkal, hanem szerető s aggódó imákkal —; s ezt az aggódó szeretetet tükrözi az annyira félreértett, talán éppen az említett alapfelfogási különbözőségek miatt odatúl meg sem igen érthető *Mortalium animos*-féle enciklika is.

Fájdalmas dolog erről írni s előre érezni, hogy akinek voltaképpen írunk, nem fogja megérteni szavunkat. De legalább nekünk katolikusoknak tisztán kell látnunk ebben a kérdésben. A mi dogmatikánkkal, a mi hitbeli felfogásainkkal alapjában ellenkezik az életnek minden olyan elképzelése, amelyben a faj foglalja el az Isten trónját s az állam — vagy a nemzet, mert hiszen ez a kettő egy dolog — a legfőbb zsinórmérték s a legfelső szempont.

Vajjon az őskeresztények, akiktől a császár képében megszemélyesített római birodalom, tehát a haza imádatát követelték, nem rendelték-e alá gondolkodás nélkül a földi hazát az éginek? Az igaz Isten szolgálatának, a vallás követelményeinek, az emberi, a hazai törvényeket? Vagy nem voltak ők igazi keresztények talán?

Arra az ellenvetésre, hogy hát akkor mi nem is vagyunk igazi hazafiak, szinte restelünk már válaszolni; annyira gyermekesnek, debreceni értelemben demagógnak érezzük. Ha a hazafiasság a nemzet vagy az állam vagy a faj imádatát, Isten trónjára helyezését jelenti, akkor csakugyan nem lehetünk jó hazafiak. De tagadjuk, hogy az igazi hazafiasság ezt jelentené. A hazafiasság a nemzet iránti szeretet és kötelességtudást jelenti abban a körben, amely a nemzetet az ember általános erkölcsi kötelességeinek világában megilleti.

Sőt itt meg kell fordítanunk a rudat. Csodálatos

dolog, de így van: az a hazafiság, amelyet mi alárendelünk az Isten igaz útjai s parancsai keresésének, a tények tanusága szerint sokkal többet használ a nemzetnek, mint az a másik, az a nemzetet minden fölé helyező. Aki Pezenhoffer hatalmas statisztikai tanulmányait elolvasta, hacsak nem vak és elfogult ember, ebben nem kételkedhetik. Éppen mert nálunk mindennek a vallás az alapja, s éppen azért, mert mi vallásos alapon vagyunk hazafiak és a hazafiságunk nem merő ösztönösség és érzelemi kollektivitás, azért áll nálunk a hazafias kötelességtudás is sokkal szilárdabb, metafizikailag ingathatatlan alapon. A tények s a statisztika szerint mi sokkal többet teszünk a hazáért, mint bármely felekezet hívei, bárha kevesebbet szavalunk róla s bárha semmiesetre sem imádjuk a hazát s nem tekintjük az emberi törekvések s etikai cselekvések legfőbb célpontjának.

Igazán fájdalmas dolog, hogy ezúttal nem a felekezeti demagógia ismert csatabárdosai, hanem olyan finomelméjű publicista ellenében, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, kell megállapítanunk, hogy úgylátszik mi katolikusok és protestánsok valószínűleg nem fogjuk egymást megérthetni soha. Talán nem is a jóakaraton múlik ez, hanem a vallási alapfogalmaknak abszolút különböző voltán. Tőlünk ezek a jó urak akaratlanul is a katolicizmus alapelveinek feláldozását, megtagadását kívánják, mint a béke s a megértés alapját. Természetes, hogy ebbe mi nem mehetünk bele, épúgy, mint ahogy az első keresztények nem hódolhattak be a pogány nemzeteszméknek. Hiába prédikálják nekünk, hogy „először magyarok vagyunk s csak azután katolikusok vagy protestánsok"; hithű katolikusnak, katolikusan gondolkozó katolikusnak ezt az elvet vissza kell utasítania. Ez talán protestáns elv lehet (bár a valóságban nemigen látjuk, hogy ehhez szabnák az eljárásukat), de a katolikus elgondolás szerint keresztény elv nem lehet.

Épúgy érthetetlen nekünk s nem szolgálhat soha a megértés és a béke közös alapjául, ha Zsilinszky azt

mondja, hogy: „akik... valóságos keresztény rabbinizmussal az egyház törvényeit mindenek felett álló, egyetemes élettörvényül magyarázzák és igyekeznek híveikbe beleszuggerálni, mely felette áll a magyarságnak is: azok ellen itt az ideje, hogy sorompóba lépjünk". Itt is a tipikusan protestáns egyházfelfogás beszél, amely az Egyházon mást nem is tud elképzelni, mint felekezetet, emberi alkotmányt, hatalmi célú testületet. A katolikus egyházfogalom, az Egyház, amelyet Krisztus alapított s amelyre szuverén hatalommal a lelkek kormányzását bízta, egyszerűen nem megy bele a fejébe, nem érti, nem tudja elhinni, hogy ez másnak szent meggyőződése lehet, hogy ezen alapult az ősegyház egész vallásossága, hogy ennek roppant erős evangéliumi bizonyságai vannak. Igy aztán magától értődőnek képzeli, hogy a „katolikus jó magyarok" ezen a ponton biztosan vele is éreznek.

Fel kell világosítanunk: csak azok a katolikusok éreznek ebben vele így, akiket a liberális és protestáns agitáció és sajtó a saját hitük ismeretében és megértésében megingatott vagy megzavart. A katolicizmus igenis azokat a törvényeket, amelyeket a Krisztus által erre felhatalmazott s ezzel megbízott Egyház a hívek valláserkölcsi életének — pl. a házasság terén is — szabályozására hoz, „minden felett állónak" s „egyetemes élettörvénynek" tekinti, amelyeket szentebbnek tart minden emberi törvénynél s minden alkudozásnál, épp azért, mert közvetve Krisztus törvényeit látja bennük. Nem tekintjük Zsilinszky Endrét annyira naivnak, hogy külön kellene magyaráznunk neki — amit bizony nagyon sok hitsorsosának nagyon is kell magyaráznunk és sajnos, akkor sem értik meg —, hogy ez nem külön jezsuita tan és külön jezsuita állásfoglalás, hanem egyszerűen *a katolicizmus* álláspontja. Aki kételkedik benne, kérdezzen meg egy világi papot (apropos: nem a Hock Jánosok fajtájából!) vagy egy vallásilag képzett világi katolikust.

A katolikus egyházfogalomnak ez a meg nem értése teszi aztán Zsilinszkyt öntudatlanul is igazságta-

lanná a katolicizmussal szemben. Nem áll, amit mond, hogy „a kereszténység Krisztus alkotása, a katolikus *Egyház* a római géniuszé". Nem áll, hogy „a reformációban minden vallási dogmánál mélyebben a nemlatin néplélek keresett a maga kereszténysége számára rokonibb életformát", vagy hogy a germán népek a fajuknál fogva inkább hajlamosak a protestantizmusra, a magyarokkal egyetemben, a latin népek pedig a katolicizmusra. Mert elsőbben nem igaz, hogy a germánok protestánsok, hisz legalább egyharmadrészt katolikusok, amint a fajmagyarság is kétharmadrészben katolikus; aztán meg annak, hogy mely nemzetek lettek protestánsok, nem néprajzi, hanem kizárólag történelmi okai vannak, nevezetesen a „cuius regio eius religio" protestáns elve, amely szerint külföldön is, nálunk is egyszerűen kényszerítették a jobbágyokat a protestantizmus befogadására. Nem áll és semmivel sem bizonyítható az a tipikusan protestáns elképzelés, hogy „a magyar faj szabad belső kibontakozása szempontjából az lett volna a kedvezőbb történelmi fejlődés, ha a magyarság egy sajátos, magyar szellemű és formájú protestantizmust épített volna ki magának, konkréte: ha az egész magyarság ma kálvinista volna". (Ezt ugyan csak a maga nevében mondja, de a katolikussal rámondatja, hogy elméleti szempontból talán csakugyan így van. Nincs így, sem elméleti, sem gyakorlati szempontból; sem a kereszténység, sem a magyarság szempontjából.)

Vajjon ebből az következik-e, hogy szerintünk tehát a vallási béke utópia s a katolicizmus sohasem mondhat le harcias álláspontjáról? Nem, ez nem következik. A katolicizmusnak az építés a lényege, nem a harc. Nálunk a fontos a hit, a lelki élet, a parancsok megtartása, a kegyelmi eszközök használata, a Krisztus által rendelt egyházkormányzat vezetése mellett. Hagyják a katolicizmust békén s az sohasem fog beleszólni abba, mit hisznek s hogyan imádkoznak a protestánsok. A katolicizmus csak akkor küzd, ha támadják, vagy ha meg akarják semmisíteni. Sajnos, ugyan-

ezt a protestantizmusról igazán nem mondhatjuk el. Nemcsak azért, mert a protestantizmusnak eredeti bélyege a katolicizmus elleni harc, hanem mert kevés pozitív, dogmatikai tartalma s kevés voltaképpen vallási vonzóereje lévén, szurrogátumként a felekezeti vitákhoz kell állandóan folyamodnia. Hozzájárul a békétlenség növeléséhez, hogy egyikük durván, másikuk — mint itt Zsilinszky — finoman, de minduntalan olyan feltételekhez kötik a vallási békét, amelyeket elfogadhatnak a katolicizmus csendes renegátjai (sajnos, ilyen is van elég), de nem fogadhat el a katolicizmus, mert egyenesen a megsemmisülését, a krisztusi rendelések megtagadását jelentené az ő részén. Amíg még a megértőbb s higgadtabb protestánsok is, mint Zsilinszky, csak ezen az alapon tudják elképzelni, addig bizony nagyon kevés remény van a békére.

*

Egyenesen a jóhiszemű naivság benyomását teszi, ha a Zsilinszky cikkével egyidejűleg arról tudósítanak a lapok, amit Raffay Sándor evangélikus szuperintendens a Lutherhítűek közgyűlésén mondott s ahogy ő az „egyházak" békés együttélését elképzeli. A *Pesti Hirlap* szerint ugyanis *Raffay* ezeket mondta:

„Országos törvényeink biztosítják ugyan az egyházak egyenlőségét és viszonosságát, de ez a gyönyörű elv, mely az egyházak testvéries együttélésének, a nemzet és a társadalom javára szolgáló együttes munkálkodásának és a felekezetek békességének kizárólagos alapja és biztosítéka, — mindez csonka országunkban ma inkább csak elmélet és nem gyakorlat... Egyedül az eszményi egyesülés féltve dédelgetett szempontjából kell megítélni, ha mi, protestánsok, a „Mortalium animos"-féle pápai rendeleteket,[1] vagy az újabban a vegyes házasságok ellen megindult, országos törvényt támadó és tisztességet rontó (?) mozgal-

[1] A „Mortalium animos" nem rendelet, hanem didaktikus körlevél.

makat szóvátesszük. Gyarlóság, rövidlátás, ferdítés azt hirdetni, hogy mi ezzel más felekezet magánügyeibe avatkozunk. Nem egy felekezet ügye ez, hanem a nemzet egységének és a társadalom nyugalmának kérdése... Mi evangélikusok nagy türelemmel, igaz szívvel erre törekszünk".

Ime így képzelik a Raffayak a vallási békét. A katolicizmus nyugodjon bele befelé is, önmaga felé is abba, hogy ő is csak felekezet, mint a többi, ő is csak éppen egy a sok egyház közül, nem az a krisztusi és apostoli Egyház, amely magát a Krisztustól kőszálra alapított egyetlen törvényes Egyháznak tartja; mondjon le arról a jogáról, hogy a pápa választ adhasson az ünnepélyesen hozzá intézett kérdésre, miért nem vesz részt és nem vehet részt a katolikus Egyház a stockholmi vagy lausanne-i vagy bármilyen más „pánkeresztény" konferencián; mondjon le a házasság szentségi jellegének tanáról, módosítsa azokat az egyházi törvényeket, amelyek Krisztus kétségtelen szavaival egyezően házasságtörésnek és paráználkodásnak nevezik az elvált emberek újraházasodását; mondjon le arról a felfogásról, hogy a katolikus embernek vegyes házasság esetén sem szabad belemennie abba, hogy akárcsak egy gyermekét is olyan hitben nevelje, amely a katolicizmus szerint téves és helytelen; szóval mondjon le a katolikus Egyház arról, hogy katolikus! Helyezkedjék protestáns alapra s legyen egy a sok protestáns szekta közül.

Nem tudjuk, Raffay Sándor tudja-e, mit kíván a katolikus Egyháztól, amikor így beszél. Ha tudja s mégis így beszél, valóban nehéz őt jóhiszemű ellenfélnek tartani. Ha pedig nem tudja, akkor csodálkoznunk kell azon a naívságig menő vakmerőségen, hogy ilyen biztos hangon beszél dolgokról, amiknek az elemeit sem látja tisztán. Micsoda elképzelés, hogy majd Róma, a tizenkilencévszázados, 350 milliós katolicizmus, a minden jogcímét és létjogát a krisztusi rendelésből, apostoli jogfolytonosságból eredeztető katolicizmus egy törpe magyarországi felekezet kedvéért

megváltoztatja törvényeit, mi több: eldobja magától isteni eredetűnek tudott és hitt dogmáit, a XI. Piussal az élén szépen protestánssá lesz, mert Raffay csak ezen az alapon hajlandó vele békességben élni!

Mit mondanának ahhoz, ha a románok Erdélyben azon panaszkodnának, hogy a magyarok nem akarnak velük békességben élni, holott ők ezt az egyszerű egyezkedési alapot kínálják nekik: legyetek mindvalamennyien szépen oláhok s akkor szent lesz közöttünk a béke! Raffay is és sajnos, kissé burkoltabban Zsilinszky is, pontosan így képzelik a vallási békét: egyik a ránk nézve sérelmes 48:XX. szélsőséges értelmezése, másik a magyar fajimádat és államistenítés alapján, de mindketten csak éppen azt a csekélységet követelik tőlünk a béke alapjaként, hogy mondjunk le a katolicizmus lényegéről, hogy *legyünk katolikusnak nevezett protestánsok!*

*

Lehetséges-e mindezek után mégis legalább viszonylagos vallási békesség Magyarországon? Nézetünk szerint igenis lehetséges. Mi már évekkel ezelőtt rámutattunk a béke reális és mindkét félen elfogadhatónak látszó feltételeire. Ezek a feltételek a következők volnának:

1. Egyik fél se kívánja a másiktól hitelveinek megtagadását.

2. Egyik fél se hozakodjék elő olyan történelmi vagy egyébirányú vádakkal, amelyeket a pártatlan kutatás valótlanoknak bélyegzett, vagy amelyeket komolyan bizonyítani nem tud.

3. Egyik félnek a vitázói vagy védelmezői se tulajdonítsanak a másik félnek „a priori" rossz szándékúságot és rosszhiszeműséget s ne használjanak a másik féllel szemben sértő szándékú, megbélyegző kifejezéseket. Ugyanazon ujságközlemény szerint „Katolikus vagy protestáns?" című értekezésünkről azt állította a közgyűlés egyik szónoka, hogy „olyan súlyos rágalmakat

és sértéseket tartalmaz a protestantizmusra nézve, hogy meg fogják indítani ebben az ügyben a törvényes eljárást". Pedig ez az értekezés tudtunkkal semmit sem mond, ami nem volna bizonyítható, s ha éppen arról van szó, „súlyos rágalmakat és sértéseket" százszor inkább tartalmaznak s bűnvádi eljárásnak is igen bőséges alapul szolgálhatnak azok a felekezeti hetilapok és hittani tankönyvek, amelyek a katolicizmus „bálványimádásnak", pogányosságnak, a pápaságot csalásnak, katolikus szerzetesrendeinket „gyilkosoknak", a „sátán vértével felfegyverzettnek" s hasonlónak állítják.[1]

Ezeket a feltételeket már tíz évvel ezelőtt Németországban hangoztatta egy katolikus irénista, Mathias Reichmann. És következő cikkeiben sajnálkozva állapította meg, hogy protestáns részről ezeket a feltételeket „elfogadhatatlanokként" utasították vissza, nem jó bizonyítvány róluk!

Mi ma sem tudunk igazságosabb s tárgyilagosabb békefeltételeket elképzelni. Amint akkori felhívásunkra sem érkezett a túlsó félről érdemleges válasz. Fel kell tennünk, hogy a túlsó félen vagy nem akarják a békét, vagy — amit szeretünk valószínűbbnek hinni — még annyira nem higgadtak le az elmék, hogy le tudnának mondani a békének kizárólag pánprotestáns alapon való elképzeléséről s rá tudnák magukat szánni a katolicizmus lényegének megértésére.

Ha Zsilinszky jóhiszeműen azt véli, hogy a vallási békének katolikus részen is egyedüli akadálya az a törekvés, amely a világszerte mutatkozó vallási ébredést s a „kereszténységnek gyógyuló lélekből s paraszti földből frissen buggyanó vizét felekezetek és papok *öncélú* vizimalmainak hajtására" akarja felhasználni, akkor a megértéstől és békétől, sajnos, távolabb vagyunk, mint valaha.

[1] Lásd „Felekezeti előítéletek forrása" c. fejezetet e kötet 131—134., 154—155. lapjain.

Felekezeti kultúrkép.

A „Fehérmegyei Hírlap" nemrég érdekes magyar kultúrképről vonta le a leplet.

Gyönk dunántúli községnek van református algimnáziuma, amely hír szerint csekély 95 százalékos államsegélyből tengeti életét. A gimnázium értesítője szerint évek óta jóval több ennek az államilag fenntartott református gimnáziumnak a katolikus, mint református növendéke. Igy 1925—26-ban 41·22% volt a katolikus, 32·43% a református növendék; tavaly pedig 37·16% a katolikusoké, 34·03% a reformátusoké. Az összes növendékek száma csekély. Hogy ezt a gimnáziumot mégis mint református felekezeti gimnáziumot fenntartják, mégpedig állami áldozatkészséggel, sokan abból is magyarázzák, hogy Gyönknek a jelenlegi igazságügyminiszter a képviselője, aki buzgó protestáns.

Sárbogárdnak viszont községi főgimnáziuma van, amelyet azonban az állam nemigen támogat. A környéki lakosság vallási viszonyainak megfelelően itt is túlnyomó többségben vannak a katolikus növendékek: 1925—26-ban 53·80% katolikus, 27·66% református; tavaly 53·15% katolikus, 27·66% református. A tanári kar fele katolikus, fele protestáns, az igazgató református. (Állítólag reverzálist adott katolikus feleségének, amiért bizonyos elemek feketelistára helyezték.)

Most a „Fehérmegyei Hírlap" szerint az a bölcseség fogamzott meg valamelyik helyi protestáns potentát fejében, hogy úgy kellene a pusztuló református ügyet megmenteni, hogy Gyönk gimnáziuma egyesüljön a sárbogárdival, mégpedig a két gimnáziumból legyen együtt Sárbogárdon *református* főgimnázium! Akkor lesz államsegély is, megmarad a protestáns jelleg is, a katolikus tanárok további alkalmazása lehetetlenné van téve, a reverzálist adott igazgató is szélnek mehet s alsó Fehérmegyének többségében kato-

likus lakosság lesz kénytelen a gyermekeit református szellemű gimnáziumba járatni.

Küldöttségek, helyi hatalmasságok (természetesen főleg reformátusok) járnak ebben a honmentő ügyben fűnél-fánál s állítólag már ígéreteket is kaptak.

Egészen stílszerű! A többségében katolikus növendéksereg gimnáziumát nem támogatja az állam; viszont a református algimnáziumnak, amely rég elvesztette létjogosultságát, 95%-os segély kell. S mintha még ez is kevés lenne, meg szeretnének szüntetni egy községi, paritásos főgimnáziumot s az államsegélyben bízva, protestáns főgimnáziumot állítani helyébe.

Hanem azért jaj annak, aki ez ellen a felekezeti mohóság ellen felemeli szavát!

Tapintatos dolog-e október 31-et ünnepelni?

Októben 31-én, mint a reformáció emlékünnepén, ezidén kormányrendeletre szüneteltek a lapok. Be kell jelentenünk, hogy ezt az intézkedést egy kétharmadrészt katolikus országban mélyen sérelmesnek és tapintatlannak tartjuk. Ilyesféle „ünnepnek" nincs legcsekélyebb törvényes alapja sem; ilyen „ünnepet" a magyar társadalom sohasem ismert és nem is fog elismerni soha.

Mert óriási különbség van ünnep és reformációs emléknap között. Ünnepen azt értjük, ha valamely hittitkot, pl. Krisztus életének vagy szentjeinek valamely emlékezetes fordulóját üljük meg külön nappal. Itt azonban nem Krisztusról, nem a szentekről, egyáltalán nem valamely belső vallási tényről van szó, hanem merőben arról, hogy ezen a napon vesztek össze először a protestánsok a katolikusokkal. Október 31-én üzente meg Luther a katolikus Egyháznak a háborút. Tehát a *vallási széthúzás „ünnepe"* ez, a testvérharc kitöréséé, az egyenetlenség és torzsalkodás kezdetéé.

Hát tisztelettel kérdjük azokat az urakat odatúl — hisszük, hogy vannak még néhányan —, akik megőrizték a felekezeti szellem mellett józan ítéletüket is:

illik-e, okos-e, tapintatos-e éppen ezt a napot ekkora dérrel-dúrral ünnepelni? Mi több, ennek a napnak ünneplő észrevételét ráerőszakolni az egész magyar közéletre, a kétharmadrészt katolikus közönségre is? Kényszeríteni a magyar katolikusságot, hogy ünnepnek tekintse azt a napot, amikor megpofozták, megrugdalták, amikor háborút indítottak Egyháza ellen?

Ne kezdjen megint ferde vádaskodást a felekezeti demagógia. Ezúttal csakugyan nem mi indítottuk a támadást. Az október 31 hangos, lármás előtérbetolása aggresszivitás, amelyre semmi szükség nem volt s amelyet elhárítanunk erkölcsi és becsületbeli kötelességünk. Ha a protestánsok *vallási alapon* akarnak valamit ünnepelni, mi abba nem szólunk bele. Eltűrtük, hogy a nagypénteket, amely pedig szerintünk nem ünnep, hanem gyásznap, ünneppé avassák, sőt azt a nyilvánosság előtt s a hivatali életben is, bár minden törvényes alap nélkül, ünnepként ülessék. Mert hát elvégre ez vallási tartalmú ünneplés, a nagypéntek Krisztus Urunk tiszteletére vonatkozik. Még az ellen sem szóltunk, hogy amikor a gyász és magunkbaszállás jeléül elnémulnak a harangjaink, ők vidám csengéssel-bongással harangozzanak bele a nagypéntek gyászoló csendjébe. Azonban az október 31-ét a legjobb akarattal sem lehet Krisztus Urunk vagy a szentek életével legcsekélyebb összeköttetésbe sem juttatni. Ezen a napon csak a *kifejezetten harcos katolikusellenesség ünnepel,* ünnepli a katolikus egységgel való szembehelyezkedést, a „felszabadulást" a római „antikrisztus" igája alól, szóval: a felekezeti viszály megindulását. Ez nem vallási ünnep, ez a katolikusok elleni fegyverkezés szomorú emléknapja, amely természetszerűleg sebez és sért nemcsak minden katolikust, hanem minden magyart is, aki a vallási torzsalkodást bajnak s átoknak érzi.

Érdekes, hogy máskor éppen odatúl hangoztatják, hogy „legyünk mindenekelőtt magyarok", hogy „ne keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít" s hasonlókat. Most meg ünneppé akarják avatni a felekezeti harc

gondolatát. Mi több, nem a maguk felekezetén belül akarják megünnepelni a katolicizmussal való harcos szembefordulásukat, hanem a közzel, a túlnyomórészt katolikus magyarság egészével. Hát ez már olyan provokáció, amelyet csak a mi kocsonyagerincű, hátráláshoz szokott, mindent eltűrő, meghunyászkodásunk magyaráz meg.

Egyetlen vigasztaló van az esetben: hogy, amenynyire látjuk, az október 31 nyilvános megünnepeltetése nem magukból a protestáns felekezetekből indult ki, legalább nyiltan nem, hanem egy túlbuzgó állami alkalmazottnak, a (természetesen) protestáns sajtófőnöknek meggondolatlanságából. Nem vettük észre, hogy a protestáns felekezeti tényezők követelték volna, hogy a katolikusellenes emléknap országos, tehát a katolikusokat is befoglaló ünnepléssé avattassék. Ekkora bizarr tapintatlanságra, úgylátszik, ők sem vállalkoztak. Akkor azonban sürgősen meg kellene magyarázni a felekezeti érdekeket túlságosan honoráló, ügybuzgó sajtófőnöknek, hogy irtózatosat tévedett, amikor a saját felekezete kedvére vérig sértette az ország kétharmadrésznyi katolikus többségét.

Tanulságos viszont, hogy az október 31 megülése mekkora örömöt okoz a — *Népszavának*. Ez a destruktív orgánum valóságos dühlázba esik, amiért az *Új Nemzedék* nem nevezte a reformáció emléknapját ugyanúgy ünnepnek, mint a Mindenszentek ünnepét. A szocialista orgánum egy idő óta mindent elkövet, hogy nagy — protestánsnak mutassa magát s a felekezeti vezérembereket állandóan intse a „reformáció nagy tradícióinak" tiszteletbentartására. Hosszú cikkben magasztalta azt a „Luther vagy Loyola?" című nyomtatványt is, amely egy szláv velleitásairól ismert prédikátort vall szerzőjének s amelyet komoly protestáns lapok soká ismertetni sem mertek. Nem tudjuk, gratuláljunk-e a hazai protestantizmusnak ehhez a gyanus fegyvertársához? avagy tekintsük merő, kéretlen dörgölődzésnek azok részéről, akiknek más cí-

men is „ünnep" a magyar nemzetnek egyik legszomorúbb emléknapja, az október 31?

Még csak egy kérdésünk van a sajtófőnökséghez s a — Rádió igazgatóságához, amely szintén sietett ezt a katolikusokra nézve sértő ünneplést a programmjával honorálni. Kérdésünk ez: Ha a magyar katolikusok az újabb provokálásra azzal felelnének, hogy pl. Pázmány Péter születése napján behoznák az *ellenreformáció ünnepét:* akkor is sajtószünnapot rendelne-e el a sajtófőnökség? És akkor is beiktatna a programmjába két ellenreformációs templomi beszédet a Rádió? Pedig az csak az ország egynegyedére nézve lenne bántó. Amit most műveltek, bántó az ország kétharmadára s bántó minden magyarra nézve, aki a vallásháborúk megindulását nem hajlandó örvendező ünneplés tárgyának tekinteni.

Semmi szükség nem volt erre a tapintatlan, sértő és oktalan provokálásra. Ha a protestánsoknak ünnep a tőlünk való elszakadás, ünnepeljék meg a saját körükben, de ne akarják *velünk* megünnepeltetni, akik *ellen* az egész ünnep irányul!

A megoszlás és hadüzenet ünneplői.

Felháborító kezd lenni az a pártosság és egyoldalú kedvezés, amellyel újabb időben bizonyos kormányzati szervek a hitvallási és felekezeti ügyeket kezelik. Amíg az ősi katolikus ünnepeket mindinkább megnyirbálják s azokon az utcákat köveztetik s az embereket a hivatalokba rendelik, addig mindig újabb nemkatolikus, sőt katolikusellenes célzatú ünnepeket találnak ki s ületnek meg a közel 70 százalékos többséggel. Igy volt most is, az ú. n. reformáció emléknapján. Az ujságok vasárnapi terjedelemben jelentek meg s másnap, vasárnap nem volt szabad ujságot kiadni. Igy intézkedett a miniszterelnökség sajtóosztálya. Igy léptetik elő észrevétlenül a katolikusellenes emléknapokat a karácsonnyal szinte egyenrangú „ünnepekké".

Semmi kifogásunk az ellen, hogy mindenki a maga vallása ünnepeit tartsa meg. Tartsák meg a zsidók az ő hosszúnapjukat s a protestánsok az ő külön ünnepeiket. De velünk ne tartassák meg s ne kényszerítsék a katolikus közönséget, az ország nagy többségét arra, hogy pontosan a katolikusellenes zászlóbontás napját üljük meg. Mert az ú. n. reformáció emléknapja nem vallásos ünnep, nem Krisztus emlékezetének van szentelve, hanem annak az eseménynek, hogy Luther Márton az Egyháznak hadat üzent, a katolicizmussal szembehelyezkedett, a vallásmegoszlást megindította. Mi annak sem örülünk, hogy protestáns honfitársaink éppen ezt a napot ülik meg olyan nagy garral, mert hiszen ez az ünneplés maga is hadüzenet, a megoszláson, a tőlünk való elszakadáson való örvendezés ünnepe. De ha már megülik, semmi szín alatt sincs joguk tőlünk, katolikusoktól is azt követelni, hogy ezt a napot mi is bármikép és bármilyen formában megüljük. Nekünk ez a nap gyásznap, egy lelki Trianon, nem pedig örömünnep. És semmiféle jogcíme a kormányzatnak nincsen arra, hogy erre a napra közünnepet rendeljen el, vagy emiatt az ujságok megjelenését a következő napon betiltsa.

Annál inkább minősítendő tévesnek és elhibázottnak ez az egyoldalú kormányintézkedés, mert hiszen közismert dolog, hogy ezen a napon a felekezeti agitátorok, Baltazár és társai, ugyancsak nem fukarkodnak és most sem fukarkodtak a katolikus Egyház elleni oldaltámadásokkal. Nem is csodálható: a vallásszakítást és hitújítást nem lehet dicsőíteni anélkül, hogy az ember a „középkori Egyházat", értsd: a katolikus egyházat meg ne rugdossa. Most is úgy hullottak a rugdosások, mint a záporeső s a liberális lapok, főleg az újabban vadul protestáns Pesti Hirlap, boldog terjedelmességgel közölték is ezeket a katolikusellenes kiszólásokat, természetesen egyetlen helyreigazító vagy megrovó szó nélkül. Az atyafiaknak minden szabad.

Helytelen az is, hogy ezen a napon a protestáns

prédikációkat a rádió közvetíti. Ezek a prédikációk szintén természetszerűen polémikus jellegűek, bármennyire igyekeznek a polémiát elcukrozni. Azért ünnepelnek, azért hálálkodnak az Istennek, hogy tőlünk megszabadultak, hogy az igaz evangéliumra ráakadtak, hogy a rabságból szabadságra, sötétségből világosságra jutottak. Nem csupa merő arculcsapása-e ez a katolikus álláspontnak? Nem csupa merő támadás-e? Azt akarják, hogy a következő katolikus szentbeszédben majd a mi papjaink is megmondják a maguk véleményét erről a világboldogító úgynevezett reformációról? A rádióba se támadás, se polémia nem való!

Feltűnő különben, hogy ahonnan ez a rossz intézkedés eredt: a miniszterelnökségi sajtóosztály vezetője is csaknem állandóan protestáns. Szakács Andor, Ángyán Béla, Szudy Elemér, Hlatky Endre. Ha már a magasabb állami rezón okvetlen azt kívánja, hogy a magyar sajtófőnök mindig protestáns legyen, legalább azt az egyet megkövetelhetnők tőle, hogy ne csináljon ennyire vakmerően és ennyire elfogultan felekezeti politikát.

Szíveskedjenek odafenn talán mégis tudomásul venni, hogy Magyarország nem protestáns ország!

Hegedüs Loránt mint egyházi szakértő.

Nemrégiben közölte az Osservatore Romano azt a hírt, hogy a Szentszék megtiltotta a katolikus papoknak a Rotary-klubokban való szereplést. A hír bejárta az egész világsajtót s a Rotary-klub magyarországi vezetője, Hegedüs Loránt sietett nyilatkozni a Körút egyik lapjában s a Szentszék intézkedésével szemben a Rotary-klubokat azzal védte meg, hogy a rotaryánusok közé tartozik az olasz és a belga király is, sőt az ír papság továbbra is részt vesz a klubok munkájában.

Hegedüs Loránt sokoldalúsága a valutapolitikától egészen az irodalmi működéséig, közismert. Emlékszünk arra is, hogy protestáns elképzelés szerint még

igehirdetőnek is felcsapott s a Hűvösvölgy lankáin a Hegyi-beszédet magyarázta. Mindez lehet nagyon dícserendő dolog. A saját felekezetében Hegedüs Loránt teheti azt, amit akar, de a katolikus Egyház ügyeibe beleszólnia legalább is nem illendő. A Szentszék bizonyára tudja, miért foglalt állást a Rotaryklubokkal szemben és miért tartja veszélyesnek, ha a katolikus papok résztvesznek a rotaryánusok munkájában. A Szentszéket biztosan az a felfogás vezeti, hogy a papságnak nem szabad olyan klubokban dolgozni, amelyek a társadalmi munka ürügye alatt a vallási közönyösséget mozdíthatják elő.

Ami pedig az ír papságot illeti, legyen nyugodt Hegedüs Loránt, ha a pápai tilalom megjelent, az ír papság is tudni fogja kötelességét. Máskülönben pedig van egy jó magyar közmondás, amely modern nyelvre áttéve így hangzik: Valutapolitikus! ne tovább a Wertheim-kasszánál, vagy ha úgy tetszik: a Tébénél.

Vallásvédelem, szociáldemokrácia és luteránus esperes.

Két ujságlap került elém a numerus clausus vitájának napjaiból: a „*Népszava*" és az „*Egyenlőség*". Mindkettő a numerus claususról vitatkozik. A Népszava vezércikket ír, amelynek címe: „Eltörölni!". Tudniillik a numerus clausust kell eltörölni; úgy látszik, ez ma a munkásság legégetőbb érdeke. Meg is mondja, miért hadakozik a zsidók aránytalan érvényesülése mellett a tudományos pályákon: mert — úgymond — a numerus clausus „egy vallásfelekezetnek sérelme".

Amiből két tanulságos eredményt szűrhetünk le. Első: hogy a Népszavának nem a gazdasági élet rettenetes elfajulása, a trösztök és kartellek fojtogató gyűrűje fáj, még kevésbbé a munkaszabadság védelme, hanem: a zsidóság mint „vallásfelekezet". A munkásoknak elenyészőn csekély része zsidó, de a Népszavának minden aggódása, szerelme a zsidóké. A másik tanulság: a Népszavának máskor sohasem fáj a „vallásfele-

kezetek sérelme", csak ha ez a vallásfelekezet véletlenül Izrael népéé. Igaz, hogy újabban néha védelmébe veszi a protestantizmust is, ha t. i. katolikus-protestáns vitáról van szó. Ő tudja, miért kell neki akkor feltétlenül és minden esetben a protestáns oldal mellé állnia.

A vallás ellen, a valláserkölcsi nevelés ellen minden gettói szellemességével s minden műproletár-felháborodásával küzd. Azonban ez a műfelháborodás azonnal eltűnik s az áj-vé-üvöltést azonnal szelíd szirénhangok váltják fel, mihelyt a választott népet kell mint „vallásfelekezetet" védelmezni. A szociáldemokrácia organuma nálunk is, mint mindenütt, nem a „nép szava", hanem csak a *választott* nép szava.

Hogy a Szabolcsi Lajos vezetése alatt hadakozó zsidóság harcos hetilapja, az *Egyenlőség* szintén a numerus clausus ellen irat vezércikket, magától értetődő. Azonban kevésbbé magától értetődő, hogy ezt a vezércikket egy keresztény felekezet lelkésze: *„Duszik Lajos, miskolci luteránus esperes"* írta. Duszik Lajos régi szabadkőműves és már a forradalom előtt is buzgó munkatársa volt a *„Világ"* című szabadkőműves irányú napilapnak. Még nemrég is, mikor egyszer valamely katolikus kérdésről volt szó, szenvedélyesen támadta a katolikus álláspontot. Ez is jellemző: a „nemzetfenntartó" protestantizmus lelkésze, új műszó szerint: „esperese", mint szabadkőműves vezérember, aki mint bika a vörös posztóra, oly haragos a katolicizmusra, ellenben kenetesen áradoz a keresztény szeretetről, a megbocsátásról s hasonló jókról, mihelyt a zsidóság hatalmi aspirációit kell támogatni.

A numerus clausus nem igazságtalanság a zsidókkal szemben, ellenkezőleg: csak azt állapítja meg, hogy *a zsidóság ne akarja igazságtalan mértékben elvenni a levegőt a keresztény ifjúság elől az értelmiségi pályákon.* A szabadkőműves luteránus lelkész azonban, aki a katolikusokkal szemben alig ismer kíméletet, az igazságosság mértékén túl is hajlandó Magyarországon uralomra segíteni a zsidókat. Akárcsak Baltazár Dezső,

akinél nehezen képzelhető, hogy a keresztény felebaráti szeretetet olyan mértékben tanusítaná katolikus felebarátaival szemben, ahogy azt a zsidósággal szemben nem győzi kimutatni.

Meg szeretnők kérdezni azokat, akik még mindig a katolikusokat tartják az ország kevésbbé hazafias részének: mit mondanak ehhez? És *miért nem tiltakozik sem Ravasz László (aki különben maga is szabadkőműves volt)*, sem Raffai Sándor a saját lelkésztársaiknak az országvesztő szabadkőművességgel és a zsidó faji mohósággal való ölelkezése ellen?

Paritás az egyetemeken.

A református konvent megint ülésezett s misem magától értetődőbb, minthogy megint csak hatalmi kérdéseket feszegetett. Ezúttal ismét oly formában, amelyet csak a felekezeti mohóság, katolikus részen pedig az az öngyilkossággal határos némaság és nemtörődömség magyaráz meg, amelyhez, sajnos, régóta alkalmunk volt hozzászokni.

A követelőzésnek természetesen megint kesergés és sérelmi elégia volt a taktikai célt szolgáló, külső formája. Ravasz László és Balogh Jenő azon keseregtek, hogy a kultuszkormány el akarja katolizálni a szegedi egyetemet, amit ők természetesen aggodalmasnak s elhibázottnak tartanak, mert a tudományt nem lehet „felekezeti szempontok szerint kontingentálni".

Eddig a konvent. Mi is történt azonban a valóságban?

A kultuszkormány megszüntette a katolikus polgári női tanárképző-intézeteket. A katolikusok ezzel régi szerzett jogokat vesztettek el s elképzelhetjük, micsoda országrengető lármát csaptak volna a felekezetek, ha rajtuk történik hasonló sérelem. A katolikusok azonban szó nélkül belenyugodtak a hitvallásos nevelésügyet oly közel érintő jogszűkítésbe s mindössze azt várták a kultuszkormánytól, hogy ha majd most még az apácáknak is a szegedi tanárképzőt és

egyetemet kell látogatniok, legalább ne kelljen az ú. n. világnézeti szakokon kálvinista professzorokat hallgatniok. Minthogy pedig ezek a szakok az erősen elprotestantizált szegedi egyetemen csupa nem-katolikus professzor kezében vannak, a kultuszkormány három új, katolikus tanárt — megannyi elsőrendű tudományos kapacitást — nevez ki a meglevő tanárok mellé. Ez az egész. Ebből kerekítik ki Ravasz Lászlóék azt a vádat, hogy a kultuszkormány a szegedi egyetemet el akarja katolizálni, s hogy ez a tudományosságnak sérelme.

Le kell itt szögeznünk a következő tényeket:

1. Szó sem volt a szegedi egyetem „elkatolizálásáról", hanem mindössze három katolikus tanár kinevezéséről. A protestáns tanárok a szegedi egyetemen még így is többségben maradnak. Ma ugyanis Szegeden a katolikus tanárok száma 22, a protestánsoké 27, akikhez még 1 zsidó járul. E kiáltó aránytalanságnak némi csökkentése már annyi, mint „elkatolizálás"? Ha igen, akkor sürgősen szükség volt az elkatolizálásra.

2. A három világnézeti tanszéknek katolikus tanárral való betöltése (a világnézeti tanszékű régi protestáns tanárok mellett) senkire sem lehet sérelmes; ellenben az azelőtti állapot volt katolikus szempontból súlyosan sérelmes, mert bár a protestáns tanárok közt is vannak nyugodt, tárgyilagos tudósok, kétségtelen, hogy világnézeti hovatartozandóságukat lépten-nyomon elárulják s lehetnek, akik a szokásos felekezeti szempontot előadásaikba is eléggé egyoldalú módon beleviszik. Ezt pedig nem lehet sem a tudományosság, sem a vallási béke szempontjából helyesnek tartani, főleg olyan csaknem színtiszta katolikus városban, aminő Szeged.

3. A sérelmező konvent elfeledkezik arról, hogy míg ő a szegedi egyetem elkatolizálásától — helyesebben: a protestáns túlsúlynak ugyanott való csökkentésétől — fél, ugyanakkor a debreceni egyetemet kezdettől fogva hallgatagon mint protestáns egyetemet kezelték s azon eddigelé katolikus professzorokat csak elég ritkán neveztek ki. Debrecenben ma 30 protestáns

egyetemi tanár mellett csak 14 van katolikus (és 1 felekezetnélküli). Az orvoskaron a magántanárok eloszlása ez: katolikus 4, protestáns 7. Ha tehát az egyetemek elfelekezetiesítését a konvent tudományos és egyéb szempontból oly igen helytelennek tartja: miért nem hajtják végre a paritás és felekezetfelettiség elvét a debreceni egyetemen is? Kissé különös dolog: ott félni a felekezeti jellegtől, ahol nincs s ott meg ragaszkodni hozzá, ahol az a legteljesebb mértékben megvan, ahol minden jog és törvény ellenére a felekezeti túlsúly szabadon burjánzik.

4. A konvent hivatkozik arra, hogy a budapesti tudományegyetemet úgyis katolikus egyetemnek tekintik. A valóság az, hogy a budapesti tudományegyetem jogilag ugyan kétségtelenül katolikus alapítás, de tényleg épúgy tanítottak rajta protestánsok, sőt zsidók, — még a világnézeti tanszékeken is — mint katolikusok, s a tanárok kinevezésénél sohasem tekintettek eddig arra, ki katolikus, ki nem. A kálvinista konvent sokkal több joggal hivatkozhatott volna fordított irányban a debreceni egyetemre, ahol úgylátszik egyik szempont a kandidálásoknál, hogy valaki protestáns-e vagy sem.

5. Igaz, hogy a tudománynak számos ágában, pl. a matematikában vagy a kémiában teljesen jelentőség nélkül való, hogy milyen vallású tanár adja elő.

De az ú. n. világnézeti tárgyakról ugyanezt mondani józanul és jóhiszeműen nem lehet. Ott bizony a tanár egyéni világnézete akaratlanul is és állandóan behat az előadás irányára s hangjára is. Ha ez nem így volna, nem volna értelme, hogy pl. a protestánsok annyira ragaszkodnak saját külön jogakadémiáikhoz s általában az iskoláikhoz, s nem volna lehetséges, hogy még legobjektívebb katolikus tudósainkon is, mint Szekfű Gyulán, oly kíméletlen s ellenséges indulattal fűtött kritikát gyakoroljanak, amelyet az említett historikus kénytelen volt a terrorral helyezni párhuzamba. Ne tegyenek úgy Ravasz László és Balogh Jenő, mintha mindezt nem tudnák s mintha őket csak

az objektív tudományosság szempontjai nyugtalanítanák.

A katolikus közvélemény, amely eddig szinte némán tűrte a felekezeti mohóságnak sorozatos túlkapásait, nem lesz hajlandó tovább is elviselni, hogy az igazi szándékot szép szavakkal leplező ürügyeken tovább folyjék egyetemeink s közintézményeink elprotestantizálása, aminek elég kiáltó jele többi közt az is, hogy négy egyetemünk közül kettőnek van protestáns teológiai fakultása, de csak egynek van katolikus s a két protestáns jogakadémiával is csak egy katolikus jogakadémia áll szemben. Itt tehát nagyon messze vagyunk még a paritástól, nemhogy az egyetemek „elkatolizálásától".

A kesergő hang s a sérelmezési taktika minket nem téveszt meg többé. Ez csak a tájékozatlanok megijesztésére alkalmas fogás. Eszünkbe jut az az eset, amikor Bécsben egyszer, a szabadkőműves és zsidó-liberális éra fénykorában, egyszerre 7 új egyetemi tanárt neveztek ki s a keresztényszociálisok akkori vezére, Lueger, egy beszédjében kifogásolta, hogy a 7 új tanár közül csak egy van keresztény, hat pedig zsidó. Nosza, felhördült ezen a zsidó-liberális sajtóerdő s heteken át visszhangzott a vészkiáltástól, hogy íme, a klerikálisok el akarják felekezetiesíteni a bécsi egyemet s íme, a tudomány szabadsága veszedelemben van. Az elzsidósítás nem volt elfelekezetiesítés.

Ravasz László és Balogh Jenő itt lényegében ugyanazt a harci taktikát követik, mint annak idején a bécsi zsidó-szabadkőművesek. Nem csoda, mert mindketten: *Ravasz László is, Balogh Jenő is szabadkőművesek voltak.* A szabadkőművesek taktikája pedig körülbelül azonos az egész világon.

Hegedüs Loránt bibliatisztelete.

A Pesti Hirlap újabban pietizmusba esett; igaz, hogy kifejezetten egyoldalú pietizmusba. Nem szólalhat meg protestáns celebritás, hogy a *Pesti Hirlap* hosszas

referádákban ne számolna be a beszédjéről, ha még oly közhelyekből volt is összestilizálva. S természetesen nem múlhat el ünnep, hogy a *Pesti Hirlap* az ő saját, külön házi teológusát, Hegedüs Loránt kiérdemesült pénzügyminisztert meg ne szólaltassa: hadd mondja el, miként gondolkozik olyan ember vallási dolgokról, aki, ha teológiát nem tanult is, de annál inkább ért az országszanáláshoz s az olcsósági hullámok felfodrozásához.

Húsvét ünnepére is felkerekedék tehát jó Hegedüs Loránt bátyánk s mint a P. H. című merkantil orgánumhoz ily napokon illik, megeresztett egy cikket „Jézus és a biblia" címmel. Elmondja benne, hogy átnézegetett mostanában „egy garmada bibliamagyarázó könyvet: Renan hétkötetes művét", azonkívül valami Conradit és Langét.

Már ez idáig is roppantul jellemző: a P. H. nagy civilteológusa, a Jézus önkinevezett minisztere és vezérmisszionáriusa nem talál fontosabb, korszerűbb és illetékesebb „bibliamagyarázó" könyveket, mint a hitetlen és Krisztustagadó, ma már végleg túlhaladt Renant s annak néhány obskurus, teljességgel értéktelen epigónját. Mint afféle derék dillettánsnak természetesen sejtelme sincs Hegedüs Lorántnak arról, hogy Renanék óta sokat fordult a világ s aki Jézusról és a bibliáról ma írni akar, Renant épúgy nem említheti fel forrás gyanánt, mint ahogy a modern pszichológia problémáiban nem használjuk tekintély és kézikönyv gyanánt a Hexenspiegel-t s a kémia terén az arab alkimisták babonás könyveit. Ha valaki éppenséggel tagadni akarja a biblia isteni eredetét vagy Jézus istenségét, akkor is találhat újabb, korszerűbb és tudományosabb racionalista teoretikusokat; az olyan végleg elintézett meseköltőket és hamisítókat, mint Renan és társai, ma már emlegetni is elmaradottságnak és tájékozatlanságnak jele.

Hegedüs Lorántól nem kívánhatjuk, hogy értsen a teológiához (elég, ha annyi mindenféle máshoz ért; reméljük, valamivel jobban!), azonban megdöbbenünk

azon a könnyelműségen, amellyel a mai pietizmus vezérszónoka, az „evangelizáló" és „prédikáló" Hegedüs Loránt nem átall olyan szerzőkkel érvelni, akikről közismert dolog, hogy tagadják Jézus istenségét s tagadják a biblia isteni sugalmazottságát.

Úgy látszik azonban, a Jézus civil minisztere maga sem ijed meg nagyon ezektől a konzekvenciáktól. Csak úgy, mellékmondatban maga is olyan állítást kockáztat meg, amely ha igaz, egy csapással megfosztja értékétől a bibliát is, a kereszténységet is. Szól pedig ez az ártatlannak szánt mellékmondat a következőképpen: „Miután Jézus élete és az évangéliumok születése között körülbelül annyi idő telt el, mint köztünk és Napoleon között..."

Ez a megdöbbentő mellékmondat valóban köteteket beszél. Így? Hát az evangéliumok csak 150 tájban keletkeztek Krisztus születése után? Hiszen akkor már a címük is hamisítvány! S hamisak az evangéliumok maguk is, mint amelyek szemtanuk feljegyzéseiként adják elő az evangéliumi eseményeket! 150 tájban Kr. u. már egyetlen tanuja sem élt az evangéliumokban elbeszélt eseményeknek, egyetlen ember sem őrizhette ellen, mennyire igaz s mennyire nem, amit ezek a — Hegedüs szerint — késői kompilátorok a Krisztusra vonatkozó mesemondákból összetákoltak. Nem veszi észre Hegedüs Loránt, hogy az ő kedvenc Renan-ja kedvéért itt magát a bibliát fosztja meg minden történelmi s isteni értékétől? Mit tudhatunk még biztosat Jézusról, ha az evangéliumok csak úgy 130—150 évvel Krisztus születése után íródtak, a hagyományt s az Egyház élő tanítótekintélyét pedig az igazhű kálomista úgy sem fogadhatja el? A kereszténység maga a levegőbe repül ezekkel a Hegedüs-féle teóriákkal. Vagy tán az sem nagy baj?

Hogy „Jézus élete s az evangéliumok születése között körülbelül annyi idő telt el, mint köztünk és Napoleon között", ezt divatos volt mondani a krisztustagadó racionalizmus köreiben úgy 30—50 évvel ezelőtt. Hegedüs Lorántnak valószínűleg fogalma sincs

róla, hogy ez a divat azóta rég letűnt s hogy a mai tudomány, még pedig, ha akarja, a német protestáns teológia maga is (amely pedig az új korban mindig előljárt a biblia isteni eredetének tagadásában) ma már rég visszatért az evangéliumok keletkezésének abból a korból — az apostolok korából — való származtatásához, amelyből a katolikus tradíció mindig is származtatta őket.

Maga *Harnack*, egyébként a legnagyobb racionalista korifeus és szabadszellemű bibliakritikus, kifejezetten bevallja, hogy a modern bibliakritika ezirányban soká téves utakon járt s ma kényszerülve látja magát, hogy visszatérjen a tradicionális felfogáshoz. Nem is csoda, hiszen a kereszténység első századainak felkutatása ma már kétségtelenül felmutatta az evangéliumok nyomait nemcsak a II. század elején (ekkor pl. már latinra is lefordították az evangéliumokat, ez az ismert ú. n. „Itala"-fordítás), hanem már az I. század végén. Egész sor utalás történik rájuk s a Muratori-féle töredék, mely az evangéliumokat mint közismert és régi szentiratokat sorolja fel, maga is kb. 150-ből Kr. u. ered. Érdekes pl., hogy a Muratori-töredék az evangéliumokat s az apostolok leveleit mint régieket szembehelyezi az akkor még újabb keletű „Pásztor" c. Hermas-irattal. Pedig ez a Hermas körülbelül éppen akkor írt, amikorra Hegedüs az evangéliumok eredetét szeretné kihelyezni. Az evangéliumokat s az újszövetségi iratokat különben már 150 előtt használják: a Barnabás-levél (99 körül), a Didaché (u. a.), Római Kelemen (68 és 96 közt), Ignác († 107), Polikárp (107—108), Papias (140), Jusztin (133 és 150 közt), sőt az eretnekek is, mint Basilides († 130). Irenaeus már a II. század derekán ezt írja: „Oly nagy az egyöntetűség az evangéliumok körül, hogy maguk az eretnekek is tanuskodnak mellette, mert ők is valamennyien ezekből indulnak ki s ezekből iparkodnak a maguk tanítását megbizonyítani." Dehát hiszen Hegedüs Loránd szerint az evangéliumok akkor még — meg sem voltak! Papias s mások szintén jóval 150 előtt beszélnek már az egyes evangéliumok-

ról; az említett szerző pl. az első evangéliumról feljegyezte, hogy azt Máté, az apostol írta, még pedig a zsidók megtérítése végett héber nyelven.

Hegedüs Loránt persze mindezt nem tudja, ő még Renan-nál tart s a mult század elavult szentírástagadóinál. De ha joga van is valamit nem tudni, amit nem tanult, az ellen már mégis vétót emelnénk, hogy egy elterjedt napilapban könnyelműen félrevezesse az olvasókat s a bibliamagyarázat szép címén széles rétegek előtt aláássa s megsemmisítse a biblia tekintélyét.

Vagy hát a modern zsurnalisztikához okvetlenül hozzátartozik-e a hozzá nem értő felületesség? Vagy az újabban agresszív protestáns Pesti Hírlap tartja kötelességének vallási téren annak a konfúziónak, zűrzavarnak s önellenmondásnak a terjesztését, amely bizonyos irányzatoknak már valósággal második természetévé vált? Kenetes szavakkal, Jézus „prédikálásának" címén lerombolni a biblia tekintélyét s hamisítványnak, késői, önkényes kompilálásnak tüntetni fel az evangéliumokat: kinek az érdek ez: a kereszténységé-e, avagy a P. H. mögött álló liberális táboré?

Kinek ad igazat a Szentírás?

A Szentírás azt mondja (Jak. 2, 20.), hogy *a hit cselekedetek nélkül „halott"* és nem ér semmit. Ezzel szemben a protestánsok azt mondják, hogy egyedül a hit üdvözít, cselekedetekre nincs szükség.

A Szentírás azt mondja, hogy Isten *a megigazulásban eltörli s megbocsátja bűneinket.* (Ján. 20, 23.) A protestánsok azt mondják, hogy nem bocsátja meg, nem törli el, hanem csak befödi.

A Szentírás azt mondja, hogy Krisztus Urunk az *Anyaszentegyházat Szent Péterre alapította.* (Máté 16, 18.) s erről az Egyházról azt mondta Jézus, hogy a pokol kapui nem vesznek erőt rajta (u. o.); aki erre nem hallgat, úgy tekintsd, mint pogányt és vámost

(Máté 18, 17.); Szent Pál szerint pedig ez az Egyház az *„igazság oszlopa és erőssége"*. (Tim. I. 3, 15.) A protestánsok szerint a katolikus Egyház megromlott, a pokol kapui erőt vettek rajta; ez az Egyház nem az igazság oszlopa és erőssége, hanem a tévedésé és Jézus Egyháza nem a Péter kősziklján épült, hanem az emberek akaratán.

A Szentírás azt mondja, hogy Jézus a megáldott kenyérre s borra ezt mondta ki: *„Ez az én testem, ez az én vérem!"* (Máté 26, 26. 28.) A protestánsok szerint azonban ez nem áll; az Oltáriszentség nem Jézus teste és nem Jézus vére.

A Szentírás szerint az Úr Jézus teste *valóban* étel és az ő vére *valóban* ital. (Ján. 6, 55.) A protestánsok szerint: nem valóban Jézus teste és vére az, hanem csak jelenti azokat.

A Szentírás azt mondja, hogy Isten az angyal által így köszöntötte Szűz Máriát: *„Üdvözlégy, malaszttal teljes, az Úr van teveled, áldott vagy te az asszonyok között!"* (Luk. 1, 28.) A protestánsok szerint ez helytelen beszéd, sőt tévedés, ha valaki Szűz Máriát így köszönti, ha tiszteletére imával fohászkodik.

A Szentírás szerint csak az nyeri meg bűneinek bocsánatát, aki az apostoli hatalom részeseitől feloldozást nyer. *„Akiknek megbocsátjátok bűneiket, meg lesznek bocsátva és akiknek megtartjátok, meg lesznek tartva."* (Ján. 20, 23.) A protestánsok ezt egyszerűen tagadják és elhanyagolják.

A Szentírás szerint a házasság *„nagy szentség"*. (Ef. 5, 32.) A protestánsok szerint a házasság egyáltalán nem szentség. Luther egyenesen kimondta, hogy „világi dolog".

A Szentírás szerint *„aki elhagyja férjét, vagy elűzi feleségét és mást vesz el, paráználkodik"* (Luk. 16, 18.) és Szent Pál szerint, aki ura, vagy felesége életében mással áll össze, házasságtörőnek hivatik. (Róm. 7, 3.) Ennek ellenére a protestánsok azt mondják, hogy el lehet válni s újra akárkivel második, harmadik házasságot is lehet kötni.

A Szentírás szerint *„üdvösséges dolog a halottakért imádkozni"*. (Makk. II. 12, 14.) A protestánsok szerint nincs értelme a halottakért való imádkozásnak.

A Szentírás szerint mindenki a *saját érdemei vagy bűnei szerint fog üdvözülni, vagy elkárhozni.* (Ef. 6, 8; Kor. II. 5, 10.) A protestánsok szerint nem eszerint történik az ítélet, hanem aszerint, hogy kit rendelt Isten eleve az üdvösségre és kit a kárhozatra.

A Szentírás szerint a *keresztényeknek egységeseknek* kellene lenniök, *amint Jézus és az Atya egyek* (Ján. 17, 21.); és *nem szabad* köztünk felekezeteknek, szakadásoknak lenni. (Kor. I. 1, 10.) A protestánsok szerint nem kell törődnünk az egységgel. A protestánsok maguk közt is többszáz felekezetre szakadnak.

A Szentírás szerint Krisztus *„egy akolt"* akar és *„egy pásztort"*. (Ján. 10, 16.) A protestánsok szerint nem kell a valóságban egy akol és egy pásztor.

A Szentírás szerint napkeletről napnyugatig be fog mutattatni az Úrnak a tiszta kenyéráldozat. (Mal. 1, 11.) A protestánsok szerint mindenféle áldozat ma már szükségtelen, sőt a mise bálványimádás.

A Szentírás szerint még ha angyal jönne is le az égből s hirdetne az *Egyház tanításától eltérő tanokat,* azt sem volna szabad követni. (Gal. 1, 9.) A protestánsok szerint mindenkinek joga, sőt kötelessége is a saját véleményét követni.

A Szentírás azt mondja, hogy *nagyobb tökéletesség a nőtlen, szűzi állapot, mint a házas állapot.* (Kor. I. 7, 38.) A protestánsok szerint az önkéntes nőtlenség helytelen dolog.

Ezt a sorozatot még nagyon messze lehetne folytatni. Igazán érthetetlen, hogy annyi protestáns között csak oly kevés akad, aki ezeken az ellenmondásokon gondolkodóba esik... Igaz, hogy amelyik gondolkodóba esik, az többnyire hamarosan katolikussá is lesz! Mi katolikusok pedig érezzük boldognak magunkat, mivel az igazság a mi szent hitünket födi!

A béke jelszava mint játékszer.

Egy idő óta feltűnően hangos az ország a „felekezeti békesség" hirdetésétől. Országos gyűlések és vidéki presbiteri értekezletek már mással sem kezdődhetnek, mint a felekezti béke hangoztatásával. A liberális sajtó siet is mindannyiszor vastagbetűs fő- és alcímekkel beharangozni, hogy mennyire „a felekezeti béke jegyében folyt le" hol ennek, hol annak a felekezetnek valamelyik gyűlése.

Hogy ez a hangos és hangulatos békehirdetés nem mindig őszinte, arra legcsattanóbb bizonyíték, hogy még a notórius debreceni országháborítók, még a Baltazár Dezsők is szeretik előljáróban rendesen a vallási béke szükségességét hangoztatni. Mielőtt pathologikus kirohanásaikat a katolikusok ellen megkezdenék, mintegy, hogy a békebontás vádját előre elhengerítsék magukról, néhány szép, kerekded frázist gömbölyítenek ki magukból az imádott hazára oly áldásos és szent felekezeti békességről. Mikor ez megvan, mikor ez a szokványos captatio benevolentiae megtörtént, jöhet a furkósbot, jöhet a dühlavina, jöhetnek az átkozódás, vádaskodás, meggyűlöltetés lávaárjai. A Pesti Hírlap s a Magyar Hírlap így is azt fogják hírül adni, hogy Debrecen megint „hitet tett" a felekezeti békesség mellett.

Ezen az olcsó komédián mi már meg sem ütközünk. Komolyabban érint, amikor olyanok is játékszernek nézik a vallási béke jelszavát, akiknek egyénisége mégsem olyan, hogy ezt a szót ajkukon épúgy puszta ügyvédi fogásnak volna szabad néznünk, mint a vallási béke szokásszerű megbontóinál.

Nemrég a luteránus felekezet országos közgyűlésén báró Radvánszky Albert mondott szép szavakat a vallási békéről. „Kérve kérek mindenkit, mondotta, akinek egyházunk és vele a keresztyének jövője a szívén fekszik, hogy még áldozatok árán is igyekezzünk óvni és fenntartani a felekezeti békét. Ezt követeli Krisztus neve, amelyet viselünk, és az egye-

temes keresztyénség létérdeke. Bizonyára meg lehetne találni az elvi ellentétek mellett is a római katolicizmussal a közös veszedelemben a békés együttélés, sőt a közös lelki front megteremtésének lehetőségét."

Szeretjük hinni, hogy a szónok ezeket a szavakat őszintén mondta s komolyan értette. Mégis sajnálattal kell megállapítanunk, hogy Radvánszky Albert nem gondolta végig a maga gondolatát. Így történt, hogy aztán az ő kezében is játékszerré zsugorodott a nemes elv. Mert kevéssel a fenti szép szavak után ugyanaz a Radvánszky Albert ugyanabban a beszédében teljességgel lerontja előbbi szép szavainak az értékét, amikor vádként és sérelemként s a vallási béke akadályaként emlegeti fel, hogy „állami egyetemen a katolikusok számára külön világnézeti tanszékeket létesítenek"; majd pedig azt mondja, hogy „az 1848. évi XX. törvénycikknek végrehajtása a legjobb szolgálatott tenné a felekezeti béke ügyének".

„Tenné"? kérdezzük megdöbbenve. Tehát még nem teszi? Az a törvénycikk még nincs végrehajtva? Mi nincs végrehajtva benne? Legfeljebb az, hogy a katolikusok még nem kapták meg azokat a jogokat, amelyeket a protestáns felekezetek már régen élveznek. Hacsak Radvánszky a szélső radikálisok s a szocialisták értelmében úgy nem értelmezi az 1848. évi XX. törvénycikket, hogy szekularizálni kívánja a katolikus egyházi vagyont. Vajjon így érti ő a „felekezeti békét", amelyet néhány mondattal előbb oly hatásosan körülcirkalmazott?

Majd ugyanazon gyűlés keretében, amely a P. H. szerint „a felekezeti békesség jegyében folyt le", egy másik úr a reverzális-törvény megszüntetését követelte mint a béke helyreállításának legfőbb feltételét. Szóval: békességet hangoztatnak, de ugyanakkor beleavatkoznak a katolikus Egyház belső ügyeibe, dogmatikus alapon nyugvó egyházfegyelmi intézkedéseibe. Követelik az úgynevezett Lambruschini-féle kivételes rendelet visszaállítását, feledve, hogy az a rendelet a reverzális nélkül kötött vegyesházasságo-

kat, bár jogérvényüket elismerte, épúgy tiltotta s bűnnek nyilvánította ki, mint az általános egyházi törvény, amely alól a kivételt éppen a visszaélések miatt végre meg kellett szüntetni. Majd meg Kapi Béla kapta fel újra ugyanazon gyűlésen a „szegedi egyetemen tervezett parallel tanszékek" vélt sérelmét.

Minek beszélnek akkor vallási békéről, ha rögtön utána gyujtóanyagot dobnak bele a tárgyalásba? Miért tűzik ki a fehér kendőt, ha rögtön utána harcba indulnak?

Nem szükséges, hogy itt ismét rámutassunk arra a méltánytalanságra s igazságtalanságra, amely a szegedi egyetemen túlnyomó többségben levő protestáns tanárok mellett katolikus tanárok kinevezését „sérelemnek" tekinti, sem arra a valótlan beállításra, amely a „parallel tanszékek" felállítását mint a szegedi állami egyetem „elkatolizálását" igyekszik feltüntetni. Annak idején bőven kitértünk e kérdésre s bőven megcáfolták a hamis vádaskodásokat az illetékes tényezők is. Különben úgy értesültünk, hogy a kultuszminiszter a kákán is csomót keresőknek deferálván máris meghátrált s a szegedi egyetemen a túlnyomóan katolikus diákságnak tovább is protestáns tanároktól (méghozzá részben nagyon harcias és támadó kedvű tanároktól, Imre Sándoroktól s Bartók Györgyöktől) kell hallgatniok a világnézeti előadásokat. Aki ezeknek ellenére mégis mint a béke feltételét állítja oda akár a reverzálisok eltörlését, akár a szegedi egyetem további elprotestantizálását, az vagy nem beszél őszintén, vagy nem tudni, mit ért vallási békén.

Ezért nem tudjuk mi őszinte és végiggondolt beszédnek tartani, valahányszor a felekezeti gyűléseken, néha még tiszteletreméltó szándékú emberek is, szinte üzemszerűen hangoztatják a vallási béke szükségességét.

Sajnos azonban, ennél sokkal nyomósabb okok is kényszerítenek arra, hogy a protestáns vezérférfiak békehirdető szavainak tárgyi őszinteségében kételkedjünk. Amíg a felekezeti iskolai hittankönyvek oly gyű-

lölködő, bárdolatlan, támadó hangon írnak mindenről, ami katolikus, amíg nyilvánvaló történelmi hazugságokkal, kizárólag a katolikusok meggyűlöltetésének nem is szépített célzatával rontják meg a rájuk bízott ifjúságot, s amíg ezeket a tankönyveket meg nem változtatják, addig őszinte felekezeti békevágyról sem kálvinista, sem luteránus honfitársaink részén még csak nem is beszélhetünk. S addig mi katolikusok kénytelenek vagyunk a vallási békéről való minden szép szónoklást merő porhintési kísérletnek vagy negédes játéknak tekinteni.

Ha Radvánszky Albert, Kapi Béla vagy Ravasz László komolyan akarják a vallásközi békét, először vegyék revízió alá hittani könyveiket. Nem kívánunk sokat: csak annyit s azt hagyják ki belőlük, amit mint művelt emberek maguk sem hisznek s aminek egyetlen célzata: a katolikusok meggyűlöltetése. Mi bőven közöltünk az említett tankönyvekből hihetetlenül valótlan és rosszindulatú részleteket[1] s nemrég a váci püspök is közölt a Nemzeti Ujságban egyenesen hajmeresztő idézeteket. Amíg ezt a permanens lélekmérgezést, gyűlölethintést és fegyvercsattogtatást meg nem szüntetik, ne beszéljenek felekezeti békéről!

Nem lehet követ hajigálni s békéről beszélni; nem lehet az ifjúságot gyűlöletre tanítani s ugyanakkor a szeretetről mondani mézes-mázas szavakat; nem lehet tudatosan a gyűlölködés üszkét vetni bele a magyar közéletbe, sőt már a zsenge ifjúságnak a lelkébe is s ugyanakkor a felekezeti békéről zengeni andalító, álombaringató bölcsődalokat

Lássuk előbb a tetteket, aztán a szót! A vallási békét *csinálni* kell, nem emlegetni!

Vallási harc — vagy felekezeti versengés?

Hogyan lehetséges, hogy az emberek a vallás nevében hajbakapnak? Hogyan szolgálhat a legszentebb, legéteribb, legnemesebb eszme, a vallásé, az Isten

[1] Lásd „Felekezeti előítéletek forrása" c. fejezetet.

szolgálatáé, a léleküdvösségé gyűlöletes szenvedélyek, harcok, békíthetetlen ellenségeskedések forrásául? Égbe emelő, fehéren szárnyaló, békét sugárzó tanok s tételek körül hogyan tobzódhatik mérgezett fegyverrel őrjöngő vadság, gyilkolni kész gyűlölet, évszázados farkasszemnézés?

És éppen a kereszténységen, a szeretet vallásán belül! Nem szörnyszülöttje-e a vallási harc az emberi logikátlanságnak? A tébolynak, mely a legszebb eszmékből is torzképet alkot s borzalmas öncsonkításban, önszennyezésben kéjeleg?

Sokakat éget s nyugtalanít ez a kérdés.

S még csak meg lehetne érteni, ha csakugyan merőben vallási önvédelemről lenne szó. Érthető, sőt tiszteletreméltó az az elszánt elkeseredés, az a zordon komolyság és harciasság, amely a végletekig ellenáll, amikor a legszentebb kincsét sárba tapodják előtte. Amely fegyvert ragad azokra, akik belegázolnak szentélyeibe, imádkozni nem engedik s szentségtörő kézzel rombolják oltárait. Így áll ellen a kereszténység a cézárok dühének a multban; így a mexikói néróknak, az orosz és magyarországi csekának a jelenkorban. Ám valójában itt többnyire nem is a vallási önvédelem harcáról, hanem támadó türelmetlenségről van szó, csökönyös pártversengésről, amely a vallási térről rég átcsapott a társadalmi érdekharc széles mezejére s átminősült az egynevezetűek érdekszövetségszerű, aggresszív szolidaritásává. Nem a vallás küzd itt a vallástalanság ellen, hanem vallási jelszavak mögött közönséges pártharcok, elfogultságból, ellenszenvből táplálkozó gyűlölködések dúlnak. A probléma tehát ez: hogyan fajulhatott oda a vallási gondolat, hogy a felekezeti érdekharc leplező színfalává válhatott?

A megoldás a fogalmak elemzésében kínálkozik. Csak kellőleg meg kell különböztetnünk e két fogalom: vallás és felekezetiség tartalmát, meg kell figyelnünk fogalmi jegyeiket, hogy megfejtsük a probléma

titkát. Mihelyt a vallás helyébe elsősorban s túlnyomóan a felekezet lép: a harc, még pedig a szenvedélyes és elfajult harc elkerülhetetlen.

A vallás nem harcra tanít, a felekezet arra. A vallás eleme a szeretet s a béke, a felekezeté a gyűlölet s a széthúzás. Következőleg, ahol a vallás megfogy s helyébe a felekezet lép, ott a versengésnek, háborúságnak s visszavonásnak ki kell sarjadnia.

Vizsgáljuk csak a fogalmakat!

Mi a vallás fogalma? Vallás annyi, mint az ember Istenhez való viszonyának elismerése s gyakorlása. „Religio", a „religo" igéből: az, ami erősen odafűzi az embert Istenhez. A vallás az Isten felismerése s elismerése, hálateljes, imádó, bocsánatkérő s könyörgő felszállás az Úrhoz, magasabb régiókba emelkedés, szárnyalás a végtelen felé, boldog elmerülés a Mindenható kegyelmében, örök szépségében, szeretetében.

Azt nevezzük vallásos embernek, aki megérti az élet magasabb értelmét, a lélek felsőbb rendeltetését, aki felismeri Istenben teremtőjét, végokát, urát, végcélját, boldogságát s aki e felismerés szerint él és cselekszik. Aki Istent teszi első helyre a saját gondolati, érzési s értékelési világában, törvényének hódol minden teremtett dolgok szeretete fölött, őt akarja megközelíteni minden erejéből s egyesülni vele, amennyire csak tud, az a vallásos ember, a homo religiosus.

A vallás mindenelőtt értelmi Istenhez-fordulás, azaz hit. A vallásos ember midenelőtt az Isten létének bizonyosságában igyekszik megerősödni s amennyire módjában van, tudatossá akarja tenni önmagában s másokban az istenbizonyosság érveit. Nem éri be a primitív, sejtő megérzéssel, hanem el akarja mélyíteni, reflexszé, ellenállóvá törekszik tenni istenhitét, észokokkal körülbástyázni azt minden kétellyel s támadással szemben. Ezért a vallás szükségkép kitermeli magából a hitvédelemtant s a teológiát és szembeszegül az istentagadás ostromaival. Ahol komoly hitvédelmi munka folyik, ahol nem nézik ölbetett kézzel

az ateizmus térfoglalását s nem tekintik az Isten létének kérdését merő érzelmi posztulátumnak, amelynek realitásán nem is érdemes a fejünket törni; ahol ellenkezőleg köteteket s könyvtárakat írnak össze Isten létének bizonyítására a modern hitetlenséggel szemben: ott bizonyos, hogy vallás és vallásosság van. Viszont nem lehet komoly vallásosság ott, ahol az emberek kibújnak a hit alapvető kérdéseibe behatoló, bölcseleti s teológiai elmélyedésnek kötelessége alól.

A vallásos embert azonban nemcsak az Isten létének bizonyossága érdekli, hanem Isten mivolta, mineműsége, tulajdonságai is: hogy kicsoda ő és milyen és mit akar? Hogy miért teremtett s mi a szándéka velünk?

Miért helyezett minket a földre s milyen sorsot szánt nekünk a halál után? Miért bocsát gyermekeire szenvedést s hogyan érvényesül atyai gondviselése bánaton, gondon, bűnön, emberi gyengeségen s roszszaságon keresztül? Hogyan fér meg benne egymás mellett a szigor és jóság, végtelen irgalom s büntető igazságosság, gyengédség és erő, megbocsátó készség s kárhoztatni kész szentség? Ahol Isten áll a lélek középpontjában, azaz: ahol vallás van (nem: felekezet!), ott elsősorban ezek a kérdések érdeklik az embert, s ott a kutató s imádkozó értelem igyekszik a magasba szállni s megérteni a Titkok Urában, amit az ész s a kinyilatkoztatás fényében belőle csak megérthet.

De nemcsak tudni, hinni s érteni vágyik a vallásos ember, hanem indíttatva érzi magát arra is, hogy Istennel az áhítat szárnyán érintkezzék. Imádkozik, Isten elé lép, társalog, szemtől-szembe néz vele, elmerül a hódolat, hála, kérelem s engesztelés vizeiben az Úr előtt. Nincs vallás ima s istentisztelet nélkül, s mennél mélyebb s őszintébb az Istenhez-fordulás, annál melegebb, élőbb s színpompásabb az áhítati élet, a szóbeli és kontemplatív ima, a misztikáig emelkedő meditáció s a szertartás. A vallásos embert űzi a vágya, hogy külsőleg is kifejezze áhítatát s minél mél-

tóbb keretekbe, a fönség s a báj minél pazarabb formáiba foglalja Isten iránti érzelmeit. Íme az áhítatgyakorlatok változatos sorának s a szertartásoknak lélektani alapja. Minden vallás, még a fejlettebb pogány kultuszok is, szolgálatukba állítják a ritust, a szertartást: épületek, ruhák, mozdulatok, gyertyák, körmenetek ritmusát, színét, lendületét. A vallás mindent az Úr szolgálatába állít: a lelket és a testet, a természet és művészet összes kincseit, virágot s tömjént, éneket és zenét, szobrot és költészetet. Mennél melegebben buzog a vallásos lélek gejzírje, annál magasabbra tör a belső áhítat eksztázisában s a külső ritus fényében, élő elevenségében. Még a puritanizmus prózája sem tud ellenni nélküle, ő sem tud, külsőleg sem, merő hétköznapi pongyolában lépni az Úr asztala elé, bármennyire szavalja a szertartások fölöslegességét.

Magasabb fokon az áhítat e lendülete az áldozat jellegét ölti. Imádat, hódolat, szeretet és szolgálat a legfőbb lépcsőn önkifosztásban: áldozatban nyilvánul meg; a lélek itt már nemcsak kérni és köszönni vágyik, hanem adni is akar. Adni, áldozni, felégetni az ég Urának ruhát s eledelt, marhát és galambot, illatos gyömbért és mirhát, tömjént és — szívet. Ezt leginkább. A cölibátus, a szűzesség önkéntes vállalása Istenért a fejlettebb pogány vallásokban is az áldozatos kultusz legfőbb kivirágzása. Ezért találjuk meg a remetei és szerzetesi eszményt például az indusoknál is. Az osztatlan istenszolgálat zengő, eleven himnusza, húsbavágó önsanyargatása, az égő és soha el nem égő áldozat az emberi test fékentartásában, a legerősebb s legönzőbb ösztönök felperzselése az oltár szent tüzein: ez az áldozati eszme legszebb betetőzése a vallásos életben, amelyhez már csak egy áldozat fogható: a vértanuságé.

A vértanui készség nem fanatizmus (bár a fanatizmusnak is lehetnek vértanui), hanem a vallási lelkület hősi megnyilatkozása: a meg nem riadás az Isten szolgálatának végső következményétől, a vé-

rünk ontásától. Nem minden vallásos ember áll ezen a magaslaton, de bizonyos, hogy ahol vallás van, ott vértanui készség is van; ott vértanuk vannak tízezernyi számban; olyanok, akik fizikai értelemben is vérüket ontják Istenért s az ő törvényéért, s milliónyi számban olyanok, akik a mindennapi élet kereszthordozásának, a kötelességteljesítés csendes mártíriumának névtelen hősei. Ahol vértanui készség nincs, ahol az emberek a bőrüket jobban szeretik mint az Istent, ahol az Úr szeretete megtorpan a kényelem s a nyárspolgári igények határai előtt, ott lehet talán felekezeti érzés, lehet felekezeti érdekharc, de vallás, komoly, mély és erős nincsen.

További, általános és messzeágazó függvénye a vallásnak: az erkölcsi élet. Akinek szemében Isten a legfőbb cél, annál a legfontosabb életfeladat: az Úr törvényeinek tisztelete s komoly betartása minden körülmény között. Innen a vallásos és erkölcsös élet csodás összhangja, amit úgy megszoktunk, hogy szinte már észre sem vesszük s magától értetődőnek tartjuk; a vallásnak s az erkölcsnek az a parallelizmusa, amelynél fogva senki sem csodálkozik rajta. hogy a hitoktatás egyúttal erkölcsoktatás is s a vallás szolgái egyben az erkölcsi élet, az isteni törvény, a parancsolatok született szorgalmazói. Minden erkölcsi anarchia, forradalom, szocializmus elsősorban a papok ellen megy; mert az ateizmus és a felforgatás ikertestvérek. Minden erkölcstelen ember hadilábon áll a vallással is; nem lehetek vallásos, ha nem tanulmányozom, nem követem, nem tisztelem az Úr törvényeit. Ezért szükségkép erkölcskódex is minden teológia s minden magasabb vallási élet aszkézis. Az imádkozó ember vágyódik a lelki erő után, amellyel le tudja küzdeni magában az ösztönök lefelé húzó nyomatékát s amellyel helyt tud állni a megpróbáltatás és szenvedés tűzesőjében. Megérti az önmegtagadás és lemondás nagy gondolatát, a test fékentartásának parancsát s épp ezért nem idegenkedik az eszközöktől, amelyek a lélek uralmát a test fölött van-

nak hivatva szolgálni. (Innen például a böjt intézménye még a fejlettebb pogány vallásokban is.)

Mivel pedig senki sincs bűn nélkül s a vallásos ember is el-elbotlik, a vallás szükségkép mint bűnbánati hajlandóság s mint tisztulásvágy is jelentkezik. Ezért találunk minden vallásban bűnbánati aktusokat, engesztelő áldozatokat, lélektisztító fürdőket, bűnbocsánati szertartásokat s jelképeket. Szabadulni a bűntől, a legnagyobb tehertől! Menekedni a bűntudat szörnyű ostorától, az önvád s az Isten haragja marcangolásától! Kijutni a fertőből, a hinárból, a szárnyalást gátló, lendülést megkötő láncokból — íme, a vallás töredelmet sürgető vonása. A vallástalan lélek nem érzi ezt a szükségességet, sőt kibúvik és fél az elégtételadás s a vezeklés kötelességétől; nem tartja az önmegalázásnál fontosabbnak az Isten engesztelését, vagy könnyelműen ráfogja, hogy amit tett, nem bűn, hogy a vétket kerülni sem lehet, vagy úgyis megbocsátja az Isten a bűnt bűnbevallás és töredelem nélkül is.

A vallás azonban még mindebben nem merül ki: szeretni vágyik s mert Isten képét a felebarátban felismeri, tele van jósággal és segítenivágyással, főleg a szenvedő embertársa iránt. Valami csodálatos ösztönnel, amelyet a kinyilatkoztatás csak betetőz és tudatossá tesz, megsejti, hogy Istent nem lehet jobban szeretni, mint a felebaráton át, s hogy az Úr maga iránt való szeretetszolgálatnak tekinti, ha gyermekei egymást szeretik s egymás baján megindulnak. A karitász mindig a vallásból sarjadt s ma is a vallási intézmények a karitatív gondoskodás melegágyai. A teizmus a legjobb és legigazibb humanizmus. Ahol őszinte, mély és gyakorlati emberszeretet van, ahol gondoskodnak a szegényekről, betegekről, vakokról, árvákról s az emberi nyomor széles skálájú válfajainak mindennemű áldozatairól, ott vallás van, istenszeretet van, vagy a gondoskodás nem tartós, nem önfeláldozó s nem őszinte.

De nemcsak a testi nyomort igyekszik enyhíteni

a vallásos lelkület, hanem a lelkit is. Apostolkodni vágyik. Mást is Istenhez akar vezetni, mást is megmenteni, az Úr kegyelmét s a léleküdvösséget minél többek boldog örökségévé tenni. Fáj neki a mások hitetlensége, bűne, erkölcstelensége, Istentől-elfordulása, fáj neki, ha mást téves úton lát. Ez a missziós gondolat megint a vallás függvénye. Nem hatalmi vágy, nem a saját pártja vagy felekezete számának gyarapítása, nem önérdek vagy csoportérdek hajtja, amikor a maga szent igazságait másokkal is közölni siet, amikor térít és felvilágosít, ösztönöz és rábeszél, int és cáfol, vagy amikor útját állja a tévelygés és félrevezetés terjeszkedésének, hanem a lelkek szeretete s az Isten igaz szolgálatának vágya. A vallásos érzés becsülteti meg velünk azt az Egyházat, mint vallásos tömörülést, amelyben Isten szavát, igazságait, törvényeit, kegyelmeit letéve tudjuk; az igaznak ismert egyházi közösséget, mint Isten rendelését szeretjük, védjük, terjesztjük, mert ebben fedezzük fel az Úr nagy, törvényes családját, tanításainak, áldásainak letéteményesét, az egység és szeretet, testvériség és egyetemesség szent keretét. Épp ezért nem jutna eszünkbe erőszakosan megszakítani a szent láncot, mely bennünket s ezt a nagy vallási közösséget egybefűz; Isten elleni bűnnek éreznők pártütést, széthúzást, elszakadást szítani benne. Minden vallás, amely magát igaznak s általánosnak tartja, szükségkép „katolikus", azaz egyetemes, azaz senkit sem zár ki és senkit sem ment fel az egység kötelessége alól; „katolikus", azaz a szeretet vallása, az egységé, az összetartozásé, amely csak azt nem tekinti a magáénak, aki a szeretet s a fegyelem egységének gondolatából önként kirekeszti magát. A szeretet egységet jelent, az egység katolikumot.

A vallásos érzés visz rá továbbá a nagy példaképek, a hithősök, a szentek tiszteletére, akikben Isten erkölcsi szépségének visszfénye ragyog felénk, mintahogy a nap sugarai nemcsak a fénylő égitesten magán lángolnak, hanem az általa bevilágított tárgyakon

is, visszatükröződnek millió virágon és porszemen. A vallásos ember jól érzi magát a „szentek egyességében"; a szentek neki barátai, meghittei, mert Isten barátait látja bennük. Mennél közelebb állnak a szentek Istenhez, annál boldogabb a vallásihlette lélek, ha közelükbe férhet, ha áhítatban hozzájuk fordulhat és segítségüket kérheti. Ezért ragaszkodik a vallásos katolikus nép, de a skizmatikus is, oly melegen az Isten Anyjának tiszteletéhez, különös nógatás nélkül is, merőben vallásos ösztöne alapján. Isten Anyjának tiszteletében Isten tiszteletét látja s lelkesen természetes magátólértetődéssel gyakorolja.

Végül még egy jellemző vonása van a vallásnak, a virtus religionis-nak: a vallásos lélek vágya az Isten látása s a vele való személyes érintkezés után. Érzékelhető módon is közel jutni az Úrhoz, akár úgy, hogy Isten száll le hozzánk, akár úgy, hogy mi szállunk fel az Istenhez, minden vallási élet legfőbb célja, álma, élménye. A régi vallások földön járó istenei épúgy kifejezői ennek a természetes vallási törekvésnek, mint az ószövetségi teofániák, Isten-megjelenések. Legfőbb fokon és legszebb értelemben az újszövetség hozza közelünkbe az Istent a megtestesülés, az Istenember születése s földönjárása, a Szentlélek bennünklakása, leginkább pedig az Oltáriszentség, a valóságos jelenlét csodája által. A vallásos lélekre az istenközelségnek, az Isten leereszkedésének mindezek a formái nemcsak nem hatnak idegenszerűen vagy éppen riasztóan, nem nehezednek rá érthetetlen s kényelmetlen dogmák gyanánt; a religiózus lelkület nem azt keresi velük szemben idegesen, hogyan cáfolhatná, hogyan térhetne ki útjukból, hogyan bújhatnék ki az Isten e közeledései elől; ellenkezőleg, ujjongva száll elébe, érdeklődéssel, édes sejtelmekkel, a boldog kitüntetettség érzetével vizsgálja, bizonyos-e ez a közeledés, s ha igen, simeoni extázissal öleli szívére a közénk leereszkedő Urat. Élénken tanulmányozhatjuk ezt az ellentétet a vallásos és a vallástalan katolikuson: a vallásos katolikus boldog, ha áldozhatik, ha

Jézus előtt térdelhet, akit az Oltáriszentség titkában jelenlevőnek ismer; a vallástalan ellenben fél és fázik ettől a misztériumtól, nem tudja elviselni, menekül előle, tagadja, vagy meg nem értőn, hidegen távol marad tőle. Henry Newmant, a nagy konvertitát, még anglikán esperes korában módfelett vonzotta a katolicizmus felé az Eucharisztia; egyik barátjának figyelmeztetésére, hogyha katolikussá lesz, állásáról s igen jelentős jövedelméről kell majd lemondania, jellemző lelkesedéssel így felelt: „Mit ér nekem akár százezer font sterling jövedelem egyetlen szentáldozáshoz képest!" A vallásos lélek Istent keresi, nem a formákat s kereteket kritizálja, melyekben Isten hozzá közeledni kész; nem Istent áldozza fel ezekért, hanem kételyeit, kicsinyességét s mindent az Istenért, a lélekért, az üdvösségért, az örök életért.

*

Ezzel szemben elemezzük csak a „felekezet" és „felekezetiség" fogalmát, melyet az elnagyoló nyelvhasználat — fájdalom! — sokszor a „vallás" és „vallásosság" szinonimáiként használ. Nem! A felekezet fogalma nagyon messze esik a vallásétól, bár eleve hangsúlyoznunk kell, hogy a felekezetiséggel, bármennyire különböző fogalmat jelent a vallással szemben s bármennyire gátolja a vallás teljes és zavartalan kivirágzását, talán éppen az emberi logikátlanság szerencsés következményeként néha csakugyan erős vallásos érzület is kapcsolódik.

Viszont azt is meg kell engedni, hogy a felekezetiséget jellemző tulajdonságok „per accidens" a nemfelekezetbeliek vallási életét is rútíthatják s ezen az alapon el tudunk képzelni katolikus felekezetiséget is. Ha például valaki csak azért sürgetné a katolikus reverzális-törvényt, hogy a katolikusok száma, szemben a más táborokkal, növekedjék, vagy hogy több katolikus fizesse az egyházi adót, ha csak azért küzdene új katolikus jogokért, hogy ezek révén magának s övéinek előnyöket szerezzen, ha katolikus poli-

tikáért harcolna, csak azért, mert véletlenül katolikusnak született s a katolikus politikában a saját „pártja" diadalát l'art pour l'art vagy anyagi előnyökért, vagy merő presztizsért keresné, nem pedig azért, hogy Krisztus igazságát vigye előbbre s lelkeket őrizzen meg a tévedéstől s romlástól, sőt emellett maga talán nem is gyakorolná a vallás pozitív előírásait: az ilyen csak katolikus köntösbe bujtatott felekezetiséget gyakorolna. Ennek a vallásnélküli felekezetiségnek tipikus esete különben az az egykori főgondnok, akinek szavajárása volt, hogy a vallásra fütyül, de a felekezetét nem engedi!

A felekezet (hairézis: kiválás; szekta: kivágott rész) lényegében különválást, eloszlást jelent, egy résznek különszakadását, a többitől való elkülönöződését. A felekezetet vallási pártnak is lehetne nevezni, amivel, sajnos, szükségkép adva van a párt szembehelyezkedése az eredeti törzzsel, a pártviszály és pártütés. Párt nincs pártharc és pártversengés nélkül; a „párt" szükségkép ellensége a többi pártnak s a pártokkal nem tartó törzsnek. Az államéletben is vannak pártok, de ezek, a kommunista vagy anarkista „pártok" kivételével, legalább a közös alkotmány hűségében megegyeznek egymással. Ezzel szemben a felekezet inkább teljes szakadást jelent; mint mikor egy országnak egyik része leválik a többitől, a törzsország egész alkotmányával, kormányzatával szembefordul s nem akar többé tudni róla. Ez már nem merő pártalakulás, hanem pártütés, testvérharc, polgárháború.

Ennek a „szakadásnak" lehet a való vagy névleges oka valamely vallási elv is, de maga a szakadás semmiesetre sem vallásgyakorlat s nem fogható a vallás fogalmi köre alá. Legkevésbbé keresztény alapon, ahol a szeretet, az egység, a „pártokra nem szakadás" kifejezetten evangéliumi parancs. Szembehelyezkedni a törzsegyházzal, állig fegyveresen százados harcokat vívni ellene, lobogó felekezeti szenvedélyben izzani

vele szemben: semmiesetre sem lehet azonos a kereszténységgel.

Igaz, a vallás (mint említettük) harcot is ismer, ahogy Krisztus Urunk maga is harcolt s azt mondta, hogy kardot jött hozni a földre (Mt. 10, 34). A megtámadott törzsegyháznak gyakran védekeznie is kell s amennyire lehet, erős eszközökkel meg kell akadályoznia a pártütés továbbterjedését. Ám alapelve nem lehet a harc, hanem a vallás s a harcnak is a szeretetegység fenntartása a célja; míg a felekezetnek mint ilyennek első lényegi jegye a „felekezés", a pártütés s harcának célja az egység megbontása. Ez az első, lényeges különbség vallás és felekezet között.

Ezzel kapcsolatos a felekezet fogalmi jegyeiben a tekintélyellenesség. A vallási közösség fenntartó elve a tekintély; az ősegyház egysége kezdettől fogva s 15 évszázadon át a központi egyházi tekintélyen nyugodott. A pártütés természetszerűen elsősorban azt a központi tekintélyt támadja, amely az egység őre és sürgetője, amint ahogy az államéletben a zendülés elsősorban a királlyal, kormánnyal, alkotmánnyal, az egységfenntartó tényezőkkel fordul szembe. Tekintélyre ugyan magának a pártütésnek is szüksége van, mint minden zendülésnek van vezére, hiszen vezetők nélkül még a rablóbandák is hamarosan szertefoszlanának; de ez a tekintély csak magukválasztotta lehet s addig respektálják, amíg az érdek fűzi őket hozzá. Ebből a szükségképpeni helyzetből folyik a felekezetek engesztelhetetlen gyűlölete az egyházi tekintélyek ellen, amely megvolt az ősegyház eretnekeinél, tipikus hevességgel lángolt fel Luther Márton és Kálvin János pápagyűlöletében s elválaszthatatlan kísérőtünete napjainkig a felekezetek harcának. A „No popery" a felekezetek ismertető jegye. Tekintélymegvetés, pápagyűlölet, elfogult engesztelhetetlenség azonban megint csak olyan fogalmak, amelyeknek a valláshoz, az Isten-vágyáshoz, az áhítat és erkölcs életéhez közvetetlenül semmiesetre sincs közük.

E két fogalmi jegyből: a pártütésből és tekintély-

gyűlöletből szükségkép folyik aztán a felekezet legszembeszökőbb ismertetőjele: a harciasság, szenvedélyesség, a szeretet törvényének hatályon kívül helyezése az elhagyott vallási közösséggel szemben. Ahol a vallás szeretetet hirdet s gyakorol, ott a felekezetiség gyűlöletet szít és folytat; ahol a vallás épít, ott a felekezet rombol; ahol a vallás gyógyít és éltet, ott a felekezet mérgez és öl. Ez a természete; meg kellene szűnnie, hogy ne ezt tegye. Vallási béke van, de felekezeti béke: ellenmondás a szavakban. Fából vaskarika. Épp olyan, mint a „szeretetteljes pártütés", vagy a „harcos béke", vagy az „egységesítő testvérviszály". A felekezeti béke a tisztázott fogalmak alapján fantóm, amelyben senki sem hisz, amelyet senki sem emleget őszintén. A felekezet megszűnt, ha nem gyűlöl, ha nem szítja a pártviszályt. Innen van, hogy a felekezetek egyenesen létfenntartási kérdésnek tekintik a törzsegyház ellen való ellenszenv rendszeres szítását, épúgy, mint a szociáldemokrácia a létalapját látja a polgári rend és társadalom elleni izgatásban. Ez magyarázza meg a szembeszökő különbséget az egyház s a felekezeti igehirdetés és hittanoktatás között. Míg amott kilencvenöt százalékban Istenről, Jézusról, szentekről, imáról, szentségekről, az örök üdvösség és kárhozat útjairól, parancsolatokról, önfegyelmezésről, bűnbánatról, tisztaságról, családi hűségről stb. van szó s legfeljebb öt százalékban kerül sor a támadások visszautasítására, addig itt (a felekezeti hittankönyvek tanusága szerint) fordított az arány: talán 95 százalékig a törzsegyház elleni acsarkodás, ellenszenvszítás, meggyűlöltetés a fontos, és jó, ha öt százalék esik a pozitív vallási élet ápolására. A felekezeti pszichózis mintha egyenesen félne a komoly vallásosság odaadó ápolásától, érezve, hogy a vallásosság növekedésével a lelkek ismét szükségkép közelednének a törzshöz s letompulna bennük a felekezeti érzület, amint a konverziók hosszú sora igazolja, hogy a több vallásosság mindig új konverziós mozgalmat eredményez, Nagy Frigyes ismert szava

szerint: „Hozzánk amodatúlról csak a bakok jönnek el, a bárányok tőlünk a másik oldalra mennek át". Ezzel sehogysem akarjuk mondani, hogy a felekezetek kebelében nincs vallásosság s nincsenek mélyen Istent kereső s Istent szolgáló lelkek, az egyszerű hivők széles tömegei, sőt a lelkészek között is; ám ezeknél tapasztalásszerűleg ugyanolyan arányban lép is háttérbe a felekezeti harc s a vele járó szenvedélyek, amily arányban erősödik a tiszta vallásosság.

A felekezeti szenvedéllyel aztán adva van már a további ismertetőjegy is: az elfogultság. Elfogulttá bizonyos fokig a hit s a vallás is tehet; de ez az elfogultság éppen a vallás pozitív tételeiben, az egyházkormányzat és lelki vezetés korrektivumaiban s a vallási élet belső finomságában, sőt belső nehézségében magában is megtalálja mérséklőjét, egyensúlyozóját. Nem így a felekezetekben, ahol a csökönyös ragaszkodás a pártszempontokhoz, a felekezeti szenvedélyesség s a harc maga éltetőelem. A felekezetiség jelszavakkal szeret dolgozni, melyeknek fogalmi igazolását nem kedveli; a jelszavak azonban mindig bizonyos elfogultságot tételeznek fel s viszont azt növelni vannak hivatva. Érdekes és ebből a szempontból ránk nézve megnyugtató, hogy a legtöbb divatos jelszónak antikatolikus éle van (például liberalizmus, szabadgondolkodás, lelkiismereti szabadság, demokrácia, önkormányzat, felvilágosodás, ultramontanizmus, klerikalizmus, cél szentesíti az eszközt, sötét középkor, bigottság stb.). A jelszókultusszal kapcsolatos a történelmi ferdítések módszere s a még oly hitelesen megcáfolt történelmi mesékhez való nyakas ragaszkodás. Elfogultság végül az a szinte beteges lelki diszpozíció, amelyet szinvakságnak lehetne nevezni s amelynél fogva a felekezetiség rabja már eleve rossznak, sötétnek lát mindent, ami pártállásával ellenkezik. Az a hihetetlenül ellenséges érzület, amely a felekezeti életben a törzsegyház eszméivel, személyeivel, intézményeivel szemben lépten-nyomon megnyilatkozik, csak ebből az apriori ferdén látó, intellektuális elkor-

csosodásból magyarázható. Ez teszi — hogy csak egyetlen példát említsünk —, hogy még a legpietisztikusabb felekezeti író sem tud mást mint ördögit látni egy katolikus szerzetesrendben, amely — mondjuk, hogy sok hiba mellett is — 400 év óta kétségtelenül egyik leghatalmasabb fellendítője a vallásos életnek, a hitbuzgalmi s erkölcsi megújulásnak, egyik legönfeláldozóbb terjesztője az igaz Isten hitének a pogányok között; amelynek első disztinktivuma a Jézusért való lángoló lelkesedés, a lelkigyakorlatok legkomolyabb s legőszintébb istenkeresése, az aszkétikus imaélet; amely tízezernyi számban termelt ki magából abszolút evangéliumi karaktereket; amely Xavérokat, Gonzaga Alajosokat, Claver Pétereket adott az emberiségnek s amelynek eddig 900 tagja ontotta vérét Krisztusért. A felekezeti elfogultság ebben a rendben jót nem képes látni, csak „a sátán pajzsával felfegyverzett", gyilkos és méregkeverő társaságot. Szinte nem is lehet zokon venni tőle; a felekezeti pszihózis úgy beléje ivódott legtöbbjükbe gyermekkoruk óta, úgy el vannak nevelve, hogy szinte jóhiszeműen (sok esetben bizonyos, hogy teljes jóhiszeműséggel) toporzékolnak és rúgnak csillagot, hacsak ki is ejtik előttük a gyűlöletesnek ismert szót.

A felekezeti elfogultságnak tipikus megnyilatkozása ez is: ugyanazt a dolgot egyik félen bűnnek nevezni, a másikon érdemül emlegetni; ugyanazt megróni a másikon, utánozni, gyakorolni a magunk felén. Ha Pannonhalma szól erősen, akkor ez türelmetlenség, inkvizíciós lelkület, máglyalobogtatás, kirohanás, gyűlölködés; viszont ha Debrecen mondja ugyanazt, vagy tízszerte erősebbet, akkor ennek férfias nyiltság a neve, délceg-kuruc egyenesség, szókimondás, nyakas gerincesség. Ha a másik tábor sürget reverzálist, akkor ez merev dogmatizmus vagy hatalmi téboly; ha ő maga követeli a reverzálist, ez elvhűség és jellemesség.

Szomorú, hogy ez a tréfás harcmodor 400 év óta, sőt a marcioniták és ariánusok kora óta cseppet sem

szelídült s jóslás nélkül előre megállapítható, hogy nem is fog enyhülni soha, amíg csak felekezet lesz a világon. Mert ami valaminek lényeges folyománya, nem szűnhet meg, míg maga a dolog meg nem szűnik, amelyből természetszerűleg következik.

Még egy folyománya van a felekezetiségnek: a vallási szurrogátumokkal való dolgozás. A felekezetek is vallási céllal indultak s vallás akarnak lenni; mikor azonban vallási téren inferioritásba kerülnek, a vallási értékek hiányát bizonyos pótrendszerekkel kénytelenek leplezni s ezáltal védeni hitelüket s népszerűségüket. E szurrogátumoknak a vallási élethez kevés közük van, de palliatív célokra alkalmasak. Ilyen szurrogátumok: a hazafiság, a világi kultúra, a gazdasági fölény, függetlenségi mozgalmak, fajvédelem, a nemzeti nyelv kultusza stb. Innen a (nem mindig igaz) hivatkozás arra, hogy az egészben vagy részben elszektásodott népek gazdaságilag virágzóbbak, mint az ősegyház népei; ami, ha igaz volna, azt bizonyítaná, hogy tehát akkor a zsidók vagy a pogány japánok állnak a vallási értékek legmagasabb fokán. Innen a nemzeti eszmék, sokszor inkább szólamok előtérbeállítása, ami a felekezeteknél nem mindig merő csalétek, hanem őszinte is lehet: a természetfeletti vonásokban színét vesztett, elföldiesített felekezeti lelkület valláspótló szurrogátuma. A hazafiság ápolása pótszerül a hiányzó hitélet helyett. A vallásnak, tehát Istennek is nemzeti szempontok alá rendelése szintén tipikusan felekezeti jelenség, s a polémia nem veszi észre, hogy amikor a másik félnek bűnéül rója fel, hogy nem becsüli, mint ő, a hazafiságot még a vallásánál is többre, ezzel voltakép vallási szempontból önmagát fokozza le hihetetlenül. Felekezeti szimptoma a vallásnak a nemzettel való azonosítása is: a „nemzeti egyházak", ahol az Istent, evangéliumot, a végtelenségbe nyúló, örök kérdéseket nacionalista függvényeknek nézik s angol, porosz, görög, orosz, török, örmény, szerb, oláh (vagy magyar) nemzeti igények és érdekek határvonalai közé szorítják. Ebben is a

szurrogátum-módszer ütközik ki; nem lévén erős vallási tartalom, pótolni kell a szerb nagyság, a román nemzetfenség, a tiszaháti vitézsujtásos fajtisztaság frazeológiájával. Az Úristen mint nemzeti staffázs, a vallási igazságok, mint külön oláh, török vagy orosz kinyilatkoztatások, az evangélium, mint magyar vagy örmény vagy bolgár nemzeti specialitás — époly bizarr fogalomképzések, mintha valaki a nagyobb gyáripar, fejlettebb technika, bank, börze vagy általánosabb írni-olvasnitudás tényeiben ismerné fel a krisztusi kijelentések nagyobb beteljesedését.

Ime, a felekezetiség fogalmának néhány jellemző vonása. Csak össze kell hasonlítanunk a vallás fogalmának fenti elemzésével, hogy szembeszökővé váljék a különbség, sőt részben az ellentét kettőjük között. A felekezet ugyan szintén vallásnak, egyháznak szereti nevezni magát, sőt gyakran becsületes törekvések mutatkoznak benne vallási irányban; azonban igaz természete mindinkább s feltartóztathatatlanul kiütközik belőle, a felekezet negatív jellege hova-hamar túlsúlyba kerül benne a vallás felett, míg azt teljesen el nem nyomja s pogányságba nem süllyeszti. A felekezetek a felekezetnélküliségben végződnek, mint ezt ma az északi országokban, Angliában s főleg Amerikában látjuk, ahol az Egyesült Államok 55 millió hitvallásnélkülije, aki ma semminemű vallási életet nem él, eredetileg protestánsnak vallotta magát, talán részben ma is névleg az, de protestantizmuson a teljes vallástalanságot érti. Nálunk még nem ily sötét a helyzet; nálunk a felekezetek beléletét talán még így jellemezhetnők: 10 rész vallás, 10 rész hazafiság, 80 rész felekezeti s társadalmi érvényesülnivágyás.

*

Melyik erősebb tényező; a vallás vagy a felekezetiség? E kérdésre nehéz volna egyszerű felelettel válaszolni.

Mint harci tényező a felekezetiség kétségkívül erősebb; ez magyarázza meg a felekezetek nagy, külső

sikereit. A felekezetiség szenvedélyekre dolgozik, ellenmondásra, ellenzékiségre ingerel, ami mindig csábító; ennek érdekében folyton támad, bírál, vádaskodik, ami szintén könnyebb s hálásabb, mint az építő munka, teszem: a lelkigyakorlatozás, népmisszió, vad népek térítése, önfegyelmezésre, tisztaságra, házas hűségre, engedelmességre, bűnbánatra nevelés. A felekezet negatívabb programmja népszerűbb: könnyebb a böjtön s a gyónáson nevetni, mint böjtölni s gyónni Könnyebb a szabadság jelszavait hangoztatni, mint a szabadságot a parancsok és egyházi törvények gúzsába kötni. Könnyebb önkormányzatot hirdetni, mint a hierarchikus rendet elismertetni. Könnyebb válni s háromszor is újra házasodni, mint a házas hűséget minden körülmény közt megtartani. — Emellett a pozitív vallási munka sokkal jobban leköti a vallásos erőket, semhogy sok idejük, rugalmasságuk s kedvük legyen ezen kívül még a mérkőzést és harcot is állni; az Egyház szolgáinak sokszor az utolsó idegszálát is leköti s így a kifelé való harcra képtelenné teszi a lelkipásztorkodásnak az az ezerágú, intenzív munkája, amelyet a fentvázolt vallási élet őrzése s növelése megkövetel. A valláspótló szurrogátumok emberi hatása szintén nagy és hódító; a vallásilag lanyha elemek szemében pl. a Himnusz éneklése s a hazafias szólamok fontosabbak, mondjuk a házasélet tisztasága s felbonthatatlansága kérdéseinél. — Megnehezíti s egyenlőtlenné teszi a küzdelmet a vallásellenes destrukció táborának viselkedése is, amely a vallási élet tényezői iránt engesztelhetetlen gyűlöletben van, viszont a felekezeteket feltűnően (de érthetően) dédelgeti; a szabadkőművesség, a szociáldemokrácia, a szabadgondolkodás, a hitetlen filozófia, a liberalizmus, a bankokrácia, a szekularizáció, a vallásellenes sajtó stb. sohasem gyengítik a felekezeteket, amint ezek is alig gyengítik őket, ellenben minden erejükkel a vallást ápoló törzsegyház ellen vonulnak fel. A destrukció s a felekezet még jelszavaiban is erősen egyeznek. De a harc mindettől eltekintve azért is

egyenlőtlen, mert a vallás nehéz s az emberi gyarlósággal kereken ellenkező feltételeket támaszt, s érthető, ha éppen emiatt még a törzsegyház hívei közt is bőven akad titkos árulója vagy nyilt ellenzéke: emberek, akikben éppen emiatt távolról sincs meg az a természetes összetartás és harci készség, mint a „hívek" belső életébe bele nem avatkozó, nem kötelességeket, hanem jogokat hangoztató felekezetnél. Ezért hagyja cserben számtalan névleges katolikus az Egyházát, aki habozás nélkül s harcosan támogatná a felekezetét, ha véletlenül abba születik bele; s innen magyarázható az a számos, szinte sorozatos közéleti kudarc, leveretés és háttérbeszorulás, amely az Egyházat a XIX. és XX. század vallásháborúiban érte.

Mindamellett mi mégis azt valljuk, hogy a vallás erősebb, mint a felekezetiség. Mélyebben a lélek bensejében gyökerező, szentebb, nemesebb, tisztább, maradandóbb. Ha külső érvényesülésben nem is, de belső hatásaiban összehasonlíthatatlanul hatékonyabb. A lelkek gyógyulni, erősödni, vigasztalódni, hinni, remélni és szeretni vágyásának egyetlen s pótolhatatlan eszköze s azért minden isteni ígérettől eltekintve is (Mt. 16, 18; 28, 20) mindig diadalmaskodni fog, amíg a földön nitet, megnyugvást, szeretetet szomjazók, Istent, kegyelmet, bűnbocsánatot, magasabb erkölcsiséget, társadalmi békét keresők, szenvedők és bűnbánók, gyászolók és haldoklók lesznek.

Közel kétezer év története mutatja, hogy a felekezetek pillanatnyi, vagy akár századokon át tartó látszólagos sikereik után elfogynak, belsőleg felőrlődnek, vagy a felekezetnélküliségbe s pogányságba torkolnak, míg a vallás mindig újra visszatér s megmarad „az idők végezetéig" (Mt. 28, 20).

A „kárhozatos szakadék".

Egy felekezeti folyóirat, amely még a higgadtabbak közé tartozik, Erdey Ferencnek Kantról írt könyvével foglalkozva azzal fejezi be ismertetését, hogy Erdey könyve „lehet jó római katolikus munka, tudo-

nyos műnek gyengébb, magyar könyvnek pedig a mi napjainkban legalább is nem hasznos, mert azt a kárhozatos szakadékot, mely katolikus és protestáns magyar közt tátong, szélesbíteni, mélyíteni alkalmas".

Szeretnők, ha a hazai protestantizmusnak volna legalább egy olyan organuma, amely a higgadtságot s komolyságot elvinné odáig, ahol az őszinteség volna irányadó s ahol nem űznének tudatos, frivol játékot a szavakkal. Mert nem lehet képmutatásnak nem minősítenünk azt a módszert, amely örökké a katolikus és protestáns magyarok közti „kárhozatos szakadékot" emlegeti s annak „szélesbítését, mélyítését" fájlalja, ugyanakkor pedig elejétől végig egyebet nem tesz, mint ezt a szakadékot szélesbíti s mélyíti.

Így maga az említett ismertetés is és írója, egy Trócsányi Dezső nevű úr. Látnivaló úgyszólva minden mondatán, hogy Erdeyt nem tárgyi szemüvegen keresztül nézi, hanem a katolikust gyűlöli benne, a katolikust, aki rá mert mutani arra a romboló hatásra, amelyet Kant a vallási és erkölcsi eszmék objektivitásának megingatásával elért; az a Kant, akit nem a katolikusok neveztek el „a protestantizmus filozófusának", hanem protestáns írók, akik közt Paulsen külön könyvet írt e címen.

Nem akarunk itt arra a tudománytalan felületességre rámutatni, amely éppen az említett ismertetésből, de általában is a „Protestáns Szemle" cikkeiből nagyon sokszor kirí; hiszen sekélyesebb, naivabb mondatot el sem tudunk képzelni, mint pl. a következőt: „Az istenbizonyítékok elejtésének nagy jelentőségét (Kant részén) Erdey nem veszi észre, amely abban áll, hogy éppen ezzel válik lehetetlenné az ateizmus (?), minthogy az ateista sem igazolhatja a maga álláspontját (?). A tudásnak, bizonyításnak itt Kant véget vet, de éppen ezzel kap helyet a hit számára (?). A protestáns hívő itt látja meg, hogy hitének egyetlen bizonyítéka a kijelentés, amelyet Kant sem vet el", stb. Eszerint hát a hit tisztára a levegőben lóg, mert ha nem tudom, hogy Isten van (azt pedig elsősorban csak

az észből tudhatom), akkor a Szentírásban sem hihetek, mint Isten szavában. A „kijelentés" szavahihetőségét fogalmilag megelőzi az Isten létének ismerete, tudása. Az ilyen logikai halálugrásokkal lépten-nyomon találkozunk a jeles folyóiratban. Azonban ezeket most mellőzzük. Csak arra utalunk rá, mennyire nem őszinte és nem férfias dolog a „kárhozatos szakadékot" siratni s e szakadék tágításán minden erővel tovább dolgozni. Amely folyóirat a Szeberényi Lajos-féle gyűlölködő s kritikátlan ponyvaírásokat komolykodó hangon magasztalja, amely ugyanazon ismertetésben az összefüggésből önkényesen kikapott, egyébként teljesen evangéliumi mondatra (a „kardról") egész odiózus összítéletet épít fel, amely Döllingert, Janssent, Deniflét s főleg Grisart egyszerűen történethamisítónak szeretné feltüntetni s olyanokat ír, hogy Masznyik Endre a „Jézus testvéreinek" vitájában annakidején „ugyancsak rápirított Hanauer püspökre", akiről különben azt is írja, hogy „szinte röstelljük megjegyezni, hogy Hanauer a budapesti tudományegyetem hittudományi karának egykoron tanára volt" (ami nem igaz); amely folyóirat Bilkeit azzal akarja agyonütni, hogy „jezsuita" (ami megint nem igaz s egyébként sem volna érv) s amely végül ilyen szép summásan intézi el a katolicizmust: „Az ultramontán történetírás és az ateizmus a kereszténység és főleg a protestantizmus legnagyobb ellenségei": annak igazán nincs joga a „kárhozatos szakadékon" jajgatni a katolikus s protestáns magyarok közt.

Vegyék már egyszer tudomásul az ilyen alacsony színvonalú felekezeti duhajkodás utólérhetetlen professzionistái, hogy amíg ők még viszonylag leghiggadtabb lapjukban is csak ferdítéssel s gyűlöletszítással tudnak boldogulni s amíg a közéletben Baltazár Dezsőkkel s egyéb emigránsbarátokkal képviseltetik magukat, addig mindent elmondhatnak; azt pl. hogy ők az egyedül igaz hazafiak, hogy ők mentették meg az országot, hogy ők képviselik az evangéliumi erkölcsöket (Nagyrévtől az egykés Somogyig!), hogy ők a

türelmesek (Debrecen, Halas!), ők alkotják a legerősebb védőbástyát a destrukció, a szabadkőművesség, s az ateizmus ellen, hogy ők álltak szemben a leggerincesebben Kunfi Zsigmond, Kun Béla országrombolásának és az oláh király hadnagyi inváziójának... Mindent mondhatnak előbb, csak azt nem, hogy őszintén fájlalják a magyarság testén a „kárhozatos szakadékot". Ezt a kárhozatos szakadékot ők okozták, ők tartják fenn, ők erősítik minden gyűlölködéssel s ferdítésekkel teli hittani tankönyvükben, minden folyóiratukban s ezeknek úgyszólva minden második cikkével. Ez a szakadás s ez a gyűlölet valósággal létalapjuk; nincs más témájuk. Nem tudnak másról sem írni, sem beszélni; ezt követik egész országos s községi politikájukban, ahol csak erőre jutnak; ez az egy szempont, a katolikusellenesség, irányítja minden kollektív megnyilatkozásukat. Mi is lenne a protestantizmusból, ha elvennék belőle a katolikusgyűlöletet? Mivel tudnák elleplezni bölcseleti, hittani, erkölcsi szegénységüket, ha nem a szenvedélyesség folytonos felszításával, a gyűlöletkeltés sajátszerű fegyverének villogtatásával?

De akkor legalább ne jajongjanak, hogy jaj, vannak valakik, akik nem engedik behegedni a nemzet legfájóbb sebeit s vannak, akik még mindig szélesbítik a „kárhozatos szakadékokat" magyar és magyar között! Ne beszéljenek így, hacsak a kétszínűségben és képmutatásban nem látnak egyenesen férfiasságot és evangéliumi erényt!

A javíthatatlanok.

A körúti liberalizmus déli lapja, amely ízes csemegeként siet világ elé tálalni minden összetűzést a keresztények között, május 21-i számában a hírek legelején ezzel a már tipikus címmel közölt tudósítást: „Az evangélikus lelkészek a felekezeti izgatás ellen". Megszoktuk már a felekezeti hangoskodók újabban minden támadásukat a felekezeti béke nevében teszik, a béke náluk már álló harci jelszó s a balpárti zsidó sajtó

ebben a taktikai gondolatcsúsztatásban mindig hevesen s híven asszisztál is nekik. Igy a jelen esetben is.

Egy Paulik János nevű nyíregyházai luteránus lelkésznek valami elnöki megnyítójáról van szó, amelynek eleje annyira Baltazár-ellenes éllel indul, hogy szinte várjuk már, hogy végre ki is mondja, kik akadályozzák nálunk a vallási békét. „A vallás, így panaszolja, nem annyira egybekapcsoló, mint szétválasztó erő, különösen egyes méltatlan szolgáinak mesterkedése folytán. Sajnos, vannak tág lelkiismeretű emberek, akik nem annyira az általános, mint inkább a saját, önző szempontjaikat, hatalmi vágyuk kielégítését hajszolják a vallás cégére alatt. Tudom, hogy mindig voltak szomorú kivételek, de ma és főkép itt minálunk, egyes vallási csoportozatok szinte tobzódnak az aggresszívitásban, mások folytonos nyugtalanításában".

No, most mindenki csodálkozva várja, hogy Paulik úr meg is nevezi a békebontókat, akik másról sem tudnak beszélni, mint felekezeti vitapontjaikról s akik minden negyedévben okkal, ok nélkül, felekezeti kirohanásokat rendeznek a katolikusok ellen. Kiderül azonban, hogy Paulik úrnak eszeágában sincs az igazi békebontókat leleplezni, ellenkezőleg: őmaga is éppen ki akarja bontani a harci lobogót s egész „békevédő" megnyilatkozása nem egyéb, mint ügyesnek szánt, de már szinte naivul ható önleplezés, amellyel a saját támadását igyekszik jó előre a békebontás vádja alól mentesíteni. A békegalambos, kesergő bevezetés után ugyanis egyszerre jön a meglepően durva, katolikusellenes vádaskodás: „Nem lehet eleget csodálkozni azon, folytatja, hogy egy jogállam határain belül bántatlanul izgathassanak olyan emberek, akik — másról nem szólva — a magyar törvények szabályai szerint megkötött házasságokat, ha azok véletlenül nem az ő oltáraik előtt áldattak meg, ágyasságnak, az ezekből származó gyermekeket törvényteleneknek merészelik mondani, ezáltal a vegyes házasságok benső békéjét szakadatlanul zavarják és terjesztik a törvény iránti

tiszteletlenséget. Ilyen jelenségekhez bizony magának a magyar államnak is lenne köze". — Szóval a felekezeti csóvahintés vádja egyedül a katolikus Egyházat éri, amelynek önző, hatalomvágyó „mesterkedéseit" a magyar államnak kellene megregulázni.

Mert, bármikép csűrné-csavarná Paulik úr a szót: a vallásnak azok az „egyes méltatlan szolgái" s azok az „egyes csoportozatok", amelyeknek szakadatlan izgatása ellen Paulik úr a magyar állam védelmét kívánja igénybe venni, félreérthetetlenül azonosak az egész hivatalos katolicizmussal. Tehát nálunk az ország kétharmadnyi többségével. Ezt a kétharmadnyi többséget kegyeskedik a hetedfél százaléknyi luteránusság képviselője „egyes csoportozatoknak" nevezni. Ez a „csoportozat" — horribile dictu — még ma is ragaszkodik ahhoz az ő 1900 éves hitéhez, hogy a házasság szentség s így katolikus ember házassága, még vegyes házasság esetén is, okvetlenül az egyházi törvényhozás alá esik. Akkor is, ha a liberális állam ezt a Krisztus-adta jogot el akarja venni tőle.

Ez a „csoportozat" el meri követni azt a vakmerőséget, hogy házasságjogát nem változtatja meg sem a felekezeti lelkész urak szája íze, sem a minden vallást lábbal tipró liberalizmus és szabadkőművesség által ránk erőszakolt polgári házasság kedvéért! Ez a „csoportozat" fenn meri tartani azt a pretenzióját, hogy Krisztus Egyháza époly szuverén testület, mint világi téren maga az állam, sőt valláserkölcsi téren egyetlen szuverén testület; s ha az államhatalom egyszer Krisztus evangéliuma ellen foglal állást, mintahogy ez sűrűn megtörtént a történelem folyamán, s mint ahogy ez, sajnos, a válás és újraházasodás megengedése esetében nálunk is megtörtént, a „csoportozat" elég botorul azt tartja, hogy az ilyen esetben „jobban kell Istennek engedelmeskedni, mint az embereknek". Krisztus Urunk például paráznaságnak és házasságtörésnek nevezi a házastárs elhagyásával kötött második házasságot; Szent Pál is kifejezetten „házasságtörőnek" nevezi a nőt, aki „más férfié lesz, amíg a férje él" s csak

a férfi halálával ismeri el a második házasságot házasságnak. Paulik úr ellenben felháborodik azon, hogy a katolikus Egyház sem tekinti jobbnak az ilyen „házasságokat", mint Krisztus Urunk maga s nem ismeri el illetékeseknek azokat az „oltárokat", ahol kenetes szóval megáldják az evangélium által oly súlyosan megbélyegzett kötéseket.

Ezek az urak néha igazán kedélyesen fogják fel a „vallási béke" kérdését. Sem többet sem kevesebbet nem kívánnak a katolikus Egyháztól, mint csak azt, hogy szűnjön meg — katolikus Egyház lenni. Mondjon le az Egyház tanáról, álljon be ő is a felekezetek sorába: ismerje el, hogy Krisztus nem sziklára épített, egységes Egyházat akart, hanem ember-alkotta apró bódékat; nem tekintélyt létesített Egyházában, hanem az egyéni szubjektívizmusnak nyitott tág kaput; nem az Egyházat tette meg az erkölcsi rend s főleg a szentségek őrének, hanem az államot, vagy egyes — hogyan is mondjuk? —, igen, egyes „csoportozatokat". Így aztán meglehetne a béke, s elég olcsó ára is lenne: csak éppen le kellene fejezni a katolicizmust. Ők a békét máskép nem tudják elképzelni, mint a katolicizmus lényegi mivoltának megváltoztatásával, azaz: a katolikus Egyház megszüntetésével. Hogy ez nekik kellemes volna, elhisszük, ahogy nyilván kellemes volna az Estéknek is, bármennyire „katolizált" is Az Est főszerkesztője.

Odáig azonban már nem megy ezeknek az uraknak, nem tudom: az éleslátása-e vagy az őszintesége, hogy amikor a vallási béke alapjául a katolicizmusnak ezt az önlefejezését kívánják, s ameddig ez meg nem történik, újra és újra a katolicizmust támadják, észrevennék, hogy ezzel bizony maguk bontják meg állandóan a vallási békét. Paulik úr talán észre sem veszi, hogy amikor a katolicizmus lényegét támadja s arra akarja kényszeríteni, hogy a béke kedvéért mondjon le szentségeiről, alkotmányáról, leglényegesebb jogairól, hogy akkor ezzel a furcsa kívánságával bizony nem a vallási békét szolgálja, hanem a vallási harcot.

Bezzeg, ha Az Est című zsidólap nem érezne belső, lelki közösséget a katolicizmus minden támadójával, a Kunfi Zsigmondoktól a Kun Bélákig s a Baltazár Dezsőktől a Paulik Jánosokig, nem ezt a címet adta volna tudósításának: „Az evangélikus lelkészek a felekezeti izgatás ellen", hanem sokkal inkább ezt: „Egy evangélikus lelkész durva támadása a katolicizmus ellen".

Legyünk őszinték: Mi természetesnek találjuk, hogy a felekezeteknek fáj és örökre fájni fog, hogy a katolicizmus nem ismeri el őket egyenrangú vallási „csoportozatoknak" s az ütközőpontok, például a házasságjog terén, mindig fájdalmas ellentéteket fognak támasztani az életben. A protestánsok nem engednek a maguk felfogásaiból, a katolicizmus még kevésbbé engedhet abból az alkotmányából, amelynek dogmatikai, elvi alapjai vannak, amelyeket Krisztus-ellenes árulás nélkül meg sem tagadhat. Ez tehát folytonos összeütközésre vezet s mi mindig is állottuk a tételt: amíg a katolicizmus és protestantizmus van, addig a dogmatikai béke és dogmatikai megegyezés elvi lehetetlenség. Mindössze polgári türelemről lehet szó s kell szónak lenni; ennek pedig az ilyen Paulik-féle kirobbanások csak árthatnak.

A dogmatikai ellentétért azonban csak azok vállalhatják a felelősséget, akik a keresztény egységet annakidején könnyelműen megbontották s a vallási visszavonást és szétszakadozottságot az ország egyik legfájóbb, legégetőbb sebévé tették. Nem lehet most utóbb azt kívánni, hogy az apostoli Egyház a felekezetek kedvéért megmásítsa a dogmatikáját, félredobja alkotmányát, elárulja az evangéliumot s az atyák tanítását, sőt talán beálljon a legnagyobb modern destrukciónak: a családi élet felbontóinak sorába, avagy mint a cári egyház, az állami mindenhatóság cselédjévé süllyedjen. Ha szétoszlás és széthúzás van, az elég baj, de minden tekintetben igazságtalan dolog ezért a széthúzásért az ősi, apostoli katolicizmust tenni felelőssé. Nem mi szakadtunk el, nem mi felekeztünk el, nem mi tépjük három, négy vagy az ég tudja hány részre a

kereszténységet. Ezt a Paulikok, Raffayak és Kapi Bélák egyszer már tudomásul vehetnék, hiszen olyan elemi történelmi igazság ez, amiért még érettségit sem kell tenni valakinek, hogy megértse.

Nem lehet háborút kezdeni s aztán panaszkodni, hogy nincs béke.

A „mostoha" protestáns gyermekek.

Repriz, örökké repriz... A régi műsorszám újként való bemutatása, negyedévenkint, felemelt hangon. Jó kasszadarab; ilyenkor a magyar állam mindig elérzékenyül s még mélyebben nyúl bele a lyukasodó tarsolyába, hátha akad még abban valami a szegény síránkozó mostohagyermek számára.

Repriz... De azért a változatosság sem hiányzik. Egyszer cinegehangú vékony szoprán magaskodik a szinen, máskor ravasz szófonatokkal ékeskedő bariton, aztán szlávos-svábos szabolcsi kornyika, majd meg öblös, eszmeszegény affektáltság, sőt változatosság okából elég gyakran valami primitív bikahangú basszus is, amely se kotát, se ritmust nem ismer s korlátozatlan „a cappricció"-kban engedi szélnek tüdeje hangos rezgéseit.

A kellékek? Ó, azok egyszerűek. Imádott haza: kétszer. A hazának tett szolgálatok hánytorgatása: hétszer. Felekezeti béke élénk vágya: minden lélekzetvételre. Beledöfés a mások vallásába: alkalomszerűen. Halál a tűzcsóvavetőkre: nyolcszor. Le velük! Ugyanannyiszor. Békességes tetők s a haza veszedelemben forgása: sűrűn. Csóvavetés a fenti tetőkre: annál szorgalmasabban. Az 1848: huszas törvénycikk, le a Regnum Marianummal: háromszor. Fine finali: a kormány adjon több pénzt a mostohán kezelt felekezeteknek: da capo sine fine.

*

Most pedig üssük fel a magyar királyi Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter tárcájának évi költségvetését. Az 1930/1-iki évre elő van irányozva benne „val-

lási célok támogatására s egyházak javadalmazására" 7,848.550 pengő. Ebből az „alsópapság" illetményeihez való hozzájárulás címén szerepel 3,981.780 pengő; „egyéb hozzájárulás" címén 3,866.770 pengő. Az alsópapság közel 4 milliós illetményeiből a latin és görög szertartású katolikus papság kap összesen 1,131.850 pengőt, a protestáns felekezetek lelkészei ellenben ennek majdnem a dupláját: 2,049.285 pengőt. Az „egyéb" vallási hozzájárulásokból a latin és görög szertartású katolikus Egyház kap összesen 1,460.510 pengőt, viszont a protestáns felekezetek 2,181.590-et. Mindent összevéve tehát a katolikus Egyház segélyezésére szán az állam összesen 2,592.360 pengőt, a protestáns felekezetek támogatására ellenben, holott az országnak csak körülbelül egynegyedrészét teszik, nem kevesebb mint 4,230.675 pengőt; ne felejtsük el: kétharmadrészben a katolikus adófizetők zsebéből. A végösszegnek tehát 62·7%-a jut a másvallásúaknak (akik az országnak csak 27·3%-át teszik), míg a 66·1%-ot kitevő katolikusság lelki igényeinek szolgálatára csak 33·0% jut. Igazság szerint, ha a felekezetek és zsidók csaknem öt millió évi államsegélyt kapnak (pontosan 4,923.261 pengőt), akkor a katolikusoknak arányosan 11,914.292 pengőt, tehát kereken 12 milliót kellene kapniok — a kettő és fél helyett.

De azért a felekezetek a „mostoha" gyermekek s a 9,300.000 pengővel megrövidített katolikusok a „dédelgetettek".

Hát még ha az iskolákat is figyelembe vesszük! A minap szóltunk arról az égbekiáltó igazságtalanságról, hogy egész sor protestáns jellegű iskolát tartatnak el az állammal, amelynek vagy egyáltalán nincs növendéke, vagy nem a „fenntartó" felekezethez tartozó. Nyíregyházán például a luteránus leánylíceumban alig 10% a luteránus növendékek száma. Ellenben igazgató s tanár csak luteránus lehet benne, ők maguk is nevezik ki, luteránus szellemben tanítanak, ellenben az egész ingyenmulatságot túlnyomórészben az állam mal, tehát 66·1%-ban a katolikusokkal fizettetik meg.

Ilyen 10%-os iskola a *katolikus részen az egész országban egy sincs.*

De van más megrövidülés is. A protestánsoknak először is aránylag sokkal több iskolájuk van, mint a katolikusoknak (persze a fenti alapon!); másodszor: az állam sokkal búsásabban fizeti a protestáns tanárokat, mint a katolikusokat. Mert míg például a bencés és cisztercita tanárok fizetéséhez az állam egyáltalán semmivel sem járul hozzá, a többi szerzetestanár fizetéséhez is csak 44%-kal, a kir. kat. gimnáziumok tanárainak fizetéséhez csak 75%-kal, addig a protestáns középiskolai tanárok és a szolgaszemélyzet fizetésének 80·29%-át (azelőtt 86·18%-át!) az állam — tehát kétharmadrészben a katolikus adófizetők — adták. Ezen az egyáltalán nem érthető s meg nem okolható dédelgetésen eddig — érthetetlenül — senki fenn nem akadt, ellene senki sem tiltakozott. Mindenki belenyugodott abba, hogy a katolikus tanár kevesebbet kapjon az államtól, mint a protestáns; ahogy a városok is (például Budapest, Szeged, Debrecen) sokszorosan több segélyben részesítik a felekezeteket, mint a katolikus Egyházat. De azért mi vagyunk az „állam dédelgetett kedvencei" s ők a szegény, kórságra szánt mostohák.

Nem értenek ezek a jó urak semmit sem az egyszeregyhez? Vagy jóhiszeműen nézik a többet kevesebbnek s a kevesebbet többnek? Vagy az egész siránkozás csak rosszindulatú, számító megtévesztésnek, színpadi trükknek volna szánva? Kelléknek, ami kell, hogy a végén a darab jó kasszadarabnak bizonyuljon? S ilyen játékhoz neves közéleti férfiak, politikusok is odaadják a nevüket?

Nehéz kitérni, bármennyire szeretnők ez esetben, a tények kérlelhetetlen logikája elől!

Pázmány egyeteme és a felekezetek.

A Pázmány Péter Tudományegyetem 300 éves jubileumáról szóló törvényjavaslatból kifelejtették az egyetem katolikus jellegének s rendeltetésének, valamint *az egyetem s a jezsuitarend másfélszáz esztendős*

kapcsolatának említését. Dícséret illeti Petrovácz Gyula képviselőt, hogy ezt a bántó mulasztást szóvátette. A felelet az volt, hogy nem akartak „felekezetieskedni" s azért hagyták ki az egyetem történetének ismertetéséből a katolikus és szerzetesi jelleget. A protestáns felszólaló azzal ütötte el Petrovácz felszólalását, hogy „nem vagyunk hajlandók magyar és magyar közé a felekezeti kérdés üszkét beledobni".

Nem akartak felekezetieskedni! Hát hiszen ez az! Ma már ott tartunk, hogy a katolikus érdemek elismerése „felekezetieskedés". Ezeknek az érdemeknek még a szóvátétele is felekezetieskedés! Az igazságot, ha véletlenül a katolikusoknak kedvez, nem szabad kimondani, mert az már felekezetieskedés! Az ország közművelődési történetének legragyogóbb nagy tettét, a katolikus Pázmány Péter-egyetem alapítását el kell színteleníteni s aztán különböző légtornászatokkal azt magyarázni, hogy hiszen úgyis mindenki tudja, hogy Pázmány katolikus volt, s nem az volt érdeme, hogy katolikus egyetemet alapított, hanem hogy magyar volt! Szinte védelembe veszik Pázmány Pétert, hogy bár katolikus volt és katolikus egyetemet mert alapítani, azért mégis nagy ember volt, mert magyar volt.

Helyesen célzott arra Petrovácz Gyula, hogy bezzeg Hágában jó volt azzal érvelni, hogy a Pázmány-egyetem nem állami, hanem katolikus alapítványi egyetem. Felszólalásának mégis megvolt az az eredménye, hogy a *kultuszminiszter legalább felszólalásában,* ha már nem is a javaslatban *elismerte, hogy a Pázmány-egyetem katolikus jellegű alapítás.* Csak az az érthetetlen, hogy ha katolikus jellegű alapítás, miért nem kezelik is aszerint s miért kellett felekezetieskedésnek tartani, ha ezt az egyszerű történeti tényt a törvényben is megemlítik?

Ott tartunk már Magyarországon, hogy minden felekezeti ugrándozás szent és nemes, ha protestáns részről történik, de katolikus részről már az is fele-

kezetieskedés, ha megemlítjük, hogy a Pázmány-egyetem tényleg és történetileg katolikus alapítás?

Mintha a felekezetieskedésnek ezt a magyarázatát a maga részéről is alá akarná húzni, Raffay Sándor luteránus főlelkész ugyanakkor szabályos kirohanást rendezett a „római katolikus Egyház kánonjoga" ellen. Ez az úr évtizedek óta alig szólal meg anélkül, hogy a katolikusokba bele ne döfjön. Most is azt a valótlan állítást kockáztatja meg, hogy a katolikus kánonjog a nemkatolikus pap előtt kötött házasságot ágyasságnak tekinti, ami szerinte felborít minden „családvédelmet". A „püspök" úr nyilván nem tudja, hogy *az Egyház igenis elismeri a protestáns felek házasságát s még sokkal inkább elismeri, mint maga a luteránus felekezet, mert az Egyház azt a protestáns házasságot szintén szentségnek s felbonthatatlannak tartja!* Csak a katolikus félnek nemkatolikus lelkész előtt kötött házasságát nem ismeri el. Ehhez pedig joga van, mert a katolikus fél felett ő illetékes. Érdekes azonban, a felekezeti béke s a családvédelmi harcok őre abban nem lát kivetnivalót, hogy a kötelező polgári házasság rendszere mellett pedig *maga az állam tart puszta ágyasságnak minden egyházi, szentségi házasságot, amig azt ő előtte, a polgári hatóság előtt meg nem kötik.* Hát ez nem sérti a békességre kényes férfiú nemes érzékenységét?

Béke! Raffaynak igazán nincs joga vallási békéről beszélni. Hiszen nemcsak minden beszédében támad, hanem a vezetése alatt álló felekezeti orgánumok is csak úgy ontják a felekezeti gyűlölség szellemét.

Egy *alig hét százalékot kitevő piciny felekezet* főlelkésze mindenekelőtt egy kis szerénységet tanulhatna, amikor a katolikus Egyházat a nyelvére veszi. *A katolikusok türelmességéből ez a csöppnyi felekezet akkora kiváltságokat élvez,* hogy igazán hálás lehetne érte, ahelyett, hogy másfél évtized óta folytonosan a csatakürtbe fúj és a béke cégére alatt örökös háborúságot provokál.

Hogyan hamisítják a történelmet?

Komáromi János Ordasok címen regényt írt, melyet Gömbös Gyula tábornoknak ajánlott. Ez a regény, ha másra nem is, de arra jó, hogy az ember megismerje, milyen szellemben nő fel még a legértelmesebb protestáns vezető réteg is és hogy miként válnak lázálmok „történelmi valóságokká".

Az ilyen könyvek olvasásakor örülnünk kell, hogy nyelvünket a művelt nyugat nem érti. Meg kellene vetnie értük mindnyájunkat. Hogyan, hát a magyarok még ma is azt a történelmi tézist vallják, hogy az Európa egész kultúráját gyökerében fenyegető, saját hazánkat ázsiai tartománnyá sűllyesztő, minden kereszténység kiirtásán dolgozó keleti hordák mellé állani dicsőség és nemes cselekedet volt? Itt még mindig az a naiv és elavult történelmi szemlélet járja, hogy „inkább Allah, mint Wer da"? A császári zsoldosok követhettek el rengeteg gonoszságot (Szekfü Gyula legújabb kötete is bemutat belőlük eleget), de annyit, amennyit a török elkövetett s amennyit egészen bizonyosan elkövetett volna az erdélyieken is, mihelyt egyszer nem kellett volna a császártól s a művelt és erős nyugattól tartania s ha nem szorul rá többé az áruló gyaurokra, megközelítőleg sem követett el. Ha a XVIII. század elején a magyarok csakugyan azok voltak, aminőnek Komáromi ebben a könyvben festi őket, akkor csakugyan megérdemelnék minden művelt ember utálatát s megérdemelték volna azt is, hogy mint valamely bűzös fekélyt, akár a legerélyesebb rendszabályokkal is kioperálják őket Európa testéből.

Az ég szerelmére, csak valami cseh politikusnak eszébe ne jusson szemelvényeket fordítani le valamely európai nyelvre ebből a könyvből! Mert egészen bizonyos, hogy a magyarságot a Komáromi könyvében dicsőített tulajdonságok alapján csak mélyen megutálni lehetne. Ha csakugyan van olyan nép Európában, mint ezek az „ordasok", ennyire tudatlan és kul-

turálatlan, ilyen piszkosszájú és kannibál ízlésű, azt csak lenézni lehet. Főleg, ha a durvasága mellett még ilyen öntelt is és mindenkit mást ily naivul lenéző! A Komáromi-féle stílusban mindenki „büdös", „poshadt" a magyaron, illetve a kurucon és kálvinistán kívül; a „bakbűzű tót", a „ganaj német", a „trotykos polyák" kifejezések éppen arra alkalmasak, hogy a tőlünk elszakadt nemzetiségeket visszaédesgessék hozzánk.

Egy, csak egy értelme lehet ennek a szánalmas írásnak: ha Komáromi a Baltazár Dezsőék méltó hívének akart volna bizonyulni.[1] Mert egész „regénye" nem egyéb, mint gyűlölködő történethamisítás, durva katolikusgyalázás, de elejétől végig. A „nemzet" nála persze azonos a kálvinistákkal, a „császár hitén" lenni rosszabb, mint pogány ebnek lenni, halljuk unos-untalan. Talán az egész csak a gályarabok magasztalása kedvéért íródott, akiket Szelepcsényi prímás, ez a „hülye tót", embertelen kegyetlenséggel térít az „Egyedül Üdvözítő Hitre". Komáromiban a történelemhez nem értő ujságírói felületesség és a krokiköltő szabad fantáziája csinálja a történelmet és tárja fel a felekezeti történelemoktatás hihetetlen elmaradottságát. Hanem amit aztán Budavár ostromával elkövet, az már a gályarab-rémregénynek átlagából is kirí: ilyen vakmerőséget még egyetlen debreceni ponyvában sem olvastunk. Úgy látszik, kellemetlen neki, hogy a pápista Lotharingiai Károlyé, vagy éppen a kongreganista Eörményesi Fiáth Jánosé legyen az érdem Budavár visszavétele körül, ahogy ez a kálvinista Károlyi Árpád ismert történelmi művéből kiviláglik. Hát fogja magát, ezt a történelmi érdemet is egyszerűen átfüllenti a kurucokra. Hogyan, hogyan nem, az eddig minden császárit utáló Thököly-párti kurucok egyszer csak, minden lélektani megokolás nélkül, Buda alatt teremnek és felajánlják szolgálatukat a császárnak. Lotharingiai Károly erre azt gon-

[1] Tudni kell, hogy Komáromi egyébként katolikus vallású.

dolja magában: csak hadd vesszenek a kuruc kutyák s nekiereszti őket a várnak. És hát megtörténik az a csoda (legalább ilyesmiről a történelemben eddig nem hallottunk), hogy nem ám a pápista labancok, hanem a karakán kurucok (akik ott sem voltak) veszik be a töröktől Budát. Vezérük, lelkük pedig a „kuruc" Petneházy. Ebből persze csak annyi igaz, hogy Petneházy csakugyan elpártolt Thökölytől s a király hűségére állt; de Buda várának visszavételében semmi néven nevezendő közelebbi szerepe nem volt. Így állapítja meg maga a kálvinista Károlyi. Az ellenkezőt jó Cserei Mihály fogta csak rá, sejthető okokból. Ellenben Komárominál még a budai basának is Petneházy metszi szét a fejét s a vár körül elejétől végig a részeg kurucok hősködnek. Ez aztán történelemcsinálás! Olyan, mintha azért írnék regényt, hogy megbizonyítsam: nem Napoleon vívta meg az austerlitzi ütközetet, hanem Hári János és nem Vörösmarty írta Zalán futását, hanem Kovács J. István. Csak meg kell írni regényben, 10 év mulva már iskolai tankönyvben fogják így tanítani. Éppúgy, mint a Kolonics-féle mondást: Előbb koldussá, aztán katolikussá, aztán németté teszem az országot. Annyiszor hazudták, hogy a végén történelem lett belőle. Komáromi is megismétli nagy komolyan ezt az ostobaságot; a felekezeti történelemhamisítás nem okul. Kuruckodik, csak azért is! Majd megmutatja ő! A taxisoffőrök a történelmi nézeteiket úgyis csak az ilyen regényekből merítik.

Szerencse még, hogy Komáromi János ezúttal a rossz ügyet ilyen kifejezett tehetetlenséggel védelmezi! Ilyen ügyefogyott írással már rég nem találkoztunk.

Még csak egy személyi kérdést: ez az egész könyv egyetlen csataordítás a legitimizmus ellen. Aki pedig elkövette, az hosszú tíz éven keresztül a legitimista, katolikus grófok pénzén élt és írt és uraskodott.

Ez is korkép: azokat rugni meg, akiknek kegyéből éltünk és tollasodtunk!

Jelenségek.

„Fiatal Magyarország" címmel „eszmék és elszánások"-at tartalmazó füzetet hoztak ki 15-en, ismert és ismeretlen nevű fiatal írók, immár III. kiadásban. A közönség hozzászólását kérik. Elmondják nézeteiket arról, hogyan kellene a jövő Magyarországot egészséges irányban kialakítani. Leszámolnak a „szavaló irredentával", a turanizmussal, az internacionalizmussal, pacifizmussal, militarizmussal, demokráciával, királykérdéssel s szomorúan állapítják meg, hogy nincs egységes magyar programm. A széthúzás végzetes átka vonul végig egész (?) történelmünkön, állapítják meg némi túlzással. Nekik egységes magyar cél és egyetlen magyar akarás kell s ezt — szerintük — semmivel sem szabad megakadályozni.

Ez a lelkes, optimista hang jól esik és helyes, ha fiatal íróink összefoglaló eszméken s elszánásokon törik a fejüket. Nem volnának fiatalok, ha nem bíznának a jövőben s egy kicsit abban is, hogy majd ők helyreigazítják a jövőt.

Ha mégis némi önellenőrzésre szólítjuk fel őket, azért történik, mert az elnagyolás még a fiataloknál is veszedelmes lehet s a füzet írói még hozzá nem is mind nagyon fiatalok. Legföllebb talán elgondolásban azok. Ha ugyan csakugyan közösen írták a füzetet. Szinte csodáljuk, hogy komoly katolikus férfiak neve is ott szerepel a 13 aláíró között. Valószínűnek tartjuk, hogy a füzetet csak egy ember írta, ők meg csak odaadták hozzá a nevüket. Azt hisszük, kissé elhamarkodva adták hozzá.

A 47 oldalas füzetben sok értékes és okos gondolat van. Főleg negatív irányban, pártok és egyes divatos jelszavak kritikájában mutatkozik sok elmeél és lendület. Sajnos, nem mondható el ugyanez pozitív irányban; itt a füzet írói helyenként megdöbbentő eszmei terméketlenséget árulnak el. Ezen már meglátszik az „öreg cserkész" színvonal, ahol a hangsúly inkább

a cserkészen van, mint az öregen. A szociális szakadás kérdésében valósággal megdöbbentő az a gyermekded optimizmus, amellyel ezt a rengetegül nagy kérdést kezelik. A mélység hiánya nem engedi a probléma velejét még csak megsejteniök sem. A vallási szakadás „áthidalásának" kérdéseiben meg éppenséggel mintha a holdban járnának. Mintha átaludták volna az utolsó 10 vagy 5 évet. Olyan édesen optimisták, a való helyzetet annyira nem ismerők vagy észrevenni nem akarók. Itt látszik meg legjobban, hogy a füzet írói talán kivétel nélkül katolikusok. Mert csak a katolikusok közt akad még ma is olyan verhetetlenül optimista jóhiszeműség, amely még mindig hisz ezekben a szép, de irreális programmokban; aki a békét még mindig egyaránt félti a katolikustól és protestánstól, aki jobbfelé prédikál engedékenységet s azt hiszi, ezzel csak egy lépéssel is közelebb visz a békéhez. Aki nem veszi észre, hogy az egyik fél úgyis állandóan csak a mi békevágyunkra spekulál s abban a pillanatban belénk vág, mihelyt mi a védelmi állásból kilépünk s baráti jobbot nyujtunk. A mi szép szavainkon, hogy „Pázmány Péter magyarjainak meg kell érteni a Bethlen Gábor magyarjait", odatúl csak mosolyognak s mint újabb előretörési alkalmat számítolják le, amelyre ezek a mi naivitásaink jogosítják fel őket.

Nem, „fiatal magyarok", ezeket a kérdéseket ilyen „öregcserkészi" egyszerűséggel megoldani nem lehet. A naiv optimizmus bájos és kedves lehet a — cserkészeknél, de rossz helyen van azoknál, akik már pozíciót töltenek be az életben s tömegeket irányítanak. Nézzenek egy kicsit körül. Itt kíméletlen honfoglalás folyik, céltudatos, minden eszközt felhasználó aprítása az egyik félnek; az, ami történt Angliában s Németországban, az Egyesült Államokban s az északi tartományokban. Amíg az egyik félen az összes vezetők harcot akarnak, békéről beszélni s a létező legmélyebb konfliktust egyszerűen észrevenni nem akarni, bizony defétizmus, semmi más.

A magyar jövő sötét, de még sötétebb, ha ennyi jóakarattal ugyan, de ilyen kevés hozzáértéssel, életismerettel s ennyi nagy szóval tudjuk csak építeni.

*

Egy harcos protestáns folyóiratban, amelynek Ravasz László a főszerkesztője, naivitásokkal s rosszindulatú, türelmetlen kirohanásokkal telitüzdelt cikkben azt írta valaki, hogy különös: Róma és Olaszország keresztény művészetének esztétikai értékelését csupa német és angol protestáns végezte el. Winckelmantól — úgymond — Walter Pateren és Ruskinon át Burckhardtig csupa protestánsok voltak azok, akik a „modern kor számára felfedezték és helyesen értékelik az olasz középkor keresztény művészetének elfelejtett alkotásait".

Ezeket a szavakat érdemes volna márványba vésni, mint a korlátoltság és elfogultság klasszikus, utólérhetetlen megnyilatkozásait.

Ez a derék úr el akarja hitetni velünk, hogy mivel a protestáns angol és német világ csak későn és kényszeredetten kezdte elismerni Róma s Olaszország páratlan keresztény művészeti kincseit, azért hát nem is volt eddig senki, csak ők, akik ezeket a kincseket felfedezték és méltatták. Ugyanolyan beszéd ez, mintha egy cseh író megállapítaná, hogy „különös dolog": a magyar irodalommal eddig csak a csehek foglalkoztak. Persze, mert ő csak cseheket ismer. A mi emberünk sem hallott — úgy látszik — soha azokról a könyvtárakról, amelyeket olaszok, franciák, bajorok az olasz s a római művészetről az említettek előtt és után erről a tárgyról összeírtak. Hiszen Rómában egész akadémiák működnek, részben évszázadok óta, amelyek mással sem foglalkoznak, mint a keresztény Róma felkutatásával, régészeti és művészettörténeti méltatásával.

A komikumot csak fokozza, hogy a felsorolt négy „protestáns" előkelőség közül kettő: Winckelmann és Ruskin katolizált, tehát nem „semmi, vagy csak igen

laza kapcsolatban állt" a katolikus Egyházzal, hanem éppen a keresztény Róma lelkétől megigézetten, bűnbánóan visszatért az apostolok Egyházához. Walter Pater még hozzá nem is művészettörténész, hanem kultúrtörténész. A felsorolt négy „protestáns" kiválóság közül tehát csak egy marad: Burckhardt, aki azonban éppen Rómát nem értette meg s akinek barokkellenes elfogultságát ma már elavultnak tekinthetjük. Rajta látszik meg legjobban, hogy a felekezeti elfogultság nem is tesz alkalmassá arra, hogy valaki Róma keresztény művészetét igazán megértse. Ez az elfogultság tette, hogy például Bernini halhatatlan művészetét évtizedeken át minden hozzá nem értő firkász büszkén és részben látatlanban leszólta, holott ma már mindenki elismeri, hogy vele nagyságban s művészi értékben az építészek és szodrászok közül csak az egy Michelangelo versenyezhet. Aki a katolikus reneszánsz Rómájában vallásos értéket egyáltalán nem, hanem csak a pápaság „felfuvalkodásának" jeleit látja, olyan színvakságot árul el, amely maga is komoly bizonyítéka annak, mennyire nem alkalmas a felekezeti elfogultság sem művészeti termelésre, sem még csak a vallási művészet megértésére sem.

Évekkel ezelőtt bővebben írtuk többízben is, hogy nagyon kívánatos volna, ha a nemkatolikusok is minél nagyobb számban látogatnák meg Rómát, csak tanulhatnának belőle. A türelmetlenség még ezt a meghívást is félremagyarázta: ugyanazon író ugyanezt a meghívást most odamagyarázza, hogy el akarjuk hessegetni, ki akarjuk tiltani Rómából a nemkatolikusokat. Nehéz megérteni az ilyen aberrációkat.

*

Ravasz Lászlót az előkelőbb stílusú felekezeti harcosok közé szokták számítani s odaszámítottuk eddig mi is. Sajnos, a felekezeti demagógia csábításaitól ő sem tudja megkímélni magát. Az egyik (részben állami pénzen, tehát jórészt katolikus pénzen) támogatott felekezeti folyóiratban Ravasz László nemrég „véres és

felekezeti terrorról" írt s világosan beszélni nem mervén, inkább csak óvatosan sejtető formanyelven azt mondja, hogy „az új világ felett két profil világít: III. Pál pápáé és a Marxé. Sicut cadaver". Őszintén csodáljuk, hogy az elvakult pápagyűlölet Ravasz Lászlót is ilyen mélyre le tudja siklatni a demagógia meredélyeire. Aki III. Pált, a reneszánsz- és reformpápát a protestáns-zsidó Marx mellé tudja állítani, aki vele szemben terrorról tud beszélni, épp olyan demagógiát követ el, mint aki pl. a Bertalan-éjszaka borzalmaiért a jezsuitákat teszi felelőssé, ami felekezeti tankönyvekben még ma is előfordul.

A „Sicut cadaver" elszólás azonban elárulja az elhallgatott gondolatot. Ravasz László szemében III. Pálnak egy nagy bűne van: ő alatta létesült a Jézustársaság. Ő hagyta helyben a szabályait. Ezért lett a jeles Farnese-pápából a fekete terror megtestesítője. A felekezeti demagógia nem tudja megbocsátani az Egyháznak, hogy Jézustársasága van. Milyen jó is lett volna s milyen jó lenne ma is, ha mindaz a tudomány, életszentség, egyházhűség, lelkipásztori buzgalom s vértanui hősiesség nem kelt volna a minden oldalról megtámadott, ősi Egyház védelmére, amelyet a Jézustársaság elejétől fogva felmutat! Ha nem állta volna s ma sem állná útját a genfi terroristák utódjainak! (Ezt a megjelölést, azt hiszem, ezúttal Ravasz László sem nevezheti demagógiának, mert Genfben csakugyan tömeges kivégzésekkel s börtönnel, tehát hamisítatlan terrorral dolgoztak.) S milyen jó volna, úgy-e, ha ma is meg lehetne ismételni a medgyesi erdélyi országgyűlést vagy a besztercebányait, amely szintén nem terrorral dolgozott, csak éppen kitekerte a gyűlölt Anyaszentegyház még gyűlöltebb védelmezőinek a nyakát: sicut cadaver!

A Corvin-lánchoz s az akadémiai tiszteletbeli tagsághoz bizony rosszul illik a demagógia. Az ilyen díszcímek birtokosától mást is várna az ember, mint szófűzést. Azt mindenelőtt, hogy a történelemellenes fele-

kezeti invektiváktól tartózkodjék. Hagyja meg azt a felekezeti zugíróknak, akikből úgyis van elegendő, néha előkelő pozíciókban is.

Svájci emlék.

Zürich, 1935 őszén.

Hogyan panaszkodnak ezek a derék svájciak a gazdasági válság miatt, miután két évtized óta annyira elkényeztette őket különleges helyzetük! Kívül maradtak a háborún s annak valamennyi közvetlen következményén és megrázkódtatásán. Most aztán, hogy a világválság szele az ő gazdasági életüket is kikezdi s már náluk is 80—90.000 a munkanélküli, a kényeztetett gyermek érzékenységével jajgatnak a válság minden legkisebb érintésére. Panaszkodnak a drágaság miatt, amely a békéhez viszonyítva csakugyan 70%-kal verte fel az árakat; rémüldözve látják, hogy az ipari termékeiket a külföld nem tudja megvenni s így náluk is felüti fejét a munkahiány. Pedig az általános jólét itt még szemet szúr az utcán, az emberek ruházkodása és táplálkozása kitűnő, még a villamoskocsikat is fűtik és a zürichi korcsolyapályán, ahol az egyszeri belépésnek díja 2 frank (5 pengő), késő estig zene és vakító ívlámpák fénye mellett szórakozik tömegestől a közönség.

Érdekes nép ez a svájci. Mintha a régi kelta eredet magvas erői s hegyeinek zord komorsága elevenen dobogna bennük, csupa őserő és őstermészet duzzadása érzik egész népi jellegükön. Nem érzelgősek, éppenséggel nem; szeretik a dolgokat mindig a reális, nagyon is reális oldalukról nézni. Társalgási modorukban is valami a nyerseségig egyenes és keresetlen. Nem udvariaskodnak, rendszeretők, de szívesen segítenek egymáson. Józanságuk nem ritkán a materializmus határát súrolja.

Ez a józanság nemzeti szempontból is meglepő és nálunk szokatlan eredményekre vezet. A svájci tudva-

lévőleg semmiképpen sem azonosítja a *nemzet* és a *nyelv* fogalomkörét. A három vagy inkább négy nyelv teljes jogi és társadalmi egyenjogúságot élvez az országban, még azokon a területeken is, amelyek teljesen egynyelvűek. A német Svájcban például senki meg nem ütközik azon, ha valaki franciául vagy olaszul beszél és semmiféle nyelvtisztító és nyelvőri mozgalom nem horkan fel, ha a német svájciak állandóan francia szavakat kevernek a beszédjükbe: *danke* helyett *merci*-t mondanak és *entschuldigen Sie* helyett *excusez*-t. Senkisem ütközik meg itt Zürichben azon, ha helyenkint egy-egy üzleten francia a felírás és senkinek nem jutna az eszébe, hogy nemnémet nevét németre vagy nemfrancia nevét franciára változtassa. A „nemzet" náluk történeti, kulturális és gazdasági fogalom, nem nyelvi egység. Hiszen Svájcnak abban a pillanatban vége is lenne, mihelyt többnyelvűségét bármily nacionalista mozgalom kikezdené.

Ezért nincs is talaja Svájcban a középeurópai értelemben vett nacionalizmusnak sem. A svájci talán forróbban szereti hazáját, mint bármely más európai nép, de ebben a hazaszeretetben semmi sincs abból, amit mi nacionalizmusnak nevezünk. Az államot sem istenítik, az ott nem „a mindenütt jelenlévő istenség" hegeli fikciója, nem diktátor, élet és halál ura, nem mindenbe beleavatkozó és mindenütt atyáskodó totalitárius bálvány, hanem az, ami eredetileg is lényege: segítő, a közbiztonság és közjólét őre, a jogrend védelmezője. Ennek a feladatának betöltését teljes mértékben megköveteli államától a svájci, de ezentúl semmi egyebet nem követel és nem is fogad el tőle. Ez az oka annak, hogy a svájci németség semmiképpen sem érez együtt a németországi nemzeti szocializmussal, a hatóságok sem tűrnék meg annak semmiféle beszüremkedését, de a társadalom és a közvélemény is teljesen ellene van. A svájci német lapok, bármily világnézetűek vagy pártállásúak, kemény tárgyilagossággal ismertetik a hitlerizmus szabadságfosztó túlkapásait, nem tudják megérteni, miként nyúlhat egy

civilizált állam a XX. században olyan eszközökhöz, mint azok a drákói rendszabályok, amelyek még a polgárok vallási, világnézeti és történeti felfogásait is cenzúra alá helyezik, nemzeti nagyságokat diktálnak rá a közvéleményre és szellemi fegyházzá alakítják át egy nagykultúrájú nemzet egész művelődését.

A svájci ember a lelke mélyéig demokratikus és köztársasági gondolkozású, de azért nagy tévedés lenne azt hinni, hogy nem érti meg a monarchikus államberendezéseket s nem becsüli azok értékét.

Vallási téren Svájc a látszólagos béke és csendesség mellett ma is erősen sínyli a mult század felekezeti küzdelmeinek hatásait. Bern ma is a merev és csökönyös Róma-tagadás fellegvára, míg Genf, a kálvinizmus szülőföldje, ma már csak kisebbségében protestáns. Zürichben több protestáns nem tudott arra a kérdésre felelni: vajjon ő kálvinista-e vagy zwingliánus? Valóságban Zürichben a protestantizmus nagyon sok esetben inkább vallási közömbösséget jelent Mint ahogy Zwingli vallásszakadási mozgalma is, bizonyos fokig Lutherrel és Kálvinnal ellentétben, nem annyira vallási megújhodást keresett, mint inkább a humanista gondolat felszabadulását a középkori egyházfegyelem nyűge alól. A zürichi reformátor szabadulni akart a konstanzi püspök fegyelmező befolyása alól s jellemző, hogy amikor grossmünsteri plébános korában a konstanzi püspök bizonyos erkölcsi lazaságok miatt kérdőre vonta, azzal védekezett, hogy hiszen „nem valami úrikisasszonyt, hanem egy egyszerű cselédet ejtett teherbe". A dogmatikai érdeklődés nála tökéletesen háttérbeszorult amaz elhatározás mögött, hogy a Platinák és Pomponius Laetusok humanista mozgalmát és a konstanz-bázeli zsinat-forradalmak pápaellenességét vigye diadalra. Harci jelszava: „Wir müssend mit Gott stritten" szintén inkább a politikai, mint vallási szabadságharc jelszava lett. Ha a kappeli csata után, amelyben maga Zwingli is elesett, a katolikusok nem oly türelmesek és ügyetlenek, Zwingli mozgalma a vezér halálával talán nyomtala-

nul elenyészik, így azonban ma Zürichben és vidékén csaknem inkább mint nagy negatívum él tovább, amely nem tudja feltartóztatni a vallástalan törekvések előhaladását.

Zürich város vezetősége ma szociáldemokrata. A kantoni iskolák, amelyekben a tanítóságnak 49%-a istentagadó, a vallástalanság melegágyai. Egyénileg mindenki türelmes a kisebbségben lévő katolikusokkal szemben, de mihelyt hivatalos minőségben kell megnyilatkoznia, mereven Róma-ellenes. A szégyenletes jezsuita-törvény, mely egy katolikus szerzetesrend nyilvános működését Svájcnak még katolikus kantonjaiban is megtiltja, mindmáig érvényben van. 1870-ben a zürichi katolikusoktól egyetlen templomukat is elvették azzal az átlátszó okoskodással, hogy a vatikáni zsinat óta új katolikus vallás keletkezett, a réginek pedig az ókatolikus szekta a jogutódja. Ezen a címen a katolikus templomot az ókatolikusoknak ítélték oda. A katolikusok azonban az elnyomás ellenére egyre erősödtek s ma a számuk Zürichben magában a 90 ezer körül mozog (300.000 lakos közül). Az elvett templom helyébe azóta eddig 14 újat építettek. Egyesületi életük virágzó. Van jelentékeny sajtójuk is: a Neue Züricher Nachrichten. Sajnos, az iskolák terén még kevés eredményt tudnak felmutatni.

Protestáns körökben most az ú. n. Oxford-mozgalom foglalkoztat sokakat. Ennek az újabb Oxford-mozgalomnak — nem tévesztendő össze a százévelőtti, történeti nevezetességű Oxford-mozgalommal — lényege a dogmák és elválasztó tanok háttérbeszorítása mellett a vallásos érzület elmélyítése, az érzelmi *revival* (újjáéledés) szorgalmazása. A mozgalomnak itt Zürichben egy Brunner nevű protestáns teológiai tanár a lelke, akinek a nyilvánosság számára hirdetett előadásait mindannyiszor nagyszámú közönség hallgatja végig. Egyik hallgatója, egy idős, komoly berni orvos, protestáns létére hosszú beszélgetésbe ereszkedett velem s aziránt érdeklődött, van-e nálunk katolikusoknál is valami hasonló, mint az oxfordiak „Stille

Stunde"-ja. Örömmel vette tudomásul, hogy nálunk az elmélkedő ima gyakorlata sokszázéves és kiterjedt irodalma van; számtalan szerzetes és világi pap, de laikus is naponta végez elmélkedést. Megismertettem vele a Lelkigyakorlatos könyv elmélkedési módszereit s az öreg doktor egész lapokat írt bele előadásom nyomán a zsebkönyvébe. Szegények, gondoltam, csak most fedezik hát fel, fáradságosan és kezdetlegesen, ami nálunk évszázados, sőt évezredes gyakorlat? De legalább hát egy lépéssel előbbre jutnak ők is!

Orvos barátommal együtt meglátogattuk a világhírű Bircher-féle gyógyintézetet is fent a Zürichbergen, magasan a Zürichi-tó felett. A világ minden tájáról jönnek ide betegek és orvosok, utóbbiak részben mint páciensek, részben tanulás okából.

— Nézze — magyarázta nekem az idős berni orvos —, ez a gyógyintézet többi közt arról nevezetes, hogy gyógyszert úgyszólva sohasem alkalmaz. Merőben természetes gyógymóddal kezeli a betegeket s nem lehet tagadni, hogy feltűnő sikerei vannak. Az öreg Bircher doktornak az az elve, hogy a legtöbb betegség a helytelen táplálkozásból ered s azzal kell legyőzni, hogy az ember a helyes táplálkozásra tér vissza. Mi a helyes táplálkozás? Az, amelynek nem az ínyenckedés a főelve, nem az, hogy minél ínycsiklandóbb, izgatóbb és „ízletesebb", vagyis fűszeresebb legyen az étel, nem is az, hogy „könnyen emészthető legyen", vagyis hogy gyorsan és esetleg haszon nélkül menjen keresztül a szervezeten. Hanem az, hogy a savképző anyagok mellett elegendő bázistartalmú ételt is vegyünk magunkhoz, nehogy a savak túltengjenek a vérben és a szervezetben s felraktározódva ezernyi bajra és betegségre tegyék a testet hajlamossá. Én elhiszem Birchernek, hogy akik az ő kúráját követik, azok közt nem igen akad rákbeteg, sem vakbélgyulladásos, sem korai érelmeszesedéses; magam is alkalmazom a módszerét magamon és betegeimen s a legjobb eredményt érem el vele.

A szanatóriumban éppen ebéd volt. Hús, tojás,

konyhásó nélkül. Ismerősöm körülvezetett a termekben.

Csakhamar nagyobb társaság fogott közre minket s a bemutatkozás után élénk társalgás indult. Egy sudár növésű, szőkehajú és kékszemű svéd orvosnő valósággal megrohant engem s fogyatékos németséggel, de annál kedvesebb közvetlenséggel mondta:

— Ön pap, hát legyen szíves, áldja meg nekem ezeket a kegytárgyakat. Tegnap Einsiedelnben voltam egy orvosnő kollégámmal, aki katolikus. Tudja, mi svédek luteránusok vagyunk, s én gyermekkoromban annyi rosszat hallottam a katolikus vallásról, hogy most már a kíváncsiság is Einsiedelnbe vitt. Közelről akartam látni egy katolikus búcsújáró-helyet, ősrégi bencés kolostort és katolikus apácákat. Ott vettem ezeket a tárgyakat: ezt a kis Mária-szobrot, feszületet, olvasót. Kolléganőm azt mondotta, hogy ezeket meg kell áldatni egy katolikus pappal.

Szívesen teljesítettem kérését s megkérdeztem:

— Nos, hogy volt megelégedve azzal, amit Einsiedelnben látott?

— Ó, nagyon szép volt, sokkal szebb, mint hittem volna. Magam sem tudom hogyan, egyszerre magam is belesodródtam a körmenetbe, amely énekelve járta körül a templom nagy terét. Úgy találom, hogy nagyon szép dolgok vannak a katolikus vallásban, amikről nekünk, svédeknek fogalmunk sincs. Most már én is Mária-gyermeknek érzem magam („Maria-Kind", mondta kedves hibásan „Marienkind" helyett).

Utóbb tudtam meg, hogy szegény elvált asszony. Mint egyetemi hallgatónő ment férjhez s az ura nem akarta megengedni, hogy folytassa egyetemi tanulmányait. Ezért aztán összevesztek és elváltak. Ez odafönt észak felé természetesen még könnyebben megy, mint itt, Közép-Európában. Nálunk úgy látszik, még mindig sok az einsiedelni elem a társadalomban, a Máriás-gondolat a házasságról és családról vallott felfogásokban.

Amilyen üde benyomást tett rám ez a gyermek-

ded lelkű svéd orvosnő, olyan riasztó volt egy idevaló, 35 év körüli férfi, akinek frivol, üres kacagása idehangzott a szomszéd asztaltól. Szinte kihívó előkelőséggel volt öltözve, még az óráját is nyakából lelógó vastag aranyláncra fűzve hordta. Soká akar élni, mondják ismerőseim, azért jár ide a „Bircherbe" étkezni. Egyébként makkegészséges s a széles világon nem csinál egész nap semmit. Egyik vidám társaságból a másikba jár, nem tudja, hogy üsse agyon az idejét. Gazdagon örökölt az apjától, aki egész életén át dolgozott s nagy vagyont hagyott egyetlen fiára. A fiú pedig hálából még az apja temetésére sem ment el. Meg sem nősült, nincsenek barátai. Sem tudományos, sem jótékonysági, sem hasonló mozgalmak nem érdeklik. Soha egyetlen fillért szegénynek nem ad. De bár egész nap mulat és dőzsöl, amellett mégis halálra únja magát s időnkint öngyilkossági tervekkel foglalkozik. Íme, mennyire boldogít a puszta pénz!

A társaság oszladozni kezdett. Új barátaimtól meleg kézszorítással búcsúztam. Néhányan megígérték, hogy legközelebb eljönnek Budapestre. A svéd orvosnőnek szemében, amint újra és újra Einsiedelnt emlegette, mintha valami bánatos honvágy csillant volna föl, imbolygó fehérség a kék vízen. Mintha egy hitében meghalt, legjava értékeitől erőszakkal megfosztott nép lelki otthontalansága könnyezett volna a tekintetében.

Lent, a szanatórium ablakai alatt, enyhén ködös párázásban csillogott a Zürichi-tó. Sorsok és problémák néma tanuja Zwingli városa körül.

Irénikon.

Valaki, aki teljes nevén meg is nevezi magát, mint „a Magyar Kultúra református olvasója", elismerésreméltó nyiltsággal s tiszteletet érdemlő úri hangon fordult e sorok írójához s helytelenítette, hogy a Magyar Kultúra Pezenhoffer Antal cikkeit közli, amelyeknek főleg a hangját kifogásolja. Nem ez a hang

az, úgymond, amely a főszerkesztő egyházi beszédeiből csendül a hallgatói, jelentékeny részben protestáns hallgatói felé is, írja a levélíró. És nem ez a hang az, folytatja, aminőt Krisztus születésekor a pásztorok hallottak.

Úri hangon jött a kérdés, úri feleletet érdemel. Nyilvánosan felelek rá, mert a kérdés bizonnyal sokakat érdekel.

Megvallom, nehéz ebben az esetben néhány szóval tenni igazságot. A kérdés sokkal bonyolultabb.

Egyrészt igazat kell adnom a levélírónak abban, hogy karácsony éjtszakáján nem polémia folyt s a pásztorok nem harci énekeket hallgattak. Persze az is igaz, hogy Krisztus Urunk egyszer azt mondotta: „Nem békét jöttem hozni a földre, hanem kardot" (Mt. 10, 34). Egyetlen utalással tehát a Szentírásra vagy Krisztus Urunk példájára a kérdést elintézni bajos volna. Másrészt az ellenvetés igazat is látszik mondani.

Az a kérdés: helyesebb-e vallási vitakérdéseket annyira kerülni, hogy soha olyat ne mondjunk vagy írjunk, ami a felekezetiekben kellemetlen érzést támaszt; vagy ellenkezőleg: tekintet nélkül arra, hogy valakinek fáj-e, meg kell-e mindig mondani az igazat? Főleg akkor, amikor valaki az igazsággal ellenkezőt állított.

*

A kérdés még taktikai szempontból sem egyszerű. Bizonyos, hogy a hitviták, mennél hevesebbek voltak, annál kevesebb megtérést eredményeztek, legalább azoknál, akik bennük egyenesen érdekelve voltak. Sőt talán éppen azáltal szilárdult a szakadék szinte áthidalhatatlan mélységgé a keresztény denominációk között, mert a viták túlságosan elmérgesítették a helyzetet, a kedélyekben túlságosan gyökeret vert az ellentétesség érzete, a pártszellem, amely — tudjuk — arra szokta indítani az embereket, hogy ne is vizsgálják tovább az álláspontjuk helyességét, hanem körömszakadtáig védjék azt a tábort, amelyhez tartoznak.

Hiszen valószínű, hogy nagyon sok felekezeti harcos ma nagyon buzgó katolikus hitvédő volna, ha véletlenül ebbe a „pártba" születik bele s ehhez a „párthoz" rögzíti magának a harcnak a heve; és persze fordítva is. Az a vita, amely a kölcsönös meg nem értésnek, az ellentétek véglegesítésének okozója lett, e tekintetben bizony keveset használt éppen a katolikus ügynek, az egység ügyének.

Főképpen pedig az a meggondolandó a vallási harcokban, hogy ezek által talán sokszor olyanok is megsértődnek, akik egyébként nem szolgáltak rá, hogy megsértessenek, sőt akik talán lélekben közeledtek is már az Anyaszentegyház felé. Közismert dolog, hogy nagyon sokan vannak a felekezetiek között, akik sehogysem azonosítják magukat a Baltazárokkal; sőt akik elhibázottnak érzik az egész felekezeti beállítottságot s főleg a modern hitetlenség, erkölcstelenség, a romboló irányzatok ellenében kételkedés nélkül a katolikus Egyházban látják az egyetlen ingathatatlan sziklabástyát. A katolikus tanítás mélysége és határozottsága, a katolikus istentisztelet szépsége és finomsága lebilincseli őket és szinte állandóan csak a mi templomainkba járnak. Természetes, hogy ezeknek fáj, sőt érthetetlen előttük az a merevség, amellyel mi viszont nemcsak hitelveinkhez, hanem egyházias álláspontunkhoz is ragaszkodunk s amelynek alapján nemcsak a felekezeteket, hanem a felekezetköziséget is helytelennek, tévesnek, a felekezetek legtöbb hangadóját pedig illojális szellemi fegyverekkel küzdőknek nevezzük.

Volt, aki azt mondta e sorok írójának, hogy ő maga szokta legélesebben elítélni saját hitsorsosai előtt azt a vallási szakadást, amely a XVI. század harcaiból fájdalmas örökségként szakadt ránk; de ha a mi szájunkból hallja ezt az elítélést, akkor egyszerre felágaskodik benne a sértett öntudat s akkor ellentmond. Ellene mond annak, amit máskor maga is hangoztatott.

Ez teszi fájdalmassá s kétséges értékűvé a saját szemünkben is a polémiát. Nem beszélve arról, hogy

természetesen mi is sokkal jobban szeretnők, ha nem kellene keresztények ellen harcolnunk, legalább azok ellen, akikről feltehető, hogy csakugyan hisznek Jézus Krisztusban, az örök életben, a megváltásban; akik imádják s szeretik Jézust. Voltaképpen borzasztó mégcsak gondolatnak is: hogy akik Jézust szeretik, akik hisznek a megtestesült isteni szeretetben, hogy azok egymással kemény harcban álljanak. S mivel bizonyos, hogy odatúl is vannak, akik alanyilag époly szentnek s biztosnak érzik a maguk álláspontját, mint mi a miénket, mennyivel szebb és kedvesebb volna, ha a béke csókjában köszönthetnők egymást, mint az apostol intette az első keresztényeket, sem minthogy ország-világ előtt, zsidók és szocialisták és szabadgondolkodók előtt, sőt a távol keleten a pogányok előtt is, egymás szakállát tépjük. Felváltva: egyik pillanatban Krisztushoz imádkozunk, másik percben egymás hajának esünk.

Hát igen, mondja erre bizonnyal a mi kedves levélírónk: hát akkor miért tetszik hadakozni? Miért nem mondanak le egyszersmindenkorra a Pezenhoffer-féle és Incze István-féle cikkek közléséről?

Nos, kedves felebarát, ezért:

1. Mert Jézus maga is hadakozott, érvelt, cáfolt, feddett és viharba szállt az igazságért. Ő is elidegenített ezért magától sokakat. De az igazságnak tartozott vele s tartozott vele a harmadik személyeknek is, akiket egyébként a tévedés vagy megtévesztés ejtett volna rabul.

2. Hasonlókép vitatkoztak az apostolok is. Főleg a hit tisztaságáért s az egyházi tanító tekintély csorbítatlan érvényesüléséért nagyon kemény szavakkal szálltak hadba. Tessék csak végignézni erre nézve Szent Pál leveleit, vagy akár a szeretet apostolának, Jánosnak írásait. Csaknem mindenik levél azzal végződik, hogy aki mást tanít, aki az egységet megbontja, aki külön utakon jár, aki elfelekezik, azzal ne álljanak szóba a hívek, az téves úton jár, azt (mint Szent János mondja) még csak ne is köszöntsék a hívek s

házukba be se fogadják. Úgy látszik tehát, a mindent elkenésnek, a csak pozitív, lelkipásztori építőmunkának maguk az apostolok sem voltak hívei. Ugyanezt látjuk a nagy egyházatyáknál, akik bizony kemény csatákat vívtak a gnosztikusokkal, manicheusokkal, ariánusokkal, donatistákkal, az ég tudja még kivel. Pedig ők is imádkozó, békekedvelő, Jézust szerető emberek voltak, de mennyire! De a „magis amica veritas" elv alapján az igazságot még a békénél is többre becsülték.

3. Ma is így vagyunk, hogy ha nincs is sok reményünk arra, hogy érveléseinkkel, ad hominem cáfolásainkkal valaha is megnyerjük s meggyőzzük azokat, akik velünk szemben állanak, vagy akik minket támadnak, viszont az elnagyolások, téves állítások vagy egyenesen huncutságok cáfolgatására és leleplezésére szükség van a közbülállók, az egyébként félrevezethetők és megtéveszthetők szempontjából. A katolikus közönségnek joga van arra, hogy megtudja, mi az igazság azokban a vádakban, állításokban, történelmi s egyéb híresztelésekben, amelyeket felekezeti oldalról unos-untalan felhoznak a katolikus álláspont gyengítésére. Joguk van tudni, milyen értékű érvvel és fegyverrel küzd az, amit mi haeresisnek, eretnekségnek tudunk, az ellen, ami a mi hitünk szerint Krisztus rendelése: a katolikus Egyház ellen.

És főleg joguk van természetesen arra, hogy megtudják: miért olyan szigorú és következetes az Egyház álláspontja a felekezetekkel szemben gyakorlati téren, pl. a vegyesházasságok s reverzálisok kérdésében. Vannak papok és lehetnek püspökök is, akik mindenről sohasem szólnak, akik minden vitapontot elkerülnek. De, hogy használnak-e ezzel híveiknek, használnak-e csak a megértés és béke ügyének is, nem ártanak-e ellenkezőleg sokkal többet azáltal, hogy így a katolikusok maguk is hozzászoknak a hitközönyhöz, az egyházellenes viselkedéshez s azután csak egy-egy vegyesházasság alkalmával robban ki lelkükben az ellentét a saját Egyházuk taní-

tása s a cáfolatlanul bevett idegen beállítások között: más kérdés. Nem ez az ellentéteket eltussoló, mondjuk: túlzott szelídség vezetett-e oda minket, hogy a mi embereink sohasem exponálják magukat katolikus érdekekért, ami aztán bizonyos oldalon csak annál jobban megnövesztette az étvágyat s végül mégis csak a katolikus tömegek soká elfojtott keserűségének gyakori kirobbanásához vezet? Nem ez tette-e a katolikus értelmiség széles rétegeit vallásilag közömbössé s meghátrálóvá? Míg a másik oldalon valósággal vérszemet kapnak éppen a túlkövetelők és az izgatók? Vajjon elhangozhattak volna-e Debrecen felől azok a durva támadások, amelyeknek csakugyan nem a béke előmozdítása volt a céljuk és eredményük, ha a katolikusokat a béke nevében való örökös hallgatás erőtlenekké, mindenbe beletörődőkké nem nevelte volna?

4. Végül a polémiát igazolni látszik az a tény is, hogy nélküle, mint ellenzék nélkül, sem az állami kormányzat részén, sem a tulsó partokon sem ébredne fel az egyenlő elbánásra intő lelkiismeret. Ma még csak ott tartunk, hogy a tulsó oldalról szokatlan sűrűségben hangzanak el nyomatékos békesürgetések és békenyilatkozatok, nem mindig őszintén, sokszor csak a népszerűség s a taktika szándékából, de hisszük, hogy néha őszintén is. Az emberek mégis csak belátják, hogy a gyűlölködés nem keresztény dolog. Valószínűleg a felekeztek vezető férfiai is kezdik észrevenni vagy megsejteni, hogy ha egyszer az ellentétek folytonos szításával a katolikus többség a maga elnyomott erejének a tudatára ébred, akkor ennek majd a kisebbség fogja megadni az árát. Ugyanakkor azonban, amikor dícséretesen a béke mellett nyilatkoznak, még mindig nagyon sok olyan dolog történik, ami a béke ügyét szükségképpen aláássa s amit ők, ha nem figyelmeztetjük őket, tovább is észre sem vesznek.

A felekezeti vallásoktatás, mint az előttünk fekvő felekezeti hittani tankönyvek mutatják, még mindig jelentős részben a katolicizmus meggyűlöltetésének

jegyében áll s ebben a munkában nem riad vissza a legkétesebb fegyvernemektől sem. Szeretném, ha egyszer Ravasz László pl. a rádióbeszédjeiben szórólszóra felolvasná azokat a borzalmas kitételeket, amelyek az ő vezetése alatt álló egyházkerület hivatalos hittani tankönyveiben a katolikus Egyház ellen foglaltatnak: ő maga megrettenne ezektől a mondatoktól s nem hiszem, hogy nyilvánosan azonosítani kívánná magukat velük. Az országon pedig a felháborodás moraja zajlanék végig. Ezekben a tankönyvekben a sablónos felekezeti békenyilatkozatoknak s békesürgetéseknek legcsattanósabb cáfolatait látná mindenki. Épúgy vagyunk bizonyos felekezeti kiadványok, folyóiratok stb. dolgában. A katolikus sajtó és a katolikus közvélemény csak néhány éve kezd foglalkozni ezekkel a csakugyan tűrhetetlen felekezeti izgatásokkal s gyűlöletszításokkal s ha a béke kedvéért tovább sem foglalkoznék velük, a gyűlöletszítás és az izgatás tovább is háborítatlanul, talán még a felekezeti vezérek által is észrevétlenül folynék tovább. Míg így mégis remélhetjük, hogy egy szép napon talán felülkerekedik az illetékesekben a jobb lelkiismeret s a szégyenérzet és megakadályozzák, hogy a saját nevük és tekintélyük égisze alatt a békenyilatkozatokat ennyire megcáfoló bárdolatlanságok nyüzsögjenek a saját hittani tankönyveikben és hasonló nyomtatványaikban.

*

Ezzel nem azt akarom mondani, hogy már most mindenféle tónus és stílus helyes, amit a katolikus vitatkozók megütnek. Nem akarom védeni Pezenhoffert sem, aki elvégre közvetlenül maga felelős, de akinek, meg kell jegyeznem, ezrek lesik minden szavát s lelkesednek érte és akit megcáfolni eddig senki nem tudott. A lényeg az, hogy szeretet vezessen mindenkit még akkor is, amikor tévedésekkel áll szemben s csak ott nyúljon az erőteljesebb fegyverekhez, ahol (mint sajnos, elég sok esetben megtörtént) nyilvánvaló rosszindulattal vagy bántó könnyelműséggel kezelnek fon-

tos, lélekbevágó kérdéseket. A polémiára a fentiek szerint szükség van s ha nemes, úri tónusban folyik, éppen a polémia jó arra, hogy elnyomott s végül is veszedelmes kirobbanásokra vezető keserűségeket levezessen s másrészt az igazsághoz közelebb vigyen minden jóakaratú embert ezen és a tulsó félen.

A szakadást nem azzal tömjük be, ha hallgatunk róla; hiszen éppen amíg hallgattunk (a keresztény fellendülés első éveiben), mélyült el ez a szakadék legjobban s azóta ott dúl és tátong Pesten s a vidéken úgyszólva minden társadalmi s közéleti kérdésben. Nem lehet azt kívánni, hogy az egyik oldalon folyton támadjanak s a másik oldalon védekezni se legyen szabad. A magyar katolicizmus nem tehet róla, ha a szakadatlan támadások közben mindig újra védelmi fegyverhez kell nyúlnia s azt talán senki sem tagadhatja, hogy ma a felekezeti mohóság hevesebben és egyetemesebben aggresszív, mint régóta volt. Ezt a problémát észre nem venni: vakság; vele szemben passzivitásba burkolódzni: árulás lenne. De abban igazat adok mindenkinek, hogy a mi polémiánknak úrinak, mi több: kereszténynek kell lennie. Ne a legyőzés legyen vele a célunk, hanem a meggyőzés és érvényesüljön Szent Ágoston örökérvényű szép szava: amíg a tévedést üldözzük, a tévedőket szeretettel zárjuk szívünkbe.

A reformáció reformációja.

Ravasz László kálvinista főlelkész, mint a *Pesti Hírlap* írja, egy hetet töltött Kecskeméten (az állomáson a város katolikus polgármestere fogadta) s mindjárt megérkezése után előadást tartott a „Hétfői Körben" — „Egyházunk és az intelligencia" címen. A jelzett lap szerint Ravasz László ez alkalommal a következőket hangsúlyozta:

„Egy nagy reformációs korszak küszöbén állunk. A hajnalán, a szürkületén állunk ennek az új életnek. Még nem látunk tisztán, lehet, hogy mi nem is fogjuk meglátni, de már kél a nap és gyermekeink látni

fogják. A XX. század első fele a református egyház titokzatos nagy reformációjának korszaka. Minden vonalon az egyház nélkülözhetetlenségét kell biztosítani. Új közösség, életközösség, ideálközösség, új társadalmi rend, új testvériség, új bajtársi szövetség, szellemi lövészárok, azonos sors, új otthon legyen az egyház krisztusi demokráciájában."

Tudjuk, hogy az ujságreferádák nem mindig adják vissza híven az elhangzott szavakat s nyilatkozatokat s hajlandók vagyunk a fenti idézetben is az ujságírói felületesség számlájára írni az okozati összefüggések feltűnő hiányát. Mégis a stílus lényege annyira Ravasz Lászlóra vall, hogy feltehetjük: a lényeget úgy mondta, amint az ujság írja.

Akkor pedig meg kell döbbennünk azon, hogy a Magyar Tudományos Akadémia tiszteletbeli tagja, felsőházi tag s egyéb kitüntető címek hordozója mekkora s milyen csekély tartalmú frázis-zuhataggal szeret dolgozni. Egy nagy reformációs korszak küszöbén állunk, véli; új élet hajnalán, szürkületén. Lehet, hogy mi már nem fogjuk meglátni a napot, de gyermekeink biztosan látni fogják. — Mi ez az új nap, amelyet még nem lehet látni, de amelyet már Ravasz László előre lát? Új közösség, feleli, új testvériség, új bajtársi szövetség, új szellemi lövészárok. Ember legyen, aki ezekből a cifra szavakból ért. S ahogy a szónokot ismerjük, feltehetjük, hogy hallgatói sem értettek belőle sokat. Csengő szavak, sok kép, sok hasonlat, sok pathosz, de kevés fogható tartalom, ahogy ez már a protestáns igehirdetőknek eléggé általános szokása. Nesze semmi, fogd meg jól! Semmit mondani, de azt nagyon szépen, nagyon cicomásan mondani.

Lövészárok! Ezt az egy szót csakugyan megérthetjük Ravasz László beszédéből. Sőt ezt a lövészárkot nemcsak megértjük, hanem sajnos, látjuk is. A felekezeti törtetés lövészárkait, amelyek keresztül-kasul húzzák a magyar életet, annak minden területét. A katolikus ember, ha kenyeret, állást keres, mindenfelé ebbe a lövészárokba ütközik. A jövedelmező és be-

folyásos állások aránytalan és egyoldalú felekezeti lefoglalása, a közigazgatási tisztségeknek tisztán katolikus vidékeken és községekben is feltűnő szabályossággal protestáns emberekkel való betöltése alighanem ebből az „új lövészárok"-elméletből érthető. Van, aki nyiltan is megmondja az állástkeresőnek: Hja, barátom, ha protestáns volnál, akkor igen; de így nem... Eddig talán részben a véletlennek lehetett tulajdonítani, hogy a vezető állások a legtöbb helyen messze a számarányon felül protestánsokkal töltettek be, most azonban már annyira szabályos, rendszeres és szemérmetlen ez az előtörés, hogy még a vaknak is szemébe ötlik. Talán csak nem annak az új napnak közeledtét üdvözli Ravasz László oly nagy örömmel, amikor a lövészárok-elmélet már odáig érik, hogy minden fontos pozíció a hitsorsosok kezében lesz? Csak nem erre céloz, amikor új hajnalról beszél és új reformációs korszak küszöbén érzi magát? A XX. század első fele nálunk ebben az értelemben csakugyan „titokzatos új reformációnak" a korszaka.

Ha azonban valaki a „református egyház titokzatos, nagy reformációján" vallási újjáébredést értene, meg kellene neki magyaráznunk, hogy ennek az ébredésnek egyelőre kevés nyomát látjuk. A társadalmi és politikai előretörés, a többségnek vakmerő félretolása még nem vallási éledés. Elismerjük, hogy a törtetésben előljáró s a tömeges törtetést vezénylő Ravasz László szeretné felekezetében a vallásos újjáéledést is előmozdítani. Ezt mi nemcsak elismerjük, hanem örülünk is neki. Mi nem tartozunk azok közé, akik félnek a protestantizmus vallási megújhodásától. Sőt, nekünk ez a kis vallásos erőfeszítés sok tekintetben rokonszenves, mert szerintünk még a téves, de jóhiszemű vallásosság is jobb, mint a teljes vallástalanság, a hitetlen protestantizmus. Minden lépés, amellyel protestáns és zsidó honfitársaink a vallásos ébredés terén előbbre jutnak, szerintünk egy-egy öntudatlanul közeledő lépés az ősegyház, a törvényes Egyház, az egy krisztusi Egyház, a katolicizmus felé. Csak legyen mi-

nél több vallásos est és gyakorlat, minél több vallásos magábaszállás és „csendes nap", minél több bibliaolvasás náluk is; ennek mi csak szívből örülhetünk. Nincs is semmi szavunk ellene, ha valaki „a reformáció reformációját" a vallásos élet megerősödésében látja s ennek a belső reformnak megerősödésén dolgozik. Ha a régebbi, merőben negatív, csak polemizálni és csatározni tudó, egyébként merőben materialista és törtető irányzat helyébe egy kis élő kereszténységet is törekszik a lelkekbe önteni. Erre a reformációra a „reformáció" csakugyan rá is szorul. Azonban sajnos, még nagyon távol vagyunk attól, hogy ezen a téren igazi újjászületésről, új napról, új reformációról beszélhessünk. Amennyire a felekezetek beléletét megfigyelni módunkban van, sajnálattal kell megállapítanunk, hogy az atyafiaknál a vallási érdek még mindig messze mögötte áll a felekezeti érdeknek, amely a maga céljai kedvéért gyakran minden aggályosság nélkül nyúl egészen keresztténytelen eszközökhöz is. A keresztény szeretet és igazságosság szempontjai még mindig nem számítanak a felekezeti szempont mellett.

Ha nem így lenne, lehetetlen volna mindenekelőtt az a teljességgel bárdolatlan hang, amellyel a felekezeti hittani könyvek a katolicizmust tárgyalják. Nem bánjuk: ítéljék el, vessék el a katolicizmust, jelentsék ki, hogy nem hisznek benne, de ne hadakozzanak ellene a puszta tudatlanság, a tudatos valótlanság terjesztése és a szándékos meggyűlöltetés eszközeivel. Ne tálaljanak fel ezekben a tankönyvekben olyan meséket, amelyekről nemcsak Ravasz László, hanem minden legutolsó tanyai lelkipásztoruk nagyon jól tudja, hogy nem igazak. Ne ismételjenek a falusi iskolás gyermekek előtt állításokat, amelyeket rádiószónokaik nem mernének a szájukba venni. Ne beszéljenek orgyilkos jezsuitákról, bálványimádó katolikusokról, szemfényvesztő szertartásokról, Mária-imádásról, szentségi mágiáról, mert ők maguk nagyon jól tudják, hogy mindez nem igaz. Ne hamisítsanak statisztikát és ne

ferdítsenek el közismert történeti tényeket. Amíg ezen a téren semmi, de semmi javulás nem mutatkozik, vallásos újjáéledésről beszélni korai dolog volna. Hazugsággal nem lehet vallásosságot alapozni, merő gyűlölködéssel és gyűlöletszítással nem lehet kereszténységet terjeszteni. A Hóman Bálint szerkesztésében megjelent „A magyar történetírás új útjai" című műben Révész Imre egészen szép dolgokat ír a történelmi hazugságok kiirtogatásáról a felekezeti életben. Sajnos, a valóságban éppen az atyafiaknál nyomát sem látjuk az erre való törekvésnek. Sőt, az egyébként ugyancsak óvatos és mérsékelt Szekfűt valósággal meg akarták kövezni azért, mert el mert térni a hagyományos történelmi füllentésektől.

Épúgy nem lehet, sajnos, komoly vallási újjáéledésről beszélni, amíg az elszakadt testvéreinknek egy része a gyakorlatban valósággal szálláskészítője a modern pogányságnak. Amíg pl. a házasság és a válás kérdésében tökéletesen és nyiltan evangéliumellenes alapon állanak, teljesen úgy, ahogy azt a szabadkőműves és szabadgondolkodó liberalizmus meghonosította. Amíg a válást megengedik és elvált embereket újra összeadnak, amit bibliai alapon igazolni meg sem kísérelhetnek. Amíg a felforgató szabadkőműves és radikális irányokkal kacérkodnak. Amíg alig van szavuk a mexikói és spanyolországi egyházüldözés ellen. Amíg a halotthamvasztást, ezt a tipikusan szabadkőműves és materialista propagandaeszközt csak azért is pártolják, mert tudják, hogy a katolikus Egyház mint kegyeletsértőt és a feltámadás hitével ugyan nem ellenkezőt, de azt a tömegek lelkében megrendítőt ellenzi. Vagy amíg az egyházrablást nyiltan ünneplik és nálunk is követelik.

Sőt vallásos ébredésről nehéz beszélni addig, amíg a felekezeti élet vezetői csökönyösen elzárkóznak a krisztusi „egy akol és egy pásztor" elvének megfontolása, az „egyek legyetek" parancsának latolgatása elől. Mi nem mondjuk és nem kívánhatjuk, hogy máról-

holnapra tagadják meg azokat az elveket, amelyekben nevelkedtek. De a műveltségnek és egyben a vallási gondolatnak követelménye volna, hogy legalább gondolkozzanak róla, van-e értelme egy négyszáz év előtt tett ballépéshez való merev és gondolkozni nem akaró ragaszkodásnak.

Lám, az angolok nem így tesznek! Náluk már éppen 100 éves az az Oxfordból kiindult mozgalom, amely revideálni akarja a XVI. században elkövetett heveskedéseket. Amely érzi már, hogy egy VIII. Henrik szeszélye s egy Erzsébet asszonyos trónféltése mégsem lehet a XX. század művelt emberére nézve döntő szempont a vallási eligazodás kérdésében. Hogy a vallásszakadás rég meghalt zelótáinak szenvedélyessége ma már nem lehet elég indítóok arra, hogy valaki az egész ősegyház tanuságtételét elvesse és mellőzze, sőt a reneszánsz kor pápáinak balfogásai és hibái sem szolgálhatnak elégséges alapul arra, hogy ezek miatt egy meddő és a krisztusi egységeszméhez méltatlan egyházi forradalomba belemerevedjenek. Ott már anglikán, tehát protestáns lelkészek vannak, akik latinul breviáriumoznak, sőt latinul miséznek, nőtlenségben élnek s mindennap a pápáért és az újraegyesülésért imádkoznak, és csak azért nem lesznek egyszerre katolikusok, mert előbb mozgalmukat kiszélesíteni s a tömeges egyesülést előkészíteni óhajtják. Ismételjük: a vallásos eszme nem kívánja, hogy protestáns atyánkfiai, a Ravasz Lászlók és a többiek, máról-holnapra ugyanezt tegyék, de azt már nézetünk szerint erősen megkívánná, hogy ezeknek a kérdéseknek ugyanolyan krisztusi őszinteséggel és jóakarattal, sőt szeretettel nézzenek szemébe, mint az angolok. Amíg közöttük az Ut sint unum („Hogy egyek legyenek") krisztusi jelszó iránt semmiféle érdeklődés nem mutatkozik, addig vallásos ébredésről, belső reformációról beszélni egyáltalán nem lehet. Az az érzésünk, hogy a reformáció reformációjától, sajnos, még nagyon távol vagyunk. Örülnénk, ha csalódnánk!

Történelemhamisítás — szobrokkal.

Történelmet nemcsak szóval és írással lehet hamisítani, hanem mindenféle más módon is, így utcaelnevezésekkel és szobrokkal. Akinek szobrot állítanak, vagy akiről utcát neveznek el, arról mindenki felteszi, hogy nagy ember volt s ezért újabban egyes irányzatok azzal igyekeznek a saját külön érdekeik hordozóit elismert nagyságként tüntetni fel a világ előtt s ennek a törekvésnek legegyszerűbb eszköze, hogy nyakrafőre utcákat neveznek el róluk és szobrokat állítanak nekik.

A mult század Olaszországa és a szabadkőműves Franciaország kezdte ezt a félrevezetést: egészen szürke pártharcosainak sietett utcákat adni és szobrokat állítani, úgy, hogy aki a modern Franciaország vagy Olaszország szobrai szerint akarná megítélni ezeknek az országoknak nagyjait, alaposan csalódnék. Danténak és Michelangelónak kevés szobra van Itáliában, Cavournak és Garibaldinak annál több. A szobrokban nem szabad hinni többé: maholnap ez lesz a műveltség egyik követelménye.

Mi aránylag soká ellenállottunk a kísértésnek, hogy a szobrokat is a párt- vagy éppen a felekezeti politika propagandaeszközeivé silányítsuk, újabban azonban ez a szokás errefelé is erősen kezd tért hódítani. Magának a Kossuth-szobornak a Parlament-téren való elhelyezése s a mindenkép okos és természetes „Országház-tér" elnevezésnek hirtelen Kossuth Lajos-térré való átkeresztelése is erősen a politika színezetét ölti, hiszen Kossuth neve elsősorban politikai pártfogalom. S hogy ezzel éppen akkor siettek, amikor Kossuth gondolatai, a nemzeti függetlenség vagyis elszigeteltség, a külön nemzeti vámterület vagyis gazdasági tönkrejutás stb. jelszavai kezdtek rettenetesen elfakulni s az egész Kossuth-ideológia egyetlen nagy végzetként bontakozott ki mind többek előtt: szintén csak valószerűsíti a politikát ebben a hirtelen törvénybe is iktatott, mértéktelen és oktalan Kossuth-

kultuszban. Érdekes, hogy Széchenyi nem kap semmiféle új elismerést, pedig a XX. század magyar története teljesen őt igazolta Kossuthtal szemben; vajjon miért? Kossuth-szobor mellett a Nagyatádi-féléről már nem is szabad beszélni. Itt már keserű szavak tólulnak az ember ajkára... De ne mondjunk többet; friss sebeket nem jó érinteni... Mi Nagyatádi megszobrosítását közönséges történelemhamisításnak tekintjük.

A legvakmerőbb merénylet azonban a történelem ellen az, ami most készül a parlament felsőházi bejárata előtt. Óriási, méreteiben minden eddigi budapesti szoboralkotást árnyékbaállító gróf Tisza István-szobor. Már félig készen is van.

Hogyan került ide? Ki engedélyezte? Ki adta rá a pénzt? Hallani sem igen lehetett róla; a szobor, úgy látszik, meglepetésnek készült, hogy senki ellene ne szólhasson, mindenki kénytelen legyen post festum tudomásul venni, hogy ami a szobrok nagyságát és előkelő helyét illeti, Magyarországnak csak egyetlenegy igazán nagy fia, egyetlen kimagasló s minden más történelmi nagyságunkat háttérbeszorító hőse volt s ez gróf Tisza István.

Az, akiről míg élt, az egy, pénzen és erőszakon alapuló munkapártot kivéve mindenki csak rosszat tudott mondani. Akit a fizetett kormánysajtó kivételével minden lap az ország átkának nevezett. Most majd ugyanazok az urak s ugyanazok a lapok, amelyek makacsul és állhatatosan Tisza fejét követelték, ott fognak hajbókolni a kész szobor előtt, mert hát a halottakról csak jót illik mondani...

Tisza István karakterét, eszét, akaraterejét, hazafias érzületét senki sem vonhatja kétségbe. De már a szobrot érdemlő nagyságnak más kritériumai is vannak. Tisza István semmit, de semmit sem tett, amivel kiérdemelte volna, hogy a nemzet legnagyobbjai közé iktattassék. Politikája egészben véve szerencsétlen volt, legfőképen nemzetiségi politikája, amellyel csak felingerelte s elvaditotta tőlünk a nemzetiségeket, főleg a horvátokat, tótokat. Meglehetősen korrupt politikai

fegyverekkel dolgozott. A katolikusokat néhányszor vérig sértette, szóval is és azzal is, hogy a koronázás katolikus, templomi szertartásában részt követelt magának. Ezenkívül is eléggé egyoldalú, protestáns, felekezeti politikát követett.[1] Igaz, hogy meghalt a hazáért... Pardon, de akkoriban csekély 700.000 magyar halt meg a hazájáért. Ezek épúgy érdemelnek mind külön-külön szobrot, mint ő. Sőt jobban, mert ezek igazán csak a hazáért haltak meg, Tisza pedig inkább a saját politikájáért, mint a hazáért. Már az is történelemhamisítás, hogy őt a nemzet vértanujának teszik meg, holott bizonyos, hogy azok a gonosztevők, akik meggyilkolták, elsősorban az ő külön egyéni politikája miatt álltak bosszút rajta s leginkább azért, mert őt tartották felelősnek azért, hogy Magyarország a háborúba belement. Elhisszük, hogy Tisza volt az „egyetlen", aki a háborút ellenezte, mert tudta, hogy a nemzetnek csak kára lehet belőle. De az a kérdés, hogy ha tudta, miért nem ellenezte végleg? Miért lett a *háború folytatásának egyik legerősebb tényezője* az egész monarchiában?

Nem akarjuk feltenni, hogy a szobor-bizottság nem annyira nemzeti érdeket tartott szem előtt, mint azt, hogy a protestáns uralom egyik megalapozójának, a református főgondnoknak apotheózisát kívánta szolgálni. Mindenesetre tiltakoznunk kell az ellen, hogy köztereinknek szobrokkal való ellátásában ma már vezetőszempont a politikai és felekezeti hovatartozandóság legyen!

S meg kellene gondolni azt is, hogy a mai kenyértelen korban, a gazdasági válság mélyfokán okos dolog-e monumentális szobrokkal izgatni a közvéleményt. Ma kenyér kell, testi és lelki vigasz, életerő, szociális reform, a dörömbölő éhség, a fiatalok elhelyezkedni nem tudásának megoldása, nem pedig szobroknak, művészetnek politikai demonstrációk szekerébe fogása. Nem bölcsek azok, akik ilyenkor pompázó,

[1] Lásd előbb e kötet 23—36. lapjait.

de minden tekintetben improduktív luxust akarnak kifejteni s ezzel valósággal ingerlik és izgatják az amúgy is forradalmi hajlandóságú szegénységet. Tessék a politikai és felekezeti mohóságot végre kissé alárendelni az egyetemes nemzeti gondolatnak!

Amikor az ország forrong s helyenkint már véres erőszakkal fordul az adóvégrehajtók ellen, amikor a szegény embernek sokszor az utolsó tehénkéjét kell eladnia, hogy a vetőmagot megszerezhesse, amikor az asztalát darabolja fel, hogy a beteg gyermeke miatt befűthessen a lakásába, amikor a Kiserdőn s egyéb nyomortelepeken emberhez nem méltó lyukakban laknak sok ezren s amikor a nagyvilág előtt folyton azon sírunk, hogy a trianoni Magyarországon megélni nem lehet, akkor ne vágjuk magunk alatt a fát azzal, hogy olyan szobrokat állítunk, aminőket ma Anglia sem enged meg magának. Csupán azért, mert egyes hangos emberünknek nagyon a szívén fekszik a — történelemhamisítás!

Sztranyavszky és a nemzet békéje.

Az ország nyugalmát és kormányzónk római látogatásához kívánatos belső nemzeti egységet mélységesen felkavarta az ismert Sztranyavszky-botrány hullámzása. Sztranyavszky Sándor, a képviselőház elnöke, a luteránus felekezeti kisebbség zsinatán durva és sértő inzultussal illette a katolikus Egyházat és társadalmat. Kirohanásának alapja a *reverzális-vita* volt, amelynek során ő maga a legmerevebb szankciók alkalmazását sürgette, azok ellen a luteránusok ellen, akik más félnek adnak reverzálist. Nyilatkozatának durván sértő kitételei ezúttal talpraállították a katolikus közvéleményt s a tiltakozás elemi erővel zúgott fel az egész országból. Két héten át naponta százával érkeztek a tiltakozó levelek és sürgönyök a miniszterelnökhöz: egyházközségek, egyesületek, intézmények, végül maga az Actio Catholica jelentette be erélyes tiltakozását az ellen, hogy egy közéleti férfiú, még hozzá a magyar képviselőház elnöke, akinek mindenfelett

pártatlannak s más felekezetekkel, névleg az ország túlnyomó többségét alkotó katolikusokkal szemben a legkényesebb tapintattal kellene lennie, ilyen példátlan inzultussal illesse a katolikus Egyházat. Kérték a miniszterelnököt, hogy ünnepélyes ígéretét, amelylyel a felekezeti béke fenntartását ígérte, most hát váltsa valóra és szólítsa a méltóságára méltatlanná vált elnököt helyének elhagyására.

Az ügy elmérgesedéséhez hozzátartozik, hogy Sztranyavszky a sértő kitételeket nemcsak nem vonta vissza, hanem a zsinat következő napján *megismételte* azokat, sőt azt az állítást kockáztatta meg, hogy kijelentései nem is voltak sértők az egész Egyházra és az egész katolikus társadalomra nézve, de hogy neki — mint egykor Luthernek — joga és kötelessége „a hitét nyiltan megvallani". Amiből a katolikusok joggal következtették, hogy Sztranyavszky szerint a hit megvallása nála azonos a katolikusok durva sértegetésével. Kijelentésének többi részét sem tekinthették másnak, mint semmitmondó kertelésnek s a sértést megismétlő csökönyösségnek.

A sértés annyira durva, kihívó és nyilvánvaló volt, hogy eleinte a protestáns szervezetek sem mertek a sértegető mellé állni. A katolikus sajtó is elkerülte még a látszatát is annak, hogy Sztranyavszky gorombaságaiért a protestáns felekezeteket mint ilyeneket tegye felelőssé. Számos protestáns ember nyilatkozott e kérdésben a katolikusokéval tökéletes egyértelműségben. Eleinte mindössze Geduly Henrik luteránus főlelkész próbálta Sztranyavszkyt fehérre mosni erőtlen és logikátlan kerteléssel. Utána a Református Élet állt ki Sztranyavszkynak az őt „sértő" kitételek ellen „elégtételt szolgáltatni". Az ORLE (Orsz. Református Lelkészegyesület) közgyűlésén azonban Farkas István miskolci kálvinista főlelkész már egyenesen „ünnepélyes nyilatkozatot" olvasott fel, amely az egész jelenlévő kálvinista lelkésztársaság heves helyeslése mellett a katolikusokat vádolta meg azzal, hogy megbontják a felekezeti békességet, el akarják terelni a

Sztranyavszky-féle nyilatkozatok lényegéről a figyelmet s korlátokat akarnak állítani a legszentebb meggyőződésének szabad nyilvánítása elé. Más szóval: a kálvinista lelkészegyesület szerint a sértő az ártatlan s a sértett a bűnös, ha elégtételt követel.

Feltűnő volt az ügyben a kormánypárti lapok viselkedése. A protestáns nyilatkozatokat és Sztranyavszky-mosdatásokat többnyire egész terjedelmükben, helyeslőleg közölték. A katolikus válaszokat pedig több esetben egyszerűen elhallgatták. Vagyis: nyiltan a sértegető Sztranyavszky mellé álltak. Azok a lapok, amelyeket közpénzekből, nagyrészt tehát a katolikus adózók pénzéből tartanak fenn! Ez már csakugyan nem pártatlanság!

Hivatalos és nem hivatalos helyekről *mást sem hallunk évek óta, mint a felekezeti béke mozgalmas ígérgetését.* De mikor arra kerül a sor, egyetlen esetben sem jut eszükbe a felekezeti békét megvédeni, mihelyt protestánsok a békebontók. Vagyis Magyarországon a helyzet az, hogy egyetlen egy vallást sem szabad bántani, sértegetni, csak a katolikust? Egyetlenegy embernek sem bocsátják meg, ha a felekezeti béke ellen vét, csak annak, aki a katolikusokat inzultálja? Mert ilyenkor azonnal megjelenik egy ünnepélyes deklaráció, egy zsinat, közgyűlés vagy konvent és ott ünnepélyesen kijelentik, hogy nem ők sértettek, hanem a katolikusok a hibásak, s a felekezeti béke ismét halálos sebet kapott — a katolikusok részéről. Azért, mert nemhogy szótlanul lenyelték volna a sértést és inzultust, hanem még panaszkodni és tiltakozni is mertek. A liberális és kormánysajtó pedig csodálatosképpen mindig a vádaskodókat és sértegetőket veszi oltalmába!

Tudnunk kell, hogy *az újabbkori felekezeti egyeduralomnak mai haszonélvezői nem egy nap alatt jutottak el annak a hatalomnak a birtokába,* amellyel a katolikus többséget annyira terrorizálni tudják. Uralomra jutásukat megelőzte a liberalizmus és a liberális politika fénykora, melyet ők teljes mértékben

támogattak s amely őket is minden eszközzel erősítette. Mikor a katolikusok ébresztő akciójának eredményeképpen a keresztény nemzeti ébredés végre leszámolt a szabadkőműves, szabadgondolkodó és aggresszív zsidó uralommal, akkor a protestáns felekezeti vezetők gondoltak egyet s most hirtelen ők szöktek a keresztény irányzat élére. Bár *vezetőik* s *lelkészeik nem kis számban maguk is szabadkőművesek voltak (így maga Ravasz László is!)*, most aztán hirtelen ők lettek a szabadkőművesellenes keresztény ébredés haszonélvezői. Emellett értettek ahhoz, hogy uralomrajutásukat a közvélemény előtt a régóta oly jól bevált sérelmi jelszavak hangoztatásával elleplezzék.

*

Az ominózus zsinat a saját tisztviselői és alkalmazottai részére alkotandó szabályzatot tárgyalta. A tárgyalási anyagot legjobban megvilágítja a zsinat által elfogadott határozat, amely a következőképpen hangzik:

„Olyan egyháztag, aki egyházunk kárára reverzálist adott, semmiféle egyházi tisztséget nem viselhet.

Fizetéssel járó bármely állásra csak olyan egyháztagot lehet megválasztani vagy kinevezni, akinek házastársa evangélikus vagy református vallású és utóbbi esetben gyermekeinek az evangélikus egyházhoz tartozását törvényes módon biztosította, házasságát evangélikus esketéssel megköttette és gyermekeit az evangélikus vallásban neveli.

Polgári iskolai, középiskolai és főiskolai tanárnak református vallású egyén is alkalmazható, akinek házassága az előbbi bekezdés rendelkezéseinek megfelel és gyermekeinek az evangélikus vallásban való nevelése az országos törvényekben megszabott rendelkezések megtartásával biztosítva van. Ez a rendelkezés az evangélikus teológiai tanárokra nem alkalmazható.

A jelen törvény hatálybalépte után ennek a §-nak

rendelkezései arra a tisztviselőre vagy alkalmazottra is vonatkoznak, aki alkalmaztatása után köt házasságot.

Fel kell függeszteni és fegyelmi eljárást kell indítani az ellen a tisztviselő vagy alkalmazott ellen, aki ennek a szakasznak rendelkezései ellenére az egyház érdekeinek sérelmével köt házasságot, vagy házasságát egyházilag nem köti meg."

Az első feltűnő dolog e határozatban az, hogy a katolikus vallásról említés sem tétetik. A második pedig az, hogy az alkalmazott református házastársától is reverzálist követel. Ez annyit jelent, hogy evangélikus egyházi alkalmazott házastársa katolikus nem lehet. Még akkor sem, ha reverzálist adott! Viszont református vallású lehet az alkalmazott házastársa, sőt bizonyos esetekben maga az alkalmazott is, de ekkor reverzálist kell adnia és gyermekeit az evangélikus vallásban kell neveltetnie. Azt az alkalmazottat, aki ennek ellenére köt házasságot (azaz a katolikus házastársát minden esetben, a reformátust pedig akkor, ha nem ad reverzálist) fel kell függeszteni és ellene a fegyelmi eljárást meg kell indítani.

Most már egészen világos a dolog! A *katolikus reverzális* itt semmi szerepet sem játszhatik, hiszen az evangélikus zsinat ennél sokkal tovább ment a katolikus házastársakkal szemben. Egyszerűen a teljes kizárás álláspontjára helyezkedett. Igy tehát a reverzáliskérdés katolikus része teljesen légüres térben mozog, gyakorlatilag ez a kérdés többé nem fordulhat elő. De nem fordulhat elő vádpont gyanánt sem.

Feltűnő a szabályzat álláspontja a református „testvérekkel" szemben. A szabályzat velük szemben is erőteljesen kíván védekezni. Önként felmerül a kérdés, hogy itt is önvédelemről van-e szó? Mert ha igen, akkor mi címen támadja bárki is egyedül a katolikusokat? Ha pedig nem, akkor mi az oka a fokozott óvatosságnak a protestáns testvérekkel szemben? Milyen fényes alkalmat mulasztott el a zsinat, mikor a liberális álláspontot velük szemben feladta! „Ime — mond-

hatta volna a támadó —, a sötét középkori inkvizíció eszközeivel ellenünk dolgozó katolikusokkal szemben kénytelenek vagyunk védekezni. Ahol azonban ilyen támadás nincs, ott engedékenyek, elnézőek, türelmesek vagyunk a végletekig. Lám, a protestánsok házasságkötése elé még akkor sem gördítünk akadályt, ha az egyik fél saját fizetett alkalmazottunk. Sőt reformátusokat is alkalmazunk, ezektől sem követeljük az átkos reverzálist, amely hitvány anyagi szempontok miatt erőszakot követ el a lelkiismereten, vagy a szülőt arra kényszeríti, hogy gyermekét a saját meggyőződésével nem egyező vallásban nevelje." Milyen szép lett volna a liberalizmusnak ez a gyakorlati alkalmazása pláne, ha nem korlátozódott volna csupán a reformátusokra, hanem a testvéri érzületet az unitáriusokra, baptistákra, ádventistákra, nazarénusokra és egyebekre is kiterjesztette volna! Akkor talán mi, gonosz pápisták is gondolkodóba estünk volna, látván, hogy tényleg nem tesznek különbséget vallás és vallás között. Így azonban azt kell hinnünk, hogy ez a különbségtétel mégis csak létezik.

De nemcsak a saját vallásukat tartják a felekezetesek gyakorlatilag a legmegfelelőbbnek, hanem úgy gondolják, hogy a saját portájukon belül joguk van minden másra való tekintet nélkül a saját gusztusuk szerint berendezkedniök. Ezt a jogukat mi sohasem vontuk kétségbe s ezt a jogot ők háborítatlanul gyakorolták is. A furcsa az, hogy ezt a jogot ugyanakkor a katolikusok számára nem óhajtják engedélyezni. Ez az a tengely, ami körül az egész vita fordul s ez az *egyenjogúság* kérdése. Enélkül hiába beszélnek felekezeti békéről, megértésről, összefogásról és főleg türelemről. *A türelem nem abban áll, hogy beszélünk róla, hanem abban, hogy nem avatkozom olyan dolgokba, amihez semmi közöm.* Ha már most bárki is ennek az ellenkezőjét cselekedte, világos, hogy nincs semmi joga az önvédelemre hivatkozni. A védekező fél itt is, mint minden hasonló esetben, a katolicizmus igazán nem lépi túl a jogos önvédelem határát, ha az

ügyeivel foglalkozóktól némi tájékozódást és a művelt körökben szokásos hangot megköveteli magának.

Nem tudjuk elképzelni, hogy mindez a tulsó tábor előtt is ne lenne világos. Azt hisszük, azt is tisztán látja, hogy a történelem kerekét megfordítani s a magyar katolicizmust a liberális korbeli Prügelknabe szerepébe visszaszorítani ma már nem lehetséges. Mi célja lehetett tehát ezzel a fölötte időszerűtlen és hajánál fogva előrángatott támadással? Az artista trükkje jut eszünkbe, aki elvonulása előtt néhány vaktöltést eldurrogtat.

A vádolók ideje lejárt. A közönség ásítva várja a mutatvány végét és a műsor következő száma iránt érdeklődik. Elő tehát az ócska pisztollyal, amely hangot is ad, lángot vet, füstöt is hány, csak éppen magja nincsen. Sebaj! Amíg vannak szerény igényűek, akiket ez kielégít, sőt tenyerüket tapsra ingerli, addig mindig lesznek olyanok is, akik a trükköt megismétlik már csak a tetszetős elvonulás miatt is. Tegyék, a lelkük rajta. De aztán nyeljék a füstöt akkor is, ha a pisztoly véletlenül hátrafelé sült el.

*

A két katolikus oldalról jövő interpellációval szemben Rajniss Ferenc egy furcsahangú elleninterpellációt jegyzett be, amelyben valósággal kérdőre vonja a katolikusokat, hogyan mertek megmozdulni a sérelem miatt és ennek a megmozdulásnak szerves egészként kifejezést adni. Ez a valószínűleg megrendelt interpelláció rendkívül jellemző. Jellemző benne, hogy *a pártatlan kormányvezetés pontosan egy katolikus képviselőt szemelt ki arra, hogy a katolikusok ellen interpellációt mondasson.* Ez is felekezetenfelüliség ugyebár? Hogy aztán akad katolikus képviselő, aki a katolikus ügy ellen fordul, azon már igazán nem csodálkozunk, hiszen a közvélemény és az államvezetés évtizedek óta odanevelte még katolikus embereinket is, hogy teljesen magukévá tegyék a protestáns ideológiát, amely szerint a felekezeti béke-

tűrés abban áll, hogy minket szabadon támadhassanak, nekünk pedig védekezni se lehessen, mert különben rögtön a felekezeti békebontás vádját vesszük magunkra.

A Református Élet oly alpári hangon támadja ismét a katolikusokat, a pápát és a jezsuitákat, amely teljesen hozzá méltó s amely a válaszadást eleve lehetetlenné teszi. Van a durvaságnak egy bizonyos színvonala, amelyre már nem szállhat alá a megtámadott a saját beszennyezése nélkül. Szegény Muraközy Gyula és társai! Még mindig olyan szörnyen fel vannak háborodva azon, hogy megváltoztak az idők s már nemcsak ő nekik szabad kígyót-békát kiáltani a pápaság, a jezsuitarend, a szerzetesség s általában a katolikus Egyház ellen, hanem egyszer-egyszer mi is rámutatunk például Kálvinra nézve a közismert történeti tényekre. Vagy arra, hogy az agyonemlegetett és hazug cirádákkal felcicomázott *inkvizíciós mesékkel szemben ott állnak án a protestáns vértörvényszékek is,* amelyek nem néhányszáz eretneket, hanem valósággal *egész országok katolicizmusát irtották ki* s minden inkvizíciót árnyékba állítanak.

Hát ez a hang szörnyen új nekik. A katolicizmus a francia forradalom óta nemzetközileg annyira meg van alázva, a földre volt teperve, hogy bizonyos oldalakon már magától értődőnek vették, hogy megmozdulnia sem szabad. Minden szabadon lélekzett és virágzott: szabadgondolkodás és protestantizmus, szabadkőművesség és szociáldemokrácia, csak éppen a katolicizmusnak vonták kétségbe majdnem még a létjogát is. Most pedig ott tartunk, hogy a liberalizmusnak, a szabadgondolkodásnak és a szocializmusnak is meglehetősen befellegzett, a protestantizmusból sokan kiábrándultak, a katolicizmus pedig öntudatban és erkölcsi erőben épúgy gyarapszik az egész világon, mint számban és tekintélyben. A katolikusok: íme: már tiltakozni is mernek a történelmi hazugságok, az üres vádak, a becsmérlések és kirohanások ellen! Hallatlan, tűrhetetlen! A Református Élet való-

ságos dührohamot kap, mikor azt látja, hogy a komoly közönség manap már felekezeti különbség nélkül sokkal, de sokkal többre értékeli például az általa hőn gyűlölt jezsuitákat, mint az ő folytonos felekezeti piszkálódásban kimerülő öblöshangú ürességét.

Mi nem szállunk alá a Református Élet szintjére, de ha azt hiszi valaki, hogy a magyar katolicizmust ezentúl is, mint régen, ostoba megfélemlítési kísérletekkel mint valami iskolásgyermeket meg lehet rémíteni, vagy hogy a jezsuitarendet el lehet hallgattatni patologikus kitörésekkel: szörnyen téved.

Spanyolországban a mult hónapok folyamán száznál több jezsuita ontotta vérét szörnyű kínzások közt Krisztusért és a keresztény hitért. A rend vértanuinak a száma ezzel már a második ezer felé közeledik. Azt hiszik apró kis felekezeti csahosok, hogy ez a vértanui lelkülettel eltelt Rend megijed az ő Népszava-stílusú durvaságaiktól, tudatlan és alpári szavalásaiktól?

Lapzártakor vesszük a hírt, hogy Sztranyavszky Sándor bocsánatot kért a megsértett katolicizmustól s a legilletékesebb katolikus hely elfogadta ezt az elégtételt. Mi is megnyugszunk benne, sőt abban az esetben szívesen megnyugszunk benne, ha reméljük, hogy a türelmetlen és tapintatlan békebontásoknak ezzel egy időre végük lesz. Reméljük, hogy bizonyos oldalon tanultak az emberek az esetből s megjegyzik a katolikusok impozáns megmozdulásából, hogy minden most már mégsem szabad ellenünk!

Jezsuita vagy kálvinista vérfürdők.

„Genf tegnap és ma" című útiélményünknek[1] nekiszilajult furorral rohant neki a Református Élet. Előveszi a kicsorbult régi harci kaszákat s amit a pártütő szenvedély, jezsuitagyűlölet és 400 esztendős fele-

[1] Lásd: Bangha Utak és élmények I. köt. (Összegyűjtött munkái XIV.) 297—320 lapjait.

kezeti gyűlölködés csak a pennájára önt, mind kiszórja a genfi cikk ellen. Nem tudja megérteni, hogy *Kálvin Jánosról nemcsak a történelmietlen agyonmagasztalás hangján lehet írni* s bántja, hogy egy jezsuita egyáltalán szólni mer a genfi reformátorról. Eddig ugyanis fordítva volt: ők gyalázták minden felekezeti tankönyvükben s cikkeikben állandóan a jezsuitákat s Loyolai Szent Ignácot. Most meg egy jezsuita mer Kálvin Jánosról néhány közismert történeti adatot feleleveníteni. Nem, ezt agyon kell ütni!

„A nagy, izzó szenvedélyek alatt álló lélek a maga nyomorúságait kivetíti és önmagát jellemzi akkor, amikor ostorozni próbál" — írja önmaga akaratlan jellemzéséül a Református Élet a „jezsuita lélekről". „Vészesen világos önjellemzése ez a jezsuita léleknek, amikor történelmi intrikákon, vérfürdőkön (?) át ért oda, hogy katolikus államok űzték el és a csalhatatlan pápa törölte el egyidőre azokat a tűzhelyeket, amelyek ilyen lelkeket formáltak." Ezek a „vérfürdők" sejtetik a Református Élet szerkesztőségének csodálatos történeti tájékozottságát. Jezsuita vérfürdők? Mikor? És hol? Katolikus államok űzték el a jezsuitárendet? Mikor és hol? Talán inkább janzenista — tehát félkálvinista — udvarokat és szabadgondolkodó miniszterekat akart mondani a Református Élet? „Az uralkodó képzet, a pápaság szenvedélyes kultusza éppen úgy befolyásolja az értelmi világot, mint ahogy az alkoholista itala, vagy a morfinista injekciója" — andalog a Református Élet, a reá annyira jellemző pátoszban. „Világos, ismert tényeket kiűz a tudatból, mert ő a kényszerképzettel ellenkező igazságokat nem akar tudomásul venni. A megszállt lélek nem tud a kezébe venni olyan írást, amely a maga belső berendezettségét megingatná."

Hát ebbe az utcába mi egyáltalán nem megyünk be. Még csak annyit sem mondunk, hogy sértők, valótlanok és illetlenek. Csak ennyit: egészen a R. É.-re vallanak. Ez az a bizonyos „felekezeti béke" náluk.

Akik nekik ellentmond, őrült, gazember, és ördögtől megszállott.

Pedig a tört nagyon könnyű volna megfordítani.

A furor elvakít. Kálvinhoz szól hozzá valaki és abban a pillanatban odatúl vérben forognak a szemek. Nem látnak, nem olvasnak, nem értenek. Kényszerképzetekről beszélnek, mikor maguk állnak a legtragikusabb kényszerképzetek hatása alatt. Még azt sem veszik észre, hogy a mi útiélményünkben a régi polemistákkal éles ellentétben inkább mentegetni, s történetileg megértetni próbáltuk Kálvint, mint az eddigi történeti ítéleteket ismételni. Azt írja rólunk a R. É., hogy „Kálvin gyarlóságait, téveszméit óriásira nagyítja, az esetleges korrektivumait pedig teljesen kizárja". Ha nyugodtabban és elfogulatlanabbul olvasta volna a cikket, épp az ellenkezőjéről győződhetett volna meg. De hát nem azért Református Élet, hogy komolyan szóljon komoly kérdésekről. A vak düh és szenvedély mindenek fölött! A felekezeti béke sokat emlegetett jegyében!

Megnyugtathatjuk a R. É.-et, ez a beteges jezsuitafélelem, a szentgyakorlatok „deformáló" hatásáról való szavalás stb. nem időszerű többé. A protestáns közönség komolyabb és értékesebb fele és itt az ifjúságot is bele kell érteni, a felekezeti tankönyvek minden gyűlölködő és befeketítő jelzője ellenére nem hisz ma már abban, hogy a jezsuita lélek a patológikus és hogy az exerciciumok „deformálnak", ma már a protestáns szerzők is a legnagyobb tisztelettel írnak és beszélnek Szent Ignác lelkigyakorlatainak csodálatosan lélekfinomító, léleknemesítő hatásairól s a hitéleti pangáson megrettent protestáns lelkészek sietnek utánozni a szentgyakorlatokat a maguk „csendes napjai" alakjában. Nem félnek-e, hogy ők is „deformálódni" találnak, amikor más néven Loyolai Szent Ignác iskolájába menekülnek?

És főleg azt látja a komolyabb protestáns közönség, hogy semmi értelme annak, ha *a mai bolsevista, istentagadó és elanyagiasodott korban egyesek még*

mindig, már a megszokottság erejénél fogva is *mindenáron azokban látják a veszedelmet, az ellenséget, akik legélesebb ellensúlyozói minden bolsevizmusnak,* istentagadásnak és vallástalanságnak.

A Pfaffenspiegelek és egyéb szörnyirományok máig nem vesztették el tudományos, történeti forrásértéküket. A Református Élet legalább boldogan és sokszorosan merít belőlük. A jezsuita engedelmesség rémképe a „sicut cadaver" (miként egy élettelen test) felmeredezik álmai hátterében. Ő még nem tudja, szegény, még mindig nem tudja, hogy a „sicut cadaver" és a „sicut baculus" (mint a holttest, mint a bot) nem szentignáci eredetű. Az egyik a Szent Benedek-rend, a másik *Assisi Szent Ferenc szabályaiból került be a jezsuiták szabályaiba.*

*

Az olyan mesékkel is kár erőszakosan áltatnia magát a Református Életnek (a szimpátiákon kívül úgysem hiszi el neki senki), hogy a hivő katolikus lélek és a jezsuita lélek közt ki tudja, milyen ellentét van.

Pfaffenspiegelek! Történeti álmoskönyvek! Ponyva és donquijottizmus! Csak ilyesmire gondolhatunk, amikor a volt szabadkőműves és ma akadémiai tiszteleti tag, Ravasz László főszerkesztésében és Muraközy Gyula szerkesztésében megjelenő Református Élet nem röstelli újra leírni azt a történelmi monstruozitást, hogy a katolikus Egyház Spanyolországban 300 év alatt 23.000 embert égetett el és 200.000 embert ítélt el pusztán eretnekség vádja miatt. Aki ma ilyen vad ostobaságot mer el hinni és leírni mer, az kiválik a művelt és tanult emberek sorából. Aki bővebbet akar tudni e kérdésről, olvassa el a Katolikus Lexikonban az „Inkvizíció" címszót.

Kár, hogy a R. É. ennyire a Népszava színvonalára szállt alá. Kár, hogy jobban meg nem szívleli a saját igen bölcs megállapítását, hogy vannak embe-

rek, akik „világos, ismert tényeket kiűznek a tudatukból, egyszerűen a kényszerképzettel ellentétes igazságokat nem akarják tudomásul venni".

Jezsuiták és inkvizíció? Szegény tudatlan cikkíró! Ha valakit, ha valamely rendet, hát *a jezsuitákat igazán nem lehet az inkvizíció dolgaiért felelőssé tenni.* A jezsuita térítési módszer különlegességeihez tartozott, hogy mindig és tudatosan távoltartotta magát az erőszakos térítési eszközöktől, legfőkép az inkvizíciótól, ellenkezőleg éppen a jezsuitáknak gyűlt meg sokszor a bajuk az inkvizícióval. Mi is félreérthetetlenül elítéltük a véres erőszakot mind a két részen. Arra azonban szükség volt, hogy amikor az inkvizíciót 23 ezres felnagyításokban és torzításokban úgyszólván minden protestáns hittankönyv állandóan a fejünkhöz vágja, egyszer mink is rámutassunk arra, hogy *Kálvin és hívei is értettek a máglyagyujtáshoz.* Tudjuk azonban, hogy semmiféle inkvizíció, még a mórok és zsidók fékentartására alakult spanyol állami (nem egyházi) inkvizíció is, még csak össze sem hasonlítható azokkal a borzalmas vérengzésekkel, amikkel a protestánsok az ő vallásukat Angliában, Skóciában, Hollandiában, Svájcban, Dániában, Svéd- és Norvégországban és ezeknek az országoknak gyarmataiban diadalra vitték. Inkvizíció? Ha valahol volt: a protestánsoknál volt, csak más néven! Nekünk eszünk ágában sincs ezeket a borzalmakat minduntalan felmelegíteni, a katolikus hittani tankönyvekben is alig-alig esik ezekről szó, amit bizonyos fokig hiányolnunk is kell, mert hiszen ezért könnyű a tulsó szélen a közönség történelemszemléletét állandóan meghamisítani. De nevetségesnek, enyhén szólva mosolyogtatónak tartjuk, ha egy Ravasz László neve alatt ékeskedő folyóirat, amelynek szerkesztője jámbor prédikációkat szokott tartani, ennyi vad és durva szeretetlenséggel, de ennyi tájékozatlansággal is toporzékol, mihelyt valaki a genfi történetnek megcáfolatlan tényeit egyszer szintén világosságba helyezi.

Hatásosnak szánt, de közelebbről megnézve szintén csak szenvedély sugalmazta üres szavalás e mondat: „Ha Genf szocialista vagy kommunista érzelmű polgármestere vádolja a protestantizmust, mennyivel inkább vádolja Rómát a lángban álló Spanyolország! Milyen iszonyú történelmi felelősség Rómára, hogy ennek a 43%-ban analfabétának hagyott spanyol népnek a lelkét idevezette. Ezt a tényt Bangha egyszerűen nem engedi a tudatához".

Pardon, feleljük: Nagyon is tudatunkhoz engedjük. De a két dolog közt egy kis különbség mégis van! Ha Spanyolország ma lángban áll, azért valóban *nem Róma a felelős* épúgy, mint a 43% analfabétáért sem, hiszen ennek az országnak *100 év óta átmenetileg is alig volt katolikus kormánya.* Spanyolországot nem a pápa gyujtotta fel, mélyen tisztelt Református Élet, hanem a bolsevizmus, ha eddig nem tudta volna. Spanyolország azért áll ma a bolsevizmus lángjában, mert nem engedték szóhoz benne megfelelőképpen a pápát, a katolikus és keresztény gondolatot. Genfben ismét más a helyzet. Ott csakugyan a krisztusrendelte egyházi tekintély megingatása hozta magával természetes folyományként előbb a rousseaui, majd a marxista elkereszténytelenedést. Kérjük a Református Életet, hogy ezt a tényt kegyesen engedje a tudatához.

Kár, hogy a Református Élet nem várta meg útiélményünk második részét, akkor nem róná fel olyan szenvedélyesen, hogy „a jezsuita logika és érvelés a tények egyik felét mutatja meg, a másikat elhallgatja, mintha nem is volna. Elhallgatja azt a tényt, hogy Servet Mihály megégetését Kálvin leghűségesebb lelki unokái is elítélték. Elhallgatja, hogy egy emlékművet állítottak fel, amelyre ezt írták, stb., stb.". Szegény Református Élet, ha megvárta volna a cikk második, befejező részét, megkapta volna várakozására a kielégülést. De hát a felekezeti pszichózissal együtt jár a *türelmetlenség.*

Szenvedélyre mi szenvedélytelenül feleltünk. Sajnáljuk, hogy az ilyen felekezeti heveskedés folytán

még annyira távol állunk az annyiszor beígért, sokat emlegetett és ünnepélyesen követelt felekezeti békétől, amelyről éppen a protestáns ünnepélyeken minduntalan hangzanak többé-kevésbbé őszinte és cirkalmas szavak. Kívánatos volna, ha a felekezeti békesség szép jelszava egyszer már másra is szolgálna, mint akart vagy akaratlan porhintésre.

Húsvéti csodabogarak.

Húsvét napján a liberális lapok is szeretnek egy kis felhigított kereszténységgel kedveskedni olvasóiknak. Valószínűleg azért, hogy a lanyha keresztényeknek legyen mivel lecsillapítani a lelkiismeretüket: Nini, hiszen ez a lap milyen tisztességtudó, milyen szépen megemlékezik a nagy keresztény ünnepről is!

Persze, a mai félművelt vallásosság nem veszi észre, hogy ezekben az ünnepi cikkekben legtöbbször ugyancsak kevés a köszönet.

Egy olvasónk Miskolcról küldött be nekünk egy lapot, amelyben a húsvéti vezércikket valami Enyedy Andor írta: mint halljuk, az odavaló kálvinista püspökhelyettes. A cikkíró ezzel a kissé gyanús mondattal kezdi:

„A húsvét ünnepe, a kereszténység első és legnagyobb ünnepe, abból a csodából lett, hogy a halottnak hitt Jézust élőnek, feltámadottnak találták azok, akik sírját a hét első reggelén meglátogatták... Olyanféle csoda volt ez, mint mikor a száraznak vélt ágon kipattan a rügy, kisarjad a levél, kinyílik a virág és megérik a gyümölcs; vagy mint mikor a holttá nyilvánított ember hazajön távoli fogságból és váratlanul belép családja tagjai közé, akik már régen elsiratták őt. Ugyanilyen csoda, hogy a költő mondása szerint „annyi balszerencse közt, oly sok viszály után, megfogyva bár, de törve nem, él nemzet e hazán!" stb.

Ezek mind igen szép stílusgyakorlatok, csak az a

szörnyű baj bennük, hogy Krisztus feltámadásának történeti ténye körülbelül teljesen elsikkadt köztük.

„A halottnak hitt Jézust élőnek, feltámadottnak találták"? Ez az egész?

Tehát az sem biztos, hogy Jézus valóban meghalt a kereszten? És az sem biztos, hogy feltámadt? Csak halottnak hitték s utána feltámadottnak találták?

Olyanféle csoda volt ez, mint mikor a száraznak vélt ágon kipattan a rügy s kinyílik a virág? Csakhogy a száraznak vélt fa a valóságban élő maradt, nem halt meg s így a tavaszi megelevenedése nem csoda, legfeljebb látszólag az. Csak ennyi lenne Jézus feltámadásának a csodája is? És semmivel sem több? Akkor ott vagyunk, ahol a zsidók és pogányok voltak, akik Jézus igazi, valódi feltámadását tagadták és a tanítványokat azzal vádolták, hogy szép szavakkal önmagukat ámítják.

Avagy csak olyan csoda volt-e Jézusnak a feltámadása, mint amikor a halottnak vélt ember hazajön a fogságból? De hiszen ez sem csoda, ez csak meglepő és az otthoniakra nézve „csodálatos" (de nem csodás) esemény, azért, mert ők abban a téves véleményben voltak, hogy az illető már elhalálozott. Vajjon Jézusról is csak téves vélemény alapján hitték, hogy meghalt?

Ugyanilyen semmitmondó, elsekélyesítő a harmadik összehasonlítás. Teljes tisztelet a hazafias gerjedelemnek, de már Jézus Krisztus feltámadását nem lehet semmiféle politikai vagy nemzettörténeti „csodával" hasonlatba hozni. Mert ez sem csoda, legföljebb, a költői lendület nevezheti annak.

Megdöbbentő, hogy egy keresztény felekezet lelkésze ilyen kevés természetfölötti értéket lát Jézus feltámadásában s ennyire odaadja tollát a liberális sajtónak, amely persze boldog, hogy Jézus feltámadását és istenségét ilyen kétértelmű, keveset mondó szólamokkal intézheti el. A keresztény közönségnek úgy látszik, amúgy is mindegy, mit adunk be neki húsvét reggelén... Olvas az mindent, el is hisz mindent

s még csak észre sem veszi, hogy a liberális sajtó jóvoltából legszentebb kincsében, Jézus istenségének hitében tépázták meg húsvéti ajándék gyanánt.

A magyar sajtó felekezeti békéje.

A magyar sajtó jókora része állandóan vét a felekezeti béke ellen. Vét pedig azáltal, hogy kritika és tapintat nélkül közli azokat a felekezeti megnyilatkozásokat, amelyek erősen a 67%-os katolikus többség elleni éllel vannak megirva s erősen bántó célzattal jelennek meg bizonyos felekezeti tudósítók hasábjain.

Érthető, hogy a napilapok nemcsak a katolikus, hanem a más felekezetű eseményekről is beszámolnak. Tehát protestáns egyházkerületi gyűlésekről, ünnepségekről s hasonlókról. Ebben a protestáns sajtó-tudosító-kőnyomatos szövegeit szokták alapul elfogadni. De ha már ezt teszik, kellene annyi lelkiismeretességüknek és tapintatuknak lenni, hogy ezekből a tudósításokból irgalmatlanul húzzák ki és hagyják el azokat a kijelentéseket és kifejezéseket, amelyek a felekezeti béke megóvása szempontjából súlyosan veszélyesek.

Elvégre érthető, ha egyes felekezeti emberek a maguk szűkebb körében néha csípős, gúnyoros, támadó kifejezéseket használnak. Ez maradjon az ő saját ízlésük és tapintatuk dolga. De ha már a protestáns kőnyomatos kéjelegve közöl mindúntalan olyan bántóélű dolgokat, amelyek minden komoly katolikus emberben felforralják a vért, legalább a magyar sajtóban lehetne annyi méltóság és tisztességtudás, hogy ezeket a katolikusokra nézve sérelmes és bántó kitételeket húzza ki a közlendő szövegből.

Bántó például, hogy most ismét Raffay Sándor, aki már annyiszor mondott a katolikusokra nézve fölöslegesen bántó dolgokat, a maga felekezetének egyházkerületi közgyűlésén „beszámolót" tart és abban cétudatosan beleköt megint az eucharisztikus kongresszusba és egyéb belső katolikus ügyekbe. „Beszámo-

lót" mond, de abban megint nem arról számol be, mit tett, vagy mit nem tett a magyar luteránusok felekezete, mint ilyen például az egyke ellen, vagy a családvédelem érdekében, vagy a szociális reformok terén, a kommunizmus veszélye ellen, az újpogányság hóbortja, vagy az erkölcsi lazaságok ellen, mit tett a vasárnapi kötelező munkaszünet érdekében; hanem beszámol a — katolikusokról s nem-egy kifejezésével szinte tudatosan piszkálja és szurkálja a katolikus önérzetet. A katolikus Egyházat pl. egyszerűen így nevezi: „a római pápa egyháza". Nem Jézus Krisztus egyháza, nem az apostolok és egyházatyák egyháza, hanem egyszerűen csak így: a római pápa egyháza. Látnivalólag fáj neki, hogy ez az egyház olyan óriási, a nemzet s a világegyház történetében korszakalkotó vallásos aktust rendezett, aminő volt a budapesti eucharisztikus világkongresszus. A magyar katolikusok e páratlan sikerű és mélyen vallásos megnyilatkozásáról Raffay ev. püspök egyszerűen úgy beszél, hogy az egy nagyszabású és gyönyörűséges „látványosság" volt. Látványosság, semmi más? Nos, igen, az is, de csak másod- és tizedsorban. Az eucharisztikus kongresszus elsősorban áhítat volt. Krisztusimádat, lelki tény, megtérés, Krisztusra találás, sokezer és sok tízezer léleknek Krisztus elé borulása. Raffay egyszerűen csak amolyan — látványosságot lát benne.

De egyáltalán hogyan kerül az eucharisztikus kongresszus a luteránus beszámoló gyűlésre? Ennek a páratlanul fenséges kongresszusnak számos ünnepélyén s összejövetelén katolikus részről egyetlen szó sem hangzott el, amely a protestánsokat bármikép sértette, vagy csak megemlítette volna is. Pedig bizony egyes protestáns felekezeti vezérekből nem hiányzott a jó szándék, hogy az eucharisztikus kongresszus békés légkörét jó előre megzavarják. Röpiratokat jelentettek meg, amelyekben a kongresszusról ugyancsak barátságtalan hangon beszéltek s vágyva

emlegették azokat a türelmetlen külföldi protestáns kormányokat, amelyek egy-egy eucharisztikus kongresszuson, pl. a szentséges körmenet nyilvános megtartását nem engedélyezték. Ravasz László ref. püspök is megkísérelte beledobni a közvéleménybe azt az átlátszó célzatú híresztelést, hogy az eucharisztikus kongresszusnak „éle a protestánsok ellen irányul", ezt „hiába is tagadnák". A katolikusok néma méltósággal siklottak el ezek felett a békebontó kísérletek felett s megelégedtek annak leszögezésével, hogy az eucharisztikus kongresszus éle nem irányul semmiféle más felekezet ellen.

Most azonban Raffay még azt is „megdícséri" a maga népén, hogy az eucharisztikus kongresszussal szemben csendesen viselkedett: mintha bizony az valamiféle provokáció lett volna, s valami nagy érdem lenne, ha valaki ezt a nemzeti szempontból is páratlan ünnepet meg nem zavarja. Mindenesetre bánthatta a türelmetlenebb hitfeleket, hogy a „római pápa Egyházának" ez a gyönyörű ünnepe oly fényesen sikerült, mert azóta egy sereg protestáns lapocska állandóan az eucharisztikus kongresszussal vesződik. Úgy látszik agitációs anyagnak használták fel a hitközségeik kebelében a katolikus „provokációt", mert Raffay maga arra utal, hogy éppen ezen a címen, az eucharisztikus kongresszusra való feleletül és „reakcióul", vagy százezer pengőt szedtek össze a Budapesten felállítandó Luther-szoborra!

Eucharisztikus kongresszus és Luther-szobor! Nekünk semmi közünk hozzá, ha protestáns testvéreink Lutherről úgy gondolkoznak, ahogy gondolkoznak, mi is úgy gondolkozunk róla, ahogy gondolkozunk. Ha azonban mindenáron provokációt keres valaki, higgyék el, sokkal nagyobb provokáció Budapesten annak a vallásalapítónak állítani szobrot, aki széttépte a kereszténység egységét s évszázados gyűlölködésnek indította el a viharát! Luther iratai tele vannak katolikusgyűlölettel s katolikus-gyalázkodással: csak

nagyfokú látninemakarás tagadhatja le azokat. S hogy Magyarországot mennyire nem szerette Luther Márton, közismert dolog, hiszen ő beszélte le a német fejedelmeket és urakat arról, hogy Magyarországnak a törökveszedelemmel szemben segítséget nyujtsanak. Ha Magyarország Mohácsnál ebek harmincadára került, ebben bizony a wittenbergi szerzetes magyarellenes izgatásának is része volt.

Ennek ellenére mi nem szólunk bele, ha valaki a maga vallási felfogásának alapítóját látva Lutherben, szobrot akar neki állítani. De az ilyennek aztán igazán nincs joga többé ebben az életben vallási békebontásról és provokációról beszélni. Mert Luther szobra lehet a lutheránusoknak kegyeletes emlékezés, a katolikusoknak ennél több és rosszabb emlékeket ébreszt! Semmivel sem különb az nekünk, mintha a magyar fővárosban valaki Trianon létesítőinek emelne szobrot! Ám tegyék, emeljenek szobrot, akinek akarnak, de akkor hagyjanak békét az eucharisztikus kongresszusnak! Mert az aztán igazán nem volt provokáció!

A jó Raffay püspök úrnak pedig szeretettel ajánljuk: maradjon meg a maga felekezetének a portája előtt és ott söpörgessen! Van ott is annyi munka, hogy nem szükség örökké velünk katolikusokkal vesződnie s rajtunk öntenie el keresztényi szeretetének epéjét! Komolytalan dolog felekezeti békéről szavalni s ezen a címen állami elismeréseket dugni zsebre s ugyanakkor minden alkalmat megragadni arra, hogy akár igaztalanul is, akár bántóan is, de folyton katolikus dolgokba kössünk bele.

A becsületes, békeszerető és igazán magyar sajtónak pedig, ismételjük, kötelessége volna a felekezeti elfogultság és gyűlölködés szócsöveit kissé szigorúbb bírálat alá fogni, mielőtt azoknak kiélezett tudósításait a nyilvánosságnak átadja s ezzel újra meg újra elkeseríti a kedélyeket.

Reform vagy zendülés kell-e az Egyháznak?

A budapesti protestánsok nagy fénnyel ünnepelték meg a pesti Vigadóban október 31-ét, a hitújítás emléknapját. Az ünnepélyen Ravasz László ref. püspök beszélt s igyekezett azt bizonyítani, hogy a protestantizmusnak nem a tiltakozás és nem a liberalizmus a lényege. Reformáció mindig volt és lesz az egyházban, reformátorok voltak már a próféták és maga Jézus, reformátorok voltak Szent Ágoston, clairvauxi Szent Bernát, Assisi Ferenc s azok a „hűséges és áldott szerzetesek", akik a középkori egyház elvilágiasodása ellen küzdöttek. A magyar protestantizmus sem 400 éves csupán — folytatta Ravasz László —, mert Szent István, Szent László, Boldog Margit, sőt Pázmány és Esterházy nádor is *épúgy a mienk,* úgymond, *mind bárki másé.* Aki a nemzet értékeit felekezetek szerint kontingentálja, a világon *a legnagyobb destrukciót végzi.*

— A vallási kettészakadás — folytatta Ravasz — sok vérrel és bajjal járt ugyan, de *szükséges* volt, mert az egyház nem akarta megtűrni a szakadárokat a maga kebelében. És ebből a szakadásból *olyan szépségek, igazságok és erők támadtak,* a magyar géniusznak *olyan kivirágzásai,* amelyek a reformáció nélkül el sem volnának képzelhetők. Isten a protestantizmust is a katolicizmussal neveli s viszont a katolicizmust a protestantizmussal. A protestantizmus sokat köszön a katolicizmusnak, de a katolicizmus is sokat köszön a protestantizmusnak.

Ezután a régi protestánsok szenvedéseit és üldöztetését tette szóvá Ravasz s arra szólította fel a hallgatóságot, hogy maradjon hű a protestáns igazsághoz.

Erre a beszédre a következő válasz időszerű:

Ravasz László reformációt dicsőítő beszédjéről véleményt mondani nem egészen egyszerű dolog. Hangban, modorban s tartalomban a beszéd igen előnyösen üt el azoktól a felekezeti megnyilvánulásoktól, amelyekhez ily alkalmakkor szokva vagyunk s amelyek pl. az enapi rádiós prédikációkból is nyersen és bántón csengtek ki. Ravasz óvatosan kerüli azokat a gyűlölködő megnyilatkozásokat, amelyek, sajnos, még az ő felügyelete alatt megjelenő nyomtatványokból s hittani tankönyvekből is egészen bántó módon meredeznek elénk. Sőt e beszéde egyenesen az udvariasság hangjait üti meg. Őszintén szeretnénk örülni ennek az udvariasságnak, amely a vallásszakadást szinte már bizonyos katolikus eszmék s elvek alapján törek-

szik igazolni s mentesíteni, sőt bizonyos közeledési szándékot látszik elárulni. Mi erre természetesen örömmel és reménykedéssel adnánk választ, *ha el tudnók némítani magunkban azt a félelmet,* hogy esetleg nem is annyira udvariasságból, vagy éppen *közeledő szándékról van szó,* hanem bizonyos *ügyes számításról, taktikáról.* Hogy bizonyos orgánumok, a mai éppen nem katolikus rezsimhez közelálló lapok ezt a beszédet mindjárt vezércikkekben hangsúlyozták ki és szinte az egész felekezeti kérdés megoldásaként harsonázták világgá, aggodalmunkat inkább növeli, mint csökkenti.

Ugyanis a vallásszakadásnak az a hangos és legújabban már a katolikusokra is bántón ráerőszakolt ünneplése, amely éppen nem szolgálja a felekezeti békének sokat hangoztatott, de komolyan ritkán vett ügyét, éppen e napokban keltett mindenfelé jogos felháborodását. Nem csoda. Október 31-nek a katolikusokkal való ünnepeltetése oly felháborító provokálást tartalmaz, amelyhez foghatót keveset lehet elképzelni. Ily körülmények közt a reformációt oly udvarias hangon ünnepelni, ahogy Ravasz László tette, taktikának sem lenne éppen rossz, hogy így a katolikusok lecsendesedjenek s azért a katolikusoktól való elszakadásnak hivalkodó ünneplése továbbra is megmaradjon. Ravasz finom retorikával beszél, mások azonban az általa fedett csapáson következnek utána s azok már debreceni ihaj-csuhajjal forgatják a fütyköst. Félünk, hogy talán itt is csak *taktikai szereposztással állunk szemben. Örülnénk, ha ebben tévednénk.*

Ha valaki meg tudna bennünket nyugtatni afelől, hogy ez az udvarias hang s ez a retorika nem merő *magasabb haditaktika,* amelynek végső célja a figyelem elvonása az ünneplés bántó és kihívó jellegéről, mi lennénk az elsők, akik örömmel viszonoznók a közeledő gesztust. *Ha* csakugyan közeledő gesztus, amit azonban, sajnos, nem tudhatunk, s közelebbi bizonyságok híján naivság is lenne mindjárt elhinnünk.

Akkor örömmel nyugtáznók azt is, hogy íme, már

Ravasz László is elismeri, hogy nekünk értékeink vannak, amiktől magukat elkülönözni a protestánsoknak kár és veszteség. Szeretné a magáénak tartani a Szent Istvánokat, Szent Lászlókat, Assisi Szent Ferenceket, Ráskai Leákat, Temesvári Pelbártokat, sőt a Pázmányokat s az „áldott" középkori szerzeteseket is. Ez mindenesetre más hang, mint amelyet ama bizonyos felekezeti nyomtatványokban egyre olvasunk, ahol pl. az egyik egyháztörténelmi könyvük az ősegyháztól Lutherig terjedő 1200 esztendőt egyszerűen ezzel a címmel intézi el: „A dudva terjedése". Vagy ahogy most 31-én is egyik szónokuk úgy beszélt a rádióban (ahol pedig tilos lenne minden felekezeti polémia), hogy Szent Páltól Lutherig úgyszólván senki sem ismerte igazán és közelítette meg Krisztust.

Ez a magában véve ildomos gesztus és hang azonban, sajnos, akkor sem mentesítené Ravasz beszédjét ama megállapítástól, hogy a reformáció lényegét helytelenül állapítja meg, ha szavait nem a taktika, hanem, mint szeretnők feltenni, a legtisztább közeledési szándék inspirálta. Ravasz László *elsiklik a kérdés lényege fölött* s a protestantizmus velejét *teljességgel figyelmen kívül hagyja.* Könnyű dicsőíteni a reformációt, ha reformáción nem azt értjük, amit ez a szó a valóságban jelentett, hanem egészen mást.

A kérdés lényege.

Ha a reformáció egyebet nem jelentene, mint a hit- és erkölcsi élet megújításának vágyát s akaratát, *akkor igaza volna Ravasznak,* amikor csillogó retorikával azt akarja bizonyítani, hogy hiszen a prófétákon kezdve, Jézus Krisztuson át Assisi Szent Ferencig s a szentekig mindenki reformátor volt s az egyháznak állandó reformot kell önmagán végeznie. Ha a XVI. század „hitújítói" *csak éppen reformot akartak volna,* belső megújulást és tisztulást, akkor ma egyetlen szavunk sem volna ellenük. Akkor ma nem kellene október 31-én nekünk katolikusoknak egy vallási Trianon fájdalmas emléknapját ülnünk, a keresztény-

ség szomorú és szégyenletes darabokrahullását gyászolnunk.

Csakhogy éppen itt a végzetes hiba Ravasz egész okfejtésében. Ott a kérdés lényege, hogy a hitújítók nem egyszerűen reformot akartak, hanem *forradalmi, zendülési úton, lázadással s az egyház egységének széttépésével akartak reformokat csinálni.* Ebben pedig *lényegesen eltértek* a Szent Ágostonok és Clairvauxi Bernátok, Assisi Ferencektől s a középkor „áldott és hűséges" szerzeteseitől. Ravasz felejti, hogy ezeknek *egyike sem volt forradalmár.* Egyikük sem lázadt fel a törvényes felsőbbség ellen, egyik sem tagadta meg az egyházi egységet s egyik sem zúdította a gyűlölködés és szitok áradatát az Egyház ellen. Egyik sem vetette el emiatt az Egyház tanítását s tanítótekintélyét, sem liturgiáját, sem szentségeit, sem egyházalkotmányát. Ravasz beszédének felületes olvasói ezt valószínűleg észre sem vették, de Ravasz egészen bizonyosan tudja, hogy ez pedig egészen lényeges különbség. Más a reformsürgetés és más a lázadás. Más, ha egy gyermek az anyját valamire szelíden rá akarja venni, s más, ha mindjárt meg is tagadja, ott is hagyja, sőt elvesztésére törekszik s a családot pártokra, darabokra szaggatja.

Erre a kérdésre kellett volna a vallásszakadás védelmezőjének nyiltan s őszintén válaszolnia: először, hogy *helyes volt-e, szabad volt-e* akármiféle reformot *zendüléssel, forradalmi úton, tehát törvényellenesen csinálni?* Aztán: helyes volt-e, szabad volt-e a reform címén *Európa vallási egységét megbontani* s mi több: *a keresztségnek Krisztus-parancsolta egységét ily helyrehozhatatlan módon megdönteni?* Mert ez az ú. n. reformáció *lényege.*

Aki a XVI. század óta dúló, szomorú vallásszakadást igazolni s ünnepelni akarja, annak a logika minden törvénye szerint legelsősorban erre a legszembeötlőbb kettős kérdésre kellene válaszolnia. Sőt mi őszintén örültünk volna, ha erre a válaszadásra éppen Ravasz László vállalkozott volna, mint aki, hisszük,

tudna őszinte és becsületes kézzel nyúlni hozzá nehéz és kényes történelmi kérdésekhez is és akiről szeretjük feltenni, hogy elsősorban *keresztény* óhajt lenni és csak azután a *felekezetének* a rétora. Mi, javíthatatlan optimisták, nem tudunk letenni a Leibnizek és Bossuet-k, a Mercier bíborosok és Halifax lordok nemes álmáról, hogy őszinte és becsületes, hangban és igazságszeretetben egyaránt úri eszmecserével — nem doronggal és elfogult szenvedélyességgel — egyszer talán mégis sikerül még a szakadás szomorú örökségét likvidálni, ha nem is a csökönyösek és frázisimádó tudatlanok tömegében, de legalább a komoly kereszténységre törekvők körében. Ezért szeretnők, ha a vallásszakadás védelmezői és magasztalói nem mellőznék éppen a kérdés velejének a taglalását.

Szükséges volt-e a vallási forradalom?

Az első és főkérdésre talán azzal felelne Ravasz s bizonyos alakban céloz is erre beszédében, hogy az egyházforradalomra *szükség volt,* mert másképp a belső reformot nem lehetett végrehajtani. Ez a válasz azonban nem kielégítő. Mert először is: az egyháztörténelem elég példán mutatja, hogy a törvényesség útjáról le nem térő, *legitim reformmozgalom* szintén számtalan esetben jutott diadalra. A XVI. század elején, sőt már a XV. század folyamán az egyházon belül egyre érett s egyre erőteljesebben dörömbölt a belső reformok követelése, úgyhogy előle soká kitérni úgysem lehetett volna. És amint az ilyen követelés már a cluny-i reform, VII. Gergely, Szent Bernát vagy Assisi Szent Ferenc mozgalma révén fényes diadalt aratott az Egyházban, úgy aratott volna kétségtelenül a XVI. század nagy szentjei és egyházreformátorai révén is diadalt, forradalmi lépések és az egyházi egység végzetes, elhamarkodott megtépése nélkül. Lehet, hogy valamivel késett volna, de megjött volna, ahogy *megjött azelőtt is, azután is mindig.*

Másodszor: csak igen nagy optimizmus és erősen egyoldalú történelemszemlélet mondhatná, hogy a

lutheri és kálvini egyházforradalom igazi és maradandó *hiterkölcsi reformokat eredményezett,* vagy hogy akár csak a mozgalom legfőbb terjesztői maguk is csakugyan szent és belső reformokat, a hitnek és erkölcsi életnek nem tudni milyen megújítását célozták volna. Hutteni Ulrik, Sickingen Ferenc, az egyházi vagyonra éhes fejedelmek, VIII. Henrik vagy a házasodni óhajtó papok és barátok valóban nem éppen a hit vagy a keresztény erkölcs reformja érdekében álltak a forradalmi mozgalom mellé s lettek annak Luthernél és Kálvinnál döntőbb és elhatározóbb hatású terjesztőivé.

Tragikus történelmi helyzetek.

Harmadszor pedig, és ez a legfontosabb: az egyházforradalom s az Egyház egységének végzetes megtépése *annyira Krisztus-ellenes, evangéliumellenes s a kereszténység egész alapszellemével ellenkező* dolog, hogy mégha kitűnő eredményekkel kecsegtetett volna, még akkor sem lenne *semmi körülmények közt sem igazolható.* Mert a cél, úgyebár, mégsem szentesít akármilyen eszközt? A reform gondolata még maga nem törvényesítheti a törvénytelenséget, az egyház egységének megszaggatását s 15 keresztény évszázadnak legszentebb tradícióival való merev és gyökeres szembefordulást.

Emberileg érthető, hogy az, aki a fennálló állapotokkal nincs megelégedve, esetleg oly mélyen elkeseredik, hogy végül is forradalmi lépésekre, zendülésre, felforgatásra gondol. Történelmileg érthető, hogy olyan túlontúl kolerikus vérmérsékletű emberek, aminők éppen Luther, Zwingli és Kálvin voltak, ha egyszer nagyon nekikeseredtek, rettentő haragra gerjedhetnek s végzetes lépésekre ragadtatják magukat. Végtelenül elszomorító az is, hogy éppen akkor, mikor pl. Luther fellépett, nem VI. Adorjánok, hanem X. Leók ültek a pápai széken s nem egy Buonvisi, Chigi vagy Consalvi bíboros vette kezébe ügyüket, hanem ezeknél lényegesen kevesebb tapintatú és tu-

dású főpapok. Tragikus dolog, hogy Luther mellett nem állt ott pl. egy Szalézi Ferenc, aki szelíd atyaisággal s imponáló tudással mutatta volna meg a magával és mindenkivel harcban álló, vulkanikus lelki forrongásban élő tépelődőnek, hogy más út is van a megnyugvás és kibontakozás felé, mint a kalapács és a robbantószerszám, vagy az a végletesen provokáló és fegyelmezhetetlen hang, amelyre Róma végül is természetesen csak kirekesztéssel felelhetett. De bármennyire méltányolunk is történelmi helyzeteket és temperamentumokat, hibákat itt és mulasztásokat ott, egyen nem lehet elmenni, egyet nem lehet meg nem állapítani: azt, hogy a hitújítók *forradalmi útra tértek* s hogy a foradalomnak — ha talán helye lehet esetenkint az állami életben — az Egyházban, a Krisztus rendelte egység (Ján. 17.) és törvényesség (Mt. 16, 18; 18, 17.) egyházában nincs és nem lehet helye.

Hogy miért nem, annak érveit Ravasz László épúgy ismeri, mint mi, katolikusok.

Hová lenne pl. az állam egysége, ha annak, aki az állam vezetésével nincs megelégedve, jogában állna mindjárt zendülést szervezni, az államot darabokra tépni? Vagy ha az állami forradalom jogának vallói ezt a jogot elismerik is: hogyan lehet szó forradalomról és szakadásról ott, ahol Krisztus Urunk *„tökéletes egységet"* parancsol s ahol az apostolok egyre arra intenek, hogy *„ne legyenek köztetek szakadások"*? És nevezetesen, amikor a vallási forradalom következtében nemcsak a nemzet, hanem egész Európa kereszténysége tényleg darabokra hull és 400 éven át valóságos állandó hadszíntérré alakul át: lehet-e az ilyen forradalmat utólag helyeselni, szerencsének tartani?

Bocsássa meg Ravasz László a merész példát: de ha a reform szándéka elég jogcím a zendülésre, a törvényes hatalom félrelökésére és az egység megtépésére: mi címen ítéljük el akkor akár a kommunista zendülőket is? Ők is azt mondják, hogy ők *reformot akarnak*, szociális újjáalakulást. S mert az állam szakadároknak tekinti őket és nem hajlandó őket mint

szakadárokat az államélet jogainak közösségében megtartani: jogos-e akkor már, hogy fegyvert ragadjanak s bombát vessenek az állam egysége és rendje ellen?

Azt az elvet, hogy az Egyház önmagát szakadatlanul reformálni köteles, nem a protestantizmus állította fel, mint Ravasz véli, hanem a katolicizmus. S aki a katolikus egyház közép-, vagy újkori, vagy akár jelenkori belső történetét ismeri s nem csupán a reneszánsz-pápák hibáit veszi észre benne, bajosan tagadhatja, hogy *belső reform, mélységes hitélet s erkölcsi hősiesség dolgában a katolicizmus legalább, de legalább olyan elől jár, mint bárki más.* A reformáció e téren többletet valóban nem jelentett, mint ezt már maga Luther keserűen megállapította. Miért volt azonban akkor felforgatásra, irtózatos vérontásokra, tömérdek keresztténytelen gyűlölködésre, széthúzásra s a széthúzás intézményesítésére szükség?

Erre azt szokás mondani és Ravasz is hangoztatja, hogy ámde hiszen a vallásszakadás a sok baj és vér mellett *nagyszerű gyümölcsöket is termett,* különösen hazánkban. S hogy amint a katolicizmus sokban neveli s üdvösen befolyásolja a protestantizmust, úgy a protestantizmus is sok tekintetben *áldásos hatással volt a katolicizmusra.*

Ezt a tételt bizonyos fokig *szívesen aláírjuk mi is.* A Gondviselés *a bajból is tud jó eredményeket fakasztani.* Hiszen elvégre még a világháborúról is el lehet mondani, hogy „olyan szépségeket, igazságokat és erőket virágoztatott ki, amiket a világháború nélkül el nem tudnánk képzelni". *Vajjon azért örülnünk kell-e a világháborúnak?* Inkább nagyon szívesen lemondunk nagyon sok „szépségről, igazságról és erőről", ami egy ilyen rettentő vérfürgetegből fakadhat, csak — *ne legyen többé soha világháború!* És bár *ne lett volna soha* világháború!

Hogyne lettek volna üdvös hatásai, tisztító, belső reformra serkentő eredményei a vallásszakadásnak! De az ár, amit értük fizetni kellett és mai napig állandóan, véresen fizetni kell, bajosan érte meg a játsz-

mát. Főleg ha ugyanazokat az eredményeket a Szentlélek kegyelmétől megvilágított emberek, esetleg másként, sőt esetleg némi késedelemmel, de *zendülés és szakadás nélkül, minden bizonnyal amúgyis meghozhatták volna!*

Mohácsnak is lehetett erkölcsi haszna, talán még Trianonnak is. De azért csak nagy bajok voltak azok! Kinek jutna eszébe ünnepelni ezeket?

A nemzeti szempont és a magyar egység.

Ami pedig a nemzetet illeti, ugyanígy áll a helyzet: itt is származott a szétszakadásból jó, de nem tudom Ravaszt oly optimistának tartani, hogy ne vallja velem: azért mégis csak sokkal több baj és rossz származott belőle a nemzetre is, mint jó. Hej, ha mi is olyan, lélekben egységes nép maradtunk volna, mint pl. Franciaország vagy Olaszország, mennyivel erősebbek, szilárdabbak lennénk ma! S mennyivel előrehaladottabbak lennénk kultúrában, ha azt a rengeteg erőt, amit testvérháborúkra, kölcsönös szellemi és fizikai öldöklésre fordítottunk s fordítunk, sajnos, ma is, egységesen a nemzeti és keresztény kultúra erősítésére irányozzuk négyszáz éven át!

Sokat gondolkoztam mostanában azon, *hol is kezdődött voltaképpen Trianon a magyar történelemben?* Miért siklott le a középkorban még nagyhatalmi Magyarország abba a siralmas nemzeti törpeségbe, amelynek fájdalmas következményeit ma viselnünk kell? Feldaraboltatásunk közvetlen oka a nemzetiségeink viszonylagos elszaporodása volt, tehát a telepítések szükségessége. Ezeknek oka ismét a magyarság roppant megfogyatkozása volt a török dúlás idején. Ennek oka pedig: a magyar vezetőköröknek Mátyás halála után megnyilatkozott hihetetlen erkölcsi lazasága, hazafiatlan nemtörődése az ország sorsával, amely lazaságról báró *Burgio* pápai követ, hazánknak akkor szinte egyetlen jóbarátja s védelmezője, ránk nézve oly megszégyenítő képet fest diplomáciai jelentéseiben. Ez a kor, ez a nemesség hozta be ná-

lunk először a protestantizmust; de ez a megállapítás nem annyit jelent, hogy talán a protestantizmust akarnám Moháccsal s az ország török kézre jutásával megvádolni. *Ellenben amit mindnyájan aláírhatunk,* az, hogy bizony abban az országdúló és országot elsorvasztó korban, amelynek gyászos következményeit azóta sem tudtuk kiheverni s ma legkevésbbé tudjuk, *végzetes átokként ült a nemzeten a vallási és ezzel együtt a közjogi és nemzeti megoszlás.* Aki erre gondol, az talán mégsem hangoztathatja oly nagy és osztatlan örömmel, hogy milyen „kivirágzást" hozott az országra akár a vallásszakadás mint ilyen, akár az egyetlen lehetséges nyugati támasszal szemben a vallási ellentét.

Ez azonban, ismétlem, nem lehet vallási kérdésben a vezető szempont. A vezető szempont ez: a hitszakadás *forradalmi lépés volt,* amely éppen vallási és erkölcsi téren járt — némi jó mellett — katasztrofális romlásokkal. Uralomra juthatott volna-e a modern Európában s Amerikában az a főleg német s angol földről kiindult hitetlen filozófia, az a felvilágosult racionalizmus, az a romboló szellemi forradalom, amely már nem a pápát detronizálta, hanem magát az Istent, amely már nemcsak az Egyház isteni tekintélyét tagadta s tagadja, hanem Jézus istenségét is, — ha egységesek maradunk a hitben s a teljes tagadás nem bújhatik minduntalan kényelmesen ama jelszavak mögé, amelyeket a protestantizmus hirdetett és érvényesített, először persze csak az ősi egyház ellen?

*

Igaza van Ravasz Lászlónak, amikor a „legnagyobb destrukció" vádját emeli azok ellen, akik a nemzet hőseit s történelmi kincseit „felekezet szerint kontingentálják". Itt csak azt kívánhatjuk, nem gúnyoros visszavágásként, hanem szívből, hogy ezt az intelmet Ravasznak hallgatói és fegyvertársai is szívleljék meg, nemcsak a történelmi kincseknek, hanem

a *jelen* magyar értékeknek felekezet szerint való kontingentálása és — *kenyérhezjuttatása terén is.* Nem elég szép szavakat mondani, hanem a tetteknek is e szép szavakhoz kell igazodni. Budapesten is, Debrecenben is, Nagykőrösön is, Kiskunhalason is. A szép szó szép tettek nélkül szintén csak destrukció volna.

De ne vitatkozzunk. Sokkal szentebb, fájóbb, lélekbemarkolóbb kérdések ezek, hogysem vitatkozással vagy éppen vádaskodással el lehetne ezeket intézni. Inkább egyre nézzünk odatúl és ideát mindazok, akik ezt a kérdést őszinte, krisztusi lelkülettel óhajtjuk likvidálni. Keressük a megoldást a megértésért, egységért és kegyelemért való *imában,* odatúl és ideát. És szeretetteljes, *türelmes fáradozással* keressük, kutassuk az eszmék nyugodt tisztázását, ami egyedül vezethet az áhított célhoz. *Ravasz* László, ismerjük el készséggel, a helyes útra lépett, amikor szelíd mérséklettel s nemes hangon nyúlt e fájdalmas kérdéshez. A lényegben, megmondtuk miért, nem érthetünk vele egyet, de a hangban igen. És a hang az, amin keresztül keresztény és jóakaró emberek legelőbb találkozhatnak egymással.

Október 31-nek, a szakadásnak és széthúzásnak, *a permanens hadüzenetnek hangos ünneplése azonban semmi körülmény közt sem alkalmas útja a közeledésnek.*

Felekezeti békekötés?

Derék és lelkes fiatalok valamiféle békegyűlést terveztek a Vigadóban. *A katolikus és protestáns ifjak békekötését.* A fiatalos optimizmus nagy reményekkel tapsolt előre a baráti kéznyujtásnak, a gondolat magában szép és helyes, de e pillanatban nem volt volna megvalósítható bizarr vonások nélkül. Minden békekötés annyit ér, mennyi őszinteség van benne, de mindkét oldalon. Az optimisták feltételezik, hogy mert ők őszinték, a másik fél is őszinte. Tapasztalatlanok lévén, nem ismerik fel, hogy néha a legszebb szó mögött is harci szándék lappang. Magyarországon a fele-

kezeti hadszíntéren ma bizony minden van inkább, csak nem béke.

A mi oldalunkon számos kísérlet történt a béke megteremtésére, de odatúl *egyetlen lépés* nem történt e kísérletek komoly honorálására. Ellenkezőleg: soha olyan elszánt törtetés, soha annyi ravaszkodás nem volt, mint ma. Vannak ott is igen jóhiszemű, derék és békeszerető emberek, de a szereplők, a fórumon ágálók bizony nem sok. „Sohasem róla beszélni, de mindig rá gondolni", ez az ő felekezeti jelszavuk. Vessünk egy pillantást az állami, a megyei, a községi életre, az egyetemre, a tudományos Akadémiára, az ösztöndíjak osztogatására, gondoljunk a hercegprímás házasságjogi javaslatára s arra a fagyos elzárkózásra, amellyel ez a nagy nemzetmentő gondolat a felekezeti fronton találkozott...

És még egyet nem vesz észre a fiatalos optimizmus. Azt, hogy *a békének nem is szabad mindenre kiterjednie, mert különben árulás lesz belőle.* Elveket feladni nem szabad. Nemcsak a dogmatikában, hanem a szociális és politikai téren sem. Nekünk szükségképpen vannak olyan politikai és szociális célkitűzéseink is, amelyeket mások nem vallanak a magukénak. Éppen azért érthetetlen, hogy a fiatalos összefogás egyik-másik apostola, akinek katolikus jóhiszeműségéhez s jószándékúságához szó nem fér, az egyik félliberális lapban ilyeneket hangoztat: „Azt a meggyőződést kell általánosítani, hogy úgy a katolikus, mint a protestáns népnek nemcsak elsősorban, de csakis közös érdekeik vannak". Pedig a fent idézett mondat katolikus szempontból erős korrektivumokra szorul.

Mi az a béke? Rendesen úgy írják körül, hogy *„ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít"*. Ez nagyon szép. Csak az a baja, hogy minden hitközönyös irány ezzel a szép jelszóval szokott takarodzni s ugyancsak ez a jelszó rendkívül alkalmas arra, hogy a hitközönyt előmozdítsa. Márpedig, ha valamire, akkor a hitközöny előmozdítására nincs ma

szükség. Minden mástól eltekintve már azért sem, mert a *hitközönyösség veszélye* nálunk úgyis rendkívül nagy. A másik félen nagyon kevés kivétellel csak úgy harsog a felekezeti öntudat, csak úgy csattognak a vádak és támadások s míg minden elemi iskolás gyermekbe rendszeresen oltják bele, nem annyira a vallásosságot, mint inkább a felekezeti szellemet s a katolicizmus elleni ellenszenvet, addig nálunk a béke és türelem folytonos hangoztatása mellett sokan még azt a csekély egyházias öntudatot is kiölik magukból, ami esetleg beléjük nevelődött. *A protestantizmusnak egész lényege a katolikusellenesség; nehéz megérteni, hogy miben álljon a béke addig, míg az a lényeg változatlanul fennáll?* Sem abból a békéből nem kérünk, amely a hitközönyt erősíti, sem abból, amely a mi kezünket guzsbaköti s az ellenfélnek amúgy is harcias túlfűtöttségét ellenállás nélkül engedi érvényesülni.

Dehát akkor sohasem jöhet el a vallási béke korszaka? Ó igen, eljöhet. De csak azon az úton, amelyet a „Mortalium animos" kezdetű pápai körlevél jelölt meg. Addig csak viszonylagos béke lehetséges: az, amely tartózkodik a sértegetésektől, szeretettel igyekszik a tévelygőket meggyőzni s legalább részben igyekszik — de elvfeladás nélkül —, a szakadás és tagadás szellemét bennük letompítani. Egyesek azt mondják erre, hogy a 20-as években nem ez volt a jelszó. De akik így beszélnek, nem tudják, mit beszélnek.

Ódivatú hitviták.

A világirodalom legelavultabb divatja a hitvita. Azért ódivatú, mert 400 év óta nincs egyetlen új gondolata, egyetlen eredeti mondanivalója. Bellarminus Szent Róbert és nálunk jeles, nevezetes Pázmány Péter óta minden ellenvetésre megkapta a választ, de mert a látszatot fenn kell tartani, folyik a hitvitázó verklizés szakadatlanul, 400 év óta mindig ugyanazon csa-

pásban. Mindössze a külső forma igyekszik új meg új lenni, tartalma a sivárságig egyforma.

Egy ilyen debreceni hitvitázó iratot sodort asztalunkra a balsors. Révész Imre írta, ugyanaz, aki Szekfű Gyula Magyar Szemléjében igyekszik elfogulatlan, európai szellemnek mutatni magát. Debrecenben azonban leveti az európaias tógát s elárulja igazi, otthoni formáját. „Öntudatos hit" című konfirmációs iratából csak úgy dől a 400 éves hitvita áporodott szaga, amellyel szemben, úgylátszik, minden okosítási kísérlet meddő és céltalan fáradozás.

Eszünk ágában sincs ennek az apró füzetnek erősen elfogult és gyönge logikájú elmefuttatásait sorra ismertetni. Mindössze a ma megint nagyon előtérbe került „szentek imádásáról" hadd mutatunk be néhány kiábrándító részletet. Annál inkább, mert ez a néhány részlet nincs minden mulattató mellékíz nélkül.

Mindjárt a füzetke elején (a 14. lapon) azt a kérdést veti fel Révész Imre: „Kit illet egyedül isteni tisztelet?" A felelet nagyon helyesen ez: „A Szentháromság egy Istent". Most aztán felsorolja azokat, akik ennek a tételnek az „ellenzői". Első helyen természetesen a katolikusokat. Eleinte ugyan megdícséri őket: „A római és görögkeleti egyház tanítása szerint, úgymond, imádat csak a Szentháromságot illeti; de Máriát, az Úr Jézus anyját és a szenteket segítségül hívni és tisztelni kell, hogy ők viszont imádságukkal miérettünk esedezzenek a Szentháromságnál". Idáig helyes; szép, hogy Révész Imre maga is elismeri, hogy a katolikusok szerint is csak a Szentháromság egy Istent illeti imádás, Szűz Máriát s a szenteket csak tisztelet és segítségülhívás. A szentek tiszteletével kapcsolatban mintha ennek az ellenkezőjét vagdosták volna állandóan a fejünkhöz!

Azonban következetességet nem szabad várni a hitvitázóktól. Néhány sorral alább Révész már elfelejti, amit előbb mondott s most egyszerre mégis csak imádásnak nevezi a katolikusok Mária-tiszteletét. A katolikus Mária-tiszteletre és a szentek segítségül-

hívására ugyanis azonnal visszatér a következő szavakban: „Erre ezeket feleljük: A Szentírás mit sem tud erről, sőt azt mondja, hogy „átkozott az, aki emberben bízik és áldott az, aki az Úrban bízik". (Jer. 17, 5. 7.) Péter és Pál apostolok keményen tiltakoztak az ellen, hogy őket Istenként tiszteljék. (Csel. 10, 26; 14, 14—15.) János apostolt pedig még az angyal is, akit imádni akar, így figyelmezteti: „Meglásd, ne tedd... Istent imádd (Jel. 19, 10)" stb.

A magyar állam pénzéből egyetemi tanári fizetést élvező hitvitázó itt már végzetesen kiesik a logikából. Mert ugyan mit bizonyítanak a fenti szentírási idézetek? Azt, amit egyikünk sem tagad, hogy „Istenként tisztelni" és „imádni" csakugyan senkit nem szabad az egy Istenen kívül. Hiszen Révész maga is megengedte az imént, hogy mi is ezt valljuk. Miért fogja rá pár sorral alább burkoltan a katolikusokra, hogy dehát mégis Istenként imádják Szűz Máriát s a szenteket? S miért nem szabad őket tisztelni sem, sem a segítségüket kérni? Azért nem, feleli Révész, mert az van a Szentírásban, hogy „átkozott az az ember, aki emberben bízik". No, ez derék! Ez éppen ide vág. Vajjon Révész Imre szerint ez csakugyan annyit jelent, hogy tehát mindennemű emberi bizalom bűnös és szentírásellenes dolog? És senkiben sem szabad semmiféleképpen sem bízni az Úristen mellett? Eszerint hát az is átkozott volna, aki pl. a szüleiben bízik? vagy a feleségében? vagy pl. az ország kormányzójában, vagy egyéb becsületes, tiszteletreméltó emberekben? Ha ezekre nem vonatkoztatható az a jeremiási szó, miért vonatkoztatható éppen csak a szentekre?

Szegény hitvitázók! Milyen megszorult, semmitmondó logikával kell zsonglőrködniök, hogy tételeiket legalább látszólag igazolják! Révész egyébként fenti tételének igazolására még egy magyarázattal szolgál. Ezt írja: „Az ‚imádat' meg a ‚tisztelet' között ebben a vonatkozásban különbséget tenni csak játék a szavakkal. Az a (vallásos) tisztelet, amelyről itt szó van, egészen más, mint a nagy keresztények emlé-

kének kijáró (nem vallásos) tisztelet és becsülés (kegyelet), amelytől egy jó keresztény sem vonakodik. A római katolikus és görögkeleti vallású köznépnek tulajdonképpen Mária meg a szentek az igazi istenei".

Hiszi ezt Révész Imre? Dehogy hiszi! Nem tarthatjuk annyira műveletlennek előbbi szavai alapján sem, hogy ne tudja: a vallásos tisztelet még nem annyi, mint imádás. Mert a vallásos tisztelet csak abban különbözik a világi tiszteletől, hogy amíg ez az illető egyének evilági, polgári, természetes kiválóságán alapul, addig a vallásos tisztelet azokra irányul, akiknek kiválósága éppen az Istennel való szorosabb kapcsolatokban, tehát vallási elemekben gyökerezik. Vallásos tisztelet azért jár ki a szenteknek, mert ez a tisztelet az Isten tiszteletével függ össze s az Istenhez vezet, s mert a hozzájuk való fohászkodásban az Istennél való közbenjárásukat kérjük. Ez a vallásos tisztelet lényege. Imádat ez? Szó sincs róla.

A budapesti Kálvin-templomban nem nagyon régen gyászistentiszteletet rendeztek egy magyarbarát angol politikus tiszteletére. Mi katolikusok nem szoktunk a templomainkban ilyen politikai vonatkozású emlékünnepeket tartani, főleg ha az illetőknek a vallási élethez kevés közük volt. De eszünkbe sem jutott volna ezért az emlékünnepért azzal vádolni kálvinista honfitársainkat, hogy az elhúnyt lordot ezzel már Istenként imádták vagy Istenné deklarálták volna, hogy a gyászünnepen jelenlevők bálványimádásba estek volna. Hát egy angol lordot szabad a templomban ünnepelni, csak Jézus Anyját s a szenteket nem szabad?

A következő mondat egyenesen meglepő: „A Szentírás szerint Máriát és a szenteket nem szabad semmiféle vallásos tiszteletben részesíteni". Nagyon szeretnők tudni, hol, melyik könyvben, melyik fejezetben mondja ezt a Szentírás? Hiszen, ellenkezőleg, éppen a Szentírásból tudjuk, hogy maga az Úristen tiszteletben részesítette Szűz Máriát, amikor angyalt küldött hozzá s így köszöntette őt: „Üdvözlégy, ma-

lasztal teljes". Igaz, hogy a Károli-féle fordítás ezt a mondatot érthető okokból erősen legyengíti s a görög szövegre való tekintet nélkül így adja vissza: „Örülj te, ki az Úrnál ingyen vagy kedves". (Lk. 1, 28.) Holott minden görögül tudó ember előtt ismeretes, hogy a χαῖρε szó a görögben ilyen összefüggésben nem „örülj"-t jelent, hanem „üdvözlégy"-et s a κεχαριτωμένη (perfektumban) szintén sokkal többet mond, mint „ingyen kedves"-t; tudniillik azt mondja: „kegyelemben megszilárdult, beteljesedett, tökéletes".

Még bájosabban intézi el Révész Imre a következő kérdést: „Szabad-e a Szentháromság egy Istent kiábrázolni?" „Nem szabad, feleli, mert Isten világosan megtiltotta a Szentírásban." Hol tiltotta meg? Szerzőnk a felelettel adós marad. Mindössze két szentírási szöveget idéz (az egyiket helytelenül, mert a kérdéses szöveg nem Csel. 17, 28-ban, hanem 17, 29-ben fordul elő), amely azonban a pogány bálványok ellen irányul s csak annyit mond, hogy az igaz Istenről nem lehet teljesértékű, tökéletes képet készíteni, mert hiszen őt nem lehet földi dolgokkal összehasonlítani. Rendben van, de vajjon Jézus nem volt ember is? Vajjon őt sem lehet emberi képpel, ha tökéletlenül is, kifejezni? Az evangéliumi jeleneteket s eseményeket szintén lehetetlenség-e „faragványokkal" vagy festményekkel megjeleníteni?

A fenti szentírási idézettel esetleg érvelhet valaki magának az Istenségnek ábrázolása ellen, de nem érvelhet sem Jézus, sem az evangéliumi személyek vagy események vagy pl. a szentek ábrázolása ellen, mert ezt maga a szöveg kizárja. Teljesen értelmetlen gorombáskodás tehát, ha a szentképek és szobrok miatt mindjárt bálványimádóknak teszi meg valaki a katolikusokat és görögkeletieket. „Ebben a két egyházban, írja Révész, a népnek valóságos bálványai lettek a képek és a szobrok, amelyeknek nem egyszer csodatevő erőt is tulajdonítanak." Mi semmiféle képnek mint ilyennek csodatevő erőt nem tulajdonítunk. Ezt minden falusi iskolásgyermek tudja, csak Révészék

nem tudják, és nem is fogják megtanulni soha, mert amiről valaki vastagnyakúan felteszi magában, hogy nem akarja megérteni, azt nem is érti meg holtanapjáig soha.

Most következik azonban a pikantéria. Mit tegyen a jeles hitvitázó a luteránusokkal, akikről tudvalevő, hogy szintén szeretik „kiábrázolni a templomaikban" Istent s a bibliai személyeket? Révész maga veti fel magának a kérdést: „Az evangélikus templomokban is találunk Jézus Krisztust, meg a bibliai személyeket és történeteket kiábrázoló képeket, szobrokat". Hát ez bizony kemény dió és szörnyű eset. Előre kíváncsiak vagyunk, hogyan fog Révész Imre ezúttal kimenekülni a csávából. Hiszen az előbb ránk olvasta, hogy bálványimádók vagyunk, mert képeket és szobrokat tűrünk meg a templomainkban, ami világosan beleütközik szerinte az Úristen tilalmába és a Szentírásba és odavezet, hogy a nép végül Istenként imádja ezeket a szobrokat. Most meg kiderül, hogy uramfia, a luteránusok ugyanígy tesznek: ők is telerakják szentképekkel, szentszobrokkal a templomaikat. Vajjon ők is bálványimádók-e? Ők is a Szentírás ellen cselekszenek-e s az Isten tilalmába ütköző dolgot követnek el? Ezt Révész Imre mégsem meri állítani, mert akkor egyszerre vége lenne a kálvinista-luteránus fegyverbarátságnak, amire pedig a bálványimádó, de sajnos, többségben levő katolikusokkal szemben oly nagy szüksége van mindkét protestáns felekezetnek.

De hát Révész Imre nem azért él Debrecenben, hogy az ilyen kis aggályokon soká törje a fejét. Egyszerű császárvágással oldja meg a gordiuszi csomót. Megoldja pedig a következő s megvalljuk, ennivalóan kedves mondattal: „Az evangélikus templomokban is találunk Jézus Krisztust és bibliai személyeket és történeteket kiábrázoló képeket, szobrokat. Ezeknek a templomba bevitelét a tiszta reformált bibliai keresztyénség nem helyeselheti ugyan, de az evangélikus atyafiaknál *testvéri szeretettel eltűri*, mert ők legalább

nem részesítik azokat tiszteletben és nem űznek velük babonaságot".

Úgy-e, milyen szeretetreméltó! „Testvéri szeretettel eltűri." Csak így szelíden. És pedig csakis az evangélikus atyafiaknál. Úgylátszik, az atyafiság, sógorság, komaság még a legszentebb hittani kérdésekben is perdöntő szempont. A luteránus atyafiaknál egyszerre nem babona és nem bálványozás az, ami a katolikusoknál sötét babona és szentírásellenes bálványozás. Itt ugyanez már nem ütközik semmiféle isteni tilalomba és nem ellenkezik a Szentírással. Vagy legalább is „szeretettel el kell tűrni", ha ellenkezik is. A tiszta, reformált, bibliai keresztyénség, értsd a kálvinizmus, „nem helyesli" ugyan a luteránusok viselkedését, de őnekik eltűri szeretettel, amit másnak nem tűr el. A testvéri szeretet túlteszi magát a szentírási tilalmakon, a bálványimádás veszélyén. Mert hogy a luteránusok a képeket, szobrokat legalább nem részesítik tiszteletben. Nem hát, bizonyosan csak merő szórakoztatásul, gyönyörködtetés végett teszik ki azokat a képeket.

Egyébként végül, talán éppen a luteránus atyafiak kedvéért, megengedi Révész, hogy „templomon kívül, tanítás vagy gyönyörködtetés céljából" szabad bibliai személyeket s történeteket is „kiábrázolni". Miért csak a templomon kívül? Vajjon nem szabad tanítani vagy akár vallásos, lelki gyönyörködtetést nyujtani a templomban is? Melyik szentírási szöveggel tudná Révész Imre ezt a teljesen önkényes megkülönböztetést megalapozni? Vagy az egész szomorúan szegényes elmefuttatásban egyesegyedül az a cél, hogy meggyűlöltesse a katolikusokat? Amely szent cél érdekében természetesen az eszközök is szentesítve vannak?

Néhányszáz év óta mennyire nem okult, mennyire nem finomult ez a léleknélküli, gyűlölködő, siváran egyhangú és gyermekesen csökönyös felekezeti hitvita!

A felekezeti pszichózis.

Pszichózisnak az olyan, valamely közös okból származó lelkiállapotot nevezzük, amely hosszabb-rövidebb időn át károsan befolyásolja valakinek gondolkozás- és érzésvilágát. Pszichózis vallási, helyesebben: felekezeti téren is van s itt különösen sok bajt szokott okozni, főleg ha tömegpszichózis formájában jelentkezik ott, ahol bizonyos vallási közösségek állanak egymással szemben. Minden vallási közösségnek természetszerű velejárója a testületi szellem, amely, akárcsak a pártszellem vagy a nemzeti öntudat, heves és szenvedélyes fellobbanásokra késztet. Pszichózissá ez a felekezeti pártszellem főleg azoknál a felekezeteknél fejlődik, amelyek egy forradalmi lépésben ismerik fel történeti eredetüket. A rendkívül nagyfokú ingerlékenység, sokszor ítélethiány, szenvedélyesség és gyűlölködés, amely végeszakadatlan vádaskodásban és folytonos, zseniálisan szőtt cselvetésben nyilvánul meg, szorosan összefügg a felekezetek forradalmiságával.

Minden forradalom szenvedélyből pattan ki s a szenvedély, elkeseredés, gyűlölet, cselszövés és erőszak segíti diadalra. Vallási téren a forradalmi jelleg valamivel szelídebb, amennyiben sajátszerűen vegyül pietisztikus elemekkel. Már az ariánusoktól, manicheusoktól és priszcilliánusoktól kezdve fel a katharokig és a skót puritánokig álló jelenség ez a keveredés: ezek az emberek jámbor imádság és zsoltárzengés közben fenték késüket a forradalom örök ellenfele, az ősegyház ellen. Lényeges enyhülést azonban a felekezeti furorban ez a jámborság csodálatosképpen ritkán jelent s volt nagyon számos oly eset, amikor az emberek éppen a hitbuzgalmi rajongásból szívták magukba a harci kedvet és szenvedélyt.

Ez az eretnek-mentalitás, bármily paradox, nem csupán az eretnekeknél fordul elő. Akadtak katolikus fanatikusok is, akik Istent szolgálni vélték, amikor máglyákat gyujtottak; siessünk hozzátenni: távolról sem oly nagy számban, mint ahogy azt a katolikus-

ellenes történetfestés, a pamfletek és vádiratok özöne a tömeggel elhitetni tudta. *A katolikus máglyák száma eltörpül az eretnekek katolikusüldözésének egész országok katolicizmusát tűzzel-vassal kiirtó hekatombái mellett.* Mégis: a pszichózis-jelleg egyes katolikus fanatikusokban is megállapítható, bárha nem oly tömegesen s oly általánosan bevetten, mint az eretnekségeknél.

A felekezeti pszichózis azonban lényegénél fogva sokkal inkább táplálkozik ellenzéki, forradalmi forrásokból, mint vallásiakból. Más a vallás, a lélek belső megszentelése, az Isten keresése s az ő törvényeihez való ragaszkodás, és más a felekezet, az érdekcsoport, a vallási párt. Egyházi téren is: más az egyháziasság, amely a maga egyházához azért ragaszkodik, mert abban Krisztus rendelését s intézkedését látja, és más a felekezetiség, amely a maga pártját védi, tekintet nélkül arra, hogy ez a párt Isten rendelése-e vagy nem.

Az eretnekség pszichózis-jellegéből érthetők bizonyos vonások az eretnekségek történetén és mai viselkedésén is, amely vonások sokban tanulságosak.

Ilyen vonás mindenekelőtt az a zord szenvedélyesség, amely a forradalmi felekezetek életét annyira jellemzi. *Az eretnekségek története a vallással takaródzó szenvedélyesség története.* Amit erre nézve az ősegyház történetében, pl. az ariánus küzdelmek során olvasunk, amit a középkori albiak, katarok, bogumilek, majd a XVI. és következő századok vallásszakadásának egyes vezérei elkövettek, mindaz elsősorban az indulatnak mindenre képes, néha már szinte őrjöngő kitörése. Ez a szenvedélyesség vonul végig máig a felekezeti életen s nyilvánul gyakran abban is, hogy míg magának sokat, esetenkint mindent megenged, addig a legőszintébb felháborodás hangján jajdul fel akkor, ha a másik félen is erővel, esetleg szenvedéllyel szállnak vele szembe.

Tévedne pl., aki nálunk is merő rosszhiszeműségből magyarázná egyes felekezeti vezetők hihetetlenül bárdolatlan hangját a katolicizmussal s annak intézmé-

nyeivel szemben. Ezek az emberek nem is veszik már észre, amikor sértenek. s nekiszilajodott hangjuk csak akkor szelídül mélabús kesergéssé, amikor magukat érzik támadva, vagy csak helyreutasítva is. *A protestáns hittani tankönyvek s a protestáns egyházi sajtó* pl. szakadatlanul támadja, egészen elképesztő módon vádolja és gúnyolja a katolikus Egyházat s annak egyes intézményeit: a pápaságot, a jezsuitarendet stb. Az éretlen és féléretlen iskolai ifjúságnak „hittan" címen azt kell megtanulnia, hogy a pápák gyilkosok és méregkeverők, a jezsuiták szemforgató gonosztevők, a katolikus kultusz babona és bálványimádás, a katolikus erkölcs merő szemfényvesztés s hasonlókat. De próbálja csak valaki katolikus részről szóvátenni pl. Luther erkölcsi lazaságait, ocsmány és cinikus beszédmodorát, hazudozását, Kálvin hidegvérű, fanatikus, máglyagyujtó szivtelenségét, a predesztinációs tan borzalmasságát és szívtelenségét: a pszichózis azonnal kirobban s a mocskolódások, a hadonászó düh és vádaskodás egész forgataga zúdul rá a szólóra. Amit cáfolni nem lehet, azt lármával és szitkozódással igyekeznek eltüntetni, immár 400 év óta. A felekezeti irodalom tele van olyan kitételekkel, elismert, finomszavú felekezeti vezetők égisze alatt is, amelyek meglehetősen beleütköznek a büntető törvénykönyv szakaszaiba; de próbáljon csak a másik félen valaki erélyesebb visszautasítást is megkísérelni — mint ezt a „Történelemhamisítás szobrokkal" című cikkben megtettük — a felekezeti készenlét azonnal miniszereket s ügyészséget mozgósít és három fórumon át iparkodik a katolikus félnek torkára forrasztani a szót. Szerencse még, hogy a bíróságokat mégsem felekezeti irodákból dirigálják s így az ilyen bűnvádi eljárások — legalább addig, amíg a bírói függetlenség s jogérzék lényegében érintetlen marad — háromszoros felmentéssel végződnek. Az Egyház és a felekezetek lelki alkata közt való különbségre semmi sem jellemzőbb, mint az, hogy az Egyház részéről ilyen irányú bűnvádi feljelentés majdnem sohasem történik. A katolikusság némán tűri azokat a

sajtó útján elkövetett sorozatos sértegetéseket, amelyeket mint büntetendő cselekményeket a túlsó félen bizonnyal régen bíróság elé vittek volna.

Ennek a különbségnek tudható be az a sajátszerű helyzet is, hogy míg katolikus részen a legcsekélyebb felekezeti tapintatlanságot maguk a katolikusok szokták azonnal, sőt türelmetlenül elítélni s leinteni, addig a túlsó félen a közvélemény a *legpórabb felekezeti dühösködést is szalonképesnek tartja.* Erről bárkit meggyőzhet a protestáns sajtóiroda által a MOT-on át a lapokban állandóan elhelyezett protestáns egyházi hírszolgálat, amelyből a legritkább esetben hiányzik legalább is egy-két szelíd oldalvágás a katolikus Egyház vagy annak valamelyik intézménye felé. Bizonyos fokig viszont a jóhiszeműség szimplicitása ütközik ki azon, hogy ugyanazok, akik ezeket az oldalvágásokat s néha egészen nyilt porovokálásokat oly nyugodtan megengedik maguknak, ugyanakkor a felekezeti béke szükségességét s hazafias kötelességét hangoztatják. Szinte magától értetődő náluk, hogy a felekezeti béke csak abból állhat, hogy ők üssenek, mi meg hallgassunk hozzá.

*

Ez a felekezeti pszichózis mutatkozik továbbá abban a *nagyfokú ügyességben is,* amellyel a felekezeti pártszenvedély a maga hadi taktikáját művészetté fejleszteni tudja. A maga igazságának s törvényességének tudatában nyugodtan élő katolikus tábor természetesen konzervatív hajlandóságú, bizonyos fokig talán maradi is; nem nyugtalan, nem taktikázó. Csak élni és nyugodtan fejlődni akar; kevéssé érdekli őt, hogy más mit tesz s mire fegyverkezik.

Katolikus oldalon ez a nyugalom esetenkint már szinte a tunyaság, tétlenség és tehetetlenség jellegét ölti. Mi annyira nemcsak „türelmesek", hanem álmosak is tudunk lenni, hogy a végén akkor sem ébredünk fel, amikor már a kabátunkat feszegetik le rólunk. Közismert dolog pl., hogy vezető állásokban levő kato-

likusok, mégha befelé vallásosak is, kifelé rendszerint tökéletesen véka alá rejtik vallásosságukat s egyházhűségüket; világért nem „exponálják" magukat, a világért nem tudnák elviselni, hogy valaki „elfogultsággal" vádolja őket. Inkább ők mennének el az engedékenység terén már sokszor az árulásig. A másik félen? Éppen az ellenkezőt látjuk. Úgyszólva *minden politikailag, gazdaságilag vagy társadalmilag vezető protestáns ember mindjárt gondnoka, presbitere, főfelügyelője* stb. *a maga felekezetének* s ott is van annak gyűlésein, tanácskozásain, akkor is, amikor ezek a gyűlések a legaggresszívebb hangot ütik meg a katolikus állásponttal szemben. Minden gondolkozás nélkül beáll a támadók közé — a katolikusok pedig mégcsak a védekezés bátorságáig sem jutnak el. Mi több: a mi katolikusaink gyakran ki sem érzik, meg sem látják a finomabb katolikusellenes kiszólásokat, rendben valónak találják a sokszor már elég vaskos történeti ferdítéseket, katolikus elvek, testületek, intézmények s tanok sértegetését. A másik oldalon viszont tökéletes az érzékenység ezen a téren: még ott is célzást sejtenek, ahol senki célzásra nem gondolt, mindenre azonnal reagálnak, mindenre felszisszennek. A különböző lelki beállítottság egyik szembeötlő tünete!

A taktikai ügyesség a felekezeteknél *mindent az érvényesülés szemszögéből tekint*. Nem bibelődik dogmatikai, tudományos, vagy morális kérdésekkel; nincsenek e téren aggályai. Ellentmondás, szétszakadozás, egység hiánya, következetlenség — nem okoz neki főfájást. A másik oldalról érkező keresztkérdéseket, cáfolatokat, vádakat egyszerűen nem veszi figyelembe; ami kétségtelenül a legolcsóbb és legkönnyebb elintézés. Azzal védekezik, hogy támad és újra támad. Az érvelésben nem az fontos neki, miben van az ellenfélnek esetleg igaza, mit lehet s kell elismerni benne s miben egyezhetünk meg mindnyájan — ahogy ez a katolikus érvelésnél egészen általános jelleg —, hanem hogyan lehet ezt vagy azt a kellemetlen ellenfelet a sárba taposni, megszégyeníteni, megsemmisíteni. A maga tá-

borának mindent megbocsátani, mindent menteni, vagy ha nem lehet: feledtetni; a másik oldalon semmit el nem engedni, semmit el nem felejteni, semmit el nem ismerni. A maga embereit előbbre vinni, akármilyen a vallási vagy éppen erkölcsi életük; a túlsó oldalon az érdemet is addig elhallgatni, ameddig lehet, ameddig nem túlságosan kirívó és szembeszökő ez az élve eltemetés (mint ez pl. Prohászka püspök akadémiai tagságával történt).

Kirívó példa e tekintetben a *nemrég elhúnyt debreceni kálvinista főlelkész esete.* Közismert, hogy a világi protestánsok közt is milyen általános volt vele szemben az az ellentmondás, sokszor a határozott, sőt elkeseredett elutasítás. Ez az ellenzék azonban soha kifelé érvényre nem jutott. Baltazár Dezsőnek a hangadó protestánsok minden bűnét elfelejtették és minden furcsa viselkedését megbocsátották. Még akik négyszemközt a sárga földig szidták, azok is kifelé szolidárisak voltak vele s mélyen hajlongtak neki. Baltazárnak a liberális és szocialista zászlóhoz való pártolása, a debreceni kálvinista fakultás hódoló irata Kun Bélához, az invázió alkalmából tanusított semmiképpen sem gerinces viselkedés, a katolikusok ellen ejtett már nem is sértő, hanem valósággal szitkozódó és gyalázkodó kitételei: nem akadályozták meg, hogy kegyelmes urat ne csináljanak belőle, hogy magas kitüntetéseket s érdemrendeket ne kapjon s a protestáns szellemű napisajtóban agyon ne tömjénezzék. Ugyanakkor azok, akik Magyarországon a keresztény irányzatot voltaképpen megalapozták s létrehozták, nemhogy elismerést, érdemrendet, magas állást, kitüntetést, méltóságot, anyagi viszonzást soha nem kaptak, hanem folytonos gyűlölet és támadás tárgyai lettek azok részéről, akik 1919-ig minden destrukcióval hűségesen egybeforrtak, viszont a nemzeti és keresztény ébredés irányzatát azonnal nagyon ügyesen a maguk javára bérbe tudták venni.

Hasonlókép elfeledték egy másik főlelkészüknek szabadkőműves multját s ma a nemzet prófétájaként

ünneplik, minden elképzelhető kitüntetéssel s címmel elhalmozzák. Ugyanakkor egy Tóth Tihamér, egy Czapik Gyula s a keresztény Magyarország igazi építői a szigorúan *egyházi elismeréseken kívül soha semmiféle nyilvános elismerésre nem számíthatnak.*

E soroknak nem rekriminálás a céljuk, hanem okulás és a helyzet ismertetése. Azért nem is szükséges a példákat szaporítanunk. Csak *arra az aránytalanságra mutatunk még rá, amely a nyilvános állások s méltóságok betöltésében a felekezetek javára mutatkozik* mindenütt, ahol egy-egy felekezeti ember áll vezető pozícióban. Ennek a párhuzamát katolikus helyen hiába keresnők. Nem volna nehéz neveket, konkrét példák tömegét felsorolnunk. Legutóbb már három nyugati, katolikus megye, közte a 92 százalékban katolikus Zala is, protestáns főispánt kapott és egyetlen hang ez ellen fel nem szólalt, míg a csak 69 százalékban protestáns Debrecenben a leghevesebben tiltakoztak ez ellen, hogy oda egyszer katolikus főispánt neveztek ki s a katolikus főispánnak hamarosan távoznia is kellett!

A teljes igazsághoz hozzátartozik persze az is, hogy ezeknek az aránytalanságoknak okai között ott szerepel katolikus részen *bizonyos katolikus elveknek túlzásbavitele is,* pl. a tekintélytiszteleté, amely nem ritkán egyik oldalon kritikátlansággá, a másikon önkényuralommá és káros autokratizmussá fajul. Nagyon különböző az egyházi vagyon felhasználása is. A protestánsok kevesebb egyházi vagyonból sokkal többet tudnak alkotni mint mi: helyenkint 6—8 protestáns lelkészt tudnak eltartani ott, ahol mi csak egy lelkészt tartunk fenn. Ennek az az oka, hogy ők egy összegben kapják az igen tekintélyes államsegélyt s azt költségvetésszerűleg használják fel, mi pedig a mi vagyonunkat főleg javadalmakban bírjuk s így sokszor bizonyos rendszertelenség, sőt talán önzés érvényesült a jövedelem hováfordításában. Nálunk még mindig nagy a gazdatisztek és gazdaasszonyok, sógorok és sógornők szerepe az egyházi vagyon élvezetében, s elég gyakori

eset az is, hogy olyanok gazdálkodnak az egyházi vagyonnal, akik nem értenek hozzá. Igy aztán sokszor a „nagy vagyon" mellett is mindenfelé ínség és tehetetlenség mutatkozik, míg amott sokkal jobban fel tudják használni a meglevőt. Az élelmesség és szemfülesség csakugyan nem nálunk van meg nagyobb fokban. Igy aztán előfordulhat az a felháborító eset is, hogy az egri főkáptalan kisajátítandó birtokán egyenesen protestáns telepítést hirdetett az ORLE lapja. Ha fordítva történt volna: ha egy protestáns egyházi vagyonnak állami kisajátításáról volna szó katolikus telepesek előnyben részesítésével, képzelhetjük, micsoda országra-világra szóló botrány, felzúdulás, egetverő felháborodás zúgna végig az országon: interpellációk, felvonulások, sajtótámadások, talán még miniszterbuktatás is. Igy azonban? Senki oda sem hederít rá s ha egy katolikus orgánum megírja a dologról a maga véleményét, holnap nemcsak a protestáns egyházi sajtó támad neki háborogva, s őszhajú egyházkerületi főgondnokok állapítják meg legközelebbi gyűlésükön, hogy a „felekezeti béke nem a legkielégítőbb" s a „római katolikus Egyház" részéről megint bizonyos erőszakoskodások történtek ellenük, — hanem még katolikus vezéremberek is felszisszennek: jaj, csak ne moccanjatok, ne tiltakozzatok, mert első a felekezeti béke!

*

Minden pszichózist gyógyítani szokás, amennyiben lehetséges. Kérdés: ebben az esetben lehetséges-e?

A kérdés nem könnyű, ha meggondoljuk, hogy bármily abnormis és sokszor felháborítóan igazságtalan a felekezeti vezetők viselkedése, legalább is sok esetben meg kell engednünk, hogy a beszámíthatóság rendes mértékeit nem mindig alkalmazhatjuk — a pszichózis áldozataival szemben. Ezek az emberek, úgy látszik, valóban Istennek vélnek szolgálni akkor is, amikor a legelvetendőbb harcieszközökhöz nyúlnak.

A lelki betegség tünete, hogy egészen komolyan azt hiszik, hogy amikor támadnak, akkor ők a megtá-

madottak; amikor uralkodnak, akkor is ők az elnyomottak; amikor üldöznek, akkor is ők az üldözöttek. Még a Sztranyavszky-esetben is a maguk felekezetét érezték megtámadottnak.

Mi itt a helyes kezelés módja? Mi vezet nemcsak az igazság uralmának helyreállítására, hanem a keresztény szeretet nagyobb érvényesülésére is? Hogyan érjük el a szent és kívánatos célt jobban: ha a végletekig kiméletesen bánunk a tévedőkkel és visszaélőkkel? Vagy ha erélyesen szembeszállunk velük, erélyesen és szakadatlanul leleplezzük és visszautasítjuk a kirobbanásaikat? Olyan kérdés ez, amelyen már sok őszinte keresztény ember törhette a fejét.

Ha remélni lehetne, hogy a végletekig menő engedékenység, a mindenhez hallgatás, a merőben pozitív, építőmunkára korlátozódás lassan-lassan lecsillapítja a felekezeti, forradalmi szenvedélyeket s helyet készít egy kívánatos meghiggadásnak, a feszültségek enyhülésének, esetleg a békés egymásra-találásnak is: ki volna az a lelkiismeretlen és krisztustalan ember, aki ne vállalkoznék arra az áldozatra, hogy egyelőre akár a legégetőbb sérelmeket is békén és némán elviselje a nagyobb jó érdekében, a jövő megbékélés reményében?

Viszont, ha arra kell gondolnunk, hogy *talán éppen a mi eddigi túlzott türelmünk, örökös hallgatásunk, mindent elviselő némaságunk, tétlen és ügyefogyottsággal határos nemtörődésünk okozza a felekezeti mohóság elburjánzását,* azt a beteges lelki hangulatot, mely már azt is sérelemnek veszi, ha mi a túlkövetelődzéseknek kereken ellene mondunk: ki merné akkor a felelősséget vállalni, hogy a békés jelszavak — de csak jelszavak — kedvéért veszteni engedjük a krisztusi örökséget, az igazság jogait, a katolikus társadalommal szemben önvédelmi kötelességünket: mindent? Tűrni, szenvedni egy szent célért szép és nemes dolog, de csak akkor, ha remény van rá, hogy ezt a szent célt el is érhetjük általa. De nem akkor, ha általa csak annál

távolabb kerülünk tőle, ha engedékenységünkkel csak lovat adunk az egyre szilajabban támadók alá?

Ki az a lélekorvos, ki az a szakember, aki meg tudná mondani: melyik a helyesebb, gyógyítóbb eljárás?

Az apostolok, az ősegyházatyák bizony a keményebb megoldást választották: nincs az a hév s az a tiltakozás, amelyet túlságosan szigorúnak ítélnének, mihelyt eretnekségekről, egyházi forradalomról, engedetlenségről, külön utakon járásról, szakadásokról van szó. Ezt az utat követték a régi pápák is.

De vajjon a mai időkben is ez a legszerencsésebb eljárás? Vannak jelenségek, amelyek az ellenkezőt látszanak, legalább bizonyos esetekben, igazolni. Csak ezt a néhány nevet említjük: Szalézi Szent Ferenc, Manning, Albani, Besson, Pribilla, Prohászka.

Talán ott volna a megoldás, hogy keresni kellene a felekezetek részén is azokat az embereket, akikben nem uralkodott el a felekezeti szenvedély annyira, hogy a békés, okos, higgadt és keresztényien szelíd tárgyalási mód előnyeit el nem ismernék. Ilyenek bizonnyal sokan vannak, Istennek hála, minden felekezetben. Ha ezek maguk vennék kezükbe a gyógykezelést, a felekezeti pszichózis elleni küzdelmet! Ha — akár dogmatikai elveik teljes fenntartásával — megállapodnának a katolikusokkal bizonyos minimális követelményekben, amelyekhez minden szóbeli és reális polémiának, minden felekezeti akciónak és dikciónak alkalmazkodnia kell!

Luther és műve.

Két türelmes ember beszélgetése.

A protestáns: Engem, testvér, bánt és szomorít, hogy jóakaratú, keresztény és türelmes lelkületű emberek közt bizonyos kérdésekről ne lehessen nyugodtan, szeretettel, tudományos és hűvös tárgyilagossággal s ami fő, udvariasan beszélni. Csipkelődés, sértegetés, egymás félreértése, a minden áron való le-

torkolás szándéka nélkül. Anélkül, hogy egymást mindjárt gonoszsággal s ravaszkodással ne gyanúsítsuk meg. Én ezt az ideges, teljesen csak a civódásra beállított hangot és hangulatot a XVI. században történt vallásszakadás egyik legszomorúbb örökségének tartom s megértem, bár nem tudom helyeselni azt is, ha emiatt aztán sokan minden komoly vallási kérdést végleg kikapcsolnak az érdeklődésük köréből, nehogy a maguk s mások békéjét zavarják vele.

A katolikus: Ugyanezt vallom én is. Nem kutatom e percben az okokat, de megállapítom, hogy a szakadás és széthúzás elmérgesítésében mi katolikusok sem vagyunk mindig teljesen ártatlanok. Nem azért, mert a mi dogmáinkat védjük — sajnos, ebben sokszor inkább nagyon is hanyagok vagyunk —, hanem mert nehezen tudjuk a jóhiszeműséget föltételezni ott, ahol az emberek más elvekből s alapföltevésekből indulnak ki s más logikát látszanak követni, mint mi.

A protestáns: Megértem, hogy a katolikus polemikusok sokszor kételkednek a mi polemikusaink jóhiszeműségében; de nem volna szabad feledniök, hogy még ahol súlyos botlások történnek, még ott is meglehet a nagyfokú jóhiszeműség.

A katolikus: Amin ítélni úgyis csak Az tud, aki a szívekbe és vesékbe lát.

A protestáns: Én egyáltalán nem vagyok büszke arra, hogy mifelénk sokan érdemnek tartják a vastagnyakúságot. Más a lehiggadt igazsághoz való hűséges ragaszkodás és más a keménység, merevség, érteni nem tudó csökönyösség. De tévednek a katolikus polemikusok is, ha azt hiszik, hogy a mi felünkön mindenki vastagnyakú. Ott van pl. a göttingeni luteránus lelkész, Lortzing, akinek művei[1] most járják be a világot s aki példát mutat arra, hogyan kell akár a vallásszakadás kérdéseit is, magát Luthert is nyugodt tárgyilagosság-

[1] Reformationsgeschichtliche Abhandlungen. Schöningh, Paderborn.

gal kezelni. Kételkedés és habozás nélkül hangoztatja Lortzing, hogy Luther művét protestánsaink legtöbbje, és éppen a vezetők és szónoklók, végzetesen félreértik. Mindenelőtt Luther érdemét csökkentik azzal, hogy benne a harcost, a forradalmárt, a megdühödt embert hangsúlyozzák ki, akinek a közmondás szerint már ezért sem lehet igaza. Nem veszik észre, hogy azok kétes értékek s hogy Lutherben talán más, mélyebb értékek is lehetnek. A kérdésnek magának, a Luther-problémának egyáltalán nem hatolnak le a mélyére. Nem szembeszökő történeti tévedés-e már az is, hogy Luthertől eredeztetik a reformációt? Hogy őt úgy állítják oda, mint aki a megromlott Egyházat reformálni akarta? Nem veszik észre, hogy maga Luther sohasem beszélt erről s nem nevezte magát egyházreformátornak, sem a mozgalmát egyházreformnak. Ezek későbbi kitalálások és félreértések.

A katolikus: Pedig tény s ezt meg nekünk nem szabad tagadnunk, hogy Luther föllépésének idején az egyházi élet szörnyen rászorult a reformra.

A protestáns: Számos pontban igen, bár az elavult polémia sokszor ebben is túloz és célzatosan aláfest. De a megkülönböztetés teljesen helyes: az egyházi élet szorult rá a reformra, nem pedig az Egyház. Mert ha az Egyház Krisztus alkotása, akkor mint ilyen nem romolhatik meg s nem szorulhat sem alkotmányában, sem tanaiban reformra. Ember nem reformálhatja az Isten alkotásait. Viszont az egyházi élet s az egyházi személyek annál inkább rászorulhatnak s rá is szorulnak állandóan a folytonos reformra. Ez tehát két különböző dolog. Azonban még ez a különbségtétel sem elég. Ti katolikusok sokszor azt mondjátok, az lett Luthernek a tragikuma, hogy az egyháziak reformja helyett az Egyházat magát akarta reformálni. Engedd meg, testvér, én ezt is történeti tévedésnek tartom. Luther egyáltalán nem reformálni akarta az Egyházat, még kevésbbé az egyházakat, ha nem az Egyház helyébe az egyéni vallásosság elvét akarta állítani. Az ő dogmatikájának sarktétele az

egyházfogalom elvetése; az egyéni vallásosság elve. De mit tud erről az útszéli polémia? Hiszen még az a naiv fölfogás is széltében elterjedhetett, katolikusok és protestánsok közt egyaránt, hogy Luther Mártont a búcsúkkal való visszaélés és az emiatt való szent fölgerjedés szakította el az Egyháztól?

A katolikus: Ez legföljebb kirobbantotta az Egyházzal való nyilt szembeszegülést.

A protestáns: Úgy van. Luther maga tiltakozik az ellen, hogy a Tetzel-féle búcsúhirdetésnek lényeges szerepe lett volna az ő tanításának a kialakulásában. Elszomorító, hogy ennek ellenére a mese már teljesen s visszavonhatatlanul átment a köztudatba s azt buzgón ismétlik ujságírók, tanárok s a nagyközönség.

A katolikus: Hogy még hatásosabb legyen, természetesen még azt is hozzá fűzik, hogy nem is csak búcsúleveleket, hanem mindjárt bűnbocsánati cédulákat árusítottak a derék dominikánusok. Ami két különböző dolog. Sőt, amint a Pesti Hírlap multkori vasárnapi mellékletében egy B. A. jelzésű cikkíró véli, azokat maga a pápa, X. Leó árusíttatta. Emiatt gerjedt föl Luther, aki eredetileg csak szakadár lett volna s nem eretnek.

A protestáns: A sorrend a valóságban éppen fordított volt. Mint hithű protestánsnak szégyelnem kell, hogy egyes párthíveim ilyen eszközökkel igyekeznek a protestantizmus mellett hangulatot kelteni.

A katolikus: Amire, magunk között mondva, ebben a vonatkozásban igazán nincs szükség. Mert minden történelemismerő katolikus tudja s elismeri, hogy X. Leó, ha nem is a bűnbocsátó levelekkel, amelyekhez semmi köze sem volt s amelyek mint ilyenek sohasem is szerepeltek, de annál inkább egyéb, súlyos mulasztásaival és botlásaival csakugyan nagy mértékben hozzájárult annak a hangulatnak előidézéséhez, amely az egyházforradalmat lehetségessé tette.

A protestáns: Ez kétségtelen s a katolikus történetírásnak tárgyilagosságára vall, hogy ezt sohasem is tagadta. De Luther műve lényegében már évek-

kel a 95 tétel kihívó kifüggesztése előtt megvolt s abban valóban sem a búcsúk kérdésének, sem a római Egyház visszaéléseinek semmi szembeötlő szerepe nem volt, bármennyire így hiszik a regényírók. Luther első és legfőbb elhajlása az Egyháztól tisztán teológiai téren folyt le: a megigazulás tanának az Egyházétól teljesen eltérő fogalmazásában, az ú. n. *iustitia passiva* tanában, a passzív megigazulási elméletben. Ezt kell a protestantizmus legbensőbb velejének tekintenünk mai napig. Ezt a tant Luther már 1512-től kezdve mint legfőbb egyéni vívmányát tekintette s a Római-levélre és saját belső élményeire támaszkodva hirdette. Többi a katolicizmustól eltérő tételei már mind csak ennek az első és lényegben járó elméletének voltak következményei, alkalmi korollériumai.

A katolikus: Ezt a felfogást, úgy tudom, Harnack iskolája is vallja. Természetesen kerek ellentétben a közhiedelemmel. Eszerint Luther eredetileg amolyan szelíd, elméleti eretneknek indult, aminő pl. mestere a nominalista Ockham volt. Hogy aztán a szelíd szobaeretnekség a teológia teréről nyilt forradalomba, szakadárságba csapott át, abban Luther temperamentumán kívül, nem tagadom, bizonnyal nagy része volt az akkori egyházi közállapotoknak és személyeknek is.

A protestáns: Kétségtelenül. Azon lehetne vitatkozni, kié volt a hiba nagyobb része abban, hogy az elméleti, merőben doktrinális és teológiai összeütközés külső harccá, kemény összecsapássá, ha tetszik: forradalommá és zendüléssé és 400 éves folytonos acsarkodássá terebélyesedett ki. Jólesik katolikus ajakról hallanom, hogy ebben bizony az egyházi személyeknek s a közállapotoknak is nagy részük volt. De nem tagadhatom, amint pl. Lortzing is és minden higgadt protestáns történetszemlélő megengedi és hangsúlyozza, hogy a dolgok elmérgesedésében elsősorban Luther fékezetlen szenvedélyességének jutott az oroszlánrész. Luthert megszédítette a taps, amelyet már nem a teológusoktól s nem a meg-

igazulás tanának teoretikusaitól és szerelmeseitől kapott, hanem azoktól, akiknek a forradalom mint ilyen kellett. Hej, ha Luther jobban hallgat leghívebb s legbölcsebb barátjára, Melanchthonra s kevesebbet a Hesseni Fülöpökre és Hutteni Ulrikokra, sok dolog de másként fordult volna! Luther mozgalma megmaradt volna annak, aminek megindítója eredetileg szánta: vallási mozgalomnak! Helyesnek, ahogy én vélem, vagy helytelennek, ahogy ti vélitek, de céljában s eszközeiben tiszteletreméltónak!

A katolikus: Érdekes, hogy ez a fölfogás, mondhatnám: ez a protestáns-revizionista fölfogás, úgy látszik, elsősorban éppen köztetek, protestánsok között érik, ha nem is éppen magyar földön. A régebbi katolikus polémia megelégedett azzal, hogy Luther fellépésében és nyilatkozataiban az ellentmondásokat, durvaságokat, elnagyolásokat, tradícióellenességet s hasonlókat derítette föl.

A protestáns: Igen, pedig ez az út a saját szempontjából sem volt a legcélravezetőbb. Az amúgy tudós Denifle pl. még teljesen ezt a régi utat járta. De már a jezsuita Grisar hatalmas Luther-monográfiájában, amelyet a protestáns szakkritika is nagyjából teljes elismeréssel fogadott, egészen más megállapitásokra jut, bármennyire nem hízelgők Lutherre nézve ezek a megállapítások. Ő már nem az egyes nyilatkozatokat s tetteket szemléli, hanem azoknak a lélektani s történeti hátterébe is behatol. Meállapítja, hogy Luther súlyosan tévedett a módszerben, határtalan gőggel s egyéni engesztelhetetlenséggel maga is lényegesen hozzájárult a vita elmérgesedéséhez, a körülmények tragikuma messze elsodorta eredeti törekvéseitől, de alapjában véve mégis mélyen vallásos, tévedései közt is istentkereső lélek volt s első elindulásában nem rombolni, hanem építeni akart.

A katolikus: Hiszen sokatmondó körülmény, hogy maga Luther élete vége felé szemrehányásokat emelt önmaga ellen s azt hangoztatta, hogyha tudja, mire

fordítják mások az ő művét, bajosan indította volna el a lavinát.

A protestáns: Kétségtelen, hogy azok, akik Luther mozgalmát politikai s egyéni céljaik érdekében széleskörű forradalommá szélesítették ki, túlmentek rajta és semmiesetre sem a megigazulás kérdései voltak fő szempontjaik. De az egyházi reform kérdései sem, hiszen mikor a világias Medici után pl. a szigorú s minden tiszteletre méltó VI. Adorján került a pápai trónra s minden egészséges egyházi reformra készségesnek nyilatkozott, a protestáns nagyok már hallani sem akartak többé semmiféle reformról. Őket csak az elfoglalt egyházi javak s a császárral szemben kicsikart oligarchikus jogkiterjesztések érdekelték. Itt a forradalom már teljesen megszűnt vallási célú lenni, aminthogy pl. Angliában sem jut senkinek eszébe vallási törekvéseket keresni az asszonyvadász VIII. Henrik újításai s vérengzései mögött.

A katolikus: Pedig ezek a tényezők állandósították a tragikus széthúzást.

A protestáns: Engedd meg, hogy ezt az állításodat disztingváljam. Ha nominalista vagyok s az Egyház realitását nem fogadom el, hanem az egyéni istenkeresést tekintem a keresztény vallásosság legjobb s leghelyesebb formájának, akkor nincs okom megbánni, hogy Lutherhez, az eredeti Lutherhez, a még el nem kapatott, el nem ragadott, saját alaptételétől el nem tántorított Lutherhez csatlakozom. Széthúzás akkor is lett volna, ha Luther műve megáll az elméleti „eretnekségnél". Az Ockham-félénél, nem a Wicleff tanainak fokozatos átvételénél. De az a széthúzás olyan lett volna, mint annakidején mondjuk a pelagiánusoké, vagy ha tetszik, Angliában a disszidenseké. Disszidensek lettünk volna, más hiten lettünk volna. Elméletileg tovább vitatkoztunk volna. De nem alapítunk ellenegyházat s nem gyűlöljük egymást halálra. Nem lehet az Egyház fogalmát tagadni s ugyanakkor ellenegyházat, sőt ellenegyházakat alapítani, sőt azokban valósággal lemásolni a megtagadott Egy-

házat. Láthatatlan egyházról beszélni s aztán nagyon is látható egyházakat állítani várul az ősi Egyház ellen. Itt már megszűnik és elvész a lutheri gondolat: a léleknek közvetlen, minden egyházszervezettől mentes kapcsolata az Istennel.

A katolikus: Bizonyos igaz, bár viszont ebben az ellenegyházlétesítésben bizonyos fokú beismerés is van. Beismerése, hogy tehát egyház, vagyis látható, szociális egyházszervezet kell, tehát kár volt szétrombolni az eredetit. S megvallom, bizonyos fokig engem mégis megnyugtat, ha a protestantizmus, a protestáns tömegek sem vonják le az egyéni vallásosság tanából, tehát az ú. n. szabadkutatásból és szabadgondolkodásból az összes következményeket.

A protestáns: Nem tagadom, ez a nagy tömegekre nézve katasztrofális lehetne, mert esetleg nem állna meg a teljes tagadásig.

A katolikus: Ezért is. Meg azért is, mert ilyetén-képpen sok csendes katolikus örökség él és folytatódik a protestánsok között is tovább. Mennyi katolikus dogmát vettek át pl., még olyat is, amelyet csak egyedül a tradíció szentesít, mint pl. a keresztség szükségességét a kisdedekre vonatkozóan! Sőt én gyakran úgy találom, hogy akárhányszor abban is, amiben szerintünk tévednek, talán csak a kifejezésmódjuk hibás és alapjában valamely katolikus igazságot védelmeznek mivelünk szemben.

A protestáns: Ebben nagy igazság lehet. Itt van például a szentek tiszteletének ma sokat vitatott kérdése. A polemizálók nem akarják elhinni, hogy ti csakugyan nem imádjátok, hanem csak tisztelitek a szenteket s mértéktelenül megütköznek ezen az imádaton. Tehát valamin, ami nincs. Védelmezik azt a katolikus elvet, hogy imádat csak egy igaz Istent illeti. Védelmezik veletek szemben, akik ugyanezt tanítjátok s akiktől tanultuk ezt mi is.

A katolikus: De ilyen eset van sok. Természetesen nem úgy értem ezt a hallgatólagos egyezést, hogy már most ezekben a kérdésekben nincs köztünk

mélyreható dogmatikai ellentét. De van sok öntudatlan megegyezés és éppen ott, ahol a leghevesebb a harc. Te már említettél egy példát. De itt van például a hagyomány kérdése is. A protestáns polemikusok hevesen tiltakoznak az ellen, hogy emberi „szájhagyományokat" Isten szavának, a hit egyik forrásának tekintsünk. Nem kiált-e szinte ebből a polémiából a fogalomcsúsztatás? „Szájhagyományokat", mendemondákat valóban a katolikus Egyház sem helyez az Isten szava elé; de tradíción egészen mást is ért, mint szájhagyományokat. Vagy amikor azzal érvelnek a pápa s az Egyház csalatkozhatatlansága ellen, hogy hiszen a pápák közt is voltak méltatlan és bűnös emberek. Ezzel voltaképpen katolikus igazságot mondanak ki: hogy a pápai csalatkozhatatlanság nem vonatkozik a pápák egyéni bűntelenségére. Érvelnek a jócselekedetek szükségessége s érdemszerző volta ellen, mert hogy a hit az első s az üdvözülésben a kegyelemé az első szerep. Ugyanezt mondjuk mi is, csak a következtetést nem tartjuk legitimnek. Viszont a protestáns dogmatikusok is vallják, hogy azért jócselekedetekre szintén szükség van, legalább mint a hit elevenségének megnyilatkozásaira. Lehet, hogy itt is sok esetben csak a kifejezések körül tombol a harc s a legtöbb protestánsnak lényegében ugyanaz a hite a jócselekedetek szükségességéről, mint nekünk; csak nem úgy fejezi ki magát, mint mi s néhány szólamot tabunak tekint, amit mi rossznak, meg nem felelőnek tartunk.

A protestáns: Bizonyos, hogyha a vitatkozók és szavalók kevesebb elfogult szenvedélyességgel s több tudással és jóindulattal néznének egymás szemébe, másképp állnánk.

A katolikus: Amit e téren a katolikusoknak szemére lehet vetni, szerintem elsősorban az, hogy nem képviselik elég öntudatossággal s tanaik értelmébe való mélyebb behatolással a saját hitüket. Így aztán kifelé sem tudják eléggé megértetni magukat.

A protestáns: Nálunk meg az a hiba, hogy túl-

teng embereinkben a naiv öntudat s ez elvakítja őket. A felekezeti polémia a mi részünkön kétségtelenül nagy mértékben azon nyugszik, amit az angol *misrepresentation*-nak nevez, az ellenfél álláspontjának helytelen értelmezésén. Rengeteg puskaport lövünk szét semmiért. Szavakért. Hiszen a megértésig még Luther művét illetőleg is nagyon kevés protestáns jut el. Közben pedig vallási békét emlegetünk, amikor egész mivoltunk harcra van beállítva.

A katolikus: Szerintem a vallási béke maga is kevés követelés. Több kell ide, mint béke: szeretet. Ami azonban éppen nem jelent liberális hitközönyt. S lehet, hogy a Gondviselés a több szeretettől teszi függővé várható legszebb ajándékát: a krisztusi egység helyreállítását.

A protestáns: „Hogy mindnyájan egyek legyenek!"

Katolikus önérzetesség.

Azt kérdezi egy olvasónk, miként van, hogy nekünk, katolikusoknak, minden megmozdulásunkat zokon veszik sokan, míg másoknál magától értődőnek tartják a fejlődést és terjeszkedést. Azzal kell felelnünk e kérdésre mindenekelőtt, hogy a katolikusok viszonylagos közéleti gyengeségének egyik legfőbb oka kétségkívül a katolikus önérzetesség csekély foka, hogy ne mondjuk: hiánya nagyon sok emberünkben. Míg más büszkén és féltékenyen kel saját felekezetének védelmére, a katolikus rendszerint arra büszke, hogy nem követel Egyházának semmit, nem védelmezi, nem kel pártjára. A kálvinista megropogtatja az r-betűt, mikor azt vágja ki, hogy ő református és eléggé paradox, de úgy van: még a zsidók közt s viszonylag több akad, aki zsidóságára, mondd és olvasd: a zsidó voltára büszke, mint ahány katolikus büszke a katolikus voltára. Igy aztán nem csoda, hogy a katolikus zászló önnönkatonáinak gyenge hitvallási öntudata folytán sokszor szinte védelmező nélkül marad, vagy csak

papok — néha még azok sem — kelnek erélyesen védelmére.

Mélyebb oka ennek a visszásságnak részben bizonnyal az is, hogy a katolicizmusban, mint intézményben, sokkal több van abból a „fenséges népszerűtlenségből", amely a mysterium crucis-nak sajátja s minden komoly, nagyigényű, magas erkölcsi vonalon mozgó eszmeiránynak természetes velejárója, mint bármely más eszmeiránynak vagy vallási közösségnek.

A Mestert gyűlölték: gyűlöletes a tanítványa és az Egyháza is. Ha kevesebb emberfelettiség volna benne s több kényelem, több engedékenység, szabadság és fegyelmetlenség, kétségkívül a katolicizmus is könnyebben pályázhatna olcsóbb népszerűségre.

Az emberek jobban szeretik, ha jogokat hangoztatunk előttük, mintha kötelességeket sürgetünk s a katolicizmus csakugyan nagyon sok és terhes kötelességet hangoztat. Egészen érthető tehát, ha nem mindenkinek van inyére még azok közt sem, akik katolikusoknak születtek.

Ez azonban nem magyaráz meg mindent. Sok írandó a katolicizmus ellen folytatott állandó propaganda számlájára is, amelynek hatalmas eszköze a szinte világszerte katolikusellenes kezekbe került könyvpiac és sajtó. De igen nagy része van a dolgok ilyetén alakulásában annak is, hogy a katolikusok nagyrésze, még az értelmiségi katolikusoké is, saját hitének s Egyházának mélyebb ismeretében annyira járatlan, hogy a propaganda által széltében terjesztett ellenvetéseknek és valótlanságoknak sokszor a legjobb akarattal sem tud megfelelőleg szemükbe nézni.

A nemkatolikusoknak egyik legfőbb erősségük, hogy nagyszerűen számon tudják tartani mindazt a jót, amit felekezetük dícséretére fel lehet említeni, míg a katolikusok, bár Egyházuk történeti érdemekben sokkal gazdagabb, mint bármely más testület a világon (vagy talán éppen ezért, mert annyi az érdeme, hogy ezeket az érdemeket már a sokaságuk miatt is nehéz észben tartani), legtöbb esetben általánosságoknál egyebet e

téren alig tudnak. A minoritás ebben is jobban adminisztrálja önmagát, mint a majoritás és jellemző e részben, hogy Budapesten van, igen előkelő helyen, Kossuth Lajos-utca, Calvin-tér, Thököly-út, Tisza Kálmán-tér, Petőfi-tér, Szilágyi Dezső-tér, Jókai-tér, Mikszáth-tér, de nincs (vagy talán ismeretlen helyen van eldugva?) Pázmány-tér, Faludi Ferenc-utca, Sajnovics-utca, Széchenyi István-tér s hasonlók; nem is beszélve arról, hogy Burgio pápai követ, XI. Ince pápa, Savoyai Jenő dehogy kapnak nálunk utcákat, pedig Magyarország visszafoglalása a törököktől még a református Thaly Kálmán szerint is ezek érdeme.

A katolikusok legjobb energiájukat csakugyan annyira nem harcra, nem a külső érvényesülés eszközeire fordítják, hanem inkább belső missziói munkára, lelkipásztorkodásra stb., hogy ilyen érvényesülési kérdésekben rendszerint messze elmaradnak máshitű polgártársaik mögött. Klasszikus példája ennek, hogy sem autonómiát nem vívtunk ki, sem a katolikus Pázmány-egyetemet mindmáig vissza nem szereztük s pl. pozsonyi vagy kassai katolikus akadémiánkat (mennyire másképp, mint pl. a debreceni reformátusok!) minden ellenszolgáltatás nélkül adtuk oda az államnak.

Nem felekezetieskedés tehát, hanem a legszükségesebb s eddig nagyon is elhanyagolt önvédelem parancsa az, hogy katolikus táborunkban rendszeresebben mélyítsük a katolikus önérzetet. Bele kell vinnünk a katolikus értelmiségbe azt a tudatot, hogy ha valakinek, nekünk van igen szent és számos okunk arra, hogy nevünkre büszkék legyünk. Meg kell értetni intelligenciánkkal, sőt már tanulóifjúságunkkal is, hogy amint joggal vagyunk büszkék nemzeti multunkra és nagyjainkra, ugyanúgy, sőt még százszor fokozottabb mértékben kell büszkén feltekintenünk Egyházunknak közel kétezeréves, egész világot felölelő nagyszerű multjára és nagyjaira. Meg kell értetnünk velük, mily botor dolog abban az óriási teljesítményben, amely kulturális és moralizáló irányban Egyházunk mögött van, csak az olyan aprólékos emberi fogyatékosságokról

venni tudomást, aminők talán az inkvizíció vagy egyes pápák és papok visszaélései, s aminők minden isteni eredetű alkotáson is megvannak, mihelyt annak emberek a képviselői és végrehajtói.

Meg kell gyökereztetnünk már ifjúságunk, de felnőtteink lelkében is a tudatot, hogy amint halálos szégyen volna egy művelt magyar ifjúra vagy férfira nézve, ha azt sem tudná, mi volt a Corvina, ki volt Hunyady Mátyás vagy János, Nagy Lajos, Szent László, Szent István, Pázmány vagy Széchenyi, ugyanúgy egyenesen szégyenletes dolog, ha egy művelt katolikus nem ismeri nagy katolikus ősök és hősök tetteit, a kultúra és civilizáció, az emberszeretet és tudományosság legnagyobb zászlóvivőinek érdemeit, sőt tán nevét sem.

Csakugyan hány „művelt" katolikus van, aki még Jézus Krisztus életére vonatkozólag sem tud pontosabb adatokat, aki előtt az apostolok kiléte és emberfeletti teljesítménye, az első keresztények működése, az első keresztény atyák s egyháztanítók hatalmas szellemi munkája, az őskeresztény irodalomtörténet, a vértanuk nagyszerű korszaka, néhány általánosságtól eltekintve, hétpecsétes könyv! Vajon hányan tudják „intelligens" katolikusaink közül, ki volt Irenaeus vagy Antiochiai Ignác és mi az ő apologetikai jelentőségük, vagy ki volt Ciprián és Jeromos, Athanáz és Ágoston, Tertullianus és Origenesz. I. Leo és I. Gergely, mi az a Codex Alexandrinus, a Pastor Hermae vagy a Muratori-töredék; mily alapon tudjuk, hogy mai evangéliumaink szóról-szóra ugyanazok, mint amelyeket Máté aramei nyelven, Márk, Lukács és János görögül megírtak? Hányan tudják a római Egyház primátusának, jogi felsőbbségének meggyőző bizonyítékait a legelső századokból? Kik hallottak a nagy krisztológiai vitákról mást, mint Madách sekélyes élcelését a homouzionról? Ki ismeri az Oltáriszentség tanának, a misének történetét az apostolok és első egyházatyák korából? A különböző (itáliai, római, jeruzsálemi, alexandriai, kopt, szír stb.) ritusok fejlődésének s egybevágásának leg-

alább legfőbb mozzanatait? Ki tudja, hogyan alakult ki s mily ősi korból származó a mai latin miseszöveg? Kinek van csak sejtelme is az ősegyház bűnbocsánati és gyónási gyakorlatáról, az ősi egyházfegyelemről? S ki tudja tovább, micsoda emberfeletti erőfeszítéssel ért el csodálatos eredményeket a középkor legelejebeli katolicizmus, amikor a népvándorlás hullámzó emberáradatainak elébe sietett s a félvad hordákat egymásután letelepítette, megtérítette, civilizálta, a mai európai kultúra alapjait megvetette?

Mennyire elfelejtettük, hogy az emberiségnek nem a Nagy Sándorok és Julius Caesarok voltak a legnagyobb héroszai, hanem a Bonifácok és Ágostonok, a Patrikok és Kolumbánok, a Gallusok és Maurusok, a Willibrordok és Anzgárok, a Remigek és Adalbertek, a Cirillek és Metódiusok s az a névtelen serege a hitvallóknak és hithirdetőknek, akik először irtották ki Európa őserdeit s oktatták a tegnap még nomád, rabló törzseket békés életre, földművelésre, házépítésre, az egy Isten-imádatra és egy asszony becsületére.

Európa civilizálása, a mai világkultúra megalapozása kizárólag a római katolikus egyház, nevezetesen a pápák érdeme; de mily kevés katolikus van, aki ezt tudja, aki ennek a nagy, összefoglaló tételnek millió bizonyítékát és részleteit ismeri, aki csodálkozó megrettenéssel s a büszke öröm felvillanásával érzi ebben a szóban: „katolikus" a kulturális érdem és erő páratlan és egyedülálló, bámulatos és titáni duzzadását s látja benne emberfeletti karizmák működésének ezerszínű, miriádcsillagú, halhatatlan panorámáját.

Aztán a tudomány és a művészetek! Büszkék vagyunk korunkra, mely a tudományt és művészetet nagyrabecsüli, de hányan felejtik, hogy ha Columbus nagy volt, mert egy Ujvilágot fedezett fel az emberi civilizációnak, százszor nagyobb a katolicizmus, mely a tudomány és művészet beláthatatlan mezőit fedte fel és tárta ki az európai ember előtt s oly intézmények tízezreit teremtette meg, amelyeknek keretében és keretéből nőtt naggyá mindaz, amit ma tudománynak,

művészetnek, magasabb kultúréletnek nevezünk. Minden tudományágnak és tudományos intézetnek valami formában a katolicizmus a szülőanyja; ő szórta tele Európát előbb nép-, aztán középiskolákkal s végül egyetemekkel, az építészet és festészet remekeivel s az ő keze alatt nevelődtek azok a férfiak, akik évszázados, fáradalmas, egymást felváltó munkában lassankint odaemelték a tudományt, ahol ma van.

De mit ér minden tudomány és művészet, ha magát az embert nem tudjuk boldoggá, vagy ami ezzel egyjelentésű: jóvá tenni s ha nem tudjuk leküzdeni a testi-lelki nyomor és szenvedés kórtüneteit? A katolikus Egyházé az érdem, hogy a társadalmi feszültségeket mindenütt, ahová befolyása elhatott, enyhítette, az egyént belső, átalakító nevelés alá vette, a családi életet megnemesítette, a nyomor és a bűn minden megjelenési formájával szemben gyógyítószerről gondoskodott. Erről is nagyon kevéssé van felvilágosítva a közvélemény. Óriási érdemnek tartjuk, ha valaki ingyen tejet oszt, vagy napközi otthont tart fenn, kórházat, iskolát alapít, kereskedelmi vállalatokkal, gyárak építésével gyarapítja az ország gazdasági életét. De nem vesszük észre, hogy mindez lelki és emberi érték szempontjából mennyire eltörpül egy legkisebb falusi parókia vagy egy apácazárda erkölcsi hatása mellett. Az a falusi hitoktató-káplán, aki mezítlábos gyerekek — a jövő „nép" — előtt a bibliát és katekizmust magyarázza, nagyobb és hatásosabb civilizatórius erőt, szükségesebb értéket jelent a társadalom erkölcsi megnevelése szempontjából, mint tíz vegyészmérnök, aki akár robbanógázokat, akár gyógyszereket talál ki, vagy tíz elméleti tudós, vagy festő vagy színművész.

Erkölcs nélkül nincs rend, nincs béke, boldogság, szeretet, tisztesség, ami erkölcs pedig ma a világon van, azt a katolicizmus nevelte és neveli bele a tömegekbe és népekbe és sértő él nélkül mondhatjuk, hisz oly tudott dolog, hogy ami morál a felekezeteknél van, azt is tőlünk vették át, vagy vitték át magukkal.

Az evangéliumot magát, Krisztust magát, csak álta-

lunk ismeri a világ. Ha azonban ezt tudjuk, akkor nincs okunk véka alá rejteni a gazdagságunkat, nincs okunk görnyedt háttal vállalni a szemérmetlenül tudatlan és arrogáns vádakat a katolicizmussal szemben, hogy maradi, hogy kultúrellenes stb., hanem ellenkezőleg felsőbbségünk boldog tudatában kell ápolnunk a nagy hagyományainkhoz való büszke ragaszkodást. Mi az erkölcsi rend, a tisztult morál, a felsőbbrendűség hatalmas és egyetlen intézményének, kétezeréves akadémiájának vagyunk tagjai; annak a kultúrintézménynek, amely a világnak egyfelől az Assziszi Ferenceket, a Xavérokat, Alajosokat, Istvánokat, Imréket, Árpádházi Erzsébeteket és Margitokat, a Don Boscokat és Hofbauer Kelemeneket adta, a másik oldalon pedig a Michelangelók, Murillók, Danték, Akvinói Tamások, Bonaventúrák, Volta Sándorok és Marconik óriási seregét.

S mert mi tudjuk, hogy a lélek több mint az anyag, az ember több mint a gyár vagy a gép, azért mi nem a kereskedőket és vállalkozókat, nem az import és export növelőit, nem a bankárokat és milliárdosokat tekintjük az emberi társadalom tetejének, hanem a püspököket és papokat, a nagy katolikus prófétákat, tanítókat, mestereket, írókat, tudósokat, művészeket, szónokokat, akik minden egyes újabb nemzedék kis pogányaiból keresztényeket alakítanak s akik Krisztus gondolatainak szédítő magasságát és halott-támasztó erejét képviselik a mi alacsony, üzletes, anyagi és üreslelkű világunkban. Nekünk minden egyes templom: akadémia, minden egyes hittanóra: a kultúra teljesedése, minden feszület az útszélen: egy-egy isteni szikra a porban és sötétségben. Minden másnak értéke efemer, külsőleges és viszonylagos; egy van csak igazán felséges, igazán abszolút értékű s maradandón boldogító: a katolicizmus.

De ha ez így van, akkor miért nem ismertetjük, miért nem tanulmányozzuk ezeket a teljesítményeket? Miért engedjük, hogy ellenségeink és irígyeink torzképet csináljanak Egyházunkból? S miért engedjük,

hogy még saját testvéreink is, ennek a legnagyobb névnek osztályosai, szintén megzavarodjanak e név tiszteletében, hogy úgy tegyenek vele, mint az az elfogult másvallású, aki egyszer a kölni dómot nézte meg és semmi egyebet nem vett észre ezen a páratlan művészi alkotáson, mint azt, hogy az egyik sarokban pókháló és por volt?

Ne áltassuk magunkat: a „mysterium odii", a gyűlölet és népszerűtlenség felséges titka megmarad, amíg katolicizmus lesz és mindig lesznek, akiknek a katolicizmus ép azért lesz gyűlöletük tárgya, mert nagy, mert szép, mert tiszta és mert isteni. A gonosztevők, a sikkasztók, az erkölcstelenek s az üreslelkűek mindig gyűlölni fogják azt a krédót, amelyből a mi morálunk fakad.

De annyit igazán elérhetnénk s el kellene érnünk, hogy legalább a jóakarat és elfogulatlanság lássa meg a katolicizmusban azt a fenséges ragyogást, azt a minden emberin túlemelkedő szépséget és nagyságot, amelyet Krisztus csókja varázsolt örök hozományul az ő menyasszonya arcára.

Protestáns vagy katolikus.

Protestáns vagy katolikus?

Katolikus és protestáns egyaránt tanulhat oly fejtegetésekből, amelyek nem izgatni vagy csalogatni akarnak, hanem egyszerűen a tény állását akarják megállapítani s a kereszténységnek legégőbb sebére kívánunk rámutatni. Nem szabad megengednünk, hogy a tévedés és a hazugság szabadon terjeszkedjenek, az igazság pedig véka alatt maradjon. A Krisztust őszintén szerető lelkeknek joguk van a nyilt beszédre, a tárgyilagos felvilágosításra.

Általános keresztény és nemzeti szempontból alig képzelhető nagyobb baj és átok, mint a keresztények vallási megoszlása. Ez a megoszlás szégyene a kereszténységnek, meggyengítője a keresztény erőknek, rengeteg testvérharcnak és gyűlölködésnek forrása s ami fő, teljességgel ellenkezik Krisztus Urunk akaratával.

Ma ugyanis a kereszténység jókora része nem egységes. Minden ellensége emiatt újjal mutathat ránk s azt mondhatja: ez hát az a vallás, amelyet Jézus Krisztus alapított? A keresztények maguk közt sem tudnak megegyezni s akkor minket akarnak megtéríteni? Hol van az a keresztény szeretet, amely a kereszténységnek alaptörvénye s amelyet a keresztények maguk közt sem tudnak gyakorolni?

Hiába szeretnék egyesek szépíteni ezt a széthúzást. Hiába mondják, hogy a kereszténység belsőleg oly gazdag s Krisztus Urunk tanítása oly sokoldalú, hogy egyetlenegy vallás nem merítheti ki egész igaz-

ságát; azért kell sok. Micsoda kétségbeejtő okoskodás ez! Vajjon erősebb, szebb, gazdagabb így a kereszténység, ha százféle felekezetre szakad, amelyek mind egymást tiporják s gyengítik? S vajjon Krisztus Urunk dicsőségére válnék-e, ha olyan vallást alapított volna, amelynek idők folyamán a belső „gazdagság" és „sokoldalúság" mellett szét kellett szakadnia, zűrzavarba kellett fúlnia? Micsoda nyakatekert, szánalmas beszéd azt mondani, hogy a ház akkor „gazdag" és „sokoldalú", ha falai szétesnek, ha az épület fele romokban, darabokban fekszik; vagy hogy a drága alabástrom-edény akkor értékes, ha — darabokra törjük?

Micsoda imponáló, nagyszerű erő volna valójában az egész kereszténység, ha minden követője egységes volna az egész világon! Mily irígységgel kellene rátekintenie mindenkinek, aki nem tartozik hozzá! Míg így: a kereszténység nagy része olyanfélekép fest, mint nagyszámú vásári árusok csoportja, akik egymás ellen dolgoznak, kiabálnak s miközben egymástól igyekeznek elhesegetni a vevőket, végeredményben önmagukat teszik a vevők szemében nevetségessé.

Egységben az erő. A keresztény felekezetek hadakozása azonban nem jelent egységet, hanem ennek éppen az ellenkezőjét. Épp azért is veszítette el a kereszténység részben azt a társadalomformáló, hatalmas erőt, amellyel azelőtt az évszázadok folyamán a világ boldogulására rendelkezett.

Legvilágosabban a *pogány népek közt* való hitterjesztés terén látni ezt a meggyengülést. A pogányok, pl. a művelt japánok, indusok, kínalak, azt mondják: mit akartok ti minket térítgetni, mikor magatok közt sem vagytok egységesek! Amit az egyik felekezet tanít, lerombolja, megcáfolja a másik. Csakugyan: a pogányoknak nem kell mást tenniök, mint szembehelyezniök az egyik keresztény felekezetet a másikkal: ott az ellentmondás! Amit az egyik tanít, arra a másik azt mondja, hogy hamis. Nem is kell más cáfolatot keresniök. Ezért halad oly lassan előre a pogányok

között a keresztény hitterjesztés ügye! Még ma is több mint 1000 millió ember pogány!

Hasonlókép vagyunk a modern, *európai pogánysággal* is. Európa azáltal lett pogánnyá, hogy a kereszténység hirdetői egymás közt hadakoztak s amit az egyik tanított, azt a másik helytelennek nyilvánította ki. Európa népei ráúntak a folytonos vallási vitákra és nagyon sokan lassan-lassan egyáltalán kivonták magukat a kereszténység tanításának hatása alól. Így született meg a mai hitközöny, az új pogányság.

A modern pogánysággal szemben a megoszlott kereszténység teljességgel tehetetlen. Ugyanígy a modern *erkölcstelenséggel* szemben. Hogyan lépjünk fel pl. a törvénykezéssel, az államhatalommal szemben, ha nem vagyunk egységesek? Ha az egyik megengedettnek tartja a polgári házasságot s az újranősülést, a másik nem? Ha egyik bálványimádásnak tartja, ami a másiknak a legszentebb krisztusi rendelkezés? A liberalizmus, a zsidóság, a szabadkőművesség, a szociáldemokrácia *azóta lett úrrá* Magyarországon is, amióta a felekezeti megoszlás megtörtént. Azóta elég, ha a kereszténység tagadói az egyik fajta kereszténységet állandóan kijátsszák a másikkal szemben. Csakugyan, a destrukció ördögeinek könnyű dolguk volt. Minden keresztény követelménnyel egyszerűen szembeállították a másik fajta keresztények elveit és követelményeit. Tekintélytiszteletet sürgettünk? Hivatkoztak azokra a keresztényekre, akiknek nem kell tekintély. Szent és sérthetetlen keresztény alapigazságokat hangoztattunk? Előhozták azoknak a keresztényeknek iratait, akiknek dogma nem kellett. A közösség és tradiciótisztelet ápolását követeltük? Egyszerre előállottak olyan keresztényekkel, akik az egyéni szabadkutatás és szabadgondolkodás jelszavait védelmezték. Küzdöttünk a szabadkőművesség, a szociáldemokrácia ellen? Utaltak azokra a keresztény felekezetekre, amelyeknek lelkészei tömegestül vettek részt a szabadkőműves páholyok munkáiban s a szocializmus terjesztésében.

A katolikus középkorban pl. a zsidóknak eszükbe sem jutott volna, hogy Európa gazdasági, kulturális, politikai leigázására gondolni merjenek. Szemben találták volna magukat a keresztény tömegek és a keresztény gondolkodás egységével. Ma pedig? A zsidóság Európaszerte alig 10 millió, de valósággal maga alá tiporta a 380 milliónyi európai kereszténységet. Miért? Mert a keresztények maguk közt megoszlottak, s a felforgatóknak elég volt, ha ügyesen felhasználták a keresztények és keresztyének közötti ellentéteket.

A kereszténység megoszlása rengeteg békétlenség és gyűlölködés forrása.

Amióta a keresztények felekezetileg megoszlottak, a vegyesvallású országokban évszázadok óta rengeteg az egyenetlenkedés, békétlenség és gyűlölet. *Már azért sem lehet ez a megoszlás Istennek tetsző dolog.* Isten nem akarhatja a szeretetnek folytonos megsértését, pedig szinte szükségképpen és természetszerűleg fakad ez a vallási egység megbontásából.

Európa élete a vallási megoszlás óta csupa forrongás, csupa harc és békétlenség. Kezdték az úgynevezett vallásháborúkkal, amelyek évtizedeken át vérbe s üszökbe döntötték Európa legvirágzóbb országait. Folytatták a titkos szervezkedéssel, a folytonos aknamunkával az egyes felekezetek között. Irodalmi, gazdasági, társadalmi harcok végtelen sorozata kíséri ezt a vallási megoszlást, s e harcokat a gyűlöletnek, a rágalmazásnak, a hamis vádaknak, a becsmérlésnek, az igazságtalan üldözésnek, sőt a véres kegyetlenkedésnek is valóságos víz- és vérözöne, vagy ha tetszik: folytonosan sistergő lávafolyama kísérte. Ami a legkülönbözőbb nem-katolikus felekezeteket ma is összetartja, bizony nem a hittan (mert hiszen ebben eltérnek egymástól is), hanem a gyűlölet az ősegyház, a katolicizmus ellen. S ez a gyűlölet oly erős, hogy számtalanszor felhangzott ez a jelszó is: inkább me-

gyünk a zsidókkal, a szocialistákkal, a szabadkőművesekkel, csak a katolikusokkal nem!

Keresztény dolog-e, Krisztus Urunk szellemének megfelelő s a felebaráti szeretet parancsával egyező jelenség-e ez a szörnyű megoszlás, ez a szeretetlen versengés és gyűlölködés? Van, aki erre is azt mondja: csak hadd versengjenek a keresztény egyházak a jónak terjesztésében. Csakhogy nem a jónak terjesztésében versengenek, hanem egymás leszólásában, gyengítésében, kiszorításában. Aki ezt „szent versengésnek" nevezi, nem tudja, mit beszél.

A kereszténység megoszlása nem lehet Krisztus Urunk akarata.

Feltehető-e, hogy Krisztus Urunk ezt a zűrzavart, azt a gyűlölködő versengést akarta volna?

Ellenkezőleg! Hiszen ő kimondottan *csak egy* egyházat akart s előre tiltakozott minden egyenetlenség, minden széthúzás, minden felekezetrombolás ellen! Ő egységet akart s egységért imádkozott! Lássuk csak ezt közelebbről!

Azt mondotta Krisztus Urunk Péter apostolnak: „Te kőszál vagy s én erre a kőszálra fogom építeni anyaszentegyházamat". (Máté 16, 18.) Tehát anyaszentegyház*amat* és nem egyház*aimat*. Krisztus csak egy egyházról beszélt. S erről azt mondotta: „Aki az anyaszentegyházra nem hallgat, legyen neked mint pogány és vámos". (Mt. 18, 17.) Mindig csak egyes-számban beszél: *az* anyaszentegyházról, nem az anyaszentegyház*ak*ról.

Nem is akarta, hogy ez az egyház *több felekezetre oszoljon*. Az utolsó vacsorán határozottan azért imádkozott, hogy akik benne hinni fognak, „egyek legyenek, amint én és az Atya egy vagyunk". „Legyenek tökéletesek az egységben": így imádkozott az Atyához. S ezt ötször is ismételte. (Ján. 17.) Tehát semmiesetre sem akart szétszakadozott, felekezetekre bomlott kereszténységet.

Mi több: Jézus Krisztus mindenkit egyenesen *lázadónak és pogánynak tekint,* aki az általa alapított anyaszentegyházzal szemben visszavonást támaszt. Azt akarja, hogy minden versengést végső fokon „az Egyház", *az ő egy egyháza* elé kell vinni s ennek döntését mindenkinek el kell ismernie. „Ha pedig valaki, úgymond, az egyházra nem hallgat, legyen neked mint *pogány és vámos* (nyilvános bűnös)". (Mt. 18, 17.) Ez csak eléggé világos beszéd! Krisztus Urunk az egységet a Péterre alapított egyház iránt való hűségben s engedelmességben jelöli meg. Ő tehát semmiesetre sem akarta, hogy akik engedetlenek a Péterre alapított egyházzal szemben, azok magukat törvényes egyháznak tekintsék s hogy így több keresztény „egyház" vagy felekezet legyen egymás mellett. Krisztus szerint csak kétféle lehet az ember: vagy igazán keresztény s akkor az általa alapított és Péterre mint kőszálra épített egyháznak fogad szót, vagy elszakad ettől az egyháztól s akkor — „pogány és vámos". Értsük meg jól: nem ilyen vagy olyan felekezetű keresztény, hanem egyszerűen pogány és vámos. Krisztus Urunk nem ismert engedetlen, Péter egyházától különvált kereszténységet. Nem ismert felekezeteket.

Amikor pedig Jézus önmagáról mint jó pásztorról beszélt, szintén azt mondotta, hogy vannak ugyan még juhai, amelyek nem tartoznak még az ő aklába, de úgymond: „Ezeket is el kell hoznom, hogy egy akol (nyáj) legyen és egy pásztor". (Ján. 10, 16.) Világos tehát, hogy az Úr Jézus nem szétszakadozott, részekre vált, megoszlott nyájat akart, nem gyűlölködő, egymással hadakozó felekezeteket, hanem „egy akolt (nyájat) és egy pásztort". Ha ez sem jelenti a vallási egységet, nem tudjuk, mit jelenthetnek Krisztus szavai.

Szent Pál apostol is azt mondja az Írásban: „Kérlek benneteket, atyámfiai, hogy ne legyenek köztetek szakadások". (1 Kor. 1, 10.) „Egy az Isten, *egy a hit,* egy a keresztség." (Ef. 4, 5.) Szent Pál csak *egy hitet* ismert, csak *egy hitet* prédikált. Ahol többféle hit van, ott egynek kivételével *mind hamis.*

Hasonlókép az összes szentatyák, például Szent Ambrus és Szent Ágoston. Mindig csak *egy egyházról* beszélnek s azt mondják, aki megzavarja az egységet, aki nem tart az egy anyaszentegyházzal, az *kirekeszti magát Krisztus hívei közül.* „Nem lehet annak atyja az Isten, akinek nem anyja az egyház", mondja Szent Ciprián, karthágói püspök és vértanu (250 táján).

Már most hogyan lehet igazuk azoknak, akik azt mondják, hogy „mindegy, ki milyen hiten imádja az Istent"? Ha egyszer Krisztus Urunk azt akarta, hogy minden keresztény ugyanazon egy anyaszentegyházba tartozzék, s erre az egyházra hallgasson, akkor már nem elég az üdvösségre, hogy csak éppen az Istent imádjuk, de annyiféleképpen, annyi egymással ellenkező módon, ahogy jól esik. Ez egyenesen beleütközik Krisztus Urunk utolsó-vacsorai főpapi imájába, ahol azért könyörgött az Atyához, hogy hívei „mind egyek legyenek", „tökéletesek az egységben". (Ján. 17, 21—23.)

A legszentebb kötelesség.

Mindebből következik, hogy akik akár a VI., akár a IX., akár a XVI. században elváltak a törvényes egyháztól, a Krisztus alapította *egységes* kereszténységtől, *legsúlyosabban vétkeztek Krisztus törvénye s parancsa ellen.* Meghazudtolták, szégyenbe vitték Krisztus szeretetparancsát, egységtörvényét s azt a főpapi imát, amelyet az utolsó vacsorán oly megható szavakba foglalva intézett az Atyához összes híveinek egységét illetőleg. Az ő vétkük, hogy ma millió és millió keresztény születik bele a vallási széthúzásba, a felekezetekbe s gyermekkorától fogva megtanulja az ősegyházat gyűlölni, sanda szemmel nézni s legtöbbje sohasem is ébred rá a belátásra, hogy a dolgok nincsenek így rendjén, ahogy vannak. Sőt a legtöbb nem is kérdezi többé, hol az igazság; még a gyanúja sem kel fel benne, hogy téves úton jár, vagy hogy utána kellene néznie, vajjon hát igazuk volt-e a XVI. század úgynevezett reformátorainak, amikor

minden jog és krisztusi törvény ellenére ily fenekestül megbontották a kereszténység vallási egységét.

Ma már a felekezeti hitoktatás is egyes felekezetekben többnyire abban merül ki, hogy a felekezeti széthúzás gondolatát ápolja s a felekezetek tagjaiban gyűlöletet s ellenszenvet kelt a keresztény egység gondolatával szemben. Nem is remélhetni, hogy ez a gyűlölködés egyhamar eloszoljon. Azt azonban lehet és szabad remélnünk, hogy lesznek mégis igazságkereső emberek, akik észreveszik tévedésüket s keresni kezdik a vallási egység útjait. Ezekre nézve a legszentebb kötelesség, hogy az igazságot őszintén keressék s akárhol találják, fenntartás nélkül kövessék! Így legalább részben vissza lehet majd állítani a keresztény egységet Krisztus szándéka s világosan hirdetett akarata szerint.

Hogyan lehetne a kereszténységet ismét egyesíteni?

A keresztények egyesítését két különböző módon képzelhetjük el.

Egyesek úgy képzelik ezt az egységet, hogy minden vallás *mondjon le a saját különleges tanairól,* szokásairól, szertartásairól és szervezeteiről s valami közös alapon szövetkezzék. Ezt a következményt azzal a szép szólammal szokták néha díszesíteni, hogy „ne keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít".

Akik így beszélnek, nem gondolják meg, hogy mindenekelőtt Krisztus Urunk nem így képzelte az egységet az ő egyházában. Nem azt mondta, hogy akinek kifogása van az egyház tanai vagy rendeletei ellen, alkudozzék s majd valahol feleúton találkozni fognak; hanem azt mondotta: „Aki az egyházra nem hallgat, legyen neked mint pogány és vámos". Azaz az egység nem az alkudozásban áll, hanem a *hűségben és engedelmességben a Krisztus rendelte egyházi tekintély iránt.*

Másodszor azt sem gondolják meg az ilyen „közös alapot" keresők, hogy ilyen közös alap *nincs és nem*

is lehet. Mert nincs ma már a kereszténységnek olyan alaptanítása, amelyben minden fennálló keresztény felekezet megegyeznék. S nem is lehet, ha egyszer az egyik oldalon az az elv, hogy mindenki hisz, amit akar, vagy amit jónak lát, vagy amit a Szentírásból a saját egyéni belátása szerint kiolvas. Hiszen vannak már protestáns irányok, amelyek *még Jézus Krisztus istenségét sem fogadják el,* sőt a személyes, teremtő Istent sem különböztetik meg a panteista értelemben vett, tehát pogány istenfogalomtól. Egyes protestáns lelkészek nyiltan hirdetik, hogy nincs túlvilág, nincs halhatatlanság, nincs csoda, nincsenek szentségek, az ima felesleges; sőt van, aki magának Jézus Krisztusnak történelmi létezését is tagadja. (Kalthoff brémai lelkész és iskolája.) Az evangéliumot és a szentírást már nagyon sok protestáns lelkész és „hittudós" merő emberi találmánynak jelenti ki s nem tekinti többé Isten igéjének. Hát akkor mi legyen az a bizonyos közös alap? Mi is legyünk-e talán hitetlenek, szentírástagadók, Krisztustagadók? Ezen az alapon persze egyesülhetünk, igen ám, de akkor *már nem vagyunk keresztények.*

A protestáns és keleti felekezetek ismételten tartottak nemzetközi és felekezetközi tanácskozásokat az egység helyreállítására, még legutóbb Stockholmban és Lausanne-ban is. A hittani kérdések terén azonban semmit, teljességgel semmit sem végeztek. Még csak nem is merték tárgyalni a hittani ellentéteket és eredménytelenül váltak szét. Nem is csoda! Már vagy száz évvel ezelőtt megmondta Harms, hírneves protestáns lelkész: „Amiben a különböző protestáns felekezetek és irányok egymásközt megegyeznek, az *ráférne a hüvelykujjam körmére!*" Egy másik protestáns lelkész szerint pedig: ha a szentírásból kihagyjuk mindazt, amiben mi protestánsok nem tudunk egymásközt megegyezni, nem marad más hátra az egész szentírásból, mint a — *fődele!*

Az egység keresésének egyetlen észszerű módja tehát az, hogy keressük: *melyik az az egy, törvényes*

egyház, amelyet Jézus Krisztus alapított, s amelytől eltérni az ő határozott parancsa szerint senkinek sem szabad?

Melyik az igaz Egyház?

Melyik hát az igaz egyház? A katolikus-e? A református-e? A luteránus-e? A zwingliánus-e? Az unitárius-e? A baptista-e? A metódista, a mormon, az üdvhadsereg-e? Vagy talán a görögkeleti felekezet? Meg lehet-e hát ismerni a sok felekezet között az igaz Egyházat?

Különös volna, ha Krisztus olyan egyházat alapított volna, amelyet nem lehetne megkülönböztetni a tévedésektől.

Hogyne lehetne megkülönböztetni!

A törvényes egyház az, amelyet *Jézus Krisztus alapított* s amely *azon az alapon áll ma is, amelyre Krisztus felépítette.*

De hát tudjuk-e, milyen alapon építette fel Krisztus Urunk az ő egy igaz Egyházát?

Hogyne tudnók! Ott van az Máté 16 és János evangéliumának 21-ik fejezetében.

A Máté 16-ik fejezetében Krisztus Urunk azt mondja Péternek: „Te kőszál vagy és én erre a kőszálra fogom felépíteni Anyaszentegyházamat". János 21-ik fejezetében pedig ismét csak Péternek ezt mondja az Úr: „Legeltesd az én juhaimat, legeltesd az én bárányaimat". Ezért is ismerték el Pétert fejüknek a többi apostolok, mint ez az Apostolok Cselekedeteiből többszörösen kimutatható (1, 15; 2, 14; 10; 15, 7.).

Ebből aztán napnál világosabb, hogy az az igaz Egyház, *amelyet Jézus Péterre épített,* Péterre bízott, vagyis amelynek Peter volt az első kormányzója. Melyik ez az Egyház? *Melyik a Péter Egyháza?*

Péter apostol elsőben Antiochiában telepedett le, azonban innen *Rómába tette át székhelyét.* Ezt ma már Harnackkal együtt minden komoly protestáns történész is elismeri. Szent Péter is mint római püspök halt meg vértanui halállal. A római székben utódja lett

Linus, utána Klétus, utána Kelemen... És így tovább, szakadatlan sorban, egészen a ma uralkodó XI. Pius pápáig. Péter volt az első római püspök, vagyis *az első pápa*. Mert a „pápa" szó voltakép csak annyit jelent, mint „római püspök", „Péter" utódja.

A római katolikus Egyház tehát az az egyház, amely ma is Péter sziklájára van építve, azaz Péternek és törvényes utódainak kormányzata alatt áll. Ehhez az Egyházhoz ma körülbelül 340 millió ember tartozik a világ minden részében. Ez a világ legnagyobb vallása és egyháza.

Szent Péter nem a luteránus egyházat kormányozta, sem a reformátust. Mert ezeknek akkor még nyomuk sem volt. Csaknem 1500 esztendőnek kellett elmúlnia az Egyház alapítása után, míg ezek az újfajta vallások keletkeztek. Hogy lehet akkor arról szó, hogy ezek azonosok volnának az evangéliumi apostoli, krisztusi alapítású Egyházzal?

Hát a többi felekezetek? Legnagyobb közöttük a görög nemegyesült egyház. Van vagy 160 millió híve. Mióta van? Csak 1054 óta. Emberek építették, emberek szakították le a Szent Péterre alapított, eddig egységes Egyház testéről.

Hogyan lehet Krisztus igaz egyháza az, amely 1000 évig, vagy 1500 évig nem is létezett? 1500 évig csak katolikus Egyház volt s a protestantizmusnak még a nevét sem ismerte senki. Mégis ez volna a Krisztus igaz Egyháza? Ezt építette-e Krisztus Urunk Péterre? Hiszen ők éppen azért szakadtak el, mert nem akartak tovább is Péter szikláján állni.

És ki alapította ezeket az újabb egyházakat vagy felekezeteket? A *görögkeletit* egy Photius nevű erkölcstelen politikus, majd Cerulárius Mihály (1054-ben) szakították el az Egyháztól. S tették ezt csak azért, hogy a konstantinápolyi püspök lehessen az egyház feje, s ne kelljen engedelmeskednie másnak. Ez bizony nem a Krisztus tanítása szerint történt!

Hát a protestáns vallásokat kik alapították?

Az *evangélikus felekezetet* a német Luther Már-

ton alapította 1517-ben. Életéből annyi bizonyos, hogy nem volt valami erkölcsös ember. Közismerten iszákos és szenvedélyes volt, megtagadta papi fogadalmát és egy kiugrott apácával (a „Katival", ahogy ő nevezte) „házasságra" lépett. Írásai ma is megvannak s azokban bizony csak úgy hemzseg a szitok, a szennyes beszéd, a szemérmetlenség. Azt tanította, hogy az ember nem tud meglenni szenvedélyeinek kielégítése nélkül s hogy az embernek nincs szabadakarata. Elég, ha az ember hisz, akkor már üdvözül. A jócselekedetek, a tiszta, erkölcsös életmód nem szükségesek. „Vétkezzél erősen és higyj még erősebben", ezt prédikálta magának is, másoknak is. Hesseni Fülöp fejedelemnek megengedte a két feleség tartását. Az eszem-iszomba valósággal belefúlt s túltáplálkozás következtében halt meg.

Ez volt volna az igaz vallás megalapítója? Isten szent és tisztalelkű emberekkel szokta műveit előmozdítani, nem ilyen erkölcsileg gyenge emberekkel.

De ha Luther szent és tisztaerkölcsű ember volt volna is, akkor is kérdem: ki bízta meg, hogy új vallást alapítson? Honnan vette erre a jogot és küldetést? Mikor egyszer az Írásban az áll, hogy „senki sem vethet más alapot, mint amely vettetett: Jézus Krisztus"? (1. Kor. 3, 11.) Mikor Szent Pál azt mondta, hogy „ha akár angyal jönne is le az égből s más, új evangéliumot hirdetne, átok alatt legyen"? (Gal. 1, 8.) Luther maga sem állította soha, hogy törvényes alapon áll, vagy éppen hogy Péter kőszikláján akarná megőrizni az Anyaszentegyházat. Hiszen úgy gyűlölte a pápát, Szent Péter törvényes utódját, mint az ördög a szenteltvizet. Tehát alkotása sem volt Isten műve, nem volt törvényes, nem volt helyes.

Hiába mondták rá utóbb párthívei, hogy ő csak meg akarta *tisztítani* az Egyházat. Mert először is éppen nem tisztította meg, hanem csak még nagyobb erkölcsi felfordulást és hitbeli összevisszasságot okozott. Másodszor a tisztításnak nem az a módja, hogy lázadást szítunk a törvényes egyházi felsőbbség ellen. Har-

madszor a luteránus vallás és felekezet bizony egészen más, új vallás, amely az addig közös katolikus vallásnak sok tekintetben ellentmond; tehát nemcsak „tisztítás", hanem csakugyan „újítás" és „elszakadás". Ez pedig Krisztus Urunk és az apostolok rendelésébe ütközik.

A *kálvinista* vagy *református vallást* Kálvin János nevő francia ember alapította, akit békétlen, türelmetlen viselkedése miatt kiűztek Franciaországból. Akkor Svájcba ment s Genfben sikerült felütnie tanyáját. Neki sem volt semmiféle törvényes küldetése, nem volt sem pap, sem püspök. Sikereit rendkívül szenvedélyes, gyűlölködő, izgató hangjának köszönhette. Rávette a genfieket, hogy engedjék át neki a város vezetését. Igy aztán rákényszerítette az embereket az ő új tanának követésére. Aki nem fogadott szót, azt börtönbe csukatta vagy kivégeztette. Egy Szervet Mihály nevű embert, mert ellentmondott neki, máglyán elevenen elégettetett s hasonlókép kergetett önhatalmúlag halálba még vagy hatvan embert. Ez a gyűlölködő ember lett volna az Isten választott eszköze, hogy általa új Anyaszentegyházat alapítson? De ki bízta meg vele? Hol van a bizonyíték, az isteni küldetés? És hogyan egyeztethető össze az ő fellépése Jézusnak és az apostoloknak azzal a tanításával, hogy csak egy Egyház van és ez az Egyház mindig sértetlenül megmarad a világ végezetéig? „A pokol kapui nem vesznek erőt rajta"? (Mt. 16, 18.)

Mert vagy volt Luther és Kálvin előtt is igaz kereszténység, *vagy* nem volt. Ha volt: nem volna szabad a meglévő helyett újat csinálni, főleg minden felsőbb parancs és isteni megbízás nélkül. Ha nem volt: akkor hát Krisztus Urunk nem mondott volna igazat. Mert ő bizony azt mondta, hogy az Egyházzal, az ő egy Egyházával marad *mindennap* a világ végezetéig s a „pokol kapui nem vesznek erőt rajta".

Azt mondták a reformátorok, hogy az Egyház „megromlott", nekik kellett azt megjavítani. De ha

„a poklok kapui nem vehettek erőt rajta"? Hogyan lehet akkor azt mondani, hogy az Egyház „megromlott"?

Persze voltak, minden időben voltak Júdások, voltak az Anyaszentegyházban is rossz emberek, talán még papok és püspökök is. De az Anyaszentegyház maga: hite, szervezete, szelleme nem romlott meg soha. Vajjon Jézus apostolai tévúton jártak, mert akadt köztük egy Judás? Sőt, amit a reformátorok műveltek, csak még rosszabbá tette az embereket. Luther maga panaszkodik, hogy „amióta az evangéliumot hirdetjük, az emberek hétszer olyan gazok, gyilkosok, erkölcstelenek, házasságtörők lettek, mint azelőtt".

Hát akkor hol volt az egyházszakadásra a jogalap?

Hogy a protestantizmus mégis elterjedt, bár semmi jogalapja nem volt, nem nehéz megérteni. Az erkölcsileg lecsúszott embereknek tetszett, hogy most majd nem kell gyónni, nem kell böjtölni, szigorú bűnbánatot tartani, nem kell a szenvedélyeket fékezni, nem kell jócselekedeteket gyakorolni. Tetszett az új vallás, mert sokkal többet engedett meg, mint a régi. A nagyurak pedig, főleg a fejedelmek, örültek neki, mert Luther és Kálvin azt tanították, hogy az újhitű fejedelmek szabadon elfoglalhatják a katolikus Egyház javait és birtokait. Ez a kapzsiság terjesztette aztán el a protestantizmust. A legtöbb úgynevezett vallási felkelés, pl. az egész 30 éves háború nem volt más, mint rablás, szabad prédálás, a „vallásszabadság" ürügye alatt.

Angolországban úgy terjedt el az új vallás, hogy VIII. Henrik angol király ráúnt a feleségére s mivel a pápa nem engedhette meg neki, hogy törvényes feleségét eltaszítsa s helyette a szeretőjét vegye el, az angol király erőszakkal behozta az új vallást. Akkor aztán még öt feleséget vett egymásután. A katolikusokat ő és törvénytelen leánya, Erzsébet királynő, ezrével küldték a kínhalálba, akasztófára, hóhérbárd alá. Így lett Angolország protestánssá. Hasonlókép történt

Svédországban, Dániában s Németország nagy részében.

Magyarországra az újítókat II. Lajos szerencsétlen királyunknak felesége, Mária udvaroncai csempészték be. A magyarok először hevesen védekeztek ellenük, a nagy magyar jogtudós, Werbőczy kezdeményezésére törvényt is hoztak, hogy aki Luther tanait Magyarországon hirdetni meri, „égettessék el". A mohácsi vész után azonban az ország pöspökök nélkül maradt, mert azok nagyrészt elvesztek a haza védelmében; a török pedig mindenképpen támogatta a protestantizmus terjedését, mert abban a nemzet meggyengítőjét látta. Az urak és városok siettek a katolikus Egyház megmaradt javait lefoglalni s protestáns papokat hozattak Németországból, hogy a népet lecsendesítsék s rablásaikat jogos színben tüntessék fel. Sok helyen a rossz papok maguk, elúnván a szigorú egyházi életet, megnősültek s az új tan mellé állottak; ezek aztán az urakkal együtt a népet tudta s akarata ellenére terelték bele az új vallásba. Így lett például református Debrecen városa is. A nép maga sokáig észre sem vette a változást, mert a protestáns lelkészek, csak hogy símábban menjen minden, kezdetben még gyóntattak és miséztek is, pedig nem voltak felszentelt papok. A protestánsok később a törökökkel szövetkeztek a magyar király ellen, rablóhadjáratokra indultak a töröktől meg nem hódított területekre s hogy felkeléseiknek szép címet adjanak, vallási ürügyeket rángattak elő. Később aztán mindinkább sikerült a katolikusokat háttérbe szorítani s miután rengeteg katolikus templomot elvettek s rengeteg jó magyar vér folyt el hiába, sikerült állandósítaniok a testvérviszályt s a vallási egyenetlenséget az országban.

A protestantizmust tehát sem alapjaiban, sem terjedésében nem lehet törvényes vallási fejlődésnek nevezni. Egyszerű egyházi forradalom volt az, a törvényes, Krisztus-alapította, egységes Egyház ellen.

Természetesen a későbbiek, akik már úgy születtek bele az új hitbe s akiknek gyermekkoruktól fogva

azt tanították, hogy a reformáció csak „megújította" és „megtisztította" a régi hitet, amely babonaságba és bálványimádásba esett: minderről nem tudnak s így nem is tehetők felelőssé az eredeti szakadásért.

Az igaz Egyház jelei.

Az apostoli hitvallásban, amely maguknak az apostoloknak korából való, mindnyájan ezt imádkozzuk: *„Hiszem az egy, szent, egyetemes és apostoli Anyaszentegyházat"*. Az eredeti görög szövegben a „egyetemes" így van adva: „katholikén", azaz maga az apostoli hitvallás kimondja, hogy az igaz Egyház a „katolikus" Egyház. Tudniillik az egyetemes, egységes Egyház, amely mindenütt ugyanaz, amely az egész világon el van terjedve, amely nem „ev. ref." vagy „ág. ev.", amely nem Lutherről vagy Kálvinról van elnevezve, hanem egyszerűen „az egyetemes", a „katolikus Egyház".

Az apostoli hitvallás szerint a Krisztus igaz Egyháza *„egységes", „szent", „egyetemes" és „apostoli"*. Melyik vallásra illenek e jegyek? Csakis a katolikusra.

A katolikus Egyház *„egységes"!* Itt nem változtatják a tanítást, mint a protestáns felekezeteknél. Mert itt nem az egyes emberre van bízva, hogy a maga eszével süsse ki a „szentírásból" annak igaz értelmét. Hanem itt egységes tanítóhivatal van, a központi tekintély, a „szikla", amelyen a pokol kapui erőt nem vesznek. A protestánsoknál nincs végső tanítói tekintély: minden lelkész azt hirdeti, amit akar. Nézzétek meg a németországi protestánsokat vagy az anglikánokat. Akárhány papjuk, sőt „püspökük" is van már, aki *Jézus Krisztus istenségét is tagadja,* azt mondja, Jézus a valóságban sohasem élt, a kereszténységnek egész alaptana merő hazugság. Ezek volnának Krisztus igaz Egyháza? Akik már nem is hisznek Jézus Krisztusban? Viszont a katolikus Egyházban soha sincs ingadozás, soha sincs széthúzás a tanításban; mert itt csakugyan „egy az Isten, *egy a hit,* egy a keresztség". A katoli-

kusok mind az öt világrészen ugyanazt hiszik; ugyanazt a XX. században, a X-ikben, az I-ben.

A katolikus Egyház *szent*. Luther Márton maga panaszolta, hogy az ő vallása által az emberek csak gonoszabbak, kétszínűbbek, tisztátalanabbak lettek. Ő maga jó példát adott nekik mindebben. Kálvin János maga volt a kevélység és a rideg, vérszomjas kegyetlenség. A katolikus Egyházban is voltak és vannak bűnös emberek, még papok is, sőt még néhány rossz pápa is akadt (a sok szent között); de az *Egyház* maga soha másra mint jóra és nemesre az embereket nem tanította. Azért is van a katolikus Egyházban annyi nagyon istenfélő, nagyon tiszta erkölcsű ember; azért vannak a katolikusoknak nagy szentjeik, csodálatos hithőseik s vértanuik milliónyi számban, aminők a protestánsoknál egyáltalán alig találhatók. Szent Ágoston és Szent Ambrus, Szent Sebestyén és Szent Ciprián, Szent Ágnes és Szent Cicelle, Szent István s Szent László királyok, Szent Margit és Szent Erzsébet, bizony mind *katolikusok* voltak! Hasonlókép Assziszi Szent Ferenc, akit a protestánsok most szeretnének utólag szintén megtenni protestánsnak! Hasonlókép katolikus volt Xavéri Szent Ferenc, India nagy apostola és Páduai Szent Antal, Kapisztrán Szent János, Gonzága Szent Alajos, Páli Szent Vince, a szeretet apostola, Lisieuxi Kis Teréz, az ártatlanság és istenszeretet csodája... Hol van a protestánsoknál csak *egy* ilyen csodálatos angyal is, olyan lelki nagyság, aminő pl. Lisieuxi Kis Teréz volt? A katolikusoknál vannak ily szentek ezrével, náluk egyetlenegy sem! Vajjon melyik egyházra illik az apostoli hitvallás szava: Hiszem az egy, *szent* Anyaszentegyházat?

A katolikus Egyház *katolikus*, azaz egyetemes, azaz nem csupán nemzeti, helyi egyház, aminő eredetileg a luteránus volt (német) s a kálvinizmus (Genf).

A katolikus vallás egyetemes, mert az egész világon el van terjedve s mellette a hívek számát illetőleg is a többi keresztény alakulatok egyszerűen eltör-

pülnek. Valósággal olyanok, mint vékony kis erecs kék egy óriási folyam mellett.

Ime, a főbb vallások összehasonlító képlete:

Végül a katolikus Egyház az *apostoli* Egyház, mert Péterre megy vissza, mint már fentebb láttuk. A mai pápának 260 törvényes elődje van, akik megszakítatlan láncolatban következtek egymásután. Minden más vallás vagy felekezet későbbi, emberi alapítás, csak a katolikus Egyház apostoli, sőt krisztusi eredetű.

Tehát a katolikus Egyház Krisztus igaz Egyháza. A többi csak ennek nevezi magát, de okos ember könnyen eligazodik benne, hol van az igazság.

Az igaz Egyház ismertetőjelei.

Krisztus igaz Egyházának még számos ismertetőjele is van; ezek közül csak néhányat említünk itt fel.

1. Krisztus Urunk határozottan elrendelte Egyházában a *bűnbocsátás és bűnfenntartás* hatalmát. „Akiknek megbocsátjátok bűneiket, meg vannak bocsátva; akiknek pedig megtartjátok, meg vannak tartva" (Ján. 20, 21—23). Az Egyháznak ezt a bűnbocsátó és bűnfenntartó hatalmát természetesen *észszerűen s igazságosan* kell használnia, az egyes hivők lelkiállapotának s jobbulási készségének mértéke szerint, vagyis a bűnök ismerete, önkéntes bevallása alapján. Máskülönben megtörténhetnék, hogy az Egyház rendszertelenül és igazságtalanul gyakorolná ezt a hatalmat: az egyiknek megbocsátaná vétkeit, aki pedig ezt nem érdemli meg, a másiknak pedig megtartaná, holott ez meg éppen méltó volna a bocsánatra. Az Úr Jézus tehát a bűnbocsátást mint észszerű feltételhez, a bűnök bevallásához kötötte s így is gyakorolták ezt az őskeresztények már a legelső időktől fogva. Hogy a gyónás az őskeresztényeknél csakugyan megvolt, abból is látható, hogy a második század közepén külön eretnekség is keletkezett a bűnbocsánat módja és kiterjedése körül, amennyiben egyesek azt mondták, hogy bizonyos főbenjáró bűnöket a halál napjáig nem volna szabad megbocsátani az Egyháznak.

Már most a legtöbb protestáns felekezetben a gyónásnak s a bűnbocsátó és bűnfenntartó hatalom gyakorlásának ma semmi nyoma. Semmi nyoma: mert az az általános „bűnvallomás", amelyet időnkint használnak, nem igazi gyónás, nem bűnbevallás, hanem csak általános szólam, amelyre nem következik „megbocsátás" vagy „megtartás", szóval bírói ítélet. De ennek nem is volna náluk semmi alapja: mert a protestánsoknál nincs igazi, felszentelt pap, aki a bűnök meghallgatására, vagy éppen a feloldozás és megkötés gyakorlására Istentől fel volna hatalmazva. Kitől is kapná

a protestáns lelkész a bűnbocsátó hatalmat? Letért annak az Egyháznak az alapjáról, amelyhez Jézus ezt a hatalmat kötötte!

Ahol azonban ily fontos krisztusi intézmény hiányzik, ahol a gyónás és a bűnbocsánati hatalom rendes gyakorlása nincs meg, ott nem lehet a Krisztus igaz Egyháza sem.

2. Krisztus Urunk a legünnepélyesebben hangoztatta a kafarnaumi beszédben, hogy *az ő teste valóban étel és az ő vére valóban ital,* tehát hogy az Oltáriszentségben ő maga van jelen, testével, vérével, istenségével s emberségével. „Ez az én testem" s „Ezt cselekedjétek az én emlékezetemre", mondotta ő (Luk. 22, 19). A reformátorok nem tudnak mit csinálni ezzel a világos krisztusi szóval. Nem akarnak hinni benne. Hogy hogyan magyarázzák, erre nézve mindegyiknek más volt a véleménye. Az egyik szerint Jézus jelen van az Oltáriszentségben a kenyér és bor színe alatt, de csak az áldozás (úrvacsoraosztás) pillanatában; a másik szerint nincs jelen, csak úgy hat, mintha jelen volna; a harmadik szerint nincs jelen, csak jelképezi a kenyér s bor. Ezzel szemben az Úr Jézus határozottan így mondta: *„Ez az én testem".* Csak a katolikus Egyház tartja be tehát s követi őszintén, teljes, élő hittel, amit az Úr Jézus mondott, s nem csűr-csavar az ő kijelentésén. Hiszen ha Jézus másképp értette volna szavait, meg kellett volna magyaráznia, hogy csak képletesen beszél. Szent János evangélista (6. fej.) azt mondja, hogy a zsidók nagyon megütköztek ezen az ő kemény beszédén s „már többé nem jártak vele"; pedig ha csak képletesen értette volna az Úr Jézus, hogy ő maga akar táplálékunk s lelki eledelünk lenni, hogy nem „valójában", hanem csak bizonyos átvitt értelemben akar jelen lenni köztünk a kenyér színe alatt: a zsidóknak nem volt volna okuk ezen oly nagyon csodálkozni s akkor az Úr Jézusnak sem volt volna szabad őket egyszerűen távozni hagyni. Azt kellett volna mondania: „tévedés, nem így értettem". De

ő csak megismételte és megerősítette előbbi szavait s hozzátette: Bizony, bizony mondom nektek: „aki nem eszi az én testemet... abban nem lesz élet". Egyszerű hitet követel, nem kimagyarázást és megalkuvást. Minthogy tehát egyedül a katolikus Egyház hiszi s gyakorolja az Úr Jézus tanát az Oltáriszentségről s az ő csodálatos, titokzatos jelenlétéről a kenyér és bor színe alatt, egyedül a katolikus Egyház tekinthető Krisztus igaz s hű Egyházának.

3. Krisztus Urunk a *házasságot* szentnek, egynek, felbonthatatlannak jelentette ki. „Aki elbocsátja feleségét és mást veszen, *paráználkodik;* és aki férjétől elbocsátottat veszen, *paráználkodik*", mondja. (Luk. 16, 18.) Hasonlókép beszél Szent Pál az Úr nevében: „Azoknak pedig, akik házasságban vannak, nem én parancsolom, hanem az Úr: hogy a feleség *el ne váljék férjétől.* Hogyha elválik, *házasság nélkül maradjon* vagy béküljön meg férjével. És a férfiú el ne bocsássa feleségét" (I. Kor. 7, 10, 11). Ugyancsak Szent Pál írja ezt is: „A férjes asszonyt törvény köti az életben lévő férjéhez, de felszabadul a férfi törvénye alól, ha a férj meghal. *Házasságtörőnek* mondják, ha más férfié lesz, amíg a férj él" (Róm. 7, 2—3). Jézus megengedi ugyan, hogy a házasságtörő hitvestársat „elbocsássák", azaz vele az életközösséget megszüntessék (Mt. 5, 32), de nem engedi meg, hogy ilyenkor az egyik fél újra nősüljön vagy újra férjhezmenjen, míg a másik fél életben van.

Jézusnak ezt a világosan s ismételten kimondott evangéliumi törvényét *csak a katolikus Egyház tartja be komolyan.* A protestánsok megengedik az elválást és újra nősülést, ami pedig az Úr Jézus szerint határozottan „paráználkodás", „házasságtörés", törvénytelen viszony. Arról nem is beszélek, mily átka az emberi társadalomnak s a gyermekek egészséges fejlődésének az a könnyelműség, melyet ezek az elválások magukkal hoznak („polgári házasság") s mennyire aláássák a nő s a család megbecsülését,

amikor felbonthatatlan szentség helyett puszta ideig-óráig való világi szerződéssé alacsonyítják a férfi és a nő viszonyát. A válások s újraházasodások pusztító hatásain ma már minden pártállású komoly emberek szinte kétségbeesnek: pedig az egész felfordulást csak a protestáns felekezetek okozták, midőn ebben nyiltan szembefordultak Krisztus tanításaival. Tehát már ez is jele annak, hogy Krisztus igaz egyházától távol vannak.

4. Krisztus Urunknak megtestesülésében s földi életében nagy szerepet vitt az ő *szűzi édesanyja, Mária,* akit Isten maga nem átallott így köszönteni az angyallal: „Üdvözlégy, malaszttal teljes, az Úr van veled!" A Szentírás külön hangoztatja Mária szűzességét az Istenember világrahozatalában. Nagyon természetes, hogy mint minden jó fiú, Jézus is megkívánja, hogy anyját is tiszteletben tartsák azok, akik őt tisztelik. A kereszténység ezért kezdettől fogva nagy tisztelettel adózott Szűz Máriának. Már az apostolok Szűz Mária köré gyülekeztek az Úr Jézus halála után s így is vették a Szentlelket. Az első keresztények Mária-tiszteletét mutatják a katakombai Máriaképek, síremlékek s az őskeresztény irodalom. Ezzel szemben mit tapasztalunk a protestánsoknál? Azon a címen, hogy Máriát „nem kell imádni" (ki is imádja? a katolikusok is csak „tisztelik", de nem imádják!), valósággal dühbe gurulnak, ha Jézus szűzi édesanyjáról csak szó esik. Micsoda kereszténység az, amely Jézus anyját ennyire nem becsüli meg? Szemben az egész őskeresztény Egyházzal?

5. A Szentírás szerint az *elhaltak lelkéért* „hasznos és üdvös dolog" imádkozni s áldozatot mutatni be (II. Makk. 12, 46). A protestánsok ellenben tagadják a tisztítóhelyet, azaz a léleknek azt az állapotát, amikor a halál után a léleknek még előbb bizonyos ideig vezekelnie kell. Sok belátó protestáns már azért is katolikussá lett, mert érezte, hogy a tisztítóhely gondolata s a halottakért való könyörgés teljességgel

megfelel a Szentírásnak is, az isteni igazságosság és irgalom tanának is.

6. Krisztus Urunk sohasem mondotta apostolainak, hogy „menjetek, írjatok Szentírást és aki azt követi, üdvözül", hanem fordítva, azt mondotta: „Elmenvén az egész világra, *hirdessétek az evangéliumot* minden teremtménynek. Aki hiszen és megkeresztelkedik, üdvözül, aki pedig nem hiszen, elkárhozik" (Mk. 16, 15, 16). Eszerint, Krisztus szerint, a fő az *apostolok eleven tanítása,* nem pedig az Írás. Az apostolok tanítása pedig nemcsak a Szentírás által, hanem a hagyomány, vagyis az egyházi tanító tekintély útján is jut el hozzánk. Ezért az apostoli Egyház tanító tekintélyét kell a hit első és voltaképpeni forrásának tekintenünk s *nemcsak* a Szentírást. Ezzel szemben a protestantizmus azt tanítja, hogy csak azt kell hitforrásnak elfogadni, ami a Szentírásban van. Csakhogy ebben a protestantizmus egyenest ellentmond önmagának. Mert a Szentírásban sehol sincs benne, hogy csak a Szentírásban kell hinnünk. Tehát ezt sem kell hinnünk. Azonkívül a Szentírás maga is mondja, hogy egyes szentírási helyek homályosak s félremagyarázhatók (2 Pét. 3, 16). Végül hogyan volna lehetséges, hogy a Szentírás egyedül eligazítson minket, mikor látjuk, hogy minden tévtan, minden még oly lehetetlen vallási hóbort a Szentírásra hivatkozik, mint koronatanura! A protestáns vallások százfelé szakadozása éppen abból magyarázható, hogy nem fogadták el a Krisztustól rendelt tanító Egyházat, hanem csak a Szentírásra akartak hallgatni s ezáltal a gyakorlatban a *saját ellentmondó és téveteg felfogásaikat* tették a Krisztus tanításának helyébe!

Még számos hasonló tévedést lehetne itt szóvátenni, de legyen elég ennyi is annak bizonyítására, hogy a Krisztus igaz Egyháza és a felekezetek között a lényeges különbséget bizony elég könnyű felismerni.

Melyik egyház térítette keresztény hitre a világot?

Amikor Krisztus Urunk felszállt az égbe, az Egyház még csak kicsiny mustármag volt. Az apostolok szétvitték az evangéliumot a világba, de személyesen ők is csak kicsiny részét térithették meg az emberiségnek. A mai európai népek voltakép csak a népvándorlás korában tértek a keresztény hitre. S ki térítette meg, ki nyerte meg a születő Európát Krisztusnak?

Minden történelmi tankönyv megmondja: a katolikus Egyház. A pápák, a püspökök, a katolikus papok, katolikus királyok és tudósok terjesztették el Jézus evangéliumát. Ha ma Európa és Amerika keresztény, az *egyesegyedül a katolikus Egyháznak érdeme.* Ha addig kellett volna várni a világ megtérítésére, amíg a protestánsok kezdenek prédikálni, a világ ma is pogány volna. Még protestánsok sem volnának, mert hiszen azok is a katolikusoktól kapott hitnek maradványain s a katolikusoktól kapott Szentíráson élnek.

A katolikus Egyház *térítette meg s nevelte az európai, polgárosult népeket:* a frankokat, a németeket, az angolokat, az olaszokat, az oroszokat s a többi szlávokat, a spanyolokat, íreket, magyarokat. A katolikus Egyház nélkül Magyarország is pogány ország volna, ha ugyan rég el nem söpörte volna az ár. Magyarországot erőssé, európai nemzetté a katolikus Egyház tette. Függetlenségét ezer éven át leginkább a pápák védelmezték, így főleg kezdetben a németek ellen, majd aztán a törökök ellen. A törököt sem magunktól űztük ki, hanem a pápa által sürgetett és támogatott katolikus csapatok szabadították fel az országot. Ezt még Thaly Kálmán református történetíró is elismerte. A nép előtt azonban ezt teljesen agyonhallgatták, nehogy a pápaság érdeme kitűnjék. Az erdélyi reformátusok inkább tartottak a törökkel. S ezt még úgy nevezik, hogy „ők voltak a magyar

függetlenség védelmezőil" Ime, az irányzatos történetírás!

A *mai pogányok* között is a katolikus Egyház terjeszti a Krisztus hitét legtöbb odaadással és hősiességgel. Nincs év, hogy katolikus hithirdetők áldozatul ne essenek majd a pogány törzseknek, majd a gyilkos éghajlatnak, majd az északi fagynak, majd az afrikai forróságnak. A protestánsok csak úgy egy évszázad óta kezdenek szintén a pogány missziókra gondolni s ott elég jelentékeny eredményeket értek el. Igaz, hogy rengeteg pénz áll rendelkezésükre, s eredményeik legtöbbször elég külsőségesek, mint azt maguk a protestáns hitterjesztők számtalanszor beismerték.

Melyik egyház teremtette meg az európai művelődést?

Az európai *művelődést* kizárólag a katolikus Egyház teremtette meg. Amikor még Európa tele volt őserdővel s vad, nomád népekkel, a katolikus Egyház szerzetesei és papjai szoktatták a népet letelepedésre, városalapításra, földművelésre, iparra, tudományra. A magyar nép például Szent István előtt csak vadászatból és hadizsákmányolásból élt. A földművelést Szent István király honosította meg őseink között s ezzel megalapozta ezeréves agrár jövőnket. De így volt ez a legtöbb európai népnél.

Az összes *iskolákat* a katolikus Egyház gondolta ki. A katolikus Egyház hintette tele Európát népiskolákkal, később középiskolákkal s egyetemekkel, mikor még senki más, az állam sem gondolt semmiféle iskolaalapításra. Sokáig nem is volt a világon más egyetem, mint katolikus, egyházi egyetem. A leghíresebb s legrégibb német egyetemeket pápák és püspökök alapították. Magyarországon az első európai színvonalú egyetemet a jezsuita Pázmány Péter bíboros alapította, tehát a katolikus Egyháznak egyik főpapja. A protestánsok később csak halványan utánozták, amit a katolikus egyház létesített.

A *modern* tudományok alapját szintén a katolikus Egyház vetette meg. Így a bölcseletét, a történelemét, a mozófiáét, a természetkutatásét. Amerikát a katolikus Kolumbus Kristóf fedezte fel, a Jóreménységfokát Casco de Gama, a föld forgását a nap körül Kopernikus lengyel kanonok s a katolikus Galilei, a drótnélküli távirót a legújabb időben a katolikus Marconi. A veszettség elleni gyógykezelést a katolikus Pasteur. Az orvosi auszkultációt a katolikus Laennec. A villamosáramot a katolikus Volta. Az északi sarkot mostanában a katolikus Nobile ezredes repülte át először. A protestánsok közt is van sok tudós és felfedező, de ezek mind csak a katolikusok által lerakott alapokon építettek tovább.

A *művészetek* terén a katolikus Egyházé a legtöbb érdem. A világ legnagyobb költői Homérosz óta: Dante és Shakespeare, katolikusok voltak. A legnagyobb építészek: Michelangelo és Bramante, Sangallo és Brunelleschi, katolikusok voltak. Katolikus a klaszszikus festészet terén majdnem minden ragyogó csillag: Raffael, Michelangelo, Da Vinci, Giotto, Guido Reni, Dolci, Tizián, Domenichino, Botticelli, Correggio, Murillo, Van Dyck, Rubens, Ajtóssy-Dürer, Holbein, Munkácsy. 50 nagy katolikus művészre alig esik egy protestáns. Voltakép csak egy nagy protestáns festőművész van: Rembrandt, de az is még a katolikus gondolatkör hatása alatt állt és számos katolikus dolgot festett. Ahol a protestantizmus lábrakapott, egyszerre vége lett a művészetek fejlődésének. A nagyszerű középkori székesegyházakat Európaszerte mindenütt katolikusok emelték, így a kölni dómot, a párizsi s a reimsi székesegyházat, a milánói dómot, a római Szent Péter templomot s száz mást. Alig van protestáns épület, amely ezeknek csak az árnyékukba is léphetne. A protestánsok legföljebb lefoglalták a katolikus templomokat. A zeneművészet is teljesen katolikus alapokon nyugszik (Palestrina, Haendel, Mozart, Beethoven, Schubert, Liszt, Gounod). A protestáns Richard Wagner maga is, mikor legszebb mű-

veit, a Parcivalt s a Tannhäusert megírta, ezekben katolikus tárgyakat dolgozott fel. Még a színművészetet is eredetileg az Egyház művelte (misztériumok).

De mindezeknél sokkal többet tett a katolikus Egyház, amikor megteremtette a keresztény *társadalmi kultúrát.*

A *rabszolgaságot* a katolikus Egyház szüntette meg évszázados harc és munka folyamán.

A *nő* becsületét a katolikus Egyház adta vissza. Az ő munkája előtt a nő csak háziállat volt: rabszolga és élvezeti cikk.

A *gyermek* értékét a katolikus Egyház ismertette el a világgal. A katolikus Egyház elterjedése előtt a gyermeket, ha az apának úgy tetszett, bármely percben megölhették.

A *munkást* a katolikus Egyház tette emberré. A pogányságban a munkást közönséges baromszámba vették s a testi munkát megvetették.

A *szegény-gondozást,* a *betegek ápolását,* a kórházakat, menedékházakat, árvaházakat stb. mind kizárólag a katolikus Egyház teremtette meg. Az állam és a felekezetek csak a katolikus példát követték évszázadokkal később.

El lehet mondani: ami szép, nemes és jó van a világon, a katolikus Egyház hozta létre. Nem is csoda, hiszen azért Krisztus Egyháza! Isteni erő lakik benne, amely az igazi művelődés fénysugarait áldón szórja mindenfelé. A többiek csak abból élnek, amit a katolicizmusból átvettek s amit a katolikus művelődés megalapozott.

Melyik egyház őrzi legjobban az erkölcsöket?

Gyümölcséről ismeritek meg a fát, mondta az Úr Jézus.

A katolikus Egyházról mindenki tudja, hogy a *keresztény erkölcsöknek szigorú őre* s e téren nem tűr alkudozást. Szigorúan őrzi például a házasság egységét és felbontatlanságát; elítéli s üldözi a szüle-

tések bűnös korlátozását; tiltja a párbajt, az öngyilkosságot, az uzsorát.

Ezzel szemben közismert dolog, hogy a protestánsok megengedik a házasság felbontását s az újra házasodást. Hisz ez egyszerű pogányság! A polgári házasságot is később a zsidókkal együtt főleg a protestánsok sürgették. A polgári házasság pedig a válás és újranősülés megengedésével nem egyéb, mint leplezett többnejűség. Ami annyi, mint visszasüllyedés a pogány erkölcstelenségbe.

A katolikus Egyház inkább elvesztette egész Angolországot, de nem volt hajlandó a bűnöséletű VIII. Henrik angol királynak a többnejűséget megengedni.

A protestánsok eltörölték a *gyónást*. A katolikus ember, ha vétkezik, köteles bűnét jóvátenni, kénytelen megbüntetni magát érte, megbánni, megvallani s jóvátenni. Erre való a gyónás. A jó katolikus nem maradhat meg soká a bűnben, mert csak úgy gyónhat, ha előbb nagyon megbánja bűnét s őszinte javulást ígér. Ahol azonban az emberek nem gyónnak, a bűneik is könnyen elszaporodnak. Ezért van például sokkal, de sokkal több lelki meghasonlás és végül öngyilkosság is a protestánsoknál, mint a katolikusoknál.

Az egyke, sőt a semmike, a gyermekáldás bűnös megakadályozása valóságos protestáns előjog. A katolikusoknál többnyire csak ott van egyke, ahova a protestáns vidékekről átszivárgott, vagy ahol, mint Franciaország egyes vidékein, voltakép maga a katolikus vallás is kiveszett. Nálunk akárhány protestáns községben az iskolában már alig van gyermek; s ami van, az is többnyire katolikus. A nemzetgyilkosságnak ezzel a szörnyű bűnével szemben a protestantizmus meglehetősen tehetetlen. A katolicizmus sokkal szigorúbb erkölcstana s főleg a gyónás intézménye által, ahová hatása elér, elejét veszi ennek a rettenetes bűnnek Isten, a gyermek és a nemzet ellen.

A gazdasági életben oly sok bajt okozott *gazdasági liberalizmusnak* voltakép Kálvin János a megala-

pítója. Ő engedte meg először az uzsorát és ezzel a liberális kapitalizmus kifejlődését. Ebből fakad jórészt mai gazdasági életünk romlottsága, a tömegnyomor, a munkás-kizsákmányolás, a bankok s a zsidó nagytőke mérhetetlen uralma s visszahatás gyanánt a szociáldemokrácia s a kommunizmus. Erről persze a református lelkészek nem írnak s nem beszélnek, de neves külföldi protestáns tudósok (pl. Werner Sombart) nyiltan bevallják, hogy így van.

Nagy igazság van tehát abban, amit Melanchthonról, Luther jó barátjáról mondanak, hogy mikor anyja haldoklott s megkérdezte fiát, melyik vallásban halljon meg, a luteránusban-e, vagy a katolikusban, maga a nagy reformátor ezt felelte: „Anyám, élni a protestáns vallásban kényelmesebb, de meghalni a katolikus vallásban biztosabb!" A protestantizmus kényelmesebb, mert meglazította az erkölcsi parancsokat. A katolicizmus szigorúbb s azért sokan nem szeretik. De éppen azért, mert szigorúbb, sokkal biztosabb őre a krisztusi erkölcsnek az emberek között!

Melyik egyháznak köszön legtöbbet a magyarság?

Sokszor hallani, hogy a magyar nemzetet a protestantizmus tartotta fenn. Ennek éppen az ellenkezője igaz.

A magyarság valószinűleg elpusztult volna mindjárt kezdetben, mihelyt a Duna-Tisza tájára jött, mintahogy elpusztultak azok a pogány népek mind, melyek őelőtte próbáltak letelepedni a Duna-Tisza közén. Csak az mentette meg Magyarországot, hogy katolikussá lett s a római pápa lelki hűbéressége alatt önálló, európai királysággá fejlődött. Ez a „hűbéri viszony" abban állt, hogy attól kezdve Magyarországot megtámadni s leigázni egyetlen keresztény hatalomnak sem volt szabad.

A veszélyek idején mindig a katolikus Egyház állt az ország mellé a legnagyobb erővel. A közép-

koron át az ország legnevesebb emberei a katolikus királyok és főpapok voltak. Szent István és Szent László, Nagy Lajos és Mátyás király uralkodása azért volt olyan fenséges, mert ezek a fejedelmek katolikus alapon állottak s a katolikus Egyházra támaszkodtak.

A törökök ellen a katolikus Hunyadi János küzdött legtöbb sikerrel, mellette a nándorfehérvári hős, Kapisztrán Szent János, akiket a pápák s követeik támogattak. Talán a mohácsi vész sem következett volna be, ha akkor a magyarság nem kezdett volna már megoszlani. Mohácsnál a katolikus Egyház állta ki az országért a tűzpróbát. A török hódoltság alatt a nemzet halálos ellensége sohasem a protestáns erdélyi fejedelmektől félt (akiknek királyi koronát ígérgetett), hanem csak a katolikusoktól s a királytól. Végre is Budát katolikus felmentő sereg vívta vissza a pogánytól.

De nemcsak a hadak útján használt a katolikus Egyház legtöbbet az országnak, hanem a *kultúra terén* is. A magyar művelődést a katolikus iskolák s tudósok teremtették meg már a középkor folyamán. Az újkorban is ők folytatták ezt a munkát a legnagyobb sikerrel. A nagyszombati katolikus egyetem s a 41 jezsuita középiskola sokkal, de sokkal többet tettek az ország művelődése érdekében, mint az a néhány elhíresztelt főiskola, amit a protestantizmus tartott fenn (Sárospatak, Enying stb.).

A török hódoltság után megint a katolikus Egyház tett legtöbbet az elpusztított ország *újrabenépesítése* érdekében. A katolikus jászok és kunok között egészséges és erkölcsös családi életük folytán nagy volt a népszaporulat. Ez a népszaporulat népesítette be újra a sivataggá vált Alföldet. Egész nagy községek, pl. Kiskúnfélegyháza, Lajosmizse, Kiskundorozsma, Izsák, Kiskunmajsa létesültek így. A protestánsok egyre fogytak s az egyke és semmike folytán még mindig fogynak. Ők bizony nem telepítettek sehol, nem népesítettek be semmit sem, még a magu-

két is pusztulni hagyták. Pezenhoffer tudományos statisztikai alapon kimutatta, hogyha az ország tisztán katolikus maradt volna, ma csaknem *kétszer ennyi magyarság volna,* s hogy egyáltalán el nem fogyunk, azt is leginkább a *katolikus magyarságnak* köszönhetjük. Hiszen ma is hány község van, amelyben még 50 évvel ezelőtt a lakosságnak 2/3-a protestáns volt s csak 1/3-a katolikus, ma meg éppen fordítva van! Melyik vallás tehát az, amely Magyarországot Szent Istvánnal megalapította, naggyá tette, a magyar népet fenntartja s így leginkább megérdemli a „magyar vallás" nevét?

Üresfejű emberek szeretik a református vallást „magyar vallásnak" nevezni. Nincs ennél nagyobb valótlanság! Magyar vallás? Hiszen külföldről hozták be! Hiszen a magyarságot sokkal inkább gyengítette, mint erősítette! Magyarországot a katolicizmus térítette meg, a katolicizmus tette erőssé, a katolicizmus védelmezte 900 éven át. A katolicizmus őrzi meg a mai napig! A magyar nemzet ma is 2/3 részben katolikus. Milyen jogon nevezik akkor nagyhangú emberek „magyar vallás"-nak a német és svájci eredetű protestantizmust, az ország egy töredékének vallását?

Melyik az országfenntartó vallás? Kizárólag a katolikus.

De azt mondják: a magyar függetlenségnek a protestánsok voltak védelmezői. Hát ez sem egészen igaz. Az ő felkeléseik csak a törvényes magyar királlyal, vagy mondjuk, Béccsel szemben keresték a függetlenséget, de viszont a *törököknek engedték át az ország kétharmad részét!* Micsoda függetlenség ez? A felkelések története különben is tele van hamisítással. Bizony azok is néha inkább szükségtelen testvérháborúk és rablóhadjáratok voltak, mint szabadságharcok! A legigazibb, legnemesebb szabadságharc a II. Rákóczi Ferencé volt, de ez nem volt protestáns, hanem katolikus! A protestánsok csak akkor mertek felkelést rendezni, amikor a magyar királyt külföldi ellenségei is szorongatták, amikor tehát a felkelés

kockázattal nem járt. Ellenben, ahol igazán szenvedni s meghalni kellett a magyar függetlenségért, például a Wesselényi-féle szövetkezésben, ott csupa katolikus szerepelt. 48—49-ben is a protestáns Kossuth idejekorán elmenekült, sietett megmenteni életét, ellenben az aradi 13 vértanú között 12 katolikus volt. A katolikusok legalább is annyit, sőt jóval többet véreztek s küzdöttek az ország függetlenségéért és fennmaradásáért, mint a protestánsok!

Azt is szeretik hangoztatni, hogy a protestánsok voltak a vallásszabadság hősei. Persze, amíg nem voltak hatalmon, addig a maguk számára vallásszabadságot követeltek. De mihelyt valahol túlsúlyra vergődtek, méginkább elnyomták a katolikusokat, mint azelőtt ezek a protestánsokat. Példa rá Debrecen városa, ahol még száz évvel ezelőtt *egyetlen egy éjszakára sem tűrtek meg másvallásút,* mint kálvinistát. Még luteránusnak sem volt szabad a városban naplementén túl időznie. S csak nemrég is, a kommunizmus lezajlása után, mikor egyszer Debrecen katolikus főispánt kapott, kimondották, hogy nem tűrnek városukban katolikus főispánt. A hajdudorogi görögkatolikus magyar püspökségnek sem engedték Debrecenbe helyezni el székhelyét. Ez a gondolat- és vallásszabadság? Viszont a kommunista csőcseléket, az országromboló Kun Béla és Kunfi Zsigmond-féle terrorista társaságot a debreceni református teológiai kar alázatos hódolattal üdvözölte s nem röstelte azt írni hódoló levelében, hogy a kommunizmusban látják a názáreti Jézus tanításának igaz megvalósítását. Épeszű ember-e ezekután, aki a magyar kálvinizmusban az ország szabadságának védelmezőjét látja?

Ne értessünk félre! A *protestáns magyarok* nagy része szívében igazi hazafi s jóhiszemű, jámbor keresztény. De a *protestantizmust,* mint ilyent Magyarország voltaképeni védőbástyájának nevezni s e tekintetben bántó módon a katolikusok elé helyezni, a történelmi igazság egyszerű meghamisítása.

Azt mondják az izgatók, hogy a katolikus vallás

türelmetlen a másvallásúakkal szemben. Hát ha az elvhűséget, a Krisztus Urunk törvényeihez s rendeléseihez való hűséget nevezi valaki türelmetlenségnek (pl. a házasság s az elválások terén), akkor a katolikusok szívesen vállalják ezt a vádat. De a katolikusok háromszáz év óta egyebet sem tesznek, minthogy majd erről, majd arról a jogukról lemondanak a protestánsok javára. Viszont a protestánsok éppen nem követik őket az engedékenység terén. A protestáns felekezeti lapok csakúgy tajtékozzák a katolikusok elleni gyűlöletet s eközben az igazsággal sem sokat törődnek. S ahol hatalmon vannak, ott a katolikusokkal gyakran, mint másodrangú magyarokkal bánnak. Debrecenben pl. a katolikusok már a város lakosságának egyharmadát teszik, de azért a város vezetésébe csak protestáns embert engednek beleszólni. Kiskunhalason, Nagykőrösön és számos más helyen a katolikusok számban már vagy elérik, vagy messze felül is múlják a protestánsokat, de azért a városi vagy községi képviselő testületbe a katolikusok csak nevetségesen aránytalan kisebbségben vehetnek részt: a protestánsok nem engedik, hogy katolikus magyar testvéreik mellettük jogegyenlőséget élvezzenek. Kinek van tehát joga türelmetlenségről beszélni? Az országos és megyei főhivatalokban ma aránytalanul kevés katolikus ember van vezetőhelyen, mert a protestánsok nem engedik őket számuk és tehetségük szerint érvényesülni. Kinek van tehát joga türelmetlenségről beszélni?

Igaz-e, hogy a nemkatolikus országok műveltebbek, mint a katolikusok?

A felekezeti megoszlás hívei gyakran hivatkoznak arra, hogy a nemkatolikus országok sokkal műveltebbek, előhaladottabbak és gazdagabbak, mint a katolikusok.

Mi ebben az igazság? Először is: a fenti tétel mint ilyen nem felel meg a valóságnak, s másodszor: ha

megfelelne, akkor sem bizonyítana semmit a katolicizmus ellen.

Először is *nem áll*, hogy a protestáns országok gazdagabbak, műveltebbek stb., mint a katolikusok. A protestáns írók szeretnek hivatkozni Angolországra, Amerikára, Hollandiára, Németországra. Azonban ezek az országok nem mondhatók egyszerűen protestáns országoknak. Amerikában s Angliában a katolikusok képezik a legnagyobb vallási egységet; Hollandiának is, Németországnak is jó egyharmada katolikus és nem mondhatni, hogy a katolikus rész szegényebb vagy műveletlenebb volna a protestánsnál. Itt tehát a vallásban keresni a különbség okát nem lehet. Azonkívül a nevezett országok „protestánsai" ma már nagyrészt nem is protestánsok, hanem pogányok. Az Egyesült Államok 120 milliónyi lakosa közül pl. 60 millió van teljesen felekezetnélküli. Vajjon ezeket is magukénak tekintik a protestánsok?

Viszont ott van pl. Franciaország, amely ma is a világ egyik leggazdagabb s legműveltebb nemzete s az legalább névleg époly katolikus, mintahogy pl. Anglia protestáns. Ott van az újabban erős léptekben előhaladó Olaszország, amely szintén tisztára katolikus. Belgium szintén az s kicsinysége mellett is Európa egyik legvirágzóbb országa.

Azonban másodszor kereken vissza kell utasítanunk azt a felfogást, *mintha az anyagi virágzás és külső kultúra lehetne az igaz vallás és igaz Egyház mérővesszője.* Hiszen a pogány Róma és az ókor nagy birodalmai, azonkívül Kina, India szintén gazdag s a maguk nemében nagyműveltségű országok; ebből azonban senkisem következtethet a vallásuk helyes és isteni voltára. Az országok gazdagsága nem vallásuktól, hanem földrajzi fekvésüktől, foglalkozásuktól, történelmüktől stb. függ. Sőt bizonyos részben az anyagi jólét túlságos hajszolása inkább ellenkezik a krisztusi kereszténységgel, mint egyezik. Abból, hogy pl. az angolok kíméletlen gyarmati politikájukkal a világ nagy részét maguk alá tiporták, éppen nem követke-

zik, hogy jó keresztények, ellenkezőleg inkább, hogy nem mindig voltak jó keresztények. Ha a jólét az igaz vallás jele, akkor nem a protestánsok, hanem a *zsidók* képviselik a legigazibb vallást.

Aki tehát ilyen érvekkel akar a felekezeti megoszlás mellett hadakozni, vagy nem tudja, mit beszél, vagy nagyon is tudja s tudatosan beszél hamisan.

Zárószó.

A vallási megoszlás a keresztények között tehát nemcsak magában fájdalmas és helytelen dolog, hanem nincs is semmi tárgyi alapja. Az emberi szenvedély hozta létre s az is tartja életben. A mai protestánsok beleszületnek s kicsiny koruktól kezdve belenevelődnek az egy igaz Egyház gyűlöletébe vagy legalább helytelen megítélésébe s agitátoraik jobb feladatra érdemes buzgósággal élesítik egyre inkább az ellenkezést az apostoli, törvényes Egyházzal szemben. Hittani tankönyveikben gúnyolják, elferdítik a katolikus tanokat, történelmi valótlanságokkal torzítják el világszemléletét, úgyhogy a legtöbb protestáns már szinte érzékkel sem bír az egység és törvényesség nagy gondolatával és krisztusi követelményével szemben. A vegyesházasságokkal meg még katolikus lelkeket is elhalásznak.

Mit tegyünk ezzel szemben? Minden előtt *szüntelen imádsággal* kérjük Üdvözítőnket, könyörüljön meg ennyi lelki vakságon és ennyi jóhiszemű, de félrevezetett emberen, s engedje, hogy minél többen belássák az igazságot, lerázzák előítéleteiket és visszatalálljanak az ősi atyai házba.

Azonkívül *terjesszük szóval és írásban az igazságot!* Sokan jönnének vissza az igaz Egyházba, ha volna, aki felvilágosítaná őket. Angliában évente 10—12 ezerre becsülik ama protestánsok számát, akik az Egyházba visszatérnek. Nem gorombáskodás vagy heves vitatkozás kell ide, hanem az igazságnak nyugodt, szeretetteljes feltárása.

Végül legyen *egész életünk* olyan, hogy jó például szolgáljon s a tévelygők látva a mi példás erkölcsi életünket, önkénytelenül megismerjék rajtunk hitünk igazvoltát az Úrnak ama mondása szerint, hogy rossz fa nem teremhet jó gyümölcsöket.

Bár közelegne el a nap, amikor ma magyar keresztények ismét egyek leszünk, ahogy Szent István idejétől kezdve a gyászos vallási megoszlásig egyek voltunk. Sokat hányatott nemzetünk nagy hasznát látná ennek a vallási egységnek s Krisztus Urunknak sem kellene láttunkra felfohászkodnia, mint egykor tette: „Egyéb juhaim is vannak, melyek nem ez akolból valók; *azokat is ide kell terelnem,* és hallgatni fogják az én szómat, és *egy akol lészen és egy pásztor*". (Ján. 10, 16.)

Szent István királyunk és a reformátusok.

Magyar kálvinisták tavasszal határozatot hoztak, hogy ezentúl ők is megülik templomaikban Szent István király emlékezetét. Ez az idei Szent István ünnepét követő vasárnapon meg is történt s a rádióban *Ravasz László* prédikált e napon elsőízben Szent Istvánról. Kijelentette, hogy vallásuknak „legszentebb meggyőződése szerint" a kálvinista egyház „nem vehet részt olyan ünneplésben, amelynek egyik alapgondolata, a szentekről való tanítás, a református egyház tanításával homlokegyenest ellentétben áll". „De magyar emberek is vagyunk", kiáltotta nyomatékkal, „keresztyén emberek is vagyunk, legalább olyan magyarok és keresztyének, mint bárki más e földön" s azért Szent Istvánról mégis meg kell emlékeznünk. Különben is, mi az a szentség? — kérdezte. Ki a szent? „Szent az, aki nem a maga hasznát, hanem Isten dicsőségét szolgálja, akinek nem drága a sajátmaga élete, oltárra dobja, amikor Isten dicsőségéről van szó, ebben az értelemben az első magyar király az evangéliumi Egyház tanítása szerint is szent volt. Amint szent volt

Szent Ágoston, Assisi Szent Ferenc, Luther Márton, Kálvin János és Rákóczi Ferenc."

A katolikus magyarság őszintén örvendhet azon, hogy *kálvinista honfitársaink végre legalább egy ponton túltették magukat* azon a megokolatlan merevségen, amellyel eddig, annyi évtizeden és évszázadon át, a legtermészetesebb magyar és keresztény kötelességnek, Szent István nyilvános tiszteletének teljesítését megtagadták. Őszintén örvendünk azon, hogy legalább ezen az egy ponton enyhült a felekezeti szenvedély, amely elvakít és elszakít s hogy reformátusaink legalább ezen az egy ponton ismét közelebb kerültek hozzánk. Ha ennek a közeledésnek néhány mozzanata mellett néhány pillanatra idéznünk kell, nem a kákán csomót keresés nyugtalansága indít erre, hanem a közeledés elmélyítésének vádja.

Azért nem is hánytorgatjuk fel a multat és nem kérdezzük: *ha ma szabad, miért nem volt szabad tavaly és száz évvel ezelőtt?* Nem vonjuk felelősségre azokat, akik most végre rátaláltak a helyes útra, hogy mi címen ellenezték a szent király tiszteletét s a róla való nyilvános megemlékezést eleddig? Ha magyarok és keresztények, sőt „legalábbis olyan magyarok és keresztények", mint bárki más e földön: kár, hogy oly sokáig nem siettek ennek a magyarságnak és kereszténységnek logikus következményeit levonni.

Ne akadjunk meg Ravasz László szónoklatának logikai zökkenőjén se. Hogy először leszögezi magát a szentek tiszteletének elvi elvetése mellett s kijelenti, hogy Szent István király tisztelete homlokegyenest ellenkezik a reformátusok legszentebb vallási meggyőződéseivel, utána pedig azon a címen, hogy ők is keresztények és magyarok, leszögezi magát Szent István király tisztelete, a róla való megemlékezés mellett. Örüljünk inkább annak az önkénytelen megállapításnak, hogy tehát *a jól felfogott kereszténység épúgy, mint a magyarság minden széthúzó felekezeti álláspont ellenére Szent István tiszteletére készteti az elfogulatlan lelkeket,* sőt, hogy *Ravasz László szerint*

tehát ezen a ponton eddig, egyedül a katolikusok mutatkoztak a szó teljes értelmében keresztényeknek és magyaroknak!

Ravasz a jobb belátás megokolásaképpen megmagyarázza, mit kell szenten és szentségen érteni. E fogalmaknak olyan meghatározását adja, amelynek alapján bennfoglaltan a katolikus dogmát igazolja. Persze e definíció alapján nemcsak a felsoroltak szentségét kellene elismernie, hanem *a katolikus Egyház többi szentjeit is, valamennyit.* Mert a katolikus Egyház is mindig így magyarázta a szentséget s ezen az alapon véli, hogy nekik tisztelet és megemlékezés jár ki, nem pedig feledés vagy tudatos és elvi meg nem emlékezés.

Szívesen feltesszük azt is, hogy a kálvinista konventhatározatban nem merő alkalmazkodási és célszerűségi szempontok érvényesülnek. Hogy nem azért fordul át most az eddigi hallgatás hangos dícséretre, mert a felekezet vezetőinek keserűen kellett érezniök, hogy amikor a protestantizmus a legmagyarabb s legtermészetesebb vallási ünneplésből önmagát kirekeszti, ezzel együtt a nemzet fundamentális és létet adó elveivel való szolidaritást tagadja meg. Tegyük fel becsülettel és jóakarattal, hogy nem számítás, hanem méltányosság, nem célszerűség, hanem vallásos és nemzeti szempontok vezették a konvent urait erre a kissé elkésett határozatra.

Akkor pedig örüljünk annak, hogy kálvinista barátaink végre egyszer olyan lépést tettek, amely *közelebb hozza őket az egyedül helyes és komoly keresztény felfogáshoz* s ezzel együtt a katolikus Egyházhoz. Hogy végre egyszer, egyelőre legalább ezen az egy ponton ébredtek rá arra, hogy *amit oly soká kiátkoztak, az bizony szép és nemes dolog s ha helyesen értelmezzük, nincs benne sem bálványozás,* sem istentagadás.

Legmélyebb meggyőződésünk, hogy ezen az úton lassankint minden félreértést és minden csökönyös elszigetelődést meg lehetne szüntetni. Mihelyt a szen-

vedély szava elhalkul, mihelyt nem a külön szakadás és ellenségeskedés a fő cél, hanem az igazság keresése s a békés és nyugodt keresztény elmélyülés, mihelyt komolyan és őszintén megkísérlik a behatolást a mi tanaink és intézményeink velejébe és indítóokaiba, csakhamar enyhülni fog a homály és számos más kérdésben is ki fog derülni, hogy kár volt képzelt és felfújt akadékok miatt évtizedeken és évszázadokon át testvérharcot vívni és megtörni a keresztény egységet.

A mai kereszténység legtragikusabb jelenségei közé tartozik, hogy *a felekezetek ma is sok esetben változatlanul és mereven ismételgetik a XVI. századnak elavult és értelmetlen érveit, szólamait.* Azokat a szólamokat, amelyekben sokkal több volt elejétől fogva a szenvedély és pártoskodó szellem, mint a higgadt megfontolás és az ősi egyházi tanítás jóindulatú magyarázata. A szenvedély rossz tanácsadó: erőltetve magyaráz bele a katolikus tanba eszméket és gondolatfűzéseket, melyek abban sohasem voltak benne s ezen az alapon azután elkeseredett rohamot intéz a félreértett s akaratlanul is eltorzított dogma ellen. Holott, ha közelebbről és higgadtabban megnézi, mi is az, amit támad, épúgy belátta volna a támadás feleslegességét és megokolatlanságát, mint ahogy most Ravasz Lászlóék belátják, hogy a szentekről szóló tanítást is lehet értelmesen és helyesen magyarázni.

*

A liberális lapok, köztük a Pesti Hírlap, persze nagy szelet csaptak Ravasz László beszéde s a reformátusok Szent Istvánhoz térése mellett. Valóságos országmentő cselekedetet láttak benne, természetesen megint nem elsősorban vallási alapon, hanem inkább azért, mert ebben a maguk „felekezetközi jelképének" diadalrajutását üdvözölték. Ez a liberális üdvrivalgás csak ártott az ünnep tiszta hangjának. Mert hamis az az egységkultusz, amely nem lelki egyesülést és keresztény úniót szorgalmaz, hanem közönyt, vallás-

talanságot. Ez az „egység" a vallási szempontok másodrendűségének alapján áll s lényegében a kereszténység felsobbségének megtagadása. „Nincs külön református Szent István s nincs külön katolikus Szent István" — szavalja a Pesti Hírlap a maga szokott gondolati lazaságával. Nem veszi észre, hogy e mondatban csak az első rész feltétlenül igaz, a másik pedig a becsempészett „külön" szócska mellőzésével feltétlenül hamis. Mert *Szent István mindenestől és kizárólag katolikus volt* s az eszmény, amelyet a szentistváni gondolatból merítenünk kell, nem az, hogy mindegy, ki milyen vallást követ, csak jó magyar legyen, hanem inkább az, hogy örvendeznünk kell azon, hogy az eddig széthúzók s megnemértők végre ezen az egy ponton mégis rátértek az egyedül helyes útra. Arra, amely a Szent Istvánt tisztelő *katolikusok immár 900 éve járnak.*

Az „ORLE" (Országos Ref. Lelkészegyesület), ez a felekezeti türelmet és tapintatot sokszor emlegető, de igen ritkán gyakorló kálvinista lelkészegyesület, egykor Baltazár Dezső rosszemlékű kirohanásainak tanyája, az idén a *presbiterekkel együtt a színkatolikus Székesfehérvárt szemelte ki* évi gyülekező helyéül. A gyűlés a kettősség sajátos jegyében folyt le: Ravasz László az elején kijelentette a társaságot ünnepélyesen fogadó katolikus főispánnak és polgármesternek, hogy ezúttal mint zarándokok jöttek Székesfehérvárra, Szent István városába, hogy ott Szent István szellemével gazdagodjanak; gyűlés után pedig a tagok egy része Pannonhalmára, más rész Zircre látogatott el, itt is — gyűlés közben is — sűrűn hangoztatva a felekezeti egyetértésnek és megbecsülésnek már nagyon pohárköszöntői szólamait. Ugyanakkor pedig az ORLE tradícióihoz híven ismét durván nekitámadtak a katolikus Egyháznak, mely szerintük a maga házasságjogával minden felekezeti békebontás egyetlen okozója. Burkoltan, de érthetően bejelentették a harcot a katolikus egyházjog ellen, követelvén, hogy az állam a vegyesházasságban „nem nemet követ" elvét tegye

egyetemesen kötelezővé, ami — ha valaha ezt a követelést komolyan vennék — újabb kultúrharcot jelentene. Egyik előadójuk pedig Szent István emlékét tépázta meg s az ORLE-t annyira jellemző rabulisztikával azt felelte, hogy Szent István époly református volt, mint katolikus és a 900 év előtti katolikus Egyház egészen más értelemben volt katolikus, mint Loyolai Szent Ignác vagy Prohászka korában.

Kevés vigasztalás, hogy ezúttal hiányzottak a gyűlésről a régebbi Baltazár-stílusú durvaságok s helyükbe most a kenetesebb, leplezőbb és óvatosabb harcmodor lépett. Lehetséges, hogy a magyar protestánsok szellemi vezéreit bizonyos közeledési vágy fűti a katolikusok felé s inkább csak egyes hittársaik és lelkésztársaik megrögzött zelótaságának levezetése végett még mindig szükségesnek tartja újra meg újra megforgatni a csatabárdot. A Szent Istvánt elprotestantizálni akaró, kissé esetlen kiszólásokban is hajlandók vagyunk ooportunus, kissé megszorult és kissé a saját szándékait leplező taktikáját látni, amely, hogy hazafelé csitítson, inkább kifelé oszt nem egészen igazságos csapásokat. Azt sem akarjuk feltételezni, hogy a pannonhalmi és zirci látogatásnak csak az lett volna a célja, hogy az előzően ejtett békebontó és kultúrharcos kiszólásokra a közvélemény előtt utólag a felekezeti barátkozás leplező palástját borítsák rá. Álljunk meg azzal, hogy a gyűlésezés ezúttal is bizonyos kettősség jegyében folyt le.

Ennek ellenére, vagy éppen ezért ajánlhatók a katolikus főispánoknak és polgármestereknek, hogy máskor hasonló esetben mégis kérjék be előzetesen az elhangzandó beszédek hiteles szövegét, mielőtt egy-egy színkatolikus város üdvözletét előlegezik egy társaságnak, mely velünk és az általános nyelvhasználattal egyértelműen értelmezi a zarándoklás, szellemmel gazdagodás és vendégjog fogalmát.

A lapok nagy része (természetesen megint a kormánypárti félhivatalos MOT, vagyis a protestáns sajtóiroda irányzatos szövegezése alapján) többhasá-

bos tudósításokban tette nemzeti közkinccsé a békéről szavaló és merységesen bekeponto nyilatkozatokat. Bezzeg két hónappal ezelőtt ugyanezek a lapok a katolikus lelkipásztori konferenciáról alig közöltek néhány apróbetűs sort. Ez bizonyos fokig *a katolikus hírszolgáltató apparátus lassúságára és tehetetlenségére mutat*, de másfelől is érthető, hogy a katolikus Magyar Kurír nehezen versenyezhet a kormánytámogatást élvező MOT (Magyar Országos Tudósító)-val, illetve a vele azonosított Protestáns Sajtóirodával Emellett a katolikus gyűléseken nem is akadnak ilyen „érdekes", aggresszív békezavaró és kultúrharcos szenzációk. Ott vallásos munka folyik s ez a liberális és félliberális lapoknak „unalmas".

Egy a lényeges: az említett kettősségnek maga az áldatlan, 400 éves vallási szakadás az oka. Feltesszük, hogy a protestantizmus jobbik szárnya csakugyan vágyik a vallási béke után, hogy nem merő ügyeskedés és ravaszkodás ez a folytonos, meddő szónoklás a békéről. Azonban a meghasonlás tulajdonképpeni okát, a reverzálisharc és ezer egyéb ellentét szükségszerű kirobbantóját: a vallási egyenetlenséget nem akarják vagy nem tudják megszüntetni, még csak észrevenni sem. Pedig oly egyszerű az eset! Ne a katolikus Egyházban, az egység és katolicitás elvében s megtestesítőjében keressék örökké a megoszlás forrását, hanem lássák be végre, hogy egyedül a vallásszakadás a békétlenség szükségszerű maghintője. Únió nélkül nincs és nem lehet barátság — ez a folytonos békés verekedés vagy verekedéses béke logikus tanulsága.

Konvertiták.

Ma valóságos konvertita-járás van, népes és szakadatlan processzió az Egyház felé. A vándorok: férfiak, nők messziről jönnek.

Csodálatos erő a lélek, bámulatos varázsa van az igazságnak. Ahol nemcsak semmi földi érdek közre nem játszik a konverzióban, sőt ahol ellenkezőleg,

minden érdek inkább ellene látszik szólni, ott is milyen fölényesen diadalmaskodik gyakran a meggyőződés ereje, a krisztusi tanításnak az a teljessége, amelyet az egy, apostoli Egyházban talál meg a kereső. Egy talmudista, zsidó hitoktató járt itt a minap; messze Szabolcsból utazott fel a fővárosba, csakhogy a megtérés útjait megbeszélje. Arra a kérdésre: gondolt-e rá, miből fog megélni, ha katolikussá lévén állását veszíti, a fiatal zsidó hitoktató elhárító mozdulattal, lelkesen felelte: Nem törődöm vele, nem is gondolok rá, de én Krisztust keresem s nélküle nem akarok és nem tudok élni többé!

A konvertitákkal foglalkozó bámulva veszi észre, mennyi titkos kereszténység él sokszor egyes nemkeresztények lelkében. Ahol a felületesen ítélők merő elzárkózást, materializmus és Krisztus-gyűlöletet sejtenének, gyakran ott is csodálatos varázzsal hat és működik a Krisztus vonzóereje. Egy művelt zsidó hölgy levelében — aki egyébként ma még nem is gondol az áttérésre — állandóan visszatérnek ezek a kifejezések: „az Úr Jézus", „Jézus Urunk", „az én édes Jézusom", „Jézus az én egyetlen vigasztalásom". És van, aki karácsony éjjelén évről-évre bezárkózik s éjfélig imádkozik Krisztushoz. Zsidó.

Sokakat, finom, választott, nemes lelkeket a katolicizmushoz nem is a dogmatikája vonz s nem is a hitvédelemtani bizonyságok, hanem a mi morálunk, áhítatéletünk, a mi templomi kultuszunk melegsége, a szeretet, amelyet a hitéletet élő katolikusok közt tapasztalnak, mi több: gyakran a gyónás utáni vágy, az Oltáriszentség előtt térdre roskadó, ámuló, illetődött meghatottság. „Sehol annyi szeretetet, annyi lelki finomságot nem tapasztaltam, mint a katolikusoknál", mondja egyik megtérő. „Minket hittanra egyáltalán nem tanítottak", mondja a másik; „üres maradt a lelkünk; valamit beemléztettek velünk az iskolai hittanon, ez volt az egész". „A felekezetemben a legnagyobb kérdésekre nem kapok választ", mondja a harmadik. Egy zsidó hölgy már tíz évvel ezelőtt „ki-

keresztelkedett", luteránus lett. A célja akkor még csak az volt, hogy nem akart zsidó maradni. A keresztség előtt semmiféle hittanoktatásban nem részesítették; így hát hiányzik benne a legelemibb keresztény igazságok s alapfogalmak ismerete. Most végre komolyan keresztény akar lenni, tehát természetesen a katolikus hit iránt érdeklődik. Ámulva hallja, mi mindent kellett volna tudnia, amikor keresztény lett.

A korszellem felületessége és fogalomzavara sokakat hosszú ideig visszatart a konverziótól még akkor is, ha egyébként a meggyőződés és vonzalom megvan bennük a katolicizmus irányában. Sok azért nem tér át, mert azt hiszi, elég, ha az ember a lelkében vonzódik az igazsághoz. Van, akit az az érthetetlenül naiv és logikátlan jelszó tart vissza a nyilt konverziótól, hogy „jellemtelenség, ha valaki vallást változtat". Mintha jellemesebb volna oly hitet vallani, oly hiten maradni, amely nem belső meggyőződésünk többé s mintha nem volna mindenkinek legszentebb kötelessége Isten előtt, hogy a felismert igazságot minden körülmény közt s minden áldozat árán kövesse. „Apáim vallását nehéz otthagynom", mondja akárhány katolikus meggyőződésű protestáns s nem gondol arra, hogy az ő apái valaha katolikusok voltak ötszáz hosszú éven át. Ha szégyen a hitet változtatni, ebbe a szégyenbe bizony azok estek bele, akik három- vagy négyszáz évvel ezelőtt elhagyták az ősi hitet, az apostolok Anyaszentegyházát. A protestantizmusból megtérőket nem ritkán az bántja, hogy az ú. n. konfirmáció alkalmával ügyes fogással s a reformáció elveivel ellentétben esküt vettek ki belőlük arra, hogy nem fogják soha a protestáns hitet elhagyni. Mintha bizony érvényes lehetne Isten előtt az olyan eskü, amelyet arra tesz valaki, hogy legszentebb kötelességét nem fogja teljesíteni s hogy a megismert isteni igazságot nem fogja követni. Bűnre, tévedésre esküt tenni érvényesen nem lehet; aki pedig felismeri, hogy az apostoli Egyház a Krisztus igazi egyháza, bűn terhe alatt köteles ahhoz csatlakozni.

Csak akkor bűn a hithagyás, ha meggyőződésünk ellenére, érdekből, haszonlesésből változtatunk hitet. A zsidóságból való megtérést gyakran az apai vagy rabbinusi átokkal való fenyegetés nehezíti meg; akárhányszor a megtért zsidót „eltemetik", félesztendős „gyászt" ülnek fölötte, kitagadják az örökségből, kiszerkesztik a felekezeti lapokban stb. Emellett a megtért zsidónak számolnia kell azzal a bántó és megbélyegző bizalmatlansággal, amellyel rövidlátó és szeretetlen keresztények gyakran akkor is fogadják a neofitákat, amikor ezeket igazán nem az érdek, hanem a legnemesebb meggyőződés és Krisztus-szeretet hozta közénk. Számos zsidót épp az tart vissza a megtéréstől, hogy előre látja, meg fogják gyanúsítani indítókainak s szándékának tisztaságát; rá fogják fogni, hogy érdekből és haszonlesésből tért át. Sok zsidót ma a zsidó sajtó izgatása tart vissza a Krisztus felé irányozódás és lelki átalakulás követésétől; az a sajtó, amely egyes ú. n. atrocitásokat, keresztény-zsidó diákverekedéseket és politikai harcokat hihetetlen mértékben kiszínez s ezzel a zsidó faji szolidaritást igyekszik erősíteni, a politikai vagy nemzetiségi ellentéteket a vallási térre is kiterjeszteni, a kereszténység ellen érzelmi ellentéteket kelteni. A protestánsok áttérését viszont az a hihetetlen ellenszenv s azok a történelmi s hittani ferdítések nehezítik meg, amelyeket a felekezeti hittanoktatás csöpögtet a felnövekvő nemzet lelkébe.

Mindezek bizony nem logikai, nem tárgyi és észelvi szempontok, hanem merő érzelmi akadályok, amelyeknek azonban a félénkebb természetű emberekre, főleg a nőkre, gyakran igen erős hatásuk van. Annál szebb és vigasztalóbb a látvány, hogy mégis egyre növekszik a konvertiták száma, akik minden külső akadályt és érzelmi szempontot legyőzve, követik meggyőződésüket s bizalommal kopogtatnak Krisztus igaz Egyházának kapuján.

*

Természetesen a konvertíta-mozgalom sem általános. Még a névleges katolikusok között sem. Széles körök vonják ki magukat minden vallási érdeklődés, minden metafizikai igény eszmeköréből. A kételkedést a liberalizmus irodalma és sajtója a legszélesebb rétegekbe elvitte, viszont az apologetika érveit kevesen ismerik s nem is mindenki rendelkezik azzal a logikai felkészültséggel s fegyelmezettséggel, amely az apologetikai érvek megértéséhez szükséges. A hitújítás annakidején valószínűleg maga sem sejtette, milyen végzetes lejtőre sodorta az emberiséget, amikor az egyházi tanító-tekintély elvetését hirdette. A legtöbb ember nem olyan értelmi berendezettségű, hogy akár hosszas történelmi s apologetikai tanulmány révén is meg tudja érteni, sőt egyénileg csak meg is tudja sejteni azoknak az okoknak egész súlyát és erejét, amelyek a kereszténység igaz és isteni voltát igazolják. Ha az egyházi tanító-tekintély megdől a szemükben, ezzel együtt logikusan megdől előttük Krisztus istenségének hite is. Még a hivő protestánsok is kilenc tizedrészben merőben tekintélyi s tradicionális alapon hisznek: hisznek — ha hisznek —, mert így tanították őket. Elvetették a tanító Egyház elvét, de helyette öntudatlanul is a maguk felekezetének tanítótekintélyét emelték, megérezvén, hogy tanító-tekintély nélkül, merőben az egyéni vizsgálódás alapján a tömegekben hitet építeni s hitet fenntartani nem lehet.

A tekintély megtagadásának elve aztán, amelyet hirdettek, meghozta a gyümölcsét, a modern kételkedést. Miért is higgyen Krisztusban, aki nem hisz az Egyházban? Miért vegye valaki komolyabban Krisztusnak azokat a szavait, amelyekkel a saját istenségét hirdette, mint azokat a szavait, amelyekkel az Egyházat megalapította s a tanításra felhatalmazta? Ha az Oltáriszentségre, bűnbocsáló hatalomra, a hierarchikus egyházalkotmányra vonatkozó krisztusi kijelentések és rendelkezések nem veendők komolyan, miért vegyük komolyan az evangéliumnak azokat a részleteit, amelyekben a megváltásról, a csodákról, Jézus feltá-

madásáról s az örök életről van szó? A hitújítás alaptana ilykép, ha következetesen végrehajtjuk, szükségkép elvezet az általános kételkedésre, a hitetlenségre. Ezer szerencse még, hogy az emberek következetlenek. Ha elszakadt testvéreinkben még mindig van sok Krisztus-hit, az csak ennek a szerencsés következetlenségnek a következménye. Azok, akik ezt a következetlenséget észreveszik s akikben van elég lelki erő arra, hogy meggyőződésüket kövessék, csak kettő között választhatnak: a teljes hitetlenség s a katolicizmushoz való közeledés között. Logikailag nincs más út, nincs harmadik lehetőség.

*

Van-e remény arra, hogy az egyes konverziókon túl tömeges visszatérések is lesznek? Nem merő utópia-e a Leibnizek, Mercier-k és lord Halifaxok álma, akik a keresztény egyházak újraegyesüléséről, új, nyugati únióról beszélnek?

Sajnos, bajosan lehet ez az álom — bármilyen szép — több az utópiánál. Nem mintha a dogmatikai különbségek, az ú. n. elválasztó tanok okoznának áthidalhatatlan ellentéteket. A higgadt és józan mérlegelés, a jóakarat s a kellő disztingválási képesség játszva legyőzné a dogmatikai aggályokat. Nincs a katolicizmusnak oly tana, amely kellő megvilágításban, a fogalmak helyesbítése és az érvek kifejtése mellett nem volna gondolkozó fő előtt elfogadható. A zsidó vagy a protestáns apologetika egyetlen komoly, félreértésen vagy félremagyarázáson nem alapuló szempontot nem tud az Egyházzal szembeállítani. Látszik ez a konvertita-oktatásokon is; az első felvilágosító szóra, akár a Jerikó falai, omlanak össze a félreértések és előítéletek bástyái.

A farizeizmus elhajlása a messiási vallástól s a Krisztusban való teljesedés hitétől épúgy, mint a protestantizmus elszakadása az apostoli Egyháztól, nem értelmi, hanem érzelmi indítóokokból eredt s fennmaradásában is sokkal inkább játszik szerepet a har-

cias érzület, az ellenségeskedő csökönyösség, mint az apologetikai megfontolás. A XVI. század hitújítása forradalmi mozgalom volt, amelynek lendítőkereke a fejedelmek és földesurak érdeke, politikai szenvedélyek és fegyelem-únás voltak (VIII. Henrik és a celibátusból elvágyakozó papok) s amely a teológiai vitákat csak ürügyül tekintette az új rend igazolására. A mai egyházellenesség és antikatolicitás is szemmelláthatólag csak palástul használja az ú. n. hittani érveket, aminek szinte kiáltó bizonyítéka az a felületesség és irányzatosság, amely az iskolai protestáns hittani könyvekben megnyilatkozik. A felekezeti szenvedély csak úgy tud a katolicizmus ellen küzdeni, hogy napnál világosabb történeti tényeket letagad, a nevetségességig vakmerő meséket költ s katolikus tanok gyanánt olyasmiket ismétel csökönyösen, amiket a katolikus Egyház sohasem tanított. Nyilvánvaló, hogy a katolikusellenesség rúgói elsősorban nem hittanjak, nem eszmeiek

Sajnos azonban, éppen ez a körülmény teszi a helyzetet a tömegkonverziók s az „únió" szempontjából meglehetősen reménytelenné. Mert az értelmi skrupulusokat még csak le lehet győzni, mihelyt az érzelmi részen csend és nyugalom van s az akarat és kedély háborgása nem dönti fel az észokok higgadt mérlegelését Hanem ahol szenvedély van, gyűlölködés, ellenszenv és csökönyösség, ahol az igazságnak minden hangoztatása csak újabb sértődöttség érzületét okozza, ott a megegyezés lehetősége a felizgatott s állandó izgalomra nevelt lelkekben minimális. Ha vezető protestánsok és zsidók olyan nyugalommal tudnának szembenézni a katolicizmus kérdéseivel, mint ahogy egy matematikai problémával szoktunk szembenézni, de máskép állnánk! Igy azonban az évszázados idegesség, eleve-ellenkezés, rosszramagyarázásra hajló ellenszenv és a „csak azért se" csökönyössége természetesen képtelenné teszi az embereket a kérdés objektív mérlegelésére. Ha a felekezeti hangadók véletlenül katolikusoknak születnek, ki tudja, ma talán

nagyinkvizítorok és hecckáplánok volnának, amint viszont akárhány buzgó katolikus is ma valószínűleg heves, felekezeti agitátor lenne, ha véletlenül ő születik bele a felekezeti légkörbe. Pedig talán mégsem lehet objektív zsinórmérték az az egyetlen körülmény, hogy ki hová született be!

Az egyetlen, amit áhítani s előmozdítani lehet, hogy ez a vak animozitás, ez a tárgyi szempontokat mérlegelni nem tudó felekezeti szenvedélyesség, az érzelmi ellentéteknek ez a szilaj fékezetlensége lecsökkenjen. Fel kell ébresztenünk az emberekben s a közhangulatban azt a mindenkép helyes és tárgyi meggyőződést, hogy elvégre a vallás kérdései a legszentebb, legéletbevágóbb, legszebb s legfontosabb dolgok, hogy helyes megoldásuktól millióknak örök boldogsága függ, hogy tehát ezekhez a kérdésekhez csak a legnagyobb komolysággal, Isten előtt való mélységes felelősségérzéssel és abszolút tárgyi nyugalommal szabad hozzányúlni.

A felekezeti szellem helyébe *több és komolyabb vallásosságot* kell bevinnünk a közfelfogásba. Ez az egyetlen módja annak, hogy az érzelmi feszültségek enyhülésével utat törjön lassankint az értelmi mérlegelés, és csak ezen az úton teremtődhetik az újraegyesülésnek kedvező szellemi atmoszféra.

Keresztény únió.

A kereszténység újraegyesülésének kérdései.

Bevezető.

„Világ keresztényei, egyesüljetek!"

A magyarság érdeklődési körébe vetettük bele a keresztény únió gondolatát az alább közölt első fejezettel.

A kérdés felvetéséhez bizonyos bátorság kellett, mert hiszen úgy látszott, hogy egy soha meg nem szűnt, bárha lappangó felekezeti harc közepén ezt a kérdést sokan vagy meg sem értik, vagy hadicselként magyarázzák, vagy fordítva: elvfeladást és lankadást látnak benne, ahogyan a háborúban is a gyengeség jeleként szokták értelmezni, ha valamelyik fél békeajánlattal hozakodik elő. Egyik aggodalmunk sem bizonyult teljesen alaptalannak s mégis azt kell mondanunk, a cikknek általában örvendetes visszhangja támadt minden oldalon. Voltak, akik már szinte ujjongva fogadták a tanulmányt s benne egy jobb jövő hajnalhasadását üdvözölték.

Ez arra engedett következtetni, hogy a kérdés nemcsak magában véve szent és komoly, hanem sokak lelkében ott is ég, bár ha rejtve s anélkül, hogy sokat beszélnének róla. Erre vallottak egyes protestáns válaszok is, amelyek közül néhányra ugyancsak a Magyar Szemlében adtunk választ. A kérdés azonban baráti hozzászólások formájában tovább érlelődött s újabb szempontokat vetett fel, úgyhogy érdemesnek tartottuk az említett tanulmányt a főbb válaszokkal együtt most összefoglaló együttesben közölni s az

újabban felmerült szempontok rövid tárgyalásával kiegészíteni. Mindenekelőtt azonban be kell számolnunk arról, mi indította e sorok íróját az első tanulmány megírására s minden aggodalom félreértésével való közlésére.

Elmondhatom: a békés reúnió gondolatának felvetésére közvetlenül éppen a felekezeti viták feltűnő meddősége indított. Hogyan lehet az — kérdeztem magamban én, — aki évek hosszú során át az első harcvonalban állottam s a vallásszakadást a legbénítóbb, legsajnálatosabb csapásnak éreztem mindig; hogy lehet az, hogy ily világos és meggyőző tárgyalás hatástalan marad s az ellenfél a legverhetetlenebb bizonyítékok s legátütőbb cáfolatok ellenére semmit, de semmit az állásfoglalásában revizió alá venni nem hajlandó? Mi lehet ennek a lélektani oka? Nincs-e itt a mi felünkön is legalább hát taktikai hiba? Fel szabad-e tennem, hogy ennek a négyszázéves merevségnek egyedüli oka a konokság és okulni nem akarás? Hiszen ilyenre is van elég példa a történelemben. De jogom van-e feltenni ezt azokról, akik mégis csak Jézus Krisztus őszinte híveinek vallják magukat s kétségkívül nagyrészt azok is? És amikor a harc hevében olyan eszközökhöz nyúlnak, amelyeket az én érzésem nyilvánvalóan történtelennek tart: van-e jogom feltenni, hogy ezek az eszközök az ő érzésük szerint is törvénytelenek? Nincs-e itt a megnemértésnek más lélektani oka, mint a puszta megérteni nem-akarás? Nem ott rejlik-e a bonyodalom legmélyebb nyitja, hogy mind a két fél túlságosan hamar hajlamos a másik vitázó fél eljárását rosszakaratúlag magyarázni s azután minden érvet és ellenérvet merőben ezen a hadi alapon, tehát elfogultan és egyoldalúan vizsgálni? S nem lenne-e sokkal okosabb és célszerűbb, sőt egyedül okos és célszerű, ha egyszer magát a hadiállapotot próbálnók megszüntetni s a lelkek közeledését mozdítani elő a jóhiszeműség kölcsönös feltételezésével és a gyökeres egybetartozás tudatával; tehát a reúnió

gondolatát tenni érintkezésünk középpontjába a harc és a szembenállás helyett?

Az emberi értelem és gondolkozás oly rendkívül bonyolult valami, oly kiszámíthatatlanul finom és lemérhetetlen hatóerők folynak be az irányításába, főleg a legmagasabb s elvontabb kérdések terén, hogy azt egyszerű sémákkal átfogni s latba venni nem lehet. Mi minden folyik bele az értelem indítékai közé, míg abban egy értékítélet, egy gondolatrenszer, egy világnézet megszületik és kialakul: ki tudná megmondani? Kinek van joga rövidesen pálcát törni azok fölött, akik e bonyodalmas és szövevényes elmei alakulás folyamatában nem tudják önellenőrzően megkülönböztetni a téves befolyásolást a helyestől, a hamis ítéletet az igaztól, a törvénytelen következtetést a törvényestől? S ha még azonkívül az emberek a maguk tévedését szentnek s isteni igazságnak vélik: csoda-e, ha ennek védelmében s őrzésében gyakran mellé fognak s érinthetetlen szentélyként kezelik a tévedést és a hibát?

Ez persze átlagban véve az egymással szembenállók mindenikére egyaránt vonatkoztatható. Mindenesetre szerencsés az a kereszténység, amely nem a puszta emberi értelem s a vita módszereire kénytelen hagyatkozni, hanem ezeknél magasabb és biztosabb irányító fáklyái is vannak, és boldog főleg, ha megérti, hogy az érveknél és ellenérveknél is fontosabb eligazító Krisztus igazságainak útján az a szeretetteljes jóindulat, amely nem uralkodni, hanem épülni akar, nem legyőzni, hanem meggyőzni s meggyőződni, nem eltaposni, hanem egybeölelni.

Négyszázéves harc és vitázás nem tudta köztünk, katolikusok és protestánsok közt elmosni az ellentéteket; még régebbi harc a keleti és nyugati kereszténység ellentéteit. Talán amit érvek és viták el nem értek, eléri a szeretet nagy eszméje, a reunió vágya és munkálása? A jászol előtt térdelő jó néhány száz keresztény felekezet hívei, ha szóval és ésszel nem nem tudta meggyőzni egymást, talán jobban célhoz

érne, ha egymás kezét keresné meg testvéri szorításra s egymás szívének lüktetésében figyelné az egy Krisztus egy szeretetének összedobbanását.

Ez az elgondolás vezetett Keresztény Únió című első tanulmányunk közzétételére. A szerzőt az a nagy öröm és elégtétel érte, hogy úgy látta: a hang, amelyet megütött, még mindig a legelső, amelyet minden oldalon meg lehet érteni.

S most hadd közöljük az említett tanulmányokat, hogy azután néhány hozzáfűződő kérdésre is megkíséreljük a válaszadást.

Keresztény únió?

Amióta az istentagadó mozgalom a szabadgondolkozó szalónokból és a munkásszakszervezetekből az utcára is kilépett s újabban mint bolsevizmus világuralmi és diktátori igényekkel lép fel, a hívő keresztények részén újra fel-felhangzik az egészen soha el nem halkult sóhajtás: bárha sikerülne a keresztény felekezeteket még egyszer közös nevezőre hozni, nemcsak az európai kereszténységnek, hanem magának a pozitív istenhitnek a megmentése céljából is. A marxi csatakiáltással: „Világ proletárjai egyesüljetek!" — gondolják sokan — szembe kellene szegezni ezt a másikat: „Világ keresztényei, egyesüljetek!"

Nemcsak a bolsevizmus fenyegető veszélye, Keletet és Nyugatot elöntő lávaáradata teszi aktuálissá ezt a kívánalmat. Jóval a bolsevizmus és a XIX. század vörös mozgalmai előtt meg lehetett már figyelni, mekkora haszna van a kereszténység minden ellenségének, minden hitetlenségnek, hitközönynek és mindenféle felforgató iránynak abból, hogy a nagy keresztény denominációk nincsenek egy táborban. Amint már a VIII. században az északafrikai kereszténység, a XV. században pedig a Kelet is jórészt a vallási megoszlás miatt volt kénytelen tehetetlenül tűrni az ozmán inváziót s nálunk is jelentékeny része volt a török pusztítás hosszadalmasságában a világnézeti szakadásnak,

amely a magyarságot pártokra tépte, úgy az újkor kereszténytelen és istenellenes eszmeáramlatai s jelesül a francia forradalom óta mindenütt nyeregbeszökő politikai kereszténységellenesség bizonnyal nem nyerik meg oly könnyen a játszmát, ha nem egy belső versengésektől dúlt kereszténységgel, hanem egy szilárdan egységes keresztény ércfallal találják magukat szemközt. A felekezeti háborúk és hitviták kora rég lejárt, helyettük azonban szembeszökő az élet és a művelődés messzemenő szekularizációja, aminek részben szintén a keresztények vallási megoszlása az oka. Vegyes vallású családban, társaságban, egyesületben, községházán stb. állandóan megfigyelhető jelenség, hogy a vallási kérdéseket már puszta tapintatosságból is nem igen hozza többé szóba senki; aminek eredménye aztán, hogy éppen a legszebb, legnemesebb, az emberi életet legmélyebbről érdeklő s azt legmagasabbra felemelni hivatott eszmék mindinkább kizárulnak a közgondolkodásból és közfigyelemből.

Vannak, akik a keresztény felekezetek összhangját s kifelé való együttműködését egyszerűen úgy képzelik, hogy a felekezetek mindegyike befelé élje a maga életét, kifelé azonban s egymással szemben tüntessen el minden surlódó felületet. „Ne azt keressük, ami elválaszt, hanem ami egyesít", hangzik a jelszó. A surlódások lehető elkerülése kétségtelenül egyik lépés már a megbékélés és összhang felé, azonban minden mélyebben látó előtt világos, hogy ez a követelés nem reális és őszinte megoldás. A dogmatikai ellentétek még a különféle protestáns vagy ortodox felekezetek közt is ezernyi társadalmi surlódásra vezettek s vezetnek sokfelé ma is, ami a dolog természetével adódik; a katolikus Egyháztól pedig csak lényegének feladása árán lehetne azt kívánni, hogy olyan követelményekről lemondjon, amelyek felekezeti megoszlás esetén okvetlenül surlódásokra vezetnek.

Vannak, akik a dogmatikai és egyházszervezeti

ellentéteket egyenesen a krisztusi eszme belső gazdagsága jelének, a „különféleségeket" egyszerű változatosságnak tekintik, amely szerintük nem zárja ki a kereszténység nagy, elvi egységét. Ez az „ökumenikus katolicitás" szerintük azt jelentené, hogy bár a tanokban és egyházszervezeti elvekben jórészt elágazunk is, azért a lényeges, legfőbb kérdésekben mégis csak megegyezünk s már ez is elegendő lelki egység. Az Egyház ma is egyetemes, vagyis ökumenikus értelemben katolikus, bárha száz meg száz felekezetre oszlik. Ez a felfogás azonban, amely főleg Angliában indult útnak a branch- (ágazati) elmélet címén, a kérdést, véleményünk szerint, inkább megkerüli, mint megoldja. Hiszen a keresztény felekezeteknek bizonyos nagy, vezető eszmékben való megegyezése, amint a multban nem zárta ki a legáldatlanabb vitákat, úgy nem tünteti el ma sem a mélységes érzelmi ellentéteket. Akinek ez az egység elég, az természetesen a reúnió gondolatát sem tarthatja fontosnak; tehát kérdésünk szempontjából az egység e felfogása egyelőre számításba nem vehető.

Vannak végül, akiket az egyesülés gondolata egyáltalán nem érdekel, akik annak még a felvetését is ellenszenvesnek találják s az elkülönöződésben s pártokra-oszlásban mint ilyenben találják örömüket. Ezeket is ki kell hagynunk megfontolásaink keretéből.

Szerencsére azonban aligha ezeké a többség. A reúnió legalább mint homályos vágyálom ott szunnyad sokak, nagyon sokak lelke mélyén.

A keleti egyházszakadás első megtörténte után hamarosan jelentkezett a vágy az elveszett egység után. A Photius-féle első szakadást sikerült visszacsinálni; de a második szakadás már végleges lett s minden további nagyarányú úniós kísérlet, még a firenzei zsinaté is, ahol pedig a görögök követei aláírták az egyezményt, meghiusult.

A hitújítás első nagy harcainak elülte után is hamarosan sok nemes lélekben lobbant fel a reúnió esz-

méje, már Leibniz[1] és Bossuet óta. Ezek a nemes törekvések azonban máig szép álmok maradtak.

A közös veszély időnként közös védelmi akciókra indította a keresztény felekezeteket. A háborút követő forradalomban nálunk is megalakult az felekezetközi „Vallásvédelmi Szövetség". A bolsevizmus veszedelmével szemben hasonló összetételű antibolsevista ligák létesültek s Genfben ma is, csendesen ugyan, de komolyan együtt dolgoznak nemzetközi és felekezetközi alapon: jezsuiták, protestáns lelkészek és görögkeletiek a harcos intentelenség visszaszorításán. Ismeretesek azok az úniós konferenciák, amelyeket Söderblom uppsalai luteránus érsek kezdeményezett s amelyeket kétszer hívtak egybe (Stockholm, 1925, Lausanne, 1927). A konferencián számos protestáns és görögkeleti denomináció vett részt. A katolikus Egyház nem vett részt rajta, ami sokakban bizonyos csalódás érzetét keltette.[2] Sokan emlékeznek még azokra a „malines-i megbeszélésekre" is, amelyek Mercier bíboros belga prímás és anglikán részről Halifax lord kez-

[1] Ismeretes a prot. Leibniz álláspontja az únió kérdésében. „Nincs a világnak annyi könnye — írta Brinon asszonynak (4. levél) —, amivel a vallásszakadás okozta egyenetlenkedést meg lehet siratni." Az ugyancsak protestáns romantikus Novalis (Hardenberg gróf) „Die Christenheit oder Europa" c. iratában így áradoz a középkor elveszett lelki egységéről: „Gyönyörű idők voltak azok, amikor egész Európa egyetlen keresztény birodalom volt s egységes kereszténység lakta ezt az egész világrészt. Amikor ennek a széles szellemi népcsaládnak minden, mégoly távol alkatrészét azonos szent érdek fűzte egybe s egy Legfőbb Hatalom különösebb politikai birtokállomány nélkül is nagy közéleti erőket irányított és egységesített... Mennyire jótékony, mennyire az emberi természetnek megfelelő volt ez a kormányzati rendszer, mutatja e korban az összes emberi erők hatalmas felfelé fejlődése, valamennyi tehetségüknek összhangzatos kibontakozása s az a hihetetlen magasság, amelybe ezek az egyszerű emberek a tudomány, az élet s a művészetek minden terén felemelkedtek — s ugyanakkor virágzó kereskedés, érintkezés, a szellemi s anyagi javak kicserélése indult meg, el egészen a távol Indiáig".

[2] Olvassuk, hogy a konferenciák hamarosan folytatódnak, de máris két részre szakadtan: az egyik irány Oxfordban, a másik Edinburghban.

deményezésére éveken át folytak, bárha közvetlenül kevés eredménnyel s amelyek a kezdeményezők halálával egyelőre véget értek. Ma tudtunkkal egyedül az az egységért végzett imahét jelent tényleges, bárha csak eszmei és spirituális kapcsolatot valamennyi keresztény felekezet között, amelyhez, bár protestánsok kezdeményezték, a katolikus Egyház is magának Rómának helyeslésével évről-évre örömmel csatlakozik.

Ha az úniós kísérletezések mindeddig sikertelenek voltak, annak bizonnyal nem csupán az az oka, hogy a kezdeményezők nem értették fel eléggé a probléma belső nehézségeit, vagy csupa óvatosságból eleve is túlságosan szűkre szabták a lehetséges közeledés területeit, hanem sokkal inkább az únió belső nehézségei.

Elmellőzve most a keleti egyházak kérdését, pusztán a katolikus-protestáns viszonylatot vizsgálva, vessük fel a kérdést: lehet-e ma józanul úniós mozgalomra gondolni?

Mozgalomról abban az értelemben, aminőben például az európai népek legtöbbje annakidején a kereszténységre tért, természetesen ma már amiatt sem lehet szó, mert ma a népek többé nem mint népek keresnek vagy változtatnak világszemléletet, hanem minden egyes ember külön igazodik s a maga útján jár. Még ha valamelyik vallásfelekezetnek összes papjai és vezetői kimondanák is (mint pl. a magyarországi rutének vagy románok egy része annakidején kimondta) az úniót, nagyon könnyen lehet, hogy híveik egyszerűen cserbenhagynák őket. Természetesen egy ilyen fordulat sem lenne jelentéktelen hatású, főleg ha a szellemi és a közélet vezető egyéniségei állanának ilyenféle mozgalom mellé. Azonban a legkiválóbbak egyesülése sem jelentené még a tömegek egyesülését.

De legalább e megszorítás alapján lehetséges-e nagyobbarányú úniós mozgalom akár a jelenben, akár csak a távolabbi jövőben is? Sajnos, erre a kérdésre a mai helyzet alapján bajosan válaszolhatnánk optimisztikusan. Mindenekelőtt azért nem, mert az egyesülés óhaja maga még meglehetősen keveseket tölt el.

Az ellentétek túlságosan kifejlődtek s túlságosan beidegződtek.

A konkrét akadályok terén itt van mindenekelőtt a dogmatikai kérdés. Egy katolikus-protestáns únióinak dogmatikai vonatkozásban csak egyetlenegy módja lenne lehetséges; a protestánsok visszatérése a katolikus Egyházba és annak dogmatikájához. Mihelyt a katolicizmus ebből a követeléséből engedne, megszűnnék katolikus Egyház lenni. Ez a helyzet azonban protestáns részen az únió szempontjából szintén reménytelen helyzetet teremt. Hiszen egyenesen harakirit jelentene: egy 400 éve keservesen védelmezett álláspontnak, amelyért vér is folyt, meaculpázó visszavonását. A katolikus Egyháznak lényegesen dogmatikus álláspontja minden alkudozást, minden ötvenpercentes egyezkedést, minden méltányosnak látszó középentalálkozást eleve kizár és lehetetlennek tart. Hogyan lehessen itt megegyezésről vagy csak közeledésről is szó? A protestáns tömegek amúgy is elég távol állanak a katolikus dogmáktól s alig képzelhető el egyhamar olyan alakulás, amely ezt a szakadékot valamiképpen is áthidalhatná.

Ha erre azt mondaná valaki, hogy a dogmák terén a katolikus Egyházé legyen az előny, viszont az egyházfegyelmi kérdésekben legmesszebbmenően vétessék figyelembe a protestáns álláspont s jelesül: a katolikus Egyház ismerje el, hogy a reformáció történetileg indokolt jelenség volt s hogy az elszakadás megmerevedésében egyházi tényezők is súlyos hibákat követtek el: félő, hogy mégha az illetékes tényezők nagyjából ebben az irányban keresnék is a közeledést, a fentemlített nehézség lényegében mégis megmaradna.

A másik akadálycsoport: a történeti.

A vallási szakadások történetében meglehetősen általános jelenség a szakadásnak visszacsinálhatatlansága. Kevés esetet tudunk a történelemben, amelyben egy elszakadt irány békés visszatéréssel olvadott volna ismét bele az anyafelekezetbe; ilyenkor is többnyire politikai nyomás vagy kényszer működött közre, pél-

dául az arianizmus esetében. A donatizmus épúgy nem szűnt meg magától, mint a nesztorianizmus, a manicheizmus, amely a középkori katarokban éledt fel újra s az olasz valdiakban ma is tovább él, époly kevéssé, mint a nagy keleti skizma. Az elszakadás rendszerint azért állandósul, mert intézményesül s mert a későbbi nemzedékek már mint kész helyzetbe, mint szent és kegyelettel őrzött örökségbe születnek bele. Igy az újkori felekezetek is négyszáz év óta egymástól teljesen külön, egymással többnyire éles ellentétben fejlődtek. Mindegyik féltve őrzi a maga nehezen szerzett birtokállományát, fáradságosan kiépített intézményeit. Úgy tudja, hogy ezeknek az intézményeknek létesítése és megőrzése eleiknek sok harcába, áldozatába is került, s hogy mindazt, ami a szemükben vallási kincs és lelki érték, legfenyegetőbben az a másik tábor veszélyezteti, amelyikkel szemben ezeket a harcokat vívnia kellett. Ezeknek a harcoknak emléke még aránylag friss és ezért sokkal elevenebben is él mindkét fél fiainak lelkében, mint például a keleti és nyugati egyház torzsalkodásai a keleti és nyugati keresztények lelkében. Ha egy napon valamiféle katolikus-protestáns únió létrejöhetne, bizony akkor mind katolikus, mind protestáns részen igen sok élesre köszörült csatabárdot kellene elásni, s ami majdnem még nehezebb: igen sok fájó emléket kellene eltemetni, igen sajgó keserűségekre fátyolt borítani, igen sok izzó szenvedélyt elcsitíttatni.

A harmadik: az érzelmi és a politikai ellentét, mint a dogmatikai és történelmi ellentéteknek természetes eredője. A katolikus és protestáns világ ma két tábor, a szónak legharcosabb értelmében. Nem különbözőképpen imádkozó jámbor csoportok állanak itt egymással szemközt, mint ahogy azt néha az elnagyoló optimisták pohárköszöntői stílusa állítja, hanem — bizonyos békés hangulatú hányadtól eltekintve s eltekintve az udvarias hangtól, amely a belső ellentétet kifelé lehetőleg leplezni törekszik — állig felfegyverzett, egymással farkasszemet néző tömegek, főleg vezérek.

Amit az egyik tesz, már azért sem jó, mert a másik teszi. A hitviták ma már senkit sem érdekelnek különösebben, ellenben annál inkább érdekli mindkét félt, mily arányban tudja elhelyezni felekezetének tagjait a jövedelmező állásokban, mekkora közjogi hatalmat tud a maga felekezetének biztosítani. A felekezeti béke sokat hangoztatott jelszava sok esetben merő jelszó, vagy éppen leplező ürügy. Legjobb esetben annyi az igazság benne, hogy az emberek felekezeti érdekeik védelmében ma valamivel mérsékeltebbek, tartózkodóbbak s az eszközökben válogatósabbak, mint régebben. De a lelkek ellentéte megvan s állandó, csendes aknamunkában érvényesül; hol ezen, hol azon a félen erősebben, öntudatosabban. Vannak természetesen mind a két oldalon olyanok is, akik ettől a felekezeti versengéstől — néha szelídebb lelkületből, befelébb nézésből, néha csömörből, néha közönyből is — teljesen távol tartják magukat.

Gyakorlatilag ezek lehetnek azok a megfontolások, amelyek az únió álmodozóit mindannyiszor hamarosan kiábrándítják, mihelyt az álmok színes világából a valóság rideg prózájába szállnak alá.

Nem marad-e hát a reúniónak semminemű reménye?

Valami csekély talán mégis! Vannak bizonyos körülmények és megfigyelések, melyek a teljes pesszimizmust kizárják.

Az első, ami a közeledés lehetőségének némi halvány reményét nyujtja, elég széles protestáns rétegeknek újabbkori doktrinális elirányozódása. Protestáns hittudósok állítják s minden jel erre vall, hogy a protestáns dogmatika a reformátorok óta elég lényeges alakuláson ment át. Ma már a művelt protestánsok jókora részét nem annyira a régi vitapontok érdeklik, nem a XVI. század antikatolikus dogmái, mint inkább: az evangéliumnak bizonyos nagy, központi gondolatai, amelyeket a katolicizmus is kezdettől fogva hangoztat, ha más stílusban is, épúgy mint az újabbkori, vallásos protestantizmus (pl. az újabb Oxford-mozgalom), bár

emez természetesen a katolikus definíciók és dogmatikai körülírások nélkül. Ez az észrevétel és örvendetes átorientálódás sok olyan katolikus dogmatikus gondolattal szemben csökkentette az ellenállást, amely valamikor, a viták hevében, valóságos rémkép gyanánt hatott. Innen van, hogy néha vezető protestáns teológusok részén majd erről, majd arról a katolikus dogmáról vagy intézményről hallunk igen meleg, elismerő, dícsérő s megértő nyilatkozatokat: az egyik a szentek és Mária tiszteletéről, a másik a gyónásról, a harmadik a pápaságról vagy a katolikus szerzetességről szól igen megértően. Ezekben a nyilatkozatokban nyoma sincs már a régi, csatabárdos dialektikának. Megállapítható, hogy viszont katolikus részen is lényegesen finomult az elcsatolt felkezetekkel szemben nemcsak a hang, hanem a felfogás is, főleg annak a heves elkeseredésnek megértése terén, amely a XVI. században az elszakadás kísérő tünete volt és sok elszomorító egyházi visszaélésben találta forrását. „Dogmatikailag X. Leónak volt igaza, történetileg Luther Mártonnak", mondta egyszer némi túlzott egyszerűsítéssel egy svájci únionista. Kivételek e megértőbb lelkület tekintetében természetesen mindkét részen akadnak; hol többen, hol kevesebben.

Egy másik örvendetes megfigyelés, hogy az elfogulatlanságra törekvő s önmagát is ellenőrizni tudó művelt emeberek (s hála Istennek, ilyen ma mégis több van mint 400 év előtt volt) szeretnek bizonyos történeti és filozófiai magaslatra emelkedni, amikor a hit és a felekezet vitakérdéseit vizsgálják. A vallási önérzet tudatosodásának sok sebesültje és elesettje is van, amennyiben sokaknál ez az önvizsgálat minden vallási alapnak megingását vonja maga után; de talán éppen az értékesebbeknél nem ez a következmény áll be, hanem az, hogy az emberek higgadtabban fogják fel a maguk ide- vagy odatartozandóságát. A protestáns arra gondol: érdemes-e azért marakodnunk, mert 400 év előtt Luther Márton vagy Kálvin János összeveszett a pápával? Az anglikán arra gondol: érdemes-e

nekem VIII. Henrikért és Erzsébetért még ma is tűzbe mennem? De a katolikus arra gondol: nem volt-e kár az ellentéteket mindjárt kezdetben bizonyos túlzott merevséggel elmélyíteni engedni? Nem volt-e kár olyan egyházi állapotok felburjánzását megtűrni, amelyek az egyházszakadást lélektanilag szinte elkerülhetetlenné tették?

A történelmi magaslatra emelkedéshez hasonló az a megfontolás is, mennyire a születés és a körülmények teszik a legtöbb embernél, hogy ebbe vagy abba a táborba tartozik! Ha én, a protestáns, véletlenül katolikusnak születem, ma talán lelkes katolikus vagyok! S ha én, a katolikus, véletlenül a debreceni nagytemplom árnyékában látom meg a napvilágot, ma talán époly „vastagnyakú" kálvinista vagyok, mint ma ájtatos pápista! A puszta születésen és neveltetésen pedig mégsem múlhat a dolgok tárgyi igazsága és értéktöbblete! Ha Apponyi Albert vagy Prohászka Ottokár véletlenül lutheránusnak születik s Baltazár Dezső vagy Tisza Kálmán katolikusnak: ki tudja, talán époly buzgó odaadással szolgálta volna mindegyikük éppen az ellenkező álláspontot, mint aminőt életében valójában elfoglalt. Prohászka talán a pápaság ellen intézett volna rohamot, míg Baltazár a Mária-kongregációknak lett volna lánglelkű propagátora. Ez természetesen nem annyit jelent, hogy minden vallási meggyőződés merőben a belénkneveltség és megszokottság alapján áll, de annyit mindenesetre, hogy ezeknek az alanyi és nem tárgyi tényezőknek igen jelentékeny koefficiensi szerepük lehet az emberi meggyőződések kialakulásában. Ez a megfontolás pedig óvatosabbá, szerényebbé és méltányosabban gondolkozóvá teszi azt, akiben egyszer tudatossá lett. Megtanítja arra, hogy ne a puszta beleszületés és beleneveltetés, hanem a higgadt tárgyilagosság alapján kísérelje meg a saját álláspontjának erejét és gyengéit vizsgálni. Ami egyaránt vezethet a szempontok tárgyilagos értékeléséhez és a kölcsönös közeledéshez. Aki egyszer higgadtan és tárgyilagosan tud e kérdéseken gondolkozni, egyszerre

könnyebben érti meg a másik fél érveit és gondolatmenetét, s ez máris egy lépés lehet az únió felé.

A két elsővel kapcsolatos egy harmadik örvendetes megfigyelés: a felekezeti atmoszféra feszültségének lényeges enyhülése. Sajnos, nem mindenütt, de talán mégis sokfelé, sok lélekben, nem éppen csak a vallást semmibe sem vevő közömbösöknél, hanem mélyen vallásos embereknél is. Nem az a zordon, szenvedélyesen lobogó és szelídségre szinte eleve képtelen beállítottság, amely a túlsó tábor minden emberében, törekvésében és állásfoglalásában feneketlen rosszakaratot, gonoszságot, vörös posztót lát. Hanem az, amely lehetővé teszi a békés és derűs szembenézést s az udvarias, tapintatos és mégis teljesen őszinte beszédet az elválasztó tanok körül: „Mondd hát testvér, hogy érted ezt? Mikép hiszed te és miért hiszitek ti ezt így vagy úgy?"

Nem vallási különlegesség, hanem általános emberi gyengeség, hogy az emberek a felfokozott vita hevében legkevésbbé értik meg, viszont annál könnyebben félreértik egymást. Azt támadják, amit a másik nem állított s azt védelmezik, amit a másik nem tagadott. A vitatkozó hajlandó a másik fél álláspontját hamisan értelmezni, félremagyarázni, megmásítani s akkor aztán a felháborodás mellhangján dörögni rá ellenfelére s annak képtelen állításaira az anathémát. A nagy hitviták idejében, sokszor mindkét félen, bizony ez volt a harcok egyik legfőbb jellemvonása. A támadó fél tudatosan vagy (legtöbbször) tudattalanul eltorzította a másik fél állításait; a védekező pedig nem volt hajlandó észrevenni a támadó okoskodásában talán a hamu közt rejlő szikrát. A hitvitázók fegyvertárából meglehetősen hiányzott a cáfolásnak és felvilágosításnak az a lélektanilag legsikeresebb módja, hogy előbb igyekszünk jól megérteni az ellenfél felfogását, sőt elfogadni és megengedni lehet. Ez a heveskedés és állandó félremagyarázás mérgesítette el a helyzetet s teszi sok esetben még ma is kilátástalanná. Hiába vagdossuk egymás fejéhez 400 év óta ugyanazokat a

vádakat, érveket és ellenérveket: a másik fél nem ért meg minket s mi azt hisszük, azért nem ért, mert nem akar érteni!

Lassan azonban talán mégis utat tör a meggyőződés, hogy ez mégsem lehet így egészen jól s hogy mindenekelőtt az atmoszférát kell enyhítenünk, a vita hangnemét finomítanunk, a beszélőtárs szívét és gondolatmenetét jobban megértenünk s az állításában rejlő igaz magot mint közös kincset fektetnünk kettőnk elé, mint a további megértődés kiindulópontját.

Sokszor meg lehet figyelni, például vegyesvallású házastársak vagy jóbarátok között, mily nemesen, békésen, minden bántó él nélkül hozhatnak szóba egymást megértő, kifinomult lelkek még olyan vallási témákat is, amelyekben kettejük nézete homlokegyenest ellenkezik. Mind a két fél azért megmaradhat az álláspontja mellett, de valami olyan megértéssel és szelídséggel szögezik le az ellentéteket, mintha csak arról volna szó, hogy az egyik Mozartot szereti jobban, a másik Beethovent — anélkül, hogy a vallási kérdések mindent felülmúló komolyságát s fontosságát bármelyikük is alábecsülné. Az ilyen nyugodt hangulatú társalgásokban sok félreértés küszöbölődik ki, sok él tompul el. Ha a felek nem tudnak is mindjárt közös nevezőre jutni, legalább egyik sem ítéli meg túlságosan balul a másikat, s már ez is lépés az egység felé.[1]

Mint említettük, a keresztény úniónak protestánsok és katolikusok között talán legfőbb akadálya az, hogy a katolikus Egyház dogmatikai és egyházszervezeti részen nem engedhet s így a másik fél minden kö-

[1] Adolf Deissmann, ismert prot. teológus, szintén ezt vallja: „A keresztények egyesülésének kérdése ma elsősorban nem dogmatikai, hanem lélektani kérdés ... Termékeiten dolog lenne úniós tárgyalásokba kezdeni addig, amíg a tárgyaló egyéniségek először össze nem ismerkednek, amíg egymás egyházi s népi életét csak irányzatos művekből vagy elsárgult főiskolai füzetekből ismerik. Először az emberek közeledjenek egymáshoz s teremtsenek mindenekelőtt bizalmi bázist!" (Una sancta, 1936, Gütersloh, 38. l.)

zeledést szükségképpen megalázkodásnak és egyoldalú elvfeladásnak érezne.

Ezzel kapcsolatban is mutatkoznak azonban a helyzetet enyhítő körülmények.

A katolikus Egyház dogmatikája s egyházszervezete csakugyan a lényegéhez tartozik. Kérdés azonban, hogy ha ezeket a dogmákat és alapelveket valaki egyszer közelebbről megismeri, mégpedig nem a százados elnagyolások és elferdítések, esetleg katolikus részről is jövő túlzások és torzítások alapján, hanem a való tartalmuk szerint: vajjon akkor is olyan nagy lesz-e ez az akadály, mint ma látszik? A katolikus Egyház a dogmák tekintetében hajthatatlan. De ha ezt neki néha még a saját hívei is zokon veszik, ebben valószínűleg nagy része van annak, amit az angol misrepresentation-nek nevez: hogy a felületes és téves tájékozódás olyasmit magyaráz bele a tanokba, ami a valóságban nincs meg bennük. Ismeretes például, hogy a csalatkozhatatlansági vita alkalmával számos, egyházi kérdésekben rosszul informált katolikus is olyasmit látott ebben a dogmában, ami valóság szerint nincs benne; hasonlót állíthatunk a szeplőtlen fogantatásról is, s a dogmák jókora részéről. Ha a maguk teológiai szabatosságában vizsgáljuk azokat, egyszerre sokkal ártatlanabbak, elfogadhatóbbak lesznek, mint a szokásos félre- és belemagyarázások vagy éppen hangulatkeltő vitatkozások fényében. Igaz, hogy a dogmák jó része tökéletesen túlmegy a merőben természetes ismeretek körén. De ebben a részben a protestáns teológia is vallja a dogmák természetfölöttiségét, hiszen például a Szentháromság tana vagy Jézus istenségének tétele szintén teljességgel supraracionalista álláspontot jelöl — s ezekben a tételekben a két nagy keresztény tábor egyformán áll szemben a zsidósággal s a mohamedánokkal, akik a Szentháromság tanában önellenmondást s az abszolút egyistenhit elhagyását vélik felfedezhetni.

Tévedés volna továbbá azt hinni, hogy a katolikus Egyház, ha a dogmáiban nem is, de más téren sem

tehetne, esetleg nem lenne hajlandó engedményeket tenni. A protestantizmusnak egyik féltett kincse és jellemző vonása például a kritikai szellem. A kritika lehet forradalmi jellegű, de lehet lojális is. A mai katolicizmus szintén fejlődött és tanult a multból s a többi közt sokkal tágabb teret enged a lojális keretek közt mozgó kritikai szellemnek, mint régebben. Azok a történeti hibák és egyházi mulasztások, amelyek a vallásszakadást lélektanilag igazolják vagy érthetővé teszik, ma már azért sem volnának lehetségesek, mert azóta a katolikus közszellem befelé, sőt fölfelé is lényegesen kritikusabb lett. Ez a kritikusabb katolikus gondolkodás szívesen elismeri azt is, hogy a vallásszakadás, bármennyire fájdalmas és sajnálatos volt, indirekte az Egyházra mégis jelentős haszonnal járt s jár annyiban a mai napig, hogy állandó önellenőrzésre s virrasztóbb helytállásra ösztönöz. Hiszen éppen a tisztára vagy túlnyomóan katolikus országokban, mint Spanyolországban, Franciaországban, Mexikóban s Dél-Amerika számos államában mutatott a katolicizmus sokszor nagyfokú belső süllyedést: mintha nem volt volna, aki állandóan ösztönözze, versenyre hívja, munkára kényszerítse.

A hitújítók többi közt az egyetemes papság elvét állították a hierarchikus egyházkormányzat ellenébe. A vita sok izgalmat keltett s azután elalúdt — és közben az élet mindkét félen igazságot osztott. A protestánsok a maguk egyházszervezetét meglehetősen sok dologban a katolikus hierarchia intézményeinek hasonmására rendezték be, a katolikusoknál pedig ma maguk a pápák sürgetik a világi elem nagyobbfokú bevonását az egyházi életbe az Actio Catholica jegyében, természetesen a hierarchikus elv teljes fenntartásával.

A hitújítók a szentek túlzó tiszteletét vagy éppen imádatát támadták a katolikus Egyházban, s a katolikusok — mint egykor az ariánus harcokban a megtámadott Szentháromságtant azzal védelmezték, hogy annál sűrűbben foglalták be hitvallásaikba és szertar-

tásaikba a trinitárius gondolatot — azzal állítottak gátat a túlsó fél támadásainak, hogy csak annál jobban hangsúlyozták a szentek tiszteletét. Ma pedig azt látjuk, hogy míg a protestánsok sokszor nagyfokú megértéssel nyilatkoznak a szentek tiszteletének lélekemelő és erkölcsöt nemesítő hatásáról, viszont a katolikus Egyházban főleg a liturgikus mozgalom feléledése jelent erős visszakanyarodást az ősegyház imaformáihoz, amelyekben a szentek tisztelete éppen nem hiányzik ugyan, de mégis lényegesen szerényebb helyet foglal el, mint például a trienti zsinat utáni idők népi áhítatában. Így a liturgikus áhítati életben a theocentrikus és christocentrikus gondolat ismét sokkal inkább jut kifejezésre, mint amannak termékeiben. A római Missale például még a szentekről szóló miseszövegekben sem fordul soha egyenesen a szentekhez, kivéve néhány ritka karversben, hanem mindig kizárólag az Istenhez s lényeges különbséget tesz például a szentek könyörgő közbenjárására és Krisztus egyedülálló megváltói közvetítése között („intercedente beata Virgine . . ., per Christum Dominum nostrum").

A példákat szaporítani lehetne. A katolikus Egyház nehezen változtat valamit egyházfegyelmén s külső gyakorlatain, de hogy szükség esetén (természetesen a dogma érintetlenül hagyásával) erre is hajlandó, megmutatta akkor, amikor a keleti únió kedvéért lemondott a keleti papok nőtlenségéről, beleegyezett a két színnel való áldozásba s a hazai nyelvű istentiszteletek fenntartásába.

Még egy reménytnyujtó körülmény: a vallási lelkületnek a jövőben várható elmélyülése.

Minden jel arra mutat, hogy a vallási közületek hatalmas válságokon fognak keresztülmenni. Az egyházellenes agitáció, a vallásellenes mozgalmak, a kétely és közöny, az élet elanyagiasodása és elérzékiesedése, a tömegek előhaladó öntudatosodása és egyéniesedése valószínűleg széles rétegek gyakorlati elkereszténytelenedésére s ezzel együtt esetleg oda fog

vezetni, hogy a vallási közületek tagjaik jó részét elveszítik. A hagyomány és puszta megszokás ereje mind kevesebb értékű összetartó erőnek fog bizonyulni. Ugyanakkor azonban valószínű, hogy aki az ellentétes áramlat közt is hivő marad, kétszeresen buzgó és meggyőződéses hivő lesz; hiszen ezentúl már nem a megszokás és a környezet parancsoló nyomása, hanem csak a maga Istent kereső s lelkiséget áhító hite fogja Egyházához, felekezetéhez kapcsolni. Egyes országokban, mint Franciaországban s Belgiumban, ez az elválasztó folyamat a teljes hitetlenség és lángoló hitvallói lelkület között máris jórészt megtörtént s hasonló átalakulásra lassabban vagy gyorsabban más országokban is számíthatunk.

Ez a várható folyamat az egyházakat sok tekintetben szegényebbeké fogja tenni, de kétségtelenül tisztulásukra is vezet. Csak az marad meg egyháztagnak, aki szívvel-lélekkel az. A vallásos élet mélyülésének a lanyhák nagy többsége ettől kezdve majd sokkal kevésbbé állja útját. Azonban minél mélyebb és tisztultabb lesz a vallásosság, hihetőleg annál jobban átérzik a hivők a Krisztus sürgette egység szükségességét s ma még táborokra szakadt keresztények annál közelebb kerülnek egymáshoz. A hit belső erősödése arra fogja vezetni mindkét félt, hogy sokkal jobban megbecsülje és sokkal jobban szeresse azokat, akik a legnagyobb és legszentebb tanok dolgában egyek velük. Sokkal inkább, mint valaha, a hitviták és közéleti versengések korában, fogják átérezni a szerencsét, hogy elszakadásuk ellenére még mindig sokkal több a közös kincsük és közös hittételük, mint amennyi az, amiben eltérnek egymástól.

A szorosabb kapcsolódásra egyébként kényszeríteni is fogja őket, úgy lehet, a közös ellenségnek, a teljes tagadásnak és hitetlenségnek erősödő áradata. Ebben az időben, úgy lehet, kevesebben leszünk mint ma, de jobban megértjük egymást, mint ahogy a mai Oroszország vértanuinak hekatombái és felrobbantott templomai fölött is együtt gyászol az ortodox, kato-

likus és protestáns világ. Akik a béke boldog korában nem értették meg egymást, a vallásellenes terror vérfürdőjében végül mégis szeretettel szorítják meg egymás kezét...

Összetoglalásul: lehet-e keresztény únióról szó? Egyelőre, sajnos, alig, de a távolabbi jövőben talán lassan mégis! A közeledés nem dogmatikai engedményeken vagy hitvitákon fog múlni, sem valami szatócsi alkudozáson a két vagy több fél között; hanem sokkal inkább két dolgon: a felekezeti ellentétek érzelmi atmoszférájának enyhülésén és a belső, vallási lelkület erősödésén. Minél szelídebb lesz amaz és minél elmélyültebb emez, annál tevékenyebb hatóerővé válik a ma még megoszlott lelkekben a krisztusi vágy és imádság: „hogy mindnyájan egyek legyenek" (Ján. 17, 21).

Időszerű-e a keresztény únió kérdése?

A keresztény únióról írt előző tanulmány sokfelé szokatlan feltűnést keltett. Nemcsak a témája és hangja miatt, hanem mert onnan jött, ahol a protestantizmus eddig hagyományszerűleg a legélesebb ellenőrzésben és elítélésben részesült. Voltak katolikus részen, akik ennek a tanulmánynak békülékeny hangján meglehetősen csodálkoztak, talán meg is ütköztek s olyanfélét éreztek, mintha a cikkírót nem tartanák már egészen hűnek a meg nem alkuvó, törhetetlen katolicizmus zászlójához. Voltak, akik ha elismerték is a tanulmány elvi igazságát, kételkedtek annak időszerűségén, és attól tartottak, hogy a túlsó oldal ezt a közeledést félremagyarázza, nem kívánatos módon kihasználja s vele mint a harcban elgyengült s elfáradt félnek gyengeségével visszaél.

Az aggodalom, hogy a keresztény únió kérdésének felvetése és békés megtárgyalása ilyen vagy hasonló félelmeket s magyarázatokat kelthet, a tanulmány írója maga is sokáig visszatartotta a régóta

tervezett cikk megírásától. Valóban úgy van, hogy ezen a téren, a keresztény felekezetek évszázados versengésének terén minden szó, sőt minden szóárnyalat latba esik s messzeható következményekkel járhat. Tény, hogy mindkét félen éber szemek őrködnek azon, mit lehet a másik fél gyengesége jeleként magyarázni s mint ilyent kihasználni. Sokakban már az is az elvi feladás látszatát kelti, ha valaki az égő felekezeti kérdésekhez a teljes higgadtság, békülékenység és mérséklet hangján nyúl hozzá, mert hiszen tapasztalt és való dolog, hogy elvi kérdésekben a békülékenység nem ritkán az elvek tisztaságának rovására megy. Névleg felekezetközi téren sokszor éppen a béke nagyhangu apostolai csak úgy tudják elképzelni a közeledést, ha minimizálják vagy talán figyelembe sem veszik a nagy, dogmatikai ellentéteket.

A tanulmány mégis megjelent. Győzött írójában a meggyőződés, hogy ezt a hangot már egyszer meg kell ütni s katolikus részen kell megütni. S meg lehet ütni anélkül, hogy az elvi és dogmatikai alapot az ember egy percre is elhagyja vagy alkalmat adjon arra, hogy a közeledést bárki is gyengeségnek vagy elvi feladásnak tekinthesse s mint ilyent a túlsó félen újabb harci eszközül használhassa ki. Ha azután e szempontokat egyesek meg nem értik s mást, mint a kardcsörtetést vagy a tétlen hallgatást helyeselni nem tudnak, az a maguk baja s hibája és szűklátókörű emberek meg nem értő rövidlátása kedvéért nagy ügyeket, krisztusi és magyar szempontból oly égetően sürgős ügyet folytonosan továbbodázni talán mégsem lenne helyes dolog.

A kérdés csak az lehetett: időszerű-e az úniót éppen ma sürgetni, s ha igen, meg lehet-e ezt tenni tökéletesen békéshangú s tárgyilagos fejtegetés keretében?

Azt hisszük, mindkét kérdésre igenlően kellett felelnünk. Az únió kérdése időszerű, nemcsak azért, mert a vallási félreértések és mellébeszélések, civódások és pártoskodások állandóan súlyosan hátráltat-

ják a nemzet lelki egységét és békéjét, de még inkább a Krisztus-hivő front szilárdulását a fenyegető hitetlenséggel szemben, hanem azért is, mert a vallásközi béke vágya és sürgető követelése napjaink egyik leggyakrabban hangoztatott jelszava, amelynek őszinteségén kételkednünk legalább komoly emberek-nél mégsem lehet.

Nem mintha mindenki valóban felekezeti békét akarna, aki a felekezeti békét hangosan sürgeti. Az ember gyarló természetével együttjár, hogy amikor a harcban békét sürget, majdnem mindig kizárólag a másik félt tartja a harc kitörésében hibásnak s megbékülésén a másik fél kapitulálását vagy legalább újabb engedmények adását érti. Katolikus részen elég általános az a meggyőződés, hogy a liberális napilapokban állandóan közölt vagy a rádióban sűrűn elhangzó felekezeti békehirdetések sokszor nem egyebek a harc egyik eszközénél; ügyeskedések, amelyekkel az egyik fél a nyilvánosság előtt önmagát akarja a béke őrangyalául feltüntetni, akkor is, amikor a harc és háborúság mélyebb okainak kiküszöbölésére kísérletet nem tesz. Hasonlókép általános a katolikus oldalon az a felfogás is, hogy a felekezeti békének protestáns részen való sűrű hirdetése mögött sokszor nem áll egyéb, mint egy érthető taktikai fogás, amelynek az a célja, hogy a katolikusság a béke jelszava érdekében mondjon le uralkodó, többségi és ősiségi előjogairól (amennyiben azok még megmaradtak) s főleg mondjon le arról a jogáról, hogy Krisztus egyetlen igaz és törvényes Egyházának érzi magát, nem pedig egynek a sok lelkiismeretileg is egyenrangú felekezet közül. Hiszen abban a pillanatban, amikor a katolikus Egyház befelé, intézményeiben, szervezeteiben, egyházjogában, rendelkezéseiben nem tekinti magát többnek, mint egynek a sok közül, ahogy ma pl. a kálvinista és luteránus Egyházak tekintenek egymásra: a katolikus Egyház lemondana a katolicizmusáról, egyetemességéről, az egyedülvaló-

ságnak jegyéről, a törvényes és nemtörvényes egyház alakulatok közti lényeges különbségről.

Mi is azt mondjuk, hogy a jelzett kettős veszély fennáll, a felekezeti béke hirdetése magában véve csakugyan nem biztos jele annak, hogy a békehirdető mindig csakugyan békét akar s főleg nem akar a katolikus Egyházra nézve sértő s a lényének megsemmisülésével egyenrangú békét. Azonban — s ez itt a döntő szempont — először is nincs jogunk azt feltételezni, hogy minden protestáns vagy akárcsak a protestáns többség is csak merő taktikából hangoztatott vallási békét tart szem előtt, amikor felekezeti békét sürget s másodszor: még azokról sem, akik a békét a katolikus Egyházra nézve voltaképpen önmegsemmisítéssel egyenrangú alapon képzelik el s ily értelemben sürgetik, nincs jogunk talán az esetek legtöbbjében feltételeznünk, hogy ezt merő tudatos hadi taktikából teszik. Ami előttünk hadicselnek látszik, lehet jóhiszemű tévedés is, amennyiben a túlsó parton állók egyszerűen és öntudatlanul a maguk egyházfogalmát csúsztatják oda a katolikus Egyház fogalma alá, egyszerűen azért, mert egyházfogalmuk természetszerűleg protestáns egyházfogalom s ők más egyházfogalmat elképzelni sem igen tudnak. Ez az esetek legtöbbjében, feltehetjük és fel kell tennünk, minden rosszhiszeműség nélkül, egyszerűen a beleneveltség és beleéltség alapján, náluk egészen természetes.

Ez is egy példája szerintünk annak, hogy a kölcsönös megértésnek legfőbb akadályai közt mennyire az alapfogalmak különbözősége szerepel. A katolikus ember ezekről az alapvető egyházfogalmi elemekről katolikusan gondolkodik, a protestáns protestánsan. Innen aztán az egymás meg nem értése, az évszázados egymás feje felett elbeszélés s a rosszhiszeműség kölcsönös feltételezése. Viszont aki ezt a félreértést egyszer felismerte, arra nézve nem erkölcsi és evangéliumi kötelesség-e, hogy a szeretet nevében felemelje szavát s rámutasson a meddő vitázás és örökös farkasszemetnézés mélyén rejlő tévedésre?

Innen azonban önként adódik a kérdés, nincs-e ez sok más ponton hasonlókép? Nem az alapfogalmak különbözősége teszi-e, hogy nem értjük meg egymás szavát s rosszat tételezünk fel egymásról ott is, akkor is, amikor az egyik fél ugyan okvetlenül téved, de mégsem szükségkép rosszakaratból és tudatosan téved?

Ha katolikus részen tisztán akarunk látni, a protestáns közönséget mindenekelőtt két élesen elkülönülő táborra kell osztanunk: azokra, akiknek a protestantizmus elsősorban vallás és azokra, akiknek elsősorban felekezet, sőt párt. Nagyon sok protestáns, valószínűleg a többség, ha vallását egyáltalán tartja, abban a vallási elemre helyezi a fősúlyt. Neki a protestantizmus elsősorban az Istenhez emelkedésnek az az útja, amelyet ő gyermekkora óta megismert, megtanult, megszeretett, amelyen kívül közelről talán nem is ismer más utat vagy legalább nem lát lényeges különbséget a másik út s a maga útja között. Hisz az Istenben, a lélekben, örökkévalóságban, hisz Jézus Krisztusban, hisz az imádság s az istenes élet értékében. Az elválasztó tanok ebben a vallásos Istenhezfordulásban ránézve elvesztik különösebb jelentőségüket, a legtöbb protestáns, főleg a világi, alig ismeri azokat közelebbről, vagy nem helyez súlyt rájuk. Van, aki mosolyog rajtuk s azt mondja magában: akárhogyan van, nem ez a lényeg.

Ezeknek a protestánsoknak a lelkében őszinte békevágy él s a magánéletben gyakran a legszívélyesebb barátság fejlődik ki katolikus honfitársaikkal, sőt egyes katolikus papokkal szemben is. Ezek a felekezeti harcoktól távol állnak s azok nem is érdeklik őket. Ezeknek aztán természetesen fáj, ha a felekezeti harc nyomán katolikus oldalról kemény szavakat hallanak a protestantizmusról, éles visszautasításokat s elítéléseket. Fáj nekik, ha tőlünk minduntalan azt hallják, hogy ők zendülők, eretnekek, pártütők, a keresztény egység megbontói, hogy Luther és Kálvin nem voltak szent emberek, hogy a protestantizmus

hamis eszközökkel dolgozik s hasonlókat. Ők az ilyesmiben csakugyan teljesen ártatlanok s bennük ezek az igazságtalannak érzett vádak természetszerűleg keserűséget keltenek. Sok közülök ennek ellenére tisztelettel, sőt rokonérzéssel van a katolikus Egyház iránt, abban a hiszemben, hogy ezek a vádak csak egyes „hecckáplánok" meggondolatlan kitörései s ezeknek legjobb kitérni az útjukból.

A másik, jóval csekélyebb számú, de hangosabb csoport már sokkal inkább felekezeti, sőt pártszerű beállítottságú. Van köztük mélyen vallásos ember is, aki a maga Istenhez közeledését csodálatosan össze tudja egyeztetni a szeretetlen és eszközválogatás nélkül való harcmodorral, mihelyt a felekezetének védelmezéséről vagy előtérbehozataláról van szó. De akad persze elég olyan is, aki az ismert elvhez igazodik: A vallásomra fütyülök, de az Egyházamat nem engedem! Ez az a típus, amely templomba nem jár, vallási életet nem él, minden kegyes mozgalomtól távol tartja magát, de kilométereket szekerezik és súlyos kényelmetlenséget vállal magára, mihelyt arról van szó, hogy a községházán a felekezete mellett és a katolikusok ellen kell szavazni...

A tárgyilagosság érdekében tegyük mindjárt hozzá, hogy ennek a típusnak analogonja bizonyos fokig a katolikusoknál is meglelhető. Katolikus is akad, aki hevesen protestáns-ellenes, bár maga nem él vallásos életet, vagy aki egyházhűségében egy sorba helyezi a felekezeti összetartást, ha szabad így mondanom: a katolikus pártérdeket s az Isten országának minél teljesebb eljövetelét. De talán hozzátehetjük, hogy katolikus részen ez a típus sokkal ritkább, aminek itt most ki nem fejthető történeti és lélektani okai vannak.

Már most katolikus részen s éppen az őszintén és mélyen vallásos katolikusok részén a vallási békének és kölcsönös megbecsülésnek talán legnagyobb akadálya éppen az, hogy ezt az eszközválogatás nélkül való katolikusellenes harcot nem tudják az egyéni

jóhiszeműséggel megegyeztetni. Valljuk meg, hogy ez csakugyan nem könnyű dolog. Nehéz dolog művelt keresztény emberről, esetleg teológusról és vitázóról, feltenni, hogy amikor élesen és hevesen vitázik s közben nyilvánvalóan valótlant állít, lényegbevágó valót elhallgat: hogy akkor ezt jóhiszeműen tehesse. Hogy ne érezze lelkében az igazság ellen, tehát az Isten ellen való tusakodást, amikor pl. írásban nyilvánvaló logikai saltomortálékat követ el, vagy történetileg kétségtelenül megcáfolt adatokkal érvel a másik fél ellen, vagy nem vesz tudomást az ellenfél veretlen érveiről, szinte abban bízva csak, hogy saját párthívei, olvasói vagy hallgatói úgysem ismerik meg az ellenfél okfejtését. A katolikus ember pl. rendkívül sajnálatos ténynek érzi, hogy a protestáns iskolai hittankönyvek a katolikus vallás tételeit egészen súlyos torzításokkal ismertetik, amiből a minden áron való meggyűlöltetés szándéka szinte kirí. Époly sajnálatos ténynek érzi a katolikus ember azt is, hogy a hitvitázó protestantizmusnak nemcsak régebben, hanem ma is egyik legkedveltebb fegyvere a meggyűlöltetés, tehát a krisztusi szeretetparancs teljes ellentéte. Nem lehet csodálni, ha ennek alapján a katolikus emberben az a szent meggyőződés él, hogy a protestánsok közt nem ugyan az átlag, főleg civilközönség, hanem bizonyos vezetők s hangadók a felekezeti harc minden ízében tudatosan rosszhiszemű. S amíg ettől az érzéstől a katolikus ember nem szabadul, addig testvéries, szeretetteljes hangon, szemet szembe mélyítve beszélgetni a másik féllel vagy éppen szeretetteljesen vitatkozni vele nem tud.

Pedig fel kell tételezni, hogy még a harcos és mindenekfelett harcos irányú protestantizmus védelmezői és bajnokai is valami különös módon, de alanyilag csakugyan meg tudják egyeztetni magukban a vallásos jóhiszeműséget s eszközválogatás meglepő mellőzésével. S ennek a szerintünk alapvető fontosságú tételnek felfedezése s megértése meggyőződé-

sünk szerint az első pillér azon a hídon, amely a megértés felé vezethet.

Fel kell tennünk, hogy a protestáns vitázók máskép látják a dolgokat. Hogy az ő logikájuk más, mint a mienk. Hogy az ő gondolkozásuk észrevétlenül siklik át azokon a pontokon, amelyeket mi lényegeseknek s jóhiszemű gondolkozó számára megkerülhetetleneknek érezünk. Fel kell tennünk, hogy még az igazmodás törvényei körül is mások a felfogásaik s nincsen jogunk mindjárt istentelenséget és gonosz akaratot feltételezni róluk, ha nem érzik át s nem követik a maguk részéről is azt, amit mi a tisztesség és igazságszeretet természetes követelményének érzünk.

Egy apró példa: egy kis elemi iskolás kálvinista hittani könyvben nemrég ez a statisztika állt: a világ keresztényei megoszlanak: van körülbelül 230 millió protestáns és 198 millió római katolikus stb. Egy katolikus pap, aki jóban volt protestáns hitoktatótársával, megkérdezte tőle, hogyan taníthatnak ilyen nyilvánvaló valótlanságokat, hiszen a katolikusok száma az itt közölt 198 milliónál több mint kétszerte nagyobb. A protestáns lelkész így felelt: Nos igen, nem tagadom, de itt tanyai gyermekekről van szó s azokban nem szabad azt a hitet keltenünk, hogy az ő egyházuk kisebb, mint a római katolikus. Ez a derék lelkész tehát bizonyos sajátos jóhiszeműséggel talált mentséget a valótlanság hirdetésére is. Van-e jogunk azt mondani, hogy a szívek és vesék vizsgálója ezt az erősen alanyi logikát nem írja a felekezeti megszokás és neveltség rovására inkább, mint a tudatos félrevezetés és bűnös lélekvesztés számlájára? S amit ez a kicsiny eset példáz, nem fordulhat-e elő sokkal nagyobb, sokkal bonyolultabb felekezeti kérdések s vitatárgyak terén is?

Feltehető-e, hogy a protestáns tömegek vagy akár a vezetőik is nem vennék észre vagy rosszhiszeműen siklanának el a protestantizmusnak bizonyos megoldatlan talánya felett? Hogy ne vennék észre az ellen-

mondást s a tarthatatlanságot vagy tudatos csökönyösséggel ragaszkodnának egy megismert valótlansághoz? Feltehető-e ez azokról, akik mégis csak szeretik Jézus Krisztust és imádkoznak hozzá és hisznek a lélek örök rendeltetésében, ítéletben s kárhozatban? Nem kell-e itt, legalább igen sok esetben, egy beszámíthatatlanul berögzött gondolkodásmódra, más esetekben pedig a ténybeli félrevezettetés egész rendszerére gondolnunk, amelynek folytán a protestáns vitázó a maga szempontjából teljes jóhiszeműséggel védi azt az álláspontot, amelyet szerintünk csak a dönthetetlen érvek tudatos félreállítása, a cáfolatok rideg meg nem hallgatása vagy személyes és felekezeti gyűlölködés alapján lehet védelmezni?

Magáról Lutherről vagy Kálvinról fel kell-e tételezni a rosszindulatot? Ha vitairataikat s a velük szemben felhozott érveket pl. a Bellarmino vagy Pázmány összeállításában olvassuk, legalább mi katolikusok úgy érezzük, hogy csak a Szentlélek ellen tusakodó lélek zárkózhatott el az utóbbiak igazsága elől. Hisszük, hogy tárgyilag igazunk is van; de vajjon jogunkban áll-e feltenni, hogy az egyházi forradalom vezérei s megindítói csakugyan látták, hogy nincs igazuk s jobb meggyőződésük ellenére, tudatosan és gonoszul, ragaszkodtak tévedéseikhez? Világi párthíveik közül ezt még sokkal inkább fel lehet tenni egyikről s másikról, de vajjon éppen a teológiai vitákban végleg elmerültekről, a vitás kérdéseknek s a maguk eszméinek szinte a megszállottjáról fel kell-e és fel szabad-e tennünk, hogy biztosan rosszhiszeműek voltak? Hogy látták az ellenérvek erősségét s egyszerűen dacból és megátalkodottságból mondtak-e azoknak ellen? Lehet, hogy így volt, de kinek van joga ítélkezni felebarátjának *alanyi,* belső, lelki indokairól? Még az Egyház is, amikor valakit az eretnekségben elmarasztal, mégpedig a formális, alaki eretnekségben is, sohasem mond ex cathedra-ítéletet az illetőnek egyéni beszámíthatóságáról, jó- vagy rosszhiszeműségéről, legfeljebb

a hangoztatott tanokat mondja az igazság tudatos elferdítésének, rosszhiszemű csűrés-csavarásának.

Ha azonban így van, ha a vallási vitázók és harcosok mindkét félen alapjában véve nagyfokú egyéni jószándék tételezhető fel, akkor meg szörnyen érthető, ha a tévedésnek mindjárt gonoszakaratú hazugságként való kezelése a másik fél lelkében szúró töviseket termel. Érthető, hogy az eretneknek fáj, ha eretneknek hívják, az igazság elhomályosítójának, Krisztus tanítása meghamisítójának. Fáj neki, hogy minden udvarias külsőség mellett is mi őt alapjában az emberiség kártevőjének, az igaz hit ellenségének tartjuk s ha nem használunk is erős kifejezéseket, sőt többnyire sokkal kevésbbé mint ő, a mi beszédünkön mindig kiérzik, hogy mi őt nemcsak tévedőnek, hanem a tévedést illegális eszközökkel védelmezőnek ismerjük. Ennek a keserítő tudata azután végleg elmérgezi a helyzetet s eleve lehetetlenné tesz minden megértő közeledést. Most már csak azért sem kell neki a mi igazságunk, mert mi képviseljük azt, akik őt rosszindulatú tévelygőnek tartjuk.

Meggyőződésünk, hogy a felekezeti harc elfajulásának s álló harccá tételének legfőbb oka nem a tárgyi érvek engesztelhetetlensége, hanem az érzelmi okok. Nincs azonban egyetlen érzelem sem, amely annyira harcra készítő, mint az elkeseredés, a méltatlanul viselt való vagy vélt igazságtalanság fájó s felgerjesztő érzete. Innen érthető legelsősorban a felekezeti harcnak soha ki nem alvó hevessége, rendszeres, türelmetlen ki-kirobbanása.

Mi következik ebből? Hogyha ennek az egész rettenetes rákfenének, a vallási megoszlásnak és tévelygésnek valaha véget akarunk vetni, ha a Krisztus-hívőket egyszer ismét egy táborba, egy családba, egy „nyájba" akarjuk hozni: legelső feladatunk a keserűség érzetének csökkentése, a jóhiszeműségnek és messzemenő jószándéknak kölcsönös feltételezése, a megértésnek és megérteni akarásnak a lehető legnagyobblelkű keresése.

Ennek érdekében íródott a tanulmány s íródott azon a hangon, amelyen íródott.

Nem érte el célját? A keresztény únió vágya nem kristályosodott gyakorlattá, mozgalommá, tetté? Mindegy! Akkor is legalább egy lépés történt, hisszük, az annyira kívánatos és szent és krisztusi cél felé!

Még egyszer: a keresztény únió.

Egyszer már részletesen felvetettük a katolikus-protestáns únió nehéz kérdését. Kifejtettük, hogy a keresztény vallási közösségek újraegyesülése e pillanatban megoldhatatlannak látszó feladat ugyan, de mégis olyan eszmény, amelynek szemmeltartásáról lemondani nem szabad és nem lehet, s amelynek legalább távoli lehetőségére vonatkozólag nem hiányoznak egyik oldalon sem bizonyos reménytkeltő jelenségek.

E cikknek mindkét félen sokszerű visszhangja támadt. Voltak ugyan, akik félreértették s félremagyarázták a tanulmány alapgondolatát, leghangosabban azok, akik az únió s a felekezetek kérdésében egyáltalán nem a vallási kérdést látják, hanem csak a politikait és talán még a nemzetit, vagy akik a vallási közöny alapján állva egyáltalán nem értik meg, hogyan lehet olyan bagatell dolgokon, mint Isten, lélek és örök üdvösség, vitázni. Voltak, akik a cikkből egyszerűen csak a felekezeti béke elevenebb sürgetését, a békés együttélés vágyának s a közös ellenséggel szemben való összefogás szükségének hangoztatását olvasták ki, nem téve semmiféle különbséget szövetkezés és únió, fegyverszünet vagy fegyverbarátság és újraegyesülés között.

A komoly helyről érkezett s a kérdés velejét meg nem kerülő hozzászólásokban viszont mindenekelőtt maga az a tény látszik igen örvendetesnek, hogy az únió eszméjét legalább mint áhítandó eszményt egyetlen illetékes hozzászóló sem utasította vissza. Elvben valamennyi elismerte az újraegyesülés kívánatos voltát. Az elszakadt testvérek ugyan nem látják még

közvetlenül az egyesülésnek módját és lehetőségét, de érzik s elismerik, hogy alapjában egymás mellett s egymás között lenne a helyük. A régtől pörösködő, egymástól végleg elszakadtnak látszó házasfelek minden harc és dérdúros elválás után mégis együvétartozónak érzik magukat, vágyódnak is valamelyest az elhagyott közös tűzhely után s titokban talán nem is bánnák már, ha annakidején kissé jobban uralkodnak az idegeiken, békésebben intézik el a vitáikat s szépen együttmaradnak.

Ez is eredmény már, bármennyire igaz, amit a hozzászólók hangoztattak, hogy a gyakorlatban egyelőre aligha lehet másról szó, mint a békésebb atmoszféra megteremtéséről, a félreértések, berögzöttségek, szenvedélyek és önteltségek tudatos lecsökkentéséről, az érzelmi ellentétek enyhítéséről s főleg arról, hogy mindkét fél őszinte jóakarattal bánjék a másikkal s igyekezzék őt erről a jóakaratról és jóhiszeműségről meggyőzni. Ez még nem únió, de lépés az únió felé, s mindenesetre több már, mint az a pohárköszöntői stílusú felhívás a felekezeti békére vagy a közös ellenséggel szemben való összefogásra, amely nagyon szépen hangzik, de amely ritkán jut túl a puszta szólamon s amely mögött olykor csak újabb harci taktika búvik meg. Hisszük, hogy a kölcsönös önuralmon s jószándékon alapuló őszintébb udvariasság és békevágy terén még igen sokat lehetne elérni, sok felesleges tövist a másik fél szívéből kihúzni s lassankint már ezen az úton is közelebb lehetne jutni valamivel a krisztusi egységimádság teljesüléséhez.

A tanulmánnyal kapcsolatban felmerült eszmecsere maga is igazolta, hogy már az únió kérdésének a békés tárgyalása is jelentékenyen alkalmas arra, hogy a felekezeti atmoszféra feszültségeit enyhítse. Ez természetesen még nem elég és fenn kell tartanunk a tételt, amely tudtunkkal sehol ellenzésre nem talált, hogy únió nélkül igazi, maradandó és őszinte béke bajosan képzelhető el, legfeljebb a vallási közöny és semmivelsemtörődés alapján. Hiszen ahol vallási kérdéseket leg-

főbb és legvitálisabb kérdéseknek nézik s viszont a dogmatikus alaptételek s az egyházszervezeti alapelvek átlósan ellentétesek, úgyhogy a különállás és elvi szembehelyezkedés folytán a vallási és felekezeti érdekek mereven ellenkezők, ott a lelkek harmóniája is szükségképpen ingatag talajon áll, amint ezt az elmúlt 400 esztendő sok keserves tapasztalata s az újabb kornak minden felekezeti béke-hirdetése mellett mindenfelé egyre kiújuló vallási harcai ugyancsak bőségesen igazolják. A harc modora finomulhat, a keserűség és bizalmatlanság ideig-óráig enyhülhet, egyes emberek csodálatos hajlékonysággal és ügyességgel tudják talán megteremteni egymás közt a felekezeti modus vivendit, de általánosságban a hadiállapot meg nem szűnik s a legelső alkalommal megint elemi erővel tört ki a küzdelem. Ki kell törnie, máskép vagy a vallási meggyőződés ereje mosódott volna el a szembenálló táborokban, vagy az emberek megszűnnének az Istenre, lélekre s örök üdvösségre vonatkozó kérdéseket minden felett álló értékeknek tekinteni. A béke, barátság és fegyverközösség állapotát minden erővel s minden elfogadható eszközzel elő kell mozdítani, a harc hangnemét és eszközeit finomitani, de teljes béke majd csak akkor lesz, amikor az únió — mikor, csak az Isten tudhatja — egyszer valóban létrejön. Addig minden szivárványhíd csak éppen szivárványhíd marad, amely szép és kívánatos, de amelyen járni bajosan lehet.

A teljes és őszinte barátság únió nélkül nem is egészen logikus dolog. Két ország élhet barátságban egymás mellett, anélkül, hogy egyesülnének, de nem élhet együtt ugyanazon a területen, ugyanazokkal a jogigényekkel, részben ugyanazokra az egyedekre s intézményekre vonatkozólag. Két idegen ember élhet merő udvariassági viszonyban, de két testvér bajosan: vagy gyűlölik egymást s azért szakadtak el egymástól, vagy ha a gyűlölet megszűnt, nincs értelme, hogy ismét egy családnak ne érezzék magukat. Két elvált házas csak addig szokott külön maradni, míg nem tudja leküzdeni az ellenszenvét egymással szemben; mihelyt megbékél-

nek, nincs értelme, hogy ismét össze ne költözzenek s csak a távolból hangoztassák egymás iránt való barátságos hajlandóságukat.

Ezt a nehézséget érzi nyilván Ravasz László is, amikor hozzászólásában[1] ezt írja:

„A keresztyén egyházaknak a mai apokaliptikus időkben meg kell tanulniok egy nagy leckét . . .: vallani a saját hitüket úgy, hogy megbecsüljük a mását. Ennek a kettős tételnek eddig nem tudtunk eleget tenni. Vagy vallottuk a magunkét, de akkor csúfoltuk, üldöztük, irtottuk a mások hitét. Vagy pedig megbecsültük a másokét, de nem vallottuk a magunkét s egy szóra elárultuk egyházunk igazságát és reverzálisokkal, apró kacérkodásokkal elfordultunk ősi örökségünktől, s a békesség ürügye alatt rossz reformátusok vagy rossz katolikusok voltunk".

Teljesen így van, s ha következetesek vagyunk, hozzátehetjük még: ez bizonyos fokig természetszerűleg van így. Ahol két tábor, két eszmerendszer, két vallási irány szöges ellentétben van egymással s az élet során mégis állandóan ugyanazokon a területeken mozog, ugyanabban a társadalomban találkozik, sőt részben ugyanazokra az egyénekre formál jogot, ott talán néhány kivételesen kifinomult lélektől eltekintve, csak kétféle viselkedés lehetséges: vagy a „szinkretizmus vagy a zelótaság", vagy „a keveredés, vagy a vakbuzgóság"; vagy a közöny, vagy az eszközeiben esetleg durvább, esetleg finomabb, de lényegében mindig éles vallási harc.

Éppen a Ravasz említette reverzálisügy példázza ezt keserű aktualitással. A reverzálisnak s hasonlóknak terén még az is szükségképpen halálos útvesztőbe kerül, aki a „saját hitének megvallását a mások hitének megbecsülésével sarkias feszültségben együtt tartani igyekszik. Mert akár protestáns, akár katolikus az illető, az ilyen esetben vagy enged a másik félnek, s akkor a maga felekezete vagy vallásának törvényei

[1] Protestáns Szemle, 1937. 166. l.

ellen vét, itt hitelvi, ott kegyeleti alapon, vagy nem enged s akkor a másik fél érzi úgy, hogy nem becsülik eléggé, hanem inkább pusztítják és „irtják az ő hitét". A reverzális — mint legszembetűnőbb példa, amelyhez hasonló azonban az életben sok más adódik — szinte kézzelfoghatóan mutatja, hogy amíg felekezeti megosztás van, addig igazi béke és zavartalan összhang az egyházak közt nem lehetséges;[1] ami más szóval megint csak annyi, hogy az igazi békének s barátságnak csak egyetlen biztos és tökéletes útja van: az egység, az únió.

Victor János is ezt látszik vallani. Bár egyfelől azt mondja: „A protestáns szemlélet szerint az Egyház egysége *nem okvetlenül szervezeti egység,* hanem több egyházi szervezet fennállása mellett is megnyilatkozhatik ezeket egybefűző benső összetartozásban és együttműködésben", másfelől mégis hozzáteszi: „Ha nem *ad esse,* mindenesetre *ad bene esse ecclesiae* a protestáns szemlélet is fontosnak tartja az egyház szervezeti egységét". „Szerinte is . . . mennél egységesebb az egyház szervezetében is, annál jobb, s ezért óhajtásainak a látóhatárán — az únió megvalósulási formáját illetőleg — ugyanoda érkezik ő is (a protestáns), ahová a katolikus hívő."

Ravasz László szerint a puszta fegyverbaráti szövetségkötések inkább „csak egyházpolitikai találkozások" szoktak lenni s vajmi gyakran a hitközöny talaján

[1] Ezeknek a kérdéseknek únió nélkül való megoldhatatlanságára vall az az egyesek által újabban felvetett indítvány is, hogy az államhatalmat magát kellene felszólítani: ne ismerjen el érvényesnek semmiféle reverzálist, hanem hajtsa mereven keresztül a maga erejével a vegyesházasságokban a „nem nemet követ" elvét. Eltekintve attól, hogyha akadna is kormány, amely erre vállalkoznék, célt nem érne vele, legföllebb kultúrharcot provokálna, mert a „nem nemet követ" elvet a katolikus Egyház dogmatikai okokból sohasem fogadhatná el: ez az elgondolás azért is aggodalomrakeltő volna, mert éppen a totalitárius államhajlandóságok korában — amelyek pl. Németországban a protestáns egyházakon époly súlyos sebeket ütnek, mint a katolicizmuson — juttatna az államnak veszedelmes beavatkozásra alkalmat a lelkiismereti terület felé.

termettek. Az ilyenfajta „elvi vagy gyakorlati közösség a katolikus és protestáns egyházak között csak azokban az időkben és azokon a helyeken jöhetett létre, amikor és ahol egyik fél se volt sem katolikus, sem református".

A kérdés lényege tehát végeredményben nem csupán ez: barátság vagy haragtartás?, felekezeti béke vagy széthúzás?, hanem inkább ez: únió vagy nemúnió?

Az únió akadályait és nehézségeit illetőleg sem volt lényeges eltérés tanulmányunk s a hozzászólások között. Mindössze talán annyi, hogy Victor János szerint protestáns részről is nem annyira az érzelmi s a történeti akadályok látszanak leküzdhetetlennek, mint inkább a dogmatikaiak. Ha csak az előbbiek állnának az újraegyesülésnek útjában — mondja Victor János —, ez „nem tenné oly reménytelenné a helyzetet", mert azokat egyszerűen le kellene küzdeni („nem volna szabad, hogy ez esetben megoldhatatlanná tegyék a kérdést"), sőt leküzdené, bizonyos fokig szétmállasztaná azokat maga a haladó idő. Az újraegysülésnek mélyebb akadálya Victor szerint az, hogy az únióval a protestánsok részén „ugyanolyan természetű dogmatikai sziklafalba ütközünk", mint katolikus részen. Mert protestáns részen is nemcsak a 400 év óta védett álláspont iránti kegyelet állja útját az irányváltoztatásnak, hanem „ennek az álláspontnak a jelenlegi belső kötelező ereje", tudniillik dogmatikai igazságként való felismerése és tiszteletbentartása.

„Legalábbis azok, úgymond, akik nemcsak névleg vagy leszármazásuk iránti kegyeletből tagjai valamely protestáns egyháznak, hanem valósággal élik is annak lelki értékeit, az elmúlt 400 év ellenére is aránylag könnyen megnyerhetők volnának hitbeli álláspontjuk elhagyására, ha ennek nem állná útját az az egyszerűségében is áthághatatlan akadály, hogy ez az álláspont az ő számukra — az igazság. Elsősorban tehát nem történeti, hanem lelkiismereti okok kötik őket. Ha katolikus részen csak úgy gondolható el az únió, hogy a

protestánsok a maguk dogmatikájának feláldozása árán ‚visszatérnek' a katolikus Egyházba s elfogadják annak dogmatikáját: viszont protestáns részről is csak egyetlen megoldás gondolhato el: az, hogy a katolikus Egyházban is uralomra jutnak a protestantizmus-vallotta hitelvek (legalábbis lényegükben, mert hiszen egyes részletekben a saját kebelén belül sem egységes a protestantizmus)."

Tiszteletreméltó, sőt éppen az únió szempontjából reménytkeltő álláspont, hiszen únióról is csak ott lehet szó, ahol a vallási igazságnak még tárgyi értéket és becsületet tulajdonítanak s azt minden fölé helyezik. Mindenben kételkedő, agnosztikus, vallási igazságokban nem hivő emberekkel únióról beszélni értelmetlen dolog lenne s a katolikus Egyház a maga részéről époly keveset nyerne olyan csatlakozókkal, akik semmiben sem hisznek, mint aminő kevés öröme telik a saját névleges fiainak hitetlenségében. Talán nem merő paradoxon tehát, ha azt véljük, hogy a látszólag legkomolyabb akadályt jelentő dogmatizmus — még a XVI. század hitújítóiig visszamenő protestáns dogmatizmus is, mint ezt Victor János helyesen megállapítja — még mindig inkább lenne útkészítője a vallási (nem pusztán politikai vagy társadalmi) únióinak, mint az ellenkezője. Sőt e tekintetben a hazai protestantizmussal szemben sokkal kedvezőbb a helyzet, mint a külföldivel, mert amíg odakünn sokfelé igen messzire haladt elő a különféle denominációkra szakadás s a történeti fejlődés erős töréseket, sokszor bizonyos adogmatikus, racionalista elvtagadásokat is mutat, addig nálunk, némi szektaképződéstől eltekintve, a protestantizmus mégis csak megmaradt a maga történeti és dogmatikai eredeteiben, megmaradt két vagy három, történeti hagyományaihoz hű és mindenekfelett: hivő felekezeteknek. Ha Németország protestantizmusa a külső zaklatáson túl ma igen komoly belső válságban is vívódik, mert a pozitív hitű Bekenntniskirche híveinek száma nagyon elmarad a Reichskirche-hez csatlakozott s már szinte csak a nevükben keresztény töme-

gek mögött, addig a magyar protestantizmusnak kétségtelenül nagy értéke, hogy eddig minden olyan kísérletnek ellen tudott állni, amely őt a hitvalló kereszténység útjáról lesodorni s a merő szólamkeresztény-ség ingoványaira vinni kívánta volna.

Amily helyesnek és magától értetődőnek tartjuk azonban az említett elvet, a vallási igazság szupremáciáját az érzelmi s hasonló szempontok felett, még a dogmatikai egyezkedés szempontjából is, viszont egy disztinkcióra mégis fel kell hívnunk a figyelmet, amely a mi kérdésünkben szerintünk elég lényeges szerepet játszik. Igen, azt mondjuk mi is, az egyezkedés közvetlen akadálya a dogmatikai igazság kultusza mindkét részen; azonban ennek a dogmatikai igazságnak a megállapításában megint csak lényegesen közrejátszhatik az érzelmi szempont. Nemcsak a szenvedélyeink, hanem az igazságaink is sokszor zavaró és illetéktelen érzelmi mozzanatok hatása alatt alakulnak.

Lélektani tétel, hogy az emberi ítélőképesség úgyszólva csak a hétköznapi és közvetlenül tapasztalati igazságok terén jár teljes biztossággal. Mihelyt elvontabb fogalmi rétegekhez érkezik s bonyolultabb gondolatfűzésben kell állást foglalnia, vajmi könnyen megtéved, részben az emberrel veleszületett felületesség és figyelemhiány folytán, részben pedig azért, mert érzelmileg eleve ehhez vagy ahhoz az álláspont-hoz hajlik. Tévedéseink legnagyobb része onnan ered, hogy következtetéseinkbe és ítéleteinkbe vajmi gyakran belekontárkodik vagy az elsietés vagy a hajlamok öntudatlan, észrevétlen, ellenőrizhetetlen játéka, ha másként nem: a megszokás és megszeretés hajlandósága. Azt tartjuk igaznak s ahhoz ragaszkodunk leghevesebben, amit szeretünk és igaznak tartani megszoktunk; amiről nagyon kívánjuk, hogy igaz legyen. „Der Wunsch ist der Vater des Gedankens." És mennél erősebben vonzódunk valamely tételhez, annál símábban és észrevétlenebbül siklik rá az okfejtésünk is. És mennél hevesebben szól utóbb mellette a szenvedélyeink szava, annál kevésbbé vagyunk kaphatók

az álláspontunk higgadt és pártatlan felülvizsgálatára.

Ezt az igazságot minduntalan szemléletesen állítja elénk az élet. A pörösködők közül is rendszerint mind a két fél „szentül" meg van győződve a maga igazságáról; háborúban minden hadviselő nemzet megesküszik arra, hogy ő az igazságtalanul támadott, a szent háborút viselő, az ártatlan védekező. Mindkét félnek van egy csomó „érve" a maga igaza mellett s mindegyik aztán végnélkül forgatja, szavalja, variálja ezeket az ő érveit, észre sem véve, figyelemre sem méltatva az ellenfél ellenérveit, amelyek az ő „meggyőződése" — érzelmei által befolyásolt meggyőződése — szerint merő álokoskodások vagy ravasz, prókátori fogások. Ki biztosít felőle, hogy ez az általános emberi gyöngénk végzetesen bele nem játszik az állásfoglalásainkba és érveléseinkbe ott is és főleg ott, ahol egyrészt a legelvontabb s legszubtilisabb eszmeréteghez ér az elménk, másrészt érzelmeinket is legkomolyabb s legharcosabb értékőrzésre szólítja síkra a vallási érdekek komoly fensőbbsége? Innen és csak innen magyarázható, hogy sehol az emberek oly hévvel, oly állhatatosan, sokszor oly lobogó szenvedélyességgel nem állnak egymással szemközt, mint a vallási és névleg a dogmatikai viták terén. Sehol az értelem néma és öntudatlan befolyásolhatósága oly nagy mértékben ki nem ütközik, mint a világnézeti harcokban — nemcsak protestáns, keleti, katolikus viszonylatokban, hanem pl. a zsidókérdésben is, vagy a szocialista és bolsevista világnézetben (ezért is nevezik azt egyesek éppenséggel vallásnak), vagy a hitleri és ludendorffi fajimádó újpogányság fanatizmusában. Ahol az igazság tárgyi kritériumai higgadt lemérésének kellene irányadónak lenni s az ősi elvnek érvényesülnie: „amicus Plato, amicus Cicero, sed magis amica veritas", ott illetéktelenül és legtöbbször öntudatlanul az elnagyolás felületessége és az érzelmek túlsúlya billenti el a serpenyőt. Innen magyarázható az is, hogy legtöbb emberre, a felekezeti hitvitázókra nézve is, alanyilag egyszerűen az a vallási igazság, amibe bele-

született, amibe belenevelték, aminek előnyös és vonzó vonásait vele korán megszerettették.

Hogy a vallásszakadásban az érzelmi mozzanatoknak jelentős szerepük volt, történetismerő ember előtt nem kétséges. A szenvedély mindkét félen jelentős tényező volt. Protestáns részen az események alakításában Luther és Kálvin vulkanikus egyéniségének éppoly döntő szerep jutott, mint a politikai momentumok hamarosan történt belekapcsolódásának a vallási harcokba. Katolikus részen pedig a tisztán dogmatikai és egyházi gondolat védelmén kívül lényegesen módosította a harc stílusát az, hogy akik az ősegyházat s az egyházi tekintélyt képviselték, sokszor kihívóan és elkeserítően méltatlanok voltak arra, hogy a tekintélyi elvet képviseljék s a támadókkal szemben a dogmatika elvei mellett a maguk visszaéléseinek zavartalan folytatását is fenyegetve érezték. Bizonnyal ez a korán ébredt s korán közrejátszó érzelmi ellentét tette a vallásszakadást végül dogmatikai téren is oly teljessé és végzetessé. Hiszen Luther kezdeti dogmatikája még úgyszólva csak a megigazulás kérdésében lépett új utakra és csak a vita és az elkeseredés során helyezkedett szembe egyre újabb katolikus tételekkel. Hogy katolikus részen is volt szenvedély éppen elég, kétségtelen, s csak az ég lenne a megmondhatója, hogyan, milyen másképp alakul talán a helyzet, ha Szent Péter székén akkoriban nem Mediciek, hanem Szalézi Szent Ferencek ülnek... A katolikus álláspont előnyére itt mindenesetre felhozható, hogy dogmatikája nem ekkor, nem e harcok és szenvedélyek hevében alakult; az érzelem és a szenvedély itt inkább a megtámadott álláspont védelmében nyilvánult, mint új tantételek felállításában.

Minderre azt mondhatná valaki: Ám azóta évszázadok teltek el s a XVI. század érzelmi mozzanatai régen helyet adhattak a természetes meghiggadásnak. Ez elméletben teljesen igaz, de a gyakorlatban tény, hogy az érzelmi ellentétek nem múltak el. A küzdelmet eredetileg elindító érzelmek helyébe a kevésbbé

lobogó, de annál mélyebben ható érzések s a megtámadottság állapotának folytonos félelme léphetett, amely tapasztalatszerűleg ugyancsak befolyásolhatja a véleményeket. Ezeknek az érzelmi mozzanatoknak a közvetlen forrása kétségtelenül a dogmatikai igazság féltése, amint Victor helysen mondja, de éppen a dogmatikai igazság kérdésében megint csak nagyon sok vonalon az érzelmi mozzanatok viszik a döntő szerepet.

Az únió kérdésére ezen az alapon visszatérve: Az út a megoldás felé valószínűleg az lehetne, hogy olyan közhangulatot kell lassankint teremteni, amely az érzelmi mozzanatoknak ezt a túltengését a helyes és jogos mértékre csökkenti vissza. Egy mindenképpen kívánatos és elvben mindkét félen kívánatosnak is érzett újraegyesülés legfőbb akadályát mindkét fél a maga dogmatikai igazságának kötelező erejében látja, de mivel emberek vagyunk s a lélektan törvényeit ismerjük, a közeledést s a tárgyi igazság teljes elérését is csak úgy remélhetjük, ha harcot indítunk önmagunkban minden illetéktelen érzelmi mozzanat túltengése ellen. Nem az a hiba, hogy érzelmeink is hajtanak a vallási igazság szenvedélyes keresésére és ragaszkodó őrzésére, ellenkezőleg: ez szerencse és haszon, hanem hogy néha illetéktelenül, elhomályosítóan és félrevezetően befolyásolnak s általuk elkápráztatott szemünk esetleg a tévedést is az isteni igazság díszköntösében látja. Itt csak a kíméletlen pártatlanság segít, amely a maga legkedvesebb, legmegrögzöttebb véleményeit is revideálni hajlandó, és sohasem vezetteti magát a puszta „csak azért se" szenvedélye, vagy pedig ama félelem által, hogy valamikép a tulsó félen ne kelljen az igazságot felismerni. Valami nagy, egészséges lehiggadásnak, nem a kérdés lekicsinylésének, hanem inkább az igazság abszolút fölénye iránt való abszolút hódolatnak, kellene ezekben a kérdésekben s vitákban vezérmotívummá emelkednie. Protestáns félen: annak az őszinte elhatározásnak, hogy revideáljuk az elszakadás tényét és okait; katolikus részen: hogy revideáljuk az elszakadtakkal való vitat-

kozás módszereit; mindkét félen pedig: hogy az eszmecsere sohase menjen túl a legszigorúbban tárgyi és igazolható sorompókon és sohase fölényes és türelmetlen lebunkózás legyen a cél, hanem az összesíró testvéri érzés és az akadályok lebontásán őszintén dolgozó jóakarat.

Egyébként az érzelmi ellentétek lecsökkentése s az igazság megközelítése terén jelentős segítségünkre lehet a megfontolás, hogy az emberek a vita hevében sokszor más szavakkal ugyan, de alapjában és legvelejében ugyanazt védik mind a két félen.

Ezt a tételt a katolikus-protestáns ellentétre alkalmazni, ahol a dogmatikai ellentétek oly határozottak s áthidalhatatlanok, paradoxonnak látszik s talán mégsem egészen az. A megformulázott hittételek tökéletesen ellentétesek lehetnek s mégis a vita legmélyén rejlő alapelv, a krisztusi s evangéliumi kiindulópont lehet közös és azonos. Csak az egyik így, a másik úgy fogalmazza meg, az egyik szerencsésen, a másik szerencsétlenül s az egyik ilyen, a másik olyan következtetéseket von le belőle. Ez nem annyit jelent, hogy egyiknek sincs igaza, de mindenesetre jelenti, hogy a százados egymás mellé beszélés ellenére sem volna szabad lemondani a félreértések fokozatos tisztázásának lehetőségéről. A régi egyházban a szakadások után henotikonok és egységformulák végnélküli szövegezésével igyekeztek a szakadásokat megszüntetni. Ez aztán elég sok esetben előbb-utóbb sikerült is, főleg persze akkor, ha politikai nyomás is sürgette a kiegyezést. Kár, hogy ma ezzel szemben olyan lemondók lettünk: mindkét fél szinte eleve elzárkózik a másik féllel való nyugodt tárgyalás elől, talán azért, mert a viták és harcok eddig nem vezettek eredményre. Csakhogy egészen mások a viták és harcok és egészen mások az úri hangú, testvéries megtárgyalások.

Legyen szabad nem polémiaként, hanem iskolapéldául a szentek tiszteletét felemlítenünk. A katolikus felfogással a protestáns vitázók állandóan azt sze-

gezték szembe, hogy imádni pedig csak az egy igaz Istent szabad; a szentek tisztelete emberimádás. A katolikusok ezzel szemben azt hangoztatták, hogy ők nem imádják, hanem csak tisztelik a szenteket; vallásos tiszteletben részesítik ugyan őket, mert bennük Isten kiváló szolgáit és barátait látják, de nem adnak nekik istenítő tiszteletet. A vita az ismert szenvedélyességgel s makacssággal folyt évszázadokon át s folyik bizonyos részen ma is. Nem szembeszökő-e, hogy az alapelv: hogy csak az egy igaz Istent illeti imádat, mindkét félen tökéletesen közös és csak az alkalmazás kérdésében van vita? Most ne keressük, nincs-e igaza annak az álláspontnak, amely szerint más az Istennek kijáró, valakit Istenként valló imádat (cultus latriae) és más a vallásos, de nem imádó tisztelet (cultus duliae). Csak állapítsuk meg, hogy amely pillanatban valaki ezt a különbségtételt elismeri, a vita már jóformán be is fejeződött. Tanulságos e tekintetben az idei Szent István-ünnep, melyet tudvalevőleg az idén először ültek meg vallásos megemlékezéssel a protestánsok is. Ahogy Ravasz László ünnepi beszédében magyarázta, ki a szent és miért és mennyiben tisztelhetik a protestánsok is Szent Istvánt, nem merítette ki ugyan a katolikus cultus duliae fogalmát, de kétségtelenül nagy lépés volt a megértés, egy százados félreértésnek békés tisztázása felé.

Hasonlókép idézhetnők a jócselekedetek szükségességéről lefolyt százados vitákat. Valaha roppant harcok folytak e körül is. A protestáns vitázók váltig emlegették a Római és a Galata-levél bizonyos kitételeit, amelyek szerint az üdvösséget nem a törvény szerint való cselekedetek szerzik meg, hanem a kegyelem a hit által. A katolikusok ezzel szemben Krisztusnak a végítéleten mondandó szavaira s a Szentírás egyéb kitételeire, nevezetesen Szent Jakab levelére mutattak rá, amelyekben az üdvösség és annak mértéke egyenesen a jócselekedetek jutalmaként tűnik fel. Ebből aztán előállott az áthághatatlan ellentét: ortodox-protestáns részen a hit és a kegyelem egyedül

döntő szerepének hangoztatása s a „Werkheiligkeit" elítélése, katolikus részen pedig a jócselekedet érdemszerző s üdvösséget mérő értékének dogmatizálása. A protestánsok a katolikus álláspontban a kegyelem alábecsülését vélték felfedezni; a katolikusok viszont hangoztatták, hogy a kegyelem elsőrendűségét ők sem tagadják, de ebből nem következtetnek a jócselekedetek szükségtelenségére. Ha ma nem a vitázó teológia útvesztőin keresztül, hanem az egyszerű, józan megítélés nyugodt szemléletével vizsgáljuk a kérdést, akkor katolikus és protestáns félen valószínűleg egyaránt megegyezhetünk abban, hogy az evangélium szerint az üdvösségre csakugyan mindkettő szükséges: a kegyelem és a hit egyfelől, a jócselekedetek, vagyis a hit megelevenedése az életben, másfelől. A jócselekedeteket a protestantizmus sem veti el, amint a katolikusok sem vetik el a hit s a kegyelem alapvető jelentőségét. Szinte mosolygunk azon, mire való volt akkor annyi puskaport ellőni s annyi főt beverni ezért az inkább talán csak szavakban, nem lényegben eltérő, alapjában valószínűleg mindkét félen egyformán érzett evangéliumi tanért.

Nem látszik kizárva, hogy számos dogmatikus ellentét, talán a legtöbb, bármily súlyos magábanvéve és bármily áthághatatlan abban a formulázásban, amelyet a viták során kapott, jórészt egyszerű félreértésként volna feloldható, ha mindkét oldal arra törekednék, hogy a másik fél állításában kétségtelenül meglévő igaz magot kiemelje, elismerje s azután megvizsgálja, mi az, ami a maga formulázásában a másik felt túlságosan sérti vagy izgatja. Ezen az alapon azután a félremagyarázásokat türelmes munka árán lassan talán mégis ki lehetne küszöbölni. A mi katolikus nézetünk szerint ez az eljárás minden egyes esetben az ősi dogmát igazolná, illetőleg azt, hogy amit az ősi dogma tanít, azt a kellő fogalmi körülhatárolás és megértés mellett senkinek sincs oka visszautasítani; azonban ez nem zárja ki, hogy éppen a barátságos egyez-

kedés során, a még nem véglegesített megszövegezések, megokolások és következtetéslevonások terén bizonyos éleket le lehetne tompítani s bizonyos félreérthetőségeket, amelyek ma a protestáns közeledésnek útját állják, kisimítani.

Az egész polemikus teológiát ide kellene iktatnunk, hogy e gondolatot részletesen kifejtsük. Ehelyett csak egyetlen példára kívánunk még kitérni, a középponti kérdésre, arra, amelyet a hozzászólók közül Ravasz László is, Victor János is kifejezetten mint ilyent említ.

Mi az, amiben a katolicizmus és protestantizmus legmélyebb dogmatikai ellentéte rejlik? Victor János szerint:

„A keresztyénségnek két szembenálló felfogása feszül itt egymásnak és semmiféle kompromisszum középpontjába ezek össze nem tolhatók. Az egyik szerint a keresztyénséghez eleitől fogva lényegszerűen hozzátartozott egy istenileg autorizált e világi intézményes szervezet is, amely az idők végéig isteni kezesség mellett működő egyetlen letéteményese a keresztyénség javainak. Ami elváltozás a keresztyénségben az évszázadok folyamán ennek az intézményes biztosítéknak az égisze alatt bekövetkezett, az tehát nem lehet más, mint eredettől megvolt csirák legitim kibontakozása. A másik felfogás szerint a keresztyénség e világi életében nincs biztosítva egyéb által, mint azáltal az isteni norma által, amely az eredetiben nyilvánult meg, hogy aztán irodalmi formában (a Szentírásban) minden idők számára hozzáférhetővé váljék. Ettől a történeti és hatóerejében mégis történetfeletti normától eltévelyedni a keresztyénség állandó veszélyben forog, s ezért állandó kritikával hozzá kell mérnie magát; ha pedig egyideig ezt elmulasztotta s az elhajlás bekövetkezett, gyökeres reformáció válik szükségessé. Minden más katolikus-protestáns ellentét vagy ebből folyik, vagy — ha valaki azt akarná vitatni, hogy még ennél is mélyebben rejlik — akkor is ebben nyil-

vánul meg a minket most érdeklő kérdés szempontjából".[1]

Ravasz László szerint pedig:

„A nyugati keresztyénségben a római ág egy természetfeletti hatalom gyakorlásában látta a vallásosságot, a protestáns ág a személyes újjászületésben és a belső ember autonómiájában".[2]

Kétségtelen, hogy itt mutatkozik a legmélyebb szakadék. Ne felejtsük el: talán megint nemcsak dogmatikai, hanem főleg történeti és érzelmi alapon is. Hiszen a pápaság kérdése a hitújítás és vallásszakadás harcaiban nemcsak mint tan és intézmény nem illett bele a protestantizmus rendszerébe, hanem mint legfőbb harci ellenfél szinte összpontosította magában mindazt, amit az utóbbi támadott. A hitújítás a maga egész temperamentumos erejével főleg a pápaságnak feszült ellene s ennek emléke ma is annyira elevenen él az elcsatolt felekezetekben, hogy sok protestánsnak még a pápák emberi és keresztényi nagysága előtt is nehezére esik meghajolnia. Ahol ez az érzelmi ellentét lassankint megszűnik, mint az angol High Church-mozgalom híveiben, ott ez a legfőbb dogmatikai ellentét sem mutatkozik megoldhatatlannak.

Tisztán tárgyi, dogmatikai alapon szerintünk itt sem volna lehetetlen a megegyezés. Mert a vallásos protestantizmusnak az az alapelve, amelyet Ravasz és Victor szövegezése tökéletes világossággal kifejez s amely az egyéni Isten-keresést és Istenre-találást, a léleknek akadálytalan Istenre-borulását tekinti a vallás lényegének, nem pedig egy közbeiktatott tekintélyt és hierarchiát, helyes értelmezés mellett katolikus alapon is tökéletesen elfogadható, sőt magától értetődő. A katolikusok tudniillik szintén a léleknek Istenhezkapcsolódását tekintik a vallás velejének s végső lényegének. Az egyháztekintélyi és hierarchikus elvben csak pedagógiai és lelkipásztori keretet, vezetést

[1] Magyar Szemle, 1937 május, 9. l.
[2] I. h. 163. l.

és irányítást látnak, amely mellett a lelküknek Istenbe kapcsolódó lendületét és szabadságát legkevésbbé sem érzik megzavartnak vagy akadályozottnak. Még akkor sem, ha ez a pedagógiai és lelkipásztori vezetés tekintéllyel, kötelező erővel és kormányzati fennhatósággal van ellátva, sőt ha esetenkint hibákat követ is el; mint ahogy az állami életben sem tekintjük a kormányzatot a hazafiúi érzület szabad kibontakozása terén akadálynak vagy elfojtónak, csak éppen szükséges szabályozónak és irányítónak még akkor is, amikor a kormányzat hibákat követ el. Az az érzésünk, hogy a protestantizmus gyakorlata, bár a maga egyházi vezetőinek nem tulajdonít isteni jogon alapuló lélekkormányzói tekintélyt, e téren sem áll egészen távol a katolikus gyakorlattól, mert hiszen valamelyes hierarchiája annak is van s a maga egyházi funkcionáriusainak és törvényhozó testületeinek iránytszabó működésében szintén nem látja az egyéni Istennel-érintkezésnek lélekzavaró akadályát, sem a Szentírás értékének alábecsülését.

Ha ezen az úton tovább folytatnók a gondolkozást, a legfőbb ellentét katolicizmus és protestantizmus között s így az úniónak legfőbb akadálya is valószínűleg lényegesen veszítene mai áthidalhatatlanságából. A víta még ennek a lényegnek tisztázása és közös elfogadása után is tovább folynék sok más vonalon: felmerülhetne pl. az a kérdés, vajjon a legfőbb egyházi vezetés elvének csakugyan mindarra ki kell-e terjednie, amire ma kiterjeszkedik, vajjon a „jogi egyház" (Rechtskirche) néha nem teng-e túl a szeretet egyházának („Liebeskirche") jelentősége fölé? Vitatkozni lehetne talán az egyházi tekintély ennek vagy annak a megnyilatkozásának időszerű, vagy többé-kevésbbé célravezető voltán s hasonlókon, amely kérdésekről az illető tisztelet és engedelmesség hangján a katolikus hittudósok és egyházpolitikusok közt is folynak viták. De abban a mi oldalunkon sohasem lesz és ma sincsen vita, hogy a középponti egyházi tekintély is csak eszköz és nem cél; csak keret és szükséges védőintézke-

dés az emberi önkény, szétesés, megtévelyedés és ellanyhulás ezer veszedelmével szemben, nem a vallás lényege. Emberek bevonása a krisztusi műbe, mert erre szükség s isteni rendelés van, de amellyel szükségképpen és sajnálatosan együtt jár az emberi tökéletlenség és gyarlóság is, mint ahogy az apostolok sem voltak tökéletesek; de egyúttal biztosítva van általa az egység nagy elve és az eleven őrködés a krisztusi hagyatékon, mint ahogy Krisztus az apostolokat is ilyen biztosokul rendelte az ő művének őrzésére s továbbszármaztatására.

S még egy szempont enyhítheti idővel azt az ellenkezést, amellyel a pápaság tana a hitújítás híveinél dogmatikai, érzelmi s történeti alapon találkozik. Amikor a protestantizmus fellépett, a pápaság elvileg s jogilag ugyanaz volt mint ma, de mint empirikus, történeti valóság nagyon más volt mint ma. A pápaság akkor egy süllyedési mélyponton állt, amelynek előzményei részben a császárságtól való évszázados politikai függésben, részben és főleg a reneszánsz-felfogások és reneszánsz-erkölcsök lazaságában keresendők. Luther fellépését félszázaddal sem előzte meg VI. Sándor uralkodása, ennek a simoniával megválasztott, tehát a pápai trónra egyszerűen betolakodott, világias érzelmű férfiúnak szégyenletes egyéni méltatlanságával és törvénytelen fiának, Borgia Cesarénak egyházrabló, botrányos viselkedésével. A legfőbb egyházi vezetés stílusa a középkor végén Európaszerte széles körökben keltett jogos és érthető elkeseredést; nem lehetne máskép elképzelni, hogy pl. Angolországban csak úgy egy VIII. Henrik önkénye és szerelmei vagy egy Erzsébet szeszélyei és terrorja kedvéért egyszerre olyan sokan csatlakoztak volna ezeknek az uralkodóknak pápaságelleni akciójához. A pápaság történetének legkiválóbb írója, Pastor Lajos báró, megrázóan szomorú képet fest erről a korról. Nem minden igaz, amit az irányzatos történetírás erre a korra s pápáira ráfest, de ami igaz, az is éppen eléggé szomorú és

visszariasztó. A pápai udvar a vallásszakadás előtti időben túlságosan az akkori udvarok példája szerint rendezkedett be, ott pedig a fényűzés, hatalmi túltengés, a családi politika, az élvezetek s legjobb esetben a világias irodalom és művészet kultusza voltak az irányadók. Természetes tehát, hogy a vallási forradalom, amely elsősorban dogmákra vonatkozott, az Egyház számos vezetőjének egyéni méltatlanságában, mintegy második igazolást keresett és talált s a pápaság, mint a romlottság széke és az antikrisztus megtestesülése vésődött be a lelkekbe.

Azonban van-e ennek a képnek jogosultsága ma is? Nem végzett-e Róma azóta régen önmagán is mélyreható reformot, mint ahogy a trienti zsinat révén a világegyházat reformálta? Nem került-e hamarosan a Borgiák és Mediciek után a reformpápák egész sora, V. Piustól VIII. Orbánig, Szent Péter székébe? S főleg az újabbkori rázkódtatások, a Napoleonkor száműzött, elhurcolt és bebörtönzött pápái, majd ismét az egyházi állam gyakorlati megszűnése óta nem bizonyult-e a pápaság mindig szembeszökőbben a legtisztább s legapostolibb eszméket hordozó intézménynek? Egy XIII. Leó, X. Pius, XV. Benedek, XI. Pius egyénisége, hogy csak a legújabbakat említsük, nem érdemel-e már emberi és általános keresztényi szempontból is mélységes tiszteletet, sőt rokonérzést mindenki részéről, aki Krisztusban hisz s a kereszténység nagy erkölcsi javait .őrzi?

Így látja e kérdéseket a katolikus ember. Természetes, hogy a protestáns nem mindig láthatja egészen így. Hiszen ha ő is így látná, az úniónak holnap meg kellene történnie. Az elmondottak sem polémiának, sem csalogatásnak, sem a helyzet nehézségei elmosásának nincsenek szánva, csak annak, hogy rámutassunk arra, körülbelül milyen utakon remélhető, hogy a mindkét oldalon megnyilatkozó jóakarat mellett a feszültség a jövőben lassankint talán mégis enyhülni fog s az egymásratalálásnak ma még csak ködös távol-

ban fel-feltünedező álma egyszer valóra válik az utolsóvacsorai könyörgés értelmében.

Mekkora érték- és erőnövekedés lenne a közös egyházra nézve, ha abban a keresztény eszmények megvalósításán mindazok a kiváló erők együtt dolgoznának, amelyek ma gyakran egymással szemben őrlődnek fel, s ha mindaz az energia, elmeél, lendület és szívósság, amely ma testvérharcban, szenvedélyes mellébeszélésben vagy legalábbis idegenkedő egymást-kerülésben meddősíti kölcsönösen egymást, az egységes krisztusi cél érdekében érvényesülne!

*

A fenti cikkekben három tétel tisztázódott:

1. A keresztények újraegyesülése s a teljes hitbeli, szeretetbeli és szervezeti egységben való újratalálkozás olyan krisztusi parancs, amely elől kitérni semmi szín alatt nem szabad.

2. Az únió csak a szakadás történeti, tárgyi és hittani okainak őszinte revíziója s a megegyezésre való őszinte és szeretetteljes törekvés útján remélhető, ami katolikus felfogás szerint csakis az ősi egyházhoz való visszatérést eredményezheti.

3. Ennek a revíziónak s őszinte közeledési vágynak legelső lépése mindkét részen az érzelmi ellentétek öntudatos, teljes és végleges leküzdése. Ki kell irtani minden iszonyodást az anyaegyházzal vagy a vele való egyesülés gondolatával szemben, katolikus részen pedig mindent el kell követni a nemkatolikusok közeledésének megkönnyítésére, az egység gondolatának megszerettetésére.

Az alábbiakban még néhány alapvető kérdés további tisztázása látszik szükségesnek.

Mindenekelőtt azt a kérdést kell közelebbről szemügyre vennünk, *miben állna* az únió s mik volnának a keresztények újraegyesülésének *lényeges tartozékai?*

Az únió lényeges tartozékai.

Kifejtettük már, hogy únió több mint barátság vagy éppen türelem. Az únió, mint neve is mutatja: egység. Nem politikai vagy szövetkezési egység, nem átmeneti és alkalmi egyezkedés, hanem teljes vallási közösség. Mégpedig maradandó és intézményesen biztosított közösség, amely a maga szerkezetében és alkotmányában bírja az egység fennmaradásának biztosítékait s ezeknek birtokában intézményesen és hatékonyan elejét tudja venni minden atomizálódásnak, széthúzásnak és darabokra-esésnek.

Az úniónak ez a koncepciója hármat foglal magában: a *hitegységet*, a *szervezeti egységet* és a *tekintélyi középpontot*.

A vallás nem merőben tanrendszer, de mindig tanrendszeren épül mint lényeges alapon. Ahol ez a tanrendszer nem szilárd és egységes, ott a rá emelt vallási közösség épülete sem lehet szilárd és maradandó. Ezért a vallási közösségnek és egységnek a *hitegység* a legelső feltétele. Ez a hitegység nem jelent teljes uniformizálást a teológiai vélemények és iskolai irányok terén, amint nem is fejeződik ki szükségképpen azonos szertartási életben. De szükségképpen jelenti a lényeges tantételekben, az isteni kinyilatkoztatást közvetítő vagy lényegesen magyarázó hitcikkelyekben való tökéletes egyességet. Az Írás sem hagy benne kétséget, hogy a keresztények lelki közösségét elsősorban a hit azonosságára kívánja alapíttatni. „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség", mondja Szent Pál. (Ef. 4, 5.) A 400 éves tapasztalás is eléggé igazolja, hogy a hitbeli egység megfogyatkozása egyúttal a testvéri közösség megszakadását jelenti. Az egyes protestáns denominációk mindenekelőtt éppen abban különböznek egymástól és a katolikus egyháztól, hogy más-más hittételeket vallanak. Ha tehát únióról van szó, mindenekelőtt ezeknek a dogmatikai különbözőségeknek kell feloldódniok.

Ennek a hitbeli egységnek részben folyománya,

részben pedig kiegészítője az únió második lényeges tartozéka: az *egyházszervezetnek* és az egyházi életnek egysége. Vagyis: az egységbe tartozóknak nemcsak egyet kell hinniök, nemcsak tudniok kell egymásról s nemcsak elméleti szeretetben kell mintegy távolról egymást köszöntgetniök, hanem azonos-egy lelki családot kell alkotniok, az egy Titokzatos Test egységébe forradniok. Más szóval: az úniós egyházon belül minden pártoskodásnak és széthúzási szabadságnak intézményesen meg kell szűnnie. Két szövetséges állam még nem jelent állami egységet; az állami egység ott kezdődik, ahol a tagrészek teljesen és minden lényeges nemzeti célkitűzésükben: törvényeikben, kormányzatukban s nemzeti törekvéseikben egyek.

Egy merőben elvont, fogalmi együvétartozás szintén szép és jelentős dolog, de még nem egység.

A hitbeli és szervezeti összeforradásnak lényeges alapja végül a harmadik tartozék: a *közös vezetés*. Egységes államról csak ott lehet szó, ahol egységes a kormányzat; mihelyt két országrész teljesen külön kormányoztatik, akkor már nem alkot többé azonos államot, még ha egyébként mind a kettő ugyanazt a nyelvet beszéli is és ugyanazt az életstílust folytatja. Egyházi téren is százszoros tapasztalás mutatja, hogy tekintélyi középpont nélkül sem a hitbeli, sem a szervezeti egység hosszabb időn át fenn nem tartható s az eltöredezés és egyre továbbszakadás veszélye ilyen alapon elkerülhetetlen. Az únió egyházkormányzati egyesülés nélkül csak fikció lehet.

Már most lehetséges-e az únió e három lényeges tartozékának megvalósítása a protestantizmus alapján?

Úgylátszik: nem lehetséges. Mert a protestantizmus a hitegység elvével szembehelyezi az egyéni szabadkutatás és szabad elfogadás elvét, a szervezeti egyházegység gondolatával a láthatatlan egyház fogalmát s ezzel visszautasítja a közös kormányzat középpont szükségességét.

Látszólag áthidalhatatlan akadály tehát. És mégsem egészen az.

Tudjuk, hogy amint a reformátorok egyéni állásfoglalása sokszor alakult és módosult s egy-egy mégoly nyomatékkal hangoztatott tételük még nem okvetlenül jelentette végleges, változtathatatlan állásfoglalásukat, úgy maga a protestantizmus is és annak minden részegyháza a történelem külső és belső erőinek hatása alatt sokszor és sokban fejlődött és módosult. A reformátori elveket fenntartotta, de alkalmazásukban gyakran annyira rugalmas volt, hogy azt lehet mondani: egyik-másik kezdeti elvét ma szinte már csak a történeti kegyelet címén hangoztatja.

Így nevezetesen a *hitrendszer* kérdésében. Már Luther és Kálvin maga veszélyt látott abban, ha csakugyan mindenki az egyéni bibliamagyarázat útjára lépve azon oly merészen lépked, hogy végül a legellenőrizhetetlenebb eredményekre jut. A mai történelmi protestáns egyházak is aggodalommal s helytelenítőleg látják a szabadosabbnál-szabadosabb hitelvekre esküvő szekták burjánzását s a maguk hivatalos hitvallásának dogmatikai váraiból óvást emelnek az egyéni szabad bibliaértelmezés nyilvánvaló túltengéseivel szemben. A magyar protestantizmus hivatalos képviselői például bajosan tűrnék meg, hogy valaki a szabad kutatás jogán a protestáns szószékeken akár a pápai fennhatóság igazát védje, akár a Szentháromság tana vagy pedig Jézus istensége ellen prédikáljon. Mert a protestantizmus is rájött — már a reformátorokban, de még inkább a későbbi fejlődés folyamán —, hogy bizonyos hitegységre szükség van s hogy ebbe vagy abba a protestáns egyházba csak az tartozhatik bele, aki annak hitelveit egységesen hiszi és vallja. A liberális protestantizmus visszautasít minden dogmát, de a hivő protestantizmusnak épúgy megvan a maga dogmatikája, mint a katolikus Egyháznak.

E tekintetben tehát az elvi nehézség nem áthidalhatatlan. Az únió érdekében ezen a vonalon másra nem lenne szükség, mint a hitegység gondolatának bátor és következetes végiggondolására. Hitegység

nélkül nincs egyház, sem katolikus, sem protestáns; és hitegység nélkül nincs únió.

A szervezeti egyházegység fogalmával ugyanígy vagyunk: ennek a követelése is inkább csak látszólag ellenkezik a reformáció egyházfogalmával. A reformátorok azt vallották, hogy az egyház láthatatlan, vagyis eszmei, fogalmi egység, amelybe mindazok és csak azok tartoznak bele, akiket Isten az örök életre kiválasztott, bármilyen felekezeti elnevezés alatt élnek. A protestantizmus a láthatatlan egyháznak ezt az elméletét máig fenntartotta, de a gyakorlatban épúgy engedett annak merev alkalmazásából, mint ahogy azt már a reformátorok maguk tették. Mint ezek, úgy a mai protestánsok is nem merőben láthatatlan egységet értenek egyházukon, hanem szervezeti egységet is s a saját híveiket éppen ennek a külső szervezeti hovátartozásnak alapján különböztetik meg más egyházak híveitől. A szervezeti egységnek értelmében nevezik felekezetüket „egyháznak" s tesznek különbséget ők és mindenki a kálvinista, unitárius, mormon, baptista s egyéb egyházak között. Ezen az alapon más a luteránus egyház, mint az anglikán egyház vagy a különféle keleti egyházak. Minden egyes protestáns egyház a maga kebelében egyházigazgatási, egyházfegyelmi, bíráskodási stb. szerveket és fórumokat állít föl; az egyházába befogad vagy abból elbocsát embereket; felekezetét az egész vonalon zárt egységként, szervezeti egyházként tekinti és őrzi. Az egész reverzális-vitának például nem volna semmi elfogadható értelme, ha a protestáns egyházak az egyház fogalmát teljesen szervezeti egység nélkül gondolnák s egyszerűen az örök életre kiválasztottak láthatatlan birodalmát értenék rajta. A magyar protestantizmusnak meg éppen az a nagy előnye és érdeme számos külföldi protestáns alakulattal szemben, hogy sokkal jobban meg tudta őrizni s ki tudta építeni a maga szervezeti formáit s meg tudta szilárdítani közösségi életének állandó és állandósító mozzanatait, mint sok külföldi társegyháza.

Jelentős lépés lenne az únió vagyis a hitbeli és egyházszervezeti egységbe-tömörülés felé, ha a protestáns közösségek még tovább haladnának a hittani és szervezeti szilárdulás megkezdett útján; ha revideálnák az egyes egyháztagok korlátlan szabadságának elvét s nemcsak gyakorlatban, hanem elvileg is útját vágnák az egyéni elkalandozásoknak s elágazásoknak.

Ami pedig a legnehezebb kérdést: a *középponti egyházkormányzat* kérdését illeti, igaz, hogy ez a vallásszakadás legsarkalatosabb tételei közé tartozott, de itt is meg kell állapítani, hogy a gyakorlat erősen, sőt lényegesen enyhítette az elv merevségét. Luther maga szintén kormányozta híveit, Kálvin meg éppenséggel világhírűvé vált s igen messzeterjedő egyházkormányzati középpontot létesített. A mai protestantizmus is csak úgy tudja útját állni a fegyelembontásnak s belső elernyedésnek, ha egyházi életét bizonyos tekintélyi középpontok körül tömöríti, ha egyházi törvényeket alkot s törvényhozó, bíráskodó testületeket állít fel, ha kormányoz és igazgat. Való ugyan, hogy egyházkormányzata demokratikus és nem monarchikus, mint a katolikus Egyházban, de a lényeg mégis csak az, hogy egyházkormányzatot gyakorol, amely nélkül a gyülekezetet együtt tartani, a vallási életben megőrizni, irányítani, általában: egyházzá sűríteni nem lehet. De még a demokratikus kormányzati rendszert is enyhíti már a hierarchikus kormányzatnak egy-egy árnyalata: az egyházi élet igazi irányítása minden világi ellenőrzés mellett ma már ott is erősen a pap, az esperes, a püspök kezében van. Ha a protestánsok továbbhaladnak ezen a bizonnyal helyes úton, talán egyszer eljutnak odáig, hogy nem lesz túlságosan nehéz a teljes egyházkormányzati egység elvét is elismerniök, amely szükségkép az egy közös főben kulminál, mint ahogy eddig is elismertek bizonyos dogmatikai és egyháztekintélyi kötöttségeket, csak éppen a trienti és vatikáni zsinat döntései helyett az ágostai vagy a helvét hitvallás tételeit fogadták el kötelezőnek s XI. Pius kormányzata helyett a konventi vagy

zsinati határozmányokat tekintették legfőbb, tekintélyszerű irányítónak.

Hogy az a tekintélyi középpont, amely nélkül egyházi egység és únió legalább hosszabb ideig emberileg el nem képzelhető, pápa legyen-e vagy zsinat, vagy a világ püspökeinek összessége, e pillanatban nem lényeges kérdés; de bizonyos, hogy valamelyes közösen elismert középponti kormányzati tekintélyre szükség lesz, ha azt akarjuk, hogy a jövőben az egész kereszténység egy és osztatlan maradjon.

Okfejtésünket megerősíteni látszik a keleti egyházak fejlődése. Kétségtelen, hogy ezek az egyházak, bárha főkép az államhatalommal való benső szövetkezés folytán az államokkal együtt számos önálló (autokefál) egyházra oszolva is, átlag sokkal több belső szilárdságot őriztek meg, mint az európai és amerikai protestáns egyházak nagy része. Ennek oka aligha lehet más, mint az, hogy azok a keleti egyházak, legalább mindegyik a maga kereteiben, kifejezetten a hitegység, szervezeti egység és egyházkormányzati egység alapján állottak. A pápát nem ismerik el, de helyette elismerik az első egyetemes zsinatok, a patriarchák és püspökök egyházkormányzati jogát. Náluk néhány dogmatikai részletkérdésen kívül úgyszólva csak a pápaság küldetéséről kellene a katolikus álláspont alapgondolatának diadalmaskodni e tekintetben.[1]

Az únió középpontja.

Ha már most arra a kérdésre is rátérünk: hogy ha az únió szükségképpen a közös kormányzat elfogadására vezet, ki és mi legyen ez a legfőbb egyházi vezető tekintély, az únionak ez az élő, evilági középpontja, egész tárgyalásunknak egyik legnehezebb és legvitatottabb pontjához jutottunk el.

Katolikus felfogás szerint Krisztus az Ő egyházának hierarchikus kormányzatot rendelt, vagyis egyházának élére az apostolokat s azok törvényes utó-

[1] Lásd a „Megjegyzések" idevonatkozó részeit.

dait: a püspököket állította, legfőbb fokon pedig Pétert s annak utódját, a pápát. A keleti egyházak szerint ugyancsak a hierarchia az egyház legfőbb vezetője, de annak élén nem a pápa, hanem az egyetemes zsinatok s a patriarchák állnak. A protestánsok szerint ilyen egyetemes és főleg az egész világ kereszténységét tekintélyszerűen kormányzó egyházközpont nincsen, s ha esetleg az únió érdekében egyszer ilyent teremtenének is, az nem isteni jogon kormányozná az egyházat, hanem csak azon a jogon, amelyet a keresztény hívek összessége ruház reá.

Anélkül, hogy itt az egyik vagy másik álláspontnak szentírási és történeti alapjait vizsgálnók, vessük fel a kérdést: mi következnék be gyakorlatban, ha kiindulási alapul a protestáns álláspontot fogadnók el?

Egy ilyen megegyezésen alapuló tekintélyi középpont a maga rendelkezéseiben természetesen isteni küldetésre vagy joghatóságra nem hivatkozhatnék. Ez olyan gyengéje lenne, amelynél fogva ez a központ komoly véleményeltérések esetén aligha bizonyulna elégséges összetartó erőnek. Nem volna elegendő morális súlya s tekintélye arra, hogy újabb szakadásoknak s egyenetlenkedéseknek elejét vegye. Egyetemes egyházközéppont csak úgy teljesítheti hivatását tökéletesen, ha őszinte és teljes lelkiismereti engedelmességet követelhet minden egyháztagtól és egyházrésztől. Ahogy állami egységet nem tudunk elképzelni olyan kormányzati központ nélkül, amelynek intézkedéseit és rendelkezéseit válságos esetekben a polgárok vagy azoknak egész csoportjai visszautasíthatják, úgy ha egyházkormányzati egységet akarunk, ebben szintén többre kell törekednünk, mint puszta kormányzati szövetkezésre.

Ugyanez áll a keleti elvvel szemben is. Sem a zsinatok, sem a patriarchák intézménye egymagában nem jelent biztos és szilárd egységet. Nem tudja azt maradandóan biztosítani. Ezt éppen a keleti egyházak többfelé szakadása, az államra-támaszkodása s ezzel együtt belső elgyengülése mutatja. Ha nincs élő- és

döntőjogú egyházközéppont: vajjon ki dönti el akkar megföllebbezhetetlenül, melyik zsinat érvényes és melyik nem? Ebben vagy abban az ügyben melyik püspök vagy pátriárka illetékes és melyik nem?

Ha pedig tekintélyi középpontot keresünk, nem logikus-e inkább azt fogadnunk el, amely már megvan, amely az apostolok kora óta fennáll s amelyet a kereszténység nagyobb fele máris ilyennek ismer el? Ha valaki egyelőre nem fogadja is el a pápaság krisztusi rendelését, nem kellene-e már célszerűségi alapon is, egyéni választás és közmegegyezés alapján, a tények logikája alapján a pápaságban keresni a kereszténység eleven középpontját? Ha pedig egyszer idáig eljutunk, innen már a krisztusi rendelés elismeréséig sem messze az út.

De tegyük fel ennek a fordítottját: ne a protestánsok engedjenek, hanem a katolikusok s ne a protestánsok csatlakozzanak a katolikus egyházhoz, hanem fordítva, a katolikus egyház csatlakozzék a protestantizmushoz. Mit jelentene ez? Mire vezetne?

Az eredmény az lenne, hogy az únió most már végleg reménytelenné válnék. Csak nőne vele a zűrzavar. Lenne egy protestáns felekezettel több, amely épúgy nem képviselné többé az egység és egyetemesség felülről kapott elvét, mint a többiek. Így most már az egyetlen jegecesedési középpont is megszűnnék, amely körül egy únió felépítése még mindig elképzelhető volt. Akkor legfeljebb merő kompromiszszumokon alapuló egyesülésről lehetne szó, amely azonban ingatag lenne, mint minden emberi alkotás. Nem sokkal könnyebb-e egy meglévő, tekintélyi középpont körül tömörülni, mint valahol a légüres térben találkozni? Nem könnyebb-e elfogadni egy létező, isteni tekintélyre hivatkozó középponti egységalapot, mint újat teremteni s azt merőben emberi alapon a felbonthatatlanság és szilárdság attributumaival felékesíteni?

De ezenkívül ez az elgondolás fizikai lehetetlen-

séget is tartalmaz. Mert fizikai lehetetlenség volna az a kívánalom, hogy ne az elcsatolt felekezetek csatlakozzanak a katolikus kormányzati központhoz s Egyházhoz, hanem fordítva: a katolikus Egyház csatlakozzék valamelyik elcsatolt felekezethez s annak kormányzati középpontjához. Mert hiszen ebben a feltevésben azonnal előállana az a megoldhatatlan kérdés, vajjon melyikhez csatlakozzék a katolicizmus a számos protestáns és keleti felekezet közül? Csatlakozzék a luteranizmushoz? a kálvinizmushoz? az anglikanizmushoz? Vagy a görögkeleti egyházak valamelyikéhez? És vajjon melyikhez ugyanazon egyháznak és felekezetnek sokszor igen eltérő ágazatai közül, országonkint különálló középpontjai közül? Akármelyikhez csatlakoznék, már megakasztaná az úniót a többiekkel. Mit érne vele mást, mint hogy maga megszűnnék, az úniót pedig legfeljebb egy részfelekezettel létesítené. Nem dialektikai kibúvó tehát, hanem véresen komoly valóság: a katolicizmus *már azért sem csatlakozhatik más felekezethez, mert senki sem tudná megmondani, melyikhez csatlakozzék, melyikkel egyesüljön inkább!*

Azért hisszük, hogy valóban nem merő fölényeskedés és uralomravágyás, hanem a tények logikájának kényszerű folyománya, ha mi katolikusok azt hisszük, hogy az úniónak csak egyetlen komoly módja lehetséges: a katolikus Egyházhoz való közeledés, az akadályok türelmes, szeretetteljes, fokozatos elhordása mind a két félen s végül a ráébredés arra, hogy nem ellenségek vagyunk, hanem testvérek, akiknek nem harcolni és vetélkedni kell, nem alkudozni és féltékenykedni, hanem egymás keblére borulni s *örökre ellelejteni azt, hogy valamikor egy világ szégyenére s a magunk kárára ellenségként álltunk egymással szemben.*

Nagy tévedés volna azt hinni, hogy csak a katolikusok jutottak el erre a következtetésre. A komoly unionisták nagy része előbb-utóbb eljut idáig. Jel-

lemző, hogy az egyik anglikán úniós folyóiratnak, a Reunion-nek (Baxter, Press, Oxford) címlapján éppen ezért a pápai tiara ékeskedik a kulcsokkal s ezzel a latinnyelvű körirattal: „Te Péter vagy és erre a kőszálra építem egyházamat".

A német úniós mozgalmak egyik vezére, *Lortzing* göttingeni protestáns lelkész erről a kérdésről így ír: „Egy dolog bizonyos: amint az az egyházbomlási folyamat, amely már 1300 körül megindult s amelynek hullámverését máig érezzük, egy mindinkább erősödő távolodás volt az egyházi középponttól, ugyanúgy az újraegyesülési folyamatnak, amely mintha messziről hallatná már közeledő zúgását, elejétől fogva centripetálisnak, a középpont felé közeledőnek kell lennie. Ha a Szentszék közel 2000 év óta ingathatatlan szellemi hatalomnak bizonyult s ma is ama kőszálként áll előttünk, amelyen a kereszténye llenes hullámok megtörnek, akor nemcsak a Máté-evangélium (16, 18) alapján, hanem egyszerű történeti szükségesség formájában is újra meg újra hangoztatnunk kell, hogy az elv csak ez lehet: nem Róma *nélkül* és azért Róma *ellen*, hanem Róm*ával* és épp azért Róma *által!* Ennek a szükségességnek fel nem ismerése minden úniós törekvést szükségképpen meghiúsít".[1]

A változott idők jele, hogy az említett német protestáns író éppen abban keresi az úniós törekvések alapját, amiben mások inkább minden közeledés akadályát szokták látni: Róma hajthatatlan szilárdságában.

„Róma — írja — sohasem fog alkudozni a dogma, az egyházi alkotmány s az istentisztelet alapelvei kérdésében. Nem gőgből vagy merevségből, hanem abban a tudatban, hogy örök igazságokat és elveket képvisel, amelyek épúgy nem változnak, mint ahogy ősforrásuk, az Isten maga nem változik . . . A katolikus tanításban változhatatlan, zárt rendszerrel állunk szemben, olyannal, aminőre éppen szükségünk van. Csakugyan oly idegen volna nekünk ez a rendszer? Vajjon nem

[1] Schönere Zukunft, 1933 február 12. 450. l.

a mi apáinknak hite-e ez, amelyből mindannyian kiindultunk? Nem ennek köszönjük-e legnagyobb kincsünket, a pozitív, hivő kereszténységet? A Rómához való csatlakozás ma még kétségtelenül mindenütt visszariasztja embereinket. De miért? Csak azért, mert előítéleteink homályosító üvegén keresztül tekintjük. Azt az elvi szilárdságot, amellyel Róma a tárgyi igazság helyébe alanyi élményeket léptető kísérletekkel szembehelyezkedik, mi dacnak szeretjük tekinteni. Pedig amit Rómán kifogásolni szoktunk: ez az állítólagos konokság és tanulni nemakarás az, amit éppen vallási téren oly ritkán találunk s amit mint jellemerőt szeretnünk kellene. Róma távol maradt Lausanne-tól és Stockholmtól, mert jelleme van; ez gyűlöletessé teszi őt a „pánkeresztények" szemében, akik az ő ökumenikus elképzeléseikben jobbat akarnak látni, mint aminő Rómának valóságos egyetemessége.

Róma valójában egyetemes és apostoli. Minden igazi kereszténységet magába kíván fogadni, de ki meri mondani az apostollal együtt azt is, hogy „ha egy angyal az égből hirdetne is nektek más evangéliumot, mint azt, amit nektek hirdettünk, átkozott legyen". (Gal. 1, 8.) Mint az igazság hivatott őre, nem ismerhet el többféle igazságot egymás mellett. Éppen ez a szilárdsága érdemli meg bizalmunkat s azt nem is tagadnók meg tőle, ha nem borulna szemünkre azonnal fátyol, mihelyt katolikus dolgokról van szó... Hiszen nem kisebb ember, mint Harnack Adolf mondta egyszer az evangélikus érettségiző fiúkról, hogy fogalmuk sincs a katolikus Egyházról s egészen homályos, szűkös, sőt gyakran képtelen felfogásokat táplálnak róla."[1]

Természetesen nem minden protestáns unionista gondolkozik ennyire katolikusan. A már említett angol Reunion folyóirat egy másik protestáns cikkírója, Rev. F. H. Amphlett Micklewright, M. A., bár maga is hangoztatja, hogy az únió középpontja csak a pápaság

[1] U. o.

lehet,[1] viszont az únió egyik legfőbb akadályának azt látja, hogy Róma túlságosan formai és politikai jellegű egyházközpont lett, nem annyira a családi, mint inkább az állami élet képletei szerint. Róma joghatóságát sokan elismernék, akiket elriaszt a túlságosan „autokratikus, önkényes vagy bürokrata" római szellem.[2]

Ez a másutt és másoknál is sokszorosan fellépő ellenvetés újabb kérdés elé állít minket. Az elé a kérdés elé, vajjon Róma maga is tehet-e és milyen téren tehet az únió érdekében engedményeket?

Katolikus engedmények.

Ha katolikus engedmények tételéről van szó, mindenekelőtt különbséget kell tennünk a katolikus vallás és Egyház lényeges és nemlényeges tartozékai között.

Magát a katolikus egyházat kétfélekép tekinthetjük: mint eszmei és mint történeti alakulatot. Előbbi értelemben katolikus felfogás szerint az Egyház az isteni kijelentések őre és letéteményese, amelyeken változtatni nem lehet. Utóbbi értelemben ezekhez a változhatatlan elemekhez hozzájárul még mindaz, amivé az Egyház a történelem folyamán alakult s amivé önmagát alakította. Az isteni kijelentések őrzésében és tovaterjesztésében, a nyáj vezetésében s az istentiszteleti életben az Egyház bizonyos emberi stílust követett s tanait, épúgy mint alkotmányát és kultuszéletét, a maga részéről is sokszorosan fejlesztette.

Lényeges és változhatatlan dolgok a katolikus Egyházban, mert hite szerint krisztusi eredetűek: a dogmák, az Egyház hierarchikus és monarchikus szervezete, a szentségek. Ezeken kívül azonban tömérdek

[1] There can be no reasonable doubt, when all the historical circumstances are regarded, that the conception of the Papacy is the practical rallying point of a re-united Christendom. Reunion, 1938 dec., 104.

[2] Dislike is generated by the Papacy when it becomes autocratic or despotic or bureaucratic.

olyan intézmény és berendezés, szokás és gyakorlat alakult ki az Egyházban, amelyhez ez ragaszkodik, de amelyet közvetlenül isteni eredetűnek nevezni semmikép sem lehet. Hogy pl. a keresztelés a Szentháromság nevében s vízzel való leöntés formájában történik: isteni rendelés, „iure divino" jellegű törvény; de már hogy a vízzel való leöntés előtt és után milyen imák mondandók és milyen nyelven, ki mondja el azokat, milyen öltözetben, milyen helyen, milyen feltételek, előzmények és meghatalmazások alapján: ez már mind tisztára egyházi, emberi rendelkezés.

Maga a papság katolikus felfogás szerint krisztusi rendelés, az alszerpapi intézmény s az ú. n. alsóbb rendek azonban egyházi eredetűek.

Isteni eredetű a katolikus Egyház szerint mind a hét szentség. De már a szentségek jogi és szertartási járulékai vagy az ide vonatkozó dogmatikai tételeknek közelebbi kifejtése emberi és sok esetben változásnak is alávetett elemeket tartalmaz. Isteni eredetű a katolikus liturgia lényege: az eucharisztikus áldozat; de mindaz, ami körülveszi: az egyházi öltönyök, imák, énekek, szertartások merőben egyházi eredetű elrendelések.

Evangéliumi gondolat a nőtlenség és szűzesség, valamint az önkéntes szegénység és önalárendelés erénye, de az egyes szerzetek mint intézmények merőben egyházi eredetűek, amint egyházi eredetű a papi nőtlenség is a latin szertartású Egyházban. Hasonlókép a latin nyelvnek mint egyházi nyelvnek használata.

A pápaság maga a katolikus Egyház tanítása szerint lényegében krisztusi eredetű, mint legfőbb tanítói s egyházkormányzói hivatal, de a formák és keretek, amelyek közt a pápai Szentszéknek működése folyik, emberi eredetűek s ilyennek mondható nem ugyan az elvi, hanem a tényleges jogkiterjesztés vagy jogbeszűkítés is, amelynek keretében a pápai primátus az egyes egyháztörténeti szakaszokban különböző intenzitásban érvényesült. A Szentszék pl. az Egyház fenn-

állásának első félezredében s még ezentúl is soká közvetlenül nem avatkozott bele a püspöki kinevezésekbe, ma viszont azt szinte teljesen magának tartja fenn; itt tehát az isteni jog alkalmazásában az emberi és történeti fejlődésnek széleskörű szerep jutott.

Egy esetleges úniót ezek a nem isteni, hanem egyházi eredetű szertartási és egyházfegyelmi előírások s gyakorlatok annyiban bizonnyal megnehezítenének, amennyiben a lényegen túlmenő formák egész hálózatát hozták létre s ez a hálózat a katolikus Egyházon kívülállókra nézve bizony szokatlan és sokszor érthetetlen. Az únió szempontjából felmerülhet a kérdés: nem kár-e a közeledésnek amúgyis nehéz útját még ezekkel az emberi rendelkezésekkel is megnehezíteni?

Gyakorlatilag főleg a papi nőtlenség, a latin egyházi nyelv s az egyházkormányzat erős központosítása az, ami ellenmondásra talál. Ha a protestáns lelkészek nősen, családosan jöhetnének át hozzánk s megtarthatnák a hazai nyelvnek használatát, dogmatikailag kifogás alá nem eső énekeiket és imáikat s nem kellene félniök a túlságos latinozástól és romanizálástól, az úniós mozgalom könnyebben indulna előre, vélik egyesek.

A keleti szertartásúak úniója mutatja, hogy a katolikus Egyház elvileg nem zárkózik el az ilyen természetű engedményektől, hacsak a lényegét biztosítva látja. Nagyobb protestáns tömegek újraegyesülése érdekében ma is bizonnyal minden tőle telhetőt megtenne. El tudunk képzelni egy olyan katolikus-protestáns úniót, amelyben a volt protestánsok mint zárt egység, nyelvük, szokásaik, szertartásaik lehető megtartásával mindabban, ami a lényeges dogmatikai és egyházalkotmányi kérdéseket nem érinti — egyesülnének a katolikus Egyházzal.

Mégis itt két megszorítással kell élnünk.

Először is: Nem hisszük, hogy az únió elsősorban ezeken az úgynevezett engedményeken múlna. Ezek a lényeghez képest oly csekélységek, hogyha az unió egyéb akadályai el vannak hárítva az útból, ezekre már

alig vet ügyet bárki. A görög-unióval való összehasonlítás nem egészen helytálló, mert ott dogmatikailag sokkal kevesebb volt az áthidalandó ellentét s viszont a szertartási élet, amelyre az uniós engedmények zöme vonatkozott, a keleti egyházban mindig igen középponti jelentőségű volt. A papi nősülésnek megengedése is annál könnyebb volt, mert annak keleten mindig megvoltak a történeti hagyományai. Ott tehát a szóbanforgó s meg is adott engedmények viszonylag csakugyan lényeges áthidalást jelentettek. Még így is vannak azonban, akik úgy vélik, hogy az unió gyökerességét és teljességét ezek az engedmények károsan befolyásolták s hogy egyes helyeken az uniátusok nemcsak szertartás, hanem lélek szerint is még mindig közelebb állanak a szakadár egyházakhoz, mint a latin katolikusokhoz. Egy protestáns-katolikus unió esetén bizonnyal vigyázni kellene arra, hogy ne az engedékenyeken legyen a fősúly és azok az őszinte és igazi egyesülést ne akadályozzák. Mégha a katolikus Egyház legmesszebbmenő engedményeket tenne is a külsőségek terén, lehet, hogy éppen az értékesebb s mélyebben látó protestáns tényezők elleneznék ezeket az engedményeket s minél teljesebb, még külsőségekben is kifejeződő egyesülésre törekednének.

Másodszor: Ezeknél az engedményeknél sokkal nehezebb kérdés, vajjon a katolikus Egyház a maga egyházkormányzati formáiban is tehetne-e olyan változást, amely az uniót megkönnyítené s az egyházrészek önkormányzatának több szabadságot engedne. Ennek a kérdésnek tárgyalása messze vezetne s itt elég arra rámutatnunk, hogy a katolikus Egyház kormányzati formáinak, névleg erősebb központosításának alakulása nem egyszerűen önkény vagy éppen a körülményesség szeretetének műve, hanem a történeti szükségességé s a tapasztalatokból leszűrt megfontolásoké. Éppen ezért a helyzet közelebbi megismerése után valószínűleg maguk az unióra lépni szándékozók is úgy találnák, hogy azokon változtatni nem volna célszerű. Mindenesetre kár és hiba lenne viszont az unió

címén olyan protestáns vállásos gyakorlatokat, szokásokat, hagyományokat is feláldozni, amelyek dogmatikailag nem kifogásolhatók s amelyek azon túl, hogy sok ezer embernek a szívéhez nőttek — pl. bizonyos csakugyan szép és felemelő egyházi énekek —, új és értékes színt is jelentenének a nagy egységen belül.

A lényeges kérdés, ismételjük, nem ez, még az engedmények terén sem. Van ott sokkal mélyebb, fontosabb, döntőbb jelentőségű közeledési alap is és most erről kell szólnunk.

„Betessékelés"?

A legkomolyabb akadálya minden úniós tárgyalásnak az a látszat, hogy a katolikus Egyház az únió nevében csakugyan harakirit vár a protestáns és keleti egyházaktól. Hiszen az unió a fentiek értelmében is, bármennyire szépítjük vagy cukrozzuk, csak az ősegyházhoz való szeretetteljes közeledést jelentheti. Ebben pedig a nemkatolikus fél szükségkép gyengeséget, szégyent, behódolást s legyőzetést lát, amelyet előmozdítani az ő részén az árulással lenne határos.

Raffay Sándor ev. püspök egy egyházkerületi beszámológyűlésen ezt a gondolatot úgy fejezte ki, hogy nem tekintheti komoly úniós elgondolásnak azt, amely únión egyszerűen a protestánsok „betessékelését" érti a katolikus Egyházba.

Csakugyan rosszul ismerné a protestáns vagy akár a keleti lélek büszkeségét, az évszázados történeti multat, a mindennapi élet ezer keserűségén kiforrott elkülönözödés roppant erejét, aki az úniót a betessékelés és behódolás, az „unbedingte Unterwerfung" alapján képzeli. De van-e más út? Itt a szörnyű dilemma.

Amíg ezen a dilemmán át nem jutunk, addig csakugyan nehéz az únióról beszélni. Ha az egyesülés valóban nem lehetséges másként mint egy ilyen „megtérés" és megalázkodás útján s azon az áron, hogy prédául dobunk oda mindent, amit 400 éven át hittünk és

szerettünk s amihez minden idegrostunkkal ragaszkodtunk, akkor aligha van menekvés! Az únió útját igazában az fogja egyengetni, aki ennek a kérdésnek a méregfogát kihúzza s olyan megoldást talál, amely a két, látszólag áthidalhatatlan álláspontot egymáshoz közelebb hozza. Olyan megoldást, amely őszinte és teljes beolvadást jelent és mégsem hajtja claudiumi iga alá az únióra lépőket.

Elgondolható-e ilyen megoldás?

Szerintünk *igen*. Ismét nem kompromisszumos alapon, hanem egy mélyen szeretetelvi s finoman teológiai megfontolás alapján, amelyről az évszázados felekezeti viták kemény csatározásai között, sajnos, mindkét oldalon meglehetősen megfeledkeztünk, s amelynek a közeledés szempontjából mégis igen nagy a jelentősége. Ez a nézőpont elejét veszi a „betessékelés" ódiumának s a katolikus Egyház dogmatikai kérlelhetetlensége mellett mégis nagyfokú közeledést, ha úgy tetszik: engedményt jelent az ő részén. Engedményt, amely nem kisebbrendű kérdésekre: a liturgiai nyelvre, papi nőtlenségre vagy a kehely használatára vonatkozik, hanem az *egyházfogalom lényegét illeti* s amelynek révén, úgy lehet mondani, a katolikus Egyház nemcsak engedményeket *tehet*, hanem elejétől fogva igen lényeges engedményeket *tett* is; engedményeket, amelyek az egymásratalálást nagy mértékben megkönnyíthetik s valósággal félúton a másik tárgyaló elé sietnek.

Ez a katolikus részen is túlságosan kevéssé ismert nézőpont a *katolicitás vagy ökumenicitás fogalmának* helyes értelmezésével s azon belül bizonyos soha meg nem szűnt kapcsolatok hangsúlyozásával függ össze.

Az újabban bel- és külföldön sokszorosan emlegetett *ökumenikus gondolat* — a szervezetlen krisztusi egység gondolata — kétféleképp értelmezhető. Vannak, akik a legmerészebb hitelvi és szervezeti különbözőségek és ellentétek mellett is látnak bizonyos teljesértékű katolicitást a Krisztusban hivők között s ezt az ökumenikusságot egyenletbe állítják a Krisztus-akarta

„tökéletes egységgel" és katolicitással. Ez nyilván játék a szavakkal. De érthetjük az ökumenikus gondolatot másképp is: úgyhogy a mindenféle keresztény felekezeten belül sokszorosan megtalálható teljes, bárhacsak vágybeli egység és kegyelmi élet alapján *inchoative*, kezdőlegesen egynek tekintjük mindazokat, akik a teljes és szerves egységbe való szilárdulásukat eddig csak azért nem hajtották végre, mert annak helyes módját s Istennek erre vonatkozó akaratát még fel nem ismerték. Ezek joggal tekinthetők bizonyos fokig öntudatlanul is a katolikus Egyház gyermekeinek, főleg ha a kegyelmi élet révén ők is kétségtelenül eleven tagjai annak a titokzatos testnek, amely azonos az Egyházzal.

Ha már most ki tudjuk mutatni, hogy a katolikus álláspont a protestánsok és keletiek nagy részét *nem idegennek és eretneknek*, hanem a *saját gyermekének tekinti* és érzi s ennek megfelelően a katolicitás fogalmát sokkal szélesebben értelmezi, mint ahogy azt a „katolikus" vagy akár „római katolikus" elnevezés kifejezni látszik, ha tehát a protestánsok és keletiek nagy része az únió esetén szorosan véve *nem egyik egyházból tér át a másikba*, hanem csak *tudatosítja és betetőzi önmagában a benne élő katolicitás fogalmi jegyeit*, akkor a „betessékelés" vádja alól ki van húzva a talaj s az únió nem „átlépés" többé egy *idegen egyházba*, hanem annak az Egyháznak teljesebb felismerése és elismerése, amelybe *öntudatlanul is beletartozunk*.

„Átlépni" egy „idegen" vallásba a legtöbb esetben kimondhatatlanul nehéz dolog. De ráébredni arra, hogy voltaképpen mindig is abba a nagy vallási közösségbe tartoztunk, amelynek legkonkrétebb tömörülési középpontja ez vagy az az Egyház; a jelen esetben tehát ráébredni arra, hogy bizonyos értelemben már amúgyis katolikusok voltunk és vagyunk, csak nem neveztük így magunkat: százszor könnyebb. Ha ez az út katolikus szempontból járható, az únió érzelmi akadályai

mindkétoldali kellő jóakarattal már jórészt eltakarítható.

Már pedig katolikus szempontból semmi akadálya nincsen annak, hogy a szorosabb értelemben vett katolicizmuson, a szervezeti egységen túl, „egyetemes egyház" névvel jelöljük s a mienknek érezzük azokat is, akik bár a szervezeti katolicizmuson kívül állanak, lélekben mégis nem a tagadásnak, hanem az örvendő Krisztus-megvallásnak, nem a békétlenségnek, hanem a lelki egységnek hívei s a maguk részéről mindent elkövetnek, hogy Krisztus és az evangélium útján járjanak. Nincs akadálya annak, hogy azt valljuk: a mai protestánsok és görögkeletiek nagy tömegei szintén igazi s élő tagjai Krisztus testének, „amely az Egyház" (Kol. 1, 24), vagyis szerintünk ők is *öntudatlanul katolikusok,* még azok is sokszor, akik érzelmileg és hittanilag nagyon messze vannak a teljes és kifejezett katolicizmustól. Ha ez a *látens katolicitás* lassankint tudatosabbá érlelődnék bennük s oda vezetné a konkrét egyházon kívül állókat, hogy lassankint a szerves egység, a teljes mértékű és kifejezett katolicitás gondolatától se irtózzanak, akkor az újraegyesülés most már könnyen megtörténhetnék, még pedig úgy, hogy az únióra lépők nem annyira „átlépnének" egyik vallásból a másikba, mint inkább *kifejezetten elismernék* a homályosan ugyan, de alapjában mindig vallott lelki katolicitás *jogi és dogmatikai következményeit.*

Nem merő szóbeszéd-e ez? Nem taktikai ügyeskedés, amely az elvi szándékokat azzal akarja áthidalni, hogy minimizálja az ellentéteket?

Talán mégsem!

A katolikus dogmatika a „látható", vagyis szerves egységű egyházat vallja. Ez azonban nem jelenti, hogy e mellett nem ismeri a tágabb értelemben vett egyház fogalmát is. Azt az egyetemes egyházat, amelybe összefoglalhatók mindazok, akik Krisztusban hisznek s az ő megváltó kegyelmétől várják üdvösségüket. Tanaik s hitvallásaik különbözhetnek s szervezeti egységet nem alkotnak, ezért nem is nevezhetők a szó szoros

értelmében egyháznak, testületnek, szervezetnek; de mégis valami szép és igaz értelemben ők is egységet alkotnak. Fölséges közösséget, amely mindazokat magába öleli, akik Krisztus hívó szavát követve, legjobb lelkiismereti tudásuk szerint iparkodnak hinni, krisztusi életet élni s az Urat tehetségük szerint szolgálni.

Természetes, hogy az ökumenicitásnak itt vázolt képlete *még nem únió,* csak *alapjául* szolgálhat az úniónak. Az Egyháznak Krisztus rendelte egységét nem tekinthetjük beteljesedettnek vele. Nem a merő elvonáson alapuló, tisztán fogalmi ökumenicitásról van itt szó, hanem arról, amely a hit és engedelmesség mindenre kész érzületén alapul s így csakugyan bennfoglaltan az igaz Egyházba való vágyódást foglalja magában.

Ennek az egyetemes, tágabb értelemben „katolikus" vagy „ökumenikus" Egyháznak nem tagjai azok, akik *tudatos eretnekek,* vagyis akik nem jóhiszeműségből, hanem tudatos dacból s önteltségből, jobb tudásuk ellenére, pártütő hajlandóságuk kedvéért szakítják ki magukat a krisztusi hit és Egyház közösségéből. Ezekkel, akiket az újszövetségi könyvek s az ősegyház atyái oly lángoló szavakkal bélyegeznek meg, élesen megkülönböztetendők azok, akiket az Egyház „haeretici materiales"-nek, merőben tárgyi eretnekeknek nevez; vagyis azok, akik jóhiszeműleg tévednek valamely kinyilatkoztatásbeli tanra nézve, amennyiben isteni kijelentésnek tartanak valamit, ami nem az s nem fogadnak el isteni kijelentésként olyasmit, ami valójában az. Tehát azok is, akik jóhiszeműen tévesnek tartják az igaz Egyházat s ugyancsak jóhiszeműen helyesnek ismernek el egy téves egyházközösséget. Ezek a katolikus Egyház szemében nem egyszerűen „eretnekek", hanem csak *elszakadt testvérek;* nem pártütők, hanem tévedők; nem bűnösök és gonosztevők, hanem a teljes tisztánlátásra még el nem jutottak. A tan, amelyet vallanak, lehet tárgyilag súlyosan téves, eretneki tan, de a lélek, amely őket vezeti, lehet minden eretneki érzülettől tökéletesen mentes és a túl-

nyomó többségnél kétségtelenül az is. Igazi eretnekké szerintünk az ember csak akkor lesz, ha akkor is megmarad tudatosan és csökönyösen valamely hamis hitbeli felfogás mellett, amikor annak helytelenségéről meggyőződött vagy megfelelő igyekezettel meggyőződhetett volna.

Ez lehetett sokak esete a kezdeti elszakadás éveiben; akkor valószínűleg sokan voltak, akik nem azért maradtak meg bizonyos hittételek mellett, mert azok igazságáról meg voltak győződve, hanem mert azok mellett minden körülmények között meg akartak maradni, esetleg azért, mert az nekik hasznot jelentett. Ha az angol VIII. Henrikre vagy akár Erzsébetre gondolunk, nem tarthatjuk ezt a feltevést kizártnak. Hogy például maguk a reformátorok mennyire voltak jóhiszeműek, mennyire hitték vagy nem hitték, amit állítottak, ahhoz ember nem szólhat hozzá, azt csak az Úristen tudja, aki a szívekbe és a vesékbe lát. Ha az Egyház mégis eretnekeknek minősítette őket, ezt mindenekelőtt tanaikra vonatkoztatta, személyükre csak annyiban, amennyiben minden földi bíró a külső jelenségek alapján mond ítéletet. Az Egyháznak kötelessége volt a veszélyesnek tartott tanok hirdetőit a rendelkezésre álló eszközökkel gátolni egy tévesnek és károsnak ismert irányzat terjesztésében. Ma azonban senkinek sincs joga lelkiismeretben elmarasztaló ítéletet mondani azokról, akik teljes jóhiszeműséggel ragaszkodnak esetleg tárgyilag téves tanokhoz. Ha egyesek részén felmerülhet is annak gyanúja, hogy bizonyos igazságokat azért nem ismernek el, mert nem akarják elismerni, vagy bizonyos meglátásokat azért nem követnek, mert külső szempontok alapján nem merik azokat követni, ezt a protestáns tömegek nagy többségéről elmondani semmiképpen sem lehet. Sok mai protestáns inkább csak annyiban protestáns, hogy nem katolikus, de nem mintha akár az ágostai hitvallás, akár a helvét káté dogmatikai állásfoglalásait — amelyeket közelebbről sem nem ismer, sem meg nem értene — végső isteni igazságnak vallaná.

Ezek a protestáns — és keleti — tömegek, amenynyiben nem estek az újpogányságnak áldozatul, voltaképpen *sokkal közelebb állnak a katolikus Egyházhoz* mint maguk is hiszik s lelkileg katolikusabbak mint nagyon sok névleges katolikus. Ezekkel az únió gondolatát megkedveltetni, ha egyszer vezetőik is ezt akarnák, nem lenne nehéz. Főleg akkor nem, ha saját köreikben jelentős és tekintélyes egyéniségek szállnának síkra ezért a gondolatért. Igy történik ez ma Angliában s Németország egyes protestáns köreiben s ezeket tartja szem előtt az ismert marburgi unionista Heiler Frigyes, amikor azt írja, hogy a katolikus-protestáns úniót merő utópiának tartani ma már senkinek sincs joga.

Egyetlen nagy nehézség mutatkozik ezen a téren. A jelzett gondolatok tisztázása és terjesztése természetszerűleg főképpen a lelkészek feladata lenne; ezeknek van meg az elmélyedéshez és megfelelő aktivitáshoz szükséges idejük és felkészültségük. A laikus protestáns elem ezen a téren rendszerint félénken s bizonytalanul mozog. Viszont érthető, hogy a lelkészi kar széles rétegeiben nemcsak a megélhetés kérdése esik prózai akadályként minden közeledési gondolat útjába, hanem a különállás megszokott érzete s az egyesülést ellenző érzelmi mozzanatok nagyobbfokú kifejlődése.

Még egy történeti meggondolás látszik a fentieket megerősíteni vagy rájuk új világot deríteni.

A vallásszakadás szellemi küzdelmeiben a reformátorok nem új vallást akartak alapítani, sem nem új egyházat, új felekezetet létesíteni; ezt éppen ők, a „láthatatlan egyház" fogalmának védelmezői nem is tehették volna következetesen. Ők a *meglevő egyházat* akarták — a maguk módján — *megreformálni,* tanaiban s intézményeiben, mint vélték, helyesebb utakra terelni, nem pedig az egy egyház mellé másikat, harmadikat, negyediket állítani. Ők is elvileg az ökumenikus vagyis katolikus Egyház eszméje mellett maradtak meg, csak azt tagadták, hogy ennek az egyetemes

egyháznak szükségkép a pápa lenne a feje s a katolikus dogmatika a dogmatikája. Később persze a fejlődés úgy alakult, hogy teljes lett a különválás s az egy Egyház mellé odakerültek az egyházak és felekezetek, amelyek mint ilyenek az egység és ökonomikusság gondolatától ugyancsak távol jutottak. A reformátorok fiai tehát csak a saját alapítóikra térnének vissza, ha nem nyugodnának bele a formális szakadás gondolatába, hanem a különállás helyett inkább az egységet hangoztatnák.

A katolikus felfogás ezen a téren a fentiek szerint messze úton elébük megy, amennyiben az ő tömegeik széles rétegeiben is elismeri Krisztus gyermekeit, akikben a kegyelem él s akiket ennél fogva minden szervezeti kelléknél szentebb kapcsolatok alapján nevez a katolikus hivő is Krisztusban testvéreinek.

Némi korrektivumokkal ebben a gondolatban is a reformátorok egyik alaptételét ismerhetik fel a mai protestánsok. Luther és Kálvin azt hangoztatták, hogy ők a láthatatlan egyházban hisznek, vagyis hogy szerintük azok tartoznak a Krisztus igaz Egyházába, akármilyen vallásúnak nevezik magukat, *akiknek lelkében él az istenfiúság kegyelme.* A trienti zsinat ezt az egyházfogalmat nem ismerhette el, amennyiben az kizárni látszott a szervezetileg egységes, „látható", megfogható, felismerhető, kormányozható, vagyis egységes egyházat. De bármennyire elismerjük is mi katolikusok a trienti zsinat állásfoglalásának helyességét és szükségességét, vagyis: bármennyire valljuk, hogy Krisztus Urunk nemcsak láthatatlan, hanem látható Egyházat alapított és nemcsak absztrakt egységet, hanem szervezeti közösséget akart a hívei között, viszont mégsem tagadhatjuk s azt a trienti zsinat sem akarta tagadni, hogy az egyházszervezeti közösségen kívül ne ismerjük el a *kegyelmi élet közösségét is.* Mind a kettő szent és szükséges dolog. Egyházkormányzati s hogy úgy mondjuk: jogi szempontból in foro externo az egyházszervezeti közösség a fontosabb, de lelki szempontból s az üdvösség vonalán fontosabb az a

közösség, amelyet a kegyelmi élet azonossága alakít ki bennünk.

Vagyis: in foro interno, Isten és a lelkiismeretem előtt énhozzám katolikushoz lelkileg százszor közelebb áll az a protestáns, sőt az a nemkeresztény is, aki az istenfiúság kegyelmi életét éli, mint az a katolikus, aki Egyházával a jogi közösség kapcsolatát ugyan sohasem bontotta fel, de a kegyelmen kívül él. A vallásos és tisztaéletű protestánsok széles tömegei, a Krisztust szerető, az irgalmasság cselekedeteit gyakorló, buzgón hívő és imádkozó, szenvedéseiben békeűrő, talán hőslelkű nemkatolikusok szívükben épúgy Krisztus kedves gyermekei, mint a katolikusok; sőt százszor inkább azok, mint a rossz katolikusok, az Isten és Egyház törvényeit lábbal taposó, erkölcstelen, esetleg egyházüldöző katolikusok. Az a protestáns diakonissza, aki Krisztus szeretetéből betegeket ápol vagy árva gyermekeket gondoz, vagy Afrikába és Kínába megy az evangéliumot terjeszteni, lélekben ezerszer közelebb áll hozzánk katolikusokhoz, mint az a kommunista vezér vagy az a német gauleiter, aki merő vallásgyűlöletből templomokat zár be s papokat sanyargat, de véletlenül a katolikus Egyházban keresztelték meg. Éppen ezért látszik végtelenül tragikus dolognak, hogy azok vannak jogilag egymástól elkapcsolva, akiket a legszentebb krisztusi közösség: az istenfiúság kegyelme avat láthatatlanul is testvérekké, és viszont azok nevezhetik magukat az „egy igaz Egyház" fiainak, akik jogilag hozzá tartoznak ugyan, de lelkileg teljességgel távol állanak tőle!

Talán ez a gondolat volna legalkalmasabb arra, hogy az únió felé valamelyes eligazító irányt mutasson! Ha ebből indulunk ki, az egyesülés gondolata távolról sem érzik többé olyan meglepőnek és idegenszerűnek, talán éppen megalázónak és Canossa-járásnak. Nem, nem „megtérésről" lesz itt szó, csak felocsudásról; nem egy idegen házba való betessékelésről és belépésről, hanem annak felismeréséről, hogy mi ennek a háznak, öntudatlanul bár, de régóta tag-

jai vagyunk; nem vallásváltoztatásról, hanem vallási elhelyezkedésünk tisztázásáról.

Megerősíti ezt a felfogásunkat az a katolikus tan, amely szerint voltaképpen minden érvényesen kiszolgáltatott keresztség, tehát a protestáns keresztség is, egy igaz Egyház gyermekévé avatja a megkereszteltet, tehát hogy szerintünk minden protestáns voltaképpen egyúttal katolikus is, mégpedig a szervezeti Egyház egységének tagja. Ezt az egységet meglazíthatja később a katolikusellenes nevelés, de ha belső és tudatos elszakadás az egy Egyháztól a protestáns lélekben sohasem következik be, az illető voltaképpen katolikus.

*

De vajjon mit mond minderre a hivatalos Egyház? Újra kérdezzük: nem katolikusellenes gondolatok ezek? Nemcsak a mindenáron való békülniakarás kompromisszumos hídépítése?

A veszély csakugyan megvan, hogy akik erősen akarják az egységet, azok az útban álló akadályokat minél kisebbeknek szeretik látni. Azonban talán legkevésbbé azt érheti e téren vád, aki egy életen át küzdött a protestantizmus és vallásszakadás ellen, amelyet nemcsak következményeiben, hanem tételeiben is a legszomorúbb megtévelyedések egyikének tartott és tart. A katolikus polémia maga is sokszor azért tartotta szükségesnek élesebb hangot ütni meg, mert más utat a baj megfékezésére nem látott s a vallásszakadást csakugyan bajnak, nagy bajnak ismerte. Az „extra Ecclesiam nulla salus" elvét kora tévelygéseivel és egyházszakadásával szemben már Szent Cyprián igen élesen hangoztatta. Fentebb kifejtettük már, mily értelemben kell az Egyháznak ehhez a tételhez ragaszkodnia; mert hiszen ennek a teljességgel igaz elvnek van egy teljesen hamis értelme is, amelyet a katolikus Egyház sohasem vallott magáénak; az, mintha a szervezeti egyházi egységen kívül állók számára egyáltalán nem volna üdvösség. Más az, hogy az Egyház az

üdvösség *rendes* eszközeinek letéteményese és más: hogy más nem üdvözülhet, mint aki ezeket az eszközöket az Egyháztól tudatosan kéri és elfogadja. Isten az ő kegyelmeinek osztogatását vagy közvetítését nagy mértékben bízta rá az Egyházra, de sehol sem mondta ki, hogy *csak* azok részesülhetnek az ő kegyelmeiben, akik szervezetileg is az Egyházhoz tartoznak. Kegyelemben részesülhet még a zsidó, a mohamedán s a pogány is, hát még a protestáns vagy keleti keresztény, akit az érvényes keresztség Isten országába beiratott s ezzel voltakép az Egyház gyermekévé is avatott. „A szél, ahol akarja, ott fú", mondja Jézus (Ján. 3, 8) és a teológiában általános nemcsak a katolikus Egyház gyermekeire vonatkozó elv, hogy „Isten senkitől sem tagadja meg kegyelmét, aki megteszi, ami rajta áll".

Ha mi katolikusok úgy tudjuk, hogy Egyházunkban a kegyelem patakjai bővebben csörgedeznek, ebből a felemelő meggyőződésből semmiesetre sem szabad azt a következtetést levonnunk, hogy mint boldog birtokosok, „beati possidentes", lefelé nézzünk a többiekre s még kevésbbé szabad azt képzelnünk, hogy a többletbirtok a mi érdemünk. Egy nagynevű német teológus, Paul Simon, egyik újabb, idevonatkozó tanulmányában így fejti ezt ki:[1] „Azok közt a hivő keresztények közt, akik őszintén krisztusi életet akarnak élni, úgy ahogy azt ők értik, szintén igazi keresztény élet sarjad, mégha más formák közt keresik is azt, mint amelyeket az Egyház alapítója elrendelt. Esetleg bizonyos egyoldalú életformák és képességek alakulnak így ki köztük, mint ahogy az ember természetes életében is fejlődhetnek az egyoldalú nevelés vagy gyakorlat folytán bizonyos tökéletlen formák, amelyek a teljesértékű emberi eszménynek nem felelnek meg. De vajjon nem akadnak-e magában az Egyházban is emberek és csoportok, akik bizonyos

[1] Paul Simon: Was ist Katholizität? Hochland, 1938. Sept., 438. l.

életelveket nemcsak komolyan vesznek, hanem túloznak is, másokat meg elhanyagolnak — persze azzal a különbséggel, hogy ők legalább elvileg nem tagadják meg a lényegbevágó elveket? Vannak katolikusok, akik úgy magyarázzák az evangéliumot s erre a magyarázatra oly intézményeket és szokásokat építenek rá, amelyekben későbbi korok majd csak eltorzulásait ismerik fel a keresztény elvnek."

„Az Egyház közösségi életének célja — folytatja ugyanez a szerző —, sőt egyetlen célja az, hogy ez a közösség Krisztussal eggyé legyen. Mi természetesen hisszük, hogy ez az egységbeolvadás teljes fokban csak a Krisztus által alapított, igaz Egyházban teljesedhetik be. Ám a katolikus Egyháztól elszakadt gyülekezetek is többé-kevésbbé Krisztus követésének s a Krisztussal való egyesülésnek elve szerint alakítják közösségi életüket. Nincs jogunk tehát az Irás szavát elgyengíteni, amely szerint „ahol ketten vagy hárman összejönnek Jézus nevében, ő is köztük van" (Máté 18, 20) ... Előfordulhat, hogy egyik-másik ilyen nemkatolikus gyülekezet a Krisztus szerint való élet gyakorlásában a katolikusoknak valósággal példaképül szolgálhatna s hogy olyan valamit valósít meg, ami nálunk — nem ugyan elvileg, hanem gyakorlatilag hiányzik." S itt idézi a francia dominikánus Congar *Chrétiens désunis* című művét, amelyben hasonló gondolatfűzéssel találkozunk.

„Azt kell mondanunk — írja Congar —, hogy Krisztus Egyháza, a mi Egyházunk, amely a maga élő mivoltának dinamikus képességeiben tökéletesen katolikus, a valóságban ezt a katolicitást *csak részben valósítja meg.* Ebben a tökéletlenségben a kereszténységnek kettészakadása komoly szerepet játszik, amelylyel foglalkoznunk kell. Ami az elszakadtakban tiszta és igazi kereszténység, az valami titokzatos, élő kapillaritás révén lelkileg szintén az Egyház tulajdona. Az eltérések olyan lelkiségű és kultúrájú népcsoportok kebelében alakultak ki, amelyekben az emberiség széles, élő rétegei találták meg a maguk kereszténységét

s fejezték ki azt az Egyházon kívül. A vallási elfelekezések bizonyos népi és művelődési csoportokkal kerültek párhuzamba, majdnem azonosságba: Oroszország például az ortodoxiát, míg a skandináv országok Luthert követik, talán éppen ezért hiányos a katolikus Egyházban az egy és mégis sokárnyalatú krisztusi kegyelemnek sajátosan szláv és sajátosan északföldi kifejlődése. Ezekben és más mozzanatokban az emberi létnek egy-egy sajátos stílusa nyilatkozik meg, amely az egyházi egységen belül valami sajátos színt visz bele a Krisztussal-élésbe és Krisztussal-való Istendicsérésbe; olyan értékeket, amelyeknek megfelelőt a latin vagy angolszász népekben hiába keresnénk. Emberi élmények, tapasztalatok és lehetőségek kristályosodtak ki bennük, amelyek az emberiség életének, hogy úgy mondjam: testének s vérének igaz és értékes növekedését jelenthetnék. Amíg ezek az idegen értékek bele nem illeszkednek a látható Egyház életébe, addig ennek a katolicitásában hiány van még, addig ez sem érte még el igazi és tökéletes megvalósulást."

Ugyanezt a gondolatot másképp és más oldalról egy angol jezsuita író[1] így fejezi ki:

„A protestantizmus lehet eretnekség, de semmiesetre sem *csak* eretnekség, amint valóságban egyetlen vallás sem az. Minden őszinte vallásrendszernek vannak értékes oldalai, talán valamennyi közt leginkább az anglikánizmusnak. Vannak benne olyan értékek, amelyekre mi katolikusok is irigységgel tekinthetünk, mert mi nem értük el vagy nem eléggé értük el azokat. Ezt teljes őszinteséggel hangsúlyoznunk kell. Ha a dogmatikája jobb volna, az anglikánizmus a vallásosságnak olyan rendszerét jelentené, amelyet nagy kár volna elvesztenünk s amelyet csak úgy menthetünk meg, ha testületileg vesszük át a katolikus Egyházba. Nincs vallás a világon, amely oly közel állana hozzánk, mint az anglokatolicizmus s ha ma mégis

[1] Father Jerome: A Catholic Plea for Reunion.

700 anglokatolikus lelkész csökönyösen vonakodik hozzánk csatlakozni, bár csak egy-két pontban van eltérés köztünk, ennek az az oka, hogy attól félnek, hogy mi őket túlságosan a magunk képére szeretnők átalakítani, a templomaikat és papjaikat a mieink mintájára kívánnók átfesteni, meg akarjuk szüntetni azt, amire ők különösen kényesek, egy szóval: hogy romanizálni akarjuk őket. Ez pedig nem megtérés lenne, hanem vandalizmus, amivel csak a portugál hithirdetők hibáját utánozzuk, akik egykor olyan vad szenvedélyességgel akarták a malabári szír-keresztényeket romanizálni, hogy fáradozásuknak egyetlen eredménye ma: egymillió szír szakadár".

Természetesen nem olyan értékekről van itt szó, amelyek az Egyház lényegét érintik, hanem amelyek a vallásos élet bizonyos külső formáira vonatkoznak.

Az „égető és fájdalmas kérdés".

Hadd álljon itt mindenekelőtt egy fiatal kálvinista tisztviselőnek nemrég érkezett levele:

Mélyen tisztelt Főtisztelendő Páter!

Ne méltóztassék tolakodásnak venni, ha a „Magyar Szemlé"-ben megjelent „Keresztény únió?" című cikkének elolvasása után hálás szívem egész melegével mondok köszönetet azért a békülni vágyó, tárgyilagos hangért és azért a minden részletében a szebb és boldogabb magyar jövendőt munkálni hivatott eszméért, amely az egész cikken keresztülvonul.

Jelen levelemnek a köszöneten kívül még célja az, hogy becses engedelmével egy körülményre felhívjam figyelmét. Igaz, hogy amikor ezt teszem, önző cél is vezet, de szerény megfigyelésem szerint ez az a fő ütközőpont, amely az egyik magyart elválasztja a másiktól és ez a körülmény az, amely alkalmat ad a vallási különbségek kiélezésére és a felekezeti béke megbontására.

Azt hiszem méltóztatik is sejteni, hogy a *rever-*

zálls égető és tájdalmas kérdéséről van szó. Nem dogmatikai alapon akarok én rávilágítani, hogy ezen kérdésben melyik egyháznak van igaza, én csak szubjektív esetemmel kapcsolatosan szeretnék rámutatni arra a lelki gyötrődésre, amit két fiatal léleknek kell átélnie akkor, ha egyformán mélyen vallásosak és egyformán önzetlen, igaz szívvel szeretik egymást és ragaszkodnak egymáshoz.

Szeretek egy katolikus kisleányt, egy finomlelkű, angyali teremtést. Neki, még mielőtt nem ismert engem, mindene az imádság és a vallása volt. Szülei már féltették is, mert túlságosan lelkiéletet élt, ezért szívesen is vették, amikor kezdtem a házukhoz járni. Örültek, hogy végre akadt egy férfi, aki iránt érdeklődést mutat. Telt-múlt az idő, egyszer csak azon vettük magunkat észre, hogy nagyon, de nagyon szeretjük egymást. Most, hogy komolyra fordult a dolog, kezdtem gondolkodni és ekkor jöttem rá, hogy itt egy borzasztó nagy kínai fal van közöttünk, egy olyan fal, amely tulajdonképpen nekünk, szerencsétlen háború után felcseperedett generációnak emelkedett, hogy még nagyobb megpróbáltatásoknak tegyen ki minket, mint amiken eddig már keresztülmentünk.

Kerestem a megoldások között. Éjjeleken át töprengtem. Érdeklődtem mindenfelé, nincs-e valami kivezető, közvetett megoldás. Az eredmény nemleges volt. A helyzet ugyanis az, hogy egy olyan buzgón vallásos lelkületű és egy olyan rendszeres hitéletet élő — értem ezen a szorgalmas templombajárást, rendszeres gyónást és áldozást — lénytől, mint ez a kisleány, egyenesen bűn volna azt kívánni, hogy énértem mindezekkel hagyjon fel, mert ha hozzám jön feleségül s én nem adok reverzálist, többé az Egyháza kizárja mindenből. Talán éppen azért, mert én is mélyen vallásos vagyok, tudom megérteni azt, hogy ez olyan áldozat, amit nem fogadhatok el, még ha hirtelen elhatározással meg is tenné, mert az ilyennek később nagy ára van. Itt tehát csak az a megoldás maradna, hogy én adok reverzálist, azonban minden jószándé-

kom dacára, hosszas önvizsgálat után arra az eredményre jutottam, hogy erre teljesen képtelen vagyok. Nem érzem magam elég erősnek ahhoz, hogy e nagy lépés következményein túl tudjam magam tenni; különösen ha a távolabbi jövőbe tekintek, érzem, hogy a lelkiismeret szava felébredne bennem. Ezen ne méltóztassék csodálkozni, mert hogy ez az érzésem megvan, nem is annyira gyengeség, mint inkább a nagyapáimtól ,akik között igen sok volt a református lelkész, reám maradt örökség, vagy talán a debreceni református főgimnázium falai között történt nevelkedésem következménye. Annyi bizonyos, hogy ebben a kérdésben igen vastagnyakú vagyok és talán még az életemtől is hamarább meg tudnék válni, mint ebben a kérdésben engedni. Mert szerény véleményem szerint a hit dolgaiban alkúnak, megegyezésnek helye nincs és ha erre képes volnék, úgy érezném, hogy valami becstelen dolgot követtem el; már pedig inkább az életemtől válok meg, mint a becsületemtől.

Azt hiszem, ezekután nem szükséges leírnom azt a lelkiállapotot, amelyben mindketten vergődünk. Reményt és erőt mindkettőnknek törhetetlen és rendíthetetlen hite és a mindennapi imádságunk ad. Mert ha ezidőszerint a helyzetünk kilátástalannak látszik is, szinte lehetetlennek tartjuk, hogy az igazságos és jóságos Istenünk le ne tekintene reánk és meg nem hallgatná buzgó kérésünket.

Ezért rezdül meg a lelkem és ezért telik meg a szívem mélységes hálával és alázatos tisztelettel azok iránt a fenkölt gondolkozású nagyemberek iránt, akik ezt a mi ügyünket előbbre viszik.

Igen tisztelt Főtisztelendő Úr! Én most becsülettel meggyóntam, habár nem vagyok katolikus; meggyóntam azért, mert a fentebb említett cikk írója egyszerre letéteményese lett teljes bizalmamnak, egy jelentéktelen, de melegen érző magyar szív szeretetének. Mert ez a szív megérezte annak a nemes törekvésnek nagy jelentőségét, melynek hivatása megteremteni a nagy magyar egységet és lerombolni azokat a válaszfala-

kat, amelyek az egyik magyart elválasztják a másiktól csak azért, mert az egyik más körülmények között született, mint a másik.

Mély alázattal kérem bocsánatát a bátorságomért, de ez a szomorú helyzetünk olyan nyomasztólag hat az ember lelkére, hogy önkénytelenül is kap az után a kéz után, amelynél segítséget remél.

Ilyen segítség után kapkodó lelkek igen sokan szaladgálunk itt, ebben a virradatot váró, sötét magyar éjtszakában, mert nem kell elfelejteni, hogy ez a mi generációink — a 30 éven inneni — az a generáció, amelynek igen sok mindenből kijutott. Világosan emlékezünk a kommunizmus borzalmaira, a menekülés, vagónlakás és a tisztviselőnyomor szomorú korszakaira, a diplomaszerzés nehézségeire és ennek megszerzése után az álláskeresés kiábrándító és szomorú tapasztalataira. És most, amikor hároméví ideiglenes alkalmaztatás után kilátásban van, hogy véglegesen kineveznek és az ember a családalapítás gondolatával foglalkozva azt hiszi, hogy most következne a boldogabb időszak, közbelép megint a sors és egy olyan probléma elé állít, amely előtt az agy felmondja a szolgálatot és amelynél csak az Úristen segíthet.

Én hiszem is, hogy az Isten segíteni fog, mert az Ő kegyelmének a megnyilatkozását látom azokban a nemes törekvésekben, amelyek az igen tisztelt Páter és hasonló fenkölt gondolkozású nagy embereink ajkáról felcsendült szózatokban jutnak kifejezésre.

Azon reményben, hogy szerény soraimat nem méltóztatik tolakodásnak venni, az Isten áldását kérve eme szent törekvésekhez és a cél mielőbbi eléréséhez, vagyok őszinte nagyrabecsüléssel

alázatos szolgája."

*

A levélírónak sokban igaza van, leginkább azonban abban, hogy a reverzális kérdése valóban „égető és fájdalmas kérdés"; abban is, hogy az övéhez hasonló dilemmában sokan vergődnek „ebben a virra-

datot váró, sötét magyar éjtszakában". Helyesen állapítja meg, hogy a reverzális kérdése „az egyik fő ütközőpont a katolikusok és protestánsok között és tömérdek felekezeti versengésnek elindítója".

Becsületes és nemes lélekre vall a protestáns fiatalember részéről, hogy egyenesen bűnnek tartaná egy vallásos, katolikus leánytól azt kívánni, hogy a földi szerelem kedvéért mondjon le a vallásáról vagy annak nyugodt gyakorlatáról, zárja ki önmagát a szentségek vételéből, az aktív hitéletből, sőt a katolikus felfogás szerint még sokkal többből: a kegyelem állapotából. De sok felekezeti surlódásnak és áldatlan versengésnek lehetne elejét venni, ha hasonló dilemma esetén minden protestáns tényező hasonló nemesen gondolkoznék és senki sem törekednék arra, hogy a vegyesházasság esetén a katolikus fél a lelkiismeretével kerüljön ellentétbe, akár azáltal, hogy protestáns reverzálist ad, akár azáltal, hogy a „nem nemet követ" elve alapján kívánja házasságát szabályozni.

Viszont meg kell értenünk a másik fél érzékenységét is. Nemcsak akinek ősei közt „igen sok volt a református lelkész" s nemcsak aki a debreceni kálvinista kollégium falai között nevelkedett, hanem általában minden a vallásához ragaszkodó protestáns szempontjából, valljuk meg őszintén, kemény áldozat, hogy ő meg a saját felekezetét bántsa meg azzal, hogy a katolikus fél számára ad reverzálist. Igaz, hogy lényeges a különbség ezen a téren a két vallás követői, a katolikusok és protestánsok között, amennyiben a katolikus Egyházban a reverzális kérdése dogmatikai alapon nyugvó elvi követelmény, amelynek megszegése egyenesen Istennel s a lelkiismerettel állítja szembe a hivőt, — legalább ez a hivő katolikus álláspontja — míg a protestáns részen inkább az egyházhűség, a felekezeti önbecsülés és esetleg a hagyománytisztelet áll őrt a protestáns reverzális követelése mellett. Vagyis: katolikus felfogás szerint az a katolikus, ebben a dologban Egyházának törvénye ellen vét, egyúttal az Isten ellen is vét, mégpedig súlyosan s

addig sem bocsánatot, sem megnyugvást nem nyerhet, amíg az Egyház által semmisnek nyilvánított frigyet fel nem bontja s bűnéért nem vezekel; míg a protestáns, aki a reverzális kérdésében felekezetének törvénye ellen vét, inkább csak a felekezeti szempontot sérti meg. Ennek az alapvető különbségnek dogmatikai oka az, hogy a katolikus vallás szerint egyedül a katolikus vallás a Krisztustól rendelt, igaz és törvényes vallás, míg a protestáns dogmatika szerint végeredményben minden vallás egyenlőkép jó s mindegyikben hasonlókép lehet üdvözülni. Ebből az alapvető különbségből ered a lényegesen eltérő lelkiismereti helyzet az egyik s a másik vallásban a reverzális kérdésében.

Hogy egyes vezető protestáns körök ezt az elég lényeges különbséget nem igen hangoztatják s nem sietnek elismerni, taktikai és érzelmi szempontból tökéletesen érthető. Nekik nemcsak érdekük, hanem felekezetük szeretetéből fakadó kötelességük is, hogy híveiket a reverzális-kérdésben való engedékenységtől mindenképpen visszariasszák; nem csodálható tehát, hogy nem szívesen világosítják fel őket arra a szempontra nézve, amely a protestáns félre nézve a reverzálisadást, ha nem teszi is könnyűvé, de mégis a katolikus álláspontho viszonyítva lényegesen megkönnyítené. Tudtommal azonban a fentjelzett elvi különbség fennforgását soha senki sem tagadta.

A fentiekből folyólag a reverzális-kérdés megoldásának egyetlen, — szívesen megengedjük: a protestáns részre nézve bárha fájdalmas — módja van. Az érdekek és szempontok összeütközésében a protestáns fél részén van a kisebb áldozat, tehát neki kell áldozatot hoznia. Mert ha ő, a protestáns fél, enged ebben a kérdésben, ő nem vétkezik Isten s a protestáns vallás alapelvei ellen, csupán felekezetének tiszteletreméltó érzékenysége, terjeszkedési vágya és érthető ambiciója ellen. Igaz, hogy akkor is megmarad az a rá nézve kellemetlen és visszás helyzet, hogy a saját felekezetével bizonyos fokig szembekerül, esetleg, mint ez újabban történik, felekezete részéről bizonyos

fenyítékeknek teszi ki magát. Egyetlen vigasza, hogy éppen a protestantizmus alapelvei értelmében nem követ el bűnt Isten és a lelkiismerete ellen, amikor a lelkiismereti szabadság elvét saját leendő élettársára is alkalmazza.

Csak összezavarják a kérdést s céltalanul elmérgesítik a helyzetet azok, akik a reverzális-kérdést minduntalanul hangulatkeltő alkalmul használják a katolikus Egyház ellen, mint amely a maga türelmetlenségével állandóan megbontja a felekezeti békességet. Nem szükséges feltennünk, hogy ez a téves beállítás minden esetben rosszhiszemű félremagyarázási szándékból történik; a legtöbb esetben valószínűleg a kérdés egyszerű megnemértéséből ered a vita. Aki a katolikus egyházfogalmat csak némileg is ismeri, ilyen gyermekségekkel nem állhat elő. Egyesek talán azt is remélik, hogy a folytonos reverzálisellenes hangulatkeltéssel majd el lehet érni Rómában annak az átmenetileg engedélyezett türelmi állapotnak visszaállítását, amelyet az ú. n. Provida-rendeletnek Magyarországra való kiterjesztése 1918 előtt jelentett. Naívság ez először azért, mert a Provida sem mentette fel a katolikus félt vegyesházasság esetén a katolikus reverzális követelésétől, sőt az lelkiismeretben akkor époly kötelező volt, mint ma, csak a joghatály kérdésében mutatott engedékenységet. De naívság azért is, mert Róma semmiesetre sem fog a nagynehezen helyreállított jogegység útjáról egy olyan kivételes jogszabály útjára térni, amelyet egy ideig — nem a megengedettség, hanem merőben a jogi hatály szempontjából — elfogadott ugyan, de amelyről éppen a rossz tapasztalatok alapján meg kellett állapítania, hogy helytelen és célra nem vezető kivételezés volt. Ha egyes urak itt a Duna—Tisza-közén azt hiszik, hogy majd az ő többé-kevésbbé finomhangú vádaskodásaik sokat jelentenek ott, ahol nem pillanatnyi opportunitások, hanem százados tapasztalatok és örök-elvi állásfoglalások szerint szokás dönteni s ahol nem országtöredékekben, hanem világrészekben gondolkoznak:

csak önmagukat áltatják. A béke helyett, melyet kifakadásaikkal szolgálni vélnek, csak a harcot állandósítják s a helyzetet mérgesítik el.

Azt már csak az olcsó hangulatkeltés számlájára írhatjuk, ha egyesek a reverzális-kérdés körül egyenesen, bárha tán burkoltan, azt a követelést állítják fel, hogy a katolikus Egyház lépjen le a maga dogmatikájának talajáról s váljék protestánssá azáltal, hogy elismeri a felekezetek egyenlő-értékűségét. Vannak emberek, akiknek idevonatkozó vitatkozásaiban, cikkeiben, megnyilatkozásaiban hallgatagon állandóan ez a követelés húzódik meg: az amúgyis nagyobbszámú katolikus Egyház ne akarjon előnyösebb helyzetbe kerülni a reverzálisok körül: szálljon le a maga piedesztáljáról s álljon be egyszerűen a sorba az egyenrangú és magukat egyformán törvényesnek valló felekezetek közé. Ne követeljen reverzálist, hanem ismerje el, hogy mindegy, ki milyen hitű és milyen vallásban neveltetí a gyermekeit. Létektanilag ez a követelés érthető; hiszen a protestáns szükségkép megalázónak érzi a katolikus Egyház egyedül-legitimista öntudatát és hogy maga mellett más egyházat egyenrangúnak elismerni nem hajlandó; viszont a katolikus Egyház a lényegéről mondana le, ha erről lemondana. Épp ezért, bár ez a követelés látszólag a méltányosság alapján áll, valóságban a képzelhető legméltánytalanabb: mert a katolikus Egyháztól egyenesen lényegének megtagadását, tehát egyszerűen a megszűnését követelné. Türelmetlen-e, követelődző-e a katolikus Egyház a reverzális-kérdésben? Semmivel sem türelmetlenebb és követelődzőbb, mint amikor katolikusnak mondja, egynek és egyetemesnek érzi magát. Pedig ez a lényege és az a kötelessége.

Olyan megoldás tehát a reverzális-kérdésben, amely mindkét fél felé síma és 50—50 százalékosan megnyugtató volna, nincsen. A gyakorlatban mindig áldozatot követel, egyik esetben a lelkiismeret és egyházhűség, másik esetben a felekezeti szempont áldozatát. Hogy a két áldozat közül esetenkint melyik ke-

rül sorra, az a szereplő személyek lelki beállítottságától függ. Ahol a vallási, illetve felekezeti szempont nem számít, ott az áldozatot könnyen meghozzák; más esetben az áldozat többé-kevésbbé fájdalmas és izgalmas bonyodalmakkal jár. Szomorú, állandó megismétlődése ez annak a szembekerülésnek, amelyet maga a vallásszakadás jelentett a XVI. században s jelent a mai napig.

Mert a bonyodalom mélye itt van. Az égető és fájdalmas seb a reverzális-kérdésben csak közvetlenebbül felszínre kerül. De a magva mélyebben fekszik: magában a vallási megoszlásban. A társadalom a legszentebb és legkényesebb kérdésben: a vallás kérdésében kettészakadt s ennek a kettészakadottságnak csak egyik fájó, megrázó, tragikus tünete a reverzális-vita. Adva van ez a felekezeti egyenetlenség áldatlan, kóros állapotával Akik olyan nagyon jónak s üdvösnek tartják ezt a vallási megoszlást, akik abban éppen Krisztus eszméinek gazdag kisugárzását vélik felfedezhetni s büszkék reá: íme, itt megtalálják megokolatlan optimizmusukra a cáfolatot. Akik a felekezeti széthúzást mint ilyent akarják, azoknak számolniok kell ezekkel a bonyodalmakkal, mint egyelőre leküzdhetetlenekkel. Aki az okot akarja, akarja az eredményt is.

A reverzális-kérdés csak két esetben szűnhetnék meg a tüske és fájdalmas ütközőpont lenni. Egyik az az eset lenne, ha a katolikus Egyház megszűnnék létezni, ami nem valószínű feltevés. A másik: ha a protestáns felekezetek megszüntetnék vagy legalább enyhítenék az anyaegyházzal szemben való ellentétük érzelmi élességét. Ha a „keresztény únió" gondolatának hatása alatt a protestáns közhangulat vesztene az élességéből és nem emelne többé kifogást az ellen, hogy a vegyesházasok gyermekeiket a katolikus Egyháznak engedik át. Ma még nem tartunk itt, sajnos; és hogy eljutunk-e ide egyhamar, ki tudná megmondani? Mindenesetre céltalan dolog, ha pl. a reverzális-kérdésben állandóan lehetetlen és érthetetlen követeléseken nyargalászunk, mintha csak az volna a célunk,

hogy az ellentétek folytonos kiélezése mellett a megoldhatatlanság ódiumát a hozzá nem értők és félrevezethetők előtt a katolikus Egyházra záporozzuk.

*

A levélírónak a maga konkrét esetében mi természetesen mást nem ajánlhatunk, mint a katolikus álláspont honorálását, feltéve, hogy csakugyan a lelkiismereti szabadság elvi alapján áll s az engedékenységben Isten elleni bűnt nem lát. Ha bűnt lát benne, nincs más hátra: hozza meg az áldozatot, lépjen vissza a házasságtól s forogjon ezentúl kizárólag a saját felekezetének leányai között. S ha fáj ez a megoldás és keserű a beletörődés: gondoljon arra, hogy ez a fájdalom csak csekély része annak a fájdalomnak, amelyet Krisztus misztikus testére nézve az jelent, hogy a Krisztus-akarta egység helyében széthúzás és szakadozottság áll. Ez bizonnyal nem az Úr törvénye s ha mi emberek túltettük magunkat Krisztus Urunk egységparancsán, viselnünk kell egyes esetekben fájdalmasan is a törvény megszegettségének keserű következményeit!

A vallási egység és a protestantizmus.

Szabadkőműves oldalról gyakori a felszólamlás, hogy a felekezetekre való tagozódás mégjobban megbontja a nyelvében, nemzetiségeiben, társadalmi rétegeződésében amúgyis annyifelé tagolt, darabolt, tizedelt országot. Amiből odatúl tudvalevőleg azt a konklúziót vonják le, hogy az államnak és a társadalom felvilágosult elemeinek mindennemű felekezetiséggel szemben lehetőleg komplanáló és nivelláló politikát kellene követniök. Nekem úgylátszik, hogy ez a konklúzió túllő a célon s voltakép ugyanannyit jelent, mintha valaki a vízzel együtt a gyermeket is kiönti.

Igazán nincs-e más mód az áldatlan széthúzás megszüntetésére, mint az a taktika, mely a keresztény kultusz és kultúra minden életképes törekvését guzsba

köti s az átkos felekezetiséggel együtt ki akarja ölni a kereszténység hatalmas társadalomkonzerváló erőit is?

Hogy nincs-e más eljárási mód? Dehogy nincs: a történelmi okulás és a széttépett egységi kötelékek újból való megfűzése az. Melyhez azonban bizonyos nyugodt észleiodés, megfontolás, elég nagyfokú történelmi műveltség és mindenekelőtt nagyon szenvedélymentes, elfogulatlan, tiszta tekintet kell. Ami persze nem jut mindenkinek egyenlő bőséggel.

Ez az elfogulatlan történelmi okulás így fog eszmélődni:

Erdemes volt-e megtépázni nagy keresztény századok boldog örökségét: a 16 évszázadon át *megbontatlan* vallási egységet? Úgyebár, ha akkoriban könnyelmű kézzel meg nem bontják Európa vallási egységét — nem azok a részeges, mulierózus barátok és utópiás fantaszták, akiknek nevéhez ez a megbontás véletlenül a mai napig fűződik, hanem azok a kalandorfejedelmek és kiskirály-nagyok, akiknek kapzsiságát, deszpotizmusát és szabados vágyait kényeztették az új tanok s akiknek a vallás neve mögé rejtőző politikai forradalma kölcsönzött az ú. n. hitújításnak és a szétszakadásnak szomorúan maradandó jelleget... Vajjon, ha a keresztény népek e vallási egységét napjainkig meg nem bontják s csak most, a XX. században állana elő akár a wittembergi augusztinus barát, akár a genfi diktátor, akár Cromwell vagy Cranmer, akár Magyari vagy Alvinczi vagy Biró Mátyás: ugyan meg tudnának-e mozgatni ma egy féleklézsiára való embert? Bajosan.

A reformációnak csak a hihetetlenül züllött, bomlott XVI. században, ebben a pogányságban szaturált s a középkori kereszténység idealizmusából kivetkőzött forradalmi korban volt talaja. Azok az indítóokok, amelyek miatt *akkor* Európa egyharmada elszakadt az egy-Egyháztól, *ma* aligha indítanának meg egy-két rajongót s legföllebb az elégedetlen, rosszmájú elemek gyűlnének össze a zászlóik alatt. S e téren nem

szükséges éppen a protestáns Paul de Lagarde szavára utalnunk, aki szerint „a tudomány a protestantizmussal végezett", sem arra, hogy a jámbor hitregéket, melyekbe a megoszlás története főleg a magdeburgi centuriátorok óta keveredett, Janssen, Pastor és Onno Klopp mily alaposan megtépázták, vagy hogy Denifle és Grisar óta az újítók személyeért rajongani a történelmileg nem analfabéta ember képtelen többé. Nem szükség utalni arra, hogy a művelt angolok ma felekezeti különbség nélkül elítélik és szégyenlik VIII. Henrik és Erzsébet királynő vallásreformátori ténykedéseit s ha a konzekvenciákat ebből a megismerésből le nem vonják, illetve: még többen le nem vonják, annak éppen csak a fásultság az oka, mely a hosszas távollét alatt a honvágyat s az egység szükségességének érzetét is kiirtotta a szívekből, azt a kettős érzelmet, mely nélkül természetesen a visszatérés az apai házba kétszerte oly nehéz és áldozatos.

Mindezeknél sokkal élesebben cáfolt rá a XVI. század nagy dekompozíciós mozgalmára maga az élet. A követ legurítani a sikos pályán könnyű volt, feltartóztatni nehéz és a lehetetlenséggel határos. Ha ma már protestáns zsinatok is kénytelenek határozatokat hozni és protestáns folyóiratok kétségbeesetten cikkeznek a protestáns lelkészek közt dúló monista és ateista mozgalmak ellen, ha az istenhit és kinyilatkoztatás elleni szabadkőműves küzdelemben protestáns „papok" is vezérszerepet játszanak, ha az „evangélikus" teológiai fakultások vezetnek az evangéliumok történeti értéke s a kereszténység isteni eredete elleni harcban s a protestáns ortodoxia végleg elveszti befolyását városlakó híveinek erkölcsi és vallási életére, akkor nem lehet kétséges többé, hogy bizony szelet vetett az, aki ma ily vihart arat.

Ha az elmérgesedett szembehelyezkedési vágy egy pillanatra elnémulna a szívekben, hacsak egy percre is feledné kiki a maga felekezeti denominációját s csak úgy elvontan és érdektelenül latolná

a vallási egység megbomlásának következményeit, bezzeg keserű gúnynak találná azokat a dicshimnuszokat, melyeknek mámoros, megfontolásnélküli ismételgetésébe kora ifjúságától belenevelték! Még ama bizonyos „közös keresztény alapon is" — a kifejezés jogosult vagy jogosulatlan voltáról ma ne vitázzunk —, mily szomorú és kifelé is mily dicstelen ez a széthúzás!

Mily kár, hogy ma annyian olvassuk az evangéliumban a szakadásnélküli egység és összetartozás igéit és ugyanakkor százfelé szakadunk! Mily kár, hogy — ha a XVI. vagy XVII. század külső gyűlölködését bizonyos világi illemtudás kedvéért ma már mellőzzük is — akárhány „keresztény Egyháznak" egész „hitélete" úgyszólva csak áskálódásban, jogok és előnyök kicsikarásában s az Anyaszentegyház elleni torzsalkodásban merül ki? Milyen kár, hogy a testvériségnek az a megbecsülhetetlen kapcsolata, mely az egységes vallás és egységes világnézet, egységes kultusz és egységes egyházfegyelem hatalmas ércpántjaival fűzte egybe a művelt Nyugat keresztény népeit, erőszakosan megszakíttatott s azóta nincsen sem közös megértési alap, sem közös etikai, szociális és filozófiai világnézet, sem észrevehetőbb közeledési és kiegyezési vágy, sem közösen elismert békebírói fórum!

Mily kár, hogy milliók és milliók — kedves, aranyos, ártatlan gyermekek, akikben oly szűzi talajra találna az ősegyház kegyelmi élete — nevelkednek fel abban a hiedelemben, hogy jó keresztények, ha vak iszonyodással húzódnak el attól a kőszikláról, melyen kívül pedig 15 évszázad közös hite szerint nincsen Krisztusország!

Milyen kár, hogy millió és millió ember él elválasztva a „minden földrészeken titokzatosan jelenlevő s az évszázadokon át tovább élő Krisztustól": távol az Egyház szentségeinek éltető forrásaitól; hogy a sokat gyalázott s félreértett szentségi életnek, a gyó-

násnak és áldozásnak tisztító és lélekerősítő hatásai nélkül éhezi, didergi át az életet..., meg sem ízlelve soha azt a bensőséges, mély és egyetlen kereszténységet, mely e titokzatos szentségek vételében fakad!

És ha kifelé tekintünk is: vajjon az a nagy antikeresztény agitáció, az az ateisztikus és vallásellenes őrjöngés, mely ma széltében orgiáit üli, vajjon az lábrakaphatott és elharapódzhatott volna-e, ha a kereszténység maga egységesen és közösen fegyverkezik a pusztító áram ellen? Nem akadt volna-e meg föltétlenül minden a nem-keresztény táborokból eredő destruktív törekvés a keresztény öntudat töretlen, egységes ellenállásán? Vajjon nem a pusztító vallás-haboruktól és végnélküli hitvitáktól való végleges megcsömörlés volt-e az, mely a vallási megoldatlanságot és a szociális megoldottságot szabállyá emelte, permanenssé tette s a béke kedveert most már a vallás kérdéseit általában is levette a napirendről? Vajjon nem a hitújítás okozta felekezetieskedés juttatott bennünket oda, hogy a vallási ellentéteket kerülendők, magának a vallásnak legfőbb szempontjait is lehetőleg kirekesztjük a társadalmi élet faktorai közül s a kereszténység nagy társadalmi törekvéseit, melyeken egész erkölcsi kultúránk épülete nyugszik, elnémítjuk, háttérbe toljuk, számításon kívül hagyjuk?

S nem éppen a keresztény denominációk végzetes tagozódottsága rontja-e le ma is a hittanoktatás komolyságát, midőn a gyermek látni kénytelen, hogy öt-hatféle hittanra tanítják egyazon osztály tanulóit, melyek mind ellentétben állanak egymással s támadják egymást? És ha ezt a körülményt mesterileg kihasználva, a felekezetnélküliek minden vallásoktatásnak és minden vallási nevelésnek (Mária-kongregációk) kiirtását követelik a — „béke" és az „egység" nevében, nem annak az észnélkül történt szétkülönbözésnek egyik végső eredménye-e ez is, mely a XVI. században a keresztény Európa testén végigvonaglott? Vagy hogy csak egyetlen példát említsünk, mikor

jutott volna el a mi széthúzásunk nélkül a keresztény kultúra legfőbb bomlasztóeleme, a hitetlen zsidóság, a maga egoisztikus-materialista-erotikus irányával abba a nem megtűrt, de vezető, diktáló, kegyetlenül uralkodó helyzetbe, melyben ma látjuk magunk előtt: kezében tartva nemcsak a pénzvilágot, az ipart, a kereskedelmet, a lukratív pályákat, az államok hitelét, a városi bizottságokat, hanem ami sokkal drágább: a társadalmi és közszellem irányítását: a sajtót, az irodalmat, a színművészetet s monopolizálva kicsiny számaránya dacára úgyszólva az egész közvéleményt és közéletet?

Vajjon, ha nem állhatna oda mindannyiszor, mint „tertius gaudens", mint boldogan a markába nevető harmadik az egymás haját tépő katolikusság és protestánság közé, sikerült volna-e akkor annyi eredménynyel visszacsinálnia azt, amit 16 évszázaddal azelőtt Nagy Konstantin és a nagy keresztény uralkodók alatt elértünk: hogy a kereszténység a nyugati civilizációnak közösen elismert, egységes, szilárd bázisává lett? S hol állnánk ma a szociális élet, a közoktatásügy, a művészetek, a karitász terén, ha a modern technikai vívmányokkal felfegyverzett társadalmat — mert e vívmányoknak a felekezetekre-bomláshoz valóban semmi közük, azok megjöttek volna Luther Márton és a 30 éves háború nélkül is — ha e téreken ma is annak az Egyháznak idealizmusa irányítaná, mely már az ókor és középkor primitív eszközeivel oly bámulatosan nagyot tudott művelni?

Hogy el van-e zárva ma már minden út a kibontakozás felé?

A protestantizmus kebelében két irány vív ma egymással harcot: a vallásos és a felekezeti irány. A pozitív keresztény gondolatokat, tisztulást, finomulást, emelkedettséget szomjazók tábora és a harcoló, a vetélkedő, tagadó, magát megkötő tábor, amely nem tud okulni, nem tud az evangéliumi egység és szeretettan magaslatára emelkedni, hanem — miközben önmaga Istent, Krisztust, evangéliumot, mindent meg-

tagadott — Los von Rom-ot süvít s a kereszténység esküdt ellenségeivel, a szabadkőművességgel, monizmussal, ateizmussal szövetkezik. Ez utóbbiaknak a megnyeréséről természetesen aligha lehet egyhamar szó. De amazok, a Krisztust-kereső őszinte lelkek, bizonnyal csak azért és csak addig maradnak tőlünk távol, míg meg nem ismernek bennünket s míg előítéleteiket, aggodalmaikat el nem oszlatjuk. Minden utánjárással, minden Krisztust-kereső lépéssel közelebb jutnak hozzánk.

Itt vannak már előőrseik is: az egyre növekedő számú konvertiták és ezek mellett szintén szaporodó számban azok, akik, bár a konverziójuk órája még nem ütött, szívük egész melegével támogatják a pozitív krisztusi, a katolikus törekvéseket. Ha hibákat, rendezetlenségeket találnak nálunk — hol nincs hiba, ahol emberek vannak? —, ez nemcsak nem riasztja vissza őket, hanem épp azért jönnek, hogy segítsenek kiigazítani a hiányosságokat. „A harcos katolicizmus egy lelkes költagja" — így mutatkozott be e sorok írójának csak nemrégiben is egy protestáns — egyébként e lapoknak is szorgalmas munkatársa —, akit éppen a nyilt, színtvalló, bátor katolikus akciók iránti lelkesedés vont körünkbe.

Bár növekednék e tábor és szaporodnék a megértők és meglátók száma, akik elmélázó pillanataikban homlokukhoz kapva kérdik önmaguktól: hát azért, mert a Thurzók és Blandraták, a Lorántffyak és Méliuszok így akarták, érdemes nekünk ma is távol fagyoskodnunk az apai háztól? A fészektől, amely a mienk, amelyben még megvan, amelyben még meleg a mi helyünk?

És nem szebb, nem biztosabb, nem okosabb dolog-e éppen ma, a farkasfajzat ívása idején összébb sereglenünk nekünk, a juhoknak, hogy végtére is legyen az egy Krisztus örökszép és soha el nem évülő szava szerint „egy akol és egy pásztor"?

Az elszakadt egyházak értékei.

Az előbb (469.l.) említett vélemények átvezetnek a másik mozzanathoz, amely a közeledést megkönnyítheti s az újraegyesülésnek azt a kellemetlen szájízét elveheti, hogy itt „feltétel nélkül való behódolásról" van szó. Igen, az újraegyesülésnek feltétele a feltétel nélkül való meghajlás Krisztus rendeletei s így az általa létesített egyházi tekintély előtt is. Ezen a téren alku nem lehet és hozzátehetjük: bajosan is kívánna alkudozni az, aki az egyházi tekintély elvét és hittani alapjait nyugodt tárgyilagossággal felismeri. Másfelől mégis azt kell mondani: nemcsak az újraegyesülés megkönnyítése, hanem a katolicizmus elvének teljesebb megvalósítása s a közös egyház belső gazdagítása érdekében egyenesen kívánatos lenne, hogy az újraegyesülés *ne jelentsen egyszerű uniformizálást* a nemkatolikus felekezetűek vallási életében kifejlődött értékek és eszmei színek indokolatlan megszüntetését.

Olyan kérdéskomplexum ez is, amellyel katolikus félen még nem foglalkoztunk eléggé s amelyben sok veszedelmes félrelépés lehetősége mellett sok értékes meglátás és indítás kiindulópontja rejlik.

Hogy ezt a gondolatot kissé közelebbről megvilágítsuk, tartsuk mindenekelőtt szem előtt azt, hogy a „katolicizmus" fogalma maga sem egyértelmű. Kifejtettük már, hogy más a katolikus vallás és katolikus Egyház mint Istentől kinyilatkoztatott és alapított tanrendszer és szervezet, és más az, ami benne az egyháztörténet folyamán konkréten kifejlődött. Katolicizmuson érthetem a katolikus hitélet isteni gyökereit és érthetem mindazt, amibe ezek a gyökerek a századok folyamán kisarjadtak, kilombosodtak s kiterebélyesedtek. Az Egyházban, az egyházjogban, az egyházi liturgiában, az egyházfegyelmi életben, magában a teológiában is tömérdek olyan elem van, amely törvényes úton bár, de mégis egyházi, emberi rendelkezés során létesült. S milyen különféleképpen alakul-

hatnak magának az egyházi tekintély alkalmazásának módszerei! Egyes történelmi korokban az egyházi tekintély elve már a fejedelmi abszolutizmus vagy a keleties bizantinizmus formáit ölthette s ezer visszaélésre adhatott alkalmat, mint ahogy ez pl. éppen a Luther-korabeli kúriában sokszorosan előfordult. Vannak viszont korok, amelyekben egy igénytelen szerzetes, egy Clairvauxi Bernát vagy Assisi Ferenc, sőt egy gyenge nő, mint Szienai Katalin, döntő fokban nyúlhatott bele a legfőbb egyházi tekintély megnyilatkozásainak irányításába. A katolikus ájtatossági életnek különféle szinskálái voltak és vannak, kezdve a remetéktől a középkori misztikusokon át a bencés, a ferences, az ignáci, a Szalézi Ferenci lelkiség ezerváltozatú megnyilvánulásáig! Magának az egyházkormányzatnak terén, kezdve az erősen decentralizált pátriárkai rendszertől, a középkorban a világi térre is átnyúló egyházi uralmon át egészen a mai kor kívánalmainak megfelelőbb, centralisztikusabb egyházkormányzati formákig: mennyi szín és változat, mennyi történeti alakulás!

A protestantizmus épúgy, mint a keleti egyházak, sokszor heves bírálatot gyakoroltak a katolicizmus berendezései, intézményei felett. Sokban tévedtek, de nem szabad azt mondanunk, hogy semmiben sem volt igazuk. A mai átlagos protestáns lelkiség, nevezetesen az, amelyet az újabb, hivő irányzatú protestáns teológusok képviselnek, tagadhatatlanul kitermelt magából egy lelkületi irányt, amelynek értékeit fel nem ismerni hiba lenne. Mi több: egyes túlzásoknak, sőt megtévelyedéseknek is lehet néha annyiban igazuk, hogy egy elfeledett vagy kevéssé szemmeltartott részletmozzanatra jobban ráirányítják a figyelmet. A lelki szabadság gondolata a külső formaságnak túlzott jelentőséget tulajdonító egyoldalúsággal és megkötöttséggel szemben époly érték, mint a tekintélyi elv visszaéléseivel szemben. A kálvini puritanizmus egyoldalú és túlzott lehet, de kétségtelenül van mély erkölcsi tartalma is s ha szerintünk téved is abban,

hogy templomainak falait dísztelenül kimeszelteti, nem tagadhatjuk, hogy a belsőségnek ez a talán merev és túlzott hangsúlyozása magában nem elvetendő gondolatot rejt. Az egyházi életben könnyen felburjánzó üzemszerűség, a jogi és szertartási kereteknek a lélek fölé helyezése, a „hivatalnokegyház" merevsége, az Egyházi Törvénykönyvnek néha már majdnem az Evangéliummal egy sorba állítása kétségtelenül hiba és hiány, aminthogy fordítva: ahol ezeket a jogi és szertartási formákat túlzottan mellőzik, ott a lelki alap az evangéliumi élet is kárt szenved; mégis: ki tagadhatná, hogy az evangéliumi alapnak ez a minden fölött való hangsúlyozása kincs és érték? Nagy gondolat a katolicizmus nemzetfölöttisége, amelyet többek közt pl. a közös egyházi nyelvnek folytonos, katakombákig visszanyúló használata is kifejez; de nem lehet tagadni, hogy a latin egyházi nyelvnek hátrányai is vannak, főleg olyan országokban, ahol a nép azt már semmiképpen sem érti, ahol a legmélyebb tartalmú egyházi énekek s imák, valóságos egyiptomi hieroglifák maradnak előtte. Jólesik tehát a latin mellett a keleti egyesült egyházakban a honi nyelvnek nagyobbfokú alkalmazásával is találkoznunk. Ezen a téren is jelenthetnek a nemkatolikus ritusok értékes színeket s szokásokat, amelyeket újraegyesülés esetében az Egyház sem szokott mindenestől feláldozni.

Ezeknél a példáknál is fontosabb azonban az az *aktivizmus*, amelyet a protestantizmus a maga híveibe évszázadokon át belenevelt. Katolikus félen az Actio Catholica elve sürgeti a világiak nagyobb bevonását az egyházvédő és egyházépítő munkába, de ennek az aktív-laikus szellemnek teljes kiérését sokáig szinte egyedül hangsúlyozott hierarchikus elv miatt nem tudta még megvalósítani. *A kezdeményező szellem, az Egyházzal való önazonosítás, a korszerű és bátor cselekvésre-indítás terén a katolicizmus sokat tanulhatna azoktól, akik ma még nem tagjai, de egy napon azok lehetnek.* Ne feledjük, hogy a pogány missziók terén ma már a különféle protestáns denominációk,

éppen nagyobbfokú agilitásuknál, kezdeményező kedvüknél és határozottságuknál fogva sok helyen túlszárnyalják a katolicizmust. Az a legtöbb esetben bizonnyal önzetlen lelkesedés, amellyel ezek a derék protestáns hithirdetők, diakonisszák és világi munkatársak Kínába, Japánba, Óceániába elmennek, hogy Krisztus hitét ott is elterjesszék, nem lényegében katolikus vonás-e? Nem olyan kincs-e ez az aktivizmus, amelyet irígyelnünk kell s örömmel üdvözölnünk s egy újraegyesülés esetén világért sem lohasztunk le sem az uniformizálás címén minden sajátos színéről s lendületétől nem szabad megfosztanunk!

*

Összefoglalva: az únió „megtérés" és „áttérés" jellegét erősen enyhíti két körülmény. Egyik az, hogy az őszinte Krisztus-keresőket bizonyos értelemben mi katolikusok is *katolikusnak tartjuk* és ismerjük el, még ha szervezetileg és hittanilag nem tartoznak is közénk. Ezeknél a hozzánk való nyilt csatlakozás nem lenne szoros értelemben vett vallás*változtatás,* hanem annak inkább következetes végrehajtása, amit lelkük mélyén eddig is vallottak. A másik könnyítő körülmény, hogy jogosult marad s a katolikus Egyházban is komoly híveket talál az a gondolat, hogy az egyes ma nemkatolikus csoportok és gyülekezetek vallási életének bizonyos *színeit és formáit únió esetén a katolikus Egyházban is honorálni kellene* s kár lenne akár a teljes egység és egybeforradás címén azokat elmosni vagy megsemmisíteni.

Miben engedhet a protestantizmus?

Eddig főleg azt vizsgáltuk, nem állít-e a katolikus Egyház túlságosan sok akadályt az újraegyesülés útjába s miben könnyítheti meg ő a reúniót? Lássuk most: mily feladat vár ugyanezen a téren a nemkatolikus felekezetekre, főleg a protestantizmusra?

Mindenekelőtt azt hisszük, a mai protestantizmus vezető rétegei azzal mozdíthatnák elő az únió ügyét, ha a vitakérdésekben az eddigi versengés és ellentétérzés helyett bizonyos történeti magaslatra emelkednének. Ha megállapítanák magukban, hogy a XVI. század elszakadó mozgalmában volt sok történelmi szükségesség, de volt sok fölösleges és túlzó harci szenvedély is, volt jó és rossz s hibák történtek katolikus és protestáns részen egyaránt. A szükséges reformok sürgetése forradalomszerűen, robbanásszerűen indult, amit a túlfűtött atmoszféra magyaráz, amelyben az ellentétek egymásra csaptak. Ezt a történeti tényt ma már mindkét félen higgadt nyugalommal tudjuk szemlélni, fény- és árnyoldalait mind a két félen megállapítani. Nagy baj azonban, ha ugyancsak történeti magaslatra szállva észre nem vesszük, hogy a különállás és szembenézés fenntartására akkor, amikor a katolikus Egyház a szükséges reformokat önmagán rég végrehajtotta már s a reformáció ebből a szempontból a maga küldetését csakugyan befejezte, a reform anakronisztikusan forradalmi irányú hangoztatásával ma is igazolhatónak véljük a különállást és az ellentéteket.

Ha ma a protestantizmus vezető emberei a reformáció örök szükségességét hirdetik, a hibák folytonos kiigazítását s a jobbnak diadalravitelét is ebben az értelemben vallják, hogy reformációra mindig szükség volt és szükség lesz: ebben a katolikusokkal teljesen együtt vannak s az ilyen reformációra a katolikus Egyház is állandóan törekszik. Igaza van Ravasz Lászlónak, amikor egyik előadásában azt fejtegeti, hogy reformátorok voltak a szentek is, az Ágostonok és Assziszi Ferencek, a cluny-i szerzetesreform apostolai, sőt már az apostolok s maguk az ószövetségi próféták. De nyilvánvaló, hogy a XVI. századbeli reformáción s annak mai fennmaradásán többet értünk, mint egyszerű reformmozgalmat. Ha csak az Egyház belső állandó reformmunkájának sürgetéséről volna szó, a katolikus Egyház legalább a trienti zsinat óta

csakugyan elmondhatja magáról, hogy ő a legnagyobb reformátor és református.

Azonban a XVI. századbeli vallásszakadás két összetevőből eredt: volt egy reformokat sürgető, egyházpolitikai része s volt egy dogmatikai része. Nem az első, hanem a második rész okozta az ősi Egyházzal való igazi szakadást. A reformátorok a reformok sürgetésén túl dogmatikai téren is olyan elméleteket állítottak fel, amelyeket a katolikus Egyház nem fogadhatott el s a történelmi tragikum legmélyebb bonyodalma abban a kapcsolódásban rejlik, amely ezeket az újszerű dogmatikai kívánalmakat a belsőleg csakugyan jogosult reform sürgetésével kapcsolta össze. Az történt itt, ami heves összecsapások esetén másutt is történni szokott: az egymással szemben álló felek most már nemcsak azért vonták egymást kérdőre, ami a vitát csakugyan kirobbantotta, hanem szinte egymás apjáról-anyjáról próbálták leszedni a keresztvizet, s névleg a támadók egyéniségéből folyt, hogy támadásukat most már nemcsak a visszaélésekre, hanem olyan tanokra is kiterjesztették, amelyeket békés atmoszférában aligha támadtak volna ilyen nekikeseredett általánosságban. Most már nemcsak az egyházi visszaélések ellen ment a harc, hanem az ősi Egyház dogmatikájának számos pontja ellen: kezdve a megigazulás, az akaratszabadság és a jócselekedetek értékének tanán, a mise, Oltáriszentség, gyónás, szerzetesség s főleg a pápaság elvetésén át egészen a predesztinációig s az egyetemes papság elvéig. Szinte hozzátartozott a harc hevéhez: lehetőleg sokat támadni s tagadni abból, amit a szembenálló ellenfél vallott és képviselt.

Most nem tartozik ide, hogy ezek a dogmatikai szembehelyezkedések mennyire álltak és állnak helyt a teológiai igazság mérlegén. Ez a teológiai hitviták kérdése, amelyeket itt újra fellapozni nem szükséges. Álljunk meg inkább annál a kérdésnél: *történelmi alapon van-e sok értelme annak, hogy ezeknek a vitapontoknak a hitújításkorabeli hevességgel és merev-*

séggel való fenntartása miatt tegyük lehetetlenné vagy toljuk ki szinte a végtelenségig a kereszténység legtöbb problémájának s legnemesebb feladatának megvalósítását: az újraegyesülést?

Nem a dogmatikai szempontok elsőségének és abszolút felsőbbségének kétségbevonása rejlik ebben a kérdésben. Hanem inkább az a kettős megfontolás, hogy egyfelől ezeknek a dogmatikai vitapontoknak ma éppen a támadó fél oldalán, tehát a protestánsok tömegei közt, a közfelfogás csakugyan nem tulajdonít akkora jelentőséget, mint egykoron, s másfelől, hogy ezeket a vitapontokat legtöbbször, sőt talán minden egyes esetben, símán meg lehetne oldani a barátságos kipeszélés és őszinte megbékélés szándékának alapján. Akkor pedig kevés értelme van annak, hogy a megbékélés helyet örökön-örökké és mindig újra meg újra a csatabárdot suhogtassuk.

A „Mégegyszer: a keresztény únió" c. előbbi cikkünkben több példáját hoztuk fel annak, hogy az álláspontok dogmatikai különbözősége terén máris mindkét tétlen mennyi közeledés és az éleknek milyen észrevétlen lecsiszolódása mutatkozik. Az ott felhozott példákat toldjuk meg itt egyetleneggyel: akárhányszor megfigyelhettük, hogyha egy mai protestáns hitszónok a predesztináció kálvinista dogmáját magyarázza, ez a magyarázat rendesen annyira közeledik a katolikus, legalább az ágostonos felfogáshoz s annyira elveszi élét a rideg és túlzott predesztinációs tannak, amint azt a katolikus teológia Kálvin műveiből kiolvasta, hogy a két mereven ellentétes dogmatikai felfogás szinte már csak valóságban nem létező absztrakciók párviadalának látszik. Nem hisszük, hogy egyetlen katolikus dogma volna, amelynek helyes kifejtése — minden elvi elmosás vagy elalkuvás nélkül is — egy higgadt és értelmes protestánsra ugyanolyan meggyőző erővel ne hathatna, mint ahogyan hat egy értelmes és higgadt katolikusra. Szerintünk csak azt a belső merevséget kellene leküzdeni, amely az egyik oldalon körömszakadtáig védi az álláspontját, a másik olda-

lon pedig a tárgyi igazság tudatában való azt az elbizakodást, amely nem igyekszik elég szerető beleéléssel a dogma határait megvonni s érveit a másik fél számára is elfogadható s meggyőző formában kifejteni. Hányszor bukkanunk rá ilyen baráti kibeszélés esetén, nemcsak dogmatikai, hanem tudományos, politikai vagy bármi más téren, hogy sokszor a legélesebben elvinek látszó ellentét mögött, ha komolyan odanézünk, kevés a mélyebb, tárgyi eltérés s a másik álláspontot védelmezők, esetleg ügyetlenül választott szavakkal, de lényegében ugyanazt akarják mondani, mint mi.

Nem kár-e akkor századokon át folytatni a háborúságot s megtépni a legszebb krisztusi testvériséget csak azért, mert túlságosan hamar kétségbeesünk egymás meggyőzhetése és megbékíthetése felől s lemondunk a szeretetteljes megmagyarázás vagy kimagyarázás kísérleteiről? Vajjon azért, mert a *viták* és a *harcok* nem vezettek eredményre, bizonyos-e már, hogy a békés, szelíd és *testvéri megtárgyalás* sem hozhat egyességet? Azért, mert fejbeveréssel nem győztük meg egymást négyszáz éven át, nem remélhetjük-e egymás meggyőzését szelíd szóval s a krisztusi örökség teljes és igaz értelmét kereső testvéri lelkülettel?

Nem is történelmi, hanem szinte metafizikai magaslatokra emelkedve érthetjük csak át igazán a felekezetügyi revízió nagy szükségességét. Milyen boldog és szinte úgy mondhatnók: boldogan egyszerű kor volt az, amikor még mindenki annyira a keresztény világnézet alapján állt, hogy csak azon folyt a vita: hét szentséget rendelt-e Krisztus, vagy csak kettőt, vagy hármat! A mai szkepszis annyira alárágta és aláásta hitéletünk padlózatát és talaját, hogy ma már azon kell aggódva tünődnünk, megmenthetjük-e a jövendő századok tömegei felé magának a személyes Istennek hitét s a kereszténység alapvető tételeit. De a modern szkepszisen túl is annyira árva és támasztalan lett a gondolati életünk, annyi eszmei sivársággal, üresség-

gel és hidegséggel vesz körül az élet, hogy igazán hálásak lehetünk minden fénytöbbletért, amely az egyedül szép és szent és örök Igazságvilágból, az Isten országából hull le a lábunk elé! A fontos az, hogy hogyan tudok meg többet, jobbat, biztosabbat Krisztusról, örök életről, túlvilágról, Isten országáról s Isten gondolataiból! Milyen gyermekes és nevetséges dolog lenne ott, ahol ilyen kincsek teljesebb és igazabb megtalálásáról van szó, csak azért lökni el a lámpást, mert nem olyan valaki tartja,akit szeretünk és megszoktunk!

Ezt a gondolatot természetesen a katolikus álláspont ellen is vissza lehet fordítani, legalább ott, ahol az állásfoglalásnak katolikus félen is nem az istenileg megbizonyított, hiteles útmutatóra való ráhagyatkozás, hanem a merő megszokás, beleéltség vagy éppen felekezeti csökönyösség volna az oka. De kétségkívül lényegesen hozzájárulna a dogmatikai nehézségek s az érzelmi ellentétek fokozatos megoldásához, ha minden hivő keresztényben, akár katolikus, akár protestáns, akár görög, az a meggyőződés tudatosodnék meg, hogy itt végtelen kincsek forognak kockán, végtelen kegyek és megvilágíttatások, végtelen örömök és vigaszok, s hogy minden áldozatot megérnek, még minden mea culpát, claudiumi igát és „harakirit" is, ha csak egyetlenegy vonást jobban láthatunk az Isten fényes arcából, egyetlenegy lépéssel közelebb jutunk Krisztus igazságaihoz. Igaz-e ez vagy az, ez a fő, nem pedig az, hogy ez vagy az képviseli-e! Áldott az a dogma, amely igaz, ha akár Torquemadák hirdetik is!

Itt van pl. az Oltáriszentség tana. Nem az a fontos, nekem van-e igazam benne, vagy neked, hanem: csakugyan Krisztus teste-e az eucharisztikus kenyér vagy nem! Milyen kincs, ha valóban az! Mily csalódás, ha nem az! A pápa által Isten szól-e vagy csak egy öreg olasz pap? Mennyivel fontosabb és szentebb ez a tárgyi kérdés maga, mint az, hogy nekem vagy neked kell-e meaculpáznom körüle?

Ebből a történelmi és theodiceai magaslatból tekintve, egyszerre olyan kicsinynek tűnik fel az az ön-

megmakacsolás és egyoldalúság, amely a tárgyi és isteni igazságot szem elől téveszti az alanyi adottságok túlértékelése mögött. Milyen kicsiny dolog itt: nem is dogmákon vitatkozni, hanem szóképeken, erővel félremagyarázott kifejezéseken és szándékokon! Mágiát akarni látni a szentségekben, a hiú uralmi vágyat a papságban, s illetéktelen közbeiktatódást Isten és a lélek közé az Egyházban! Szinte kéjelegni az önelkülönözésben, egészen addig, hogy már a kereszt kitűzésében is sérelmet látunk s azért is keresztyént írunk a keresztény helyett, csakhogy minél jobban hangsúlyozzuk a külön úton járásunkat! Egyházi és felekezeti életünk jókora részét hatalmi kérdések, viták és világias célú versengések sorozatával tölteni ki a magasságok sivár vágya és szakadatlan vizsgálata helyett!

Történelmi és vallásmetafizikai magaslatból szemlélve szomorú önámítás az is, ha valaki egy fordulatokban s indulatokban gazdag, százados háborúság vizsgálatában az egyik oldalon mindig csak szépet és jót lát, a másikon pedig csak bűnt és rosszat s minden bajért csak éppen ezt vagy azt a félt teszi felelőssé. A XVI. századbeli vallásszakadás tényét, szereplőit, eseményeit, előzményeit és következményeit mennyivel higgadtabban, történelmi és vallási szempontból mennyivel igazságosabban kellene minden oldalon látnunk, hogy abban megegyezhessünk, hogy hibák és bűnök mind a két félen voltak, sőt természetszerűleg több volt a szenvedély ott, ahol támadólag léptek fel. Hogy belássuk: ennek a szomorú és szenvedélyes kornak eseményeit ma mindkét félen valamiféle jótékonyan szánakozó érzülettel kellene kezelnünk, mint ahogyan ma pl. a rómaiak és púnok háborúságát nézzük az ókorban, megállapítván róla, hogy az eszméknek mind a két félen voltak őszinte, önzetlen és fanatikus hívei s voltak kalandorai és haszonélvezői; hogy szándékaik és cselekedeteik tarka gomolyagából már csak az egy Úristen tudná maradéktalanul kibogozni és szétválasztani a jót és rosszat.

Durva, nyers kor volt az, amelyben az emberek hamar osztottak ütleget és halált, de tudtak hősiesen szenvedni is és helytállni a maguk igaz vagy vélt vallási eszményeiért. S végeredményben mégis, bárha nem mindig egyedül, vallási eszmények körül hullámzott a harc s léptek előtérbe itt Rákóczi György hajdúi, ott a Caraffák poroszlói; itt gályarabok, ott kassai vértanuk és karóbahúzott papok; itt a dragonádok és a Bertalan-éj áldozatai, ott a Tower foglyai s a Tyburn felnégyelt jezsuitái. Sajátos egyvelegbe olvadott itt össze kegyesség és kegyetlenség, hithűség és türelmetlenség, s talán azért engedte meg az Uristen ezt a borzalmas testvérirtást a hit nevében, hogy az Egyház lassan általa is megtisztuljon s belőle is okuljon, s tanulja meg, hogy a gyűlölségnek a vallási eszmény védelmében sincs helye.

Ha majd sokan felemelkednek ennek a szemléletnek magasságára s lassan megtanulják, hogy ami hiba és sérelem négyszáz éven át történt, bármely oldalról, bárki hibájából, azt a krisztusi egységparancs nevében most már egyszerűen el kell felejteni és soha többé szenvedéllyel nem hánytorgatni, akkor az únió boldog és áldott útjából nem lesz már nehéz elhárítani az érzelmi s rajtunk keresztül a dogmatikai akadályokat.

Tegyük hozzá, hogy ha nem is történeti, vallási vagy teológiai magaslatról, hanem inkább az általános keresztény és emberi békeszeretet útján, a mai keresztény tömegek jókora része régóta eljutott már egy bizonyos meghiggadt s békülékeny álláspontra. Nem azokról szólunk most, akik azért békülékenyek, mert közönyösek és dogmátlanok, hanem azokról, akik hithű keresztények s egyházuknak odaadó fiai vagy leányai s akik mégis szinte ösztönszerűleg húzódoznak minden felekezeti vitától és szenvedélyességtől. Társadalmi érintkezéseink során gyakran találkozunk ilyen emberekkel a közélet terén is. Ha egyes emberek nem látnák még ma is a heveskedésben és gyűlöletszításban a legfőbb vallási törvényt, ha bizonyos

nyomtatványok, ujságcikkek, előadások és iskolai könyvek nem szítanák néha bizony ijesztő mértékben is az ellentétes és harcos érzületet — nem a hithűséget és Egyházunk törvényei iránt való engedelmességet, hanem a szenvedélyt és elfogultságot —, a közeledés talán már rég megtörtént volna. Igy is szinte csodáljuk — s benne tételünk újabb igazolását látjuk —, hogy pl. hithű protestáns emberek sokszor mennyire függetleníteni tudják magukat gondolkozásukban és életükben azoktól a minden katolikus tant és intézményt meggyűlöltetni alkalmas szuggesztiókról, amelyek ezekből a nyomtatványokból s neveltetésük egyes tényezőiből szükségképpen áradnak. Ez is annak jele, hogy a harci bárdok suhogtatásának ideje lejárt s az emberek előtt csak kétféle eligazodási lehetőség áll: vagy a közönyé, vagy a pozitívumokra vágyó s épp ezért békeszerető vallásosságé.

Pozitív, békeszerető vallásosság! Ma nemcsak a katolikus Egyház belső élete mutat fel páratlan vitalitást, hanem rendkívül örvendetes jelenségként protestáns részen is sokkal több pozitív vallásosság mutatkozik, mint még egy fél évszázaddal ezelőtt. Erre a tényre is utaltunk már a fentebb is említett tanulmányunkban. Ez nemcsak világjelenség, hanem főleg magyar értéknövekedés. Nem lehet jelentőség nélkül való, hogy amíg néhány évtizeddel ezelőtt s főleg az egyházpolitikai harcok idején a magyar protestantizmus nagy tömegei és felelős vezetői jókora részben a liberalizmussal, szabadkőművességgel és zsidósággal fonták össze törekvéseiket s még néhány évvel ezelőtt is erős nyomai mutatkoztak ennek az iránynak, ma a hazai protestáns élet egész vonalán olyanok viszik a vezetőszerepet, akik kifejezetten a pozitív vallásosság előmozdításában s a krisztusi lelkület komoly érvényesítésében látják életük feladatát. Milyen más emberek ülnek ma a protestáns püspöki székekben, mint még csak kevéssel ezelőtt! Milyen más szónoklatok hangzanak el szószékeiken s előadóasztalaiknál! Protestáns vezetőférfiak, ha

Rómába kerülnek, nem mulasztják el tisztelegni a katolikus Egyház fejénél s van, aki, mint Gömbös Gyuláról beszélik, könnyekig meghatódva, valami nagy, néma megilletődéssel, talán öntudatlan nosztalgiával a szívében hagyja el azt a Vatikánt, amelyről mint a sötétség, gyűlölet, gőg és Krisztus-tagadás sátáni fészkéről oly rettentő regéket szavalt a fülébe egy bizonyos negatív irányzatú irodalom.

Akadnak katolikus részen, akik nem örülnek ennek a vallási fellendülésnek odatúl, mert attól tartanak, hogy ezáltal egy téves irány csak még jobban megszilárdul s mintegy újabb önigazulást talál. Mi ezt a felfogást tévesnek tartjuk. Hisszük, hogy mennél több lesz itt is, ott is a meleg, őszinte, pozitív és gyakorlati vallásosság, annál elevenebbé lendül a vágy is az únió elveszett kincse után s annál könnyebben értik majd meg a tőlünk eltávolodottak is a mi igazunk érveit. Mennél vallásosabbak lesznek a protestánsok, annál közelebb jutnak — hisszük — hozzánk is. És annál kevésbbé szerepel majd felekezeti állásfoglalásaik indítékai közt a félelem mitőlünk.

Mert talán nem sértjük meg vele protestáns testvéreinket, ha azt hisszük: sok esetben a tőlünk, „a többségtől", az „erősebb féltől" való félelem nyilatkozik meg egyik-másik ránk nézve érthetetlen lépésükben. Az a nagyobb fürgeség és élelmesség, az a néha túlmohónak látszó verseny a fontosabb közéleti állásokért, befolyásért, a tömegeket szuggeráló önreklám, a hazafias érdemeknek néha egyoldalú hangoztatása, az elkeseredett reverzálisharc s mindaz, ami a katolikus versenytárs szemében türelmetlen hatalmi törtetés: számos esetben ennél bizonnyal sokkal ártatlanabb indítékú jelenség: a félelem megnyilvánulása, amely támad, hogy védekezhessék s mohó, nehogy mindent elveszítsen, főleg ott, ahol katolikus a többség.

Egy régente protestáns többségű magyar városban a protestáns összefogás sehogysem engedett be a városházára katolikus tisztviselőket, bár a lakosság százalékszáma azóta rég a katolikusoknak juttatta a

város többségét. Mikor ezért egy protestáns lelkészt egy katolikus pap-barátja szelíden kérdőre vont, az előbbi őszintén így felelt:

— Azért nem eresztünk be titeket egyelőre, mert maholnap úgyis ti kerültök felül s akkor legalább legyenek nekünk is embereink a városházán.

Félelem! A félelem nem mindig jó tanácsadó, de inkább mentő körülménynek kell tekinteni, mint súlyosbítónak. Félni lehet egy erkölcsileg s eszmeileg szilárd kisebbségtől is, ahogyan a cézárok is félelemből nyomták el a keresztényeket, félelem szerepel ma is az orosz, a spanyol s a többi vallásüldözők indítékai között, amint ahogy Heródes is, Pilátus is nem gonoszságból éppen, hanem a félelem hatása alatt áldozták fel a Világ Üdvözítőjét. Ha majd egyszer a katolikusok mind, vagy legalább a felelős képviselőik mind oly mély és pozitív vallásos életet fognak élni, hogy mindenki érzi: ezektől az emberektől félni nem kell, ezeket csak szeretni lehet s ha majd a protestáns tömegek is oly mély és igazi vallásos életet élnek, hogy nem a hatalmat nézik s a túlsúlyt félik az egyházi életben, hanem a krisztusi tartalmat s a szeretet, egység és engedelmesség szent törvényét, hamarosan elolvad a jégfal, amely ma kettőnk közt torlaszkodik s nem félni fognak egymástól, hanem szeretni egymást. És akkor olyan semmisnek, olyan erőltetettnek, mondvacsináltnak és naivnak tűnik majd előttünk sok nagyhangú mai „érv" és szólam, amellyel ma az elkülönöződésünket igazolni s annak valami Istenakarta szent jelleget tulajdonítani szeretünk!

Lehetséges-e az unió?

Mindezek után és tekintve azt, hogy emberek vagyunk, akik lassan gondolkozunk s lassan lépünk ki a megszokott s megcsökönyösödött helyzetekből, vessük fel mégegyszer a kérdést: Lehet-e ma unióról szó?

A válasz azon múlik, *milyen kiterjedésű* únióra gondolunk.

Teljes únióra abban az értelemben, hogy a katolikus Egyháztól elszakadt sokmilliós tömegek az egész világon egyszerre felkerekedjenek s elkezdjenek mozogni az elhagyott Egyház irányában: természetesen gondolni sem lehet. Már azért sem, mert a nemkatolikus felekezetek nem alkotnak olyan egységet, hogy bármily tekintélyes részüknek esetleges ilyen vagy olyan irányú megmozdulása szükségképpen magával vonná a többi részek megmozdulását. Elgondolható, hogy esetleg egy egész ország protestantizmusa visszatérne a katolikus Egyházba: mi történnék akkor? Az egész világ felfigyelne rá; de ez még semmiképpen sem jelentené, hogy most már a többi országok protestantizmusa is hasonló lépésre szánná el magát. Elképzelhetetlen főleg az, hogy azok a mély felfogásbeli és érzelmi különbségek, sőt ellentétek, amelyek a keresztény vallások közt fennforognak, a tömegekben belátható időn belül elsimuljanak. S nem utolsó helyen súlyos akadálya mindennemű únionak, hogy nagyon széles körökben és tömegekben a vallási kérdések iránt való érdeklődés maga is annyira háttérbe szorult a merőben evilági gondolkodás mögött, hogy az ilyen lépések legelső előfeltétele, a vallási tisztánlátás égő vágya és a belső megújulás szükségérezete sokaknál a semmivel lett egyenlő.

Ha pl. Angliában, Amerikában, Svédországban vagy Németországban egy komoly és számottevő emberekből álló csoport akár a legünnepélyesebb felhívással fordulna a tömegekhez, hogy az únió kérdését most már teljes figyelemmel tanulmányozzák s annak útját egyengessék, s ha tenné ezt bármely meggyőző utalással a közös veszélyre, a vallástalanság terjedésére, a krisztusi szeretetparancs sürgető voltára, a nemzeti lélek egységének roppant jelentőségére: valószínű, hogy egy ilyen felhívás sokaknál nagy rokonérzésre találna, de az is valószínű, hogy sokan, bizonnyal még többen azzal utasítanák el ezt a gondo-

latot, hogy tagadnák a vallási kérdéseknek olyfokú jelentőségét, hogy miattuk komolyabb akciót kezdeni, tárgyaláson leülni, rég megrögzött ítéleteket s felfogásokat újabb megfontolás tárgyává tenni szükségesnek látnák.

Ha Szovjetoroszországban a bolsevizmus holnap megbuknék s helyében és a régi cárizmus vallási diktatúrája helyén teljes vallásszabadság nyílnék, s ha ugyanakkor a görögkeleti egyháznak néhány számottevő vezéralakja felhívná az ortodox egyház híveit, hogy velük együtt lépjenek akár Rómával, akár Wittenberggel, Genffel vagy Canterburyvel únióra: a bolsevizmus által okozott rettenetes megrázkódtatás folytán lehet, hogy nagy tömegek hallgatnának erre a felhívó szóra. Kétes persze az is, hogy ilyen szózat elhangozhatnék-e. Akkor is azonban, ha ez megtörténnék, az orosz helyzetet egészen kivételesnek kellene tartanunk. Súlyos megrázkódtatások után az emberek nagyon meg szoktak komolyodni, ilyenkor rendkívüli lépésektől sem szoktak visszariadni. Ahol ilyen megrázkódtatás nem volt, ott ellenkezőleg, az élet elvilágosodása s a gondolkozásnak a merő evilági dolgokra való irányítottsága a tömegeket inkább elvonja a vallási gondolatoktól mintsemhogy odavezetné azokhoz. De ha az únióra szólító felhívást egész Oroszország követné is: ez még nem jelentené sem Konstantinápoly, sem Athén, sem Bukarest, sem Belgrád csatlakozását.

Egyelőre csak kétféle, megszűkített értelemben vett únió kecsegtet eredménnyel: az egyénenkinti áttérések s bizonyos, a felekezeti légkör feszültségét enyhítő mozgalmak egyes országokban.

Az *egyes áttérések* tudvalevőleg főleg Angliában és Amerikában gyakoriak és nagyszámúak. Ott 10—12, itt 30—35 ezerre száll évről-évre a katolikus Egyházba visszatérők száma. Gyönyörű lépések volnának ezek az únió felé, ha hatásukat nem rontaná le a másik oldalon az a tény, hogy legalább ugyanennyien esnek

évről-évre a katolikusok közül is a hitközöny és vallástalan korszellem áldozatául.

Az *úniót előkészítő* mozgalmak főleg Angliában és Németországban jelentősek. Angliában száz évvel ezelőtt az oxfordi Pusey-mozgalom hozta lélekben közelebb a High Church-irányzatot a katolikus Egyházhoz; azóta külön elnevezés, az anglokatolikusok iránya lett ennek a közeledésnek hordozója. Ez az anglokatolikus (protestáns) irány, amely hozzávetőlegesen csak Angliában közel félmillió követőt számlál, a legnagyobb rokonérzéssel taglalja az únió kérdését, tanulmányozza a pápaság krisztusi és őskeresztény eredetét, átveszi a katolikus Egyháznak úgyszólva egész szertartás-rendszerét és ájtatossági életének formáit. Ha a katolikus Egyházzal még nem egyesül, ennek két oka van. Egyik, hogy még bizonyos dogmatikai kérdésekben nem talált teljes megnyugvást, névleg a pápai felsőbbség kérdésében; másik pedig: hogy nem akarja az eddig sikeresen felszított visszacsatolási mozgalmat azzal szinte megölni s befejezni, hogy nagyobb tömegekben mindjárt át is tér. Arra számít, hogy az irány megerősödésével egykor sokmilliós protestáns tömeg egyszerre csatlakozhatik a katolikus Egyházhoz s ezzel bizonyos angol sajátosságoknak fenntartását is az únió mellett jobban biztosíthatja.

A német Hochkirche-mozgalom szintén hasonló elgondolások közt fejlődik. Egyik legkimagaslóbb vezetője Heiler marburgi tanár, az „Eine Heilige Kirche" című folyóirat kiadója. A teljes egyesülés elvi alapján áll, még pedig Rómával mint középponttal; de úgy véli, hogy a pápaságnak is kellene némi engedményeket tenni az egyesülés alkalmával. Nevezetesen a pápai hatalom gyakorlásának beszűkítését tartja kívánatosnak, mint amelyet szerinte megillet ugyan a felsőbbség joga, nemcsak rangbeli, hanem joghatósági értelemben is, de amely ma valóságos világ-püspöki joghatóságot gyakorol, ami szerinte főleg az álizidori

dekretáliák szellemének s a középkori kuriális törekvések túltengésének eredménye.

Bármi az esetleges tévedés ezekben a mozgalmakban s felfogásokban, bizonyos, hogy egy igen nagy érdemük van s ez az, hogy barátságos atmoszférát teremtenek a felekezetek közt s a maguk körében eredményesen leépítik azt az érzelmi ellentétet a katolikus Egyházzal szemben, amely a közeledésnek, megértésnek és úniónak egyik leghatalmasabb ellenfele. Ez a barátságos atmoszféra, az idevágó kérdéseknek szeretetteljes és tisztelettel való megbeszélése, nem a vita, hanem az egymás teljesebb megértése céljából, bizonnyal az első s talán legfontosabb lépés az únió felé.

*

Lehetséges-e az únió nálunk, *Magyarországon?* Egyes jelek arra látszanak mutatni, hogy nem, hiszen a versengés és ellenséges indulat a felekezetek között nálunk még ugyancsak virágjában áll. Ez az ellenséges indulat nem mindig az úgynevezett felekezeti gyűlölségből vagy féltékenységből táplálkozik, mint az ember esetleg vélné, hanem talán legelső helyen a magunk hitének és hagyományainak érthető féltéséből s ezenkívül abból, hogy nehéz dolog különbséget tenni dogmatikai és egyházhűségi szilárdság és a többi felekezetekkel való szeretetteljes érintkezés között. A nagy tömeg, éppen az úgynevezett értelmiségi körök, amúgy is hihetetlenül felületesek e kérdések terén s veszedelmes dolog lenne rájuk bízni az állásfoglalást az olyan rendkívül finom és hajszálnyi megkülönböztetéseken múló kérdésekben, amelyek itt szerepet játszanak. Sokan a békét a dogmák egyszerű feláldozásával, az úniót valami se hús, se hal átlagkereszténységgel szeretnék elérni. Nem fontos nekik, mit hiszünk, milyen elveket követünk, milyen alapon állunk; csak egyesüljünk valahogy, akárhogy, akármi áron. A hercegprímás prédikáljon egy szép napon a Kálvin-téri templomban s Ravasz László prédikáljon

a Szent István-bazilikában, azután mindenki áldozhatik vagy vehet Úrvacsorát, ahol tetszik s ahogy neki tetszik, tisztelheti a pápát vagy mellőzheti: mindez nem számít. Az ilyen hebehurgyaságokkal szemben persze mind a két részen minden komoly tényező nemcsak elzárkózik, hanem csak annál jobban hangoztatja a maga egyházi elveit, nehogy a mindent elmosó közönyösség és elvtelenség legyen úrrá a lelkeken. A katolikus Egyház teljesen elzárkózik minden „eretnek" felfogással szemben, a protestáns felekezetek pedig erre az elzárkózásra ugyanilyen merevséggel felelnek. Úgy látszik, ily körülmények között az únióhoz szükséges hangulat nálunk nem tud kialakulni.

Ez azonban szerintünk elhamarkodott következtetés. Az úniós hangulat így is kialakulhat lassankint, ha nem ugyan a teológiai finomságokban járatlan tömegek, hanem a hozzáértő s illetékes tényezők egy napon szeretettel s bizalommal közelednek egymáshoz s beható, barátságos eszmecserékben ha mást nem, az únióhoz szükséges megértés szellemét kialakítják egymás között. Egy atmoszférát, amely nem jelent közönyt s elvfeladást, hanem megfontoltságot, békülékeny érzést, egymás jóhiszeműségének feltételezését és krisztusi szeretetet.

Hogy magyar földön ez a békülékenységi hangulat kialakuljon, első teendő lehetne a felekezeti sajtó és tankönyvirodalom túlkapásainak felülvizsgálata s megtisztogatása. Ki kell belőlük irtani, kölcsönös, szeretetteljes megértéssel is, azt, ami feleslegesen izgatja és bántja a másik félt, ami megvetést és gyűlölködést alkalmas ébreszteni a másik féllel szemben, főleg a felnövekvő ifjúságban, vagy amit csak a szenvedély és rosszulértesültség diktált. Ma ez a tankönyvirodalom az, amelyből széles felnövekvő rétegek a maguk harcos és gyűlölködő hangulatát merítik, ami aztán teljesen lehetetlenné teszi körükben a békülékenység szellemének kialakulását. Még mindig sok olyasmi van abban a tankönyvirodalomban, aminek nem a vallásos érzület növelése vagy akár az elvi álláspont tisztázása

s leszögezése a célja, hanem a másik fél indokolatlan meggyűlöltetése, a harc és ellenállás szenvedélyének felébresztése. Egy letűnt, derűtlen kornak szellemi csökevényei.

Szerintünk itt a protestáns iskolai hittankönyveket kellene protestáns részen elsősorban rostára venni. Ha katolikus részen szintén is találtatnak ilyen szenvedélyes és sértő hangulatkeltések, azok természetesen szintén époly határozottsággal kiirtandók lesznek. Az az érzésünk, hogy katolikus részen e tekintetben már régóta sokkal nagyobb az óvatosság s így ott sokkal könnyebb is lesz az esetleg még elvégzendő módosításokat megtenni.

Ha egyszer annyit elérünk, hogy a felekezeti és egyházi élet a maga dogmatikai álláspontjának leghatározottabb védelme mellett is teljességgel elkerüli a meggyűlöltető és szenvedélyt ébresztő mozzanatokat, az unió számára sokkal járhatóbb lesz az út mint ma. Ez pedig mindössze néhány olyan ember határozott fellépésén múlik, aki már műveltsége miatt is valószínűleg könnyen rászánja magát erre a tisztogató munkára.

Az atmoszféra e lényeges megenyhülése után már csak az kell, hogy néhány megvilágosodott s nagytekintélyű vezető tényező az egyes felekezetekben komolyan úniós tárgyalásokba lépjen. Valószínű, hogy saját felekezetük táborában mindig lesznek, akik kígyót-békát kiáltanak majd rájuk s árulóknak nevezik őket, de éppen a közhangulat megváltozása folytán remélhető, hogy a nagy többség vagy legalább: egy bizonyos jelentős réteg örömmel üdvözli elhatározásukat s követi őket a közeledésben. S akkor már csak az Isten kegyelmének kisebb vagy nagyobb mértékétől függ, mekkora eredménye lesz a legjelesebbek igyekezetének. Hisszük, hogy így olyan mozgalom keletkezhetik, amely Magyarország szétágazó kereszténységének szinét-javát, katolikusokat, protestánsokat, keletieket egy nyájként fogja össze s az únió százados történetében példaadóul szolgál majd más nemzeteknek.

Megjegyzés.

Felekezeti hazafiság.

„Aggresszív katolicizmus", megjelent a Magyar Kultúra 1918. (VI.) évfolyam 500—504., és 548—553. lapjain.

Gróf Tisza István és a magyar katolicizmus, megjelent a Magyar Kultúra 1913. (I.) évf. II. kötetének 80—89. lapjain *r.* jelzéssel. Hallatlan merészség volt ez a tanulmány Tisza István uralkodásának delelőjén, de egyúttal komoly értékmérő is lett Tisza katolikus megítéléséhez.

Felekezeti hazafiság, megjelent a Magyar Kultúra 1914. (II.) évf. II. kötetének 233—236. lapjain *r.* jelzéssel.

„Burgfriede", megjelent a Magyar Kultúra 1915. évf. II. kötetének 121—123. lapjain *r.* jelzéssel.

A felekezeti béke, megjelent a Magyar Kultúra 1926. (XIII.) évfolyam 613—617. lapjain.

A keresztény egyházak békéje, megjelent az Új Nemzedék c. budapesti keresztény politikai napilap 1920 március 30. számának 3. oldalán név nélkül.

A domonkosok, megjelent cím nélkül a Magyar Kultúra 1916. (IV.) évf. II. kötetének 467. lapján *r.* jelzéssel.

A keresztény koncentráció és a protestáns felekezetek, megjelent a Magyar Kultúra 1917. (V.) évfolyam 364—367. lapjain *r.* jelzéssel.

Felekezeti ráeszmélés? megjelent cím nélkül a Magyar Kultúra 1918. évfolyam 193. lapján *B. B.* jelzéssel.

„Vallási türelmetlenség" vagy „túlzott érzékenység?" megjelent „Katolikus válasz Raffay püspök panaszaira" alcímmel és a következő bevezető megjegyzéssel: „A katolikus politikai és társadalmi mozgalmak egyik kiválóan exponált vezéralakja Raffay evangélikus püspöknek húsvéti cikkére, melyben a katolikusok vallási türelmetlenségének szimptómáira hivatkozott, a következő nyilatkozattal válaszol". Az Est c. budapesti napilap 1920. (XI.) évf. április 7-i (84.) számának 2. oldalán jelent meg ez a válasz. Hogy épp e lapban, annak oka egyrészt az, hogy Az Est erre a válaszra egyenesen kérte P. Banghát, másrészt, mert Raffaynak inkriminált cikke

is épp e lapban jelent meg. Ez az egyetlen cikke P. Banghának, amelyet ennek az általa oly hevesen támadott lapnak átengedett, láthatólag e cikkében csöppet sem enyhítve e lappal szemben elfoglalt álláspontján.

„Keresztény" és „katolikus" mozgalmak, megjelent a Mária-kongregáció 1920. (XIII.) évfolyam májusi számában.

Kultúrharc? megjelent a Magyar Kultúra 1922. (IX.) évfolyamának 349—353. lapjain *r.* jelzéssel.

Hogyan írnak rólunk a protestánsok? megjelent a Magyar Kultúra 1922. évfolyamának 226—228. lapjain név nélkül.

A pusztaszeri ünnep és a vegyes istentiszteletek, megjelent a Magyar Kultúra 1922. évfolyamának 605—609. lapjain *r.* jelzéssel.

Keresztény népek testvérisége, megjelent az Új Nemzedék 1923 augusztus 30-i számának vezércikkeként *b. b.* jelzéssel. Leközölte a Nemzeti Ujság c. budapesti keresztény napilap 1923 augusztus 30-i száma is.

Tudós tudatlanság, megjelent a Magyar Kultúra 1925. (XII.) évfolyamának 436—437. lapjain *B. B.* jelzéssel.

Katolicizmus és a kultúra, elhangzott mint ünnepi beszéd a kalocsai katolikus nagygyűlésen 1927 szeptember 8-án. Az itt közölt szöveg a Nemzeti Ujság 1927 szeptember 10-i számában jelent meg.

A kolozsvári templomátadás és Urmánczy támadása Róma ellen, megjelent a Magyar Kultúra 1926. (XIII.) évfolyamának 617—620. lapjain.

„Magyar katolikus" vagy „katolikus magyar"? megjelent a Magyar Kultúra 1927. (XIV.) évf. I. kötetének 65—68. lapjain.

Református nagygyűlés, megjelent a Magyar Kultúra 1927. évf. I. kötetének 497—501. lapjain név nélkül.

A felekezeti előítéletek forrása, megjelent a Magyar Kultúra 1927. évf. II. kötetének 609—617., 687—694. lapjain *B B.* jelzéssel. Ugyanez a szöveg némi változtatással mint különlenyomat is megjelent a „Hit és világnézet" c. ismeretterjesztő füzetek 4—5. számaként (Budapest, 1927) kis alakban 39 lapon teljes névvel.

Debrecentől — Pannonhalmáig, megjelent a Magyar Kultúra 1927. évf. II. kötetének 768—771. lapjain.

A felekezeti patológia újabb tünetei, „A hódmezővásárhelyi lelkészgyűlés" alcímmel megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. II. kötetének 212—221. lapjain.

A „Magyarság" és a katolikusok, megjelent a Magyar Kultúra 1928. évf. II. kötetének 279—280. lapjain.

Mihez tapsoltak a református lelkészek és presbiterek? megjelent a Nemzeti Ujság 1928 szeptember 5-i számának vezércikkeként név nélkül.

Magyar probléma és vallási béke, megjelent a Magyar Kultúra 1928. évf. II. kötetének 326—332. lapjain.

Felekezeti kultúrkép, megjelent „Magyar kultúrkép" címmel a Magyar Kultúra 1928. évf. I. kötetének 273. lapján *I. I.* jelzéssel.

Tapintatos dolog-e október 31-et ünnepelni? megjelent a Magyar Kultúra 1928. évf. II. kötetének 433—434. lapjain „Incze István" álnéven.

A megoszlás és hadüzenet ünneplői, megjelent a Magyar Kultúra 1931. (XVIII.) évf. II. kötetének 415—416. lapjain név nélkül.

Hegedüs Loránt mint egyházi szakértő, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. II. kötetének 227. lapján név nélkül.

Vallásvédelem, szociáldemokrácia és luteránus esperes, megjelent a Magyar Kultúra 1928. (XV.) évf. I. kötetének 467. lapján *I. I.* jelzéssel.

Parifás az egyetemeken, „A református konvent újabb támadása a kultuszkormány ellen" alcímmel megjelent a Magyar Kultúra 1929. évf. I. kötetének 364—365. lapjain *r.* jelzéssel.

Hegedüs Loránt bibliatisztelete, megjelent a Magyar Kultúra 1929. évf. I. kötetének 315—317. lapjain „Incze István" álnéven.

Kinek ad igazat a Szentírás? megjelent A Szív c. budapesti hitbuzgalmi hetilap 1933. (XVIII.) évf. március 25-i (30.) számának 2. oldalán név nélkül.

A béke jelszava mint játékszer, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. II. kötetének 526—527. lapjain.

Vallási harc — vagy felekezeti versengés? megjelent a Magyar Kultúra 1930. (XVII.) évf. I. kötetének 241—252. lapjain. Ugyanez különlenyomatként is megjelent nagy alakú formában 14 oldalon (Budapest, 1930). A magyar irodalomban eddig és hosszú ideig ez után nem jelent meg ily mélyenszántó tanulmány, mely a vallásos hitélet és a felekezeti öntudat lélektanát alaposabban tárná elénk. Későbbi tanulmányaihoz is alapul szolgált ez.

A „kárhozatos szakadék", megjelent a Magyar Kultúra 1930. évf. I. kötetének 271—273. lapjain. E tanulmány teodiceai része Bangha Összegyüjtött munkáinak IX. kötetében olvashatók, „Még egyszer Kant és az istenérvek" címen.

A javíthatatlanok, megjelent a Magyar Kultúra 1930. évf. I. kötetének 557—559. lapjain.

A „mostoha" protestáns gyermekek, megjelent a Magyar Kultúra 1930. évf. II. kötetének 331—332. lapjain *I. I.* jelzéssel.

Pázmány egyeteme és a felekezetek, megjelent a Magyar Kultúra 1935. (XXII.) évf. I. kötetének 479—480. lapjain cím és név nélkül.

Hogyan hamisítják a történelmet? megjelent a Magyar Kultúra 1931. (XVIII.) évf. II. kötetének 366—367. lapjain név nélkül.

Jelenségek, megjelent a Magyar Kultúra 1931. évf. I. kötetének 124—126. lapjain *I. I.* jelzéssel.

Svájci emlék, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXIII.) évf. I. kötetének 147—148. lapjain.

Irénikon, megjelent a Magyar Kultúra 1931. évf. II. kötetének 313—316. lapjain *B. B.* jelzéssel.

A reformáció reformációja, megjelent a Magyar Kultúra 1933. (XX.) évf. I. kötetének 119—122. lapjain „Incze István" jelzéssel.

Történelemhamisítás-szobrokkal, megjelent a Magyar Kultúra 1933. évf. I. kötetének 168—169. lapjain *I. I.* jelzéssel. E tanulmány némely kitételét a budapesti kir. ügyészség Tisza István emlékére sértőnek találta és eljárást indított a folyóirat felelős szerkesztője ellen. Ezzel indult meg a híressé vált Tisza-pör, amely a Magyar Kultúra teljes felmentésével és e tanulmány megállapításainak igazolásával végződött 1935 tavaszán.

Sztranyavszky és a nemzet békéje, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXIII.) évf. II. kötetének 317—319. lapjain cím és név nélkül. A Sztranyavszky egyházsértése nyomán felzúdult országos katolikus tiltakozás hatása alatt Sztranyavszky politikai szereplése mindjobban és végleg letűnt.

Jezsuita vagy kálvinista vérfürdők, megjelent a Magyar Kultúra 1936. évf. II. kötetének 286—287. lapjain cím és név nélkül.

Húsvéti csodabogarak, „Egy kálvinista lelkész eltűnteti Jézus feltámadásának csodás jellegét" alcímmel megjelent a Sajtószemle c. budapesti katolikus sajtóközlöny 1936. (X.) évf. 2. számának 7. lapján név nélkül.

A magyar sajtó felekezeti békéje, megjelent a Sajtószemle 1938. (XII.) évf. 3—4. számának 3. lapján név nélkül.

Reform vagy zendülés kell-e az Egyháznak? megjelent a Nemzeti Ujság 1933 november 5-i számának 5—6. lapjain.

Felekezeti békekötés, megjelent a Magyar Kultúra 1935. (XXII.) évf. I. kötetének 287—288. lapjain cím és név nélkül.

Ódivatú hitviták, megjelent a Magyar Kultúra 1933. (XX.) évf. II. kötetének 473—475. lapjain „Incze István" álnéven.

A felekezeti pszichózis, megjelent a Magyar Kultúra 1936. (XXIII.) évf. II. kötetének 299—301. lapjain „Incze István" álnéven.

Luther és műve, megjelent a Magyar Kultúra 1933. (XX.) évf. II. kötetének 441—445. lapjain név nélkül.

Katolikus önérzetesség, megjelent a Magyar Kultúra 1921. (VIII.) évfolyamának 170—174. lapjain *B. B.* jelzéssel.

Protestáns vagy katolikus.

Protestáns vagy katolikus? megjelent a „Kis Könyvtár" 33. számaként „Incze István" álnéven (Budapest, 1927) kis alakban 59 lapon.

Szent István királyunk és a reformátusok, megjelent a Magyar Kultúra 1937. (XXIV.) évf. II. kötetének 126—128. lapjain cím és név nélkül.

Konvertiták, megjelent a Magyar Kultúra 1929. (XVI.) évf. I. kötetének 459—461. lapjain *B. B.* jelzéssel.

Keresztény únió.

Ezen a címen P. Bangha külön könyvet szándékozott kiadni, melyet elkészített ugyan, mégpedig úgy, ahogy azt itt közzé teszem, de annak a sajtó alá való teljes rendezésében meggátolta mind súlyosabbá vált betegsége, majd halála. Legkedvesebb témája, mindjobban visszatérő gondolata volt a roppant erőkkel rendelkező kereszténye llenes világáramlatok rohama közepette megmenteni Krisztus Titokzatos Testét, az Egyházat s annak tagjait. „A világhódító kereszténység" c. kötete már készen volt, amikor 1940 januárjában már súlyos betegen tollbamondta és maga is kézzel átjavította az itt következő ívek nagy részét. Némelyiknél maga írt hozzá kézzel, ami pedig akkor már nehezére esett. Szinte felemésztődött a keresztények újraegyesülésének lázas eszméjében. Ez volt az utolsó gondolata s az ezen való töprengését vitte magával — a túlvilágra az örökkévalóságba. Eredetileg — halála előtt három évvel — szinte ki akarta kényszeríteni a magyar közvélemény érdeklődését az únió eszméje iránt. Ezért írta meg az itt közölt második tanulmányt „Keresztény únió?" címen, mégpedig egy vallásilag közömbös irányú folyóiratban. Az erre következett válaszok szükségessé tették a kérdésnek továbbfejlesztését s csaknem egy esztendő mulva megírta az itt közölt 4. tanulmányát „Még egyszer: a keresztény únió" címmel ugyanabban a folyóiratban, jóllehet saját folyóiratában, a Magyar Kultúrában már előbb felelt az únióhoz egyik „égető és fájdalmas kérdésére", mely itt sorrendben 9. tanulmányként következik. E két tanulmány közé akarta tenni P. Bangha azt a két hozzászólást, amelyet Ravasz László és Victor János adott a „Keresztény únió?" c. tanulmányra. Ezeket a tanulmányokat azonban nem látom szükségesnek itt közölni egyrészt, mert ezek a kötetek P. Bangha összegyüjtött munkáit adják s idegen

tanulmányoknak itt helyet nem szoríthatunk, másrészt, mert ami érdemlegeset e két hozzászóló írt, azt P. Bangha itt közölt tanulmányaiból közelebbről úgyis megtudjuk.

A *Bevezető* tanulmányt e helyen P. Bangha kéziratából közlöm, melyet ő többízben is átjavított, szinte minden betűt a maga helyére rakott.

Keresztény únió? megjelent először a Magyar Szemle c. budapesti tudományos és társadalmi havi folyóirat 1937. évf. februári (XXIX. kötet 2.) számának 105—115. lapjain teljes névvel. Ugyanezt leközölte még e tanulmány megjelenése után a Nemzeti Ujság c. budapesti politikai napilap is 1937 február 4-i számában.

Időszerű-e a keresztény únió? kéziratból először közölve. Rendkívül gondosan átjavította még P. Bangha e kéziratot, tudván, hogy minden szónak megvan a maga súlya és jelentősége. A kézirat 1. oldalán gyorsírással az a jegyzet olvasható, hogy P. Bangha „A visszhang" címen akart „egész részleteket közölni Ravasz, Victor János és még számos felekezeti és katolikus előkelőség válaszából". Ugyanennek a lapnak másik felén még e szöveg olvasható P. Bangha gyorsírásos soraival: „Mennyiben időszerű ez a kérdés és mennyiben nem utópia? Lehet-e, hogy tömegek is megtérnek? Vagy hogy nem tömegek, de sokan, s a vezetők közül is sokan? Vagy csak enyhül az idegesség és új atmoszféra derül fel utána? Mindenképpen érdemes! A következő időkben ennek kapcsán enyhülés várható, mégpedig az egész katolikus tan atmoszférájának elterjedése, igazságosabb s nyugodtabb megítélés keletkezik és akkor majd jön a másik is: az igazi újraegyesülés. Belátni, hogy nem cél, hogy haragosak legyünk egymásra pusztán azért, mert a XVI. században egyesek így több anyagi s politikai előnyhöz jutottak". Azután máshelyt még ez a gyorsírásos szöveg olvasható: „Foglalkozni kell e kérdéssel mindenáron, mert különben a pogányság útját készítjük elő!"

Még egyszer: a keresztény únió, megjelent a Magyar Szemle 1937 decemberi (XXXI. kötet 4.) számának 297—308. lapjain teljes névvel. A 442. lapon lévő befejező részeket P. Bangha kéziratából először közlöm. Itt kézírásos 4. pontként az olvasható még, hogy „az úniós törekvéseknek az egyes egyének közeledésén kívül kisebb-nagyobb kiterjedésű mozgalommá kell fejlődnie maguknak az úniós eszméért lelkesedő egyházi vezetőknek irányítása mellett még akkor is, ha ez a mozgalom kezdetben csak egy-egy csoportot, községet vagy népréteget tudna felölelni". Ennek közlését itt még nem látja jónak P. Bangha, hanem csak a később következő tanulmányokba dolgozta bele.

Az únió lényeges tartozékai, kéziratból először közölve. E tanulmánynak javarésze kézzel írt szöveg, a gépírásos részt is P. Bangha szinte teljesen újra írta, annyira vigyázott mondanivalóira. A 448. lapon közölt utolsó bekezdés utolsó mondata után folytatólagosan gyorsírással e néhány jelentős mondat olvasható: „Náluk (t. i. a görög keletieknél) az egyesülés könnyebb is lenne, mint a katolikusok és protestánsok úniója. Viszont a keleti egyházaknak az államhatalomtól való függése a legtöbb országban oly sajátszerű skálát nyújt, amely viszont az anglikán Established Church kivételével a protestánsoknál seholsem forog fenn". — Ezek a jelentős mondatok tehát folytatólagosan hozzáolvasandók még a főszöveghez.

Az únió középpontja, a gondosan átjavított kéziratból először közölve.

Katolikus engedmények, kéziratból először közölve.

„Betessékelés?" Kéziratból először közölve. Ennek a legkritikusabb tételnek a mindenkit üdvözíteni akaró szeretettel kezelt tárgyalása érteti meg P. Banghának azt a felfogását az Egyház fogalma körül, amely szinte már a dogmatikai határokig megy el. Mert a katolikus hittudomány bárha szorgalmasan gondolkozik is e téren, mégis a láthatatlan egyház fogalmával, főleg a kettőnek: a látható és láthatatlan megkülönböztetésével — ide nem sorozható okokból — sohasem barátkozott meg. E fejezetnek 468—471. lapjain közölt idézeteket kissé kibővítve P. Bangha külön Függelékként akarta közölni. Mivel azonban később ő maga is e fejezethez illesztette, azért következnek itt.

Az „égető és fájdalmas kérdés", megjelent a Magyar Kultúra 1937 (XXIV.) évf. I. kötetének 165—167. lapjain teljes névvel. Ez a tanulmány a legelső úniós tanulmányra befutott legkomolyab válaszra íródott felvilágosító feleletül.

A vallási egység és a protestantizmus, megjelent a Magyar Kultúra 1913. (I.) évf. II. kötetének lapjain. Ez a teljesen ideilleszthető tanulmány mutatja, hogy P. Bangha írói működésének kezdete óta igen komolyan művelte a keresztények újraegyesülésének gondolatát.

Az elszakadt egyházak értékei, a gondosan javított kéziratból először közölve. Érdemes figyelembe venni, hogy e fejezetben közölt megoldások nem egy halálba indulása előtt mindenképen békülni igyekvő öreg ember gondolatai, hanem már 20 évvel ezelőtt is hirdetett eszmék, melyeket akkor P. Bangha a magyarság jövője miatt való aggódásból ajánlott. „A hitújítás voltaképeni eszméi éppen nem szikkadtak oly mélyre a protestáns nép és lelkészség lelkében — írja

„Magyarország újjáépítése és a kereszténység" c. művében (Budapest, 1919; Összegyüjtött Munkái XXIX. kt. 169. lap), — hogy a közeledés akaratlanul is meg nem indulhatott volna. Ha ezt az öntudatlan közeledést vezető protestáns körök teljessé és tudatossá tennék, ha nagystílű protestáns emberek behatóan foglalkoznának az únió gondolatával, a megmerevedés az elkülönöződésben hamar megszűnne. A katolicizmus bizonnyal nagy előzékenységgel sietne az egyesülés útjait egyengetni, miként a keleti egyházaknál, Róma hihetőleg itt is hajlandó lenne messzemenő engedményekre, ami a szertartásos életet, a lelkészek elhelyezkedését, családos állapotát stb. illeti. Ismételjük: az únió gondolata kedves álmunk"...

Miben engedhet a protestantizmus? a jórészben kézirással írt kéziratból először közölve. Az itt közölt eszméket már 1938-ban is tisztázta P. Bangha, mikor egy protestáns embernek, aki egykor katonatiszt volt, Ernst Lange-nak könyvét (Der Ausweg. Diesdorf, 1937) ismertette: „Ha egyszer protestáns testvéreink elfogulatlan nyugalommal, szeretettel s nem ellenszevvel latolgatják a katolikus hittan tételeit s a katolikus Egyház intézményeit, akkor és csakis akkor fog leomlani a válaszfal, amely ma az únió útjában áll. Az érzelmi akadályon kívül ott van ugyan a főbbik: a dogmatikai akadály, de ez csak közvetlen akadály s hamar megszűnne az lenni, mihelyt odatúl is meghiggadt lélekkel, az ellenszenv érzületének leküzdése mellett próbálnák ezeket az ellentéteket megvilágítani". (Magyar Kultúra 1938. évf. II. kötetének 349. lapján.)

Lehetséges-e az únió? kéziratból először közölve. Az itt közölt szöveg utolsó mondatát kézírással írta a gépírt szöveghez P. Bangha. Ez az egy mondata szinte egybefoglalja az egész úniós kérdés indítékait: Krisztus egyházának egységét és a magyarság sorsát.

Dr. Biró Bertalan.

TARTALOMJEGYZÉK.

Oldal

Bevezető 1—4

Felekezeti hazafiság.

Aggresszív katolicizmus. — Gról Tisza István és a magyar katolicizmus. — Felekezeti hazafiság. — Burgfriede. — A felekezeti béke. — A keresztény egyházak békéje. — A domonkosok. — A keresztény koncentráció és a prot. felekezetek. — Felekezeti ráeszmélés? — Vallási türelmetlenség. — „Keresztény" és „katolikus" mozgalmak. — Kultúrharc? — Hogyan írnak rólunk a protestánsok? — A pusztaszeri ünnep és a vegyes istentiszteletek. — Keresztény népek testvérisége. — Tudós tudatlanság. — Katolicizmus és a kultúra. — A kolozsvári templomátadás és Urmánczy támadása Róma ellen. — „Magyar katolikus" vagy „katolikus magyar"? — Református nagygyűlés. — A felekezeti előítéletek forrása. — Debrecentől Pannonhalmáig. — A felekezeti patológia újabb tünetei. — A „Magyarság" és a katolikusok. — Mihez tapsoltak a református lelkészek? — Magyar probléma és vallási béke. — Felekezeti kultúrkép. — Tapintatos dolog-e október 31-et ünnepelni? — A megoszlás és hadüzenet ünneplői. — Hegedüs Lóránt, mint egyházi szakértő. — Vallásvédelem, szoc. dem. és luteránus esperes. — Paritás az egyetemeken. — Hegedüs Lóránt bibliatisztelete. — Kinek ad igazat a Szentírás? — Béke jelszava mint játékszer. — Vallási harc vagy felekezeti versengés? — A „kárhozatos szakadék." — A javíthatatlanok. — A „mostoha" pro-

Oldal

testáns gyermekek. — Pázmány egyeteme és a felekezetek. — Hogyan hamisítják a történelmet? — Jelenségek. — Svájci emlék. — Irénikon. — A reformáció reformációja. — Történelemhamisítás szobrokkal. — Sztranyavszky és a nemzet. — Jezsuita vagy kálvinista vérfürdők. — Husvéti csodabogarak. — A magyar sajtó felekezeti békéje. — Reform vagy zendülés kell-e az Egyháznak? — Felekezeti békekötés? — Ódivatú hitviták. — Felekezeti pszichózis. — Luther és műve. — Katolikus önérzetesség 5—344

Protestáns vagy katolikus.

Protestáns vagy katolikus? — Szent István királyunk és a reformátusok. — Konvertiták ..... 345—393

Keresztény únió.

Bevezető. — Keresztény únió? — Időszerű-e a keresztény únió? — Még egyszer: a keresztény únió. — Az únió lényeges tartozékai. — Az únió középpontja. — Katolikus engedmények. — „Betessékelés"? — Az „égető és fájdalmas kérdés". — Vallási egység és a protestantizmus. — Az elszakadt egyházak értékei. — Miben engedhet a protestantizmus? — Lehetséges-e az únió? ..... 394—506

Megjegyzés ..... 507—514

Tartalomjegyzék 515—516

Az összes köteteket összefoglaló tárgymutató a legutolsó kötet végén található.

SZENT ISTVÁN
ABSOLUTA

SZENT ISTVÁN
ABSOLUTA